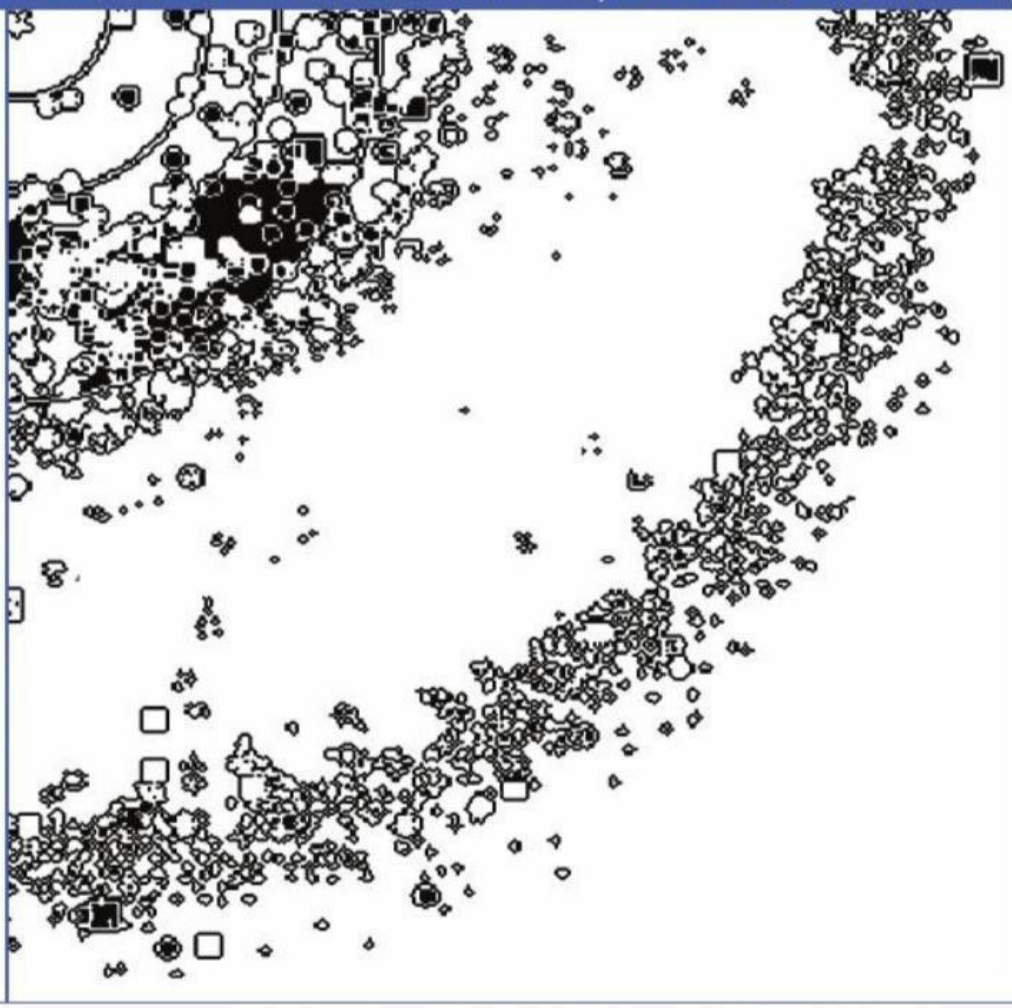
STUDII

DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ

REVISTĂ EDITATĂ SUB EGIDA UNIVERSITĂȚII DE VEST „VASILE GOLDIȘ” DIN ARAD

VOLUMUL XXI, Nr. 4, DECEMBRIE 2025

Vasile Goldiș University Press
Arad

STUDII

DE ŞTIINŢĂ ŞI CULTURĂ

VOLUME XXI, ISSUE 4, DECEMBER 2025
VOLUME XXI, N° 4, DECEMBRE 2025
VOLUMUL XXI, NR. 4, DECEMBRIE 2025

Revistă editată sub egida / journal published under the auspices / revue éditée sous les auspices

UNIVERSITĂȚII DE VEST „VASILE GOLDIŞ” DIN ARAD, ROMÂNIA

și în parteneriat cu / and in partnership with / et en partenariat avec:

**LE DÉPARTEMENT DE ROUMAIN
D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE**

LE CAER – EA 854 D'AIX-MARSEILLE UNIVERSITÉ, FRANCE

LE CIRRMI DE L'UNIVERSITÉ PARIS 3 – SORBONNE NOUVELLE, FRANCE

**FACULTATEA DE FILOSOFIE,
DEPARTAMENTUL DE LIMBA ŞI LITERATURA ROMÂNĂ,
UNIVERSITATEA DIN NOVI SAD, SERBIA**

**UNIVERSITY FRIEDRICH SCHILLER JENA,
INSTITUTE FOR SLAVIC LANGUAGES, JENA, GERMANY**

**INSTITUTUL DE CERCETĂRI SOCIO-UMANE „TITU MAIORESCU”
AL ACADEMIEI ROMÂNE FILIALA TIMIŞOARA**

**L'ASSOCIATION INTERNATIONALE DE PSYCHOMÉCANIQUE DU LANGAGE (A.I.P.L.),
PARIS, FRANCE**

UNIVERSITATEA ROMA TOR VERGATA, ITALIA

BIBLIOTECA JUDEŢEANĂ „ALEXANDRU D. XENOPOL”, ARAD

TIPOGRAFIA GUTENBERG – EDITURA GUTENBERG UNIVERS, ARAD

UNIVERSITATEA DIN ORADEA, ROMÂNIA

**UNIVERSITATEA DE VEST DIN TIMIŞOARA
FACULTATEA DE LITERE, ISTORIE ŞI TEOLOGIE**

Vasile Goldiș University Press
Arad

REVISTA STUDII DE ȘTIINȚĂ ȘI CULTURĂ
ARAD - ROMÂNIA - 2005

ISSN 1841-1401 (print)
ISSN - L 1841-1401
ISSN 2067-5135 (online)

https://doi.org/10.63840/UVVG.SSC

BDI Index Copernicus International
Revistă **evaluată pozitiv**, după criteriul citărilor, în **I. C. Journals Master List 2017**, cu un scor **ICV** (Valoare Index Copernicus) de **67,53 puncte**.

La propunerea **Centrului Național ISSN**, publicația **„Studii de știință și cultură”** (Online) = ISSN 2067-5135, ISSN-L 1841-1401 a fost înscrisă în catalogul **ROAD** (https://road.issn.org), catalog internațional al publicațiilor științifice open-access, administrat de **Centrul Internațional ISSN**, sub egida **UNESCO.**

Colegiul editorial / Editorial Board:
Președinte de onoare / Honorary president: **Prof. univ. dr. Coralia Adina COTORACI**, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Director / Director: **Dr. Viviana MILIVOIEVICI**, cercetător științific, Academia Română, Filiala Timișoara
Redactor-șef / Editor-in-Chief: **Conf. univ. dr. Speranța-Sofia MILANCOVICI**, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Redactor-șef executiv / Executive editor: **Prof. univ. dr. emerit Alvaro ROCCHETTI**, Université Paris 3, Sorbonne Nouvelle, France
Redactor-șef fondator / Editor-in-Chief founder: **Prof. Vasile MAN**, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Consiliul științific – Referenți / Scientific Board:
Acad. Prof. univ. dr. Thede KAHL, University of Jena, Germania
Acad. Mihai CIMPOI, Academia de Științe a Republicii Moldova
Prof. univ. dr. Jérôme ROUDIER, Universitatea Catolică din Lille, Franța
Prof. univ. dr. Louis BEGIONI, Universitatea Roma Tor Vergata, Italia
Prof. univ. dr. Emilia PARPALĂ, Facultatea de Litere, Universitatea Craiova, România
Prof. univ. dr. Rodica BIRIȘ, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Prof. univ. dr. Sophie SAFFI, Université d’Aix-Marseille AMU, Franța
Prof. univ. dr. Gilles BARDY, Université d’Aix-Marseille AMU, Franța
Prof. univ. dr. Ștefan OLTEAN, Universitatea „Babeș Bolyai” Cluj-Napoca, România
Prof. univ. dr. Teodor Ioan MATEOC, Universitatea din Oradea, România
Prof. univ. dr. Marina PUIA-BĂDESCU, Universitatea din Novi Sad, Republica Serbia
Prof. univ. dr. Iulian BOLDEA, Universitatea „Petru Maior”, Târgu-Mureș, România
Prof. univ. dr. Mircea MUTHU, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca, România
Prof. univ. dr. Lucian CHIȘU, Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu”, Academia Română, București, România
Prof. univ. dr. Virginia POPOVIĆ, Universitatea din Novi Sad, Republica Serbia
Conf. univ. dr. Ivana IVANIĆ, Universitatea din Novi Sad, Republica Serbia
Conf. univ. dr. Gabriel Dan BĂRBULEȚ, Universitatea „1 Decembrie 1918”, Alba Iulia, România
Conf. univ. dr. Daniel CRISTEA-ENACHE, Universitatea din București, România
Dr. Doru SINACI, Biblioteca Județeană „A. D. Xenopol”, Arad, România
Dr. Viviana MILIVOIEVICI, cercetător științific, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, România
Dr. Grațiela BENGA-ȚUȚUIANU, cercetător științific, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, România
Dr. Bogdan Mihai DASCĂLU, cercetător științific, Academia Română, Filiala Timișoara, Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”, România
Conf. univ. dr. Stăncuța DIMA-LAZA, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Conf. univ. dr. Mihaela BUCIN, Universitatea din Szeged, Ungaria
Conf. univ. dr. Dana PERCEC, Universitatea de Vest din Timișoara, România
Conf. univ. dr. Gabriel BĂRDĂȘAN, Universitatea de Vest din Timișoara, România
Conf. univ. dr. Vasile-Ioan POP, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România

Secretariat de redacție:
Lect. univ. dr. Laura-Rebeca STIEGELBAUER, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Lect. univ. dr. Ștefan Iaroslav DANIEL, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Dr. Maria PANTEA, Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
Design: Ivița MILIVOIEVICI
Administrator Site: Viviana MILIVOIEVICI
Logo și design copertă revista „Studii de știință și cultură”: Călin MAN

Adresa / Editorial Office: Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad, România
310025, ARAD, Bd. Revoluției nr. 94-96; telefon: 0040/0257/280335; mobil +40763016032;
fax 0040/0257/280810; www.revista-studii-uvvg.ro, **e-mail:** studii.ssc@gmail.com

SUA

Revistă fondată în anul 2005, indexată în Bazele de Date Internaționale (BDI) CEEOL (www. ceeol.com) din Frankfurt, Germania, EBSCO HOST Publishing, din Statele Unite (www.ebscohost.com), INDEX COPERNICUS INTERNATIONAL, Varșovia, Polonia (www.indexcopernicus.com), DOAJ LAND UNIVERSITY LIBRARIES, Suedia (www.doaj.org), THE LINGUIST LIST, SUA, ERIH PLUS (dbh.nsd.uib.no). Revistă științifică evaluată și clasificată de CNCS, în 2020, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.
În numele libertății absolute de exprimare, autorii răspund în mod direct de conținutul materialelor publicate sub semnătură proprie.

CONTENTS / SOMMAIRE / CUPRINS

https://doi.org/10.63840/UVVG.SSC

htpps://doi.org/10.63840/UVVG.SSC.2025.83

ROMAN CULTURES – ROMANIAN CULTURE / CULTURES ROMANES – CULTURE ROUMAINE / CULTURI ROMANICE – CULTURĂ ROMÂNEASCĂ **12**

Daniel CRISTEA-ENACHE **13**
THE YOUNG MUREȘAN

LE JEUNE MUREȘAN

TÂNĂRUL MUREȘAN

Bogdan Mihai DASCĂLU **19**
NATION AND CULTURE IN THE BANAT AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY. NICOLAE IORGA'S OBSERVATIONS

NATION ET CULTURE DANS LE BANAT AU DÉBUT DU XXE SIÈCLE. LES CONSTATATIONS DE NICOLAE IORGA

NATION UND KULTUR IM BANAT ZU BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS NICOLAE IORGAS FESTSTELLUNGEN

Anamaria GROZA (GRIGORIU) **26**
NORMAN MANEA – BETWEEN LITERARY IDENTITY AND CRITICAL REFLECTION IN ROMANIAN CULTURE

NORMAN MANEA – ENTRE IDENTITÉ LITTÉRAIRE ET RÉFLEXION CRITIQUE DANS LA CULTURE ROUMAINE

NORMAN MANEA – ÎNTRE IDENTITATE LITERARĂ ȘI REFLECȚIE CRITICĂ ÎN CULTURA ROMÂNĂ

Olga STARCIUC (MIHĂILĂ) **36**
NONVERBAL AND PARAVERBAL CUES IN THE NOVEL *HIEROGLYPHIC HISTORY*

INDICES NON VERBAUX ET PARAVERBAUX DANS LE ROMAN *HISTOIRE HIÉROGLYPHIQUE*

INDICI NONVERBALI ȘI PARAVERBALI ÎN ROMANUL *ISTORIA IEROGLIFICĂ*

Dan ROMAN **47**
SLAVICI RELOADED. A CENTURY LATER

SLAVICI RELOADED. UN SIÈCLE PLUS TARD

SLAVICI RELOADED. UN SECOL MAI TÂRZIU

Natalia HARITON **51**
NICOLAE LEAHU: CRITICAL DISCOURSE BETWEEN PHILOKALIA AND CALOPHILIA

NICOLAE LEAHU: DISCOURS CRITIQUE ENTRE PHILOKALIA ET CALOPHILIA

NICOLAE LEAHU: DISCURSUL CRITIC ÎNTRE FILOCALIE ȘI CALOFILIE

Ana-Maria NĂSTASĂ **58**
THE SPEECH OF THE COUNTRY OF LOVIȘTEI. OVERVIEW OF THE LEXICON

LE PAROLE DU PAYS DE LOVIȘTEI. APERÇU DU LEXIQUE

GRAIUL DIN ȚARA LOVIȘTEI. PRIVIRE ASUPRA LEXICULUI

Lucian-Vasile SZABO **63**
CHALLENGES IN THE RECEPTION OF E. A. POE IN ROMANIAN LITERATURE

LES DÉFIS DE LA RÉCEPTION D'EDGAR ALLAN POE DANS LA LITTÉRATURE ROUMAINE

PROVOCĂRI ALE RECEPTĂRII LUI E. A. POE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Sergiu LOZINSCHI **69**
THE IMAGE OF BARCELONA IN CATALAN MEMORY LITERATURE: *CUANDO ÉRAMOS CAPITANES. MEMORIAS DE AQUELLA GUERRA* BY TERESA PÀMIES

LA IMAGEN DE BARCELONA EN LA MEMORIALÍSTICA CATALANA: *CUANDO ÉRAMOS CAPITANES. MEMORIAS DE AQUELLA GUERRA* DE TERESA PÀMIES

Hayet DJEDAIDI **79**
THE REPPRESENTATION OF FEMINICIDE IN ITALIAN LITERATURE. THE CASE OF ISOLINA BY DACIA MARAINI

LA RAPPRESENTAZIONE DEL FEMMINICIDIO NELLA LETTERATURA ITALIANA. IL CASO DI ISOLINA DI DACIA MARAINI

Wahiba BOULKOUR **92**
WRITING EMOTION: THE NARRATING SELF IN *LA GRANDE MAISON* BY MOHAMED DIB AND *QUER PASTICCIACCIO BRUTTO DE VIA MERULANA* BY CARLO EMILIO GADDA

ÉCRIRE L'ÉMOTION: LE MOI NARRATEUR DANS *LA GRANDE MAISON* DE MOHAMED DIB ET DANS *QUER PASTICCIACCIO BRUTTO DE VIA MERULANA* DE CARLO EMILIO GADDA

SCRIVERE L'EMOZIONE: L'IO NARRANTE IN LA GRANDE MAISON DI MOHAMED DIB E IN QUER PASTICCIACCIO BRUTTO DE VIA MERULANA DI CARLO EMILIO GADDA

GERMANIC LANGUAGES AND CULTURES / ROMANIAN LANGUAGE AND CULTURE / CULTURES ET LANGUES GERMANIQUES / CULTURE ROUMAINE / LIMBI ȘI CULTURI GERMANICE / LIMBĂ ȘI CULTURĂ ROMÂNEASCĂ **101**

Cristina FILIP **102**
HOMEPLACE AND MOTHER TONGUE IN HERTA MÜLLER'S WORKS

HEIMATSORT UND MUTTERSPRACHE IN HERTA MÜLLERS WERKE

LOC NATAL ȘI LIMBĂ NATALĂ ÎN OPERELE HERTEI MÜLLER

Lavinia GRIGORESCU (MULȚESCU) 111
SHAKESPEAREAN ALLUSIONS IN VIRGINIA WOOLF'S ESSAYS: *THE COMMON READER*

ALUZII SHAKESPEARIENE ÎN ESEURILE VIRGINIEI WOOLF: *CITITORUL OBIȘNUIT*

Corina FÖLDI 120
NARRATING TRAUMA AND RECOVERY IN CHILDREN' S LITERATURE: A CASE STUDY OF *THE WAR THAT SAVED MY LIFE* BY KIMBERLY BRUBAKER BRADLEY

NARRER LE TRAUMATISME ET LA RÉSILIENCE DANS LA LITTÉRATURE DE JEUNESSE: UNE ÉTUDE DE CAS DU ROMAN *THE WAR THAT SAVED MY LIFE* DE KIMBERLY BRUBAKER BRADLEY

REPREZENTAREA TRAUMEI ȘI A VINDECĂRII ÎN LITERATURA PENTRU COPII: STUDIU DE CAZ ASUPRA ROMANULUI *THE WAR THAT SAVED MY LIFE* DE KIMBERLY BRUBAKER BRADLEY

Teodora ȚUGUI-CARABA 128
NARRATED HOPE: MIGRATION, CHILDHOOD AND THE SEARCH FOR PARADISE IN KARIN GÜNDISCH'S *DAS PARADIES LIEGT IN AMERIKA*

ERZÄHLTE HOFFNUNG: MIGRATION, KINDHEIT UND DIE SUCHE NACH DEM PARADIES IN KARIN GÜNDISCHS *DAS PARADIES LIEGT IN AMERIKA*

SPERANȚĂ POVESTITĂ: MIGRAȚIA, COPILĂRIA ȘI CĂUTAREA PARADISULUI ÎN ROMANUL *DAS PARADIES LIEGT IN AMERIKA* DE KARIN GÜNDISCH

Anemarie ARSENIE 138
ARTHUR AND ALBERT SCHOTT AND *THE WALLACHIAN FAIRY TALES* – EDITION, CONTEXT AND CULTURAL-HISTORICAL ANALYSIS

ARTHUR UND ALBERT SCHOTT UND *DIE WALACHISCHEN MÄRCHEN* – EDITION, KONTEXT UND KULTURHISTORISCHE ANALYSE

ARTHUR ȘI ALBERT SCHOTT ȘI *BASMELE VALAHE* – EDIȚIE, CONTEXT ȘI ANALIZĂ CULTURAL-ISTORICĂ

Iulia-Teodora DRIȘCU 144
POIEMA VS *LOGOS* – SOME CONSIDERATIONS ON "ART FOR ART'S SAKE" IN THE WORKS OF E. A. POE AND C. S. LEWIS

POIEMA VS *LOGOS* – QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR « L'ART POUR L'ART » DANS LES ŒUVRES D'E. A. POE ET DE C. S. LEWIS

POIEMA VS *LOGOS* – CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA „ARTEI PENTRU ARTĂ" ÎN OPERELE LUI E. A. POE ȘI C. S. LEWIS

TRANSLATIONS – TRANSLATION STUDIES / TRADUCTIONS – ÉTUDES DES TRADUCTIONS / TRADUCERI – TRADUCTOLOGIE 152

Alexandra-Maria VRÎNCEANU 153

AN 'EDIBLE WOMAN' REVISED TWO DECADES APART: A COMPARATIVE ANALYSIS – THROUGH A FEMINIST LENS – OF THE ROMANIAN TRANSLATION AND REVISION OF MARGARET ATWOOD'S 1969 NOVEL

«UNE FEMME COMESTIBLE» RÉVISÉE À VINGT ANS D'INTERVALLE: ANALYSE COMPARATIVE – SOUS L'ANGLE FÉMINISTE – DE LA TRADUCTION ET DE LA RÉVISION ROUMAINE DU ROMAN DE MARGARET ATWOOD PUBLIÉ EN 1969

O „FEMEIE COMESTIBILĂ" REVIZUITĂ LA DISTANȚĂ DE DOUĂ DECENII: ANALIZĂ COMPARATIVĂ DIN PERSPECTIVĂ FEMINISTĂ A TRADUCERII ȘI VERSIUNII REVIZUITE A ROMANULUI SEMNAT DE MARGARET ATWOOD (1969)

Alina BRUCKNER 163

UNLOCKING THE ENLIGHTENMENT THROUGH PARATEXTS: EXAMPLES FROM SOME PRE-MODERN GERMAN ROMANIAN TRANSLATIONS

DIE AUFKLÄRUNG DURCH PARATEXTE ERSCHLIESSEN: EINBLICKE AUS EINIGEN DEUTSCH-RUMÄNISCHEN ÜBERSETZUNGEN DER FRÜHMODERNE

DESCIFRAREA ILUMINISMULUI PRIN PARATEXTE: EXEMPLE DIN UNELE TRADUCERI GERMANO-ROMÂNE DIN PERIOADA PRE-MODERNĂ

Aicha CHEKALIL 171

NICCOLÒ MACHIAVELLI ON THE ARAB WORLD. AROUND SOME ARABIC VERSIONS OF THE *PRINCE* AND OTHER STUDIES BY ARAB MACHIAVELLISTS

NICOLAS MACHIAVEL DANS LE MONDE ARABE. AUTOUR DE QUELQUES VERSIONS ARABES DU *PRINCE E AUTRES ÉTUDES DE MACHIAVELISTES ARABES*

NICCOLÒ MACHIAVELLI NEL MONDO ARABO. INTORNO AD ALCUNE VERSIONI ARABE DEL *DE PRINICPATIBUS* E ALTRI STUDI DI MACHIAVELLISTI ARABI

Elena BEJAN, Carina NAN 188

CHALLENGES IN TRANSLATING OR RETRANSLATING CHILDREN'S LITERATURE FOR CONTEMPORARY ADAPTATION

DÉFIS DANS LA TRADUCTION OU LA RETRADUCTION DE LA LITTÉRATURE POUR ENFANTS EN VUE D'UNE ADAPTATION CONTEMPORAINE

PROVOCĂRI ÎN TRADUCEREA SAU RETRADUCEREA LITERATURII PENTRU COPII CU SCOPUL ADAPTĂRII CONTEMPORANE

SCIENTIFIC CULTURE / CULTURE SCIENTIFIQUE / CULTURĂ ŞTIINŢIFICĂ 194

Gabriela GLĂVAN 195

A CENTURY OF FEMININE SURREALISM

UN SIÈCLE DE SURRÉALISME FÉMININ

UN VEAC DE SUPRAREALISM FEMININ

Maria Alexandra PANTEA **202**
THE BANAT INTELLECTUALS CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA AND VINCENȚIU BABEȘ IN 19TH-CENTURY ARAD

LES INTELLECTUELS DE BANAT CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA ET VINCENȚIU BABEȘ DANS L'ARAD DU XIXe SIÈCLE

INTELECTUALII BĂNĂȚENI CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA ȘI VINCENȚIU BABEȘ ÎN ARADUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Camelia BOF (căs. HREBAN) **208**
THE EPIC OF GILGAMESH – THE VANITY OF THE ASPIRATION TO IMMORTALITY

L'ÉPOPÉE DE GILGAMESH – LA VANITÉ DE L'ASPIRATION A L'IMMORTALITÉ

EPOPEEA LUI GHILGAMEȘ – VANITATEA ASPIRAȚIEI CĂTRE NEMURIRE

Natalia LAZAR **217**
A PERSPECTIVE ON THE SAFEGUARDING OF TRADITIONAL CRAFTS

UNE PERSPECTIVE SUR LA SAUVEGARDE DES MÉTIERS TRADITIONNELS

O PERSPECTIVĂ ASUPRA SALVGARDĂRII MEȘTEȘUGURILOR TRADIȚIONALE

Bogdan ANDREI **225**
MEMORY AND RECONCILIATION: A COMPARATIVE STUDY OF SOUTH AFRICAN AND BALKAN NARRATIVES

MÉMOIRE ET RÉCONCILIATION: UNE ÉTUDE COMPARATIVE DES RÉCITS SUD-AFRICAINS ET BALKANIQUES

MEMORIE ȘI RECONCILIERE: UN STUDIU COMPARATIV AL NARAȚIUNILOR SUD-AFRICANE ȘI BALCANICE

Jochen BAIER, Stăncuța DIMA-LAZA **235**
BODY LANGUAGE – "HEARING" WHAT IS NOT BEING SAID

LE LANGAGE CORPOREL – « ENTENDRE » CE QUI N'EST PAS DIT

LIMBAJUL CORPULUI – „A AUZI" CEEA CE NU SE SPUNE

Anamaria FĂLĂUȘ **243**
MANIPULATING THROUGH COLOR: THE ROLE OF COLOURS IN GRAPHIC NOVELS

MANIPULATION PAR LA COULEUR: LE RÔLE DES COULEURS DANS LES ROMANS GRAPHIQUES

MANIPULAREA PRIN CULOARE: ROLUL CULORILOR ÎN ROMANELE GRAFICE

Mihaela MUNTEANU SISERMAN **256**
CULINARY TERMINOLOGY: A POSSIBLE LEXICOLOGICAL OUTLINE

DE LA TERMINOLOGIE CULINAIRE: UNE POSSIBLE ESQUISSE LEXICOLOGIQUE

DESPRE TERMINOLOGIA CULINARĂ: O POSIBILĂ SCHIȚĂ LEXICOLOGICĂ

Sebastian SANDU **264**
EUCHARISTIC WINE IN THE DIALECTIC BETWEEN RITUAL AND DOCTRINE

LE VIN EUCHARISTIQUE DANS LA DIALECTIQUE ENTRE RITUEL ET DOCTRINE

VINUL EUHARISTIC ÎN DIALECTICA DINTRE RITUAL ȘI DOCTRINĂ

Nicolae BOBARU **278**
STAGING THE EDIBLE: GENDER, CLASS AND THE PERFORMATIVE POLITICS OF FOOD IN CONTEMPORARY CULTURE

METTRE EN SCÈNE LE COMESTIBLE: GENRE, CLASSE ET POLITIQUE PERFORMATIVE DE L'ALIMENTATION DANS LA CULTURE CONTEMPORAINE

PUNEREA ÎN SCENĂ A COMESTIBILULUI: GEN, CLASĂ ȘI POLITICA PERFORMATIVĂ A ALIMENTAȚIEI ÎN CULTURA CONTEMPORANĂ

Dumitra-Mădălina PANTEA, Florena-Lavinia ȘTEFĂNUȚ,
Laura-Rebeca STIEGELBAUER **293**
DIGITAL LEARNING LANDSCAPE: DESIGNING, CLASSIFYING AND LEVERAGING ONLINE RESOURCES FOR LANGUAGE EDUCATION

PEISAJUL ÎNVĂȚĂRII DIGITALE: PROIECTAREA, CLASIFICAREA ȘI VALORIFICAREA RESURSELOR ONLINE ÎN EDUCAȚIA LINGVISTICĂ

Andreja RETELJ **303**
RELATIONAL DYNAMICS AND THEIR IMPORTANCE FOR LEARNING OPPORTUNITIES IN THE TEACHING PRACTICUM

BEZIEHUNGSDYNAMIKEN UND IHRE BEDEUTUNG FÜR LERNGELEGENHEITEN IM SCHULPRAKTIKUM

Ivana IVANIĆ, Ema DURIĆ **317**
EXTRINSIC AND ACHIEVEMENT MOTIVATION IN LEARNING ROMANIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: A STUDENT PERSPECTIVE

MOTIVATION EXTRINSÈQUE ET MOTIVATION D'ACCOMPLISSEMENT DANS L'APPRENTISSAGE DU ROUMAIN LANGUE ÉTRANGÈRE: PERSPECTIVE ÉTUDIANTE

MOTIVAȚIA EXTRINSECĂ ȘI MOTIVAȚIA DE REALIZARE ÎN ÎNVĂȚAREA LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ: PERSPECTIVA STUDENȚILOR

Sonja PAJIĆ, Olivera UROŠEV PALALIĆ **333**
THE APPLICATION OF AUTHENTIC MATERIALS IN SPANISH LANGUAGE TEACHING IN SERBIA

L'APPLICATION DES MATÉRIELS AUTHENTIQUES DANS L'ENSEIGNEMENT DE LA LANGUE ESPAGNOLE EN SERBIE

APLICAREA MATERIALELOR AUTENTICE ÎN PREDAREA LIMBII SPANIOLE ÎN SERBIA

Imene MENAI, Merouane ADDOU, Abdelhalim MELZI **345**
THE PROVERBS IN THE METALINGUISTIC DISCOURSE OF ITALIAN TEACHERS WITH THIRD-YEAR UNIVERSITY STUDENTS AT BLIDA 2 UNIVERSITY

LES PROVERBES DANS LE MÉTALANGAGE DES ENSEIGNANTS D'ITALIEN AUPRÈS DES ÉTUDIANTS DE TROISIÈME ANNÉE DE LICENCE À L'UNIVERSITÉ DE BLIDA 2

I PROVERBI NEL METALINGUAGGIO DEGLI INSEGNANTI D'ITALIANO CON GLI STUDENTI DI TERZO ANNO DI LAUREA ALL'UNIVERSITÀ DI BLIDA 2

Jan ČERNETIČ **353**

EMOTIONAL EXPERIENCES OF SLOVENIAN TEACHER TRAINING STUDENTS AND EMOTION-TRIGGERING SITUATIONS DURING THEIR SCHOOL INTERNSHIP

EMOTIONALES ERLEBEN SLOWENISCHER LEHRAMTSSTUDIERENDEN UND EMOTIONSAUSLÖSENDE SITUATIONEN WÄHREND IHRES SCHULPRAKTIKUMS

Lamia GUEDDOUH **364**

CONTEMPORARY ALGERIAN FAÇADES: HYBRIDIZATION, MEMORY AND MODERNITY IN THE URBAN RESIDENTIAL LANDSCAPE

FAÇADES ALGÉRIENNES CONTEMPORAINES: HYBRIDATION, MÉMOIRE ET MODERNITÉ DANS LE PAYSAGE RÉSIDENTIEL URBAIN

FAȚADE ALGERIENE CONTEMPORANE: HIBRIDIZARE, MEMORIE ȘI MODERNITATE ÎN PEISAJUL REZIDENȚIAL URBAN

Sorina CHIPER **373**

ENGAGING THE ORIENT TROUGH THE SENSES: NIKOS KAZANTZAKIS' TRAVELOGUE – *JAPAN / CHINA: A JOURNAL OF TWO VOYAGES*

ENGAGEANT L'ORIENT PAR L'INTERMÉDIAIRE DES SENS: LE RÉCIT DE VOYAGE DE NIKOS KAZANTZAKIS – *VOYAGES CHINE-JAPON*

INTRÂND ÎNTR-O RELAȚIE CU LUMEA ORIENTALĂ PRIN SIMȚURI: JURNALUL DE CĂLĂTORIE AL LUI NIKOS KAZANTZAKIS *JAPONIA-CHINA. CU UN EPILOG DE ELENI KAZANTZAKIS*

Irina-Ana DROBOT **380**

AN ANALYSIS OF THE NOVEL *THE WOMAN IN THE PURPLE SKIRT* BY NATSUKO IMAMURA

UNE ANALYSE DU ROMAN *LA FEMME À LA JUPE VIOLETTE* PAR NATSUKO IMAMURA

O ANALIZĂ A ROMANULUI *FEMEIA CU FUSTĂ VIOLET* DE NATSUKO IMAMURA

Mihai Ionuț FĂT **389**

THE ABUSE OF POWER AND THE UNDERMINING OF NATURE: THE ORIGINS OF THE DISCOURSE AGAINST "CLEVERNESS" IN "ZHUANGZI"

L'ABUS DE POUVOIR ET LE SAPEMENT DE LA NATURE: LES ORIGINS DU DISCOURS CONTRE L'ASTUCE EN « ZHUANGZI »

ABUZUL DE PUTERE ȘI SUBMINAREA NATURII: ORIGINILE DISCURSULUI ÎMPOTRIVA „INTELIGENȚEI" ÎN „ZHUANGZI"

Qin Zhan QIANG, Vitia MEREANU **404**
TRADITIONAL CHINESE MEDICINE: THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS, AS WELL AS ITS CULTURAL ROLE IN THE DYNAMICS OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS

MEDICINA TRADIȚIONALĂ CHINEZĂ: FUNDAMENTE TEORETICE ȘI PRACTICE, PRECUM ȘI ROLUL SĂU CULTURAL ÎN DINAMICA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE CONTEMPORANE

Omar KERKEB **412**
IMPACT AND REFLECTIONS OF THE MATTEI PLAN FOR AFRICA IN THE ALGERIAN PRESS: A CRITICAL ANALYSIS FROM A LOCAL PERSPECTIVE

IMPATTO E RIFLESSI DEL PIANO MATTEI PER L'AFRICA NELLA STAMPA ALGERINA: UN'ANALISI CRITICA DALLA PROSPETTIVA LOCALE

Selma BEHIANI, Abdellah MAASOUM **422**
VIOLENCE AND TRAUMA IN ONLINE COMMEMORATIONS: “BOULEVARD COLONEL AMIROUCHE, 30 JANUARY 1995” AND “BOLOGNA RAILWAY STATION, 2 AUGUST 1980”

VIOLENCE ET TRAUMATISME DANS LES COMMÉMORATIONS EN LIGNE: «BOULEVARD COLONEL AMIROUCHE, 30 JANVIER 1995» ET «GARE DE BOLOGNE, 2 AOÛT 1980»

VIOLENZA E TRAUMA NELLE COMMEMORAZIONI ONLINE: "BOULEVARD COLONEL AMIROUCHE 30 GENNAIO 1995" E "STAZIONE FERROVIARIA DI BOLOGNA 2 AGOSTO 1980"

Zakaria KHENOUCHE **431**
POST-WAR ITALY: BETWEEN HISTORICAL REALITY AND WESTERN SERVILITY

L’ITALIA DEL SECONDO DOPOGUERRA: TRA REALTA STORICA E SERVILISMO OCCIDENTALE

Asma RAHIM, Souad KHELOUIATI **439**
DIMENSIONS OF THE MIGRATION PHENOMENON IN THE ITALIAN PRESS: AN ANALYSIS OF THE 5TH CARTA DI ROMA REPORT “NOTIZIE DA PAURA” (2017)

LES DIMENSIONS DU PHÉNOMÈNE MIGRATOIRE DANS LA PRESSE ITALIENNE À TRAVERS “NOTIZIE DA PAURA” – 5e RAPPORT DE CARTA DI ROMA (2017)

DIMENSIONI DEL FENOMENO MIGRATORIO NELLA STAMPA ITALIANA ATTRAVERSO “NOTIZIE DA PAURA” – 5° RAPPORTO DI CARTA DI ROMA NEL 2017

Cristian BENȚE **452**
MEDIA, POWER AND DEMOCRACY: CULTURAL AND POLITICAL DIMENSIONS OF DISINFORMATION IN EUROPE

LES MÉDIAS, LE POUVOIR ET LA DÉMOCRATIE: DIMENSIONS CULTURELLES ET POLITIQUES DE LA DÉSINFORMATION EN EUROPE

MASS-MEDIA, PUTEREA ȘI DEMOCRAȚIA: DIMENSIUNILE CULTURALE ȘI POLITICE ALE DEZINFORMĂRII ÎN EUROPA

BOOK REVIEWS / CRITIQUES DE LIVRES / RECENZII **464**

Daniela GHELTOFAN **465**
SIMONA ȘIMON, MARCELA ALINA FĂRCAȘIU, ANCA DEJICA-CARȚIȘ, DANIEL DEJICA, *A MULTILINGUAL DICTIONARY OF TRANSLATION AND INTERPRETING: ENGLISH – GERMAN – ROMANIAN*, BUCUREȘTI, PRO UNIVERSITARIA, 2023, 273 p., ISBN 978-606-26-1790-5

Monica NEGOESCU **467**
CRISTINA NEDELCU, *OPERA LUI VINTILĂ IVĂNCEANU – O EXPRESIE A NEOAVANGARDEI*, CLUJ-NAPOCA, EDITURA LIMES, 2024, 381 p., ISBN 978-606-799-775-0

Viviana MILIVOIEVICI **470**
ALEXANDRU GAFTON, *ȘTIINȚĂ ȘI IDEOLOGIE*, TIMIȘOARA, AULA MAGNA, SERIA FILOLOGIE, EDITURA UNIVERSITĂȚII DE VEST DIN TIMIȘOARA, 2025, 134 p., ISBN 978-630-327-168-2

Elena-Laura VULPOIU **472**
SPERANȚA SOFIA MILANCOVICI, *VOIAJ LITERAR,* VASILE GOLDIȘ UNIVERSITY PRESS, ARAD TRIVENT PUBLISHING, BUDAPEST, 2025, 253 p., ISBN 978-973-664-986-8, ISBN 978-615-6696-70-0

Instructions for Authors **474**

Instructions pour les auteurs **477**

Instrucțiuni pentru autori **480**

Bazele de date internaționale în care este indexată revista (cu indicarea adresei URL) **483**

ROMAN CULTURES – ROMANIAN CULTURE / CULTURES ROMANES – CULTURE ROUMAINE / CULTURI ROMANICE – CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

THE YOUNG MUREȘAN

LE JEUNE MUREȘAN

TÂNĂRUL MUREȘAN

Conf. univ. dr. Daniel CRISTEA-ENACHE
Universitatea din București, Facultatea de Litere,
București, str. Edgar Quinet, nr. 5-7
daniel.cristea-enache@unibuc.ro

Abstract

The article proposes a critical re-reading of Ion Mureșan's editorial debut in the light of the poetic standards established by the author in his Book Alcohol, *thirty years later.*

A thin – typographical – volume, like the one in 1981, has triggered not only literary criticism and oral criticism, but also an authentic critical enthusiasm. It raised awareness and impressions about the Poet's powerful visionary dimension, acknowledging the symbolic capitalized letter, for a particular type of poetry; Mureșan's criticism on large scale became non-criticism.

The article points out an exception, represented by the analytical pages of Ion Bogdan Lefter, and explains the formula of this visionary lyricism confirmed by Ion Mureșan's later poetic evolution.

Résumé

L'article propose une relecture critique du début éditorial de Ion Mureșan, à la lumière des standards poétiques établis par l'auteur dans le volume Le livre de l'alcool*, trente ans plus tard.*

Un volume – typographiquement – mince comme celui de 1981 a suscité non seulement des critiques littéraires et des commentaires oraux, mais aussi un véritable enthousiasme critique. Sensibilisée et impressionnée par le puissant caractère visionnaire du Poet, la critique, reconnaissant une majuscule elle-même symbolique d'un certain type de poésie, est devenue sur de large portions une non-critique.

L'article signale une exception représentée par les pages analytiques de Ion Bogdan Lefter et explicite la formule de ce lyrisme visionnaire, confirmée par l'évolution ultérieure de Ion Mureșan.

Rezumat

Articolul propune o re-lectură critică a debutului editorial al lui Ion Mureșan, prin standardele poetice fixate de autor în volumul cartea Alcool*, treizeci de ani mai târziu.*

Un volum – tipografic – subțire precum cel din 1981 a suscitat nu doar cronici literare și comentarii orale, ci și un veritabil entuziasm critic. Sensibilizată și impresionată de vizionarismul puternic al Poetului, recunoscându-i o majusculă ea însăși simbolică pentru un anumit tip de poezie, critica lui Mureșan, pe întinse porțiuni, a devenit ne-critică.

Articolul semnalează o excepție reprezentată de paginile analitice ale lui Ion Bogdan Lefter și explicitează formula acestui lirism vizionar, confirmată de evoluția ulterioară a lui Ion Mureșan.

Keywords: *Mureșan; lyrical; post-expressionism; 80's generation; critical reception;*

Mots-clés: *Mureșan; lyrisme; post-expressionnisme; la génération 80; réception critique;*

Cuvinte-cheie: *Mureșan; liric; post-expresionism; Generația 80; receptare critică;*

Introducere

S-a vorbit destul de mult despre o lectură critică inversă, făcută dinspre contemporaneitate spre trecut și dinspre modernitate spre tradiția literară. La scară, acest tip de lectură poate fi aplicat și unui autor, pe cursul operei lui, revizitând și interpretându-i debutul editorial prin evoluția sa ulterioară. Cronicarul literar încearcă să discearnă, în numărul mare de volume publicate într-un an, care sunt acelea cu șanse de a rămâne, în durata lungă, în canonul și în metabolismul unei literaturi. În cazurile fericite, el *vede*, înaintea tuturor, ceea ce mai târziu istoricii literari ai perioadei *știu*.

Dacă obligația lor profesională este semnalarea întâietății cronologice, una dintre opțiunile pe care le au e cea de mai sus. Și anume, să citească debutul nu din perspectiva a ceea ce ar putea deveni debutantul, ci prin prisma a ceea, în deceniile următoare, fostul tânăr a devenit.

Lectura aceasta nu e nici ea ferită de riscuri întrucât, în multe cazuri, valoarea de expresie poetică e declinantă, de la tinerețe la maturitatea târzie. Obiecțiile și reproșurile de inerție, autopastișă, confort al unei formule deja brevetate sunt curente. A citi, deci, originalul artistic din unghiul unei palide copii ulterioare și a constata (eventual, cu satisfacție) decăderea ori degradarea scriitorului este ceva destul de banal; și la îndemână. Merită prin urmare să căutăm excepțiile, și în sfera creației, și în cea a interpretării; și să citim *Cartea de iarnă* a lui Ion Mureșan prin standardele poetice fixate de *cartea Alcool*, treizeci de ani mai târziu.

Ion Mureșan și „lunediștii”

Detalii asupra pre-publicării primei cărți oferă poetul însuși, într-un text în care gratitudinea îmbracă haina memoriei exacte. Nu este nevoie de mai mult, căci mulțumirile se subînțeleg: Mircea Ciobanu „a venit și a fost de-a dreptul entuziasmat. Țin minte și acum că a vorbit despre poezia mea comparând-o cu un «cuțit fără plăsele». Nicolae Manolescu l-a întrerupt și i-a spus: «Metaforele dumneavoastră sunt, ca întotdeauna, strălucitoare, dar nu ne interesează. Ne-ar interesa dacă aveți ceva de spus în calitate de editor.» După cenaclu, Mircea Ciobanu și Nicolae Manolescu m-au chemat deoparte și m-au întrebat dacă am dat cartea la vreo editură, și mi-au propus să o dau la «Cartea Românească» pentru anul viitor, căci concursul de debut (cel cu manuscrise trimise în plicuri «cu motto») se încheiase, iar juriul semnase Procesul-verbal. Și tot Nicolae Manolescu: «Ei, și tu, de parcă Procesul-verbal nu poate fi refăcut!». I-am lăsat domnului Mircea Ciobanu poemele pe care le aveam la mine. Peste două săptămâni, pe lista cu câștigătorii concursului editurii, publicată în *România literară*, figuram și eu cu *Cartea de iarnă*. Câștigasem primul concurs la care nu participasem.” (MUREȘAN, 2013, p. 53-54).

Venirea „nordicului” vizionar de la *Echinox* la *Cenaclul de Luni* dominat de „sudicii” ironici și intertextuali va căpăta, în istorisirile postrevoluționare, aspecte epopeice. Sub aburul legendelor urbane, de care este întotdeauna nevoie, fapt e că un cenaclu și un critic al lui preferând un anumit tip de poezie (cea postmodernistă, *in statu nascendi*, în 1981) au receptat profesionist un altul, empatizând cu autorul care-l ilustra. Altfel spus, „lunediștii” nu au venit, asupra liricii tânărului Mureșan, cu un format procustian al poeziei lor, atât de diferită de a sa. Receptând diferența, au acceptat-o; și acceptând-o, au integrat-o – nu poetic, dar critic. Este motivul pentru care vizionarismul modernist al lui Ion Mureșan se va regăsi în fiecare tablou al generației, lărgind semnificativ nu numai suprafața de expunere, ci și conceptul de postmodernism românesc.

Indiferent de formula sub care-l integrează, criticii și teoreticienii Generației 80 îl vor introduce pe Ion Mureșan în tabloul și în constructul lor. Astfel, Radu G. Țeposu, în *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă* (1993), îl include la secțiunea *Criza*

interiorității. Patosul sarcastic și ironic, deschizând capitolul chiar cu el. În cuvintele criticului, volumul de debut al lui Ion Mureșan „topește, în discursul său, rafinat până la eclatanță, o imaginație copleșitoare, în care încap, deopotrivă, viziunile grotești și exploziile luminiscente, reprezentările sardonice și desfășurările beatitudinale.” (ȚEPOSU, 2006, p. 133). Ion Bogdan Lefter, în *Flashback 1985: Începuturile „noii poezii”* (2005), îl înscrie în direcția „orgolioșilor moraliști”, diferită de cea a „conceptualilor cristalini” și de cea a „volubililor prozaizanți”, aceasta din urmă mai consistent reprezentată. În fine, Alexandru Mușina, în *Antologia poeziei generației ’80* (1993), oferă încadrarea care mi se pare cea mai justă: în *poezia „metafizicului”* (fie și cu ghilimele). E dificil, însă, de translat modernismul lui Mureșan în postmodernismul generației sincrone cu debutul său. Observând paradoxul, Mușina îl teoretizează. Ar fi vorba de o „imposibilitate” (din nou, ghilimelele autorului) pe care o face posibilă „talentul poeților”. Transcendența este „trăită ca eveniment «real» al *eului*”, *eul* devenind „sistemul de referință” (MUȘINA, 2002, p. 18).

Nu e greu de observat că această formulă categorială ar putea include și poezia lui Mircea Cărtărescu, pe dimensiunea ei vizionară desfășurată de la elementele cele mai „umile” ale cotidianului de către un eu central și expansiv. Iată așadar o dublă mișcare paradoxală, simptomatică pentru sincronizarea și chiar sincretismul modernism-postmodernism în poezia românească. În timp ce Mircea Cărtărescu, considerat cel mai reprezentativ exponent al postmodernismului „optzecist”, ilustrează la un nivel de vârf vizionarismul poetic, Ion Mureșan, un modernist pur, este acceptat și inclus – tot la vârf – în tabloul „optzecismului”. Unde ar fi trebuit să avem o fractură, o linie de despărțire, baremi una de demarcație, avem doi mari poeți din aceeași generație biologică, situați frapant în aceeași generație literară. Aparte de rolul de critic „girant” la *Cenaclul de Luni*, pe care l-am văzut, Nicolae Manolescu a sesizat, primul, uimitoarea concomitență a celor doi, pe atunci, tineri poeți. Cronica din „România literară” (nr. 38/ 1981) la *Cartea de iarnă* face raportarea care, mai târziu, va deveni monedă curentă: „Citez abundent ca să se poată vedea nivelul înalt al acestui poem foarte matur în gravitatea lui, cum era și *Căderea* lui Mircea Cărtărescu, lângă care îmi place să-l situez pe Ion Mureșan, cu toate că atitudinea lor față de poezie diferă radical.”.

Și, într-adevăr, din Ion Mureșan trebuie citat extensiv, fiindcă vizionarismul său are nevoie de spațiu pentru a se densifica – și pentru a putea fi cuprins critic: „Nu am decât o singură prejudecată – realitatea,/ la fel cu Democrit materialistul cel care și-a scos ochii/ pentru a nu-l stânjeni în cercetările sale făcute cu ochii minții,/ dar mi-e dat mie să văd cum galbenă și mare ca un stârv de oaie/ urechea omenirii plutește pe apele unei mlaștini/ printre albe stânci de calcar și foșnitoare pâlcuri de trestii./ Zadarnic noapte de noapte cu auzul înfipt în urechi ca un baston pentru orbi/ pipăi crăpăturile memoriei,/ căci nici măcar un șobolan nu iese nici măcar un șoarece de câmp/ și nici gândacul de bucătărie, răzbate numai vocea mea/ din care cuvântul se înalță ca șarpele din ou și se repede la lucrul denumit/ și-l umple de bube și semnificații./ – Ay, propoziții, propoziții, întunecate smârcuri în capul omului!/ (Hi, hi, râde Psyhe al meu, hi, hi, sunt vremuri în care ochii și ciuma/ aduc aceleași foloase, după cum când toate se pot spune cu voce tare/ nimeni nu-și mai alege cuvintele!)/ Apoi degetul inspirației apasă pe limbă și mă face gângav/ încât abia mai reușesc să mă strecor prin pâcla alburie/ mirosind a drojdie, întinsă între martir și erou,/ iar inima se sfâșie în cutia pieptului prinsă între tot felul de tremuriciuri/ ca un pântece femeiesc la senină vreme de pubertate/ și nu mai aud decât gâlgâitul de conductă spartă al gurii mele/ și grumazul cum flutură în urmă ca o mânecă goală/ pe când la capătul ei capul mi se lățește asemeni unei palme/ pocnind pe luciul unei pietre.”

Este prima secvență din *Izgonirea din poezie*, marele poem din *Addenda*; și printre puținele, din cartea de debut, comparabile cu performanțele devenite standarde în *cartea Alcool*.

Un manifest post-expresionist

În textul său explicativ la reeditarea, după 32 de ani, a debutului poetic, Ion Mureșan observă că numărul cronicilor la *Cartea de iarnă* depășește „cu mult numărul poemelor din carte". Un volum – tipografic – subțire a suscitat nu doar cronici literare și comentarii orale, ci și un veritabil entuziasm critic sub care majoritatea acestora s-au cuprins. Sensibilizată și impresionată de vizionarismul puternic al Poetului, recunoscându-i o majusculă ea însăși simbolică pentru un anumit tip de poezie, critica lui Mureșan, pe întinse porțiuni, a devenit ne-critică. Ea a scăldat întregul volum în impresia provocată de *segmente* ale lui, neavând, cel mai adesea, spațiul suficient pentru a întreprinde o analiză minuțioasă atât a capodoperelor (se poate folosi acest termen în legătură cu unele poeme), cât și a poeziilor mai slabe. Primele au fost „centralizate", în timp ce versurile mai puțin convingătoare au fost, frecvent, trecute cu vederea.

O excepție de la aceste proceduri, prea îndatorate obiectului artistic, o reprezintă critica lui Ion Bogdan Lefter, din *Flashback 1985: Începuturile „noii poezii"*. Ea este ponderată și (cel mai important) analitică, evitând alcoolul tare al superlativelor ce încețoșează perspectiva și metonimizează imprudent, prin focalizare. Atent și metodic, criticul „optzecist" notează scăderile și deficiențele lirismului marca Ion Mureșan. Aproape toate poeziile de mică întindere „sunt dezamăgitoare față de cele ample". Din ele, „ideile mari lipsesc", iar dimensiunile reduse „par consecința unei sufocări a inspirației" (LEFTER, 2005, p. 350). Și la poemele ample apar obiecții: uneori, sensul e „prea obscur", poetul dezvoltând „dezordonat imagini și paradoxuri «inspirate»". Alteori însă, „obscuritatea prinde bine", ceea ce duce la concluzia unei adaptări inteligente a analistului la concretul fiecărui text în parte. Cred că așa și trebuie procedat, în critică și mai ales în critica de poezie. E dezirabil să evaluăm fiecare segment, identificat ca atare, în lumina specifică pe care o degajă, operând dinspre particularul textului spre generalul categorial și apoi reconfigurând întregul artistic. Vizionarismul nu impregnează *Cartea de iarnă* cu aceeași eficacitate; și merită să vedem cum se explică inegalitățile.

Capodopera e atinsă de trei ori, o dată în trei din cele patru secțiuni. *Splendidele grădini ale aurului*, *Poemul despre poezie* (cu care se deschide secțiunea a doua) și *Izgonirea din poezie*, poemul desfășurat în *Addenda*, sunt vârfurile acestei cărți. Le urmează, valoric, *Cât despre frumusețe* și *Înălțarea la cer*, a treia secțiune neoferind nici un text comparabil și deci încadrabil în cele două clase.

Absolut atipic pentru poezia încărcată, ceremonioasă și ceremonială a tânărului Mureșan, pentru scenariile retoric complicate în care își lucrează viziunile, este *Poemul despre poezie*. Titlul e *à la* Ion Mureșan, cu referirea obsesivă și cvasi-tautologică la ceea ce poetul face (poezie, poeme, poeme despre poezie, poezia care, în altă parte, „refuză să mai intre în poem"), dar versurile sunt scuturate de excepționalismul elaborat și sarcastic, pentru a exprima o spaimă adâncă și esențială. Acesta va deveni unul dintre cele mai influente texte ale lui Ion Mureșan și va marca sesizant discursurile poetice ulterioare, de la Ioan Es. Pop la Constantin Acosmei (pentru a mă referi numai la vârfuri): „Toată viața am adunat cârpe să-mi fac o sperietoare/ îmi amintesc zilele în care ascuns sub pat îmi desăvârșeam lucrarea/ grămada de pantofi vechi pe care îmi rezemam capul uneori când adormeam/ iar acum când e gata noapte de noapte sting lumina și numai bănuind-o acolo/ încep să urlu de spaimă.".

Iată un manifest post-expresionist, în care frapează realismul oblic al reprezentării. Un singur termen („desăvârșeam") aparține ariei stilistice Mureșan, în care ironia și autoironia sunt prezente și active. Minus acest predicat, textul e al unui Ion Mureșan fără Ion Mureșan: cu un discurs prozaic și prozastic, „anecdotic", exact pe dimensiunea ce va fi explorată, tot mai mult, în poezia românească ulterioară.

Firește, e vorba de un pseudo-realism și de un fals prozaism. Miza poetului nu este socială, nici politică (semnificativ, numai câteva versuri din întregul volum au căzut la

Cenzură). *Cartea de iarnă* nu e despre realitate, ci despre abisalitate. Sperietoarea din cârpe, păpușa de cârlți sunt embleme ale acestui abis, descoperit în plin cotidian, în familiarul „protector", în jocurile copilului resemantizate de un poet tragic. Ioan Es. Pop va duce în marea poezie această intuiție extraordinară pe care tânărul Ion Mureșan a avut-o, fără a o urma în lirismul său.

Căci formula poetului „optzecist" are o retorică in-dispensabilă, o articulare niciodată „simplă", brută, elementară, ci, dimpotrivă, complicată, rafinată, sofisticată. Pentru a numi un lucru sau un fapt, Mureșan dă ocol întregii arte și pune *totul* într-un scenariu al scenariului poetic. Narativitatea lui, când e, e înșelătoare. Tirada și litania, enumerația și repetiția, comparația evident poeticizată, asocierile curente (la el) între termenii „tari", contondenți ori tăioși, și concepte obligate la un asemenea menaj dau acestei poezii o studiată artificialitate. Pe aproape toată întinderea creației sale (dacă facem abstracție de intertextualismul din *cartea Alcool*), Mureșan rămâne un modernist. *Splendidele grădini ale aurului* și restul poeziilor din *Cartea de iarnă* o atestă: „Cu viclenie s-a năpustit frumusețea asupra mea/ ca o cățea turbată s-a năpustit frumusețea asupra mea./ Piară fiecare în averea lui – zic eu –/ și jucându-mi ochii uscați ca lemnul unui copac trăsnit/ la complicate și elegante ceremonii râd în hohote/ și recit cântecele stupide.// Cu viclenie s-a năpustit frumusețea asupra mea –/ ademenitoare sunt regulile puterii/ în rest se poate vorbi de plictis./ Hei cum vom mai întinde lațul veninos/ în splendidele grădini ale aurului.// Piară fiecare în averea lui –/ mesele sobre două trei fructe exotice pe platoul argintat/ și tot atâtea bucurii și tot atâtea cuvinte/ mișcările ridicole ale tacâmurilor în aerul închis/ și cuvintele încăpățânate care nu se mai descojesc/ iar sub fereastra mohorâtă lunecând vedenia veacului:/ o terasă de marmoră întinsă cât o câmpie la capătul căreia/ abia se mai vede un mercenar din ce în ce mai gârbov îndepărtându-se/ abia se mai aud pașii lui din ce în ce mai străini.". Versul e lung: prelungit atât cât este nevoie pentru ca secvența discursivă să poată fi saturată. *Prietenii* și *Cântec de iarnă*, două poezii rimate și ritmate, sunt mult mai palide. Ceea ce la Mircea Dinescu dă centrul de greutate al poeziei (geniu verbal încadrat în prozodie) este marginal și nesemnificativ la Ion Mureșan, întrucât structura lui e expozitivă și răsucită (auto)ironic.

Concluzii

Vizionarismul poetului, departe de a exclude retorica, se livrează și se „accesează" prin ea. Șocul cititorului este să asiste la revelații poetice care nu au scurtime și intensitate, ci lungime și traseu discursiv. Tânărul Mureșan continuă să învelească sâmburele inițial în straturi de imaginii și aluzii culturale, într-o scenografie complicată, dar centrată. Verbiajul acesta e o formă de compensare a vidului, iar nu, ca la postmoderni, o plăcere a rulării de text și intertext.

E motivul pentru care poeziile mai scurte cad sub ștacheta valorică: fiindcă ele ar presupune un criteriu de sugestivitate, nu unul de „explicitare". Ion Mureșan nu poate exprima prin puțin material verbal ceea ce e obligat să exprime prin mult. Nu atât abundența imagistică e necesară, în poezia lui, cât stratificarea acesteia. Poemul are straturi – și pentru a le devoala este nevoie de un traseu discursiv; așadar, de o întindere care să permită accentuări diferite, schimbări de registru, modificări de perspectivă, reveniri de pe un alt palier la elementul avansat inițial.

Poeziile scurte ne spun prea puțin, la propriu și la figurat, pentru că nu au durata și spațiul necesar pentru a o face. Să vedem *Frig*: „La granițele memoriei e atâta de frig încât/ dacă o lebădă ar fi împușcată/ în rană un bătrân ar putea locui.// La granițele memoriei e atâta de frig încât/ numai vecinii stau până la brâu în făină de lemn și cântă/ numai vecinii ca niște flăcări verzui.". Poezia, de o constituție fragilă, se termină înainte de a începe cu adevărat. La fel stau lucrurile cu *De la fereastră*: „Dacă vreodată vom ajunge în Oraș/ vei vedea și tu cum

se deschid obloanele/ cum femeile aruncă în stradă aripile de îngeri rămase de la masa de seară".

Poeticul, la tânărul Mureșan, are așadar necesitatea spațiului textual și ampla lui respirație.

BIBLIOGRAFIE

LEFTER, Ion Bogdan, *Flashback 1985: Începuturile „noii poezii"*, Pitești, Editura Paralela 45, 2005

MUREȘAN, Ion, *Cartea de iarnă*, ediția a II-a, Cuvânt înainte de Mihai Șora, „Cuvânt înapoi" al autorului, Bistrița, Editura Charmides, 2013

MUȘINA, Alexandru, *Antologia poeziei generației 80*, ediția a II-a, revăzută și adăugită, Brașov, Editura Aula, 2002

POP, Ion, *MUREŞAN, Ion*, în *Dicționarul Scriitorilor Români. M-Q*, coord. Mircea Zaciu, Marian Papahagi, Aurel Sasu, București, Editura Albatros, 2001

ȚEPOSU, Radu G., *Istoria tragică & grotescă a întunecatului deceniu literar nouă*, ediția a III-a, prefață de Al. Cistelecan, București, Editura Cartea Românească, 2006

NATION AND CULTURE IN THE BANAT AT THE BEGINNING OF THE 20TH CENTURY. NICOLAE IORGA'S OBSERVATIONS

NATION ET CULTURE DANS LE BANAT AU DÉBUT DU XXE SIÈCLE. LES CONSTATATIONS DE NICOLAE IORGA

NATION UND KULTUR IM BANAT ZU BEGINN DES 20. JAHRHUNDERTS NICOLAE IORGAS FESTSTELLUNGEN

Dr. Bogdan Mihai DASCĂLU
Cercetător științific II
Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu"
Academia Română, Filiala Timișoara
B-dul Mihai Viteazu nr 24
bmdascalu@yahoo.com

Abstract

Nicolae Iorga's travel notes on the Banat at the beginning of the 20th century provide a nuanced portrait of a multiethnic region where cultural identities intersect yet remain distinct. He focuses primarily on rural Romanian communities, whose traditional lifestyle, architecture and demographic vitality contrast with the more mixed and urban settings of Timișoara or Lugoj. Iorga highlights the selective adoption of foreign cultural models, the persistence of Romanian identity, and the historical differences between mountain and lowland populations. His observations reveal both the complexity of Banat's cultural landscape and the subtle mechanisms through which ethnic groups preserved their individuality.

Résumé

Les notes de voyage de Nicolae Iorga sur le Banat du début du XXe siècle offrent un portrait nuancé d'une région multiethnique où les identités culturelles se croisent sans se confondre. Il s'intéresse surtout aux villages roumains, dont le mode de vie traditionnel, l'architecture et la vitalité démographique s'opposent aux milieux urbains plus mélangés de Timișoara ou de Lugoj. Iorga souligne l'adoption sélective de modèles culturels étrangers, la persistance de l'identité roumaine et les différences historiques entre les populations de montagne et de plaine. Ses observations révèlent la complexité du paysage culturel bănățean et les mécanismes de préservation identitaire.

Zusammenfassung

Nicolae Iorgas Reiseaufzeichnungen über das Banat zu Beginn des 20. Jahrhunderts zeichnen ein differenziertes Bild einer multiethnischen Region, in der sich kulturelle Identitäten berühren, ohne sich aufzulösen. Sein Hauptinteresse gilt den rumänischen Dörfern, deren traditionelle Lebensweise, Architektur und demografische Stärke im Kontrast zu den stärker gemischten städtischen Zentren wie Timișoara oder Lugoj stehen. Iorga betont die selektive Übernahme fremder kultureller Modelle, die Beständigkeit der rumänischen Identität und die historischen Unterschiede zwischen Berg- und Tieflandbevölkerung. Seine Beobachtungen zeigen die Komplexität der banatschwäbischen Kulturlandschaft und die subtilen Mechanismen der Identitätsbewahrung.

Keywords: *Banat; Nicolae Iorga; travel memoir; auto-image; hetero-image; interculturality;*

Mots-clés: *Banat; Nicolae Iorga; récit de voyage; auto-image; hétéro-image; interculturalité;*

Schlüsselwörter: *Banat; Nicolae Iorga; Reisebericht; Eigenbild (Auto-Image); Fremdbild (Hetero-Image); Interkulturalität;*

Der multiethnische Charakter des Banats ist eine seit Langem bekannte und akzeptierte Tatsache. In dieser Hinsicht unterscheidet es sich nicht von den übrigen Provinzen, denn überall ist das Verhältnis zwischen den ethnischen Minderheiten und der Mehrheitsbevölkerung annähernd dasselbe: Erstere stellen überall etwa 10 – 15 % dar, je nach Geschichte und Nachbarschaften jeder Region. Doch insofern, als Multiethnizität die Quelle und Grundlage einer multikulturellen Realität ist, hat sich das Interesse selbstverständlich auf letztere verschoben, da die Kultur, neben der Sprache, einer der Faktoren ist, die die Persistenz der ethnischen Identität gewährleisten können. Die Diskussionen haben gezeigt, dass Elemente der Multikulturalität keine Konstante darstellen, sondern in kleinerem oder größerem Maße variieren, je nach Epoche und dem Raum, städtisch oder ländlich, in dem sie sich manifestieren. Seit einigen Jahrzehnten spricht man immer häufiger und intensiver über eine sogenannte Multikulturalität des Banats, ein Konzept, das übrigens aus anderen Kulturen übernommen wurde und nach wie vor Gegenstand zunehmend theoretischer Debatten ist. Daraus ergab sich eine ideologische Aufladung des Begriffs, gefolgt von seinem Angebot als praktisches Leitmodell. Mit anderen Worten: Multikulturalität erklärt nicht mehr, wie die Dinge tatsächlich sind, sondern wie sie nach Auffassung ihrer Theoretiker sein sollten.

Ich bin auf diese einleitenden Überlegungen zurückgekommen, um zu zeigen, dass diejenigen, die im Laufe der Zeit ein echtes Interesse an der Kenntnis der banatschwäbischen Realitäten hatten, nicht auf Klärungen gewartet haben, die weiterhin ausstehen. Zu diesen Interessierten gehörte auch der große Historiker Nicolae Iorga. Zu Beginn des letzten Jahrhunderts unternahm er eine lange Reise zu den Rumänen der damals zu einem anderen Staat gehörenden Provinzen, um zu sehen, in welchem Maße und auf welche Weise das Bewusstsein ihrer Identität fortbestanden hatte. Dieses Ziel wird bereits im Titel des Buches deutlich, in dem er seine Feststellungen niederschrieb: *Neamul românesc din Ardeal şi Ţara Ungurească*. Der panrumänische Charakter des nationalen Gefühls wird überall konstatiert, jedoch zusammen mit gewissen Differenzierungen hinsichtlich der kulturellen Lage und Lebensweise dieser Rumänen. Er interessiert sich für die Besonderheiten jeder Provinz, so wie sie sich sowohl aus dem Verhältnis zu den Nachbarprovinzen als auch aus jenem zu den Minderheiten ergeben, mit denen sie zusammenleben – wobei er betont, dass die festgestellten Unterschiede nicht so ausgeprägt sind, dass sie nicht eine interne (zwischen den Provinzen) und externe (zwischen den Ethnien) Interkulturalität zuließen.

Die Erfahrung des Historikers, der auszog, die damals außerhalb des Mutterlandes lebenden Rumänen kennenzulernen, stellt einen Pionierakt dar.

Für einige frühere Reiseberichtautoren[1] war das Banat ein Durchgangsraum auf dem Weg zu ihren eigentlichen Zielen, die sämtlich im Westen lagen. Nicolae Iorga ist der Erste, der aus dem Banat selbst ein Ziel seines Interesses macht, und zugleich der erste, dessen Beziehungen zu dieser Provinz mehrfach[2] gerade von Banatern kommentiert werden, jenen, die daran interessiert waren darzustellen, wie der Historiker sie und ihr Existenzgebiet wahrgenommen hatte.

Er bricht mit dem erklärten Ziel auf, die Realitäten des Ortes kennenzulernen, auch wenn er zugibt, dass dieses Vorhaben nicht vollständig erreicht wurde, da er sich vornahm, in einer zukünftigen Ausgabe besonders das Kapitel über das Banat „das ich wider meinen Willen

[1] Wie z. B. Ienăchiță Văcărescu, Dinicu Golescu, Nicolae Filimon, Ion Codru Drăgușanu oder Titu Maiorescu.
[2] Von I. D. Suciu, Al. Bârsescu, Gh. Jurma, Maria Alexandra Pantea, zu denen die ausführliche Einleitung der 2. Auflage von *Observații și probleme bănățene* (2010), verfasst von Dumitru Țeicu, hinzugefügt werden muss.

so kümmerlich gelassen habe“ (NI I 4), zu erweitern. Er wird seine Aufmerksamkeit später erneut auf das Banat richten, in einem Artikel[3] und in einem Buch[4].

Der Wunsch, die banatschwäbischen Realitäten und insbesondere das Leben der Rumänen vor Ort kennenzulernen, bestimmte auch die Art, wie er diese Provinz erreichte und durchquerte. Iorga wählte zwei Routen, andere als jene seiner Vorgänger, die gezwungen waren, den Postweg (Dobra – Lugoj – Timișoara) und damit das entsprechende Verkehrsmittel (die Kutsche) zu benutzen. Er gelangt ins Banat entweder über Arad – Timișoara oder durch das Bistra-Tal, von Hațeg nach Caransebeș. Obwohl das Eisenbahnnetz bereits in den 1880er Jahren fertiggestellt war[5], bevorzugte der Historiker die Fahrt mit privaten Kutschen – aus dem einfachen Grund, dass er sich so die Möglichkeit bot, das Leben der rumänischen Bauern zu sehen und zu beobachten. Aus demselben Grund hält ihn in den Städten nichts länger auf als notwendig, um seine Durchreise zu erwähnen oder gegebenenfalls die Lebensweise der Rumänen darzustellen, die dort zu Stadtbewohnern geworden waren.

Er achtet auf das zahlenmäßige Verhältnis zwischen ihnen und dem Rest der Bevölkerung, ein Verhältnis, das er bisweilen sogar in Zahlen angibt:

„Die 4000 Rumänen in Timișoara mit seinen 50000 Einwohnern sind nicht mehr ein so nützendes und geschätztes Element wie einst“ (NI II 121)

Ein anderes Mal begnügt er sich mit knappen Bemerkungen zu diesem Aspekt:

„Das rumänische Element verleiht dem heutigen Lipova, das eine bunte Bevölkerung besitzt, keinen dominanten Charakter.“ (NI II 220)

„Oravița, ein größerer Ort, der zum großen Teil von Rumänen bewohnt ist.“ (NI II 137) oder greift zu Beschreibungen mit deutlich suggestivem Charakter. So werden die rumänischen Einwohner Lugoschs angedeutet durch „die Häuschen der Handwerker, viele klein und schwach“, die sich sichtbar von ihren Mitbürgern anderer Ethnien unterscheiden: „jenseits der eisernen Brücke beginnt ein anderer Teil der Stadt, in dem es an guten Häusern und sogar einigen großen Palästen nicht fehlt“. Der Kontrast wird zugunsten der ersteren abgeschwächt, da sie „die große orthodoxe Kirche mit zwei Türmen“ errichtet hatten (NI II 129).

Auf der Suche nach den Rumänen findet der Historiker sie gewöhnlich an den Rändern der Städte, dort, wo sie zu überleben suchten[6], indem sie die Lebensweise der dichten ländlichen Gemeinschaften reproduzierten, Räume, die sogar onomastisch beansprucht wurden:

„Einst hieß das Ende des Fabrikviertels die rumänische Vorstadt“ (NI II 121):

Die Rumänen „beherrschten noch diese Vorstadtstraßen am trägen Bega-Ufer, wo man Frauen sieht, die am Festtag aufgebauschte Kleider und schwarze Seidentücher tragen, während, trotz des St.-Dimitrie-Festes, die Gerber in den weiten Vorstädten die aufgespannten Häute reiben“ (NI II 122).

Die Beschränkung auf ein ethnisch markiertes Gebiet wird nicht von einer sprachlichen Homogenität begleitet: „alle Welt spricht deutsch“ (NI II 120), denn die deutsche Sprache wurde von den Rumänen situativ genutzt, im Umgang mit der Verwaltung und den

[3] *Privelişti bănăţene*, 1938

[4] *Observaţii şi probleme bănăţene,* 1940

[5] Arad – Temeswar, 1871; Temeswar – Karansebesch, 1876; Karansebesch – Orschowa, 1878; Orschowa – Werciorova, 1879. Iorga merkt die Dichte des Eisenbahnverkehrs im Banater Bergland an. „Von Karansebesch aus kann man, über die Straßen über das Gebirge und durch das große Geflecht an Lokalzügen, die ihr Ziel nicht mehr erreichen, nach Reschitza gelangen, wo eine französische Gesellschaft Böhmen und Rumänen für die Arbeit in den sehr reichen Bergwerken beschäftigt. Von dort kann man Anina erreichen, den Endpunkt einer Linie, die auch Oravitza umfasst.“ (NI II 137)

[6] Als Handwerker: „Taschenmacher, Pelzschneider, Gerber, Silberschmiede, Kesselschmiede, organisiert in Zünften, die man, nach dem Türkischen, auch *rufesturi* nannte.“ (NI II 120-121)

Angehörigen anderer Ethnien[7]. Unter diesen Umständen kann man nicht von Bilingualismus sprechen (regelmäßige Verwendung zweier Sprachen), sondern von Diglossie (Rückgriff auf die zweite Sprache nur in bestimmten Situationen).

Nicolae Iorga stellt somit fest, auch wenn er es nicht ausdrücklich sagt, dass die Rumänen, obwohl sie im Banat eindeutig die Mehrheit stellten, in der großen Stadt Minderheit waren, was umso mehr zur Vorsicht mahnt, wenn es darum geht, Gesamtcharakterisierungen dort zu verwenden, wo die Realität sie nicht trägt.

Während die Rumänen in Timișoara zur Sicherung ihrer ethnischen Persistenz zur Isolation gezwungen waren, stellte sich ihre Situation im ländlichen Raum völlig anders dar. Die banatschwäbischen Dörfer waren ethnisch homogen, nicht, weil die Rumänen dieselbe Bewahrungsstrategie wie in der Stadt anwandten, sondern weil im übrigen Gebiet der multiethnische städtische Charakter dem monoethnischen bäuerlichen wich. Iorga zögert nicht, diesen Kontrast hervorzuheben, wie er sich im Fall Lipovas und seiner Umgebung zeigt:

„Das rumänische Element verleiht dem heutigen Lipova keinen dominanten Charakter … Aber die Umgebung gehört ganz uns.“ (NI II 220)

wobei die Bemerkung „die Umgebung gehört ganz uns“ Ausdruck der Solidarität des Autors mit seinen Landsleuten über künstliche und fragile Staatsgrenzen hinweg ist.

Auch die deutsche Bevölkerung scheute nicht vor der Lösung des monoethnischen Wohnens zurück, im Gegenteil:

„Die sparsamen und tüchtigen Wirte, die die Banater Schwaben sind, dulden kaum Fremde unter sich, und sie geben beliebig viel Geld aus, um in ihren Dörfern unter sich zu bleiben.“ (NI II 114)

Tatsächlich war Nicolae Iorga weit mehr daran interessiert, die Rumänen in ihrer natürlichen Umgebung kennenzulernen, nämlich in den Dörfern, wo sie die Möglichkeit hatten, ihre eigene Lebensweise fortzusetzen. Aus diesem Grund mied er, sooft es ihm möglich war, den Zug und zog bei weitem die Kutsche vor.

„Der Schnellzug fährt nach Lugosch …, doch wenn man so viel wie zwölf Florin bezahlt, kann man mit der Kutsche in etwa sechs Stunden dorthin gelangen.“ (NI II 122)

Ihr Vorteil bestand, trotz der längeren Reisezeit, in der Möglichkeit, durch die Dörfer zu fahren und sie aus nächster Nähe kennenzulernen. So kommt es, dass er auch für den weiteren Verlauf der Reise auf dasselbe Verkehrsmittel zurückgreift, indem er „die Kutsche eines Ungarn, gut und schweigsam, vom Wesen her eher ein Schwabe …, der die Kutsche mit den müden Federn auf der Straße nach Karansebesch lenkt“ wählt. (NI II 132)

Die durchquerten Dörfer werden aufmerksam verzeichnet, bisweilen von kurzen Angaben begleitet:

„Das erste Dorf, das wir durchqueren, gehört ausschließlich den Rumänen: Remetea, und ebenso ist es mit dem zweiten, ganz in der Nähe: Izvin.“ (NI II 123)

Die Merkmale der ländlichen Architektur werden detailliert, beinahe fotografisch beschrieben:

„Das weiße Haus mit zwei Fenstern zur Straße, versehen mit bunt gestrichenen Fensterläden, lehnt sich an eine hölzerne Veranda oder an zwei gemauerte Pfeiler. Die Einfriedung besteht nur selten aus Flechtwerk; gewöhnlich ist der Hof mit hölzernen Latten oder gar mit einer Mauer umschlossen, die in manchen Dörfern auffällig in den Farben des Volkes gestrichen ist.“ (NI II 123)

Nicolae Iorga stellt fest, dass die rumänische Elite in einer Stadt wie Timișoara bedauerlich gering ist:

[7] Dieselbe Beobachtung macht auch Slavici: „Temeswar war damals eine deutsche Stadt. Es waren zwar nicht ausschließlich Schwaben Stadtbewohner, doch sowohl die Juden als auch die Serben und die Rumänen sprachen ebenfalls Deutsch.“ (IS 215)

„Abgesehen von einem Protopopen, einem aus Czernowitz stammenden Doktor der Theologie, der stark in die inneren Kämpfe der Banater Rumänen verwickelt ist, abgesehen vom sehr alten und guten Priester der unierten Kirche, vom Lehrer der orthodoxen Schule, die alle rumänischen Kinder besuchen, abgesehen von einigen Anwälten und dem Personal der Timișoaraer Bank – gibt es keine weitere Intelligenz. Und die, die es gibt, scheint untereinander schlecht zurechtzukommen.“ (NI II 122)

Die Schwäche der rumänischen Intelligenz ist nicht nur zahlenmäßig; die Freude, mit der er einen ihrer Vertreter lobt, lässt erkennen, dass dieser eine glückliche Ausnahme darstellt. Über die Schulen in Lugoj schreibt er:

„An einer von ihnen ist ein Lehrer tätig, mit dem das Banat sich vor der gesamten Rumänität rühmen kann: der Musikkomponist Vidu, der es verstanden hat, den Fortschritt unseres Volkes in einer Form zu erheben, die überall rührt, wo ein rumänisches Empfinden lebt.“ (NI II 121-122)

Das Lob, das auch anderen Männern der Schule und des Buches zuteilwird, steht im Kontrast zur Abwesenheit kultureller Institutionen. In Caransebeș erfährt der Autor:

„Von der Buchhandlung des Herrn Sântion aus Arad gibt es keine andere rumänische mehr bis zu derjenigen, die bei der Bischofskurie von Caransebeș besteht. In deren Druckerei erscheint unter der Leitung von Herrn Ene Hodoș, der so viele schöne banatschwäbische Lieder gesammelt hat, eine Volksbibliothek: *Unsere Bibliothek*, die Auswahlen rumänischer Schriftsteller und Studien wie die der Herren Drăgălina und Bălan bietet, welche insbesondere das Leben der Banater Rumänen behandeln.“ (NI II 135)

Die enge Verbindung von Kirche und Schule bestimmte jahrhundertelang das geistige und kulturelle Leben dieser Provinz. Daher stellt Iorga mit Genugtuung fest, dass in Caransebeș diese Tradition fortgeführt wird:

„Auf der anderen Straßenseite stehen die beiden Schulen, die jede rumänische Bischofskurie besitzen sollte: das Priesterseminar und das Lehrerpräparandium, mit der angeschlossenen Übungsschule – vereint in ein und demselben großen, geräumigen, hellen und gut gepflegten Gebäude.“ (NI II 134)

Anders ist jedoch die Lage in den Dörfern derselben Gegend, wo die Kirchen

„seit einiger Zeit nicht mehr die konfessionelle Schule an ihrer Seite haben. Diese Grenzer, die sich in vielen Hinsichten von den Bauern bei Timișoara unterscheiden, wollten in ihrem soldatischen Stolz die Einmischung des Priesters in die Schule nicht dulden und erhielten deshalb gemeinsame Schulen, die in der Hand der heutigen Regierung liegen.“ (NI II 133)

Ebenso bemerkt Iorga die unterschiedliche Originalität der Kirchen, wiederum nach demselben geografischen Kriterium:

„Eine solche Untersuchung müsste auch auf die übrigen Kirchen des Banats ausgedehnt werden, die vermutlich viel weniger originell sind als jene aus den Gebirgsregionen.“ (NI II 258)

Iorgas Wertschätzung gilt den Rumänen dieser Bergregion, deren besondere Merkmale er auf die Militärgrenze zurückführt – jenes Gebiet, das sie im Austausch für wirtschaftliche und kulturelle Vorteile zu verteidigen übernommen hatten:

„Zwischen den Banatern an der Marosch, jenen an der Theiß und diesen, die von Lugoj her auf uns blicken, besteht ein großer seelischer Unterschied, entstanden aus verschiedenen historischen Umständen.“ (NI II 136)

Diese Umstände liegen auch den psychologischen und affektiven Eigenschaften der Bewohner des östlichen Teils zugrunde:

„In dem Stolz des Banaters, der auch in seinen Liedern erklingt, in der Liebe zu den reichen Trachten, die man in diesem östlichen Teil noch stärker sieht, entdeckt man sein Selbstbewusstsein, seinen Ehrenbegriff, seine Gewöhnung an die militärische Parade.“ (NI II 136)

Hier tritt die „interne“ Differenzierung des Bergbanats gegenüber dem Flachlandbanat hervor, Unterschiede, die jedoch wachsen, je stärker man die Grenzen zu den benachbarten Provinzen berücksichtigt.

Nicolae Iorga reist durch das Banat in erster Linie mit dem Ziel, die Rumänen hier aus der Nähe kennenzulernen und ihre Merkmale zu bestimmen, durch die sie sich nicht nur von den anderen Ethnien unterscheiden, mit denen die Geschichte sie zusammengeführt hat, sondern auch von ihren Landsleuten aus den übrigen Provinzen.

Er erkennt zweifellos den multiethnischen Charakter des Banats und implizit die Übernahme gewisser kultureller Modelle seitens der Rumänen von anderen Bevölkerungen; doch seine Hauptsorge gilt der Zurückhaltung, mit der diese Einflüsse angenommen wurden – „in diesen Gegenden, die wenig günstig für die Bewahrung der Volkscharakterzüge sind“ (NI II 132).

Und er verzeichnet, sooft sich ihm die Gelegenheit bietet, den Widerstand gegen bestimmte Einflüsse, insbesondere jene des materiellen Kulturkreises:

„Die Häuser der Unseren enthalten auch Dinge, die von den benachbarten Schwaben entlehnt sind, aber man erkennt sie sofort an so vielen Eigenschaften einer bescheidenen Eleganz“, unmittelbar nach dem Eintritt ins Banat. (NI II 115)

Diese Feststellung wiederholt sich bei der Durchquerung des Bistra-Korridors:

„Jenseits des Hunyadi-Denkmals sind wir im Banat. Ausgedehntere Dörfer, gewiss bessere. Hier und da ist die Hausform nicht die der Kolonisten, die vom österreichischen Regiment gebracht wurden, sondern jene alte traditionelle Form, die man bisher nur sehr selten entdeckt hat: die Gebäude, die am Exerzierplatz der Sachsen die große Landstraße säumen.“ (NI II 165)

Die Bewahrung der traditionellen Wohnform schließt die Aufnahme fremder Einflüsse nicht aus. Beim Durchqueren der Dörfer nahe Timișoara bemerkt er:

„Alles zeigt viel Wohlstand, die Kenntnis einer weiter fortgeschrittenen Kultur und die Fähigkeit, das Nötige zu ihrer Nachahmung zu besitzen.“ (NI II 123)

Nicolae Iorga erscheint hier als Vorläufer und zugleich als Korrektor der Theorie des Synchronismus, indem er festhält, dass die bloße Kenntnis fremder Modelle notwendig ist, doch ihre Übernahme die Fähigkeit zu ihrer praktischen Umsetzung verlangt. Reine Nachahmung genügt nicht – sie muss begleitet sein von der Fähigkeit, sie zu verwirklichen.

Der Autor stellt fest, dass es zumindest ein Gebiet gibt, das demografische, in dem der Einfluss nicht funktioniert. Er beklagt die Gewohnheit der Schwaben, wenige Kinder zu haben:

„Durch diese Sünde des Hasses gegen die zahlreiche Nachkommenschaft wird einst dieses fleißige und sparsame Volk zugrunde gehen.“ (NI II 150)

Eine Sünde, die die Rumänen ablehnen, wie ihre Dörfer zeigen:

„Und auch hier, im Unterschied zu den Serben, wimmelt es von Kindern in allen Teilen.“

Es handelt sich also um eine vorsichtige und selektive Übernahme der Modelle und sogar um deren Ablehnung, wenn nötig, Ausdruck der Persistenz einer alten Tradition und einer überlegenen Identitätsbewusstheit.

Nicolae Iorga schätzt die Rumänen des Banats für ihre vielfältigen Qualitäten:

„Mit solchen Wohnungen und solchen Kleidern, gesund und lebendig, können sich die Banater mit Recht rühmen, dass sie unter den anderen die ‚Fruncea‘, die Spitze, sind, wie sie sagen.“ (NI II 126)

Mit dem Vorhaben, durch das Banat zu reisen, um seine Landsleute kennenzulernen, stellt Nicolae Iorga sie mit der Treue eines großen Historikers so dar, wie sie damals waren, selbst wenn seine Informationen nicht ganz dem vereinfachten Bild entsprechen, das heute oft in Diskussionen kursiert. Und die offensichtliche Differenz ist nicht von ihm verursacht.

BIBLIOGRAPHIE

BÂRSESCU, Al., *Nicolae Iorga călător în Banat,* „Banatica”, I, 1971, 373-382

IORGA, Nicolae, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat* I-II. Ediție îngrijită, prefață și tabel cronologic de Nicolae Cursaru, București: Meridiane, 1977

IORGA, Nicolae, *Neamul românesc în Ardeal și Țara Ungurească*, București: Minerva, 1906

IORGA, Nicolae, *Observații și probleme bănățene*, București: Imprimeria Națională, 1940; ed. 2, *Observații și probleme bănățene*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Dumitru Țeicu, Reșița: Tim, 2011

IORGA, Nicolae, *Privelişti bănăţene*, „Revista Fundațiilor Regale”, VII, 1938, nr. 11

JURMA, Gh,. *Descoperirea Banatului*, Reșița: Timpul, 1993

JURMA, Gheorghe, *Nicolae Iorga și Banatul*, Reșița: Tim, 2010

PANTEA, Maria Alexandra, *Nicolae Iorga despre diversitatea Banatului la începutul secolului al XX-lea*, în *Studii interculturale româno-maghiare*, Novi Sad, 2018, 123-128

SLAVICI, Ion, *Amintiri. Lumea prin care am trecut*, București: Minerva, 1994

SUCIU, I. D., *Nicolae Iorga și Banatul*, *„Orizont”, XVII,* 1966, nr. 1-3, p. 60

NORMAN MANEA – BETWEEN LITERARY IDENTITY AND CRITICAL REFLECTION IN ROMANIAN CULTURE

NORMAN MANEA – ENTRE IDENTITÉ LITTÉRAIRE ET RÉFLEXION CRITIQUE DANS LA CULTURE ROUMAINE

NORMAN MANEA – ÎNTRE IDENTITATE LITERARĂ ȘI REFLECȚIE CRITICĂ ÎN CULTURA ROMÂNĂ

Drd. Anamaria GROZA (GRIGORIU)
Universitatea de Vest din Timișoara
Timișoara, Bv. Vasile Pârvan, nr. 4
anamaria.groza81@e-uvt.ro

Abstract

The article analyzes Norman Manea's literary identity and critical reception in Romanian culture, highlighting the tension between personal memory and collective history. It traces the evolution of his reception across two phases: the communist period, marked by censorship and allusive writing, and the American exile period, characterized by confessional discourse and thematic universalization. Manea is seen as a writer of memory, with a fragmented identity expressed through essays, introspective prose, and ethical reflection. Although marginalized in the Romanian literary canon, he is internationally recognized. Post-communist criticism reevaluates his work, emphasizing stylistic complexity, moral engagement, and his ability to articulate themes such as exile, Jewish identity, and historical trauma.

Résumé

L'article analyse l'identité littéraire et la réception critique de Norman Manea dans la culture roumaine, en soulignant la tension entre mémoire personnelle et histoire collective. Il retrace l'évolution de cette réception à travers deux phases : la période communiste, marquée par la censure et une écriture allusive, et la période d'exil américain, caractérisée par un discours confessionnel et une universalisation des thèmes. Manea est perçu comme un écrivain de la mémoire, avec une identité fragmentée exprimée par des essais, une prose introspective et une réflexion éthique. Bien que marginalisé dans le canon littéraire roumain, il est reconnu à l'échelle internationale. La critique postcommuniste réévalue son œuvre, mettant en avant la complexité stylistique, l'engagement moral et sa capacité à articuler des thèmes tels que l'exil, l'identité juive et le traumatisme historique.

Rezumat

Articolul analizează identitatea literară şi receptarea critică a lui Norman Manea în cultura română, evidenţiind tensiunea dintre memoria personală şi istoria colectivă. Se urmăreşte evoluţia receptării sale în două etape: perioada comunistă, marcată de cenzură şi stil aluziv, şi perioada exilului american, caracterizată prin discurs confesiv şi universalizare tematică. Manea este perceput ca un autor de literatură a memoriei, cu o identitate fragmentată, exprimată prin eseuri, proză introspectivă şi reflecţii etice. Deşi marginalizat în canonul românesc, este recunoscut internaţional, iar critica postcomunistă reevaluează opera sa, subliniind complexitatea stilistică, angajamentul moral şi capacitatea de a articula teme precum exilul, identitatea evreiască şi trauma istorică.

Keywords: *critical reception; exile; identity; literature of memory; Norman Manea;*

Mots-clés: *exil; identité; littérature de la mémoire; Norman Manea; réception critique;*

Cuvinte-cheie: *exil; identitate; literatură a memoriei; Norman Manea; receptare critică;*

Introduction

Norman Manea is one of the most complex and provocative figures of postwar Romanian literature, whose work lies at the intersection of traumatic personal experience, voluntary exile, and critical engagement with political and cultural realities. His literary identity is built around a dual belonging – ethnic (Jewish) and national (Romanian) – and is marked by a constant tension between individual memory and collective history. The critical reception of Manea's work within the Romanian cultural space reflects not only the evolution of literary discourse but also the ideological and aesthetic transformations of Romanian society.

From dissident prose during the communist regime to a literature of exile and memory recovery in his American period, Manea becomes a reference point for understanding the relationship between literature and identity, between the writer and his cultural space of origin. Exiled individuals face the loss of a stable foundation and must reinvent themselves, often drawing on memory to construct new, imaginary homelands. Salman Rushdie explores this in *Imaginary Homelands*, describing how exile evokes a longing to reclaim the past. Yet, due to physical and emotional distance, these reconstructions become fictionalized, shaped by altered perspectives and distorted realities. (RUSHDIE, 2008, p. 18) As Gabriela Glăvan points out in her analysis *Revisiting the Eastern European Provinces*, exile is interpreted – not merely as a geopolitical or historical condition, but as a deeply personal and existential experience. (GLĂVAN, 2017, p.390) Said challenges the romanticized literary trope of the exile as a heroic wanderer, arguing instead that exile is "irremediably secular and unbearably historical," a product of human violence and political upheaval. (SAID, 2002) Through personal vignettes and literary analysis, he illustrates how exile fosters both critical insight and painful estrangement, positioning the exile as a figure suspended between the loss of home and the impossibility of return. This paradox, Said suggests, is intensified by the exile's proximity to nationalism – a force that both resists and reproduces exile through its rhetoric of belonging and exclusion. In literature, especially in the works of authors like Norman Manea, exile transcends physical displacement and becomes a lens through which identity, memory, and trauma are explored.

In her essay *Is There a Place Like Home?*, Ksenia Polouektova explores the multifaceted experience of exile and return among Jewish intellectuals from East-Central Europe, arguing that homecoming does not necessarily resolve the condition of exile, but rather reopens complex questions of identity, memory, and belonging. (POLOUEKTOVA, 2009) Through autobiographical narratives by Andrei Codrescu, Norman Manea, Eva Hoffman, and Susan Rubin Suleiman, the essay examines how imagined returns often clash with historical realities, as in Codrescu's disenchanted encounter with post-revolutionary Romania. Polouektova contrasts public, symbolic returns – such as Solzhenitsyn's – with private refusals, like those of Kundera and Brodsky, to highlight the ambivalence many exiles feel toward their native countries.

This article aims to analyze this dual dimension – literary identity and critical reflection – through the lens of the reception of Manea's work in Romanian culture, using geographical, chronological, and typological criteria. Norman Manea's work can be interpreted as a journey between two distinct existential and literary dimensions. The reception of his work is divided into two major phases, corresponding to his periods of creation: the Romanian phase, influenced by the constraints of the totalitarian regime, and the American phase, in which the theme of exile intertwines with elements of identity recovery and protest. Additionally, it is important to consider how Manea is perceived in different cultural spaces, especially with his

inclusion in the canon of world literature. To structure the analysis, two criteria were used: one geographical, which also reflects chronological evolution, and one related to the typology of critical discourses.

Analysis of Critical Positionings

Regarding critical evaluation, scholarly works, literary histories, and literary dictionaries position Norman Manea based on generational affiliation, stylistic traits, and aesthetic affinities. For instance, in the volume *Contemporary Romanian Literature*, Laurențiu Ulici includes Manea among the prose writers of the 1970s generation, highlighting a reality less oppressive than that of the previous decade, a progressive fading of the victim–executioner dichotomy, and an avoidance of "anti-dogmatic dogmatism." (ULICI, 1995, p. 23)

In *Incursions into Contemporary Literature*, Ion Simuț classifies the aesthetic orientations during the totalitarian regime according to their relationship with the norms imposed by official aesthetics. In this analysis, he considers Norman Manea's prose to stand out through its dissident character, manifesting an oppositional attitude toward authority and expressing a critical and defiant stance. (SIMUȚ, 1994, p. 13)

In *Critical History of Romanian Literature: Five Centuries of Literature* Nicolae Manolescu places Norman Manea among authors of memoir literature, both from the contemporary era and the past. He emphasizes that Manea's literary value is especially evident in his talent as a memoirist, complemented by a remarkable essayistic capacity. Manolescu notes that the writer's autobiographical texts are deeply marked by ideological influences, leading to a constant return to recurring themes such as fragmented identity (Jew in exile) and post-communist anxieties, reflected in fears of antisemitism and the possible reactivation of communism in a disguised form. Manea is frequently discussed in studies dedicated to exile literature, especially in the context of his departure from Romania – first to Berlin, where he received a DAAD scholarship in 1986, then to the United States as a Fulbright fellow in 1988, with the support of Virgil Nemoianu. (MANOLESCU N., 2008, p. 1441-1442)

In *Encyclopedia of Romanian Literary Exile*, Florin Manolescu proposes an analysis of exiled writers using criteria such as the scope of their work produced abroad, the reasons behind their departure, and the timing and circumstances of their exile. After a brief biographical overview, the works published abroad, international distinctions received, and identity changes resulting from the exile experience are highlighted. (MANOLESCU F., 2003)

In *Romanian Writers in Exile 1945-1989*, Eva Behring categorizes Norman Manea among exiled authors who construct a dual cultural identity, contributing to intercultural dialogue between the Romanian space and the adopted one. This positioning is supported by the fact that Manea writes fluently in both Romanian and the language of his host country, and his works address readers in both Romania and the West. As he integrates into the new cultural environment, the author transitions from an allusive expression – imposed by communist censorship – to a direct discourse adapted to the sensibilities of the Western audience. Among the preferred forms of expression for exiled writers are the essay, idea-based criticism, and the short story, which become means of articulating themes such as life under dictatorship, reinterpretation of national myths, and evocation of the native space – all approached from a perspective free of ideological constraints. In Norman Manea's case, there is a clear assimilation of American aesthetics, reflected in his preference for autobiographical essays and narrative interviews. Although the central themes of his work – communism, exile, the Holocaust – remain constant, the emphasis shifts toward universalizing the message by exploring the individual's condition in relation to history. (BEHRING, 2001, p. 163).

Reception During the Communist Regime

In the context of Romania's totalitarian regime, Norman Manea made his literary debut in 1966 with the publication of the sketch *The Ironing of Love* in the supplement *Povestea vorbei*, coordinated by Miron Radu Paraschivescu. Known for supporting young writers, Paraschivescu played a decisive role in launching several major names in Romanian literature, such as Marin Preda, Nora Iuga, Mircea Ivănescu, and Virgil Mazilescu. Although Manea's text was not accompanied by an official critical review, a form of validation can be seen in the postcard sent by the editor to the author, expressing appreciation for the literary value of the prose and suggesting its republication in future editions with minimal stylistic adjustments. Additionally, Paraschivescu expressed his intention to create a literary portrait of Manea, requesting biographical details and a photograph – even a fictional one – provided the author would endorse it. (MANEA, 2014, p. 10)

Norman Manea made his editorial debut in 1969 with the short story collection *Night on the Long Side*, accompanied by a review signed by Miron Radu Paraschivescu. In the preface, the essayist places the author within a generation deeply marked by the traumas of war and historical pressures, highlighting in his literary style an inner vibration and a narrative rhythm characteristic of that period. (MANEA, 1969, p. 5)

The volume stands out for its profound reflections on the human condition, paired with a distinct sensitivity and a dual stylistic structure that anticipates Manea's dual role – as a fiction writer and a thinker of ideas. However, Nicolae Manolescu notes a lack of internal analysis in the text, which leads to diminished narrative coherence and epic consistency. (MANOLESCU N., 1969, p. 5) In response to these critiques, Norman Manea interprets the absence of epic emphasis in his writings as the result of a subtle play of narrative perspectives, where the narrator-character simultaneously fulfills the role of author and commentator of an intensified reality, suggested indirectly rather than presented explicitly. In this approach, the depiction of reality is achieved through a codification of social elements, adapted to the historical specificity of the period in which the work was conceived. (MANEA, 1983, p. 41)

Until his departure from Romania in 1986, the critical reception of Manea's work during the communist period focused predominantly on stylistic analysis of his published volumes, such as *Captivi* (1970), *Atrium* (1974), *Primele porți* (1975), *Cartea fiului* (1976), *Zilele și jocul* (1977), *Anii de ucenicie ai lui August Prostul* (1979), *Octombrie, ora opt* (1981), and *Plicul negru* (1986). Literary critics such as Liviu Petrescu and Mircea Iorgulescu emphasized that the aesthetics of these works diverged from the norms imposed by official ideology.

Liviu Petrescu notes an innovation in character construction, which deviates from the propagandistic model of the "new man," obedient and loyal to authority. Instead, Manea presents marginal, vulnerable, and maladapted figures, adopting an empathetic perspective toward the fragile and uncertain. Petrescu also observes a lack of epic coherence in *Primele porți*, where the narrative is fragmented and discontinuously articulated. (PETRESCU, 1975, p. 16)

Mircea Iorgulescu interprets this fragmentation as a manifestation of traumatized memory, which suspends the temporality of the present. He believes Manea surpasses the influence of Camil Petrescu – known for his lucid character analysis – by exploring unstable and deviant psychologies. According to Iorgulescu, Manea's later prose evolves toward a narrative form that abandons classical storytelling conventions in favor of fluid introspection, characterized by sinuous and fluctuating imagery. (IORGULESCU, 1978, p. 210-211)

Norman Manea shapes his cultural and artistic identity through a dual role: that of prose writer and essayist, constantly investigating the relationship between the individual self and otherness. This identity construction is deeply marked by a personal history dominated by

traumatic experiences – deportation to Transnistria, detention in a camp, the communist regime, and exile – all reflected and transfigured in his writings. Manea's conception of the writer's role, seen not only as an artist but also as a civically engaged intellectual with an active moral conscience, sparked numerous controversies.

In an interview with Gheorghe Grigurcu, published in "Familia" magazine in 1981, Manea advocates for the aesthetic autonomy of literature and rejects its subordination to ideology. In the same context, he denounces the covert antisemitism promoted by certain party publications and warns of the risk of ideological control over the cultural space. Later, the volume *Octombrie, ora opt* (1981) received mixed reactions: on one hand, favorable critical appreciation, and on the other, virulent attacks from magazines such as "Săptămâna", "Flacăra", and "Luceafărul", as part of a hostile press campaign.

In his review of the autobiographical essay *Anii de ucenicie ai lui August Prostul* (1979), Lucian Raicu highlights the defining stylistic features of Manea's writing. (RAICU, 1980, p. 49-51). These include the text's reflective emphasis, supported by a pronounced "sense of debate," through which the author draws on both direct and mediated experiences to stimulate the reader's critical thinking. Another essential trait is the integration of autobiographical elements into the narrative structure, with characters becoming projections of the author – forms of a self-portrait born from a deep identity search that combines the desire for self-knowledge with the need to understand otherness.

Raicu also underscores the originality of Manea's aesthetic formula, viewing the essay as a narrative form with political and ethical implications, capable of faithfully rendering an era marked by falsehood through a collage of articles from the press of the time. Artistic innovation lies in representing political reality through expressive means such as the grotesque, caricature, and unusual elements. The critic also notes the interdependence between the authenticity of experience and the discursive form, with the two mutually influencing each other. Manea's need to tell stories and to tell his own story leads him to a diversity of narrative forms, in which fragmentation, discontinuity, oscillations, and duplications become natural manifestations of his effort to explore reality. (RAICU, 1984, p. 364)

In his analysis of Manea's prose, Ioan Holban identifies the deep investigation of the characters' inner world as an essential stylistic trait. (HOLBAN, 1987, p. 249) These characters are shaped by atypical existential choices that defy the dominant ideological conventions of the era: intense introspection, voluntary isolation, critical lucidity, apathy, and refusal of direct communication. In this framework, monologue becomes a tool of resistance, opposing the tendency toward uniformity and the erasure of individuality within a collectivism imposed from outside. Holban also emphasizes the close connection between these characters and the tense historical context specific to the author's generation, even though other critics preferred to highlight the escapist dimension of his writings. The difficult publication of the novel *Plicul negru* (1986), affected by repeated censorship interventions, as well as the withdrawal of the Writers' Union award previously granted to the volume *Pe contur* (1984), are relevant indicators of the political and cultural climate Manea navigated. Through metaphorical and allusive language, *Plicul negru* evokes the oppressive reality of socialist society—constant surveillance, generalized fear, daily shortages, and systemic humiliations—elements deemed by censors as deviations from official aesthetics.

Post-Communist Reception and Canonization

The author collection dedicated to Norman Manea, published by Polirom Publishing House, is part of a broader post-1989 literary critical effort to recover and revalorize exile literature. During the period in which the writer lived abroad, Romanian critics showed noticeably diminished interest in his work. Even after 1990, prominent figures in Romanian

culture, such as Eugen Simion and Nicolae Manolescu, avoided including him in their reassessments of literature produced under the communist regime, indicating an ambiguous and controversial reception.

In relation to the Romanian literary canon, Manea occupies a marginal position; however, in the context of international literature, he approaches central standards, being globally recognized and appreciated. Paul Cernat explains this discrepancy through the concept of "double validation" – national and international – showing that, in the case of emigrant authors, recognition in Romania often came only after their consecration abroad, with Manea serving as a prime example. (CERNAT, 2006). According to Cernat, the decisive moment in changing the perception of Manea in post-communist Romania was the publication of the novel-journal *The Hooligan's Return* (2003). The reluctance toward the author can be partly explained by his courage in addressing sensitive topics, such as the involvement of intellectuals in the fascist Legionary Movement. For this reason, the critic suggests that Manea's work should be analyzed independently of the polemics it has sparked within the Romanian cultural space.

Norman Manea adapts his narrative style according to international literary developments, transitioning from an allusive writing – typical of censorship – to a confessional and direct discourse, characteristic of autobiographical essays and narrative dialogues. His work is especially appreciated by critics from younger generations, as reflected in articles published in cultural magazines such as "Observator Cultural", "Dilema Veche", "Revista 22", and "Apostrof". In "Observator Cultural", the press highlights the modernity of his style, the variety of discursive forms, and his ability to adapt to the cultural code of the Western space in which he lives.

An effort to recover Manea's work is also undertaken by Ion Simuț, who positions him within Romanian literature at the intersection of modernism and postmodernism, identifying existentialist influences from authors such as Musil, Proust, and Kafka. (SIMUȚ, 2000, p. 185-194) Simuț constructs an ideological profile of the writer, based on distinct stylistic traits, recurring themes, and his role as an artist with an active critical conscience. Rodica Mureșan, in turn, leans toward a postmodern interpretation of Manea's work, emphasizing innovative elements such as the alternation between external and internal narrator perspectives, narrative fragmentation through juxtaposed sequences that create the impression of a puzzle, and the protest-driven nature of his discourse. (MUREȘAN, 2008)

In reviews dedicated to the autobiographical novel *The Hooligan's Return* (2003), Matei Călinescu highlights the unconventional nature of the memoir writing, resulting from the blending of fiction, essayistic reflection, and autobiographical sequences. The critic also emphasizes the ethical dimension of the author's endeavor, which seeks the sincere expression of social, political, and historical truth, in accordance with the principles of the autobiographical pact. Additionally, Călinescu notes the use of the literary technique of estrangement, characteristic of Manea's style, as a form of response to the perception of the other. In the same vein, Carmen Mușat interprets the novel-journal as having a strong identity-driven focus, reflecting the inner tensions of a consciousness that values individuality and rejects dissolution into collectivity, refusing to be erased by the pressure of speaking in the first-person plural. (MUȘAT, 2003)

In Norman Manea's confessional writings, memory plays an essential role in reconstructing a fragmented identity, which is reconfigured through various personas: the deported child, the clown, the hooligan, the outsider, the misfit, August the Fool, the eternal exile. Iulian Boldea analyzes the function of memory in Manea's work, describing it as marked by the traumas of a violent history. (BOLDEA, 2014, p. 13) Through the process of recollection, the author attempts to rescue an individual destiny from oblivion. According to the critic, this memory is relentless, with intense ethical and expressive force, reflecting the

writer's commitment to telling the truth – even if it is the truth of the marginalized, contested by some. Boldea thus associates the author's identity with that of a moral ideologue, who feels responsible for dismantling ideological falsifications.

Mihaela Șimonca, in turn, considers Manea a writer of memory, attributing to his American exile the function of a recollective exercise through which numerous painful memories from the dictatorial period are revealed. (ȘIMONCA, 2013, p.18-19) In this light, memory literature becomes not only a form of therapy for the author but also a survival strategy for the uprooted exile in search of a stable identity. Șimonca emphasizes that memories from Romania form the narrative core of his exile writings, contributing to the recovery of the past and the fragmented self. She also observes a thematic shift in exile literature, where the biographical is artistically transfigured and identity becomes hybrid. Exile, initially perceived as a socio-identity rupture, gradually acquires a positive value, being reinterpreted as a formative experience that enriches the writer's identity complexity.

In the same interpretive vein, Simina Rațiu emphasizes that Norman Manea's writings function as narratives of memory, reflecting his social and cultural identity through a profound analysis of his relationship with a trauma-marked past. (RAȚIU, 2011, p. 12). The author also highlights the therapeutic dimension of restorative memory, considering that the process of reexamining, reinterpreting, and reintegrating painful events can have a purifying effect for those who undertake such confessions. Victor Cubleşan, in his review of the volume *The Hooligan's Return*, discusses the role of memory as a tool for identity recovery and of forgetting as a form of healing. (CUBLEȘAN, 2011, p. 14). The book, a blend of memoir, journal, and autobiographical novel, reflects the perspective of a narrator who looks back with skepticism and bitterness, concluding that his true homeland is the inner one, carried with him in exile. The critic also notes the clarity of the discourse, which at times takes on essayistic tones, encouraging reflection on themes such as Jewish identity, the contrast between Romanian and Western cultural spaces, and Romania's identity transformations during its transition from communism to democracy. The conclusion of this memory-based exploration confirms the author's outsider status, felt since childhood. Cubleşan synthesizes this inner struggle with the past and with the self into a single possible solution: a return to personal equilibrium, symbolized by the New York apartment – the only space where reconciliation with a homeland that never acknowledged him is still possible. Reviews of the novel *The Lair* (2009) highlight both its strengths and its limitations. Victor Cubleşan notes Norman Manea's talent for tackling essential themes with political, cultural, and social implications, analyzing them from multiple perspectives in the spirit of critical thinking. According to the critic, Manea is a provocative author who brings up topics that compel the reader to reevaluate their positions and beliefs. The fascination he exerts goes beyond his literary style, and the value of his work cannot be reduced to a mere technical analysis; it stands as a significant landmark in the contemporary literary landscape.

Part of the critical reception points out the limitations of Norman Manea's fictional prose, considering it not his strongest suit. In the case of *The Lair*, some objections target the excessive presence of essayistic digressions, which affect narrative coherence to the point of replacing the plotline. Additionally, he is criticized for not fully embracing the "biography as fiction" approach: the author admits that certain characters, such as Peter-Gașpar – a Romanian-born Jew, settled in America and a university professor – are inspired by his own biography, but avoids acknowledging the same kind of transposition in the case of the characters Dima and Palade, in whom informed readers have identified allusions to Eliade and Culianu.

Paul Cernat considers *The Lair* (2009) less successful due to the ambition of creating a "total novel," in which the author attempts to concentrate all the themes previously explored in his memoiristic and essayistic writings. (CERNAT, 2010, p. 17) Nevertheless, the critic also

notes valuable passages, such as the dream sequences involving Peter's nightmares, Augustin Gora's reflections on death, as well as the intellectual refinement, compositional complexity, and ambitious conceptual structure.

Another critical interpretation of *The Lair* comes from Mihai Iovănel, who analyzes both the artistic strengths and limitations of the text. (IOVĂNEL, 2011) Among the appreciated aspects are the intertextual play, with references to authors such as Borges, Nabokov, Sebastian, and Eliade; the treatment of the identity theme of the exile in a vulnerable position within a new cultural space; and the complexity of the text, which demands attentive and interpretive reading. On the other hand, Iovănel criticizes the author's narrative difficulties, noting the lack of variety in the dialogue writing, which seems to follow a repetitive pattern, resembling the monologic and grotesque style of the character Tolea Vancea. He also finds the attempt to create a roman à clef unsuccessful, stating that the character Cosmin Dima fails to reach the novelistic depth of Eliade's figure in the essay "Felix Culpa."

Marius Chivu adopts a similar position, arguing that *The Lair* suffers from a lack of narrative talent, artificial dialogues, and fragmented sentences, which make reading difficult. (CHIVU, 2010, p.14). He considers Manea not a narrative prose writer, but rather a didactic one. Even though the novel offers multiple narrative perspectives, the discourse remains uniform, and the characters do not stand out through distinctive language. Furthermore, Chivu compares the novel to the detective genre, stating that Umberto Eco exemplifies it successfully, unlike Manea, who lacks a similar encyclopedic background and the ability to build narrative tension. The example given is the simplistic resolution of the detective plot, through a student prank. However, this criticism regarding the lack of encyclopedic depth can be countered by invoking Manea's rich literary experience, reflected in numerous intertextual references. Moreover, his biography, marked by two distinct cultural spaces, provides the author with a solid perspective for addressing themes such as Jewish identity or political correctness, without treating them superficially or as exhausted topics.

Dana Pîrvan-Jenaru observes that many of the themes addressed by Norman Manea, especially those related to identity, are closely tied to his intense process of self-analysis, characterized by deep and sometimes tense introspection – a point also confirmed by Paul Cernat. (PÎRVAN-JENARU, 2010, p. 8) Thus, some interviews become explorations of personal identity, in which memory plays an essential role, becoming a fundamental reference point in the definition of the self. In this context, Manea's advocacy for cultivating collective memory appears natural, since individual life cannot be separated from general history, and forgetting serves only to falsify and conceal the past.

Daniel Cristea-Enache emphasizes that a defining trait of Norman Manea's cultural approach is his ability to operate with finesse in making distinctions, dissociations, and nuanced clarifications within the themes he discusses, following a rigorous process akin to an algorithm. (CRISTEA-ENACHE, 2011, p. 9). Through this method of thinking, Manea arrives at the conclusion that art cannot be reduced to ideology. The critic outlines the stages of this intellectual endeavor: first comes contextualization, followed by analysis and deep reflection on the subject. The author adopts an agnostic, skeptical, and rational perspective, focusing on external reality in its historical and cultural dimensions. Confusing or ambiguous elements are approached with calm lucidity, which may seem provocative to some local intellectuals. Manea does not limit himself to analyzing individuals but extends his reflection to mentalities, persistent stereotypes, and distorted representations of social phenomena. Thus, he establishes himself as an exceptional analyst, capable of clarifying – not complicating – the issues under discussion.

While studies and articles included in contemporary literary history works have focused on Norman Manea's writing style, his innovative forms of discourse, and his democratic and liberal vision expressed in essays and confessional dialogues, the field of monographic research

is marked by Claudiu Turcuș's volume *The East-ethics of Norman Manea* (TURCUȘ, 2012, p. 157). This work proposes an integrated approach to the author's aesthetics, analyzing both the works written in Romania and those from his exile period, with the aim of recovering and reintegrating them into the Romanian literary heritage. The critic uses narrative poetics, worldview, and recurring themes or styles as interpretive criteria. Turcuș also emphasizes that the ethical dimension, reflected in Manea's involvement in the socio-cultural space, represents an essential part of his identity. The ethics promoted by the writer is broad, distinct from punitive moralism, avoiding labeling and definitive judgments, and rooted in Jewish tradition.

Conclusions

In conclusion, it can be stated that the reception of Norman Manea's work during the totalitarian regime focused on the stylistic aspects of his writing and on elements of literature with an indirectly subversive character, such as metaphorical language and marginal characters unadapted to social reality. In contrast, in the post-totalitarian era, interpretations have become polarized: on one hand, controversies arise regarding the refusal of certain interwar figures to acknowledge their fascist past; on the other hand, a series of varied reviews emerge, prompted by the republication of the author's works. Paul Cernat interprets these divergences among intellectuals as a continuation of a "post-traumatic Manichaeism," which negatively affects both literary criticism and cultural life. He argues that applying normative frameworks to the past eventually becomes unproductive and inappropriate. (CERNAT, 2010, p. 5) Moreover, other stereotypes in the post-totalitarian reception of Manea are linked to the success of editorial strategies and to the international context favorable to the recovery of cultural memory in former communist countries. Cernat adds that the perception of the author is influenced by the emphasis on his status as a Holocaust victim, his criticism of the communist regime, and his role as a witness of the Ceaușescu era, as well as by the valorization of the East European experience in the international literary space – including through the scandal sparked by the exposure of Mircea Eliade's fascist past.

BIBLIOGRAPHY

BEHRING, Eva, *Scriitori români din exil 1945–1989*, Editura Fundației Culturale Române, București, 2001

BOLDEA, Iulian, *Recursul la memorie*, în „România literară", nr. 29, 11-17 iulie 2014, p. 13

CERNAT, Paul, *Dificila întoarcere a autorului*, în „Observator cultural", nr. 308, 16 februarie 2006, https://www.observatorcultural.ro/articol/dificila-intoarcere-a-scriitorului-2/

CERNAT, Paul, *Vizuina luminată*, în „Observator cultural", nr. 514, 25 februarie-3 martie 2010, p. 17

CERNAT, Paul, *Iluziile revizionismului est-etic (I)*, în „Observator cultural", nr. 539, din 27 august 2010, p. 5

CHIVU, Marius, *Eseist, nu prozator*, în „Dilema veche", nr. 345, 29 septembrie 2010, p.14

CRISTEA-ENACHE, Daniel, *Limba interiorității (II)* în „Observator cultural", nr. 585, 28 iulie 2011, p. 9

CUBLEȘAN, Victor, *Un huligan şi o vizuină*, în „Steaua", nr. 1-2, ianuarie-februarie 2011, p. 14

GLĂVAN, Gabriela, *Revisiting the Eastern European Provinces: Homelands and Homecomings in Catalin Dorian Florescu's Novels* în „Orbis Litterarum", volum 72, Nr. 5, 2017 p. 384-410

HOLBAN, Ioan, *Norman Manea*, în *Profiluri epice contemporane*, Cartea Românească, Bucureşti, 1987, p. 249
IORGULESCU, Mircea, *Scriitori tineri contemporani*, Editura Eminescu, Bucureşti, 1978, p. 210-211
IOVĂNEL, Mihai, *Norman Manea 75: o retrospectivă*, în „Cultura", Nr. 341, 5 octombrie 2011,https://revistacultura.ro/nou/norman-manea-75-o-retrospectiva/
MANEA, Norman, *Plicuri şi portrete*, Polirom, Iași, 2014
MANEA, Norman, *Noaptea pe latura lungă*, Editura pentru literatură, București, 1969
MANEA, Norman, răspuns la ancheta *Romanul românesc – azi*, în „Caiete Critice", nr. 1-2 ianuarie-februarie,1983, p. 41
MANOLESCU, Florin, *Enciclopedia exilului literar românesc 1945-1989*, Editura Compania, București, 2003
MANOLESCU, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române. 5 secole de literatură*, Paralela 45, Pitești, 2008
MANOLESCU, Nicolae, *Proză*, în „Contemporanul", nr. 40, 31 octombrie 1969, p. 5
MUREȘAN, Rodica, *Norman Manea, între descripţie şi tehnică modernă*, în „Bucovina literară", nr. 1 (208), ianuarie 2008
MUŞAT, Carmen, *Captivitatea adversităţii interioare*, în „22", nr. 695, 1-7 iulie 2003, https://revista22.ro/cultura/captivitatea-adversitatii-interioare
PÎRVAN-JENARU, Dana, *Partea de patrie a lui Norman Manea*, în „Observator cultural", nr. 551, 18-24 noiembrie 2010, p. 8
PETRESCU, Liviu, *Prezenţe epice*, în „Steaua", nr. 11, noiembrie, 1975, p. 16
POLOUEKTOVA, Ksenia,*"Is There a Place Like Home?" – Jewish Narratives of Exile and Homecoming in Late Twentieth Century East*, în *The Exile and Return of Writers from East*, John Neubauer, Borbála Zsuzsanna Török, Walter de Gruyter, Berlin, 2009, p. 432-472
RAICU, Lucian, *Romanul formaţiei*, în *Printre contemporani*, Cartea Românească, Bucureşti, 1980, p. 49-51
RAICU, Lucian, *Modernitatea viziunii*, în *Fragmente de timp*, Cartea Românească, Bucureşti, 1984, p. 364
RAŢIU, Simina, *Resemantizarea trecutului sau Norman Manea ca proiecţie a sinelui*, în „Steaua", nr. 1-2, ianuarie-februarie 2011, p. 12
RUSHDIE, Salman, *Patrii imaginare*, Polirom, Iași,2008
SAID, Edward, *Reflections on exile and other essays,* Harvard University Press, 2002
SIMUŢ, Ion, *Incursiuni în literatura actuală*, Editura Cogito, Oradea, 1994
SIMUŢ, Ion, *Norman Manea: un scriitor evreu, roman şi american, deopotrivă*, în „Arena actualităţii", Polirom, Iași, 2000, p. 185-194
ȘIMONCA, Mihaela, *Identitate fracturată, exil şi anamnesis. Norman Manea, scriitor al memoriei*, în „Observator cultural", nr. 690, 12-18 septembrie 2013, p. 18-19
TURCUȘ, Claudiu, *Estetica lui Norman Manea*, Cartea Românească, București, 2012
ULICI, Laurențiu, *Literatura română contemporană*, Editura Eminescu, București, 1995

NONVERBAL AND PARAVERBAL CUES IN THE NOVEL *HIEROGLYPHIC HISTORY*

INDICES NON VERBAUX ET PARAVERBAUX DANS LE ROMAN *HISTOIRE HIÉROGLYPHIQUE*

INDICI NONVERBALI ȘI PARAVERBALI ÎN ROMANUL *ISTORIA IEROGLIFICĂ*

Olga STARCIUC (MIHĂILĂ)
Universitatea „Ovidius” din Constanța
Facultatea de Litere, Școala Doctorală de Filologie
Campus, Aleea Universității, nr. 1, Corp A
olgastarciuc77@gmail.com

Abstract

This article presents an analysis of the way in which nonverbal communication is expressed in Dimitrie Cantemir's novel, Istoria hieroglifica*, applying methods and techniques relevant to our approach.*

The methodology on which this research is based is varied. We use in the analysis different research methods and concepts taken from linguistics, pragmatics and anthropology. In this sense, the analysis of nonverbal messages brings together both these perspectives and others, such as the symbolic, ideological and cultural. In this research, we relate to the characters as potential participants in the discourse, whom we treat according to the pragmatic principles of cooperation and conversational politeness.

Résumé

Cet article présente une analyse de la manière dont la communication non verbale est exprimée dans le roman de Dimitrie Cantemir, Histoire hiéroglyphique*, en appliquant des méthodes et des techniques pertinentes pour notre approche.*

La méthodologie de cette recherche est variée. Nous utilisons différentes méthodes et concepts issus de la linguistique, de la pragmatique et de l'anthropologie. Ainsi, l'analyse des messages non verbaux réunit ces perspectives ainsi que d'autres, telles que les dimensions symbolique, idéologique et culturelle. Dans cette recherche, nous considérons les personnages comme des participants potentiels au discours, que nous traitons selon les principes pragmatiques de coopération et de politesse conversationnelle.

Rezumat

Acest articol prezintă o analiză a modului în care este exprimată comunicarea nonverbală în romanul lui Dimitrie Cantemir, Istoria ieroglifică*, aplicând metode și tehnici relevante pentru demersul nostru.*

Metodologia pe care se bazează această cercetare este variată. Folosim în analiză diferite metode de cercetare și concepte preluate din lingvistică, pragmatică și antropologie. În acest sens, analiza mesajelor nonverbale întrunește atât aceste perspective, cât și altele, precum cea simbolică, ideologică și culturală. În această cercetare, ne raportăm la personaje ca la potențiali participanți la discurs, pe care îi tratăm conform principiilor pragmatice ale cooperării și politeții conversaționale.

Keywords: *Nonverbal communication; nonverbal cues; paraverbal cues; nonverbal language; extralinguistic communication;*

Mots-clés: *communication non verbale; indices non verbaux; indices paraverbaux; langage non verbal; communication extralinguistique;*

Cuvinte-cheie: *comunicare nonverbală; indici nonverbali; indici paraverbali; limbaj nonverbal; comunicare extralingvistică;*

Acest articol prezintă o analiză a modului în care este exprimată comunicarea nonverbală în romanul lui Dimitrie Cantemir, *Istoria ieroglifică*, aplicând metode și tehnici relevante pentru demersul nostru.

În vederea analizei, am utilizat ultima ediție critică a romanului cantemirian, realizată de Stela Toma, în colaborare cu Virgil Cândea și Nicolae Stoicescu și publicată în anul 2003, în colecția „Opere Fundamentale", sub egida Academiei Române.

Alegerea acestui text are ca motivație structura sa specifică, fiind construit în mare parte din lungi descrieri și dialoguri, aspect care avantajează o analiză de acest gen. Un argument în plus este dat de expresivitatea și bogăția textului, în ceea ce privește comunicarea nonverbală.

Perspectiva interdisciplinară facilitează înțelegerea mesajelor și strângerea informațiilor relevante pentru analiză. În vederea constituirii analizei, privim situația conversațională, prezentată în textul operei, drept o interacțiune reală dintre un emițător și un receptor. Ne propunem, în felul acesta, să analizăm comportamentul personajelor ca formă *sui generis* de comunicare.

Metodologia pe care se bazează această cercetare este variată. Folosim în analiză diferite metode de cercetare și concepte preluate din lingvistică, pragmatică și antropologie. În acest sens, analiza mesajelor nonverbale întrunește atât aceste perspective, cât și altele, precum cea simbolică, ideologică și culturală. În această cercetare, ne raportăm la personaje ca la potențiali participanți la discurs, pe care îi tratăm conform principiilor pragmatice ale cooperării și politeții conversaționale.

O primă direcție de analiză în cercetarea noastră este observarea liniei comportamentale și psihologice a personajelor. În funcție de cum sunt acestea construite, se poate observa încă de la începutul operei, că personajele sunt împărțite în două mari categorii, unele sunt sub stăpânirea Vulturului, cu care împart trăsături comune, iar altele se supun Leului, pe care îl urmează și căruia îi urmează gândurile, stările și acțiunile. Prin urmare, linia comportamentală și psihologică a personajelor va fi urmărită, mai întâi de toate, în funcție de aceste clasificări:

> „Leul dară de pre pământ carile mai tare și mai vrăjmașă decât toate jigăniile câte pre fața pământului să află a fi, tuturor știut ieste și Vulturul din văzduh carile precum tuturor zburătoarelor împărat ieste, cine-și poate prepune? în sine și cu sine socotindu-să și pre amănuntul în samă luându-să, după a firii sale simțire așe să cunoscură, precum mai tari, mai iuți și mai putincioasă dihanie decât dânșii alta a fi să nu poată"(CANTEMIR, 2003, p. 409).

Alte direcții de analiză se referă la o abordare interculturală a indicilor nonverbali: „mai dinainte decât temeliile Vavilonului a să zidi și Semiramis într-însul raiul spândzurat cel ce din șepte ale lumii minuni unul ieste a sădi și Evfrathul între ale Asiii ape vestitul prin ulețe-i a-i porni, între crierii Leului și tâmplele Vulturului vivor de chitele și holbură de socotele ca aceasta să scorni" (CANTEMIR, 2003, p. 409), la prezența și rolul metaforei în limbaj: „că inima neaședzată, ales pentru lăcomiia cinstii, în mai mari valuri înoată, decât corabiia în ochean" (CANTEMIR, 2003, p. 413), la scheme reprezentative pentru interacțiunea umană, la clasificarea elementelor nonverbale, la exemplificarea indicilor nonverbali, precum și la barierele și actul de regularizare în comunicarea nonverbală

Pe lângă diversele acțiuni care implică umanul, atingerile, privirile, deplasările, mimica, gestul, calitatea și timbrul vocii etc., au constituit obiectul analizei și alte sisteme de comunicare extralingvistică, precum aspectul fizic, timpul, locul și decorul. O atenție deosebită acordăm locurilor unde călătorește Inorogul, personajul principal al operei, tratându-le și dintr-o perspectivă simbolică. Observăm din primele descrieri că locul unde călătorește acesta era destinat exclusiv lui, deoarece doar el putea ajunge acolo:

> „Inorogul, în primejdiia ce să află vădzind și încă câte îl aștiaptă socotind, deodată în simceaoa a unui munte așe de înalt să sui, cât nu jiganie îmblătoare a să sui, ce nici pasire zburătoare locul unde sta a privi peste putință era; căci la suișul muntelui una era potica, și aceia strâmptă și șuvăită foarte, carea în pleșea muntelui prea cu lesne închidzindu-să, pre aiurea de suit alt drum și altă cale nici nu era, nici să afla" (CANTEMIR, 2003, p. 587-588).

Considerăm că, în textul literar, în special în opera analizată, fiecare indice nonverbal are o semnificație anume și transmite întotdeauna o informație pentru cititor.

În ceea ce privește perspectiva metodologică, lucrarea este bazată pe valorificarea modului în care Dimitrie Cantemir reușește să transpună nonverbal mesajele transmise textual, pe care le identificăm atât în comportamentul personajelor, în atitudinile și acțiunile lor, cât și în felul cum arată, ce reprezintă, unde locuiesc, unde merg, ce decizii iau etc.

Fiecare personaj este „construit" înglobând diverse mesaje nonverbale, acestea fiind ascunse în comportamente, stări, atitudini, acțiuni, trăsături fizice etc. Personajele animaliere analizate în lucrarea noastră, transmit nonverbal felul în care arată fiecare categorie din care fac parte. Prima categorie este cea a mamiferelor, sub conducerea Leului, regelui terestru, iar cea de-a doua este a păsărilor, sub conducerea Vulturului:

> „deci denaintea Leului mai aproape acelea jiganii sta, carele sau în colți, sau în unghi, sau într-alta a trupului parte arme de moarte purtătoare poartă, precum ieste Pardosul, Ursul, Lupul, Hulpea, Ciacalul, Mâța Sălbatecă, și altele ca acestea, carile de vărsarea singelui nevinovat să bucură și viața hireșă în moartea streină le stăruiește. Iară înaintea Vulturului mai aproape sta pasirile, carile sau în clonț, sau în unghi lance otrăvite, aducătoare de rane netămăduite au, precum ieste Brehnacea, Șoimul, Uleul, Cucunozul, Coruiul, Hârățul, Bălăbanul, Blendăul și altele asemenea acestora, carile într-o dzi singe de nu vor varsa și moartea nevinovatului de nu vor gusta, a doa dzi perirea sa fără greș, o știu. Acestea într-acesta chip fietecarea în partea împăratului său și la ceata monarhiii sale locul cel mai de frunte și stepăna cea mai denainte ținea. Așe dară era orânduiala dintâi" (CANTEMIR, 2003, p. 410).

Fiecare „jiganie", așa cum le numește autorul, este înzestrată cu calități și defecte care în analiza noastră servesc drept indici nonverbali. Prin ceea ce reprezintă un animal în totalitatea sa, începând cu aspectul fizic și până la cel mai mic detaliu ce ține de comportament, gândire, emoții, autorul îi invită pe cititori să interpreteze nenumărate mesaje și să înțeleagă personajul printr-un set de informații nonverbale, uneori mult mai clare și pline de sens decât cele care, într-o situație reală, ar putea fi verbalizate.

Analiza noastră tratează în egală măsură toate aspectele referitoare la comunicarea nonverbală, atât cele explicite, formulate clar, cât și cele implicite și deductibile. Au fost luate în considerare toate indicațiile, chiar și cele mai vagi, pentru a putea construi cât mai multe posibilități de interpretare a mesajelor.

Pe parcursul acestei cercetări, ne raportăm la diferite domenii și arii de cercetare care operează cu conceptul de comunicare nonverbală, precum și la unele opere care au în vedere același aspect. Acest mod de comunicare a stârnit interes nu doar celor preocupați de

lingvistică, ci și celor din domeniul pragmaticii și al semioticii, chiar și celor din domeniul psihologiei și pedagogiei.

Comunicarea se poate produce și propagă prin mai multe canale. Diversitatea actului, mai ales a unuia care se întâmplă față în față, face ca pe lângă mesajele transmise verbal, să intervină și diferite informații percepute prin privire, mimică, gest, miros, culori, simboluri etc:

> „ce mai târdziu, de mare și minunată puterea cornului Inorogului asupra a toată otrava aminte își adusă căci și de altă dată de otrăvită a văzduhului putregiune mântuindu-l, cu sănătatea vieții îl dăruisă" (CANTEMIR, 2003, p. 638).

Prin urmare, coroborând o documentare teoretică fondată, o analiză elocventă și coerentă și tehnici de lucru adecvate, ne propunem să realizăm un studiu lingvistic care conturează o perspectivă originală cu privire la exprimarea comunicării nonverbale în opera beletristică cea mai reprezentativă pentru literatura română veche. Tema propusă și abordarea lingvistică a corpusului reprezintă autenticitatea acestui demers analitic.

Miza analizei noastre, care abordează comunicarea nonverbală într-un text scris constă, mai presus de toate, în comportamentul nonverbal al personajelor. De la pauzele pe care le fac personajele atunci când interacționează, la gesturi, mimică, postură, mers, manipularea într-un anumit fel a obiectelor etc., toate aceste detalii sunt semnificative și utile și constituie punctul central al acestui demers:

> „vechiu și adevărat cuvânt între toți să grăiaște că dreptatea toate biruiaște și adevărul decât toate mai tare iaste. Așijderea strâmbătatea și lucrătoriul ei pururea viptul căii sale mănâncă și băutura toapsăcului său bea. Ce dară între strâmb și între drept, între adevăr și între minciună ar fi, de nu pemintenii, cereștii vor giudeca și vor alege; ce acmu lucrul rămâne ca dintr-această a noastră dorită și nesățioasă împreunare, vechile începături a răutății să să surpe și noaă temeliile bunătății să să arunce că mutarea minții, schimbarea socotelii și nestarea cuvântului numai atunci sint lăudate, cât din rău spre bine și din vrajbă spre dragoste să întorc" (CANTEMIR, 2003, p. 630).

În analiza noastră, pentru a căuta modurile prin care este realizată comunicarea nonverbală, suntem atenți și la paralimbajul articulat prin tonalitatea și intensitatea vocii, deși în mod indirect, lucrând cu un text scris, este posibil să identificăm și astfel de situații. O altă direcție de cercetare este kinezica, cu ajutorul căreia putem observa gesturile și mișcările corpului.

În teoria de specialitate, bazele kinezicii, disciplină care se ocupă cu identificarea și clasificarea gesturilor, sunt puse de Ray L. Birdwhistell, în anul 1952, în lucrarea sa intitulată *Introduction to Kinesics: An Annotation for Analysis of Body Motion and Gesture*. Abordarea sa diferită de a majorității și se referă la faptul că indivizii *participă* la comunicare, nu comunică efectiv (LESENCIUC, 2017, p. 213). Antropologul consideră că, indiferent de intenția actorilor comunicării, comunicarea există. După părerea sa (BIRDWHISTELL, 1952), individul nu se poate sustrage de la comunicare, iar în afara acesteia el nu poate comunica. Sau, există, totuși, un tip de comunicare care are loc în afara actului intenționat, aceasta fiind comunicarea nonverbală. Despre comunicarea nonverbală, Ray L. Birdwhistell afirmă că este și mai puțin controlabilă (LESENCIUC, 2017, p. 213).

În vederea identificării structurilor comune ascunse, ne ajutăm în cercetarea noastră și de analiza structurală menită să decodifice semnificațiile unui text. Analiza unui text scris presupune, fără îndoială, nenumărate practici, abordări și metode de lucru. Tot astfel, presupune și o serie de operații intelectuale, cum ar fi aspectul categorial și acțiunea de a contextualiza. Demersul nostru apelează, așadar, la analiza contextuală și la un set de întrebări, cum ar fi cine, când, unde, cum, ca răspuns la cine, la ce, în ce condiții / circumstanțe etc.

Raportându-ne la un text scris, observăm anumite similitudini cu reprezentările teatrale. Într-un text scris se urmărește, la fel ca într-o piesă de teatru, linia comportamentală și psihologică a personajelor, modul în care aceștia interacționează, cum vorbesc, ce spun, ce fac, cum fac, cum arată, ce simt, toate detaliile care, pline de sens, dau rezultate într-o analiză sau într-o cercetare. Comunicarea nonverbală răspunde de comportamentul și acțiunile personajelor. Grație ei, opera semnifică mult mai mult decât un simplu text, o narațiune:

> „precum la cuvânt stătătoriu, aşe la lucruri stăruitoriu şi la minte neclătitoriu iaste, că el minciuna nu numai căci nu o grăiaşte, ce macar a o audzi nu o priimeşte, şi precum cu limba despre voroavele deşerte posteşte, aşe urechile despre cuvintele fără fiinţă îşi opreşte” (CANTEMIR, 2003, p. 649).

Similar textului pe care îl analizăm noi, un text, în general, ascunde primei priviri legea compoziției sale și regulile jocului. Ne propunem ca prin această analiză să cercetăm și felul în care Dimitrie Cantemir aplică această teorie atunci când își „țese” opera sa.

Aplicând cunoștințele teoretice cu privire la comunicarea nonverbală și la modurile în care aceasta se poate exprima, putem analiza textul din mai multe perspective, așa încât să obținem rezultatele dorite. Această analiză ne oferă posibilitatea ca prin intermediul comunicării nonverbale să facem diferite conexiuni intertextuale, să decodificăm diferite înțelesuri ascunse anume prin variate moduri și diferiți indici nonverbali cu ajutorul cărora, Dimitrie Cantemir scrie această operă. Comunicarea nonverbală oferă personajului, autorului prin vocea personajului, posibilitatea de a transmite indirect mesaje nonverbale diferite de ceea ce pare să transmită mesajele verbale, în cazul operei analizate, mesajele scrise.

Asemenea indicilor nonverbali funcționează și indicii paraverbali, asupra cărora ne concentrăm, de asemenea, în această analiză. Aceștia au o semnificație importantă în îmbunătățirea, completarea și transmiterea mesajelor. Indicii paraverbali conlucrează cu indicii nonverbali, deoarece ambii desemnează comportamentul personajului. Autorul transmite cititorilor informații cu privire la starea și emoțiile personajelor sale și prin intermediul indicilor paraverbali, cum ar fi, de exemplu, diferite aspecte ale vocii, tremurul, răguşeala, pierderea, ridicarea sau dresul vocii, râsul, bâlbâiala, oftatul, geamătul, mormăiala ezitantă, bălmăjeala, suspinele, tusea, plânsul în timpul vorbirii, văicărelile etc.

La fel cum mijloacele nonverbale au roluri semnificative în comunicare, așa și elementele paraverbale, altele decât cele de mai sus, au și ele roluri importante în transmiterea mesajelor. De exemplu, calibrarea tonului, care poate fi mai ridicat, mai coborât, mai moale, mai apăsat, exclamativ, ritmul vorbirii, lent, rapid, sacadat, cadențat, pauzele, accentuarea specială a unor cuvinte sau secvențe, intonația fermă, sigură, nesigură, rugătoare, imploratoare, interogativă, cadențată, indiferentă, dură, timbrul vocii sonor, sec, plăcut, conduc la o comunicare mai expresivă și mai convingătoare.

Importanța acestor tipuri de indici paraverbali și nonverbali poate fi înțeleasă probabil cel mai ușor printr-o situație simplă, în care cineva vrea să transmită prin mesajul său o avalanșă de emoții care îl cuprind, iar pentru astfel de situație care implică redarea emoțiilor, cuvintele nu sunt de ajuns. De aceea se face apel în permanență la comunicarea nonverbală. Diferite stări și emoții se transmit cel mai bine prin ele însele, în felul acesta ele transmit tot pachetul de coduri care sunt relevante în decodificare. Fie că vorbim despre situații reale unde comunicarea se întâmplă față în față, fie că privim o piesă de teatru, ori că citim un roman, noi spectatorii, dorim întotdeauna să vedem lucruri. Acest lucru se întâmplă din cel mai simplu motiv posibil, doar astfel ceea ce auzim și vedem capătă mai mult sens.

Dacă în situațiile reale sau chiar și în piesele de teatru aceste aspecte se calibrează de la sine, într-un text scris, dacă nu ar exista indici care să „arate” ceva, astfel încât cititorul să intre în lumea textului și să treacă prin propria persoană ceea ce citește, lectura unei astfel de opere ori nu ar dura mult, ori ar fi inutilă. Unii cititori aleg să citească o carte din simplă curiozitate,

alții caută să se refugieze în citire și să se regăsească pe sine. Pentru un astfel de act este necesar ca respectiva lucrare să „comunice" cu cel interesat să o descopere și să se descopere.

În demersul nostru analitic, romanul *Istoria ieroglifică* abundă în descrieri de tip nonverbal. În general, acesta este țesut în întregime într-o manieră care reflectă nonverbalul, deoarece încă de la început observăm diferite nume de păsări și mamifere care sunt personajele romanului și care sunt responsabile de acțiunea acestuia. Cunoaștem însă, chiar de la autor, că aceste vietăți desemnează niște persoane reale, iar calitățile, comportamentul și acțiunile lor substituie de fapt calitățile, comportamentul și acțiunile acelor persoane pe care le reprezintă.

Prezența limbajului nonverbal în opere, în general, pentru o mai bună înțelegere sau pentru o înțelegere corectă a celor enunțate de autor este esențială. De exemplu, în *Five o'clock*, de I. L. Caragiale, situația tensionată și încurcătura în care este pus personajul nu ar putea fi decodificată doar din cuvintele pronunțate de acesta, deoarece ele spun cu totul altceva decât ceea ce gândește de fapt personajul (CONDREA, 2008, p. 90-97). Intențiile acestora (personajelor) reies cu mult mai clar din gesturile, mișcările, privirile lor, descrise cu multă precizie de autor, decât din cuvinte.

În opera analizată, acțiunea pe care o redau personajele este îmbrăcată într-un limbaj nonverbal, care la rândul său face trimitere la un context istoric real dintr-o perioadă anume. Întreaga operă redă prin excelență, apelând la tehnici nonverbale, un eveniment și relații reale cunoscute, lucru pe care îl deducem din informațiile suplimentare oferite de autor sub formă de scară:

> „alalte numere de pasiri sau de dobitoace carile să pomenesc sau nici vreo sămnare nu au, sau carea iaste să aibă însămnare la locul său să va pomeni" (CANTEMIR, 2003, p. 781).

Comunicarea nonverbală apelează, prin excelență, la toate canalele senzoriale, fie că le utilizează împreună sau separat. Este cu atât mai important acest aspect, cu cât ființa umană este construită în așa fel, încât face conexiuni între sunet și imagine, semnul o trimite la un semnificant anume, ea vizualizează cele auzite, își imaginează anumite lucruri, își creează anumite scenarii, trăiește și trece prin sine diferite stări și emoții. Partea sa artistică o face să interpreteze anumite reacții și să stabilească anumite sinapse între diferitele tipuri de informații furnizate.

O viziune inedită asupra ceea ce înseamnă și poate fi perceput drept indice nonverbal este oferită de Desmond Morris în lucrarea sa intitulată *The Naked Ape: A Zoologist's Study of the Human Animal*. Autorul include în categoria indicilor nonverbali și semnele prestigiului social, având în vedere obiectele prin intermediul cărora semnalăm poziția noastră în ierarhia socială, modul în care ne raportăm la semenii noștri, din punct de vedere al statutului social, mesajele cronemice pe care le transmitem, precum și gesturile și ritualurile (MORRIS, 1967).

O concepție similară este formulată și de Joseph A. DeVito, în lucrarea *Human Communication. The Basic Course*. Acesta încadrează în categoria mesajelor nonverbale oferirea de daruri, precum și informațiile transmise de vestimentația, machiajul sau bijuteriile indivizilor. DeVito, la fel ca și alți cercetători, alocă un spațiu important și comunicării temporale și cronemicii (DEVITO, 2015, p. 151-152).

Granițele dintre componenta verbală și cea nonverbală sunt foarte fine, de aceea au constituit, de-a lungul timpului, obiectivul de studiu a mai multor cercetători. Recunoscut pentru abordările sale inovative, Adam Kendon, dezvoltă teoriile lui Erving Goffman, potrivit cărora gesturile au o capacitate comunicativă semnificativă. Această abordare constituie o premisă în studiul lui Kendon numit *Gesture. Visible Action as Utterance*. O idee comună cu a altor cercetători se referă la interacțiune, coprezență și efectele acestora. În urma unor interacțiuni între indivizi, unele informații se transmit „de la sine", neintenționat. Acestea

denotă conținut despre gândurile și atitudinile indivizilor, despre convingeri și stări, despre statutul social și despre ei înșiși (KENDON, 2004).

Pentru a avea cât mai mulți indici în observarea modului în care este exprimată comunicarea nonverbală, trebuie acordată o atenție deosebită și aspectului exterior al individului. Remarcabil este faptul că acesta se împarte în două feluri, individul poate avea, așadar, două tipuri de aspecte exterioare, voluntare și involuntare. Aspectele voluntare presupun dorința individului de a arăta într-un fel. El participă activ la crearea propriei imagini, prin felul în care se îmbracă, cum își aranjează părul, dacă își accesorizează ținuta cu bijuterii, dacă poartă sau nu un machiaj etc. În privința aspectelor involuntare, individul nu are, teoretic, control asupra lor. Acesta nu poate să-și aleagă înălțimea, culoarea pielii, a ochilor, a părului, forma nasului, a ochilor, altfel spus, nu poate modifica atributele fizice naturale cu care s-a născut.

La fel de importantă este și postura celor pe care îi observăm, poziționarea lor în spațiu. Alte detalii precum atingerile, mimica feței, felul în care își mișcă fața, la fel și modul în care își mișcă ochii, numit în termenii de specialitate oculezică. De asemenea și celelalte indicii din categorii precum olfactica, proxemica, artefactele, care implică la rândul lor mirosurile, distanța dintre participanți, vestimentația și aspectul exterior și altele.

Această categorie, care privește aspectul exterior voluntar al unui individ, poate fi clasificată cultural la fel ca emblemele (EKMAN, FRIESEN, 1969, p. 49-98). Felul în care arată un individ oferă privitorului informații cu privire la zona din care provine, religia, orientarea sexuală, clasa socială, vârsta. Ele au un grad sporit de precizie, drept urmare, este foarte mică probabilitatea ca observatorul să greșească în încercarea de a decodifica mesajele transmise prin aceste modalități. Au determinări geografice, istorice și culturale precise și care devin, contextual, simboluri ale identității personale și sociale, modalități de exprimare a adeziunii la grupuri, curente artistice, ideologii sau a diferențelor de orientare.

În ceea ce privește aspectul involuntar, constituția corporală și fizionomia, înțelegem că acestea au legătură cu trăsăturile psihologice ale persoanei. Totuși, acest aspect poate fi văzut și drept simbol cultural, deoarece în dependență de zona din care provin, indivizii pot fi mai înalți sau mai scunzi, tenul la fel variază în funcție de zona geografică, același lucru putem spune și despre forma și mărimea ochilor și alte caracteristici fizice naturale.

Analiza comunicării nonverbale presupune și luarea în considerare a simbolurilor. Fie că vorbim despre simbolul unei țări, pe care aceasta îl redă nonverbal prin drapelul de stat, cum ar fi, de exemplu: „precum la monarhiia pasirilor după Vultur, Corbul, aşe la monarhiia noastră, după Leu, Struțocamila stepăna cea mai de cinste și epitropiia a tot neamul să ție, și după aripile carile Vulturul l-au demânat, capul taurului să i se puie, pentru ca și ea între coarne sămnul biruinții și stema epitropiii să poarte. Că amintrilea, și Cămila și Struțul, undeva vreun mădulariu de apărare și de luptare precum să n-aibă tuturor știut ieste” (CANTEMIR, 2003, p. 164), fie că vorbim despre simboluri profesionale marcate de uniforme, insigne, grade, titulatură, fie de ideologia reprezentată nonverbal prin diferite simboluri precum ar fi biserica, preotul, crucea, altarul, icoanele, ritualurile de botez, nuntă, ritualuri funerare.

La fel de semnificative sunt și unele aspecte nonverbale ale comunicării definite drept manifestări sonore fără conținut verbal, și care se produc, adesea, în mod neintenționat. Ne referim în cazul acesta la sforăit, tușit, râgâit, oftat, gemete, plescăit etc., dar și componenta sonoră a râsului.

Comunicarea umană se ocupă de sensul informației verbale, prezentată în formă orală sau scrisă și de cel al informației nonverbale, reprezentată de paralimbaj, mișcările corpului și folosirea spațiului. Comunicarea nonverbală se mai referă și la toate procedeele prin care un spirit poate afecta / influența un alt spirit. Aceasta include nu numai limbajul scris sau vorbit, ci și muzica, artele vizuale, teatrul, baletul și, în fapt, toate comportamentele umane (SHANNON, WEAVER, 1949, p. 12).

În această analiză, clasificăm elementele nonverbale, propuse de alți cercetători, într-o manieră originală, astfel încât acestea să ne ofere o imagine completă a ceea ce urmează să fie analizat. Complementar acestei operații, identificăm modurile prin care se manifestă codurile nonverbale și indicii nonverbali în comunicarea nonverbală. În acest sens, tipologiile sintetizate, ne permit să observăm, să identificăm și să selectăm exact, aspectele nonverbale relevante analizei ulterioare.

Acest tip de comunicare este supusă unor factori de natură subconștientă și datorită acestui fapt, este un proces mult mai credibil decât comunicarea verbală. Comunicarea nonverbală este întâlnită în toate domeniile de activitate și este percepută ca element fundamental al existenței umane, fără de care nu se poate realiza un act de comunicare complet. Mesajele nonverbale sunt codificate și decodificate printr-o diversitate de semne, legate direct de persoana celui vizat, de originea acestuia, ideologia, activitatea profesională, postura, mișcarea, gesturile, mimica și înfățișarea sa. Înaintea comunicării verbale, comunicarea nonverbală își are originile în elementele înnăscute ale ființei umane, dar și în cele care pe parcurs au vizat în mod deosebit individul ca parte a unei colectivități, a unei culturi anume.

Rolul comunicării nonverbale este de a facilita și îmbunătăți modul în care indivizii comunică. Acest tip de comunicare întărește și completează actul prin care indivizii interacționează. De asemenea, contribuie la o reținere mai ușoară și mai îndelungată a informațiilor, facilitează înțelegerea mai clară a mesajului, și îi face pe indivizi mai convingători atunci când țin un discurs în public.

Suntem de părere că acest tip de comunicare este unul deosebit de ușor de a fi decodificat. Considerăm că mijloacele de decodificare se găsesc chiar în persoana care se angrenează într-o astfel de comunicare. Fie că emite ori primește mesaje. Atunci când emițătorul codifică un mesaj nonverbal care presupune unele emoții și sentimente, receptorului îi este ușor să-l decodifice, deoarece îi sunt și lui proprii astfel de stări. Acesta nu apelează la alți factori externi, cum ar fi în cazul comunicării verbale, unde pentru a înțelege un discurs politic, de exemplu, este nevoie de unele cunoștințe din domeniu.

Percepută adesea drept un act neintenționat, comunicarea nonverbală scoate la iveală ceea ce are individul pur și nealterat, stările, emoțiile, sentimentele și atitudinile sale. În astfel de circumstanțe, acțiunile conexe discursului sunt net superioare și oricât ar încerca individul să nege un fapt, acțiunile sale vor contrazice ceea ce afirmă. Într-un act de comunicare nonverbală de acest tip, individul comunică independent de sinele său. Pe de altă parte însă, alcătuită dintr-un număr de coduri separate, comunicarea nonverbală poate fi învățată sau cel puțin individul poate să învețe cum să o folosească corect.

Experiențele personale, ale observatorului, care organizează percepția acestuia, vor influența într-o oarecare măsură analiza. Mai mulți observatori ai aceluiași eveniment pot vedea lucruri foarte sau poate chiar total diferite. Unul și același observator proiectând, în mod neintenționat, propriile calități asupra obiectului studiat, în diferite momente, poate să vadă lucrurile diferit de la un moment la altul. Chiar și atunci când doi observatori sunt invitați să observe același eveniment și în cele din urmă aceștia îi atribuie același sens, ei pot alege moduri diferite de a-și exprima observațiile, astfel încât din exterior s-ar crede că cei doi au observat lucruri diferite (KNAPP, 1980, p. 347).

Într-o altă situație în care avem de observat un dialog dintre două sau mai multe persoane, suntem tentați să fim atenți la cel care vorbește, considerându-l pe bună dreptate important, și în același timp un emițător de informații utile cercetării. Însă îl neglijăm pe cel care ascultă, care la rândul său este în egală măsură esențial, cu atât mai mult, cu cât acesta reprezintă, într-un moment anume al comunicării, sursa cea mai bogată în indici nonverbali.

Alți factori care îl pot pune în dificultate pe observator sunt complexitatea, delicatețea, rafinamentul, subtilitatea și frecvența fenomenului cercetat. Un factor biologic care ține de observator este oboseala, mai exact cea rezultată în urma încercărilor de a descifra și a înțelege

toate evenimentele la care am făcut referire pe parcurs, care într-un proces de cercetare și analiză devine un factor destul de important. În cazul în care aceasta apare totuși, observatorul trebuie să-și schimbe unghiul de observație și să infereze evenimentul observat cu un anumit grad de probabilitate (KNAPP, 1980, p. 347).

Observatorul trebuie să găsească un echilibru în acțiunile sale de cercetare, în care să evite extremele (KNAPP, 1980, p. 343). Acesta nu poate trata superficial subiectul, însă nici nu trebuie să exagereze cu anumite lucruri, cum ar fi, de exemplu, concentrarea excesivă. În astfel de situație există riscul ca anumite aspecte importante să fie trecute cu vederea. Anume aceste dezacorduri care pot apărea pe alocuri constituie într-o cercetare originalitatea acesteia. Fiecare observator percepe ce are sens pentru propria viziune, iar observațiile sale inițiale le pot afecta pe cele ulterioare și invers. Ele trebuie să fie calibrate corect și prin urmare și rezultatele vor fi pe măsură.

BIBLIOGRAFIE

AUSTIN, John, *Cum să faci lucruri cu vorbe*, Pitești, Paralela 45, 2005

ARGYLE, Michael, *Bodily Communication*, Londra &New York, Routledge, Second Edition, 1975, 2004

BAYLON, Christian, XAVIER Mignot, *Comunicarea*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2000

BARTHES, Roland, *Le degré zéro de l’écriture, suivi de Nouveaux essais*, Paris, Éditions du Seuil, 1953, 1972

BIRDWHISTELL, Ray L., *Introduction to Kinesics: An Annotation for Analysis of Body Motion and Gesture*, Washington, DC, Foreign Service Institute, Department of State, 1952

CANTEMIR, Dimitrie, *Divanul. Istoria ieroglifică. Hronicul vechimei a romano-moldo-vlachilor,* București, Editura Academiei Române / Univers Enciclopedic,Texte, cronologie, glosar, referințe critice și introducere *Hronicul* de Stela Toma, Prefață, Indice de autori și opere și introducere *Divanul* de Virgil Cândea, Introducere *Istoria ieroglifică* de Nicolae Stoicescu, 2003

CHELCEA, S., IVAN, L., CHELCEA, A., *Comunicarea nonverbală: gesturile și postura: cuvintele nu sunt de-ajuns*, București, comunicare.ro, 2005

CHELCEA, S., IVAN, L., CHELCEA, A., *Comunicarea nonverbală: gesturile și postura: cuvintele nu sunt de-ajuns,* București, comunicare.ro, Ediția a II-a, revizuită și adăugită, 2008

COLLETT, Peter, *Cartea gesturilor. Cum putem citi gândurile oamenilor din actiunile lor*, București, Editura Trei, 2005

CONDREA, Iraida, *Referințe nonverbale și paraverbale în textul dramatic*, în *Limba Română*. *Revistă de știință și cultură*, Nr. 7-8, anul XVIII, 2008, p. 90-97

DEVITO, Joseph A., *Human Communication. The Basic Course*, Hunter College of the City University of New York, Pearson Education, 2015

EKMAN, Paul, FRIESEN, WALLACE V., *Nonverbal Leakage and Clues to Deception*, Washington, 1969

FAIRCLOUGH, Norman, *Language and Power*, London &amp, New York, Routledge, Second edition, 2001

FISKE, John, *Zgomot*. Iași, Polirom, În Tim O’Sullivan, John Hartley, Danny Saunders, Martin Montgomery și John Fiske, *Concepte fundamentale din științele comunicării și studiile culturale*. Introducere de Mihai Coman, traducere de Monica Mitarcă, 2001. p. 358

FISKE, John, *Introducere în științele comunicării*, Iași, Polirom, Traducere de Monica Mitarc, 2003
FUCHS, Christian, *Communication and Capitalism: A Critical Theory*, London, University of Westminster Press, 2020
FUCHS, Christian, *Critical Theory of Communication*, London, University of Westminster Press, 2016
GOFFMAN, Erving, *Viața cotidiană ca spectacol*, București, comunicare.ro, ediția a II-a, revizuită, 1959, 2007
HALL, Edward T., *Le langage silencieux*, Paris, Éditions du Seuil, Traducere de Jean Mesrie și Barbara Niceal, 1959, 1984
HALL, Edward T., *Proxemics: The study of man's spatial relations and boundaries*, New York, Universities Press, În Iago Galdston (ed.). *Man's Image in Medicine and Anthropology*, International 1963a
HALL, Edward T., *A system for the notation of proxemic behavior*, American Anthropologist, 1963b
HALL, Edward T., *Proxemics*, Current Anthopology, 1968
HALL, Edward T., *The Hidden Dimension*, Doubleday, New York, Garden City, 1966
HOARȚĂ CĂRĂUȘU, Luminița, *Elemente de analiză a structurii conversației*, Iași, Editura Cermi, 2003
IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana, *Conversația: Structuri și strategii: sugestii pentru o pragmatică a românei vorbite,* București, Editura All Educational, 1999
IONESCU-RUXĂNDOIU, Liliana, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică,* București, Editura All Educațional, 2003
JAKOBSON, Roman, *Essais de linguistique générale: les foundations du langage*, Paris, Éditions de Minuit, Vol. I., 1963
JAKOBSON, Roman, *Lingvistică și poetică*, în *Probleme de stilistică*, București, Editura Științifică, 1964
JAKOBSON, Roman, *On Language,* Cambridge, Harvard University Press, 1995
KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine, *La conversation*, Paris, 1996
KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine, *Les actes de langage dans le discours*, Paris, Armand Colin, 2012
KERBRAT-ORECCHIONI, Catherine, *Les interactions verbales*, Paris, Armand Colin, Tome I, 1990
KNAPP, M.L., *La comunicación no verbal El cuerpo y el entorno*, Barcelona, Ediciones Paidós Ibérica, S.A., 1980
KNAPP, M.L., HALL E.T., JUDITH A, *Nonverbal Communciation in Human Interaction*, Belmont, Thomson Wadsworth, 6th Edition, 2006
LASSEWLL, Harold D., *The Structure and Functions of Communication in Society*, New York, Harper an Row, În L. Bryson (ed.), *The Communication of Ideas*, 1948
LASSWELL, Harold D., *The Strategy of Revolutionary and War Propaganda*, Washington, DC, Foreign Service Institute, Department of State, 1950
LESENCIUC, Adrian, *Teorii ale comunicării*, Brașov, Editura Academiei Forțelor Aeriene „Henri Coandă", 2017
RUESCH, Jürgen, KEES, Weeldon, *Nonverbal Communication: Notes on the Visual Perception of Human Relations*, Berkeley, University of California Press, 1956
SAUSSURE, Ferdinand de., *Curs de lingvistică generală*, Iași, Polirom, Traducere de Irina Izverna Tarabac, 1998
SAUSSURE, Ferdinand de., *Scrieri de lingvistică generală*, Iași, Polirom, Traducere de Luminița Botoșineanu, 2003

SEARLE, John R., *Speech acts. An essay in the philosophy of language*, Cambridge, New York, Melbourne, Madrid, Cambridge University Press, 1999

SHANNON, Cl.E., WEAWER, W., *The Mathematical Theory of Communication*, Urbana, University of Illinois Press, 1963

SILLAMY, Norbert, *Dicționar de psihologie*, București, Larousse, 1998

TRAN, V., STĂNCIUGELU, I., *Patologii şi terapii comunicaționale*, București, Facultatea de Comunicare și Relații Publice, Curs universitar, 2007-2008, 2007

VAN DIJK, Teun A., *Critical Discourse Studies: a sociocognitive approach*, Thousand Oaks, CA: SAGE Publications, În Ruth Wodak & Michael Meyer, *Methods of Critical Discourse Analysis*, 2001, 2009

WILKIN, Yves, *Comunicarea interpersonală: o abordare antropologică*, Iași, Polirom, În Pierre de Visscher, Adrian Neculau (coordonatori). *Dinamica grupurilor*. *Texte de bază*. 2001

ZAMFIR, Cătălin, VLĂSCEANU, Lazăr (coord.)., *Dicționar de sociologie*, București, Babel, 1993

DSL = *Dicționar de Ştiințe ale Limbii*, de Angela Bidu-Vrănceanu, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, Premiul Academiei Române, București, Nemira, 2001 / 2005

SLAVICI RELOADED. A CENTURY LATER

SLAVICI RELOADED. UN SIÈCLE PLUS TARD

SLAVICI RELOADED. UN SECOL MAI TÂRZIU

Asist. univ. dr. Dan ROMAN
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad,
roman.dan@uvvg.ro

Abstract

This essay reexamines Ioan Slavici on the centenary of his death, arguing for a fresh perspective that transcends familiar clichés and ideological judgments. It highlights Slavici as a lucid observer of social change whose realist prose captures tensions between tradition, modernization, and individual aspiration. The essay also highlights two overlooked facets of his identity: his sustained commitment to education and his significant, albeit controversial, journalistic endeavors. By integrating these dimensions, the text proposes a „reloaded” Slavici, relevant for understanding both his era and today's rapidly shifting world.

Résumé

Cet essai réexamine la figure d'Ioan Slavici à l'occasion du centenaire de sa mort, en proposant une lecture renouvelée au-delà des clichés critiques et des jugements idéologiques. Il met en valeur un observateur lucide des transformations sociales, dont la prose réaliste révèle les tensions entre tradition, modernisation et aspirations individuelles. Le texte restitue également deux dimensions souvent négligées: son engagement durable pour l'éducation et son activité journalistique, complexe et parfois controversée. L'ensemble propose un „Slavici rechargé”, pertinent pour comprendre son époque comme la nôtre.

Rezumat

Acest eseu reanalizează figura lui Ioan Slavici la Centenarul morții sale, propunând o lectură dincolo de clișeele critice și de judecățile ideologice care i-au marcat posteritatea. Textul evidențiază luciditatea cu care Slavici surprinde transformările sociale, iar nuvelele sale dezvăluie tensiunile dintre tradiție, modernizare și aspirațiile individului. Eseul readuce în prim-plan și două dimensiuni adesea ignorate: angajamentul său pentru educație și activitatea jurnalistică, complexă și controversată. Prin reunirea acestor perspective, se conturează un „Slavici reloaded”, relevant atât pentru epoca lui, cât și pentru prezent.

Keywords: *education; journalism; modernization; nationalism; realism; Slavici;*

Mots-clés: *éducation; journalisme; modernisation; nationalisme; réalisme; Slavici;*

Cuvinte-cheie: *educație; jurnalism; modernizare; naționalism; realism; Slavici;*

Comemorarea Centenarului morții lui Ioan Slavici (1848-1925) reașază lumina reflectoarelor pe chipul și opera acestuia. Articole, cărți, manifestări culturale îi surprind fațetele personalității lui complexe, analizându-i scrierile și destinul (în general, zbuciumat și dramatic). Post-factum, reflexele întâlnite lasă să se întrevadă de multe ori clișeele transmise de critica literară și judecățile uneori pripite ale posterității.

Fixată într-o astfel de grilă, rememorarea lui Slavici pendulează subtil între nuvelistul canonic, autorul *Morii cu noroc*, și colaborationistul bătrân, condamnat în „procesul ziariștilor”, imediat după Primul Război Mondial. Mai puțin vizibile, din păcate, rămân preocupările pentru evidențierea vastei sale activități gazetărești în politica militantă națională și cea de dascăl și director de școală.

Toate acestea redau, cu limitele lor, imaginea omului și a operei sale. Este destul? Răspunsul curge de la sine. Întrebarea ar trebui să fie însă alta: este abordarea potrivită?

La o sută de ani distanță de la moartea lui Slavici, cu liniștea și înțelegerea unei priviri peste timp, n-ar fi lipsită de importanță repoziționarea scriitorului arădean în plan cultural. Reîncărcarea sa. Argumentul este simplu, chiar de bun simț: dincolo de a se fi impus în istoria literaturii române ca „vârf al nuvelisticii”, așa cum era numit, Slavici s-a dovedit un cronicar lucid al unei lumi aflate în transformare.

Trăim astăzi, la rândul nostru, într-o epocă a schimbărilor majore. O tranziție accelerată, de la o lume încă marcată de tiparele secolului XX la o societate digitală, globalizată, în care granițele tradiționale se dizolvă.

Conexiunile lui Slavici cu lumea actuală sunt profunde și merită relevate ca atare. O reprivire asupra marilor sale creații literare se poate dovedi utilă.

Scriitorul și epoca lui

Slavici a intrat în literatură alături de generația „marilor clasici”. Prieten și coleg o vreme, la *Timpul,* cu Eminescu și Caragiale, și-a găsit propria voce într-un registru diferit: nici lirismul mirabil al poetului, nici ironia devastatoare a dramaturgului. Amprenta sa este o proză limpede, realistă, care pune accentul pe sat, pe familie și pe comunitate (CĂLINESCU, 1982, p. 506-514).

Epoca în care a scris era una de tensiuni puternice. În Transilvania, românii se confruntau cu dominația austro-ungară și căutau strategii de afirmare culturală. În Regat, capitalismul își făcea loc, iar micile orașe și satele resimțeau schimbări rapide. Slavici a surprins aceste procese cu o privire în același timp calmă și fermă, capabilă să redea mecanismele sociale și psihologice prin care lumea se transforma.

În *Moara cu noroc,* hanul de la marginea drumului devine un spațiu unde se concentrează tensiunea dintre tradiția comunității și tentația câștigului rapid. În *Mara,* o văduvă reușește să conducă o afacere și să își crească singură copiii, anticipând tiparul femeii independente. În *Budulea Taichii*, drumul educațional al unui copil înzestrat aduce în discuție problema mobilității sociale. Toate aceste povești par locale și simple, dar ele surprind, de fapt, mutații complexe. În cadrul lor, Slavici decupează și analizează felii dintr-o lume aflată în transformare, cu tensiunile și dramele ei.

Realismul lui Slavici? Dincolo de a fi o tehnică literară, devine un mod de a înțelege schimbarea. Personajele sale nu sunt purtătoare de simboluri rigide, sunt oameni prinși între dorințe și constrângeri, între valorile moștenite și tentațiile modernității. Bunăoară, Ghiță din *Moara cu noroc* e mai mult decât doar un „cârciumar corupt de bani” – e un om care încearcă să își depășească condiția, plătind însă prețul fragilității sale morale. Persida din *Mara* nu e doar o eroină feminină, ci un portret viu al unei generații care simțea presiunea emancipării.

Dacă în vremea lui Slavici ruptura venea din intrarea banului și a negoțului în centrul vieții sociale, astăzi este cauzată de expansiunea digitalului și de globalizare. Mara, negustoreasa care își asumă un rol activ într-o societate dominată de bărbați, are astăzi chipul antreprenoarei sau al managerului care își negociază zilnic locul într-o lume competitivă. Budulea, copilul talentat, dar expus la riscurile lumii noi, e reflectat astăzi în tinerii care pleacă la studii în străinătate, rupându-se de comunitățile lor.

Tensiunile de atunci și de acum se aseamănă: cum poate individul să își păstreze echilibrul într-o lume în continuă schimbare? Cum se transformă familia și comunitatea atunci când tradițiile sunt puse la încercare de noile realități economice sau tehnologice? Cum facem față tentațiilor care promit ascensiune rapidă, dar cer compromisuri majore?

Privit în contextul literaturii române, Slavici se distinge de colegii lui de generație. Creangă, de pildă, a surprins viața satului într-o cheie idilică, ludică, încărcată de umor. Slavici, în schimb, a păstrat o privire rece, de analist. Rebreanu, câteva decenii mai târziu, a ridicat realismul la scara romanului amplu. Fără pionieratul lui Slavici nu am fi avut însă *Ion* sau *Pădurea spânzuraților*. Sadoveanu, cu proza lui tihnită și contemplativă, oferă un alt tip de ruralitate, aproape mitizată. Slavici rămâne mai ancorat în social și în conflictele de clasă, mai atent la fisurile comunității. În acest sens, e puntea dintre clasicii „pașoptiști" și modernitatea interbelică, între un secol al începuturilor și unul al maturității literare.

Mai presus de toate, opera lui Slavici se sprijină pe o problemă fundamentală: ce face omul atunci când este pus la încercare? Nuvelistica sa e, în esență, un laborator etic. Personajele trăiesc în fața tentațiilor, compromisurilor, dilemelor concrete.

Moara cu noroc e despre câștigul rapid și pierderea sufletului. *Mara,* despre responsabilitatea maternă și curajul de a construi singură un destin. *Budulea Taichii,* despre sacrificiul pentru educație, precum și despre fragilitatea drumului spre emancipare. Dacă citim toate aceste texte astăzi, recunoaștem problemele noastre: tentația corupției, iluzia succesului instantaneu.

Celălalt Slavici

De regulă, personalitatea emblematică a lui Slavici este prezentată din perspectiva activității sale literare, uitându-se alte două valențe nu mai puțin importante ale sale.

Prima ține de preocuparea lui perenă pentru educație. Deopotrivă practician și teoretician pe tărâmul școlii, Slavici și-a exprimat indubitabil esența și locul sufletului său: „Eu m-am simțit viața mea întreagă mai presus de toate dascăl. A le da altora învățături a fost pentru mine totdeauna o mulțumire, și cele mai vii mulțumiri le-am avut stând de vorbă cu oameni prin care m-am putut dumiri ori plimbându-mă cu elevii mei." (SLAVICI, 1983, p. 232). Aceste legături l-au însoțit întreaga viață, fie că s-au manifestat în diverse articole publicate în periodicele vremii (începând cu revista bisericească arădeană *Speranția*, unde i-au apărut primele texte pe tema învățământului, în primăvara anului 1871) sau direct de la catedră (reținând atenția mai ales activitatea sa în calitate de director la Institutul „Ioan Oteteleșanu" de la Măgurele, unde a funcționat ca director, între anii 1894-1908).

Pentru Slavici, viitorul comunității românești depindea de accesul copiilor la carte și de cultivarea lor într-un spirit de responsabilitate. Mesajul său e surprinzător de actual. Și astăzi vorbim despre decalaje între sat și oraș, despre lipsa infrastructurii educaționale, despre copii talentați care rămân pe dinafară. În fața acestor realități nemijlocite, activitatea dascălului și pedagogului arădean capătă o relevanță neașteptată.

A doua fațetă importantă a personalității lui Slavici – și aceasta mai puțin relevată, este cea de ziarist militant. Dacă activitatea pe care a desfășurat-o la *Tribuna* de la Sibiu – „cea mai scumpă dintre creațiunile" sale, după cum o numește, este bine-cunoscută, ultima sa etapă ca și conducător de gazetă a rămas înconjurată de destule pete neclare. Se cuvine să amintim contribuția semnificativă a lui Lucian-Vasile Szabo, care deschide un orizont prea puțin înțeles și explorat al universului ideologic slavician (SZABO, 2021). De asemenea, este demn de remarcat apariția recentă a cărții semnate de Ioan Bolovan, *„Lumile" lui Ioan Slavici. Între „loialismul" prohabsburgic și devotamentul național. Cu dosarele integrale de anchetare a lui Ioan Slavici* (BOLOVAN, 2025), înscrisă în aceeași direcție. Marile întrebări și incertitudini

legate, în principal, de „loialismul prohabsburgic” practicat de Slavici continuă să caute însă răspunsuri și drumul spre lumină. Sau, ar trebui.

O astfel de dezbatere și clarificare nu ar fi cea mai potrivită în cadrul Centenarului. Dar o demitizare, dacă e cazul, s-ar putea dovedi utilă. Și poate chiar surprinzătoare. Înainte de toate, ar trebui să înțelegem că un astfel de demers nu știrbește (n-ar trebui) meritele literare ale scriitorului arădean. Cu siguranță, însă, l-ar face mult mai uman. Viu? Asta ar însemna, desigur, ca elita culturală, în primul rând, să fie dispusă la acest drum. Ceea ce deschide o perspectivă ce s-ar putea dovedi chiar un subiect de discuții *per se*. Până atunci, Slavici va fi privit ca un vârf al literaturii noastre. La fel ca până acum. Întrebarea e nu doar dacă acesta mai poate fi abordarea corectă. Ci dacă e de ajuns.

Un clasic redescoperit?

Viața lui Slavici a fost ea însăși un roman cu lumini și umbre. Patriot ardelean, dar uneori suspectat de atitudini ambigue; scriitor apreciat, dar și condamnat pentru colaborare în timpul ocupației germane; redactor combativ, dar și marginalizat politic. Posteritatea a oscilat între a-l respecta pentru opera lui și a-l judeca pentru biografia sa. La Centenar, poate cel mai onest mod de a-l citi este să-l despărțim de grilele ideologice și de procesele vremelnice și să revenim la ceea ce a știut să facă Slavici cel mai bine: să observe lucid și să transcrie în literatură mecanismele schimbării.

Un secol de la dispariția sa poate marca începutul unei perspective noi asupra lui. Una în care să nu mai fie privit doar ca un „autor canonic”. Să îl percepem și ca un scriitor care ne ajută să înțelegem cum trăiesc oamenii în epoci de tranziție. Și atunci când recitim proza lui, vom putea descoperi ceea ce era tot timpul acolo: dincolo de detaliile de epocă, opera literară a lui Slavici ne vorbește despre noi.

În definitiv, aceasta e marea forță a clasicilor: nu să rămână monumente de piatră, ci să devină interlocutori permanenți. Lumea lui Slavici și lumea noastră au ceva în comun: neliniștea schimbării. Acesta ar putea fi câștigul cel mai important al relecturii lui Slavici, astăzi.

BIBLIOGRAFIE

BOLOVAN, Ioan, *„Lumile” lui Ioan Slavici. Între „loialismul” prohabsburgic și devotamentul național. Cu dosarele integrale de anchetare a lui Ioan Slavici,* Cluj-Napoca, Editura Școala Ardeleană, 2025

CĂLINESCU, George, *Istoria literaturii românești de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1982

SZABO, Lucian-Vasile, *Un alt Slavici. O geografie publicistică după gratii: Complexul Slavici*, Editura Universității de Vest, 2021

SLAVICI, Ioan, *Amintiri*, Editura Minerva, București, 1983

NICOLAE LEAHU: CRITICAL DISCOURSE BETWEEN PHILOKALIA AND CALOPHILIA

NICOLAE LEAHU : DISCOURS CRITIQUE ENTRE PHILOKALIA ET CALOPHILIA

NICOLAE LEAHU: DISCURSUL CRITIC ÎNTRE FILOCALIE ȘI CALOFILIE

Dr. Natalia HARITON
Cercetător științific superior
Institutul de Filologie Română
„Bogdan Petriceicu-Hasdeu” al USM
Chișinău, Republica Moldova
natalia_hariton@yahoo.com
https://orcid.org/0009-0006-8462-2625

Abstract

The article examines the relationship between philokalia and calophilia in critical discourse. Philokalia as a profound spiritual and aesthetic ideal and critical calophilia understood as a reaction to empty aestheticism meet in Nicolae Leahu's discourse in the volume "Filocalii și calophilii critice", in order to dismantle the incoherent and stereotyped formulas in contemporary exegesis.

Résumé

Cet article examine la relation entre philocalie et calophilie dans le discours critique. La philocalie, en tant qu'idéal spirituel et esthétique profond, et la calophilie critique, comprise comme une réaction à l'esthétisme vide, se rencontrent dans le discours de Nicolae Leahu, issu de l'ouvrage «Filocalii și calophilii critice», afin de déconstruire les formules incohérentes et stéréotypées de l'exégèse contemporaine.

Rezumat

Articolul examinează relația dintre filocalie și calofilie în discursul critic. Filocalia ca ideal spiritual și estetic profund și calofilia critică înțeleasă ca o reacție la estetismul gol se întâlnesc în discursul lui Nicolae Leahu din volumul „Filocalii și calofilii critice”, pentru a demonta formulele incoerente și șablonarde din exegeza contemporană.

Keywords: *literary criticism; erotocriticism; calophilia; philokalia; critical discourse;*

Mots-clés: *critique littéraire; érotocritique; calophilie; philocalie; discours critique;*

Cuvinte-cheie: *critică literară; erotocritică; calofilie; filocalie; discurs critic;*

Considerat un „lider de opinie al generației sale” (LUNGU, 2004, p. 179), cu texte care au marcat evoluția criticii literare din Basarabia ultimelor trei decenii (*Poezia generației ’80* – 2000, 2015; *Erotokritikon: Făt-Frumos, fiul pixului* – 2001, 2011; *Comedia cumană și vodevilul peceneg* – 2008), Nicolae Leahu își reconfirmă statutul de autoritate critică prin volumul *Filocalii și calofilii critice* (2025). Cartea poate fi considerată un manifest estetic, în

care autorul pledează pentru un discurs critic eliberat de dogmatismul academic și anchiloza stilistică, propunând o critică vie, expresivă, liberă, în care frumosul devine o combustie pentru actul de creație. Cititorul este invitat să vadă critica literară nu ca o simplă analiză, ci ca act artistic, ca gest filocalic și exercițiu calofilic.

Articulat într-un registru ludic, titlul pune față în față o noțiune estetică și alta de natură religioasă. Astfel, „calofilia", termen acreditat de *Dicționarul de termeni literari* ca fiind unul „savant", desemnează „o atitudine proprie în primul rând artistului ca iubitor de frumos" (*Dicționar*, 1976, p. 64). Ca noțiune estetică, termenul are o accepție pozitivă (rar folosită) și una peiorativă, încetățenită prin contribuția lui Camil Petrescu din *Teze și antiteze*, care presupune „o atitudine pseudoclasică, dogmatică, academistă, deci perimată, opusă conceptului modern de *autenticitate*" (*Ibidem*). „Filocalia", la rândul ei, este o noțiune ce parvine din arsenalul terminologic religios și presupune un „Sentiment de dragoste față de bine și frumos (din gr. *filokalia*) (STOIAN, 1994). Totodată, „Filocalia" reprezintă, potrivit *Dicționarului religios*, o „colecție de texte [12 volume – n.n.-N.H.] care se referă la viața contemplativă și ascetică scrise înainte de sec. 9 de către mari părinți ai spiritualității ortodoxe răsăritene" (*Ibidem*). Deși provin din registre diferite („calofilia" aparținând mai degrabă sferei estetice, iar „filocalia" celei religioase sau spirituale), cele două concepte împărtășesc o etimologie comună, derivată din greaca veche: „philos" însemnând „iubitor" sau „prieten", iar „kallos"– „frumusețe". Astfel, ambii termeni gravitează în jurul unui nucleu semantic similar, exprimând ideea de „iubire de frumos". Totuși, această apropiere etimologică nu garantează o sinonimie perfectă.

Plasați într-un cadru comun, cel al criticii literare, termenii funcționează ca o metaforă dublă, ce sugerează „o simetrie a asimetriilor" (LEAHU, 2025, p. 7), în care critica și erotocritica se intersectează pentru a discredita „textul [...] amărât, incoerent, șablonard, spălăcit, zdrențăros, leneș, ramolit, sărac, lip(s)it de orice inventivitate, ba mai și vânturând în jur acreala unor anturaje stilistice mezozoice" (*Ibidem*). Dialogul dintre filocalie și calofilie permite, așadar, situarea actului critic între două forme de iubire pentru frumos (una ludică și, pe alocuri, ironică și alta contemplativă), cu scopul de a reumaniza limbajul, de a revitaliza expresia și de a recupera sensul în mijlocul unei epoci birocratizate și stilistic anemice. Însăși structura volumului ilustrează tensiunea și complementaritatea dintre cele două concepte, or textele se mișcă între gravitate și ludic, între contemplație și pamflet, între profunzime și ornament, unind „nepotrivitul cu potriveala, încuscrind pamfletul cu sonetul și luciditatea cu aciditatea" (*Ibidem*, p. 7).

Fiecare secțiune explorează teme distincte, dar interconectate reflectă dualitatea anunțată în titlu. În *Uverturi, cantate, orații,* criticul urmărește poezia ca formă de cunoaștere și expresie estetică, examinând lirica contemporană și clasică din perspectiva prozodiei (*Spumele haosului și savantele ritmur*i), a tematicii erotice (*D'ale dragostei (folclorice, clasice & moderne)*), a receptării și promovării poeziei (*Antologia* Poezia românească după 1945 *de Ion Pop*) sau a elementelor specifice unor poeți consacrați, între care Mihai Eminescu, Mircea Cărtărescu, Ana Blandiana, Arcadie Suceveanu, Leo Butnaru ș.a. În unele texte, spiritul teoretic este cel care guvernează scriitura, alteori Nicolae Leahu îmblânzește caracterul grav și doct al analizei cu note ludice, de sorginte erotocritică.

Bunăoară, la sfârșitul unui studiu despre poezia lui Mircea Cărtărescu, exegetul notează: „Între poeții de factură intertextualistă (nu numai de la noi), Mircea Cărtărescu a dus probabil cel mai departe și cu o virtuozitate copleșitoare dezideratul situării simultane a eului în existență și în text. Tezismul teoretic (inclusiv al poeticii «texistenței») se întruchipează în *Levantul* într-o practică poetică de excepție" (*Ibidem*, p. 44), iar în alineatul imediat următor inserează un paragraf ludic, pornind de la un alt text antologic *Poema chiuvetei*: „Mai subțire, mai năltuță, croită după un criteriu postmodern, dar tot lirică, oftând silențios, suspinând etanș... Oh, Q-Veta, ce rea e gura lumii! Mai rea ca borta vântului luând făina bietului personaj din

pumn! Să *lente festina* însă, cum spun eu și merge vorba, merge!, orice-ar ricana cultivatorii de limbă literară de pe cheiurile Dâmboviței. (...) Stă Q-Veta fără apă, robinetu-a gâlgâit, de amor îi este sete, de aer, diamanțel, Mircea îns'e infidel: despre kitsch a scris?, a scris!, precum și despre Lolita, Garofița și Pis-pis, despre «Thot» el «Totul» scrie cu mașina, țaca-țac!, mai bine să-ți dai un gaur', curgă apa pă podea…" (*Ibidem*, p. 44; 46). Paragraful final este scris într-o manieră postmodernă, asigurându-se astfel o sincronie stilistică prin trecerea de la un registru academic, în care domină spiritul teoretic, la un registru ludic, în care prevalează spiritul artistic.

Alteori, criticul recurge la exerciții portretistice pentru a-și încheia o analiză. E cazul articolului *Un dans topindu-se în văzduh*, în care se explorează specificul poeziei lui Leo Butnaru, dar care se încheie în spiritul *Onomasticonului*: „I-am citit de mai multe ori/ misterele,/ eleusinele –/ aproape o vară:/ Leo venea,/ venea dintr-o direcție/ care neglija/ evident/ programa/ școlară!"; „În fine (că merg la cursuri/ și am și-o evaluare):/ Leo scrie și traduce/ ca o încă/ neinventată mașină/ în care s-a aciuat Duhul Cărții/ zburând/ cu-o aripă-n gând/ și alta-n lumină!" (*Ibidem*, p. 67; 69).

În secțiunea *Arte şi artişti în romanul postmodern*, Nicolae Leahu convinge că este și un bun expert în analiza romanului contemporan, concentrându-și demersul pe romanele *Mă numesc Roşu* de Orhan Pamuk, *Moartea unui critic* de Martin Walser, *Miraculoasa pasiune. Roman despre şaizeciști* de Vasili Aksionov, *Pe mine mie, redă-mă* de Serafim Saka și *Țesut viu. 10x10* de Emilian Galaicu-Păun. Textele pun accentul pe intertextualitate, metanarațiune și estetica postmodernă, or exegetul creează niște acolade biografice, istorico-literare, culturale pentru a ilustra contextul scrierii, dar și mizele receptării.

O predispoziție filocalică se atestă mai ales pe raftul cu portrete și evocări ale unor personalități culturale care l-au marcat pe Nicolae Leahu. Astfel, în *Oameni, litere, intersecții* sunt conturate portretele lui Petru Ursache, un „cărturar de primă mărime în cultura română a ultimei jumătăți de secol" (*Ibidem*, p. 181); Gheorghe Chiriță, „o sensibilitate poetică prin excelență, care pare să-și fi reprimat eventualele elanuri de creator de literatură în favoarea unor ocupații (redactor de carte, traducător – n.n.-N. H.) cu o miză cât de cât practică (*Ibidem*, p. 184); Gheorghe Popa, „cel mai fecund lingvist bălțean, capabil încă de însemnate surprize editoriale, dar și o autoritate a lingvisticii românești actuale" (*Ibidem*, p. 197); Lucia Țurcanu „arată cu o elocvență și mai mare cu câtă directitate se poate merge spre inima ideilor, evitând obișnuit de sofisticatele (și atât de rar comestibilele) preparative istorico-literare sau metodologice (*Ibidem*, p. 201); Ion Druță, „Zeul frunzelor imaginare" (*Ibidem*, p. 206).

În *Jurnal de lectură şi relectură*, vocea cronicarului literar se conturează ca una reflexivă, atentă la nuanțele estetice, ideatice și stilistice ale textelor analizate. În perioada 2018-2019, prin intermediul unui set de „cronici televizuale", autorul propune o lectură plurală, traversând genuri diverse. Iată doar câteva dintre titlurile promovate: ficțiune – *Inima desenată pe cer* de Margareta Curtescu, *ATLAS, poți să-mi lași cerul mie?* de Gelu Ciocan, *Schimbare de altitudine* de Virgil Botnaru, *Fragile* de Maria Șleahtițchi, *Hristos, toamna* de Vasile Iftime, *Deșertul tătarilor* de Dino Buzzati, *Nerostitele* de Mircea Petean, antologiile *Literatura din Basarabia. Început de secol XXI, Poezia simbolistă şi decadentă românească* (realizată de Adrian Ciubotaru), *Caligrafii. O antologie a poeziei șaptezeciste din Basarabia* (realizată de Lucia Țurcanu); memorialistică – *Căsuța de la răscruce* de Ion Druță, *Gânduri despre viață. Amintiri* de D. S. Lihaciov; critică literară și eseu – *Poeții și trandafirul. Eseu despre poezia generației „ochiului al treilea"* de Alexandru Burlacu, *Pactizând cu Aureliu Busuioc* de Vasile Iftime, *De ce spunem așa* de Eugen Lungu; filozofie – *Homo sapiens de* Yuval Noah Harari; istorie – *Bălți. 1818-1944* de Mihai Bărbulescu, *Scrierea şi rescrierea istoriei. Tendințe recente în istoriografia rusă de reinterpretare a participării Rusiei țariste la Primul Război Mondial de la Lenin la Putin* și *1918. Pe ruinele imperiului spulberat de istorie. Basarabia în pragul modernității* de Nicolae Enciu, *Genghis-han şi naşterea lumii moderne* de Jack Weatherford,

Ungurii de Paul Lendvai; lingvistică – *Grigore Vieru. Limbajul poetic* de Adela Novac ș.a. Această diversitate tematică și stilistică permite o explorare subtilă a raportului dintre calofilie și filocalie în discursul critic, or cronicarul nu doar că valorifică ambivalența acestor concepte, ci și o exploatează în actul critic, alternând între o lectură sensibilă la detaliul stilistic și alta orientată spre profunzimea ideatică și etică a textului.

Miza programatică a volumului se regăsește însă în secțiunea *Desert în deșertul Academos*, care articulează un triplu diagnostic spațiului academic și cultural: criza eticii academice (*O, Zigule, cât ești de Freud*), criza instituțională (*Teoria generală a râsu'-plânsului*) și criza epistemologică (*Hermeneutica (h)operei sau... hopurile hermeneuticii?*).

În articolul *O, Zigule, cât ești de Freud!*, se denunță plagiatul ca simptom al imposturii intelectuale. Comparând *Dicționarul de teorie literară* de Lucian Pricop și *Dicționarul de teorie critică* de David Macey, Nicolae Leahu demonstrează că cea de-a doua lucrare este un text-sursă pentru opul lexicografic al „teoreticianului" român. Cu o recuzită filologică și alta ludică, criticul confruntă textual, pagină cu pagină, termen cu termen, cele două dicționare: „«Opera» lexicografică pricopiană începe – la p. 9 – cu minuscula ***a*** din titlul articolului *abstractizare*. Din care, cuvânt cu slovă și lexem cu vocabulă nu ne vom sfii să citățm: «Una dintre trăsăturile definitorii ale artelor vizuale în perioada *modernismului* a fost distanțarea de *mimesis* sau de reprezentarea realistă a lumii vizibile și a figurii umane. Într-adevăr, influentul critic *Clement Greenberg* consideră abstractizarea drept caracteristica esențială a *avangardei*, care urmărește, de regulă, să creeze obiecte de artă autoreferențiale...» Dar, ca să nu-l lăsăm pe Pricop să monologheze prea mult în singurătatea-i, să chestionăm și opinia eventualilor parteneri de dialog teoretic ai autorului cartexian, să zicem, pe aceea a unui David Macey cu al său *Dicționar de teorie critică*, blagoslovit de însuși David Lodge pe coperta a patra a tomului cu pricina: «*abstractizare* (*abstraction*): Una dintre trăsăturile definitorii ale artelor vizuale în perioada MODERNISMULUI a fost distanțarea de MIMESIS sau de reprezentarea realistă a lumii vizibile și a figurii umane. Într-adevăr, influentul critic CLEMENT GREENBERG consideră abstractizarea drept caracteristica esențială a AVANGARDEI, care urmărește, de regulă, să creeze obiecte de artă autoreferențiale...» (p. 9) [...] Normal că brusca volatilizare a presupuse-i diferențe în explicațiile conceptului îți dă un fel de tulburare metafizică, normal că recitești succesiv ambele articole, că reiai lectura alineat cu alineat, că încerci să și buchisești alternativ «afacerea» care ți se dezvăluie înaintea ochilor: rezultatul e același. Dacă n-ar fi diferite sublinierile, abstractizarea lui Pricop s-ar topi pur și simplu în abstractizarea lui Macey!!!" (*Ibidem*, p. 217-218). Având un ton pamfletar, cu accente de sarcasm, ironie și indignare morală, articolul militează pentru reafirmarea originalității și a rigorii în cercetarea științifică. Nicolae Leahu recurge la metafore tăioase („șmenformanță", „cărtunar", „lexicocrah", „lucianpricopseală") pentru a prezenta efectele și agenții prăbușirii cercetării în mrejele plagiatului.

În *Teoria generală a râsu'-plânsului*, o piesă de rezistență satirică, în linia celorlalte fragmente pamfletare, criticul ironizează perpetuarea puterii în mediul academic din Republica Moldova, cu accent pe figura lui Gheorghe Duca și „dinastia" sa instituțională. Expresie a unui exercițiu ludic, titlul face aluzie la „teoria generală" ca formă de sistematizare științifică, evocând totodată ambivalența tragicomică a realității descrise, or „râsu'-plânsu" e despre o lume în care grotescul și absurdul coexistă cu solemnitatea și impostura.

Scris în două reprize (februarie 2014 și decembrie 2017), articolul debutează cu o analiză simbolică și ironică a carierei lui Gheorghe Duca, examinând mandatele, instituțiile și transferurile de patrimoniu în care a fost implicat acest „Uom (neîndoios, cu *u* majusculizat, pentru a-i sublinia Unicitatea), care poate avea divinul zbâc moldo-cuțo-vlah de a se înșuruba pentru vecie pe tronul pătimirii sale" (*Ibidem*, p. 224). Scris într-un stil dens, metaforic, cu aluzii istorico-literare, textul lui Nicolae Leahu reprezintă o satiră instituțională ca reacție la spectacolul unei lumi în care logica este răsturnată, iar autoritatea se legitimează prin absurd:

„Mare maestru al lojei aruncătorilor de praf și pulbere *politykal correctnes* în ochii proletariatului scientist, Președintele Gheorghe Duca când se văzu înregistrat ca pretendent oficial la un nou mandat – AL TLEILEA, cum numără corect și preșcolarii – trecu imediat la inacțiunea activă, autosuspendându-se din funcție pentru perioada campaniei electorale. Sigur: pentru a crea condiții trase cu rigla logaritmică pentru toți candidații înscriși în cursă. Faptul că, între timp, pe ici-colo, se mai auziră trosnind nervi de juriști și petiționari, dar și că înalți funcționari de stat și colegi de partid îi ținură pumnii în Parlament (inclusiv în Comisia pentru tălmăciri și răstălmăciri meșteșugite în marginea enunțurilor de lege –!!!), iar alții – în Guvern, unde el însuși... guvernase netulburat încă din Optanalul roșcovatic, arată că, la noi, în Moldopotamia, retorica egalității șanselor este doar o formă de sfidare mediatică a naivilor. Ca la Moscova, Havana, Beijing sau ca în orice alt loc unde legea se face mai ales pentru a încurca regulile clare ale vieții sociale. «De-a alegerea Președintelui» este deja un joc vechi, se poate juca un an, doi, trei sau, cu voia electoratului academic, chiar cîți vrei...” (*Ibidem*, p. 229-230).

În partea a doua, Nicolae Leahu construiește o imagine grotescă a „chimismului” literar, surprinzându-l pe Gheorghe Duca, chimist de meserie, în ipostaza de critic literar. Funcția de președinte al Academiei de Științe din Moldova i-a permis acestuia să publice prefețe ale unor volume omagiale, apărute sub auspiciile instituției pe care o conducea: *Fenomenul artistic Ion Druță* (2008); *Grigore Vieru, poetul* (2010); *Vladimir Beșleagă, omul luminat* (2011); *Mihai Cimpoi, eminescolog și filosof al culturii* (2014); *Vasile Vasilache, un filozof al literelor basarabene* (2017). În acest context, sarcasmul lui Nicolae Leahu denunță legitimitatea și ambiția de reprezentare culturală a personajului însetat de putere și glorie: „La urma urmelor, ca piese de patrimoniu, cine să pună punctul pe i-ul carierei domniilor lor, dacă nu președintele academicos Gheorghe Duca, cu atât mai mult cu cât respectivele volume omagiale au girul AȘM, iar cine controlează cozonacul stă și în capul capului mesei cu saghia dezgolită”. (*Ibidem*, p. 230).

Luând drept reper prefața la volumul omagial dedicat lui Ion Druță, Nicolae Leahu ironizează stilul, demascând spectacolul absurd în care a fost târâtă critica literară ca instituție legitimată să vegheze buna funcționare a spiritului critic. Discursul lui Gheorghe Duca este considerat o formă de iresponsabilitate publică și este sancționat pentru ornamentele stilistice, pentru lipsa de discernământ critic și pentru confuziile terminologice: „Nu greșește prefațatorul nici atunci când virează brusc spre «cele mai alese figuri de stil» de care «s-a învrednicit» Ion Druță, cu hiperbole (personificări, deșănțări ș.a.) împodobindu-l ca pe-un brad de Crăciun la creșă însuși Gh. Duca. Nu vă vine a crede? Play, fraza a doua din prefață: «Pornind de la celebrul îndemn al maestrului – Să ne trăiască păsările tinereții noastre!, vom spune că toți cei 80 de ani ai lui Ion Druță se călătoresc ca păsările în zboruri nesfârșite către stele, configurând impetuos o epocă – epoca lui Ion Druță». Așa cum evaluarea epocilor o fi fiind prerogativa prezidentului sau a CSȘDT, comparația metaforică referitoare la călătorirea «tuturor» («toți cei!») celor 80 de ani druțieni «ca păsările în zboruri nesfârșite către stele» ni se arată nu numai ca o... comparație NEMAIÎNTÂLNITĂ, ci și, poate, ca o... revelație... științifică, doar cocostârcii noștri, așemiști, fiind în stare să se avânte «în zboruri nesfârșite către stele» mai și «configurând impetuos o epocă». Nu e limpede numai unde se «configurează» epoca: pe direcția... zborurilor sau... în înflăcăratele cozi de rachete biologice ale păsăruicilor străbăbești? *Made in* MDA! Mda, comparația metaforică ducaistă pare a fi și brevetată și valorificată deja...” (*Ibidem*, p. 232).

Dându-i demersului său forma unui pamflet, Nicolae Leahu îi fortifică miza polemică și scopul demistificator. Ironia și sarcasmul reprezintă principalele instrumente de accentuare a ridicolului, fiind susținute de hiperbole – „râurile de miere ale logosului științific fără opreliști” (*Ibidem*, p. 233); comparații – „împodobindu-l ca pe-un brad de Crăciun la creșă însuși Gh. Duca” (*Ibidem*); metafore – „cozi de rachete biologice ale păsăruicilor străbăbești”, „cocostârcii noștri, așemiști, fiind în stare să se avânte «în zboruri nesfârșite către

stele»”(*Ibidem*, p. 232); enumerații – „baletul și... lirismul și psihologismul”; repetiții – „TĂT, dar chiar TĂT” ș.a. Toate aceste procedee stilistice nu își propun să înnobileze discursul, ci să sancționeze excesul de calofilie, discursul encomiastic și bombastic al prefațatorului cu pretenții de critic literar.

Tripticul histrionizant se încheie cu *Hermeneutica (h)operei sau... hopurile hermeneuticii?*, intervenție prezentată în cadrul discuției tezei de doctor habilitat *Hermeneutica mitului antic în poezia din Republica Moldova (1990-2010)* de Victoria Fonari, specialitatea 622.01. Literatura română. Analiza se remarcă printr-o atitudine critică lucidă, dublată de o exigență filologică și epistemologică, or Nicolae Leahu nu doar evaluează conținutul tezei, ci și chestionează modul în care diverse mecanisme instituționale admit validarea unor lucrări cu deficiențe conceptuale și stilistice. Între cei vizați, se numără: „aspirantul la cutare titlu științific și conducătorul/consultantul său științific, ci și... a) Catedra de specialitate, b) Consiliul Facultății, c) Senatul sau Consiliul Științific al instituției organizatoare de studii de doctorat, d) revistele științifice naționale și internaționale (acreditate, indexate; cu cohortele lor de membri ai colegiilor de redacție, dar și de recenzenți), e) comunitatea științifică națională și, iarăși, internațională (cu colocviile, conferințele și simpozioanele lor unele mai științifice și mai videoimprimate decât altele), f) Seminarul/ seminarele științifice de profil (două, pentru tezele de doctor habilitat), g) Consiliul specializat pentru susținerea tezei de doctor, h) comisia de experți a ANACEC, în fine, i) conducerea ANACEC, cea care încheie procesul de validare a rezultatelor științifice ale cercetării...” (*Ibidem*, p. 235-236). La acestea, se mai adaugă, în cazul cărților editate, și recenzenții susținuți, din nou, de catedră, consiliul facultății și senatul instituției organizatoare de studii de doctorat. În acest caz, nu a funcționat niciunul din filtrele enumerate, astfel că lucrarea a ajuns să fie examinată în cadrul celui de-al doilea seminar științific.

În consecință, demonstrația lui Nicolae Leahu va scoate în vileag nu doar carențele la nivel instituțional, ci, mai ales, cele din lucrarea propriu-zisă. Este criticat titlul și tema, întrucât nu delimitează clar obiectul cercetării (mitul? poezia? hermeneutica?) și nu precizează relația dintre metodă și corpusul analizat. Una dintre cauze ar fi lipsa unui fundament teoretic solid: „Examinând titlul lucrării (publicate deja, cu bani publici, să nu uităm) și rezultatul, descurajator, al acestei operații, am încercat să leg cât de cât... tei de curmeiul ideilor tezei (întrerupte insistent de citate și de glose puțin sau deloc relevante) și să mă întreb, iarăși, dacă o eroare de formulare a temei poate afecta cumva întreaga construcție... doctorală. Da, poate! Și iată de ce. Chiar dacă mitul (în sens generic, cum este folosit în titlul tezei), miturile (greco-latine, mai ales) reprezintă entități greu măsurabile, iar problema arhetipurilor și a reverberării lor... istorice... (și chiar critice) întunecă și mai mult orizontul epistemologic, o minimă ordine în principiile de valorizare a acestora s-ar fi impus cu toată stringența. Or, nu se poate sări cu voioșie nestrunită de la un mit la altul și de la o mitologie la alta, amestecând, de fapt, palimpseste, numai pentru că filtrele academice par sau chiar ar fi nefuncționale!” (*Ibidem*, p. 238).

La fel, sunt evidențiate mai multe probleme metodologice și epistemologice. Amestecând autori (Dilthey, Jung, Durand, Losev, Cimpoi, Simion) și concepte fără coerență, autoarea este sancționată pentru lipsa unui model de analiză clar, coerent și reproductibil. Victoria Fonari invocă metode, dar nu le aplică, menționează concepte, dar nu le operaționalizează, ceea ce sporește confuzia între teorie și *praxis*. Verdictul este dur, dar necesar pentru toți cei vizați: „Dacă mitul nu mai este ceea ce știam că ar fi cel puțin după celebra definiție a lui Mircea Eliade, metamorfozându-se, între timp, într-un... reper teoretic, înseamnă că limbajul de specialitate s-o fi răzmuiat pe la Chișinău atât de tare încât nu ne mai putem înțelege baremi în chestiuni de școală, de școală normală...” (*Ibidem*, p. 240). Nu au scăpat de privirea scrutătoare a criticului nici stilul (formulări neinteligibile sau tautologice, ambiguități gramaticale și semantice, utilizări improprii ale lexicului, construcții sintactice

întortocheate), nici structura și conținutul aplicativ, or lucrarea conține enumerări de motive mitice, fără o analiză propriu-zisă sau o grilă de lectură coerentă.

Etichetând teza Victoriei Fonari drept „cel mai pur dadaism academic", Nicolae Leahu formulează o concluzie memorabilă: „În comunicare și, cu atât mai mult, în... hermeneutică, *dacă sens nu e, atunci chiar nimic nu e..."* (*Ibidem*, p. 243). Această frază sintetizează esența criticii: o teză nu poate fi validată ca lucrare științifică, dacă nu are claritate conceptuală, rigoare metodologică și coerență stilistică.

Prin *Filocalii și calofilii critice***,** Nicolae Leahu propune mai mult decât o colecție de texte critice și eseuri, ci chiar un manifest pentru repunerea în drepturi a spiritului critic, a originalității, a rigorii și a responsabilității în cercetarea științifică și critica literară. Fie că este acid sau lucid, criticul își articulează textele într-un stil rafinat, uneori păstrându-i alura gravă, alteori dându-i o patină ironică. În fine, demersul exegetului denunță conformismul și mediocritatea, pledând pentru discernământ, profesionalism și autenticitate.

BIBLIOGRAFIE

Dicționar de termeni literari. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976. 496 p.

LEAHU, Nicolae. *Filocalii și calofilii critice*. Florești (România), Editura Limes, 2025. 358 p. ISBN: 978-606-799-820-7

LUNGU, Eugen. *Raftul cu himere*. Chișinău, Editura Știința, 2004. 224 p. ISBN: 9975-67-426-7

STOIAN, Ion M. *Dicționar religios*. București, Editura Garamond, 1994. ISBN: 973-9176-12-72

Notă: Articol elaborat în cadrul subprogramului de cercetare 010301 „Perspective interdisciplinare asupra fenomenelor de confluență și de confruntare în domeniile lingvistic, literar și folcloric în spațiul basarabean ca limes civilizațional și frontieră geopolitică", Institutul de Filologie Română „Bogdan Petriceicu-Hasdeu" al USM.

THE SPEECH OF THE COUNTRY OF LOVIȘTEI. OVERVIEW OF THE LEXICON

LE PAROLE DU PAYS DE LOVIȘTEI. APERÇU DU LEXIQUE

GRAIUL DIN ȚARA LOVIȘTEI. PRIVIRE ASUPRA LEXICULUI

Ana-Maria NĂSTASĂ
Doctorandă
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza”, din Iași
ana_nastasa.uaic@yahoo.com

Abstract

The present research offers an overview of linguistic material gathered from eight villages in the Țara Loviștei region (Vâlcea Country). The analysis focuses on words belonging to several lexical fields, with the aim of contributing to the description of the local speech variety, which is part of the Muntenian subdialect.

Resumé

La presénte recherche propose un aperçu du matériel linguistique recueilli dans huit villages de la région de Țara Loviștei (département de Vâlcea). L'analyse porte sur des mots appartenant à plusieurs champs lexicaux, dans le but de contribuer à la description de la variété locale de parler, qui relève du sous-dialecte muntenien.

Rezumat

Prezenta cercetare oferă o privire de ansamblu asupra materialului lingvistic colectat din opt sate ale regiunii Țara Loviștei (județul Vâlcea). Analiza se concentrează asupra unor cuvinte aparținând mai multor câmpuri lexicale, cu scopul de a contribui la descrierea varietății locale de grai, care se înscrie în subdialectul muntean.

Keywords: *linguistic material; regional vocabulary; dialectal glossary; linguistic atlases; dialect;*

Mots-clés: *matériel linguistique; lexique régional; glossaire dialectal; atlas linguistiques; dialecte;*

Cuvinte-cheie: *material lingvistic; lexic regional; glosar dialectal; atlasele lingvistice; dialect;*

În ultimele decenii, mediul rural a traversat numeroase schimbări sociale datorate deplasărilor localnicilor spre centre urbane sau către străinătate, ceea ce face tot mai necesară realizarea unor anchete lingvistice, concretizate prin articole sau monografii dialectale. În acest context, am întreprins o anchetă dialectală în Țara Loviștei, unde graiul local se află în proces de transformare, influențat de mobilitatea localnicilor, care pentru a-și câștiga existența sau pentru a-și continua studiile, oscilează între localitățile natale și orașele aflate în proximitate, precum Sibiu sau Râmnicu Vâlcea. Totodată, zona a fost tranzitată de-a lungul timpului de un efectiv de locuitori proveniți din zona Sibiului, dintre care o parte s-au stabilit definitiv aici, fapt ce a determinat apariția unor corespondențe de ordin folcloric și lingvistic între

comunitățile locale, astfel, „plaiul Loviștei face parte din complexul subcarpatic axat pe valea Oltului și are numeroase legături cu drumurile pastorale care duc spre Cozia, spre Sălătruc și spre alte plaiuri. În mod deosebit regiunea întreagă exercita o atracție statornică pentru oierii din Mărginimea Sibiului” (CONSTANTIN-MIRCEȘTI, 1976, p. 87). În egală măsură, legătura dintre populația locală și locuitorii de peste munți este menționată și de lingvistul Sever Pop, care subliniază faptul că „particularitățile graiului sibian înaintează în Oltenia până mai jos de calea de comunicație Târgu Jiu-Râmnicu Vâlcea. [...] Aceste fapte lingvistice demonstrează că între Românii de dincoace și de dincolo de munți n-a existat hotarul convențional. Ei au fost atrași de necesități economice sau de altă natură, fără să se fi simțit stânjeniți de un hotar nefiresc, când de o parte, când de alta a catenei Carpaților” (POP, 1933, p. 234).

Țara Loviștei se află în nord-estul județului Vâlcea și face parte din regiunea istorică a Olteniei, iar ancheta dialectală a inclus următoarele localități: Mălaia, Voineasa, Boișoara, Brezoi, Racovița, Titești, Perișani și Cîineni, dintre care patru coincid cu cele din *NALR.Oltenia*, iar trei cu cele investigate cu ocazia întocmirii *ALR*. Utilizând un chestionar format din 80 de întrebări au fost anchetați cel puțin zece subiecți vorbitori din fiecare localitate, fiind selecționați pe baza unor criterii sociolingvistice esențiale. Așezarea geografică a zonei anchetate, aflată la confluența dintre Muntenia, Oltenia și Ardeal are o importanță deosebită atât pentru interferența fenomenelor lingvistice cât și pentru specificul graiului local. Poziția graiurilor oltenești în cadrul dacoromânei a generat numeroase controverse, întrucât „Oltenia nu formează o arie lingvistică unitară: în funcție de repartiția lor geografică, graiurile din Oltenia prezintă asemănări cu graiurile din regiunile învecinate – Banat (la nord-vest), Transilvania (la nord), Muntenia la est” (SARAMANDU, 1975, p. 121). Cu privire la particularitățile lexicale ale graiurilor muntenești, Ion Coteanu (1961, p. 82) menționează faptul că „dialectul muntean are un număr mai mare de cuvinte de origine bulgară, turcă și romanică occidentală. Cuvintele de origine bulgară se datoresc contactului mai strâns dintre vorbitorii acestui dialect și vorbitorii limbii bulgare; elementele turcești se explică prin modul general în care s-au desfășurat relațiile dintre romîni și turci”. Totodată, Gr. Brâncuș (1962, p. 257) în studiul *Graiul din Oltenia*, identifică pe baza analizei atlaselor lingvistice „unele fapte de grai proprii Olteniei, altele care includ Oltenia în aria graiurilor transcarpatice (uneori și moldovenești), iar altele, proprii muntenești, necunoscute în Oltenia”.

Așa cum anticipam și în titlu, lucrarea de față își propune analiza elementelor lexicale, pe baza materialului dialectal excerptat din conversațiile libere sau tematice, cât și din chestionarul utilizat cu ocazia cercetării lingvistice de teren. O selecție din materialul lexical prezentat în acest studiu va fi analizat din punct de vedere etimologic:

Elemente latinești

álbiie – s. f. (< lat. *alveus*): „covată, copaie, vas făcut dintr-un trunchi scobit” (DER).

cu̯odubátură – s. f. (< lat. *codabattula*): „pasăre migratoare mică, cenușie, cu coada lungă, în veșnică mișcare, care trăiește pe lângă ape” (DEX).

guturái̯ – s. n. (< lat. *guttŭrālia*): „răceală, coriză” (DER).

găl̦éată – s. f. (< lat. *galleta*): „vas de lemn, de metal etc. de forma unui trunchi de con cu baza mare în partea superioară, cu toartă, folosit pentru transportul (și păstrarea) unor lichide, unor materiale granulare sau pulverulente etc.” (DEX).

meríndă – s. f. (< lat. *merenda*): „provizii” (DER).

putinéi̯ – s. n. (< lat. *putina*): „putină mică, înaltă, și strâmtă, în care se bate smântâna ca să se aleagă untul” (DEX).

uldu̯áre – s. f. (< lat. **horridor, -oris*): „secreție gălbuie care se depune pe marginea pleoapelor (mai ales în timpul somnului); puchină” (DEX).

căpắstru – s. n. (< lat. *capīstrum*): „porțiune de harnașament care se pune pe capul calului” (DER).

juŋc **–** s. m. (< lat. *iŭvĕncus*): „bou sau taur tînăr” (DER).

Elemente de etimologie turcă

bu̯orcâg **–** s. n. (< tc. *burçak*): „plantă” (DER).

cazmá **–** s. f. (< tc. *kazma*): „hîrleț” (DER).

g'úm **–** s. n. (< tc. *ǵüm*): „lighean” (DER).

pătlăĝá **–** s. f. (< tc. *patlican*): „tomată” (DER).

sufertáș **–** s. n. (< tc. *sefertasi*): „ansamblu de vase cu care se transportă mîncarea” (DER).

sa̯iván **–** s. n. (< tc. *sayvan*): „șopron” (DER).

tejg'á **–** s. f. (< tc. *tezgiah*): „masă pe care se expune marfa” (DER).

Elemente de etimologie bulgară și sârbo-croată

cubắr **–** s. n. (< bg. *čebăr*): „vas mare făcut din doage de lemn și prevăzut cu torți, având diferite întrebuințări” (DEX).

cu̯ocán **–** s. m. (< bg. *kočanj*): „știulete de porumb desfăcut de boabe, folosit adesea drept combustibil” (DEX).

míriște **–** s. f. (< bg. *merište*): „grâne secerate lăsate încă pe ogor” (DER).

cu̯oru̯opíșniță **–** s. f. (< bg. *konopištica*): „insectă dăunătoare” (DER).

cîrd **–** s. n. (< scr. *krd*): „grup mare de animale mamifere, de păsări, de pești de același fel, care se află împreună” (DEX).

Elemente de etimologie slavă

cu̯otu̯óc **–** s. m. (< sl. *kotŭ*): „masculul pisicii; motan” (DER).

drug **–** s. m. (< sl. *drǫgŭ*): „știulete de porumb” (DER).

láviță **–** s. f. (< sl. *lavica*): „pat de scînduri, culcuș” (DER).

u̯obi̯álă **–** s. f. (< sl. *objalo*): „bucată de pînză sau de postav, folosită de țărani în loc de ciorapi sau șosete” (DER).

u̯ótcă **–** s. f. (< sl. *otok*): „ultima țuică care iese de la distilare” (DER).

plug **–** s. n. (< sl. *plugŭ*): „unealtă pentru arat” (DER).

snu̯op **–** s. m. (< sl. *snopŭ*): „legătură de cereale sau de iarbă” (DER).

șișтár **–** s. n. (< sl. *šestarŭ*): „vas de lemn sau de metal cu toartă, cu gura mai largă decât baza, folosit mai ales pentru muls laptele” (DEX).

vádră **–** s. f. (< sl. *vědro*): „găleată, căldare” (DER).

știrb **–** adj. (< sl. *štrŭbŭ*): „căruia îi lipsește unul sau mai mulți dinți” (DER).

cu̯oșcúg **–** s. n. (< sl. *kovǐčegŭ*): „sicriu” (DER).

cîre̯ádă **–** s. f. (< sl. *čréda*): „grup de animale cornute” (DER).

Elemente de etimologie maghiară

bitúșcă **–** s. f. (< mag. *bojtos*): „blană, haină din piele de oaie cusută pe dos (cu blana în interior)” (DER).

bitáŋg **–** s. m. (< mag. *bitang*): „străin, din altă parte” (DER).

cûrdă **–** s. f. (< mag. *csorda*): „turmă de animale necornute” (DEX).

cîu̯opu̯ór **–** s. n. (< mag. *csoport*): „grup de animale de același fel (și de aceeași vârstă)” (DEX).

cu̯opîrșéu̯ **–** s. n. (< mag. *koporsó*): „sicriu” (DEX).

fedeléș **–** s. n. (<mag. *fedeles*): „dans popular care se dansează în ajunul nunții” (DER).

féle **–** s. f. (< mag. *felé*): „măsură de capacitate pentru lichide, egală cu circa trei sferturi de litru” (DEX).

ham **–** s. n. (< mag. *hám*): „ansamblu de curele cu care se înhamă calul” (DER).

teltéu̯ **–** s. n. (< mag. *töltș*): „coș (mare) de nuiele” (MDA).

Elemente de etimologie germană

***crúmpănă* –** s. f. (< germ. *grundbirne*): „cartof” (DER).

***șábăr* –** s. n. (< germ. *schaber*): „creion de răzuit” (DEX).

***șúră* –** s. f. (< germ. dial. *schur*): „construcție anexă pe lângă o gospodărie rurală, în care se adăpostesc vitele și se păstrează diferite vehicule, unelte agricole ” (DEX).

***șúbler* –** s. n. (< germ. schublehre): „instrument de măsurat lungimi sau grosimi mici, alcătuit dintr-o riglă gradată cu două brațe, între care se prinde piesa care trebuie măsurată” (DEX).

***șváiț̦er* –** s. n. (< germ. schweizer): „varietate de brânză fină, asemănătoare cu caşcavalul, prezentând goluri mari în masa ei” (DEX).

***șpráiț̦* –** s. n. (< germ. spreize): „piesă de lemn cu care se execută o șpraițuire; proptea” (DEX).

Cuvinte cu etimologie incertă

***abț̦igu̯ít* –** adj. (< *et. nec.*)*:* „beat” (DEX).

***gurlúp* –** s. m. (< *et. nec.*)*:* „prună care se coace înainte de vreme ca urmare a unei boli” (DER).

***g’izdéi̯* –** s. m. (< *et. nec.*)*:* „plantă perenă de nutreț, cu frunze trifoliate, cu flori galbene” (DER).

***mîrtán* –** s. m. (< *et. nec.*)*:* „motan, cotoi” (DEX).

Semnalăm câteva elemente lexicale specifice zonei: *trúnă* (pentru *răceală*), *clu̯áț̦e* (pentru *prune*), *cu̯otălắu̯* (pentru *știuletele de porumb*), *cu̯otu̯oleán* (pentru *cotor*), *bădíi̯* (pentru *găleată*), *străfig* (pentru *strănut*), *glu̯odár* (pentru *cotorul de măr*), *cu̯ocătu̯áre* (pentru *cuptor*), *zárzăne* (pentru *corcodușe*).

Rezultatele anchetei efectuate în Țara Loviștei atestă faptul că elementele lexicale regionale continuă să aibă o circulație extinsă în graiul local. De asemenea, există subiecți vorbitori care utilizează predominant termeni regionali, precum și informatori care cunosc atât formele literare, cât și pe cele dialectale pe care le selectează în funcție de contextul de comunicare în care se află. Semnalăm pe parcursul anchetei numeroase observații explicative formulate de subiecții vorbitori, generate de răspunsurile oferite la întrebările indirecte: *la nu̯oi̯ să zíce zárzăne* (informator din localitatea Mălaia); *ai̯íca să spúne zárzăne* (informator din localitatea Mălaia); *la strănút îi̯ zíce străfig la nu̯oi̯* (subiect din localitatea Cîineni); *mai̯ să zíce uŋ'k’áșă la nu̯oi̯* (subiect din Cîineni); *nu̯oi̯ spúnem clu̯áț̦e la prúne* (subiect din localitatea Cîineni).

Analizând materialul dialectal observăm o serie de trimiteri din partea informatorilor către alte zone lingvistice, ceea ce evidențiază influența ardelenească exercitată asupra graiului local: *șiștár să mai zíce... víne dîn ↑‿zu̯óna Mărgínimi* (subiect din localitatea Mălaia); *ĉúrdă mai mult în Ardeál se fu̯olu̯oséște dar nu̯oi̯ am împrumutát múlte cuvínte dim‿pártea lu̯or* (subiect din localitatea Boișoara); *veți gắși fu̯árte múlte escprésii̯ dîn‿éstea, din ↑‿límba ĝermánă pe cáre le fu̯olu̯osésc... veníte din‿Mărgíníme, din ↑‿zu̯óna Sibíu̯ului!* (subiect din localitatea Mălaia); *s-au̯ împrumutát fu̯árte mulți térmeni dim‿Mărgínímea Sibíu̯ului, ai̯íca la nu̯oi̯... îm ↑‿Vu̯oi̯neásа, Mălái̯a, Cíi̯neni* (subiect din localitatea Voineasa); *ardeléni̯ númai̯ bu̯og’éne zîc* (subiect din localitatea Brezoi).

De asemenea, o serie de comentarii indică faptul că subiecții vorbitori au conștiința deosebirilor de grai dintre generații, astfel, mulți subiecți remarcă prezența formelor arhaice conservate în graiul generației mai în vârstă: *bătrínị zîcau̯ glu̯odáre* (subiect din localitatea Titești); *guturái̯... bar bătrínị zîcáu̯ trúnă* (subiect din localitatea Titești); *le zîcá bătrínị parlaĝéle* (subiect din localitatea Titești); *străbúnị le zîcáu̯ crúmpene* (subiect din localitatea Titești), *buníca îi̯ spunẹá șúștar* (subiect din localitatea Titești); *mai̯ fu̯olu̯oseáu̯ bătrínị și tru̯on* (subiect din localitatea Mălaia); *glu̯odáre fu̯olu̯osésc bătrínị* (subiect din localitatea Mălaia).

Înregistrările efectuate în Țara Loviștei furnizează date care, raportate la cele din atlasele dialectale, subliniază atât conservarea unor trăsături lexicale caracteristice zonei, cât și integrarea unor elemente lingvistice specifice ariei transilvănene. O analiză de ansamblu arată faptul că lexicul cuprinde elemente de origine latină, turcă, slavă și bulgară, la care se adaugă și termeni proveniți din maghiară și germană.

BIBLIOGRAFIE

Atlase și dicționare

DEX = *Dicționarul explicativ al limbii române*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic, București, 1998

DER = *Dicționarul etimologic al limbii române*, Alexandru Ciorănescu, Editura Saeculum, București, 2007

MDA = *Micul dicționar academic*, Academia Română, Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”, vol. II, M-Z, București, 2010

Volume de specialitate

BRÎNCUȘ, Grigore, *Graiul din Oltenia*, LR, nr. 3, 1962

CONSTANTINESCU-MIRCEȘTI, Constantin, *Păstoritul transhumant și implicațiile lui în Transilvania și Țara Românească în secolele XVIII-XIX*. Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1976.

COTEANU, Ion, *Elemente de dialectologie a limbii romîne*, Editura Științifică, București, 1961

POP, Sever, *Atlasul lingvistic al României* în *Societatea de mâine*, secțiunea „Sate, orașe, regiuni”, Cluj-Napoca, 1933

SARAMANDU, Nicolae, *Arii fonologice și zone dialectale de tranziție* (pe baza N.A.L.R.–Oltenia, vol. I-II), în *Studii și cercetări lingvistice*, XXVI, Editura Academiei, București, 1975

CHALLENGES IN THE RECEPTION OF E. A. POE IN ROMANIAN LITERATURE

LES DÉFIS DE LA RÉCEPTION D'EDGAR ALLAN POE DANS LA LITTÉRATURE ROUMAINE

PROVOCĂRI ALE RECEPTĂRII LUI E. A. POE ÎN LITERATURA ROMÂNĂ

Conf. univ. dr. habil. Lucian-Vasile SZABO
West University of Timișoara
vasile.szabo@e-uvt.ro

Abstract

This study analyzes the influence of Edgar Allan Poe on Romanian literature, highlighting the way in which poets and writers such as Ion Barbu, George Bacovia, Alexandru Macedonski, Mateiu Caragiale and Emil Botta took over themes, techniques and motifs from the American writer's work. Both the appreciations and the reservations expressed by critics and literary historians, such as Nicolae Iorga or Lucian Boia, are presented, and the varied reception of Poe in different periods, from enthusiasm to rejection, is emphasized. The lasting impact of Poe's work, reflected in Romanian literature and criticism over time, is noted. The research results show that E.A. Poe had a different reception, each of the authors wanting to warn the public about the disordered existence of the American writer.

Résumé

Cette étude analyse l'influence d'Edgar Allan Poe sur la littérature roumaine, en soulignant comment des poètes et écrivains tels qu'Ion Barbu, George Bacovia, Alexandru Macedonski, Mateiu Caragiale et Emil Botta se sont approprié les thèmes, les techniques et les motifs de l'œuvre de l'écrivain américain. Elle présente les appréciations et les réserves exprimées par des critiques et des historiens de la littérature, comme Nicolae Iorga ou Lucian Boia, et met en lumière la réception diverse de Poe à différentes époques, allant de l'enthousiasme au rejet. L'impact durable de l'œuvre de Poe, qui se reflète dans la littérature et la critique roumaines au fil du temps, est également souligné. Les résultats de la recherche montrent qu'Edgar Allan Poe a fait l'objet d'une réception différente, chaque auteur souhaitant alerter le public sur l'existence parfois chaotique de l'écrivain américain.

Rezumat

Acest studiu analizează influența lui Edgar Allan Poe asupra literaturii române, evidențiind modul în care poeți și scriitori precum Ion Barbu, George Bacovia, Alexandru Macedonski, Mateiu Caragiale și Emil Botta au preluat teme, tehnici și motive din opera scriitorului american. Sunt prezentate atât aprecierile, cât și rezervele exprimate de critici și istorici literari, precum Nicolae Iorga sau Lucian Boia, și se subliniază receptarea variată a lui Poe în diferite perioade, de la entuziasm la respingere. Se remarcă impactul durabil al operei lui Poe, reflectat în literatura și critica românească de-a lungul timpului. Rezultatele cercetării arată că E.A. Poe a avut parte de o receptare diferită, fiecare dintre autori ținând să avertizeze publicul cu privire la existența dezordonată a scriitorului american.

Keywords: *Ion Barbu; George Bacovia; Emil Bota; Ion Pillat; Nicolae Manolescu;*

Mots-clés: *Ion Barbu; George Bacovia; Emil Bota; Ion Pillat; Nicolae Manolescu;*

Cuvinte-cheie: *Ion Barbu; George Bacovia; Emil Bota; Ion Pillat; Nicolae Manolescu;*

„O singură evlavie...”

Contactul cu poezia și proza lui Edgar Allan Poe, mai ales prin intermediul traducerilor realizate în franceză, a dus la influențe detectabile la I. L. Caragiale, Mihai Eminescu sau Alexandru Macedonski. Mai târziu vor fi și alți autori influențați ori doar curioși de creațiile scriitorului american. Interesul rămâne constant și pentru criticii români. Influența lui Poe la Mateiu Caragiale, Mircea Eliade, Dan Botta, Emil Botta, Victor Papilian sau Radu Albala sunt câteva exemple. La Mateiu Caragiale va fi evidentă și pasiunea pentru criptografie și ermetism. Ion Barbu va fi fascinat de literatura scriitorului american, deși originalitatea autorului poemului *Joc secund* se evidențiază neștirbit. Într-un interviu luat de Paul B. Marian, în septembrie 1929, Poetul român va declara tranșant: „Am o singură evlavie: Edgar Poe și trei admirații: Mallarmé, Rilke, Rimbaud” (BARBU, 1987, p. 113).

Mărturia aprecierii o regăsim în poemul în proză *Veghea lui Roderick Usher (Parafrază)*, publicat pentru prima dată ca prefață la volumul intitulat *Eulalii* (care este o trimitere transparentă la poemul lui Poe *Eulalia*, dar și la *Ulalume*), semnat de Dan Botta, un apreciat traducător din lucrările în versuri ale autorului de peste ocean. Va fi considerat de Barbu cel mai bun text scris vreodată de el: „Cea mai bună pagină ce-am scris este, cum ți-am spus, *Veghea lui Roderick Usher*. Nu din cauza perversităților de acolo, dar în vederea adevărului care izbutește să se exprime” (BARBU, 1987, p. 117). Textul este însă destul de ermetic, în linia poemelor lui Barbu, dar parcă mai puțin izbutit decât acestea (PILLAT, 1970, p. XXXV).

Un alt reper îl reprezintă poemul *Falduri*, construit evident pe tema dublului așa cu e ea redată în povestirea lui Poe *Wiliam Wilson*. Apropierea, ca o suprapunere, este evidentă, căci scriitorul român va cita direct numele eroului, trimițând și la dimensiunea biografică a cunoscutei lucrări: „Student stufos, Bostonian,/ Cețoase Wilson William” (BARBU, 1987, p. 37). La Poe o oglindă apare pe neașteptate, pe final și într-un loc unde nu trebuia să fie, complicând și mai mult viața virtuosului Wilson, care se vede pus în imposibilitatea de a scăpa de eul să malefic (BLACK, 2025). Poezia lui Barbu se construiește tot în jurul înjunghierii dublului, doar că acum dilema se prelungește și apare conflictul cu dublul său imoral din oglindă. Virtuosul distruge oglinda, în speranța că prin acest gest va dispărea și dublul său atât de insistent. De fapt, Ion Barbu reia sugestia promovată deja de E. A. Poe, cum că de răul din noi nu putem scăpa niciodată, fiind condamnați să trăim ambivalent.

Diferențierea nu-i va scăpa lui Tudor Vianu, estetician și critic subtil, prieten al poetului român. Acesta va preciza: „Noul William Wilson nu se cunoaște, așa cum conștiința morală se cercetează pe sine, ci se contemplă, întrebându-se despre propria sa realitate printre imaginile inteligenței sale, gestul care distruge oglinda nu este al conștiinței morale în luptă cu sine însuți, ci al conștiinței intelectuale care probează consistența imaginilor care compun experiența” (VIANU, 1987). Este o interpretare care, așa cum vedem, contrazice și completează interpretările altor exegeți.

Simțurile, nervii...

George Bacovia se va revendica, și el, direct din Poe, pe care îl va și cita în versurile sale, alături de Baudelaire, căci binomul va funcționa și aici: „Departe, în cetate viața tropota... / O! simțurile toate se nervau fantastic... / Dar în lugubrul sălei pufneau în râs sarcastic / Și Poe, și Baudelaire, și Rolinat”. Adeziunea nu i-a scăpat lui Călinescu, care precizează: „Există la Bacovia un satanism (cu punctul de plecare în Rollinat, dar și în Edgar Poe), care e un stil a

pateticului, un romantism al lugubrului, compus ca o convenție literară, o dată pentru totdeauna". Se remarcă și în acest caz o presiune a cotidianului și a gazetei, a evenimentului exploziv de zi cu zi consemnat in ziar, caracteristică reliefată exact de critic în continuare: „E ceva asemănător cu senzaționalul romanului foileton, care trezește atâta plăcere intelectualului tocmai prin gratuitatea psihologiei, sociologiei și naturii sale" (CĂLINESCU, 1986, p. 707-708). Nu știm cât din aceste ultime aprecieri îi sunt cu adevărat caracteristice lui Bacovia, însă lui Poe i se potrivesc perfect, mai ales în privința prozei sale (SZABO, 2013). De altfel, apetitul autorului american de a prelua istorii senzaționale din pagini de ziar, dar și de a juca farse (fakenews din prezent!) este unul constant pentru întreaga sa carieră artistică (FASH, 2020).

O prezență subtilă, dar evidentă a influenței scriitorului american va fi identificată în proza (fantastică) a lui Ion Minulescu, care ar fi avut „o accentuată preferință pentru decorul exotic, personajul straniu, cu înclinații morbide, cunoscător al elixirurilor și otrăvurilor subtile, iubitor al pietrelor prețioase, porțelanurilor și parfumurilor grele" (Pillat, 1980), ca exemplu semnificativ fiind dată povestirea lui Minulescu *Spovedania unui om putred*. Este o abordare care ne permite și o recitire a prozei lui Poe din această perspectivă, între cei doi autori existând o diferență existențială și de creație de un veac (SZABO și CRIȘAN, 2018).

Ion Pillat, un poet extrem de profund, cu un destin literar ciudat după moartea sa, survenită în 1945, când practic a fost pus la index, iar posteritatea i-a fost încețoșată, a fost și autorul unor studii deosebit de valoroase. În *Portrete lirice*, apărut în 1936, el va grupa mai multe lucrări apărute disparat anterior, prin reviste, subiectele fiind tratate în diversele conferințe ținute în anii anteriori. Pillat se va dovedi nu doar un teoretician bine echipat, ci și un bun cunoscător al valorilor poetice trecute și contemporane, din toate marile literaturi ale lumii. Nu-i va dedica un studiu independent lui E. A. Poe, însă se va referi la el de mai multe ori. Într-un loc, scriitorul american este așezat în galeria precursorilor, a acelor personalități care au influențat decisiv modul de a face poezie, redefinindu-i caracteristicile (PILLAT, 1936, p. 80). În paginile următoare vor interveni clarificări: „Pentru moderni, de la Baudelaire, sau mai exact de la Edgar Poe încoace, nu numai tehnica poetică, dar însuși conceptul de poezie s-a schimbat radical, s-a deplasat de la noțiunea de poezie rațională la noțiunea de poezie pură – adică de la polul etic la polul estetic, de la morală la cântec" (PILLAT, 1936, p. 114).

Pentru Ion Pilat E. A Poe reprezintă o etapă de referință în dezvoltarea literaturii, mai ales a poeziei, printr-o influență consistentă pe ambele maluri ale Oceanului Atlantic. Analizele poetului român, devenit aici un teoretician cu intuiții exacte, au fost făcute în perioada interbelică, cu o contribuție majoră la popularizarea lui în cultura română. Pillat observă atent cum scriitorul american asimilează elemente artistice europene pe un fond american destul de sărac, devenind practic un foarte viguros autor în tradiția vechiului continent, o tradiție pe care o rafinează, desigur (ESPLIN, 2011). Câțiva ani mai târziu, exegetul se întoarce valorificând rolul scriitorului în revigorarea literaturii europene, atât prin influența generată prin scrierile sale (traduse de mari scriitori în Franța), cât și prin ipotezele cu privire la principiile artistice (PILLAT, 1943, p. 188).

Interesul pentru opera scriitorului american în interbelicul românesc a fost major, atât creatori, cât și criticii descoperind originalitatea sa, simțindu-se obligați să se raporteze la ei. Printre aceștia se numără și Nicolae Iorga, cunoscut mai degrabă ca istoric și om politic, dar care a avut și câteva incursiuni în zona literaturii și chiar a jurnalismului. Acesta nu-i recunoaște lui E. A. Poe talentul literar, arătând chiar repulsie: „Omul era Edgar Poe, unul din literatorii cei mai ciudați care au fost vreodată, curioasa și atrăgătoare combinație a unui misticism mai mult decât obișnuit cu o judecată de om de afaceri, cu pătrunderea cercetătoare a unui matematic, cu o putere de sugestie halucinatoare, idealist aprins care moare otrăvit de alcool și de urmările unei vieți depravate, enigma vie și nedezlegată" (IORGA, 1972, p. 137-138). Tot în această lucrare găsim și alte referiri negative, într-un afirmând tranșant că Poe, alături de Baudelaire, e vinovat de „închipuire bolnavă și respingătoare". Această poziție va fi analizată

de istoricul Lucian Boia, într-un studiu apărut, curios, într-o publicație științifică a Academiei Republicii Socialiste România! Nu îl va apăra pe Poe, dar va arăta că Iorga a contribuit la promovarea lui Walt Whitman în România (BOIA, 1976). Figura unui Poe damnat și posedat a fost una cu circulație curentă, obsesivă, în România interbelică, fără a exista însă suficiente argumente care să depășească zona unor preluări senzaționaliste. Cercetări mai apropiate de epoca noastră vin să clarifice toate aceste aspecte delicate din viața acestui creator genial, înfierat de Nicolae Iorga (GIAMMARCO, 2013).

Viermele nemuritor și ficțiunea speculativă

După câteva decenii, Ștefan Augustin Doinaș redescoperă filonul poesc în opera lui Emil Botta. Poet și prozator cu o puternică sensibilitate tremurătoare, E. Botta a fost și un mare actor, ceea ce i-a permis să asocieze ritmul poemelor și bucățile sale cu ritmul declamației. E unul grav ca ton, evitând spectacolul cu orice preț. Rostirile sale din film și teatru sunt marcate de o emoție profundă, izvorâte dintr-un eu ce se lasă exprimat cu unele rețineri, deși cu vigoare. Nu s-a impus în prim-planul literelor românești, deși, evident, are lucrări de certă valoare literară. Doinaș, el însuși poet, asemănător ca tonalitate cu E. Botta, dar și cu Poe, va repera cu exactitate vibrațiile comune celor doi: „Recunoaștem pe Poe (dialogul din *Amintirea fratelui meu* «– Unde e raiul, Drumule, Domnule, / De-mi sună Aedul aproape, aproape... / – Drept înainte, a murmurat / fantastul acela, Drumul sălbatec, / dincolo de statornica zodie, / dincolo de a lunei rodie» etc., trimite la *Eldorado*; ritmul folcloric din *Ghinărar Marjori* nu stinge complet înrudirea cu *Viermele nemuritor*; dar mai ales galanteria fantast-funerară din *Domnul Amărăciune* și *Spectacol* trezește în cititor amintirea autorului *Corbului*)” (DOINAȘ, 1974, p. 207). Influențele pot fi regăsite și în volumele de proză ale acestui artist polifonic și dinamic, deși ca om era mai degrabă o fire retrasă. Literatura lui E. Botta trece printr-un „proces de raționalizare”, necesar pentru a-și decela sensurile și substanța (VULTUR, 1988).

La Mircea Eliade influențele vor fi determinate în destinul singuratic al personajelor, precum și în evoluțiile incredibile pe axa timpului. Luând ca reper povestirea lui Poe *Dracul din clopotniță* (*The Devil in the Belfry*), Liviu Cotrău se simte îndreptățit să afirme: „Năstrușnica arătare introduce în universul hieratic al ornicelor olandeze paradigma unui timp tragic, antropofag. În paranteză fie spus, o similare «violare» se petrece în nuvela *La țigănci*, unde Mircea Eliade suprapune două paradigme ireductibile ale timpului: Gavrilescu, profesorul de pian, pendulează – și de aici drama vieții sale – între lumea «oazei umbroase», unde temporalitatea a fost abolită («Atunci să știi că iar a stat ceasul», exclamă semnificativ care păzește intrarea în bordel), și cea a capitalei, sau a «lumii noastre», guvernată de ritmul egal și indiferent al disoluției cronologice” (COTRĂU, 1990, p. 27). Există un mecanism, care face posibilă această trecere între cele două lumi, în nuvela lui M. Eliade. El nu e numit, ci reiese din context, putând fi asociat cu o prezumție științifică (chiar pseudoștiințifică) de natura celor care permit funcționarea textelor science fiction (SZABO, 2024). Cum însă autorul nu insistă pe acest mecanism ci pe incongruența a două lumi, amândouă verosimile și cu elemente care reproduc datele realului, e drept, din epoci diferite, rămânem la părerea că *La țigănci* e un text încadrabil mai degrabă genului fantastic. La Poe, în schimb, orologiul e prezent, iar bătălia se dă pentru stăpânirea timpului, dar, de fapt, lupta e pentru accesul la orologiu, la instrument. Cele două optici sunt diferite și, deși, tulburarea temporală va fi prezentă în ambele lucrări, a scriitorului american e profund SF. Diferite vor fi și consecințele. Gavrilescu nu stăpânește timpul (nu identifică un mecanismul care face posibilă trecerea între lumi), pe când la Poe ceasul din clopotniță e identificat ca atare, este în turn, este în centrul așezării, în locul considerat cel mai protejat din vatra satului. Cu atât e mai distrugătoare pierderea controlului asupra orologiului, căci lumea existentă înainte de apariția diavolului va fi distrusă.

Jurnalism și senzaționalism

„Filiera franceză” va fi mereu invocată atât în ceea ce privește imensa deschidere operată pentru receptarea operei lui Edgar Allan Poe în lume, cât și pentru deschiderea operată în cultura română. Subiectul e abordat constant de exegeți. În 1971, un apreciat americanist avea să sintetizeze, atunci când va prefața o ediție românească din lucrările de teorie literară ale scriitorului american, complexitatea acestei evoluții: „Criticii sau scriitorii americani și englezi nu-și ascund surprinderea față de destinul european al lui Poe. Ne-am afla în fața unui *mit* (s. a.), a cărui răspândire în cultura modernă franceză și, apoi, a altor țări europene ar putea fi explicată printr-un concurs de împrejurări mai mult sau mai puțin întâmplătoare” (CĂLINESCU, 1971, p. V). Sunt amintite două subiecte de polemică, primul constând în faptul că Poe nu ar fi un scriitor de mare anvergură, multe pasaje din lucrările sale având probleme stilistice, iar al doilea în traducerea superioară, mistificatoare, realizată de Baudelaire și alți literați francezi, suspectați că nu ar fi înțeles complet originalul. Subiectul fusese abordat și de publicistul Constantin Noica, într-o luare de poziție din 1929: „America este pentru noi, adică de la Baudelaire, care protesta că Poe n-a fost înțeles acolo, până la ultimul snob european (dumneata și cu mine), țara platitudinii impusă de materialism și a dezgolirii sufletești pe care o cere gesticulația exterioară exclusivizată” (NOICA, 1994, p. 399).

Într-un articol publicat nu într-o revistă literară, ci într-un cotidian de mare tiraj, „România liberă”, în 1979, N. Manolescu va marca împlinirea a 170 de ani de la moartea scriitorului american. Este interesantă această cantonare în câmpul jurnalisticii generaliste cotidiene, Poe nefiind, totuși, un nume foarte popular în România, în ciuda faptului că existau câteva lucrări traduse. Era savurat, mai degrabă, de un public elitist, nu de masă. Criticul se va opri la povestirile autorului american, identificând contextul tocmai prin implicația indusă de genurile populare: „Toți iubitorii de narațiuni polițiste ori de science fiction văd în Poe pe creatorul acestor specii. Nu se putea ca Borges (care are unele asemănări cu autorul prozei *A o mie doua poveste a Șeherezadei*) să nu-l fi iubit. Majoritatea prozelor lui Poe sunt «senzaționale», dar nu atât în sensul fantasticului romantic sau în cel al romanticului gotic, cât într-un sens mai modern” (MANOLESCU, 1985, p. 57-58). Remarcăm acest balans între formele literaturii de masă și receptarea ei la nivel înalt prin Borges (care, deși extrem de „popular” într-o anumită perioadă, rămâne un scriitor pentru cunoscători), ca apoi să se opereze delimitările necesare față de fantasticul romantic și gotic (LARAWAY, 2010). Delimitări necesare, deoarece N. Manolescu va intui ceea ce unele cercetări contemporane au reușit să contureze, și anume evoluția spre modernism, dar și fixarea unor jaloane ce pot fi citite în cheie postmodernistă. În locul citat, comentatorul va vorbi despre obiceiul lui Poe de a-și publica lucrările în ziare, de unde se va și inspira pentru multe dintre prozele sale.

Concluzia care se desprinde este că Edgar Allan Poe este o prezență constantă în literatura română. A fost tradus cu hărnicie, cu toate că au existat mereu rezerve față de persoana sa, fiind considerat un excentric. Însă ca autor va fascina multe spirite luminate, influențând scrierile unor autori români foarte importanți. Fiecare generație descoperă propriul E. A. Poe, iar poeții sau prozatorii de marcă nu au putu niciodată să-i ignore creațiile.

BIBLIOGRAFIE

BARBU, Ion, *Poezii, proză, publicistică*, Editura Minerva, București, 1987

BLACK, Brandon, "Outcast of All Outcasts": The Doppelganger in Poe's "William Wilson." *Scientia et Humanitas* 15, 2025, p. 165-176

BOIA, Lucian, „Nicolae Iorga și SUA", *Revista de Istorie*, 28(8), 1976, p. 1153-1174

CĂLINESCU, George, *Istoria literaturii române de la origini până în prezent*, Editura Minerva, București, 1986

CĂLINESCU, Matei, „Eseurile despre poezie ale lui Edgar Poe", în Edgar Allan Poe, *Principiul poetic*, Editura Univers, București, 1971

CORĂU, Liviu, „Prefață" la E. A. Poe, *Prăbușirea Casei Usher*, Editura Univers, București, 1990

DOINAȘ, Ștefan Augustin, *Orfeu și tentația realului*, Editura Eminescu, București, 1974

ESPLIN, Emron, "Cosmopolitan Poe: an introduction." *The Comparatist* 35(1), 2011, p. 198-210

FASH, Lydia G., "Fake News!!! Poe's Balloon Story and the Penny Papers!" *ESQ: A Journal of Nineteenth-Century American Literature and Culture* 66(3), 2020, p. 445-479

GIAMMARCO, Erica, "Edgar Allan Poe: A psychological profile." *Personality and Individual Differences* 54(1), 2013, p. 3-6

IORGA, Nicolae, *Evocări din literatura universală*, Editura Univers, București, 1972

LARAWAY, David, "Poética narrativa de Jorge Luis Borges." *Revista de Estudios Hispánicos* 44(2), 2010, p. 493

MANOLESCU, Nicolae, *Teme 4*, Editura Cartea românească, București, 1985

NOICA, Constantin, *Semnelei Minervei*, Publicistica I, Editura Humanitas, București, 1994

PILLAT, Dinu, „Prefață" la Ion Barbu, *Versuri și proză*, Editura Minerva, București, 1970

PILLAT, Ion, *Portrete lirice*, Editura Cugetarea, București, 1936

PILLAT, Ion, *Tradiție și literatură*, Editura Casa școalelor, București, 1943

PILLAT, Monica, „Ecouri ale operei lui E. A. Poe în România", în *Revista de istorie și teorie literară*, 29(2), 1980

SZABO, Lucian-Vasile and CRIȘAN, Marius, "Edgar Allan Poe in Transylvania: Poe's short stories and gothic elements in nineteenth century Romanian literature," *Palgrave Communications*, 4(26), 2018, p. 1-5

SZABO, Lucian-Vasile, "The Post-Historic Man in Mircea Eliade's Speculative Fiction", *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 20(59), 2021, p. 53-64

SZABO, Lucian-Vasile, "Postmodern Anticipations with E. A. Poe", *Postmodern Openings*, 2013, p. 7-20

VULTUR, Smaranda Vultur, „Intertext eminescian la Emil Bota", *Revista de istorie și teorie literară*, 1-2, 1988, p. 183-187

THE IMAGE OF BARCELONA IN CATALAN MEMORY LITERATURE: *CUANDO ÉRAMOS CAPITANES. MEMORIAS DE AQUELLA GUERRA* BY TERESA PÀMIES

LA IMAGEN DE BARCELONA EN LA MEMORIALÍSTICA CATALANA: *CUANDO ÉRAMOS CAPITANES. MEMORIAS DE AQUELLA GUERRA* DE TERESA PÀMIES

Sergiu LOZINSCHI
Universitatea din București
Facultatea de Limbi și Literaturi Străine
București, str. Edgar Quinet, nr. 5-7
sergiu.lozinschi01@gmail.com

Abstract

This study aims to offer a different perspective from the usual narrative on the Civil War or a gender-based reading of Teresa Pàmies's literature – approaches that dominate the scarce scholarship dedicated to her – by highlighting the central role of the city of Barcelona and the testimonial value of the author's memoirs. In addition to defining the identity of Barcelona by examining its palimpsests during the civil war, as reflected in Teresa Pàmies's work, we are aiming to examine the way in which the author (re)constructs her identity through her memories of the city that surface throughout various passages in the book. By taking into consideration the possibility of going beyond a stereotyped view of the writer and placing her in a more contemporary field of study, we seek to underscore her relevance within the broad sphere of Catalan literary memorialism.

Resumen

El trabajo pretende añadir otra perspectiva que la de una narrativa más sobre la Guerra Civil o de lectura en clave de género de la literatura de Teresa Pàmies – tendencias predominantes en los escasos estudios que se le han dedicado – poniendo de relieve el protagonismo de la ciudad de Barcelona y el valor testimonial de las memorias de la autora. Además de definir la identidad de Barcelona, examinando los palimpsestos de la misma durante la guerra civil, tal y como se reflejan en esta obra de Teresa Pàmies, interesa indagar como (re)construye la autora su identidad a partir de las memorias sobre la ciudad, que afloran en varios fragmentos del libro. Al explorar la posibilidad de sobrepasar una visión estereotipada de la escritora y de introducirla en un campo de estudios más actual, pretendemos resaltar su relevancia dentro del amplio ámbito de la memorialística literaria catalana.

Keywords: *Teresa Pàmies; memoirs; Civil War; Barcelona; palimpsest city;*

Palabras clave: *Teresa Pàmies; memorias; Guerra Civil; Barcelona; ciudad palimpsesto;*

Introducción

Teresa Pàmies es una de las escritoras más prolíficas en lengua catalana, con una obra integrada por medio centenar de volúmenes: memorias, novelas, ensayos, artículos para periódicos, revistas y programas de radio. A pesar de que su trayectoria literaria y sus obras han sido galardonadas con premios importantes como el Josep Pla (1970), Joan Estelrich (1974), o el Premi D'Honor de les Lletres Catalanes (2001), de la buena acogida que se le

dispensó en los años setenta y de las reediciones de sus libros para el público catalán, la crítica le ha dedicado escasa atención.

Su narrativa está estrechamente relacionada con su experiencia como militante republicana y exiliada política en América Latina, Yugoslavia, Checoslovaquia y Francia y la califica como una de las escritoras catalanas más comprometidas con sus convicciones ideológicas.

El libro *Cuando éramos capitanes. Memorias de aquella guerra* (1974) pertenece a un género híbrido, entre memorias, literatura testimonial y literatura de ficción, características que lo acreditan como "literatura de resistencia" (HARLOW, 1987).

Nuestro trabajo pretende añadir otra perspectiva que la de una narrativa más sobre la Guerra Civil o de lectura en clave de género de la literatura de Teresa Pàmies, tendencias predominantes en los escasos estudios que se le han dedicado, poniendo de relieve el protagonismo de la ciudad de Barcelona y el valor testimonial de las memorias de la autora.

La guerra genera cambios radicales o subversiones de los espacios antropológicos, de modo que para una descripción más acertada de Barcelona, tanto en la acepción de urbe, como en la metonímica, de ciudadanos de la misma, vamos a recurrir al concepto de *ciudad palimpsesto*. Dicho concepto puede abarcar las reducciones, integraciones y persistencias sociales y culturales de la ciudad producidas por la contienda bélica, como quedará patente a lo largo del análisis.

Además de definir la identidad de Barcelona, examinando los palimpsestos de la misma durante la guerra civil, tal y como se refleja en esta obra de Teresa Pàmies, interesa indagar como (re)construye la autora su identidad a partir de las memorias sobre la ciudad, que afloran en varios fragmentos del libro.

En el trabajo emplearemos también los conceptos y la terminología acuñados por los estudios de AUGÉ, quien enfoca el concepto del *no-lugar* ("un espacio que no puede definirse ni como identitario, ni como relacional, ni como histórico") (1992, p. 100), y de FOUCAULT, en el marco de la teoría de las *heterotopías*, elaborada para describir ciertos espacios culturales, institucionales y discursivos que son de alguna manera "otros", perturbadores, intensos, contradictorios, transformadores (1984, p. 46-49). Las teorías del *no-lugar* y de las *heterotopías* pueden introducirse con éxito en varios paradigmas que dan cuenta del impacto de los cambios que supone la guerra, al proliferar dichos espacios de tránsito u "otros", en los que los puntos de referencia social están (casi)ausentes.

Describir la realidad histórica y subjetiva reflejada en la obra de Teresa Pàmies, a partir de los repliegues entre el adentro y el afuera, el espacio público y el espacio privado, los continuos cambios de los mismos nos llevará a destacar las metáforas claves de Barcelona presentes en el libro.

Al explorar la posibilidad de sobrepasar una visión estereotipada de la escritora y de introducirla en un campo de estudios más actual, pretendemos resaltar su relevancia dentro del amplio ámbito de la memorialística literaria catalana[1].

Los palimpsestos de Barcelona

Rememorar desde el exilio y desde el presente los pliegues y repliegues de Barcelona alienta el redescubrimiento y el diálogo con la ciudad que definió la trayectoria vital de Teresa Pàmies. Muchas de sus páginas constituyen representaciones de la ciudad convulsa, en estado de repliegue ante unos acontecimientos que se desencadenan aceleradamente. De la

[1] En el inventario de la memorialística catalana contemporánea, SOLDEVILA BALART (2004) incluye otros libros de memorias de Teresa PÀMIES: *Testament a Praga* (1971), escrito junto con su padre, Tomàs PÀMIES, *Quan érem refugiats* (1975), *Gent del meu exili* (1975).

cotidianeidad de la ciudad que relata la escritora se conforman varias caras de la Barcelona del tiempo: la revolucionaria, la resistente, la cultural.

Muchos espacios se dilatan y se repliegan para recibir a gente de todo tipo: políticos, soldados, brigadas internacionales, refugiados, corresponsales de guerra, artistas, escritores, espías etc. Los conventos se convierten en albergues o cuarteles, las calles se transforman en puntos de reclutamiento, los sitios de catequesis sirven de oficinas para la Alianza de las Mujeres Jóvenes, los calabozos se improvisan etc:

> Los voluntarios catalanes furon instruidos y formados en el Cuartel Vorochilov, instalado en un convento requisado en Sarriá. (PÀMIES, 1975, p. 57)
> […] en su mayoría, eran refugiados de otras ciudades y pueblos, cuando en las noches de bombardeo huían del frío de sus casas sin calefacción, de los conventos convertidos en albergues y de otros edificios de vivienda improvisada y provisional. (PÀMIES, 1975, p. 116)
> Instalamos las oficinas en el 33 de la Ronda Universidad, un piso que era el Club de unos catequistas de la Bonanova, y sigue siéndolo. Reunía las condiciones óptimas para nuestro local: era céntrico, a dos pasos del Colón, tenía billar y una terraza donde se podía bailar, un despacho con las puertas forradas de piel y muchas plantas decorativas que daban un aire femenino al conjunto. (PÀMIES, 1975, p. 21-22)
> Día a día, aumentaban las redadas de emboscados, especuladores, acaparadores, indocumentados, sospechosos, «chorizos», inmorales, «agoreros», (derrotistas), etc. No siempre se quedaban en los improvisados calabozos. Algunos salían libres el mismo día, otros eran facturados a los batallones de «recuperación». (PÀMIES, 1975, p. 121)

Los espacios políticos

La dimensión política del espacio de su narrativa ha quedado en penumbra, a pesar de que es una parte importante en la construcción de las memorias de Teresa Pàmies y presenta un nivel de complejidad que muchas veces se escamotea a los estudios de su obra.

Además de ser un testimonio de la realidad histórica y social de la época, que documenta de primera mano la confiscación de edificios, sobre todo emblemáticos, de la colectivización de los comercios, los teatros y los cines, la evocación que hace Teresa Pàmies va de la mano con el significado simbólico de la reconfiguración morfológica, política y social de los espacios icónicos para la burguesía barcelonesa – la Pedrera, incautada por el PSUC y convertida en sede de la Consejería de Economía y Agricultura, el hotel Colón[2], requisado por el PSUC y las Juventudes Socialistas Unificadas y convertido en el Cuartel General de operaciones, el Círculo Ecuestre[3], sede de la secretaría de Comorera, el palacete del farmacista Andreu, transformado en Consulado de la URSS[4] etc. – y ofrece unas escenas de lo más auténticas del día a día, de la militancia y de las acciones de la retaguardia, la más de las veces en tono dramático, a veces en clave irónica:

[2] El suntuoso hotel, de ornamentación modernista y art déco, situado en la Plaza de Cataluña, otrora escenario de tertulias intelectuales y artísticas de personalidades de la talla de Federico García Lorca, Joan Miró, Einstein, Churchill, se convirtió en la sede del Comité Ejecutivo de las Juventudes Socialistas Unificadas (JSU) y en uno de los locales principales del Partido Socialista Unificado de Cataluña (PSUC). A lo largo de la contienda bélica, de la fachada del hotel colgaron proclamas revolucionarias y los retratos de Lenin y Stalin, pancartas socialistas, carteles del Casal Nacional de la Juventud, anuncios con eslóganes contra el golpe de estado.

[3] El Círculo Ecuestre, con la sede en la Casa Pérez Samanillo, estaba suntuosamente decorado, tenía una escalinata de mármol, espejos venecianos, lámparas de cristal de Murano.

[4] La residencia de la familia Andreu fue confiscada a comienzos de la Guerra Civil, y se convirtió en el consulado de la URSS. Al frente de la delegación de la URSS en Barcelona estaba Vladímir Antónov Ovseenko.

> Unos meses antes de la conferencia en el Iberoamericano, me lo encontré sentado en los escalones de mármol del Colón. Su chófer lo había llevado al *Casal Ramón Casanellas* (Pedrera), sede del Comité Local del PSUC. Era la hora de comer y no había nadie en las oficinas. Los del control no dejaban entrar a quien no llevase carnet, si, por el teléfono interior, no respondía del visitante el titular de la secretaría solicitada. José Díaz iba por el mundo sin carnet, ni credencial de diputado, ni nada por el estilo. (PÀMIES, 1975, p. 173)
>
> La presidenta tenía el despacho más grande y yo otro que no estaba mal, incluso lo prefería al suyo porque tenía una silla giratoria para jugar «a ver quién se marea antes». En el de la Presidenta siempre había flores frescas en un jarrón; estaba limpio, amueblado con gusto […] Además, el despacho de la presidenta olía a polvos de arroz, era acogedor y catalanísimo. Sin embargo, la presidenta no tenía mucho trabajo. Lo acaparábamos las JSUC: redactar circulares, convocar delegadas al Comicio, organizar el alojamiento, preparar el orden del día, lanzar la propaganda … (PÀMIES, 1975, p. 21-22)
>
> Volví a Barcelona sobre un camión del «Socorro Rojo», cargado de camisetas y botes de leche. […] Salté del camión al llegar al Colón […] Corrí escaleras arriba las blancas escaleras de mármol de nuestra Casa de la Juventud, y al entrar en la habitación en el cuarto piso la encontré llena de muchachas durmiendo sobre la cama y por el suelo, en la bañera y en el pasillo. Barcelona estaba abarrotada de refugiados. (PÀMIES, 1975, p. 153-154)
>
> En el Colón «jalábamos» las lentejas Negrín (píldoras del doctor Negrín) con un cacho de carne, de vez en cuando. (PÀMIES, 1975, p. 97)

Este desplazamiento de una clase social hacia los espacios de otra, de los políticos y los funcionarios de la República a las lujosas residencias de la burguesía está significativamente sintetizado por Pàmies:

> […] mientras ambos hablaban, los demás fisgoneábamos las cosas que colgaban de las paredes, los muebles lujosos y los cortinajes de terciopelo y de damasco. Pero ya no nos impresionaban el lujo y la ostentación de los palacios que habían estado cerrados durante tanto tiempo a personas como nosotros. Las fabulosas requisas a los ricos habían permitido a muchos pobres tocar aquellos terciopelos, pisar aquellas alfombras y sentarnos en aquellas butacas no como visitantes, sino como pudieran hacerlo sus dueños. (PÀMIES, 1975, p. 127)

De interés histórico y social son las referencias a los espacios políticos y al imaginario simbólico soviéticos – "En cada Casal había una foto de Estalin y una de Lina Odena." (p. 208), "íbamos a la Comercial a buscar películas rusas inéditas para nuestras fiestas" (p. 162) – y la evocación del ambiente soviético que se vivía en Barcelona, corresponsales de prensa y espías incluídos:

> Mijaíl Koltsov y su mujer Lisa (una de sus mujeres) vivían, cuando se encontraban en Barcelona, en un chalet requisado por el Ministerio de Propaganda en una apacible calle de San Gervasio, no lejos de la plaza Bonanova. También íbamos allí las jsuc porque nos hacía entrevistas (una que tuvo lugar conmigo se publicó en *Komsomolskaia Pravda*, y perdonen la inmodestia). Lisa Koltsova nos regalaba pastillas de jabón de olor y cajas de frutas secas, golosinas típicamente rusas que, por cierto, olían igual que el jabón o viceversa. (PÀMIES, 1975, p. 66)
>
> Las películas soviéticas eran aclamadas por docenas de miles de barceloneses, y personajes como Mustafá el «chavea» de la película *El camino de la vida,* basada en el «Poema Pedagógico», de Makarenko, eran incluso imitados en las fiestas que celebrábamos en nuestros centros de barrio y de pueblo. (PÀMIES, 1975, p. 96)

> Seguramente, el teléfono de la Delegación Comercial Soviética estaba vigilado por algún espía de Beria, mejor dicho, de Yezov, porque Beria todavía no era el verdugo número uno. (PÀMIES, 1975, p. 161-162)

En el Consulado Soviético se le quedó en la memoria la figura de Vladímir Antónov Ovseenko (el héroe de la Revolución de Octubre, que dirigió el asalto al Palacio de Invierno del Zar durante la revuelta bolchevique) y su peculiar modo de hablar catalán y, al evocarlo, la escritora confiesa el escalofrío que siente sabiendo que terminó siendo víctima de la Gran Purga de Stalin a finales de los años treinta:

> Cuando Emili me dijo que Antonov Ovseenko nos invitaba a cenar en el chalet que el consulado soviético tenía al pie del Tibidabo, me pareció la cosa más natural del mundo. […] Nos saludó en catalán al entrar en el comedor donde, otros funcionarios del consulado, nos ofrecían unas tapas. De aquel comedor, recuerdo sus grandes ventanales que daban a un parque de altos árboles; recuerdo también que el sol entraba a raudales. […] He olvidado lo que comimos, pero podéis suponer que era bueno y abundante para invitados del Komsomol catalán. Recuerdo, eso sí - nunca lo olvidaré - la simpatía de aquel hombre que representaba los intereses de la URSS en Barcelona. Hablaba un catalán pintoresco, con retazos de francés y de castellano. (PÀMIES, 1975, p. 62-63)

Escenografía bélica. Heterotopías y no-lugares

Algunos espacios heterotópicos aparecen mencionados de paso: los sitios de tortura – "[…] los que se dedicaban a actividades denominadas de «quinta columna» eran interrogados en las también denominadas «checas», diseminadas por todos los barrios de la ciudad. (p. 121) –, los archivos – "el humo de los archivos quemados en Barcelona cuando huíamos de ella" (p. 209) –, los espacios de prostitución del Distrito V, hoy el barrio del Raval – "no éramos chicas del barrio chino" (p. 52).

La dicotomía lugar/no-lugar se vuelve difusa. Muchos de los no-lugares conforman una paradójica dinámica de los espacios de Barcelona en guerra y presentan ahora características relacionales del lugar. La guerra crea otros tipos de referentes, otra escenografía, que se sobrepone a la de la geografía urbana en tiempos de paz.

Las estaciones del metro se convierten en "dormitorio" de los refugiados, donde "se hacinaban mujeres y niños" (p. 116), en refugio durante los bombardeos, en espacio de resistencia, solidaridad y compasión. Las imágenes de los ancianos y de los niños que duermen en "las tinieblas del «Metro», en medio de aquel aire viciado, donde la emanación de sudor y mugre se mezclaba con el olor «tradicional» de los ferrocarriles subterráneos" (p. 117) la conmueven tanto que le producen malestar físico:

> Los niños, acurrucados en el regazo de sus madres, o compartiendo un colchón con el abuelo de ojos empañados de sueño, de años o de miedo, me causaban un malestar físico tan intenso que me desmoralizaba. No me los quitaba de la cabeza en todo el día. (PÀMIES, 1975, p. 116)
>
> Cuando los bombardeos se hicieron más frecuentes durante la primavera del 38, más de una madrugada bajamos del Colón – donde tenía mi domicilio – al «Metro» de la plaza Cataluña. Pero aquello era diferente. No bajábamos en plan de agitadoras, sino a esperar que pasase la alarma. Éramos como aquella gente que había hecho del andén junto a las vías, su dormitorio. (PÀMIES, 1975, p. 117)

Los puntos de reclutamiento son otros espacios heterotópicos que van creando significados profundos, despiertan compasión, provocan una reflexión amarga acerca de una ciudad cada vez más aprisionada, que moviliza a la lucha a unos jóvenes "aturdidos por un

candor que todavía me enternece", "esmirriados", que "dos años atrás iban aún de pantalón corto y jugaban con caballo de madera". (p. 75-76):

> Instalamos en todos los barrios de Barcelona puntos de reclutamiento, siendo el más concurrido el de la calle Aviñó número veinte, sede del grupo local «Trifón Medrano» […] Prácticamente rastrillábamos la poca carne de cañón joven que aún quedaba. […] Yo también tomé parte en aquel reclutamiento y me pasaba horas en el cuartel del Sarriá donde estaban concentardos los voluntarios. […] Diez días antes de caer Barcelona, exactamente el 16 de enero de 1939, se decretó la movilización general y se incorporaron a filas los muchachos de diecisiete años y los hombres de cincuenta y cinco. La primera fue llamada «quinta del biberón»; la segunda, «la del arrastre». (PÀMIES, 1975, p. 75)

El cementerio, espacio heterotópico por excelencia, un lugar excluido de los espacios sociales ordinarios, parece adquirir, en virtud de esta otredad, las condiciones de espacio de intimidad, de nostalgia, en el que se produce un encuentro con el pasado y se reflexiona sobre la condición humana. El encuentro con el barrendero del cementerio le evoca a la escritora la figura de su padre, ejerciendo de jardinero en Praga, y le hace confesar "el miedo aterrador de morir en el exilio" (p. 75):

> El cementerio de Montjuich es una maravilla, Josep. Dicen que los barceloneses están enfadados porque la ampliación devora la montaña y las tumbas caen sobre la ciudad. Acaso tengan razón, pero visto desde dentro y no desde el puerto, es fabuloso. El mar, desde arriba, no se ve sucio ni contraído, como desde el paseo Marítimo. […] Sólo ves el mar y el horizonte. […] Ha de ser un placer morirse y saber que serás enterrada de cara al mar, entre tanta belleza. (PÀMIES, 1975, p. 35)

Espacios de la escasez y de las penurias

Poco a poco la población interioriza la guerra, los bombardeos, las escaseces y las penurias en sus vidas. La escritora habla de las "ciudades descuartizadas y apabulladas", de los "hogares helados" (p. 76) y las largas colas que se formaban para conseguir alimentos, de la gente "en espera de que abrieran la tienda o el punto de distribución", de los productos que se repartían – "carbón, aceite, lentejas, paquetes standard, mantas enviadas por la duquesa de Atholl o botes de leche pagados por Picasso o por Pau Casals" (p. 115) –, de los jóvenes marcados por la guerra:

> Las colas se formaban en las calles, bajo el sol o la lluvia, entre la hojarasca otoñal o las ventolinas del invierno, pero en la calle. La gente de las colas tenía un domicilio en el barrio, se conocían entre ellos; los viejos se llevaban una silla plegable y las mujeres hacían ganchillo, mientras cotilleaban. (PÀMIES, 1975, p. 117)
> […] asustados por los aullidos de las sirenas, helados hasta el tuétano en las colas de pan y de carbón, desorientados en medio de sus hogares dispersos, en las garras de las mezquindades que provoca y desorbita la falta de subsistencias … (PÀMIES, 1975, p. 76)

En la época, conseguir ropa a buen precio o para los trabajos de la retaguardia era todo un reto:

> En los almacenes El Siglo[5], el año 1938, un suéter de mezclilla costaba 7,40 pesetas y tenía gran demanda. […] Pero El Siglo era almacén popular y su mercancía de baja calidad. En casa Jorba, aún se podía comprar el año 37 ropa muy buena, incluso a la medida. (PÀMIES, 1975, p. 119)
> Lo importante, lo *transcendental* para nosotras, era aquella falda-pantalón para saltar a los camiones, ir en bicicleta, subirse a las farolas, salir de «brigada de ayuda al campesino» o sacar escombros en la Barceloneta después de una incursión aérea. Con la falda-pantalón llevábamos una blusa y un jersey holgado, y calzábamos zapatos de soldado, sobre calcetines de lana blanca. (PÀMIES, 1975, p. 120)

Espacios del terror

Recurriendo a imágenes impactantes, con trazos certeros y unos cuantos detalles significativos, la escritora sorprende la vida de Barcelona bajo los bombardeos, una ciudad extenuada por la contienda: "nuestra derruida Barcelona" (p. 105), "el color anaranjado de la noche sorprendida por las bombas incendiarias. 16 de marzo de 1938." (p. 166), "una Cataluña en trance de desmoronarse, bombardeada, hambrienta y andrajosa" (p. 108).

Incluimos dentro de la categoría de los espacios del terror, el pico de Tibidabo, al que le atribuimos la condición simbólica de epitoma del enemigo en el contexto de las memorias de Teresa Pàmies. El Tibidabo es una montaña que discurre paralela al mar, delimitando de esta manera el espacio vital de Barcelona, tiene un fuerte impacto visual y se hace visible desde muchas calles de la ciudad. Enviada con sus compañeras de militancia en la plaza de la Bonanova para levantar una barricada, Pàmies ve bajar por las laderas del Tibidabo a los soldados franquistas que llegaban a Barcelona, inundados por el sol generoso de enero que arrancaba brillos del acero de sus bayonetas. Es el momento cuando entiende que la batalla está perdida y el miedo se apodera de ella:

> Había visto por primera vez la cara del enemigo. Mientras arañábamos adoquines en la plaza de La Bonanova, bajaba del Tibidabo. Llevaban el fusil en la mano, la bayoneta calada, y el sol de aquella fabulosa mañana de enero, el generoso sol de invierno, arrancaba chispas del acero. Eran *ellos*. Aquéllos ante los que Lina Odena se había disparado el último tiro de su pistola.Yo había gritado el año 1937 en la plaza de toros de Barcelona: «Las muchachas catalanas moriremos como Lina Odena antes que entregarnos al enemigo». Pero en la plaza de La Bonanova, al verlos bajar, al ver que se acercaban lentamente, pensé en todo menos en matarme. ¡No! Al sentirme acorralada, quise huir y lo habría hecho, hasta dejando a mis compañeras que conmigo levantaban una pobre barricada. Cuando subió el coche de las JSUC a buscarnos, las más valientes querían cargar los picos y las palas que llevábamos al empezar la tarea. Yo gritaba: «Dejad las palas. Dejadlas…» Pero no me hicieron caso. Aquel día no obedecieron a su capitana. Hoy no me avergüenza admitir que ese día, en la plaza de La Bonanova, tuve miedo. (PÀMIES, 1975, p. 188-189)

Espacios de emergencia del yo

En cuanto a la visión de Barcelona como metonimia por habitantes, las memorias de Pàmies dejan entrever tanto los nuevos trayectos existenciales que traza la guerra (defensa de la República en las trincheras, la militancia, la retaguardia), como también los repliegues de los espacios de la emergencia del yo, de la convivialidad, de los sentimientos humanos más profundos.

[5] Uno de los grandes almacenes de Barcelona, pionero de las grandes superficies de hoy.

Los espacios de emergencia del yo son aquellos lugares en los que se produce el encuentro con los otros y se establece una conexión entre el pasado, o sea la normalidad de la vida de antes de la guerra, y el presente. La amistad y el encuentro entre personas son el marco en el que los seres humanos se sustraen a la barbaridad de la guerra, se evaden de la cotidianeidad de las penurias, los bombardeos y el frente. En la obra de Pàmies tales lugares de intimidad son los cafés, la cervecería Baviera[6], los almacenes, las veladas con música de jazz, los atisbos de buen gusto y de elegancia de las mujeres etc:

> Nino […] iba al Colón cuando bajaba a Barcelona con un breve permiso. Le gustaban las chicas por el placer de mirarlas, de arrancarles una sonrisa, de invitarlas a almorzar en Baviera o de llevarlas al Liceo a escuchar zarzuelas, a comprarles medias de seda en casa Vilardell (empresa socializada), a probarse uniformes hechos a la medida en los talleres de los Almacenes Alemanes. (PÀMIES, 1975, p. 57-58)
> La Alianza Nacional de la Mujer Joven organizaba veladas de despedida de voluntarios o de soldados con permiso que volvían a las «chabolas». A veces, eran bailes amenizados por la orquesta Betty Boop que no era, evidentemente, la Filarmónica, pero deleitaba a la juventud con su música de jazz. (PÀMIES, 1975, p. 107)
> Contemplando las fotografías de aquellos años, publicadas en la prensa local, una se extraña del buen gusto en el vestir de que hacían gala las muchachas de la guerra. Recuerdan un poco a la Bonnie de la película *Bonnie and Clyde*, con el cabello corto y apartado del rostro, falda «midi» y blusas vaporosas, de mangas abombadas, zapatos de tacón con trabilla, chaquetas de punto largas y con bolsillos, bufandas que daban dos vueltas, como las que llevan Liza Minnelli y M. York en *Cabaret*. (PÀMIES, 1975, p. 120)

La escritora deja estampas de seres y nombres que van tejiendo vínculos humanos, se enamoran o mueren en el frente. Un pasaje emocionante es el que evoca la figura de un soldado polaco, que deja entrever, además de la tragedia de su muerte, la soledad profunda que padecían casi todos los soldados de las Brigadas Internacionales:

> También murió Nino Nannetti, del que todas estábamos enamoradas. Y no tenía veinte años. […] Era italiano. Cuando entraba en el 33 de la Ronda Universidad o en el Colón, lo hacía como un sultán, y acto seguido se encontraba rodeado de las chicas más bonitas, las más osadas y generosas. Se le colgaban del brazo, se aferraban a la guerrera, le quitaban el quepis y se lo rifaban; lo sentaban en la silla giratoria de mi despacho y le obligaban a dar vueltas, mientras lo bombardeaban con bolitas de papel. Aquel Nino Nannetti era la niña de nuestros ojos. (PÀMIES, 1975, p. 57)
> En representación de la Alianza Nacional de la Mujer Joven, habló en el cementerio Dolores Brugalada. Se la ve conmovida en la foto que he encontrado en la hemeroteca. Aquel polaco iba alguna que otra vez al 33 de la Ronda Universidad, pero no sabíamos que se llamase Honigstein. Era uno de aquellos extranjeros que no sabían qué hacer en las ocasionales horas de permiso concedidas. Iban al Colón o los «Centros» de barrio y pedían trabajo, pintar pancartas, ilustrar periódicos murales, fregar cristales, clavar maderos: cualquier tarea, con tal de no encontrarse solos en Barcelona. (PÀMIES, 1975, p. 160)

[6] La Cervecería Baviera, inspirada en las de la región alemana del mismo nombre, se abrió en 1929 y se convirtió en un éxito instantáneo. La planta baja era amplia y luminosa, mientras que el altillo, con vistas a la Rambla de Canaletes, era un mirador discreto para observar a los paseantes.

Espacios de la cultura

Los espacios culturales son enclaves de especial importancia y densidad simbólica. Pàmies habla de los intelectuales, de la vida social y cultural de Barcelona, a la que califica de "intensa" y a la capital catalana de "manantial de cultura":

> Hoy no comprendo cómo fue posible que en la Barcelona del 1938 se desarrollase una vida cultural tan intensa; que la gente tuviese humor y ganas de llenar los teatros, cines, salas de conciertos y de conferencias; ateneos y círculos culturales de barrio y hasta de empresa, y además, asistir a los mítines de agitación política celebrados casi a diario, en el Olimpia o en el Price, en la Plaza de Toros o en el interior de las estaciones de «Metro». (PÀMIES, 1975, p. 99)

En los días de la Barcelona sitiada, el público se congregaba para asistir al teatro, "los teatros líricos se llenaban hasta los topes", por la Casa de la Cultura "pasaron los mejores poetas de España y de América: Altolaguirre, Garfias, Bergamín, Nicolás Guillén …" (PÀMIES, 1975, p. 101) Las páginas de sus memorias reflejan el cambio social profundo producido, al estar reunidos en la misma sala gente de las fábricas, oficiales y soldados, funcionarios y altos cargos públicos:

> Al Tivoli iba el mismo público: nada de señoras de vestido largo y abrigo de chinchilla; nada de señores con frac y prismáticos de plata. Gente de las fábricas de guerra, oficiales y soldados del ejército, funcionarios de la Generalitat y del gobierno de la República, delegaciones de extranjeros solidarios o espías y algún emboscado en la retaguardia. (PÀMIES, 1975, p. 101)
>
> El 19 de octubre de 1938, Pau Casals reunía en el Liceo a un público muy diferente al que tenía el privilegio de escucharle en otros países. El de Barcelona era un público de trabajadores, soldados y oficiales del ejército popular, heridos o con permiso. El presidente Azaña y el primer ministro Juan Negrín también estaban allí y fueron personalmente a saludar al gran músico. (PÀMIES, 1975, p. 106)

Conclusiones

Cuando éramos capitanes es un libro polifacético, que puede servir de referencia sobre la vida en la Barcelona de la Guerra Civil, con episodios menos conocidos o hasta silenciados en el momento del conflicto y ofrece una visión insólita y trágica de la ciudad. Nuestro análisis nos permite destacar las metáforas de Barcelona presentes en las memorias de Teresa Pàmies: ciudad fragmentada, ciudad en tránsito, no-ciudad, ciudad "manantial de cultura", que enriquecen el imaginario colectivo sobre la misma.

BIBLIOGRAFÍA

AUGÉ, Marc, *Non-lieux, introduction à une anthropologie de la surmodernité*, Paris, La Librairie du XXe siècle, Seuil, 1992

FOUCAULT, Michel, "Des espaces autres", *Architecture, Mouvement, Continuité*, número 5, 1984, p. 46-49

HARLOW, Barbara, *Resistance Literature,* London, Routledge, 1987

PÀMIES, Tomàs i PÀMIES, Teresa, *Testament a Praga*, Barcelona, Edicions Destino, 1971

PÀMIES, Teresa, *Quan érem capitans*, Barcelona, Dopesa, 1974

PÀMIES, Teresa, *Cuando éramos capitanes. Memorias de aquella guerra*, traducción Ramón Bech Taberner, Barcelona, Dopesa, 1975

PÀMIES, Teresa, *Quan érem refugiats*, Barcelona, Dopesa, 1975

PÀMIES, Teresa, *Gent del meu exili*, Barcelona, Edicions Galba, 1975

SOLDEVILA BALART, Llorenç, "Un primer inventari de la memorialística catalana contemporània", *Llengua i literatura: Revista anual de la Societat Catalana de Llengua i literatura*, nº. 15, 2004, p. 427-468

THE REPPRESENTATION OF FEMINICIDE IN ITALIAN LITERATURE. THE CASE OF ISOLINA BY DACIA MARAINI

LA RAPPRESENTAZIONE DEL FEMMINICIDIO NELLA LETTERATURA ITALIANA. IL CASO DI ISOLINA DI DACIA MARAINI

Hayet DJEDAIDI
Università Badji Mokhtar Annaba, Algeria
hayet.djedaidi@univ-annaba.dz

Abstract

This article analyzes femicide in Italian literature, examining the transformations in the representation of violence against women and their social position from Roman times to the 20th century. It aims to outline the different literary contexts and highlight how the female figure shifted from a passive narrative role in ancient and medieval texts to a participatory role in subsequent periods. A specific focus will be on Dacia Maraini's novel Isolina, with the aim of highlighting how Maraini restores voice and dignity to a victim of femicide through a style that combines documentary elements with imaginative reconstruction, and a measured yet intense language, transforming writing into a tool of ethical and social commitment.

Riassunto

Il presente articolo analizza il femminicidio nella letteratura italiana, esaminando le trasformazioni nella rappresentazione della violenza contro le donne e la loro posizione sociale dall'epoca romana al XX secolo. Si intende delineare i differenti contesti letterari, e mettere in luce come la figura femminile sia passata da un ruolo narrativo passivo nei testi antichi e medievali a un ruolo partecipativo nelle epoche successive. Un focus specifico sarà dedicato al romanzo Isolina di Dacia Maraini, con l'obiettivo di evidenziare come Maraini restituisca voce e dignità a una vittima di femminicidio attraverso uno stile che combina elementi documentaristici con la ricostruzione immaginativa, e un linguaggio misurato ma intenso, trasformando la scrittura in uno strumento di impegno etico e sociale.

Keywords: *Femicide; Italian fiction; Isolina; Dacia Maraini;*

Parole chiave: *Il femminicidio; La narrativa italiana; Isolina; Dacia Maraini;*

Introduzione

Il femminicidio è un tema ricorrente nella letteratura italiana, collega periodi storici, generi e stili differenti. Dai racconti dell'età romana, quando la violenza sulle donne era giustificata in nome dell'onore o della legge, ai drammi e romanzi del XX secolo, in cui il femminicidio assume un significato simbolico di denuncia, la letteratura ha sempre documentato e interpretato i cambiamenti del potere maschile e della sua oppressione.

In questo contesto generale, Dacia Maraini ha un ruolo importante perché sa dare voce alle vittime dimenticate dalla storia. Nel romanzo *Isolina* (1998), l'autrice racconta un evento reale, accaduto a Verona nel 1900. Con uno stile di scrittura spezzettato, basato su documenti

e pieno di partecipazione emotiva, Maraini trasforma un fatto di cronaca in un atto di ricordo e di risarcimento morale, restituendo dignità a una donna punita due volte: prima con la violenza, poi con la dimenticanza.

Il pesente articolo intende mettere in luce lo sviluppo del tema del femminicidio nella narrativa italiana facendo emegere le sue principali rappesentazioni nei vari periodi storici, con particolare attenzione al romanzo *Isolina* di Dacia Maraini, considerata un esempio emblematico della denuncia del femminicidio nel XX secolo.

1. Cenni di narrativa italiana sul femminicidio

Il femminicidio, non solo considerato come atto fisico ma anche come soppressione della voce, libertà e dignità femminile, è un tema ricorrente nella storia della letteratura italiana. Dagli antichi ai contemporanei, gli autori hanno trattato la violenza di genere in vari modi, dalla giustificazione patriarcale dei delitti d'onore alla denuncia aperta della violenza maschile. Studiare questa progressione aiuta a capire come la letteratura rispecchi e modelli la percezione sociale della donna.

Nella letteratura greca si è collocata la trilogia *Orestea* di Eschilo, un opere letteraria molto importante che ha segnato il passaggio da una società matriarcale a una patriarcale (Nicoletta Mandolini, 2016). La regina Clitemnestra che ha ucciso il marito Agamennone perché ha ucciso sua figlia per poter vincere la guerra di Troia, anche lei è stata uccisa da suo figlio protetto e spinto da Apollo vendicando la morte di suo padre. E da qui le dee della vendetta lo perseguitano senza tregua. La vicenda si conclude con l'istruzione di un tribunale ad Atene che assolve Oreste sottolineando il passaggio alla giustizia della legge patriarcale.

Inoltre, nella letteratura romana, la rappresentazione della violenza esercitata sulle donne è legata alla dimensione civile, morale e politica della società. Il corpo femminile spesso personifica l'onore familiare, la virtù pubblica o la corruzione morale, e la sua distruzione è narrata come mezzo di purificazione o di rinnovamento dell'ordine sociale.

A differenza della tragedia greca, dove la violenza femminile ha un valore tragico o mitico, la cultura latina la traduce in una lezione etico-politica, inserendo il femminicidio nel discorso della virtù e della pudicità.

Un episodio significativo durante il regno di Nerone nel 58 d.C. riguarda la vicenda del segnatore Ottavio Sagitta che ha ucciso Ponzia Postumina di cui invaghitosi follemente peché non ha mantenuto la sua pomessa di matrimonio e ha voluto sposare con un uomo più ricco di lui.

Un altro episodio fondamentale riguarda la storia di Lucrezia, narrata da Tito Livio (*Ab Urbe Condita*, I, 57-59) e ripresa da Ovidio (*Fasti,* II 721-852). Dopo essere stata violentata da Sesto Tarquinio, figlio dell'ultimo re di Roma, Lucrezia sceglie di togliersi la vita per lavare la vergogna subita con il sangue. La sua morte diventa un atto politico, poiché da essa nasce la rivolta di Bruto che porterà alla caduta della monarchia e alla nascita della Repubblica. La tragedia di Lucrezia rivela la contraddizione della cultura romana: la donna, pur innocente, è costretta a morire per preservare la reputazione maschile, e il suo suicidio è esaltato come modello di virtù. La narrazione di Livio mostra l'ideologia patriarcale che trasforma la vittima in eroina sacrificale: il suo corpo, violato e poi purificato, diventa fondamento simbolico dell'identità nazionale. (PASQUALINI, p. 1).

Un altro episodio noto riguarda l'uccisione di Apronia, moglie del pretore Plauzio Silvano nel 24 D.C ad opera del suo ex marito Silvano spinto dalla sua prima moglie gelosa Numantina. (PERO, *La morte di Apronia: un femminicidio nell'antica Roma).*

La tragedia romana di età imperiale narra casi di violenza sulle donne e sono presentati come conflitti familiari molto forti (uccisione, vendetta, follia), le donne proteggono le proprie famiglie ad ogni costo, e si consacrano per la famiglia soprattutto per i maschi (Maria, *Il teatro*

e il femminile, p. 6). Non ci sono casi di femminicidio in senso laterale però femminicidio simbolico, nel senso l'uomo spinge la donna a suicidarsi a causa del potere abuso sessuale maschile. La donne preferisce punirsi al posto di non rispettare le regole e le convensioni sociali.

In Lucio Anneo Seneca, figure come Fedra, Medea o Agamennone mettono in scena la distruzione del corpo femminile come conseguenza dell'eccesso di passione e della trasgressione dell'ordine morale. Nella Medea, la violenza della protagonista non è solo personale, ma nasce da un contesto di tradimento e di esclusione. Seneca trasforma la figura tragica greca in un'allegoria storica della follia e del disordine, in cui la donna che reagisce è al tempo stesso vittima e colpevole. (Loiacono, 2015*).*

Attraverso questi esempi, la letteratura romana definisce una visione della violenza di genere: la donna che infrange i limiti della sua condizione viene punita o si autodistrugge, e la sua morte è narrata come atto di riparazione morale o politica. L'ordine patriarcale si afferma come fondamento naturale della civiltà.

Emergono anche momenti di empatia e di critica: Ovidio, con le Eroidi, dà voce alle eroine abbandonate – Didone, Arianna, Fedra – trasformando la sofferenza femminile in linguaggio poetico e rivendicazione soggettiva. In queste epistole immaginarie, il dolore delle donne diventa parola, e la scrittura si fa strumento di resistenza simbolica contro la violenza e l'oblio.

Parlando della letteratura romana che elabora un paradigma narrativo del femminicidio in cui la violenza sul corpo femminile è necessaria e sacralizzata. Tuttavia, nei momenti in cui le vittime trovano voce – come in *Ovidio* o, nelle riscritture moderne – la cultura patriarcale mostra le sue debolezze, aprendo lo spazio per una coscienza etica e poetica della vittima che la narrativa attuale, da Dacia Maraini in poi, trasformerà in atto di memoria e denuncia.

Inoltre, Il medioevo è contrassegnato dall'onnipresenza della Religione, le leggi sociali e i costumi del tempo. La donna considerata proprietà dell'uomo, sia del padre o del marito, che esercitavano su di lei un potere assoluto. Se una donna veniva accusata di infedeltà, l'uomo poteva punirla o addirittura ucciderla per lavare l'onore. Trovando spesso giustificazioni sociali e attenuanti giuridiche. Nella narrativa cavalleresca, le donne sono presentate come oggetto d'amore cortese, ma quando vengono accusate di infedeltà o disobbedienza, possono essere uccise senza che la narrazione lo retenga crimine al contrario, l'attenzione viene posta sulla colpevolezza della donna.

È molto significativo citare il ciclo di Bretone che fa parte dei romanzi cavallereschi, in cui si può rintracciare episodi che possono essere letti oggi come forme di femminicidio. Citiamo, la regina Ginevra moglie del re Artù, il quale ha ordinato di bruciarla viva perché è accusata di adulterio con Lancillotto, però è stata salvata dall'intervento di Lancillotto. Il narratore aveva l'intenzione di dimostrare al lettore la condizione della donna nella società medievale che la sua esistenza dipende dalla grazia del marito e l'eroismo dell'amante.

Anche nell'episodio di Tristano e Isotta, in cui Isotta era accusata da adulterio con Tristano, e condannata a bruciare sul rogo, però viene salvata da inganni. Il femminicidio nel ciclo di Bretone appare come pena per l'infedeltà femminile, e come conseguenza della gelosia e del controllo maschile sul corpo della donna.

Le più celebri narrazioni sul femminicidio nella letteratura italiana sono collocate nel contesto storico medievale, riguardano *La Divina commedia* di Dante Allighieri e *Il Decameron* di Giovanni Boccaccio. *La divina commedia* è collocata in un contesto storico relativo del medioevo, in cui il ruolo della donna è limitato ed è confinato ad una funzione secondaria, ciò si è rispecchiato nell'opera di Dante, che ha scelto di dedicare spazio e voce a due figure femminili che raccontano in prima persona la propria vicenda tragica. Francesca e Pia appaiono come vittime di un ordine sociale rigidamente patriarcale, caratterizzato da norme inflessibili e non tollerava ogni forma di trasgressione.

Nei due episodi, l'amore rappresenta l'elemento scatenante della tragedia. Dante non giudicava il comportamento delle donne, quanto piùttosto esponeva la violenza cieca e incontrollata degli uomini nei confronti delle donne. Il quinto capitolo dell'*Inferno*, è considerato tra i più intensi e drammatici dell'intera Commedia, è Francesca a prendere la parola: Dante le concede la possibilità di raccontare in prima persona il proprio dolore. La vicenda che la lega a Paolo, brutalmente spezzata dalla gelosia omicida del marito Gianciotto Malatesta, assurge così a simbolo universale della violenza domestica e della condizione di sopraffazione femminile. Come si legge nei versi seguenti:

> Amor, ch'a nullo amato amar perdona,
> mi prese del costui piacer sì forte,
> che, come vedi, ancor non m'abbandona.
>
> Amor condusse noi ad una morte.
> Caina attende chi a vita ci spense.. (La Divina Commedia, p. 23).

Francesca da Polenta viene uccisa dal marito Gianciotto Malatesta per aver commesso un adulterio, innamorandosi del cognato Paolo Malatesta. Un crimine disumano che Dante denuncia la ferocità della violenza maschile.

Un altro episodio significativo nel *Canto V del purgatorio* riguarda la tragica morte di Pia de' Tolomei di Siena è entrata nella tradizione con *il salto della contessa*. Pia è la moglie di Nello d'Inghiramo dei Pannocchieschi, signore del castello della Pietra in Toscana. La sua storia è racchiusa in sette versi, che raccontano l'essenziale di tutta la sua vita. La donna è uccisa dal marito che l'avrebbe precipitare dal balcone del castello allo scopo di sposare la contessa Margherita figlia d'Ildebrando degli Aldobrandeschi contessa di Sovana e Pitigliano. (GENESINI, 2021, p. 12). Francesca e Pia sono vittime di un femminicidio appunto di un uxoricidio. I seguenti versi narrano la vicenda di Pia de' Tolomei:

> «Deh, quando tu sarai tornato al mondo,
> e riposato de la lunga via»,
> seguitò 'l terzo spirito al secondo,
> «ricorditi di me, che son la Pia:
> Siena mi fé, disfecemi Maremma:
> salsi colui che 'nnanellata pria
> disposando m'avea con la sua gemma». (STERPOS, 2009, p. 41).

Anche, Le novelle boccaccesche narrano episodi che possonno letti come forme di femminicidio narrativo, nel senso uccisioni o tentativi di uccisione di donne da parte di mariti, padri o fratelli, spesso giustificate da motivazioni di onore, gelosia o controllo patriarcale, citiamo la novella prima della quarta giornata che narra la vicenda di Ghismunda, figliuola di Tancedi principe di Salermo, l'ha ama molto. La donna è stata tornata a casa dopo la morte del marito. Dopo un tempo si innamora fortemente di un servo del padre, molto umile, *per virtù e per costume nobile,* è Guiscardo. Il padre ha scoperto la loro relazione ha deciso di vendicarsi, uccidendo l'amante e estrarre il suo cuore dal petto allo scopo di inviarlo a Ghismunda in una coppa d'oro. Lei quando ha scoperto la verità si suicida bevando il veleno. (Alessandra Maria Szacinski Wendel, *Trasgressioni femminili nella quarta giornata del Decameron*, Universitetet i Bergen, Varen, 2009, p. 38).

> Laonde, venuto il di seguente, fattasi il prenze venire una grande e bella coppa d'oro e messo in quella il cuor di Guiscardo, (...) quando gliele desse: - il tuo padre ti manda questo per consolarti di quella cosa che tu più ami, come tu hai lui consolato di ciò che egli più amava. (...) si fe' dare l'orcioletto nel quale era l'acqua che il di avanti aveva

> fatta, la quale mise nella coppa ove il cuore era da molte delle sua lagrime lavato...tutta la bevve, e bevutala, con la coppia in mano se ne Sali sopra il suo letto (...) senza dire alcuna cosa aspettava la morte. (*Vittore Branca (a cura), Decameron di Giovanni Boccaccio,* Utet, Torino,1956, p. 329-331).

1.1. Il tema del femminicidio nel teatro italiano del Seicento

Nel teatro italiano del Seicento, il femminicidio-inteso come l'uccisione di donne per motivi di onore, gelosia o potere – è un riflesso della mentalità patriarcale della società barocca. La donna è vista come simbolo di virtù, purezza o tentazione, e la sua morte spesso diventa un atto tragico per ristabilire un ordine violato. Il teatro di quest'epoca, caratterizzato dal pathos e dalla spettacolarità, rappresenta la violenza maschile come espressione di passione e autorità.

L'autore più importante per questo tema è Federico Della Valle (1560 ca-1628), che nelle sue tragedie sacre trasforma il femminicidio in un atto di martirio e in una condanna morale del potere maschile, Citiamo la dramma *La Reina di Scozia* (1628) in cui Maria Stuarda subisce una condanna a morte, orchestrata da uomini timorosi del suo potere regale e della sua autorità in quanto donna. La sua esecuzione si configura come un vero e proprio femminicidio politico, in cui la violenza maschile sopprime una figura femminile percepita come giusta e innocente. La regina accetta la morte con stroicismo, denunciando la spietatezza e l'ingiustizia insite nel potere maschile.

Non si può non accennare a Giovanni Battista Andreini (1576-1654), il quale nelle commedie e nei drammi sacri, spesso indaga i temi della soggezione e del controllo esercitato sulle donne in *La Sultana* (1622) e in altre sue opere, come *L'Adamo* (1613), la donna che osa ribellarsi o pretendere l'indipendenza viene punita o costretta a rientrare nei ranghi dell'obbedienza. Pur non giungendo necessariamente alla morte fisica, la violenza psicologica e simbolica applicata riflette una logica affine a quella del femminicidio: la donna deve essere dominata per salvaguardare l'ordine patriarcale.

Molte tragedie e melodrammi italiani riprendono questo schema, giustificando la violenza come necessaria difesa dell'onore maschile.

1.2. Il femminicidio e la letteratura nell'Ottocento

Verso la fine del XIX secolo, l'Italia unita era segnata da forti disuguaglianze tra i generi, le classi sociali e i livelli di istruzione. Le donne sono confinate al ruolo di mogli e madri, non potevano partecipare alla politica e non avevano autonomia legale. Il Codice civile del 1865, basato sul modello napoleonico, stabiliva che le mogli dipendevano legalmente dai mariti, che le rappresentavano e amministravano i loro beni. Allo stesso tempo, il Codice penale Zanardelli (1889) prevedeva attenuanti per i cosiddetti delitti d'onore[1], giustificando in parte la violenza maschile come reazione a una presunta offesa all'onore della famiglia. In questo contesto, il corpo delle donne divenne un simbolo controllato dalla legge, dalla Chiesa e dai principi morali borghesi, che definivano cosa fosse accettabile e cosa no.

La società italiana di allora era dominata da una mentalità patriarcale e religiosa, che considerava le donne esseri fragili, emotivi e adatti solo alla casa. Le teorie positiviste e quelle di Lombroso sulla donna criminale contribuirono a far sembrare l'inferiorità femminile una cosa naturale, presentandola come un fatto biologico anziché come una costruzione sociale. Secondo Cesare Lombroso e Guglielmo Ferrero, nel loro libro *La donna delinquente*, *la prostituta e la donna normale* (1893), la criminalità femminile derivava da una mancanza

[1] In particolare, l'articolo 377 prevedeva una diminuzione della pena per i parenti maschi che uccidevano la moglie, la figlia o la sorella colte in adulterio, se agivano in preda all'ira causata dall'offesa all'onore della famiglia.

morale innata, legata al corpo e alla sessualità. Questa teoria giustificava la sorveglianza e la repressione del corpo femminile da parte delle istituzioni maschili.

In questo clima, l'onore della famiglia e la verginità erano considerati i valori più importanti, mentre la sessualità femminile era vista come una possibile minaccia all'ordine pubblico. L'aborto, la maternità al di fuori del matrimonio e la prostituzione erano mal visti e spesso puniti più sul piano morale che legale. Le donne che violavano queste regole erano considerate un pericolo da tenere sotto controllo.

La letteratura inizia a chiedersi come vivono le donne nella società e cosa pensano. Nei romanzi europei di Flaubert (*Madame Bovary*), Tolstoj (*Anna Karenina*) e Dumas figlio (*La signora delle camelie*), le donne che sbagliano vengono punite con la morte, perché considerate colpevoli secondo le regole della società borghese. In Italia, scrittori come Giovanni Verga nella novella *La Lupa* racconta la storia di una donna che si innamora di un contadino che poi diventa lo sposo di sua filgia malagrado questo lei continua a sedurlo cansandogli una crisi morali e religiosa, alla fine l'ha uccisa: *"Allora Nanni, pallido come un morto, afferro la scure e le vibro un colpo sulla testa"* (VERGA, 1977, p. 149). Nanni dopo aver avuto rapporti sessuali con la lupa, voleva sbarazzarsi da lei, dal senso della colpa, dalla vergogna subita per continuare la sua vita familiare con sua figlia. Con l'uccisione taciuta della donna e la reticenza di tutta la comunità, il patriarcato viene stabilito.

Un'altra opera di Varga, narra il femminicidio, questa volta è una commedia in tre atti, intitolata *Il marito di Elena* (1882), in cui Verga non narra un femminicidio nel senso un omicidio fisico, ma morale e sociale. L'autore espone le cause sociali e morali che spingono all'uccisione del genere femminile all'uccisione nella società Ottocentesca, che sono relative sempre al patriarcato, alla disparità del genere, e alla questione d'onore, il cosidetto il delitto d'onore. Come conferma Giovanni Rosa: "*In Verga la donna non viene uccisa con il coltello, ma col giudizio: è la voce pubblica che la condanna, e l'uomo che la rappesenta*" (ROSA, *Il teatro di Verga*, 1995, p. 82).

Tra gli anni Cinquanta e Novanta del Novecento, il potere patriarcale e i rapporti familiari tradizionali si indeboliscono. Le donne cominciano a ribellarsi e chiedere più diritti sopattutto l'uguaglianza di genere. I mutamenti politici, economici, sociali e giuridiche dell'epoca borghese avevano come conseguenze il cambiamento del ruolo della donna rispetto alla dominazione maschile e al contratto del matrimonio. Questo cambiamento si è rispecchiato anche nella letteratura e la nascita di nuovi temi da trattare come la parità di genere, la libertà sessuale, la violenza domestica, e il femminicidio. La narrativa femminile diventa anche strumento di denuncia sociale, con una visione critica sulle disuguaglianze e sul potere patriarcale,citiamo il romanzo intitolalto *Artemisia* (1947) di Anna Banti tratta il tema della violenza maschile nei confronti delle donne all'interno della società patriarcale. L'autrice narra l'episodio dello stupro di Artemisia Gentileschi da parte da Agostino Tassi, e introdurre un caso di delitto d'onore riguarda Annella De Rosa, pittrice di Napoli realmente esistita che è stata uccisa dal marito a causa di un adulterio. (MANDOLINI, Roma, 2017, p. 5).

In aggiunta, *Una donna* di Sibilla Aleramo, per la prima volta una donna racconta in prima persona cosa significa essere sottomessa e ribellarsi. In seguito, scrittrici come Elsa Morante, Natalia Ginzburg e Lalla Romano raccontano le forme più nascoste di violenza in casa e nella società, aprendo la strada a una maggiore consapevolezza del femminicidio nella letteratura e nella politica.

In questo contesto, si inserisce il romanzo *Isolina* (1985) di Dacia Maraini, considerato un libro molto importante. L'autrice si ispira a un fatto veramente accaduto a Verona nel 1900: l'omicidio di Isolina Canuti, una ragazza trovata morta nel fiume Adige dopo essere stata sedotta, abbandonata e uccisa da un ufficiale dell'esercito. Partendo da un vecchio fascicolo del tribunale, Maraini scrive un romanzo che è un po' un'inchiesta storica e un po' una storia inventata, mescolando documenti veri, testimonianze e ricostruzioni della sua immaginazione.

In questo modo, l'autrice dà di nuovo voce e dignità a una vittima dimenticata, trasformando un documento in un ricordo e una storia in un modo per rendere giustizia.

2. Dacia Maraini

Dacia Maraini, nata a Fiesole il 13 novembre 1936, e è la prima delle tre figlie di Fosco Maraini e dalla pittrice Topazia Alliata, trascorse un'infanzia complessa. Dacia ha eredito l'amore per la scrittura dalla sua famiglia: come si legge nel passo seguente:

> Sono nata in una famiglia di scrittori e quindi di lettori. Mia nonna, Joy Pawloska Crosse, scriveva libri di viaggio; il padre di mia madre, Enrico Alliata, scriveva studi di felosofia e trattati di cultura vegetariana; mio padre, etnologo e orientalista, scrive; uno zio materno, Gianni Guaita, ha scritto e scrive romanzi e teatro; mia sorella Toni, più giovane di me di qualche anno, scrive bellissimi racconti e poesie. In casa mia i libri erano più importanti di qualsiasi altra cosa (MARAINI, 2000, p. 21).

Il periodo trascorso in un campo di prigionia giapponese durante la Seconda guerra mondiale, a seguito del rifiuto della famiglia di aderire al regime fascista, è una esperienza durissima, che ebbe un impatto profondo su di lei, riemergendo spesso nei suoi scritti. Lei dice:

> Ho avuto fame. Per due anni di campo, più che la paura delle bombe – e ne cadevano in continuazione sulla nostra testa – più che i terremoti – e ne abbiamo patiti a decine – più che la paura dei parassiti, delle malattie, - ed eravamo tutti malati di beri-beri e scorbuto – era la fame. Ho sperimentato sulla mia pelle cosa vuol dire stare a digiuno per giorni, mesi, anni. Per fame mangiavo le formiche che vedevo passare nel nostro misero cortile dal pavimento di terra. (LA LUNA, 2020).

Dopo la guerra, visse in Sicilia e successivamente si trasferì a Roma, inserendosi nell'ambiente culturale. Negli anni Sessanta, insieme ad Alberto Moravia, Pier Paolo Pasolini e altri, diede vita alla rivista *Tempo di letteratura*. Si distinse presto come una voce rilevante nella narrativa italiana, concentrandosi su questioni femminili, sulla situazione della donna, sul femminicidio e sulla ricerca di autonomia. Negli anni settanta Dacia Maraini comincia a frequentare diversi gruppi femministi, tra cui citiamo; "Rivolta femminile" e "Il movimento femminista romano". Grazie agli incontri di autocoscienza, l'autrice si rende conto della diffusione della violenza di genere spesso chiuse tra le mura domestiche. Come si conferma nel seguente:

> Anni dopo, fra il '70 e l'80 mi sono trovata, con delle amiche, a fare degli incontri di "autocoscienza" così li chiamavamo allora e costituivano l'ossatura del movimento delle donne. (...). In quell'occasione scoprii che la cosidetta "molestia sessuale" da parte degli adulti sui bambini era una cosa comunissima, ben conosciuta a tutte o quasi tutte le bambine. (Sumeli Weinberg, 1993, p. 17).

Tra le sue opere principali si annoverano *La vacanza* (1962), *L'età del malessere* (*1963), Donna in guerra* (1975), *Isolina* (1985), *La lunga vita di Marianna Ucrìa* (1990), vincitore del Premio Campiello, e Chiara di Assisi (2013).

Oltre alla narrativa, Maraini si distinse nel teatro, fondando nel 1973 il Teatro della Maddalena, una compagnia composta interamente da donne, scrivendo opere che affrontano tematiche sociali e politiche con coraggio.

La produzione che si posta tra narrazione autobiografica e saggio, è considerata un'analisi della vita di Dacia Maraini e delle relazioni sociali in cui è cresciuta. È proprio questo aspetto che chiarisce la critica Giovanna Bellesia, quando scrive a proposito di Bagheria:

Maraini is not so much talking about herself as to herself. It is a search for origins, a coming to terms with a part of life she had repressed and loathed»[2]. (BELLESIA, *Variations on a Theme: Violence against Women*, p. 126).

Per di più i suoi scritti sono caratterizzato da un forte impegno civile e da una profonda analisi dell'identità femminile. Dacia Maraini rimane una delle scrittrici e intellettuali italiane più importanti, capace di combinare sensibilità letteraria e impegno sociale.

Insomma, Dacia Maraini emerge come figura chiave nella letteratura italiana moderna. La sua opera, estesa tra narrativa, teatro e saggistica, mostra un marcato interesse per questioni sociali e per il femminismo. Romanzi come *La lunga vita di Marianna Ucrìa* e Isolina esplorano la condizione femminile, la violenza in famiglia e il femminicidio, integrando elementi autobiografici e analisi sociali, come si nota in Bagheria. Anche nel teatro, Maraini indaga queste tematiche, in modo particolare attraverso la fondazione del Teatro della Maddalena, gestito interamente da donne. La sua scrittura si caratterizza per una particolare attenzione ai diritti delle donne, alla memoria, sia personale che collettiva, e a una critica delle strutture sociali che generano oppressione. Come si manifesta nel brano che segue:

> Le parcours de création de Dacia Maraini s'articule autour de plusieurs types d'écritures: l'écriture théâtrale, l'écriture poétique, l'écriture romanesque et celle des essais ; à leur tour, toutes ces formes d'expression déclinent les mêmes sujets, à savoir l'autobiographie et les histoires de femmes, ce qui sous-tend un engagement fort de type féministe et éthique qui n'a aucune prétention universaliste de compréhension du monde, des autres et de l'autre: loin d'être un instrument ontologique, pour Dacia Maraini l'écriture doit tout d'abord servir à formuler des questions que pose l'autre »[3] . (SAVOURET, 2010, p. 87).

3. Il tema del femminicidio in *Isolina*

3.1. Lo svolgimento della vicenda

Nel 1900, a Verona, in una giornata primaverile, il fiume Adige riporta alla città il corpo martoriato e sfigurato di una giovane donna. "*Una ragazza fatta a pezzi, i resti raccolti nel fiume, il busto, le gambe, un braccio, una testa senza più lineamenti*" (MARAINI, 1985, p. 9). La scoperta sconvolge la comunità locale e alimenta il macabro interesse dei media. Presto, il cadavere viene identificato come Isolina Canuti, ventenne, figlia di una sarta, una ragazza umile e riservata che lavora come domestica presso una famiglia benestante.

Isolina era innamorata di Gustavo S., un elegante e stimato tenente di cavalleria. Si erano conosciuti a una festa popolare e lui l'aveva corteggiata con parole dolci e promesse di matrimonio. Lei, con ingenuità e fiducia, si era abbandonata credendo nel suo amore. Ma quando rimase incinta, tutto cambiò. Gustavo la evitò, le scrisse parole aspre, la spinse ad abortire. "*Volevano che andassi da una donna che sa le erbe, ma io ho detto di no, che il mio bambino non si tocca*" (MARAINI, 1985, p. 45).

La sua gravidanza divenne rapidamente uno scandalo potenziale, mettendo a rischio la reputazione del tenente e dell'intero reggimento. La giovane viene isolata, umiliata, schernita. "*Nessuno le chiese che cosa volesse. Nessuno la difese. Si parlava di lei come di un oggetto*

[2] Maraini non parla tanto di sé, quanto a sé stessa. È una ricerca delle origini, un fare i conti con una parte della vita che aveva represso e detestato".

[3] « Il percorso creativo di Dacia Maraini ruota attorno a diversi tipi di scrittura : drammaturgia, poesia, romanzo e saggistica. A loro volta, tutte queste fome di espessione esplorano gli stessi temi: l'autobiografia e le storie di donne. Ciò sostiene un forte impegno femminista ed etico che non ha alcuna pretesa universalistica di comprendere il mondo, gli altri o l'altro. Lungi dall'essere uno strumento ontologico, per Dacia Maraini la scrittura deve innanzitutto servire a formulare le domande poste dall'altro".

smarrito, come di un fastidio da eliminare" (MARAINI, 1985, p. 37). Eppure, non si arrende. Scrive lettere d'amore e implora Gustavo di sposarla, ma riceve solo silenzio e minacce.

Una sera di febbraio, Isolina esce di casa, dicendo alla madre che deve incontrare "un amico" e che tornerà presto. Lo raggiunge vicino alle scuderie, dove lui l'aspetta con due commilitoni. L'incontro diviene un amaro confronto.

> Non capisci, Isolina, tu mi rovini la vita (p. 100). Lei tenta di parlare, ma viene respinta. Poi, solo il silenzio: Si sentì un tonfo nell'acqua, poi solo il rumore del fiume che inghiottiva la notte (MARAINI, 1985, p. 101).

Nei giorni seguenti, la madre la cerca disperatamente, finché il fiume restituisce il corpo smembrato. Le indagini iniziano, ma sono fin da subito influenzate dai pregiudizi. Gli ufficiali coinvolti sono protetti e la reputazione del reggimento ha la precedenza sulla giustizia. Durante il processo, Isolina viene implicitamente accusata di immoralità: i giornali la descrivono come leggera, provocante, una donna di facili costumi. Tutti dimenticano che è stata lei la vittima. La verità viene celata, gli imputati vengono assolti e il caso viene archiviato come omicidio ignoto.

Il romanzo si conclude con la voce della narratrice che si rivolge direttamente alla vittima, restituendole dignità e presenza. Infine, Dacia Maraini conclude con una frase che racchiude il significato dell'intera opera: "*Non ho inventato nulla, ho solo cercato di capire. E capire, a volte, è il modo più profondo di ricordare"* (MARAINI,1985, p. 116).

3.2. La Struttura Ibrida

L'originalità di *Isolina* sta nel suo modo di raccontare, che passa da una voce all'altra e si divide in tanti piccoli pezzi. Il libro mette insieme documenti del tribunale, lettere, racconti di chi ha visto e sentito, e commenti di chi ha scritto il libro. Tutto questo crea un insieme di voci diverse, come se fossero i pezzi sparsi di una storia vera. Ma allo stesso tempo, ci fa capire che queste fonti hanno dei limiti e che a volte lasciano delle cose non dette. Come spiega Maraini all'inizio del libro: "*Ho trovato pezzetti di verità, ma quello che non è stato detto forse dice più di quello che si trova scritto nei documenti*". (MARAINI, 1985, p. 7).

Il romanzo è come un archivio fatto di parole, dove lo scrivere diventa un modo per fare domande sulle parti nascoste della storia. L'autrice fa qualcosa di simile a quello che fanno gli storici che studiano le donne: cerca di ricordare le storie delle donne che sono state dimenticate dai documenti ufficiali, ricostruendo le loro vite partendo da quello che manca, dai buchi e dai silenzi degli archivi. Il fatto che la storia sia raccontata a pezzi non è un difetto, ma un modo per dire che è difficile arrivare alla verità quando le donne non hanno avuto la possibilità di parlare.

3.3. I personaggi

Nel romanzo, i personaggi servono come mezzi attraverso i quali l'autrice critica la posizione della donna e le ingiustizie in una società gestita da uomini.

3.3.1. Isolina Canuti

Isolina, protagonista del romanzo, incarna il femminicidio come annullamento dell'identità femminile. Giovane serva di umili origini, la sua ingenuità non le impedisce di mostrare dignità, anche quando coinvolta in una relazione con un ufficiale dell'esercito. La tragica realtà del suo caso – il suo corpo ritrovato senza vita nell'Adige nel 1900 – si trasforma, nell'opera di Maraini, in un simbolo della brutalità di un sistema patriarcale che priva le donne della loro umanità. Il corpo di Isolina fu trovato a pezzi: le mani, i piedi, la testa separati dal

tronco. Un corpo disfatto, smontato come se non appartenesse più a un essere umano ma a un oggetto da eliminare». (MARAINI, 1985, p. 45).

Secondo Stefania Lucamante (2002), Isolina non è solo una vittima. "*Il suo silenzio è una forma estrema di resistenza: una denuncia muta di una società che parla per lei e contro di lei*". (LUCAMANTE, p. 89)

Una delle cose più importanti del romanzo è che Isolina non parla mai direttamente. Tutto quello che sappiamo di lei arriva dalle voci degli uomini – giudici, dottori, soldati, giornalisti – che la descrivono, la studiano e la giudicano. Isolina non dice niente, sono gli altri a parlare per lei. Maraini ci fa capire così che le donne non hanno voce nella società. In una delle scene più forti, il corpo di Isolina è descritto con parole fredde e precise, come se fosse un oggetto: "*Il corpo della donna mostrava tagli fatti bene, con un coltello affilato, la pancia aperta, senza utero"* (MARAINI, 1985, p. 45).

Queste parole, usate dai medici, fanno capire che Isolina è vista solo come un corpo, senza anima. Maraini, invece, usa un tono diverso, più umano, e si chiede chi fosse veramente Isolina, cercando di capire cosa provava. In questo modo fa vedere che c'è una differenza tra il linguaggio del potere, che non tiene conto dei sentimenti, e il linguaggio della compassione, che cerca di ricordare.

3.3.2. Il tenente (l'amante di Isolina): L'incarnazione della violenza patriarcale

Il giovane tenente dell'esercito, amante di Isolina, rappresenta il maschio borghese che usa il suo potere sociale, economico e simbolico per dominare. La sua responsabilità non risiede solo nell'omicidio, ma anche nella protezione che riceve grazie alla sua posizione sociale. «*Nessuno voleva accusare il tenente. Tutti dicevano che era un bravo ragazzo, un signore d'onore. Lei, invece, era una serva, una poveraccia, una ragazza di nessuno*» (MARAINI, 1985, p. 72).

Come scrive Maria Pia Pozzato (1991), "*il tenente rappresenta il volto rispettabile del femminicidio: la violenza maschile che si nasconde dietro le forme del decoro e dell'onore*". (POZZATO, 1991, p. 491). Maraini indica che il delitto deriva da una cultura patriarcale, non dalla passione, in cui la donna è vista come proprietà maschile. Il tenente, grazie alla sua posizione, rappresenta la giustificazione sociale della violenza.

3.3.3. Un personaggio collettivo: La società patriarcale

Oltre ai singoli protagonisti, Isolina include molte voci maschili (giudici, giornalisti, medici, testimoni) che formano un personaggio collettivo: la società patriarcale. Maraini sviluppa il romanzo tramite documenti, verbali, articoli e lettere, mostrando come la verità sia alterata dai discorsi ufficiali.

> Le carte dicono tutto e il contrario di tutto. Ogni voce maschile sembra voler mettere ordine, ma nessuna riesce a dire la verità di Isolina. Solo il silenzio della ragazza pesa come un macigno su queste carte piene di parole. (MARAINI, 1985, p. 101).

Anna Nozzoli (2003) argomenta che il romanzo presenta il linguaggio maschile come strumento di potere e mistificazione, e che l'uso di documenti mette in luce la relazione tra linguaggio, istituzioni e violenza. (NOZZOLI, 2003, p. 143). In questo contesto, il processo successivo alla morte di Isolina trascende la sfera giudiziaria, assumendo una valenza simbolica: un'azione legale contro la donna stessa, rea di essere indipendente ed indigente.

3.4. La rappresentazione del femminicidio in *Isolina*

Nel romanzo *Isolina*, Dacia Maraini offre una riflessione sul femminicidio come fenomeno storico, culturale e simbolico. Piuttosto che semplicemente narrare un singolo crimine, la scrittrice ne esplora le origini nel sistema, rivelando come la violenza contro le donne sia supportata da un insieme di linguaggi, istituzioni e prospettive maschili che ne giustificano l'eliminazione. Il corpo femminile, da fonte di vita, nel testo diviene luogo di controllo e punizione, palcoscenico su cui si esercita il potere patriarcale che spesso criticato nei suoi scritti come si legge nel passo seguente:

> Dacia Maraini is keenly aware of the importance of women's solidarity. In her writings she has not only tried to condemn the 'culture of the fathers', but also tried to awaken and incite women to improve their situation and fight abuse"[4] (BELLESIA, 2000, p. 131).

3.4.1. Il corpo come luogo del potere e della violenza

Fin dall'inizio, la narrazione si concentra sul destino del corpo di Isolina, smembrato e ricomposto come una reliquia profanata. Le descrizioni, tratte dai verbali giudiziari e dai referti medici, rivelano una violenza non solo fisica, ma anche nel linguaggio: la terminologia anatomica, il tono neutro delle perizie, la freddezza burocratica della giustizia nascondono l'orrore, trasformando la vittima in oggetto di sapere e controllo. Maraini commenta con sdegno dicendo: "*La voce del perito pesa, misura, descrive. Ma non sente. È una lingua che seziona, non che comprende*" (MARAINI, 1985, p. 48).

La scrittura dell'autrice si pone come opposto a questo linguaggio del potere: tramite la narrazione, cerca di restituire sensibilità e dignità al corpo violato. L'autopsia ufficiale diviene una metafora della scomposizione simbolica dell'identità femminile, vittima di una cultura che ha trasformato la donna in un corpo da controllare e possedere.

La violenza contro le donne non riguarda solo l'eliminazione fisica, ma anche la negazione della loro individualità. In *Isolina*, questo processo di disumanizzazione è chiaro: il corpo della protagonista è privato del nome, della parola e della storia, diventando un "pezzo di prova" in un processo dominato da uomini. Per Maraini, scrivere significa ricomporre il corpo simbolico della vittima, ridarle un volto e una voce tramite la letteratura.

3.4.2. La denuncia del linguaggio

Un aspetto notevole del romanzo è la denuncia del linguaggio usato dalle istituzioni come strumento di violenza. Durante il processo, Isolina viene descritta da giudici e giornalisti con parole piene di moralismo e sospetto. La giovane, invece di essere vista come vittima, viene trasformata in responsabile del suo destino: *"Era una ragazza troppo libera, troppo disinvolta. Una che cercava la rovina con le proprie mani"* (MARAINI, 1985, p. 76).

Mostrando queste voci, Maraini mette in scena il sistema di attribuzione della colpa alla donna, tuttora presente nel dibattito sociale sul femminicidio. Il romanzo diventa un'analisi del linguaggio in cui la scrittrice smaschera le strategie retoriche che trasformano l'omicidio in fatalità e la vittima in complice.

In opposizione a questa retorica dominante, la voce narrante è indignata e partecipe, mettendo in discussione le responsabilità di tutti: "*Chi ha ucciso Isolina? Solo l'uomo che l'ha tagliata a pezzi, o tutti quelli che hanno distolto lo sguardo?"* (MARAINI, 1985, p. 81). Il

[4] "Dacia Maraini è profondamente consapevole dell'importanza della solidarietà femminile. Nei suoi scritti non si è limitata a condannare la "cultura dei padri", ma ha anche cercato di sensibilizzare e incitare le donne a migliorare la loro situazione e a combattere gli abusi".

romanzo sposta la discussione dal piano personale a quello sociale, mostrando che ogni atto di violenza è il risultato di una cultura che considera normale il dominio maschile e il silenzio femminile. Come si espime nel passo seguente:

> Non parlo di una visione personale ma collettiva. Solo una interpretazione del mondo elaborata dalla maggioranza delle donne e che esprima il loro eros puo dare luogo ad un linguaggio originale femminile". (BELLEZZA, 1981).

3.4.3. La memoria come atto politico e poetico

La scrittura di *Isolina* si presenta come un atto di ricordo e resistenza. La finzione letteraria non cancella la realtà del crimine, ma la trasforma in testimonianza. Nel recuperare la voce della vittima, Maraini crea una riparazione simbolica che va oltre il singolo caso, inserendo la storia di Isolina in una serie più ampia di donne dimenticate. Lei spiega: *"Non volevo raccontare solo la sua morte, ma la sua esistenza. Dare un nome a chi ne è stato privato è forse il primo passo verso la giustizia"* (MARAINI, p. 92). In questo senso, la narrativa di Maraini si unisce al più ampio tema della memoria femminile nella letteratura italiana odierna, dove la scrittura diventa un modo per correggere le mancanze della storia. Il romanzo agisce come strumento etico: restituisce dignità a un corpo violato e affida al lettore la responsabilità del ricordo.

3.4.4. Patriarcato e l'ingiustizia sociale

Maraini porta alla luce come il patriarcato, le ingiustizie sociali e le leggi di classe si intreccino. Le istituzioni sembrano proteggere gli uomini a scapito delle donne. L'esercito e i tribunali tutelano l'onore dei militari, trascurando il corpo e la vita della giovane Isolina. La giustizia si mostra così parziale: "*L'onore del reggimento valeva più della vita di una ragazza"* (MARAINI, 1985, p. 72). Questa frase condensa la disparità di trattamento tra uomini e donne, accentuata dalle differenze di classe sociale: Isolina, data la sua povertà e mancanza di supporto, si trova senza difese.

Conclusione

La raffigurazione del femminicidio nella letteratura italiana, dalle origini al Novecento, mostra i cambiamenti del ruolo femminile nella società. Inizialmente la donna è una vittima silenziata e punita, poi diventa una voce che denuncia la violenza e afferma la propria dignità. Nelle epoche passate, la morte di una donna poteva essere giustificata da questioni d'onore o dal potere maschile. Invece, la letteratura moderna, specialmente con autrici come Dacia Maraini, usa la narrazione della violenza per ricordare e cercare giustizia. *Isolina* ne è un esempio: una storia di sofferenza trasformata in una dichiarazione di verità e una protesta contro la dimenticanza, intrecciando realtà e finzione.

L'autrice combina ricerca storica e impegno etico nella scrittura. Tramite un'innovativa forma di romanzo-documento, trasforma un fatto di cronaca dimenticato in un atto di memoria letteraria, ridando alla vittima la sua voce e identità. Questa fusione di testimonianza e invenzione narrativa permette di andare oltre i confini della documentazione storica, esplorando una verità emotiva e morale che la giustizia e la storia ufficiale non hanno riconosciuto.

Il romanzo evidenzia come il femminicidio sia un fenomeno culturale e linguistico, non solo un evento singolo. È il prodotto di un sistema patriarcale che oggettivizza il corpo femminile e colpevolizza la parola femminile. Maraini decostruisce questo modello, mostrando come la violenza contro le donne sia alimentata da un linguaggio che le esclude, da istituzioni

che le giudicano e da una memoria collettiva che tende a cancellarle. La scrittura diventa così un atto di giustizia simbolica: raccontare Isolina significa opporsi al silenzio e restituire dignità a tutte le donne rese invisibili dalla storia.

La scrittrice chiarisce come la narrazione diventi strumento di indagine sulla memoria e sul corpo femminile. Pertanto, il romanzo *Isolina* può essere visto come un archivio di memoria civile, un testo che, pur muovendosi tra realtà e finzione, conserva la sua funzione politica e umana: ricordare per evitare che la violenza si ripeta. Come scrive Maraini: *"Ogni storia di donna uccisa è una storia che chiede di essere raccontata, perché solo la parola può dare pace a ciò che è stato cancellato*". (MARAINI, 1985, p. 94).

BIBILIOGRAFIA

BELLESIA, Giovanna, « *Variations on a Theme: Violence against Women* », in Rodica Diaconescu Blumenfeld, Ada Testaferi (a cura di), the Pleasure of writing: Critical Essays on Dacia Maraini, Purdue University Press, WEST Lafayett, Indiana, 2000

BELLEZZA, Dario (Intervista a Dacia Maraini), *Questo libro sulla memoria di una donna*, Paese sera 22 aprile 1981

GENESINI, Pietro, Le donne nella *Divina Commedia*, Padova, 2021

GRAZIA, Maria, WEINBERG Sumeli, *Invito alla lettura di Dacia Maraini,* University of South Africa, Pretoria, 1993

LUCAMENTE, Stefania, *Dacia Maraini tra storia e memoria: scrittura come testimonianza*, Firenze: Le Lettere, 2000

MANDOLINI, Nicoletta, *Intervista a Dacia Maraini*, Roma, Luglio 2016

MANDOLINI, Nicoletta, *Il femminicidio raccontato in Artemisia di Anna Banti e la storia di Elsa Morante*, Roma, Adi editore, 2017

MARAINI, Dacia, *Amata scrittura. Laboratorio di analisi letture proposte conversazioni, Milano,* Rizzoli, 2000

MARAINI, Dacia, Michelangelo La Luna (a cura di), *Sguardo a Oriente. Reportage, ricordi, racconti di un continente affascinante*, Cava de' Tirreni, Marlin, 2022

NOZZOLI, Scritture femminili in Italia: un secolo di storie, Laterza, 2003

PIA POZZATO, Maria, *Il corpo e la voce*: *scrittura e femminicidio* in Dacia Maraini, in Italica, vol. 68, n. 4, 1991

ROSA, Giovanna, *Il teatro di Verga*, Milano: Garzanti, 1995

SAVOURET, Piere Laurent, *Polars En quête… l'Autre,* Université de Savoie, 2010

STERPOS, Marco, Lettura del Canto V DEL Purgatorio Il canto di "Pia de' Tolomei", Coll Dantesca, 11, 2009

VERGA, Giovanni, *La Lupa, in Tutte le novelle,* Mondadori, 1977

SITOGRAFIA

https://www.academia.edu/82831924/Femminicidio_e_stalking_nell_antica_Roma
https://files.core.ac.uk/download/478560659.pdf
https://dionysusexmachina.it/wp-content/uploads/2018/12/4.pdf
https://www.dramma.it/dati/monografie/teatroefemminile.pdf
https://www.rizzolieducation.it/news/la-morte-di-apronia-un-femminicidio-nellantica-roma/
https://www.dramma.it/dati/monografie/teatroefemminile.pdf.
http://www.ebooksbrasil.org/adobeebook/ladivinacommedia.pdf
https://doi.org/10.15162/1827-5133/976

WRITING EMOTION: THE NARRATING SELF IN *LA GRANDE MAISON* BY MOHAMED DIB AND *QUER PASTICCIACCIO BRUTTO DE VIA MERULANA* BY CARLO EMILIO GADDA

ÉCRIRE L'ÉMOTION : LE MOI NARRATEUR DANS *LA GRANDE MAISON* DE MOHAMED DIB ET DANS *QUER PASTICCIACCIO BRUTTO DE VIA MERULANA* DE CARLO EMILIO GADDA

SCRIVERE L'EMOZIONE: L'IO NARRANTE IN LA GRANDE MAISON DI MOHAMED DIB E IN QUER PASTICCIACCIO BRUTTO DE VIA MERULANA DI CARLO EMILIO GADDA

Wahiba BOULKOUR
Badji Mokhtar – Annaba University
12. P.O.Box . 23000 Annaba, Algeria
wahiba.boulkour@univ-annaba.dz

Abstract

This article examines the projection of the authorial self in La grande maison by Mohamed Dib and in the existential detective novel Quer pasticciaccio brutto de via Merulana by Carlo Emilio Gadda. Using a comparative and interdisciplinary approach, the analysis highlights how both authors transfer their inner tensions, existential disorientation, and complex relationship with historical and personal reality into their texts. Narrative thus becomes a space for emotional expression, where the protagonists serve as symbolic vehicles for the author's lived experience. In Dib's work, the character of Aïni reflects colonial trauma and identity instability; in Gadda's, Liliana embodies the ethical and emotional chaos of a disoriented society, mirroring individual torment. The article ultimately demonstrates the central role of emotion in writing as a form of knowledge and self-representation.

Résumé

Cet article analyse la projection de l'ego de l'auteur dans le roman La grande maison de Mohamed Dib et dans le roman policier existentiel Quer pasticciaccio brutto de via Merulana de Carlo Emilio Gadda. À travers une approche comparée et interdisciplinaire, il met en lumière la manière dont les deux écrivains transfèrent dans leurs textes leurs tensions intérieures, leur sentiment de désorientation existentielle ainsi que la complexité de leur rapport à la réalité historique et personnelle. La narration devient ainsi un espace d'expression émotionnelle, où les protagonistes agissent comme des véhicules symboliques du vécu de l'auteur. Chez Dib, la figure d'Aïni reflète le traumatisme colonial et l'instabilité identitaire ; chez Gadda, Liliana incarne le chaos éthique et affectif d'une société en crise, miroir du tourment individuel. L'article démontre ainsi le rôle central de l'émotion dans l'écriture comme forme de connaissance et d'autoréflexion.

Riassunto

L'articolo analizza la proiezione dell'io autoriale nel romanzo La grande maison di Mohamed Dib, e nel giallo esistenziale Quer pasticciaccio brutto de via Merulana di Carlo Emilio Gadda.

Attraverso un approccio comparato e interdisciplinare, si evidenzia come entrambi gli autori trasferiscano nel testo le proprie tensioni interiori, il senso di disorientamento esistenziale e la complessità del rapporto con la realtà storica e personale. La narrazione diventa così spazio di espressione emotiva, in cui i protagonisti fungono da veicoli simbolici del vissuto dell'autore. In Dib, la figura di Aïni riflette il trauma coloniale e l'instabilità identitaria; in Gadda, Liliana incarna il caos etico e affettivo di una società allo sbando, specchio del tormento individuale. Il saggio intende così dimostrare il ruolo centrale dell'emozione nella scrittura come forma di conoscenza e autorappresentazione.

Keywords: *Self-projection; emotion; emotional autobiography; italian literature; narrative writing;*

Mots-clés: *projection de soi; émotion; autobiographie émotionnelle; littérature italienne; écriture narrative;*

Parole chiave: *Proiezione dell'io; emozione; autobiografia emotiva; letteratura italiana; scrittura narrativa;*

Introduzione

La letteratura, lungi dall'essere un semplice esercizio di finzione, costituisce spesso uno spazio privilegiato per la rielaborazione emotiva del vissuto individuale. In particolare, il rapporto tra l'autore e la sua opera può rivelarsi un veicolo potente di autorappresentazione e di riflessione sul sé. L'articolo che segue si propone di indagare il legame tra emozione e scrittura attraverso un'analisi comparata di due figure letterarie emblematiche: Aïni, protagonista del romanzo *La grande maison* (1952) di Mohamed Dib, e Liliana Balducci, personaggio chiave in *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana* (1957) di Carlo Emilio Gadda. Entrambi gli autori, pur appartenenti a contesti storici e culturali profondamente diversi, sembrano proiettare nelle loro opere una parte del proprio mondo interiore, marcato da tensioni emotive, disillusioni, traumi storici e un persistente senso di dissidio interiore e esistenziale. Attraverso un approccio interdisciplinare, l'analisi si concentrerà dunque su come l'io autoriale si inscriva nel testo letterario, trasformando l'opera narrativa in un territorio liminale tra autobiografia emotiva e costruzione estetica. L'indagine intende mostrare come la narrazione, nei due casi considerati, si configuri non solo come rappresentazione di eventi o azioni, ma anche come luogo intimo di rivelazione e conoscenza del sé.

1. La relazione tra psicoanalisi e scrittura

Nel diciannovesimo secolo, la psicoanalisi viene rivelata e teorizzata da Sigmung Freud, è innanzitutto, un metodo che ha per obbiettivo quello di trattare terapeuticamente i diversi mali psicologici, nascosti nell'inconscio. Ernest Jones in *Che cos'è la psicoanalisi*? (1949), presenta una sintesi efficace della storia, della struttura teorica e dei campi applicativi della dottrina psicoanalitica, in cui spiega che la psicoanalisi è una scienza che cerca di mettere in luce i lati nascosti della psiche, secondo Jones, "la psicoanalisi tenta di rispondere a problemi che precedentemente non erano stati nemmeno posti; problemi la cui esistenza viene spesso negata. Per lo più riguarda quasi esclusivamente un campo della conoscenza, l'inconscio, che è o sconosciuto o negato". (JONES, 1952, p. 5).

Secondo Carl Gustav Jung, nell'opera *Psicologia dell'inconscio* (1912), l'inconscio rappresenta la matrice da cui si origina la coscienza: quest'ultima non solo è profondamente legata all'inconscio, ma ne è anche costantemente influenzata.

In questo quadro, la psicoanalisi si propone come uno strumento per indagare tali dinamiche profonde della psiche. Come osserva Ernest Jones, essa è spesso percepita in modo

contraddittorio: da un lato, come una serie di affermazioni talmente improbabili da risultare inoffensive; dall'altro, come intuizioni che sfidano le convenzioni del pensiero comune. La verità, probabilmente, si colloca a metà strada tra questi due estremi. Il compito della psicoanalisi, infatti, è quello di affrontare interrogativi che in passato non erano nemmeno stati formulati, e che spesso vengono ancora oggi negati. Il suo campo privilegiato resta l'inconscio, una dimensione dell'essere umano tanto ignorata quanto fondamentale.

Il fondamento e la base della psicoanalisi è la parola, questa ultima occupa un posto rilevante, che mira a diminuire la sofferenza di un paziente, sofferenza a cui si è confrontato durante la sua esistenza ad un certo momento. La psicoanalisi cerca di liberare qualcosa di intimo e di profondo, può essere una conoscenza, un senso oppure un ricordo, un sentimento. Essa cerca il punto di origine di un qualsiasi sintomo per partecipare alla sua conclusione, per capire come andrà a finire. Il metodo psicoanalitico si basa sulla regola fondamentale dell'associazione libera, significa che la parola è liberata da ogni censura, da ogni controllo.

Questa regola è una via priviligiata che struttura gli inconsci : i desideri, le fantasie. È per l'associazione libera che il psicoanalista tenta di fare produrre un discorso che autorizza una conoscenza più esauriente possibile dell'insieme delle rappresentazioni, delle credenze e dei desideri. La psicoanalisi è una disciplina complessa che non è veramente possibile afferrare nel suo insieme né riassumere brevemente, ma si può dire che comprende parecchi livelli e che i suoi principi si organizzano allo stesso tempo a partire da una tecnica fondata sull'interpretazione controllata del trasferimento e del desiderio, a partire di un metodo di investigazione dei processi incoscienti per questa tecnica dell'associazione libera a partire da una teoria della vita psichica articolata intorno a un insieme di ipotesi enunciate da Freud, Lacan e i suoi successori.

La parola psicoanalisi è come un albero a tre rami, è usata per intendere tre cose : il primo significa un procedimento di trattamento inventato dal professore Sigmund Freud di Vienna per curare una specifica categoria di malattie nervose. Significa anche una tecnica usata per lo studio dei livelli più immersi della mente. Ed infine viene usato pure per descrivere il campo del sapere acquistato grazie all'esercizio di questo metodo e quindi è sinonimo di "scienza dell'inconscio".

Secondo questo ultimo uso della parola, potrebbe benissimo essere un'estensione del significato, ma, per capire come un metodo di studio possa essere allo stesso tempo un metodo di cura, occorre la conoscenza di alcuni problemi reconditi del funzionamento mentale. Secondo Jones, si potrebbe pensare che tre significati siano sufficienti per un solo termine tecnico, ma il lettore deve essere avvertito che "la parola è usata spesso illegittimamente in diversi altri sensi e che questa è la vera ragione della confusione e della difficoltà nel comprendere ciò che la psicoanalisi è realmente". (JONES, 1952, p. 6).

Nel corso degli anni, molti psicoanalisti si sono impegnati per ampliare il campo della psicoanalisi adottando una via mezzana cioè hanno incluso una prospettiva di genere più sensibile alle differenze individuali. Come Julia Kristeva, è differente delle altre femministe perché il loro unico scopo era di diventare non solo uguali all'uomo ma superiori negando così la loro parte femminile come procreare, lei è per le libertà di scegliere e di essere però senza cancellare le diversità dei due sessi.

In psicoanalisi, L'analista incoraggia il paziente a parlare liberamente dei propri pensieri, dei sogni e dei desideri, nel tentativo di scoprire i significati nascosti e che possono influenzare il comportamento e la salute mentale. Può anche proporre un altro metodo : quello di scrivere, "perché nell'aspetto della scrittura si imprimono attittudini e tendenze della psiche" (MARCHESAN, 1993, p. 91) alcuni pazienti possono essere incoraggiati a tenere un diario come il caso del personaggio di Zeno Cosini nell'opera *La coscienza di Zeno* di Italo Svevo.

Dunque, la psicoanalisi e la scrittura possono avere una relazione significativa, "le leggi della scrittura sono il ponte di passaggio tra il sistema grafico e quello pschico"

(MARCHESAN, 1993, p. 50) perché entrambe spingono l'individuo a autoanalizzarsi, esprimersi per la comprensione di se stessi. Infatti gli scrittori si autoanalizzano, osservano l'ambiente e le condizioni in cui vivono poi esprimono abilmente i loro sentimenti attraverso la scrittura.

2. Dal dentro al fuori : emozioni d'autore in *La Grande Maison* e *Quer pasticciaccio*

La narrativa italiana del secondo Novecento è caratterizzata da una vasta gamma di temi e stili letterari che riflettono le trasformazioni sociali, politiche dell'epoca, come il movimento studentesco, il femminismo e le lotte operaie.

Gli scrittori avvertono una forte esigenza di denunciare tutto quello che andava storto nella loro società, affrontato temi di impegno civile, critica sociale e ricerca di una nuova identità. Negli anni Sesssanta, i romanzi di critica sociale che indagano sull'ambiente della fabbrica e le condizioni degli operai, malavita delle periferie, sul fenomeno mafioso.

I romanzi di tipo intimista che prediligono temi della memoria dell'analisi psicologica, dopo l'ansia di denuncia che aveva caratterizzato le esperienze precendenti si afferma un ritorno alla scrittura più intima e soggettiva. Senza dimenticare il ritorno in auge il il romanzo storico. Poi verso la Fine degli anni Settanta si assiste ad un acceso sperimentalismo dovuto alla trasformazione della societa (come lo sviluppo industriale, mentalità borghese) gli scrittori si interrogano sul ruolo della letteratura e cercano nuove forme narrative che si adeguano a questi mutamenti.

Tendenza della letteratura postmoderna, è finita l'epoca della modernità e inizia la realtà caotica frantumata non si può più produrre niente di nuovo, possono solo riprendere gli stili del passato e contaminarli con elementi nuovi.

La letteratura algerina di espressione francese è apparsa negli anni Cinquanta periodo in cui l'Algeria era sotto il dominio francese. È una letteratura impegnata, che offre un panorama storico, sociale e culturale dell'Algeria in quel periodo. Che rispecchia tutto il dissidio interiore che provano sia gli algerini che gli autori stessi perché si sentono intappolati tra tradizione e modernità, ma anche per denunciare i valori contraditori e a volte pure ingiusti della loro cultura.

Nel secondo Novecento, sia la letteratura algerina che quella italiana hanno visto l'emergere di parecchie immagini di donne, ognuna è come se fosse un fiume che si dirama dando nascità ad altri rami, per riflettere la loro anima interiore ma anche la propria società, incontriamo donne emancipate ma anche sottomesse, altre sono l'alterego, il riverbero della personalità degli autori e autrici. Ma la rappresentazione sulla quale ci focalizzeremo è quella di due donne Aïni e Liliana due personalità molto diverse per origine e contesto, ma entrambi attraversano ambienti segnati da tensioni sociali, instabilità e incomprensioni profonde.

2.1. Liliana Balducci in *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana*

Uno dei lavori più celebri di Gadda è senza dubbio *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana* (1957), un giallo atipico perché, alla fine nessuno scopre chi è l'assassino, non si può avere una storia a lieto fine, il bene purtroppo come nella vera vita non trionfa.

Lo stile dell'autore nasce da un pasticcio di linguaggi, dialetti, gerghi, parole straniere, termini tecnici e scientifici frutto dal suo vocabolario di ingegnere. Ci sono molte espressioni popolari ma anche colte, è un linguaggio a effetto *Yoyo* a volte alto, altre volte basso. Il plurilinguismo di Gadda rispecchia semplicemente la propria visione del mondo, ossia un caos confuso e che confonde. Il mondo è plurilingue e quindi bisogna esprimersi in questo modo aggrovigliato per esporre al meglio la realtà in cui si vive.

La vicenda si svolge negli anni venti esattamente nel 1927 A Roma, quando l'Italia era ancora sotto la dominazione del regime totalitario del Fascismo. La storia si sviluppa intorno alla scoperta del cadavere misteriosamente assassinato di Liliana Balducci che insieme al commisario Francesco Ingravallo è considerata come la figura centrale del romanzo. I temi flagranti in questo romanzo sono la critica della società borghese e del regime fascista.

Quer pasticciaccio brutto de via Merulana inizia con la scena che riunisce la coppia Balducci : il ricco marito e sua moglie Liliana e Don Ciccio che cenano insieme, tranquilli. Liliana è una donna serena, dolce e soprattutto bella e fresca. Ma lei non aveva figli, sinonimo di solitudine. Per colmare questo vuoto, lei, invitava dei giovani ragazzi, lontani parenti.

Liliana Balducci rappresenta anche le idee patriarcali e misogine che regnavano durante il Fascismo. La protagonista è una donna che non ha e non può procreare, quindi per la società di quel periodo buio e triste lei è per forza un essere disperato senza obbiettivi né futuro, quindi per quelle mentalità opache e chiuse è insignifiante.

La storia gira attorno all'immagine di un cadavere, quello di Liliana, selvaggiamente uccisa. Ma grazie a questa immagine lugubre del corpo martirizzato si notano elementi essenziali per capire la profondità e la complessità dello scrittore Carlo Emilio Gadda.

Il critico Federico Bertoni ha messo in luce la complessità della personalità di Gadda, attraverso la scena del secondo capitolo del *Pasticciaccio* dove, dopo la falsa partenza della rapina nello stabile di via Merulana, si consuma l'omicidio di Liliana Balducci.

Bertoni, rileva i giochi di richiami espliciti e impliciti nella descrizione del corpo, a cominciare dalla descrizione dello sguardo vuoto che caratterizza la donna : "Oh, gli occhi! dove, chi guardavano? Gli occhi affossati, ma orribilmente aperti nel nulla, fermi a una meta inane sulla credenza" (GADDA, 2001[1957], p. 58). Mettendo a confronto i dettagli più violenti come le macchie di sangue, i lividi, ed abrasioni, l'uso dei colori il bianco, rosso e nero, Bertoni conclude con una lettura affascinante, ma generalmente nota alla critica:

> Ciò che le […] descrizioni rappresentano letteralmente, ciò che mettono in scena con maggiore o minore evidenza, può essere traslato sul piano metaforico e trasformato in un vero e proprio paradigma con cui definire l'approccio di Gadda nei confronti del mondo e della sua rappresentazione letteraria. (BERTONI, 2001, p. 38).

La descrizione del corpo senza vita della donna, nell'opera, diventa metafora narrativa, è ridotta all'unica "funzione proposizionale, ossia, la figura della madre, letterale o simbolica che sia" (BERTONI, 2001, p. 38).

Liliana, rappresenta il lato negativo, cioè, la debolezza, l'incompletezza, l'irrazionalità, il caos. L'autore propone il ritratto di una donna che rispecchia la perfezione ma allo stesso tempo rimane ostile nei confronti delle donne. Infatti nel suo romanzo, Gadda, distrugge tutta una letteratura e tradizione narrativa in cui la donna viene sublimata e modellata secondo modelli e canoni precisi.

La sua visione riguardo le donne borghesi è assai crudele, addirittura misogina e distrugge con il Pasticciaccio, la figura tradizionale della madre delicata e devota, con quella di una signora nevrotica e soprattutto sterile.

Tutte le donne che non rispettano le regole imposte dalla società borghese, dovranno pagare caro il prezzo di questa differenza, come lo aveva pagato la Balducci : perdere la vita.

L'autore, crea un personaggio in totale contradizione, infatti, per il cadavere di Liliana Balducci, il commisario Ingravallo, ossia, l'autore stesso, prova un'irresistibile, incontrollabile, delicata e affettuosa attrazione e se lo deduce attraveso le materie delicate che indossa come la maglia e la seta e i colori *pastel* dei suoi abiti che rappresentano la purezza come il bianco ed il lilla, ma anche usando parole chiave come purezza, candore, gentile, sottile, delicata, seta, luce, lieve. Ma Ingravallo, prova anche repulsione e il lettore lo può osservare attraverso le

numerose immagini e la descrizione gotica e feroce della ferita ed i colori caldi come il rosso che ricchiama al sangue, alla violenza e l'orrore, ma anche tramite l'uso di parole aspre, crudeli che richiamano alla morte : sangue, sarcofago, carne, taciturne dimore :

> Aveva mutande bianche, di maglia a punto gentile, sottilissimo, che terminavano a metà coscia in una delicata orlatura. Tra l'orlatura e le calze, ch'erano in una lieve luce di seta, denudò se stessa la bianchezza estrema della carne, d'un pallore da clorosi: quelle due cosce un po' aperte, che i due elastici – in un tono di lilla – parevano distinguere in grado, avevano perduto il loro tepido senso, già si adeguavano al gelo: al gelo del sarcofago, e delle taciturne dimore (GADDA, 2001[1957], p. 58).

Benché il romanzo *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana* non sia attraversato dalla stessa carica autobiografica dell'opera *La cognizione del dolore* (1963), ma lascia trasparire la personalità dell'autore, questo ribrezzo e repugnanza nei confronti del corpo senza vita di Liliana è conseguenza dello straziante tormento vissuto e inflitto dalla propria madre, che lo scrittore, cerca di trasmettere agli altri attraverso Liliana.

Grazie alla teoria freudiana, si può ipotizzare che esista un fondo psichico intimo e costante, dove una tragedia personale può depositarsi, per poi riemergere nel tempo, portando con sé un'inquietante freschezza e attualità.

Secondo Ignazio Matte Blanco, in *Creatività ed ortodossia*, (2004), la genesi artistica si tuffa e pesca nell'inconscio e ne sarà necessariamente coinvolta. L'autore, cerca (in)consciamente di punire la madre (La Balducci) prima privandola dall'unica funzione che possa avere una donna in quel periodo fascista, ossia, procreare figli. Poi viene il secondo castigo : la sua morte e soprattutto il modo con il quale perde la vita. È violentemente assassinata, il suo corpo, la ferita, il suo sangue lo ripugnava :

> Un terribile taglio rosso le apriva la gola, ferocemente. Aveva preso metà il collo, dal davanti verso destra: sfrangiato ai due margini come da un reiterarsi dei colpi, lama o punta: un orrore! da nun potesse vede, (...) Palesava come delle filacce rosse, all'interno, tra quella spumiccia nera der sangue, già raggrumato con delle bollicine rimaste a mezzo. (GADDA, 2010 [1957], p. 60)

Come nei *Trionfi* di Franceso Petrarca *In vita e in morte di madonna Laura* anche per quanto riguarda Liliana abbiamo un prima e un dopo la morte.

Quando era viva viene descritta come una donna bella, dolce, e che suscita genuinamente sentimenti perfidi nell'anima dei maschi che la circondano. E soprattutto, nel romanzo è descritta, secondo i canoni della società fascista come una terra secca e arrida, lei non è in grado di generare figli. La scena sinistra del corpo di Liliana Balducci rappresenta anche le idee dominanti in quel periodo fascista, lei è stata giudicata, emarginata, condannata e uccisa non da un solo assassino ma da tutta una società complice e marcia.

L'opera ma soprattutto la contradizione che caratterizza il personaggio di liliana lascia trasparire la personalità dell'autore, questa espulsione e repugnanza nei confronti del corpo della povera Liliana è conseguenza del tormento vissuto e inflitto dalla propria madre, che lo scrittore cerca a trasmettere ai lettori attraverso il personaggio femminile di Liliana. La critica letteraria Lucilla Sergiacomo nell'opera *Gadda spregiator de le donne. Sublimazione misoginia* femminicidi*o*, nel brano in cui viene raccontato il feroce femminicidio inflitto alla protagonista, svela la misoginia dello scrittore.

2.2. Aïni in *La grande maison* di Mohamed Dib

L'opera *La grande maison* di Mohammed Dib è ambientata in una città dell'Ovest algerino ossia Tlemcen, città dov'è nato lo scrittore. Nel 1939, momento in cui l'Algeria era sotto il dominio francese.

Nel romanzo si osserva una forte presenza di sciarade e di un lessico locale strettamente legato al contesto culturale algerino, come dimostrano i canti e le poesie di certe donne. Questi elementi costituiscono veri e propri riti espressivi dell'universo algerino, strumenti attraverso i quali il popolo ma, soprattutto, le donne cercano di rompere il silenzio imposto dalla società patriarcale. Essi rappresentano una forma inedita e resistente di parola femminile. Inoltre, si rileva l'integrazione del discorso orale nella scrittura dibiana: i dialoghi di Aïni e degli altri personaggi sono ricchi di termini ed espressioni tratti dal parlato algerino, infatti si nota la forte influenza della cutura araba come l'uso di modi di dire o espressioni come *le mauvais œil*, che significa il malocchio. Questo repertorio linguistico contribuisce a rendere unica la scrittura dell'autore, profondamente radicata nella sua lingua madre, l'arabo.

L'opera narra le esperienze e le lotte di una brigata di personaggi come il piccolo Omar e sua madre Aïni che vivono in una camera nella casa brulicante di Dar Sbitar che, in arabo significa l'ospedale, più precisamente il servizio di emergenze, tutte le anime sono in pena, ferite, sofferenti. La maggior parte di loro sono donne e bambini, gli uomini invece, sono come la luna spariscono presto la mattina e sorgono di notte.

Il nome Aïni, deriva da Aïn che significa in arabo, l'occhio, ma anche fonte. Ovviamente la parola fonte rimanda all'acqua e quindi vita, rinascita. A volte viene pure usato come un vezzeggiativo, termine affettuoso, ma purtroppo Aïni è l'opposto.
Fisicamente potrebbe benissimo essere una delle tre fiere della Divina Commedia, più precisamente la lupa, la bestia selvaggia, carca nella sua magrezza, cioè magra e non è mai sazia. Lei è una donna povera economicamente ma anche di sentimenti, la causa? era la fame e le condizioni miserabili in cui viveva il popolo algerino in quel periodo di colonizzazione.

Il suo carattere però, è affascinante, è costantemente infuriata, nessuno può evitare le sue frecce avvelenate : "Aïni tenta de le saisir par un bras. Il se déroba. Soudain elle lança le couteau de cuisine avec lequel elle tailladait les cardons. L'enfant hurla ; il le retira de son pied sans s'arrêter et se précipita dehors" (DIB, 1996, p. 12).

In questa scena Aïni cercò di afferrare Omar, suo figlio, per un braccio. Lui scivola. All'improvviso lei gettò dalla cucina un coltello con il quale stava tagliando i cardi. Il bambino gridò, ritirò il coltello dal piede senza fermarsi e si precipitò fuori, il coltello in mano, Aïni maledicendolo e bestemmiando. Questa donna malgrado tutto è il pilastro della famiglia, si è sacrificata per i suoi figli e non smette mai di superarsi per potere sfamarli.

È evidente quanto la donna è importante nella produzione di Dib, è onnipresente e attraverso essa esprime la visione che ha delle donne, ai suoi occhi non sono solo madri sono delle anime forti, combattenti sono il simbolo di una nazione straziata ma che resiste e che lotta.

Conclusione

La persona che scrive, nasconde in lei sentimenti e ricordi sia personali che collectivi, tutti questi fattori riuniti, influenzano sulla creazione di un'opera rendendola unica.

Il confronto delle figure di Liliana Balducci e Aïni ha permesso di mettere in luce il profondo intreccio tra vissuto individuale e creazione letteraria. In entrambi i casi, la scrittura si configura come spazio simbolico in cui l'autore trasmette il proprio dissidio e le ferite interiori e le tensioni emotive.

Se Mohamed Dib affida ad Aïni la memoria dolorosa dell'infanzia coloniale e il senso di sradicamento identitario, Carlo Emilio Gadda proietta nella figura di Liliana il caos morale e affettivo di un'Italia straziata, in cui rispecchia la sua anima in pena.

La scrittura e la letteratura si rivelano, quindi, come un luogo di progettazione del trauma. L'atto di scrivere diventa una forma di autoanalisi che permette all'autore di liberarsi da certe catene, è simile all'uso di uno pseudonimo da alcune scrittrici, questo ultimo rappresenta il rifugio, la fuga dal caos che regna nel loro mondo confuso, per altre rappresenta la libertà di essere se stesse, perché, è come un velo ossia un'armatura che le protegge dai pregiudizi e dagli sguardi altrui e permetterà loro di svelarsi senza timore né vergogna, nominare e rivelare l'indicibile, condividendo il dolore intimo e privato.

Gli scrittori sono il portavoce di una società, descrivono minuziosamente la realtà e le condizioni in cui vive il loro popolo. Ma il più importante è che al fondo della psiche esista una base che non cambia, è fissa in cui tutte le tragedie personali possono accumularsi per poi riemergere nel corso degli anni, il dolore reale vissuto dallo scrittore stesso, diventa letterario. Perché la genesi artistica pesca direttamente nel pensiero inconscio.

Emozione e scrittura si fondono in un processo dinamico, in cui l'io, pur mascherato dalla finzione narrativa, si fa presente nella trama del testo, rivelando la funzione liberatoria e conoscitiva della narrazione.

È la condizione dell'uomo che attira l'attenzione dello scrittore, che ha come scopo quello di scoprire e individuare i mali della società e per poi risolvere i problemi che lo riguardano come un individuo.

BIBLIOGRAFIA

ACHOUR, Christiane, Dictionnaire des oeuvres algériennes en langue française, Paris, l'Harmattan, 1990

AGOSTI, Stefano, (1995), *Quando il linguaggio non va in vacanza: una lettura del Pasticciaccio*, Roma, Salerno Editrice

BERSANI, Mauro , *Gadda*, Torino, Einaudi, 2003

BERTONI, Federico, (2001), *La verità sospetta. Gadda e l'invenzione della realtà*, Torino, Einaudi

BLANCO, Matte Ignazio,(2004), *Creatività ed ortodossia*, in AA. VV., *La bilogica fra mito e letteratura*, a cura di P. Bria e F. Oneroso, Milano, Franco Angeli editore

BOURDIN, Dominique, Sabina Lambertucci-Mann, *La psychanalyse de Freud à aujourd'hui: histoire, concepts, pratiques,* Paris, Editions Bréal, 2007

CASONI, Franco, *Psicologi di voi stessi*, Roma, Armando editore, 2017

CONCATO, Giorgio, *Manuale di psicologia dinamica*, Firenze, Alefbet Edizioni, 2006

DIB, Mohamed, (1996 [1952])*,* Paris*, La grande maison*, Seuil

FREUD, Sigmund, *Compendio di psicoanalisi e altri scritti,* Torino, Bollati Boringhieri, 2017

GADDA, Carlo Emilio, (2010 [1993]), *Quer pasticciaccio brutto de via Merulana*, Garzanti, Milano

JONES, Ernest, (1952), *Che cos'è la psicoanalisi*, Giunti Editore, Firenze

MARCHESAN, Marco, (1993), *Psicologia della scrittura, Segni e tendenze*, Società Medico Psicologica, Milano

Riviste e articoli online

GARUFI, Bianca, *Sul preconcetto di inferiorità della donna. Alcune riflessioni sul femminile dal punto di vista della Psicanalisi e della Psicologia analitica*, «Rivista Mediterranea di Psicologia Analitica», Nuova Ipsa Editore, Anno V, n 6/2017, Roma *Il caffè illustrato*, Roma, Incipit Srl, 2003

Sitografia

https://www.atuttascuola.it/quer-pasticciaccio-brutto-de-via-merulana-2/
http://www.limag.refer.org/Textes/Manuref/DIB.htm
http://www.rivistapsicologianalitica.it/v2/PDF/16_1977-Esistere_come_donna/16-1977-cap1.pdf
http://www.sagarana.net/anteprima.php?quale=146
https://www.sololibri.net/Carlo-Emilio-Gadda-vita-opere-stile.html
http://www.treccani.it/enciclopedia/sigmund-freud_%28Enciclopedia-dei-ragazzi%29/

GERMANIC LANGUAGES AND CULTURES /
ROMANIAN LANGUAGE AND CULTURE /
CULTURES ET LANGUES GERMANIQUES /
CULTURE ROUMAINE /
LIMBI ȘI CULTURI GERMANICE /
LIMBĂ ȘI CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

HOMEPLACE AND MOTHER TONGUE IN HERTA MÜLLER'S WORKS

HEIMATSORT UND MUTTERSPRACHE IN HERTA MÜLLERS WERKE

LOC NATAL ȘI LIMBĂ NATALĂ ÎN OPERELE HERTEI MÜLLER

Cristina FILIP, PhD
University of Oradea, str. Universității, nr. 1
cristinadurgau@yahoo.com

Abstract

The text examines the significance of homeland and mother tongue in Herta Müller's work and shows how her biographical experiences under the Romanian dictatorship have shaped her literary perspective. Müller's 'foreign perspective' does not arise from a change of location, but from the loss of security, trust and language in repressive everyday life. The author moves between languages, cultures and identities, whereby language becomes home, threat and means of resistance at the same time. Her literature combines subjective experiences with universal questions of identity, foreignness and memory. This article shows that Müller's writing breaks down the boundaries between reality and fiction and opens up a new form of perception that transcends territorial attributions.

Zusammenfassung

Der Text untersucht die Bedeutung von Heimat und Muttersprache im Werk Herta Müllers und zeigt, wie ihre biografischen Erfahrungen unter der rumänischen Diktatur ihren literarischen Blick geprägt haben. Müllers „fremder Blick" entsteht nicht aus dem Ortswechsel, sondern aus dem Verlust von Sicherheit, Vertrauen und Sprache im repressiven Alltag. Die Autorin bewegt sich zwischen Sprachen, Kulturen und Identitäten, wodurch Sprache zugleich Heimat, Bedrohung und Widerstandsmittel wird. Ihre Literatur verbindet subjektive Erfahrungen mit universellen Fragen von Identität, Fremdheit und Erinnerung. Der Beitrag zeigt, dass Müllers Schreiben die Grenzen zwischen Realität und Fiktion aufhebt und eine neue Form der Wahrnehmung eröffnet, die über territoriale Zuschreibungen hinausweist.

Rezumat

Textul analizează semnificația locului natal și a limbii natale în opera Hertei Müller și arată cum experiențele sale biografice sub dictatura română i-au influențat viziunea literară. „Viziunea străină" a Hertei Müller nu provine din schimbarea locului, ci din pierderea siguranței, a încrederii și a limbii în viața cotidiană represivă. Autoarea se mișcă între limbi, culturi și identități, limbajul devenind astfel în același timp patrie, amenințare și mijloc de rezistență. Literatura sa combină experiențe subiective cu întrebări universale despre identitate, străinătate și memorie. Articolul arată că scrierile lui Müller elimină granițele dintre realitate și ficțiune și deschid o nouă formă de percepție, care depășește atribuțiile teritoriale.

Keywords: *homeland; mother tongue; dictatorship; foreign; identity;*

Schlüsselwörter: *Heimatsort, Muttersprache, Diktatur, fremd, Identität;*

Cuvinte-cheie: *loc natal, limbă natală, dictatură, străin, identitate;*

Das Konzept der „fremden Blick" ist ein wiederkehrendes Thema in Herta Müllers Prosa. Diese Sichtweise leitet sich aus ihrer Biografie ab. Natürlich ist ihre Biografie einzigartig, aber dennoch auf viele andere Menschen übertragbar. Ausdrücke wie „mit dem Ziel geblieben, zu gehen" oder „angekommen, aber schon lange weg" werden zu Orientierungen in Bezug auf das Gehen und Ankommen oder Nicht-Ankommen. Der Einzelne agiert zwischen Sprachen, Welten und Kulturen. Die Identität muss sich ständig verändern, da sie sich immer in einem Prozess befindet. Herta Müllers Überlegungen zur Sprache basieren auf mehreren Schlüsselereignissen: Der Übergang von der streng kodifizierten universellen Sprache des Dorfes – einer Welt von Menschen, die Sprache nur dazu verwenden, um ihre Gesten zu beschreiben („die Dinge hießen genauso, wie sie waren, und sie waren genauso, wie sie hießen" (MÜLLER, 2005, S. 7)) – zur Sprache der Stadt in der Welt der Literatur. Hinzu kam das Erlernen einer zweiten Sprache, des Rumänischen, im Alter von fünfzehn Jahren. Es folgte das Leben in einer Diktatur, in der sie während der Verhöre gelernt hatte zu schweigen. „Ich kann auch sprechen, ohne etwas zu sagen. Ich kann sprechen, ohne dass man merkt, dass ich nichts sagen wollte. All diese Tricks kenne ich aus Verhören. Es gibt so viele Arten zu sprechen, die mehr verbergen als sagen. Und manchmal sagt Schweigen alles. Dann muss man sprechen, um nicht alles zu sagen." (ACKERMANN, www.welt.de)

Herta Müller ist zwischen den Sprachen gelandet. Alle ihre Romane, Essays und Gedichte sind auf Deutsch geschrieben, kein einziger Satz auf Rumänisch. Dennoch ist das Rumänische immer präsent. Es gehört zu einer anderen imaginären Welt, die sich in sinnlichen Bildern in Herta Müllers geschriebenem Wort wiederfindet. In vielen Fällen sind es Wörter, die der Wahrnehmung der Autorin mehr entsprechen als die Wörter ihrer Muttersprache. So schreibt sie über die rumänische Sprache, dass „sie in meinen Augen gewachsen ist." (MÜLLER, 2005, S. 27). Diese Konzentration von Sprachfragmenten aus verschiedenen kulturellen Kontexten wurde zu einem zentralisierten und verinnerlichten Ansatz ihrer Arbeit. Neben der rumänischen Sprache und dem schwäbischen Dialekt ihrer Heimatstadt, die ihre Werke beeinflussen. Bestimmte Wörter, die im Hochdeutschen vorhanden sind, gibt es im Dialekt nicht. Das Hochdeutsche war die Sprache des politischen Denkens innerhalb der Aktionsgruppe Banat und wurde zur Amtssprache in der neuen Welt, in der sie nach ihrer Abreise nach Deutschland lebte. Herta Müller verstand von Anfang an jedes Wort in Deutschland, dennoch gab es Sätze, die ihr mehrdeutig erschienen. In ihrem Werk „Bei uns in Deutschland" erzählt sie von ihren täglichen Begegnungen mit Blumenverkäufern, Bäckern, Apothekern, deutschen Beamten und Politikern. Wie sie in einer Bäckerei darauf hingewiesen wird, das Wort „Brezel" mit langem „e" und nicht „Bretzel" mit kurzem „e" auszusprechen. Aufgrund dieser Begegnungen kommt Herta Müller auf die Idee einer illusorischen Denkweise. Der Ursprung all ihrer Schriften liegt in ihren Kindheitserfahrungen, in der Erfahrung des Sprachproblems.

> „Ich habe damit angefangen, als mein Vater starb. Da wurde mir bewusst, was für eine Kindheit ich hatte, und ich stellte fest, dass (...) sie stumm war. (...) Ich habe Gedichte geschrieben, um mir selbst zu versichern, dass ich existiere." (HÜBSCH, 1989, Dialog Radio SWF 2).

Ihre Schriften richten sich gegen ihr Dorf, gegen ihre Kindheit, gegen die vorherrschende Sprachlosigkeit. Ihr wird eine multidimensionale Identität zugeschrieben, die sich an der Schnittstelle zwischen Sprachen, zwischen Dorf und Stadt und in der Stadt zwischen Leben und Tod manifestiert.

Für Herta Müller ist Sprache gleichbedeutend mit Heimat. In Rumänien kannte sie beide Sprachen, aber sie war nicht zu Hause, weil deren Inhalt sich gegen ihr Leben richtete, die Sprachlosigkeit ihres Geburtsortes richtete sich gegen ihre Kindheit, die Sprache des

Totalitarismus richtete sich gegen ihre eigene Person. Die Muttersprache schützt nicht vor der Vertreibung ins Exil und auch nicht vor der Gefangenschaft im eigenen Land.

Diese Bemerkung macht Müller zu einer korrekten Beobachterin der Sprache, die keine trivialen oder unvernünftigen Wörter zulässt. Sie vertraut nicht auf präzise Sprache und gibt sich nie mit einfachen Sätzen zufrieden. Sie überprüft ständig, was gesagt wird, aber auch, was unterschwellig gesagt wird, was zwischen den Worten steht und was sich aus den verschiedenen Denkweisen ergibt. Sprache steht immer in direktem Zusammenhang mit der konkreten Welt. Ihr wird jedoch eine doppelte Rolle zugeschrieben: Die Sprache wird zu einem Instrument der Diktatur, der Verfolgung und der Unterdrückung, totalitäre Regime bemächtigen sich der Sprache. Ihre Einbindung in den Herrschaftsapparat, wie es im Rumänien Ceauşescus der Fall war, „bindet die Worte an ihre Augen und versucht, die immanente Bedeutung der Sprache auszulöschen." (MÜLLER, 2001, S. 27) Und genau deshalb wird sie wahrscheinlich zum einzigen Mittel des Widerstands und der Selbstbehauptung. Durch die Sprache kann sie also auch Widerstand gegen die totalitäre Macht leisten. Wenn Herta Müller und ihre Schriftstellerfreunde von der Aktionsgruppe Banat Witze über das Regime, über den Geheimdienst, über diejenigen machen, die sie verfolgen, werden sie „lebensabhängig". Witze dieser Art brachten sie zum Lachen und stärkten ihr inneres Abwehrsystem. Ihrer Auffassung nach konnten diese Wortspiele bzw. Sprachspiele das Regime radikal verändern.

Herta Müller zitiert in ihrem Werk „Der König beugt sich und tötet" den Schriftsteller und Holocaust-Überlebenden Jorge Semprun: „Sprache bedeutet nicht Heimat, sondern das, was gesprochen wird." Sprache bedeutet für Herta Müller das, was in einer bestimmten Situation geschieht, sie begleitet die Ereignisse, und was geschieht, bestimmt wiederum das, was gesprochen wird. Das gesprochene Wort kann weder vom Zufall noch vom Handeln getrennt werden. Aus dieser direkten Beziehung zum Handeln definiert sich die Sprache und wird beispielsweise schön oder hässlich, gut oder schlecht. Die Autorin lebt im konkreten Moment und relativiert sich ständig durch einzigartige Fälle und durch ihre Art zu sprechen. Für Müller gibt es keine Sprache, sondern nur das gesprochene Wort, das einen Teil der Vorstellungskraft darstellt.

Auf weniger als 30 Seiten teilt Herta Müller in ihrem Buch Der Fremde Blick, das als kleinstes Werk des Göttinger Sudelblätter im Wallstein Verlag erschienen ist, ihre Vorstellung vom „fremden Blick" mit. Anhand von Beispielen aus dem Alltag berichtet sie fragmentarisch, wie unerträglich gut das System der Bevölkerungskontrolle unter der Regierung Ceauşescu funktionierte. Sie vermittelt, was es bedeutet, das normale Vertrauen in die Dinge zu verlieren und die Umgebung nicht mehr mit derselben Sicherheit betrachten zu können. „In jenen Tagen tauchte der fremde Blick auf. Langsam, still und unerbittlich breitete er sich in der bekannten Straße, in den Wänden und Gegenständen aus." (MÜLLER, 1999, S. 11) Der „fremde Bick" wird als autoritäre Eigenschaft des literarischen Schaffens angesehen: Das Schreiben beginnt sein Leben aus einer fremden, verschobenen Perspektive und unterscheidet sich so vom Nicht-Schreiben. Er prägt den Schriftsteller, der die Welt mit anderen Augen sieht und dem Schreiben einen besonderen Status verleiht: Ein solcher Blick wird als besondere Last verstanden, als existenzielle und schmerzhafte Erfahrung, die sich beim Autor als Tugend entwickelt, da er von Natur aus besonders sensibel ist.

Auch Herta Müller hat diese Sichtweise bestätigt, zumal ihre Wahrnehmung als Rumänin und Deutsche in beide Richtungen offenbar zerstört wurde. Damit ist gemeint, dass sie als Schriftstellerin aus Rumänien nach Deutschland gekommen ist und das Leben in Deutschland mit „fremden Augen" sieht.

Für Herta Müller ist dieser „fremder Blick" jedoch etwas ganz anderes. Sie sieht in der Darstellung ihres Schreibstils eine unzulässige Vereinfachung, die den tatsächlichen Ursachen ihrer „seltsamen Sichtweise" nicht gerecht wird. Für sie ist dies keine Besonderheit ihrer Schriften, sondern etwas, das aus dem rumänischen Alltag stammt. Müller schrieb diesen

Essay, weil sie sich von Literaturkritikern missverstanden fühlte, die ihr diese „fremde Sichtweise" als literarisch-stilistische Besonderheit zuschrieben. Es handelt sich jedoch weder um „eine Besonderheit der Kunst, eine Art Schöpfung, die das Geschriebene vom Ungeschriebenen unterscheidet" (MÜLLER, 1999, S. 21), noch um ein Produkt des deutschen Exils, ihrer Auswanderung. Müller versuchte zu erklären, dass sich diese Sichtweise aus der Realität in ihrem Leben entwickelt habe. Selbst wenn sie kein einziges Wort geschrieben hätte, hätte sie diesen Blick gehabt. Die „fremde Sichtweise" tritt ausschließlich auf, wie die Autorin in ihrer Biografie erklärt:

> „Ein fremdes Auge kommt in ein fremdes Land – die meisten sind mit dieser Feststellung zufrieden, ich jedoch nicht. Denn das ist nicht der Grund für die fremde Sichtweise. Ich habe sie aus meinem Heimatland mitgebracht, wo ich alles kannte." (MÜLLER, 1999, S. 5).

Herta Müller konnte also das tägliche Leben in dem Land, in dem sie geboren und aufgewachsen war und in dem ihr einst alles vertraut war, nicht mehr mit derselben Sicherheit wahrnehmen und erleben. Sie erklärt, dass nicht die Schriftsteller, sondern die Verfolgten, die Misstrauen hegten, der „fremde Blick" mit sich trugen, denn diese Sichtweise hat mit Einsamkeit, Angst, Verfolgung und Todesdrohungen zu tun, mit Zerstörungen, die etwas in ihr zerbrochen haben und tief vergraben wurden. Dann geschieht es, wenn das Vertrauen verloren gegangen ist und es keine Worte mehr gibt für alles, was im Kopf eines Menschen vor sich geht. Darum geht es in „Der König verbeugt sich und tötet", um die Umstände, die die „fremde Vision" ausgelöst haben, um die Irrtümer im Geist, die sie ausgelöst hat, und um die Frage, wie diese Erfahrung in Worte gefasst werden kann.

Durch die regelmäßigen Verhöre durch die Securitate und die sichtbaren Spuren des Terrors an Orten, die als sicher galten, schwindet das Vertrauen der Schriftstellerin in ihre Sicherheit und es stellt sich ein permanentes Gefühl der Angst und des Misstrauens ein. Ob beim täglichen Gang zur Arbeit, beim Einkaufen oder beim Friseurbesuch – der Verfolger lauert überall, und wenn er nicht physisch anwesend ist, versteckt er sich in den gewöhnlichen Dingen des Alltags:

> „Der Verfolger muss nicht physisch anwesend sein, um zu bedrohen. Er bleibt wie ein Schatten im Hintergrund und verbreitet ein Gefühl der Angst im Fahrrad, im ergrauten Haar, im Parfüm, im Kühlschrank und lässt normale, leblose Gegenstände bedrohlich erscheinen. Die persönlichen Gegenstände des Bedrohten verkörpern den Verfolger." (MÜLLER, 1999, S. 13).

Angesichts der rigiden Unterdrückungsmechanismen ist für Herta Müller der „fremde Blick" kein literarisches Phänomen und auch keine stilistische Besonderheit, sondern schlichtweg das Ergebnis einer seltsamen Umgebung; Dieser resultiert aus dem Verlust des Vertrauens, dem Verlust der Selbstsicherheit und gehört daher ursprünglich einer außerliterarischen Welt an, da es mit Literatur nichts zu tun hat. Der „Blick" findet sich weder im Geschriebenen noch im Gesprochenen, sondern in den alltäglichen Dingen. „Die einzige Kunst, mit der es zu tun hat, ist, mit ihm zu leben." (MÜLLER, 1999, S. 29). Für Herta Müller war das tägliche Leben in Rumänien unmöglich, ihre Freunde und Gegenstände mit einem normalen Blick zu betrachten, da sie überall echte Spuren der Überwachung sah oder misstrauisch war. Der tägliche Spaziergang durch die Wohnung wurde zu einer verdächtigen „Patrouille". Sobald man sein Selbstvertrauen verloren hat, ist man ständig seiner Selbstwahrnehmung ausgesetzt, denn wenn man ständig überwacht und bewertet wird, ist man gezwungen, sich selbst zu überwachen, nicht nur während der Verhöre, sondern auch Tag für Tag, Augenblick für Augenblick. Oberflächlichkeit und Gleichgültigkeit können gefährlich

sein. Nichts bleibt unbemerkt, jeder einzelne Moment erfordert äußerste Vorsicht in einem individuell überwachten Staat, denn die Bedrohung lauert überall und jederzeit.

Es ist absurd, der fremde Blick als Folge einer seltsamen Umgebung zu betrachten, denn das Gegenteil ist der Fall. Es entsteht aus vertrauten Dingen, deren Sicherheit gestohlen wird. Niemand möchte seine Selbstsicherheit aufgeben, jeder ist abhängig von Dingen, die in ihrer Natur bleiben. Dinge, mit denen man sich beschäftigen kann, ohne sich in ihnen zu reflektieren. Wenn die Reflexion beginnt, findet der Prozess des Zusammenbruchs statt, mit jeder kleinen Geste versinkt man tiefer. Die Übereinstimmung zwischen den Dingen ist wertvoll, weil sie uns schützt, sie wird Selbstsicherheit genannt und existiert, solange man nicht weiß, dass man sie hat. Ich glaube, Sicherheit ist das Einfachste, was wir haben. Sie hält uns auf angemessener Distanz zu uns selbst, sie ist der perfekte Schutz, wenn man sich nicht selbst schützen kann. (MÜLLER, 1999, S. 26). Wenn dieser „fremder Blick" bei „unversehrten" Menschen ausgelöst wird, werden diese verwirrt und beunruhigt. Die sogenannten intakten Menschen sind diejenigen, die nie erfahren haben, was Diktatur bedeutet. Bei näheren Begegnungen haben sie das Gefühl, dass Menschen mit „fremdem Blick" etwas Gebrochenes in sich tragen, was sie irritiert und zum Widerstand provoziert. „Sie haben sich eine eigene Meinung gebildet und sind zu einem Konsens gekommen, der wahrscheinlich nicht mehr zu ändern ist: Das fremde Auge irritiert im fremden Land." (MÜLLER, 1999, S. 21). Menschen, die in einer „funktionalen" Welt leben, macht es Angst zu wissen, dass jemand so viele zerbrochene Dinge mit sich oder in sich tragen kann. Was diesen Menschen bleibt, ist die Hoffnung, dass diese Sichtweise verschwindet, sobald sich die „Fremden" an ihr neues Land gewöhnt haben. Doch die „fremde Vision" hat sich tief eingeschlichen, denn die Erinnerungen an die Verfolgung unter dem totalitären Regime und die ständige Angst von 20 Jahren sind auch Jahrzehnte später noch allgegenwärtig. Die private, „wirklich authentische" Struktur kann sich der Diktatur nicht widersetzen, und selbst Freundschaften oder Liebe können keinen Schutz bieten. Daher kann die Schriftstellerin diese Sichtweise nicht leugnen: „Es ist wahr, es hat sich über Jahrzehnte hinweg gezeigt: Die menschliche Erfahrung endet nicht mit der Zeit, wenn sie aufhört, sondern bleibt sehr lange in der Seele des Menschen erhalten." (www.ethlife.ethz.ch).

Müller kann daher nicht anders, als darüber zu schreiben. Auf die Kritik, sie solle über Deutschland schreiben, über ihr Leben hier und jetzt, antwortete sie, dass es ihr normal erschien, über das Thema Diktatur zu schreiben, weil „es wie ein Gewicht an meinem Hals hängt. Wohin soll ich es legen?" (www.ethlife.ethz.ch).

Die Autorin will auf keinen Fall den „fremden Blick" übernehmen, weil dieser manchmal ohne Grund aggressiv ist und die Angst und Bedrohung braucht, die sie hervorgebracht haben. Der Verdacht der Verfolgung hat die Sichtweise verstärkt und die Wahrnehmung verzerrt. Sie verwechselt Menschen, die völlig unbeteiligt sind, mit dem Leben, das sie aus dem „anderen Land" mitgebracht hat, da sie es nicht schafft, die Dinge und Mechanismen aus der damaligen Welt aufzugeben, und vereint so den „Widerspruch zwischen Sich-Zeigen und Sich-Verstellen" (MÜLLER, 1999, S. 19) zu einem Ganzen.

Müller schuf eines der kürzesten, aber eindrucksvollsten Porträts eines politischen Emigranten:

> „Diese Umgebungen haben mich zerstört. Ich werde sie nicht verlassen, bis sie mich dazu zwingen. Dass sie sie dazu zwingen werden, ist eine fremde Vorstellung. Und viel später schrieb ich den folgenden Satz: „Was aus der Umgebung kommt, wird offen getragen." (MÜLLER, 1999, S. 21).

Der „fremde Blick" kommt aus ihrer Biografie. Eine Biografie, die natürlich einzigartig ist, aber in manchen Punkten auch auf andere Menschen übertragbar sein kann. Ausdrücke wie „bleiben, um zu gehen" oder „angekommen, als wäre man nicht da" werden zu Prinzipien des

Aufbruchs, der Ankunft oder Nicht-Ankunft. Ihre Geschichten können das Schicksal jedes Rumänen-Deutschen beschreiben, der in seinem Land als Mitglied der Nazi-Nation verspottet wurde und in Deutschland erkennen musste, dass er nicht zur deutschen Welt gehört, aber gleichzeitig nicht mehr in sein ehemaliges „Heimatland“ zurückkehren kann. Die Fremdheit hat sich auch in der Heimat eingenistet und wird sich in einem fremden Land nicht in „Zuhause“ verwandeln. Und so befindet sich der Einzelne irgendwo zwischen zwei Sprachen, zwei Welten und zwei Kulturen. Das Konzept der Identität verhält sich sehr dynamisch. Das Selbstbewusstsein wird angegriffen, und die Identität ist nicht mehr eine feste Eigenschaft des Individuums. Identität ist ein Bestandteil des Interaktionsprozesses und muss daher ständig neu definiert und hinterfragt werden, da sie sich ständig weiterentwickelt. Dies kann auch eine Voraussetzung für eine lebendige Identität sein, die, wie im Fall von Herta Müller, Kreativität hervorbringen kann. So wird ihr Werk, das sich durch Einzigartigkeit und Besonderheit auszeichnet, zum Spiegelbild des modernen Menschen, der in einer Welt, in der Nähe und Ferne ständig aufeinanderprallen, ständig nach etwas Neuem sucht. Aber auch in dieser Konfrontation mit dem Fremden liegt eine Herausforderung und zugleich die große Chance zur Entwicklung einer Identität, die kulturelle Selbstbestimmung und Subjektivität ermöglicht. Diese Arbeit ist ein Versuch, sich mit der Literatur der Minderheiten oder der deutschen Exilanten auseinanderzusetzen. Für Herta Müller war Rumänien der Ort ihrer Kindheit, sie hat eine fremde Sicht auf sich selbst, die sie durch Bilder und Motive vermittelt, eine neue Realität oder eine Wahrheit aus Realität und Fiktion. Diese fremde Sichtweise findet sich in zahlreichen Rezensionen wieder, was den Ortswechsel vom Heimatland (Rumänien) ins Auswanderungsland (BRD) betrifft.

Der Begriff „rumänisch-deutsch“ umfasst die Autorin trotz unterschiedlicher Definitionen nicht vollständig. Herta Müller steht seit ihrem ersten in Deutschland veröffentlichten Roman *Niederungen* im Rampenlicht der Literatur, da die meisten ihrer Werke in Deutschland geschrieben wurden. Aus diesem Grund kann die Autorin nicht vollständig als „rumänisch-deutsch“ bezeichnet werden, da Herta Müller ihre Romane größtenteils in Deutschland schreibt.

Herta Müller wird von der Kritik nach wie vor eindeutig dieser Literatur zugeordnet. Zu Recht, denn vor ihrer Auswanderung nach Deutschland hatte sie als Mitglied der Aktionsgruppe Banat einen enormen Einfluss auf die rumänisch-deutsche Literatur der 1970er Jahre. Kritiker suchen intensiv nach dem Ursprung dieser fremden Sichtweise in Herta Müllers Werk, und das Ziel dieser Arbeit ist es, dieser Art von „subjektiver Literatur” freien, territorial ungehinderten und differenzierten Zugang zu verschaffen.

Herta Müllers Erzählungen handeln vom Hintergrund der Diktatur, den sie selbst erlebt hat. Sie erzählt aus einer subjektiven Perspektive, auch wenn sie stets versucht, sich von ihrem eigenen Ich zu distanzieren. Eckhard Gropp beispielsweise sieht in den poetischen und essayistischen Texten nicht unbedingt eine autobiografische Ausrichtung, sondern eher traumatische Erfahrungen. Für Herta Müller „ist alles in einem und demselben Schädel.“ (GROPP, 1997, S. 175).

Einerseits stellt sie Unterschiede zwischen Deutschen und den Deutschen in der Literatur der Minderheiten fest, andererseits definiert sie diese Unterschiede durch individuelle Empfindungen und Erfahrungen, die in diesem Fall weniger mit einem bestimmten Ort, wie beispielsweise Rumänien, verbunden sind.

> „Als ich Rumänien verließ, bezeichnete ich diesen Weggang als „Standortwechsel”. (MÜLLER, 1992, S. 10-11).

Die Autorin erklärt, welche Bedeutung die fremde Vision in ihrer Literatur hat.

> „Das Schreiben richtete sich gegen diese Identität [...], gegen diese wortlose Kindlichkeit, die alles verdrängt. [...] Ich hatte nicht vor, über diese Region, über dieses Volk zu schreiben [...]. Ich habe auf meine Erfahrungen reagiert und nichts hinzugefügt [...]. Mir bleibt nichts anderes übrig, als täglich Erfahrungen zu sammeln, täglich Dinge zu sehen und zu versuchen, auch auf diese Dinge zu reagieren.“ (MÜLLER, 1991, S. 11-12).

Die fremde Sichtweise ist weder „eine Besonderheit der Kunst, eine Art Handwerk, das das Geschriebene vom Ungeschriebenen unterscheidet” (MÜLLER, 1999, S. 21), noch ist sie das Produkt des deutschen Exils. Die fremde Sichtweise wird, wie sie selbst sagt, in ihrer Biografie erklärt. Die biografischen Erfahrungen beschränken sich nicht auf die Ausreise aus Rumänien und lassen sich nicht auf eine Veränderung der lokalen Wahrnehmung reduzieren.

> „Erfahrungen werden immer in die Praxis umgesetzt, lernen bedeutet, sie miteinander zu verbinden. Man zieht Überlegungen auf der Grundlage der Dinge, der Verbindungsstellen in der Biografie, die einem zur Verfügung stehen.” (MÜLLER, www.hainholz.de, S. 2).

Ina-Maria Greverus definiert in ihrer Analyse über den territorialen Menschen ein literarisches Konzept, das keine „autonome Realität” beansprucht und somit keine „zeitgenössische literarische Position” seitens der Schriftsteller und ihrer Leser beansprucht, sondern die Fachliteratur, sowohl die geschriebene als auch die gesprochene, umfasst, die einen Teil der kulturellen Möglichkeiten des Subjekts, nämlich des Menschen, in seinen historischen Möglichkeiten und Bedingungen darstellt.

Greverus beschreibt den reflektierenden Charakter der Literatur für den Betrachter sowohl aus objektiver als auch aus subjektiver Sicht. Zur objektiven Realität gehört auch „die Position jedes Einzelnen, die Auswahl der Literatur, die als solche und nur als solche subjektiv ist, was bedeutet, dass die Perspektive der Bedeutung des Themas Teil seiner spezifischen Situation ist.” (GREVERUS, 1972, S. 6). Die interpretierbare Realität des literarischen Zeugnisses ist jedoch subjektiv. Bei Herta Müller wird deutlich, wie die subjektive „fremde Sichtweise“ objektiv auf den Leser wirken kann, wenn dieser beginnt, unabhängig über das Unbekannte zu lesen.

Während ich versuchte, Literatur oder Sprache als künstlerischen Ausdruck zu verstehen, entfernte ich mich immer mehr vom Kanon der Rezeption. Obwohl die fremde Sichtweise in einer subjektiven und biografischen Literatur sichtbar sein kann, möchte ich sie von einem territorialen Bezug lösen. Durch den „fremden Blick” kann subjektive Fachliteratur objektiviert werden. Die literarische Beschreibung funktioniert ähnlich wie ein Bild: Erst durch die Verneinung des Bildes erhält es seinen wahren Wert. In diesem Sinne fungiert die „fremde” Literatur als Öffnung oder Erweiterung der Wahrnehmung der Leser und ermöglicht eine eigene Interpretation.

Die Themen „Heimat“ und „Fremde“ sowie die Auflösung dieser beiden Konzepte in und durch die Romanfiguren sind nicht spezifisch rumänisch-deutsch. Die fremde, poetische und kindliche Sichtweise hat als solche mit Erfahrungen und Empfindungen zu tun. Die Realität wird durch Erfahrungen und Erlebnisse innerhalb und außerhalb des „heimischen“ Rahmens geprägt, Herta Müllers Texte funktionieren wie Bilder, die, in die eigene Sprache übersetzt, wie ein Film ablaufen. Die fremde Sichtweise kann in allen vorhanden sein, aber die Beispiele, durch die sie zum Ausdruck kommt, sind unterschiedlich. Die Erfahrung der Diktatur kann darin gelesen werden.

Die fremde Sichtweise ist weder Realität noch Fiktion. Für die Autorin sind diese beiden Wahrnehmungen untrennbar miteinander verbunden. Und wenn Herta Müller sagt, dass Erfahrungen in die Praxis umgesetzt werden, bedeutet dies, dass es sich nicht nur um neue

Erfahrungen handelt, sondern dass auch alte Erfahrungen durch neue ständig verändert werden. Die Schriftstellerin macht deutlich, dass nicht nur Menschen, sondern auch Gegenstände Kulturgüter und Besonderheiten des Erlebens sind. So entstehen neue Erfahrungen und Wahrnehmungen zwischen „Heimat" und „Fremde".

Der fremde Blick (und die Biografie) ist nicht nur mit dem Ort verbunden und entstand nicht aufgrund des Ortswechsels (bzw. des Geburtslandes). Die Beziehung zwischen Subjekt und Objekt vermischt sich ebenso wie die Konzepte von Heimat und Fremde. In Herta Müllers Werk waren sie bereits in ihrer veränderten Heimat Rumänien zu finden. Aus dem Kontext der Exilliteratur betrachtet, bietet Herta Müller mehrere Klassifizierungsmöglichkeiten. Das am meisten diskutierte Konzept, nämlich das der Angst, steht während der Diktatur in direktem Zusammenhang mit dem Thema Utopie. Diese Reaktion, die in der Exilliteratur als Raum-Zeit-Problem wahrgenommen wird, ermöglicht die Befreiung der „fremden Sichtweise" von einer territorial gebundenen Interpretation. Politik, Diktatur und Verfolgung, verbunden mit Angst und einem permanenten Gefühl der Entfremdung, sind der sogenannte Katalysator der viel diskutierten fremden Sichtweise. Der Inhalt der Werke von Herta Müller ist durch die Auseinandersetzung mit der Diktatur geprägt. Dennoch drückt sie ihre Angst nach dem Vorbild der oben zitierten Zitate durch Ausdrücke und Metaphern aus.

Wenn der kulturelle Austausch und die Migration in Zukunft zunehmen, wird sich die Frage nach dem Begriff der Exilliteratur oder der Literatur deutscher Minderheiten stellen. Und die neue ausländische Sichtweise in der Fachliteratur wird unverzichtbar sein, um die neuesten Trends in der zeitgenössischen Literatur zu erkennen.

Abschließend möchte ich mit den Worten von Herta Müller beenden:

> „An den Orten, an denen ich mich befinde, kann ich nicht generell fremd sein. Und auch nicht fremd gegenüber allen Dingen gleichzeitig. Ich bin, genau wie die anderen, fremd gegenüber bestimmten Dingen im Einzelnen.
> Man kann nicht zu Orten gehören. Man kann sich nicht in Stein und Holz zu Hause fühlen, egal wie gut es passt, denn wir sind nicht aus Stein und Holz gemacht. Wenn das eine Katastrophe ist, dann ist es ein Unglück, ein Fremder zu sein. Nicht mehr und nicht weniger." (MÜLLER, 1995).

BIBLIOGRAPHIE

Primärliteratur:

MÜLLER, Herta: *Regele se-nclină şi ucide.* (Der König verneigt sich und tötet) Ed. Polirom Iaşi, 2005

MÜLLER, Herta: *Heimat ist das was gesprochen wird*. *Rede an die Abiturienten 2001*. (Patria este ceea ce vorbeşti. Cuvânt înainte către absolvenţi) Blieskastel: Ed. Gollenstein, 2001

MÜLLER, Herta: *Der Fremde Blick.* (Viziunea străină) Göttingen: Ed, Wallstein, 1999

MÜLLER, Herta, *Die erfundene Wahrnehmung*, (Percepţia imaginară), Paderborn, 1991

MÜLLER, Herta: *Der Teufel sitzt im Spiegel. Wie Wahrnehmung sich erfindet.* Berlin: Ed. Rotbuch, 1995

Sekundärliteratur:

GREVERUS, Ina-Maria, *Der territoriale Mensch*, Frankfurt a. M., 1972

Nachrichten aus der Resig-Nation. (Ştiri din naţiunea Resig) Dialog Radio SWF 2, Moderator: Reinhard Hübsch. Forum im Zweiten Kultur

www.welt.de Im Dialog mit Ulricke Ackermann: *Ich glaube, Sprache gibt es nicht.* (Cred că limba nu există)
www.ethlife.ethz.ch Interview zwischen Herta Müller und Dora Fitzli: *Freundschaften bieten keinen Schutz.* (Prieteniile nu oferă protecţie)
www.hainholz.de, Müller, Herta Pg. 2

SHAKESPEAREAN ALLUSIONS IN VIRGINIA WOOLF'S ESSAYS: *THE COMMON READER*

ALUZII SHAKESPEARIENE ÎN ESEURILE VIRGINIEI WOOLF: *CITITORUL OBIȘNUIT*

Lavinia GRIGORESCU (MULȚESCU)
PhD Student, „Ovidius" University, Constanța
laviniagrigorescu@yahoo.co.uk

Abstract

Virginia Woolf's essays in The Common Reader *engage in a dynamic dialogue with Shakespeare, deploying his imagery, characters, and dramatic structures to shape her modernist criticism and narrative theory. This paper investigates a selection of Woolf's Common Reader essays – most notably "Notes on an Elizabethan Play", "The Pastons and Chaucer", "On Not Knowing Greek", "Rambling round Evelyn", "The Russian Point of View", "The Lives of the Obscure" and "The Patron and the Crocus" – to uncover the multifaceted roles Shakespearean allusion plays in her work. Reconsidering adaptation theories, close readings reveal that Woolf reinterprets Shakespearean motifs to legitimize her formal innovations, to critique and reframe traditional gender dynamics, and to exemplify her conception of the reader's imaginative agency. By contextualizing Woolf's allusive methods within early twentieth-century theatrical and critical discourses, the paper argues that Shakespeare is not a mere ornamental reference but a foundational interlocutor for Woolf's critical practice. The findings illuminate how Woolf's intertextual strategy reinforces her authorial perspectives and experimental poetics, offering fresh insights into both modernist studies and Shakespeare reception. Ultimately, this analysis demonstrates that Woolf's Shakespearean engagements are constitutive of her essays' enduring influence on literary criticism and the broader understanding of readerly participation.*

Rezumat

Eseurile Virginiei Woolf din Cititorul obișnuit *se angajează într-un dialog dinamic cu Shakespeare, utilizând imaginile, personajele și structurile dramatice ale acestuia pentru a-și modela critica modernistă și teoria narativă. Această lucrare investighează o selecție de eseuri ale Virginiei Woolf din Cititorul obișnuit – în special „Note despre o piesă elisabetană", „Pastonii și Chaucer", „Despre necunoașterea limbii grecești", „Hoinărelile lui Evelyn", „Punctul de vedere rusesc", „Viețile obscurilor" și „Mecenatul și crocusul" – pentru a descoperi rolurile multiple pe care aluziile shakespeariane le joacă în opera sa. Reconsiderând teoriile adaptării, lecturile atente dezvăluie că Woolf reinterpretează motivele shakespeariene pentru a-și legitima inovațiile formale, pentru a critica și reformula dinamica tradițională de gen și pentru a exemplifica concepția sa despre imaginația cititorului. Prin contextualizarea metodelor aluzive ale lui Woolf în discursurile teatrale și critice de la începutul secolului al XX-lea, lucrarea susține că Shakespeare nu este o simplă referință ornamentală, ci un interlocutor fundamental pentru practica critică a lui Woolf. Constatările scot în evidență modul în care strategia intertextuală a lui Woolf îi consolidează perspectivele auctoriale și poetica experimentală, oferind perspective noi atât asupra studiilor moderniste, cât și asupra receptării lui Shakespeare. În cele din urmă, această analiză demonstrează că angajamentele shakespeariene ale lui Woolf sunt părți constitutive ale influenței durabile a eseurilor sale asupra criticii literare și asupra înțelegerii mai profunde a participării cititorilor.*

Keywords: *adaptation; intertextuality; stage versus reading;*

Cuvinte-cheie: *adaptare; intertextualitate; scenă versus citit;*

Virginia Woolf's *The Common Reader* is celebrated for its critiques of literary history and style. Beneath her conversational tone, Woolf weaves countless allusions to Shakespeare, treating the Elizabethan playwright not merely as a canonical figure but as a living presence that informs her judgments. By tracing these Shakespearean echoes, it is possible to uncover how Woolf harnesses Shakespeare's imagery and themes to enrich her own reflections on reading, writing, and the literary experience. Shakespeare's ubiquity in Woolf's criticism is a currently debated theme in Shakespeare criticism. As Cristiano Ragni observes when discussing the Shakespearean echoes in Virginia Woolf,

> William Shakespeare is ubiquitous in Virginia Woolf's written output. From her letters to her diaries, from her critical essays to her novels, there is hardly a page in which the playwright's works are not mentioned, be it as direct quotations or as oblique allusions, or Shakespeare himself referred to in terms of comparison or as the main object of Woolf's literary criticism Shakespeare's name surfaces frequently across Woolf's essays, signalling her view of him as the ultimate touchstone for literary excellence. She regarded him as a benchmark against which all other writers – and even her own critical voice – could be measured. This pervasiveness underscores Shakespeare's role not only as a subject of study but also as a source of inspiration for Woolf's evolving critical methods. (RAGNI, 91).

Indeed, Shakespearean references ripple through Woolf's other reflections. In passages on Chaucer, Evelyn, Laetitia Pilkington, and modern fiction, in *The Common Reader*, Woolf deploys Shakespearean metaphors – the world as a stage, the theatre as the mirror up to nature, or Hamletian questions – to underscore her arguments about literature. These allusions do more than pay homage; they animate Woolf's prose and link the democratic ethos of the common reader to the universal themes of loss, transformation, and theatricality found in Shakespeare's plays. In this way, Woolf enters a critical and cultural dialogue with Shakespeare.

Virginia Woolf entered an engaging conversation with her readers, which has changed throughout the century since the essays have been published. As Hermione Lee observes in a study concerning Virginia Woolf's essays, from *The Cambridge Companion to Virginia Woolf* (2000), "Her [Woolf's] development into the kind of novelist she wanted to be, in the 1910s and 1920s, was worked out in large part through the essays of that period – reviews of individual writers, and more discursive, synthesising considerations of 'modern' writing" (92). Indeed, what makes Woolf's essays so relevant for her literary career is that twenty years' worth of professional non-fiction writing went into *The Common Reader*, which show a close interconnection with Woolf's fiction. However, Lee does not mention Shakespeare among the favourite authors discussed in Woolf's essays. As Lee observes, "In her reading of literary history, certain authors persisted as key figures: Defoe, Boswell, Sterne, Austen, Coleridge, De Quincey, George Eliot, Barrett Browning, Christina Rossetti, Meredith, Gissing, James, Hardy, Conrad" (97). Yet the Elizabethan period is seen as important in Woolf's consideration of literary history, as Lee notes: "Certain periods and cultural movements spoke to her more than any others: classical Greece, the Elizabethans, the eighteenth century, the Romantics, nineteenth-century Russian fiction. And there were certain subjects – essay-writing itself, painting, women's lives, biography, memoirs, and letters – which she never exhausted" (97). Yet, as I argue, in the inextricable mixture of history, criticism, and biography in Woolf's essays, Shakespeare's figure remains a spatial and temporal marker of English dramatic creativity.

Literary Model of Classical Craftsmanship versus Jungle

In her essays, Woolf starts from an unmediated admiration and appreciation of Shakespeare's craftsmanship and his unique position among the group of his contemporary playwrights. In Woolf's "Notes on an Elizabethan Play," one of the essays of *The Common Reader* (1925), Woolf begins by acknowledging the jarring contrast between the Elizabethan worldview and modern sensibilities. She describes the initial shock of entering a world where reality is shaped not by mundane life, but by extravagant characters embroiled in murder, disguise, madness, and poetic death. Woolf contrasts the grounded realism of contemporary literature with the fantastical, often chaotic universe of Elizabethan drama. Despite the confusion, Woolf celebrates the imaginative freedom these plays offer – where unicorns roam and ghosts speak. However, Woolf does not shy away from criticizing the Elizabethan plays for their convoluted plots and excessive theatricality. She argues that the plots are often "intolerably dull" (WOOLF, "Notes on an Elizabethan Play", 73) and unnecessarily complex, designed for a live audience rather than a solitary reader. Woolf insists that drama should evoke deep emotions and memorable scenes, citing Greek tragedy (such as *Antigone*) as a model where plot and character are inseparable.

In this philosophical reflection on how literature shapes and reshapes our understanding of reality, Woolf suggests that reading Elizabethan drama splits the reader into two selves – one enchanted, one sceptical. She reflects on how literature challenges readers to abandon passive consumption and instead engage actively, questioning their assumptions and values. Considering the central idea that literature must maintain some connection to reality – even if it departs from it, Woolf remarks: "There are, it must be admitted, some highly formidable tracts in English literature, and chief among them that jungle, forest and wilderness which is the Elizabethan drama. For many reasons not here to be examined, Shakespeare stands out, Shakespeare who has had the light on him from his day to ours, Shakespeare who towers highest when looked at from the level of his own contemporaries (WOOLF, "Notes on an Elizabethan Play", 72). The first image that emerges from this quotation is the metaphor of the "jungle, forest and wilderness" (WOOLF, "Notes on an Elizabethan Play", 72) which is Elizabethan drama. This is a spatial metaphor suggesting both richness and savagery, competition and survival of the fittest, as well as harsh conditions for Elizabethan playwrights. Among them, according to Woolf, Shakespeare "stands out" (WOOLF, "Notes on an Elizabethan Play", 72), which means that he is clearly noticeable and is more significant than his fellow playwrights. This may not be the historical truth, because specialists in Shakespeare studies admit that, during his time, Shakespeare might not have been such a great name that we consider him to be now, but just one of the many playwrights that adorned the Elizabethan and Jacobean stage.

It is through the intervening appreciation of later centuries – especially the nineteenth century – that Shakespeare became the iconic figure we now consider him to be. From Virginia Woolf's perspective, however, when she considers Shakespeare's position in her essay "Notes on an Elizabethan Play," included in *The Common Reader*, Shakespeare is important because he stands out from the amorphous mass of competitive playwrights, who strive hard to compete with each other in the jungle formed of patronage interests, theatrical fashions, and competition among playhouses. A jungle or forest generally suggests lush vegetation and natural beauty, but it is also a place where the strongest animals survive by feeding on the weakest creatures, who are placed lower in the jungle's food chain. In the same manner, some Elizabethan and Jacobean playwrights survived the test of time and audience's tastes because their work was more resilient and robust, being admired by audiences in the centuries to come. Moreover, dramatic art involves a complex and active interaction among playwright, actors and audience,

with actors giving life to the characters on stage and the audience interpreting the world on stage, according to their cultural expectations and emotional responses.

Virginia Woolf seems to have a lesser opinion of most of Shakespeare's contemporary playwrights, and very high appreciation of Shakespeare himself. As Woolf states in the essay "Notes on an Elizabethan Play," from *The Common Reader*, "Outside Shakespeare and perhaps Ben Jonson, there are no characters in Elizabethan drama, only violences whom we know so little that we can scarcely care what becomes of them" (WOOLF, "Notes on an Elizabethan Play", 76). For example, Woolf considers that one can take Bellimperia from *The Spanish Tragedy* by John Webster "no more than for an animated broomstick" (WOOLF, "Notes on an Elizabethan Play", 76), which shows the modernist writer's disapproval for the depiction of this one-sided and flimsily delineated character. Even more so, Woolf considers Webster's *The Spanish Tragedy* as a "crude forerunner" (WOOLF, "Notes on an Elizabethan Play", 77) of Shakespeare's plays. Shakespeare's earlier contemporary playwrights, therefore, were just pale epitomes of what Shakespeare would become in the cultural perception across centuries, but not necessarily in his own time.

Seeing on Stage versus Reading Poetry / Novels

In another essay, entitled "The Pastons and Chaucer" from *The Common Reader*, Woolf's central aim is to breathe life into history. She juxtaposes the literary world of Geoffrey Chaucer with the domestic, letter-writing world of the Paston family – a rising gentry in fifteenth-century Norfolk. By imagining John Paston reading *The Canterbury Tales* in a drafty room, while his mother Margaret scolds him for neglecting family duties, Woolf collapses the distance between canonical literature and everyday life. Chaucer becomes accessible because he is no longer confined to academic study, so his work is shown as part of lived experience. Woolf writes not as a scholar but as a "common reader" – someone who reads for pleasure and insight rather than academic rigour. Thus, she humanizes historical figures, imagining their thoughts, frustrations, and joys. Moreover, Woolf draws connections between medieval England and her own time, suggesting that literature and life are part of a continuous thread. In this context, Woolf further compares Chaucer's work with Shakespeare, saying that "Chaucer has his world; he has his young men; he has his young women. If one met them staying in Shakespeare's world, one would know them to be Chaucer's, not Shakespeare's" (WOOLF, "The Pastons and Chaucer", 26). This shows that, in point of character creation, Chaucer represents the medieval world, while Shakespeare stands for the varied world of the Elizabethan period.

This is because Chaucer gives life to characters in poetry, while Shakespeare shows them on stage, which is a much more complex setting, "with the actors standing there in person, with their bodies and their faces passively waiting to be made use of" (WOOLF, "The Pastons and Chaucer", 46). For this reason, as Woolf further explains, "the later plays of Shakespeare, where there is more of poetry than of action, are better read than seen, better understood by leaving out the actual body than by having the body, with all its associations and movements visible to the eye" (WOOLF, "The Pastons and Chaucer", 46). Indeed, Shakespeare's last plays (*The Winter's Tale*, *Cymbeline*, or *The Tempest*) are highly philosophical dramatic works, in which characters are fashioned according to the rules of classical Greek drama, excluding, however, the voice of the chorus directly speaking. As Woolf further says, "for though Shakespeare (unless we consider that his fools and madmen supply the part) dispensed with the chorus, novelists are always devising some substitute" (WOOLF, "The Pastons and Chaucer", 46-47). Woolf compares directly her art of novel-writing to the role of the chorus as commentator of the action with Shakespeare's shaping of character; in drama, according to Woolf, the role of the author is in the background, as he/she does not comment directly on the

characters' emotions and intentions, as in novel-writing. In this essay, therefore, Woolf argues that literature (including Shakespeare) is not a relic – it is a conversation. By placing Chaucer and the Pastons side by side, she challenges readers to rethink who belongs in the story of English letters. The implication is that Shakespeare has always belonged there.

Language and Meaning on Stage

An excellent detector of the differences between narrative and drama, Woolf associates Shakespeare's plays with Greek tragedy, comparing Aeschylus, Euripides and Shakespeare, who use "flashes of poetry and questions far flung and unanswered" (WOOLF, "On Not Knowing Greek", 48). To understand Greek tragedians, as Woolf argues in the essay "On Not Knowing Greek" from *The Common Reader*, it is not necessary to understand Greek as to understand poetry (WOOLF, "On Not Knowing Greek," 48). This essay is a meditation on the limits of translation, the allure of ancient Greek literature, and the cultural distance between modern readers and the classical world. Writing of the illusion of understanding Greek, Woolf opens with a paradox: despite the essay's title, she clearly knows Greek well. Yet she insists that true understanding of Greek literature is elusive for modern readers. Woolf critiques the privileged English education system, where knowing Greek was a badge of elite status, arguing that even those educated in Greek are far removed from the lived experience of ancient Greeks, emphasizing the cultural and temporal chasm between ancient Greece and modernity. Readers do not know how Greek sounded, how actors performed, or where laughter was intended in plays. This gap renders our understanding partial and speculative, no matter how scholarly our approach. Despite these limitations, Woolf is drawn to Greek texts for their clarity, impersonality, and emotional restraint. Moreover, Woolf contrasts Greek literature's public, sunlit nature with the introspective melancholy of modern English life. She admires the Greeks' ability to express universal truths through myth and drama, even if readers can only glimpse their full meaning through translation.

Language and meaning are closely related and functionally relevant, on stage and in novel-writing. As Woolf states about Greek drama and Shakespeare, in "On Not Knowing Greek," "It is necessary to take that dangerous leap through the air without the support of words which Shakespeare also asks of us" (WOOLF, "On Not Knowing Greek", 48). As Woolf further states, "The meaning is just on the far side of language. It is the meaning which in moments of astonishing excitement and stress we perceive in our minds without words … the meaning that Shakespeare succeeds in snaring" (WOOLF, "On Not Knowing Greek", 49). The statement according to which Shakespeare "succeeds in snaring" the meaning of words leads to the conclusion that Shakespeare has the artistry to entrap words and meanings, just as a skilful trapper would succeed in trapping birds or small mammals by using a noose of wire or cord. Shakespeare's dramatic expertise, therefore, according to Woolf, is not so uncommon (since it has also been encountered in Greek playwrights), yet Shakespeare uses it with the utmost competence, like a skilful trapper of small birds.

Another feature of excellence that Woolf observes in Shakespeare is the capacity to capture the spirit of the age. This is also not so uncommon, as it can be found in other playwrights from different periods. As Woolf states in the essay "On Not Knowing Greek," from *The Common Reader*, "there is always about Greek literature that air of vigour which permeates an "age", whether it is the age of Aeschylus, Racine, or Shakespeare" (WOOLF, "On Not Knowing Greek", 57). Woolf uses irony to challenge the notion that classical education confers true understanding of literature, including Shakespeare. Thus, the essay subtly critiques gender and class privilege, especially the male-dominated academic world of her time. It is not certain, however, whether "Shakespeare" (understood as white-male-classical) is included in the exclusivist group of these privileged writers. What is certain,

however, is that dramatic language is different from novel writing. Shakespeare's plays are dialogue-driven, as characters speak directly to each other or the audience, and they are immediate and performative, designed to be spoken aloud and acted out. Dramatic language often heightens tension, conflict, or passion, showing emotional intensity, while, at the same time, every line must carry weight. On the other hand, novel-writing is narrative-driven, as it includes exposition, description, internal thoughts, and dialogue. It is also descriptive and immersive, as the process builds worlds, characters, and atmosphere over time. Novel-writing also has flexible pacing, as a novelist builds worlds, characters, and atmosphere over time, while the literary style can be poetic, experimental, or straightforward. Taking all these aspects into consideration, Woolf's comparison of Greek drama, Shakespeare and, implicitly, modernist novel-writing is an engaging dialogue among what was, is, and what might have been.

Shakespeare and the Spirit of the Age

The essay "Rambling round Evelyn" from *The Common Reader* is meditation on the nature of diaries, historical consciousness, and the evolution of human sensibility. Woolf uses John Evelyn's diary as a springboard to explore the purpose and nature of diary writing. Woolf argues that a good diary is written either for oneself or for a distant posterity, emphasizing sincerity over brilliance. Evelyn's diary, though lacking in personal secrets, is valuable for its detailed observations and historical insights. Woolf discusses the seventeenth-century diarist John Evelyn, fellow of the Royal Society, and asks an essential question concerning the capacity to observe the age's habits and customs. Contrasting Evelyn's seventeenth-century worldview with modern attitudes, especially regarding suffering and justice, Woolf asks rhetorically, "Are we to believe that it would have been an intolerable penance for us to live familiarly with the Elizabethans? Should we have found it necessary to leave the room because of Shakespeare's habits, and to have refused Queen Elizabeth's invitation to dinner? Perhaps so" (WOOLF, "Rambling round Evelyn", 113). Woolf forcefully maintains that, in order for a writer to capture the spirit of the age, s/he should be attuned to the underlying political and cultural issues.

In addition, Woolf observes that it is rather difficult for the contemporary writer of the modern age to come to terms with an earlier period, unless they open their mind to the fine tunings and allusions suggested by the writers of that particular age, in this case the Elizabethan period. Woolf's tone in this essay is often ironic, especially when reflecting on Evelyn's naiveté or the absurdity of certain historical practices. Her humour is subtle, used to highlight the distance between past and present sensibilities. The essay meanders, much like its title suggests, through various reflections on Evelyn's life, his diary, and broader philosophical questions. This rambling style mirrors the act of reading a diary – nonlinear, intimate, and exploratory. By contrast, the allusion to courtly habits in Shakespeare's time is ironic because Shakespeare's dramatic style is anything but rambling, except when he ironizes verbosity, such as in Polonius' lengthy speeches in *Hamlet*. By embedding the rambling style Polonius might have used in his speeches in her own essay, Woolf alludes to the author's creative possibility of generating new and different worlds, using various writing or dramatic styles. None of these styles is recommended as a perfect practice, but it can vary to express different meanings, attuned to the poetic or dramatic structure of a certain scene or chapter.

In Woolf's essays, the Shakespearean allusions can be submerged and often ironic, but they are never far from the reality of performance. For example, in the essay "The Lives of the Obscure," when writing about the eighteenth-century Anglo-Irish poet Laetitia Pilkington, Woolf describes how the lady contemplated twice to drown herself in Rosamond's Pond when walking through St James' Park (like another Ophelia in distress), or longed to listen to "young-

eyed cherubins" (*The Common Reader*, 166) when musing among the tombs in Westminster Abbey and the door was locked on her all night. The quotation "young eyed cherubins" is taken from Shakespeare's *The Merchant of Venice* (5.1.70), when Lorenzo describes to Jessica the harmony of the celestial choirs of angels, comparing it to the harmony of "immortal souls" (5.1.71). Commenting on Laetitia Pilkington's originality in her writing style, as compared to her troubled and impecunious life, Woolf concludes, "All had been bitterness and struggle, except that she had loved Shakespeare, known Swift, and kept through all the shifts and shades of an adventurous career a gay spirit, something of a lady's breeding, and the gallantry which, at the end of her short life, led her to crack her joke and enjoy her duck with death at her heart and duns at her pillow" (WOOLF, "The Lives of the Obscure", 167). Woolf's comments on Laetitia Pilkington are an occasion for the modernist writer to demonstrate her profound absorption of Shakespearean allusions, being able to recognize quotations from the Elizabethan playwright, and let the reader recognize these quotations, without direct citation. In this way, by means of artistic filiation, from Shakespeare, via Laetitia Pilkington, and ultimately to Virginia Woolf, authorial power to create imaginative worlds is transmitted more or less directly.

Worlds Apart: Shakespeare as Cultural Mediator

In *The Common Reader*, Woolf offers several perspectives on the writer's task in character and plot construction. The essay entitled "The Russian Point of View," from *The Common Reader*, is an incisive meditation on the challenges and rewards of engaging with Russian literature from an English perspective. Woolf opens the essay by questioning whether English readers can truly understand Russian literature, given the profound cultural and linguistic differences. She argues that even American writers – who share language and many cultural traits with the British – struggle to fully grasp English literature. So what hope is there for understanding Russian authors? Woolf laments that most readers encounter Russian literature through translation, which strips away the original style, rhythm, and nuance. Throughout the essay, Woolf uses her critique of Russian literature to reflect on her own artistic values. She is deeply concerned with style, psychological depth, and the limitations of language. Her admiration for Russian writers is not blind; it is filtered through her own modernist sensibility. The essay subtly connects Russian literary techniques to Woolf's own innovations – stream of consciousness, fragmented narrative, and emotional nuance. This essay is a philosophical inquiry into the nature of understanding, translation, and artistic empathy, challenging readers to confront their assumptions and embrace the complexities of cross-cultural reading.

As an example of the fact that certain writers are unable to understand authors from other cultures, Woolf writes, among others, about the novels of Henry James and the ways in which this American writer describes reality. As Woolf observes, "Could anyone believe that the novels of Henry James were written by a man who had grown up in the society which he describes, or that his criticism of English writers was written by a man who had read Shakespeare without any sense of the Atlantic Ocean and two or three hundred years on the far side of it separating his civilization from ours?" (WOOLF, "The Russian Point of View", 219). Woolf considers Henry James a "foreigner" (WOOLF, "The Russian Point of View", 219) and, as such, he cannot understand Shakespeare entirely because he cannot account for the geographical distance between America and England, as well as the three hundred years that had elapsed since Shakespeare wrote his works. Similarly, as Woolf argues, Dostoyevsky's novels "are composed wholly and purely of the stuff of the soul. Against our will we are drawn in, whirled round, blinded, suffocated, and at the same time filled with a giddy rapture. Out of Shakespeare there is no more exciting reading" (WOOLF, "The Russian Point of View", 226).

As Woolf compares Dostoyevsky's novels to Shakespeare's plays, the focus is on the spiritual nature and the force of creating character in both authors and, for this reason, both Shakespeare and Dostoyevsky are attractive to readers and audiences. Although Woolf equates "Shakespeare" with notions of "Englishness" in this essay – considering that American writers, for example, are unable to understand the Elizabethan playwright, this is not an exclusivist comment positing English literature as superior to that of other cultures. On the contrary, Woolf gives an example of intercultural humility, by acknowledging the impossibility of fully grasping another culture's literature, yet she insists on the value of trying.

The question of literary patronage is another issue distinguishing Shakespeare's Elizabethan period from modern times. In the essay "The Patron and the Crocus," Woolf comments on emerging writers who need to choose a patron wisely, and she gives the example of the Elizabethans, who "chose the aristocracy to write for and the playhouse public" (WOOLF, "The Patron and the Crocus", 261). Woolf uses the crocus – a delicate, early-blooming flower – as a symbol for the writer's creative output. Just as the crocus needs the right conditions to bloom, so too does a writer need the right patron to flourish. The metaphor underscores the fragility and potential beauty of literary creation. Woolf argues that patrons are not merely financial supporters but also psychological and cultural forces that shape what writers produce. From Elizabethan aristocrats to modern-day editors and mass audiences, patrons have always influenced the tone, style, and ambition of literature. In Woolf's time, however, the patron is no longer a singular figure but a fragmented, impersonal mass – journalists, publishers, and the reading public. This diversity, while democratizing, also creates confusion and dilutes the writer's sense of purpose. Woolf laments the lack of clear guidance for young writers navigating this landscape.

In this context, writing about the twentieth-century patron, Woolf describes some of this potential patron's pretensions: "He will add, perhaps, something about language, and point out how many words Shakespeare used and how much grammar Shakespeare violated, while we, though we keep our fingers so demurely to the black notes on the piano, have not appreciably improved upon *Antony and Cleopatra*" (WOOLF, "The Patron and the Crocus", 265). Indeed, Woolf's irony appears to indict the overzealous creative writer, who attempts to work by the hard rules of technicality, but overlooks the readers' interests and preoccupations. Yet, despite this apparent criticism of modern authors, Woolf actually alludes to the patrons who make excessive demands on the authors for the marketability of the book as product. Shakespeare is brought in this context as an example of balanced combination of authorial creativity and appropriate response to the audience's demand. Thus, Woolf critiques the advice often given to aspiring writers – write what you have to write as shortly and clearly as possible (WOOLF, "The Patron and the Crocus", 261) – as incomplete. She insists that the missing piece is choosing the right patron, because the patron subtly inspires and shapes the work. The ideal patron is one who encourages depth, originality, and vigour – not just marketability.

Conclusions

Shakespearean allusions in Woolf's *The Common Reader* serve a dual purpose: they anchor Woolf's criticism in a shared literary heritage while empowering everyday readers to see themselves as part of that cultural and timeless continuum. By invoking Shakespearean imagery – often in passing, sometimes in depth – Woolf crafts an essayistic voice that is at once erudite and accessible for readers of all times. Woolf reinterprets Shakespearean motifs and themes to legitimize and explain her formal innovations, to critique and recontextualize traditional gender and social dynamics, and to exemplify her conception of the reader's imaginative agency. In this way, Shakespeare is not merely an ornamental reference to Elizabethan cultural landmarks but a foundational interlocutor for Woolf's critical philosophy.

Woolf's intertextual strategy of using allusions to Shakespeare highlights her authorial perspectives and experimental narrative technique, offering fresh insights into modernist studies and Shakespeare's reception in the twentieth century. The readers' participation is seriously considered, as the reader is invited to interpret (and sometimes recognize) the Shakespearean allusions directly, without involving complicated elucidations. Woolf's Shakespearean echoes in *The Common Reader* remind readers that relevant literature endures not necessarily through academic gatekeeping but through the intimate engagement of each new generation of readers.

BIBLIOGRAPHY

LEE, Hermione. *"Virginia Woolf's Essays"* in *The Cambridge Companion to Virginia Woolf*, edited by Sue Roe and Susan Sellers. Cambridge: Cambridge University Press, 2000, p. 91-108

WOOLF, Virginia. *The Common Reader*. 2nd ed. London: Hogarth Press, 1925

RAGNI, Cristiano. "*Scraps, orts, and fragments: Shakespearean Echoes in Virginia Woolf" Annali di Ca' Foscari: Serie occidentale*, vol. 51, Settembre 2017, p. 91-107

SHAKESPEARE, William. *The Merchant of Venice*. Folger Digital Texts. Edited by Barbara Mowat, Paul Werstine, Michael Poston, and Rebecca Niles. Folger Shakespeare Library. Shakespeare's works | Folger Shakespeare Library

NARRATING TRAUMA AND RECOVERY IN CHILDREN' S LITERATURE: A CASE STUDY OF *THE WAR THAT SAVED MY LIFE* BY KIMBERLY BRUBAKER BRADLEY

NARRER LE TRAUMATISME ET LA RÉSILIENCE DANS LA LITTÉRATURE DE JEUNESSE : UNE ÉTUDE DE CAS DU ROMAN *THE WAR THAT SAVED MY LIFE* DE KIMBERLY BRUBAKER BRADLEY

REPREZENTAREA TRAUMEI ȘI A VINDECĂRII ÎN LITERATURA PENTRU COPII: STUDIU DE CAZ ASUPRA ROMANULUI *THE WAR THAT SAVED MY LIFE* DE KIMBERLY BRUBAKER BRADLEY

Corina FÖLDI, PhD
"Vasile Goldiș" Western University of Arad
corina.foldi@gmail.com

Abstract

This article examines the depiction of childhood trauma and recovery in Kimberly Brubaker Bradley's The War That Saved My Life, focusing on Ada's somatic and emotional responses to chronic abuse. Drawing on Peter Levine's trauma framework and Stephen Porges' polyvagal theory, the analysis highlights how Bradley portrays dissociation, hypervigilance, bodily shame, and the gradual restoration of agency and trust. Using close textual analysis and theoretical comparison between trauma science and literary representation, this study explores how Bradley translates clinical concepts into narrative form, illustrating the psychophysiological processes of trauma and healing in the child protagonist.

Résumé

Cet article examine la représentation du traumatisme et de la guérison chez l'enfant dans The War That Saved My Life de Kimberly Brubaker Bradley, en se concentrant sur les réponses somatiques et émotionnelles d'Ada face à la maltraitance chronique. En s'appuyant sur le cadre théorique du traumatisme développé par Peter Levine et sur la théorie polyvagale de Stephen Porges, l'analyse met en lumière la manière dont Bradley dépeint la dissociation, l'hypervigilance, la honte corporelle ainsi que la restauration progressive de l'agency et de la confiance. À travers une analyse textuelle approfondie et une mise en perspective théorique entre les sciences du traumatisme et la représentation littéraire, cette étude explore la manière dont Bradley traduit des concepts cliniques sous forme narrative, illustrant les processus psychophysiologiques du traumatisme et de la guérison chez la protagoniste.

Rezumat

Acest articol examinează reprezentarea traumei din copilărie și a procesului de vindecare în The War That Saved My Life de Kimberly Brubaker Bradley, concentrându-se pe răspunsurile somatice și emoționale ale Adei în fața abuzului cronic. Bazându-se pe cadrul teoretic al traumei dezvoltat de Peter Levine și pe teoria polivagală a lui Stephen Porges, analiza evidențiază modul în care Bradley surprinde disocierea, hipervigilența, rușinea corporală și restabilirea treptată a controlului personal și a încrederii. Printr-o analiză textuală atentă și o comparație teoretică între știința traumei și

reprezentarea literară, acest studiu explorează modul în care Bradley transpune concepte clinice în formă narativă, ilustrând procesele psihofiziologice ale traumei şi vindecării la protagonista romanului.

Keywords: *abuse; trauma; resilience; PTSD; literature;*

Mots-clés: *maltraitance; traumatisme; résilience; ESPT; littérature;*

Cuvinte-cheie: *abuz; traumă; reziliență; PTSD; literatură;*

Introduction

Trauma in children's literature is often rendered quietly, through gestures of fear, hesitation, and longing rather than graphic detail. *The War That Saved My Life* by Kimberly Brubaker Bradley exemplifies this nuanced approach, portraying trauma not merely as a psychological condition, but as an embodied state shaped by chronic threat and relational deprivation. Through the main protagonist's perspective, the narrative reveals how trauma inhabits the body, constrains movement, disrupts trust, and fractures self-worth. Drawing on the somatic trauma frameworks of Peter Levine and Stephen Porges, this article examines how Bradley depicts dissociation, freeze responses, hypervigilance, and the painstaking process of nervous system repair. Furthermore, the book's wartime setting serves not only as a historical backdrop but also as a symbolic landscape, mirroring Ada's internal battle between survival and safety, fear and hope. In doing so, Bradley crafts a compelling narrative of trauma and recovery that highlights the redemptive power of secure attachment, embodied agency, and compassionate recognition in a child's healing process.

Analysis

There is broad consensus among clinicians and researchers that childhood trauma often disrupts developmental trajectories in two domains: affective regulation and arousal-reactivity. In the affective domain, children may exhibit regression in developmental milestones, a narrowing of emotional range (flattened affect), detachment from caregivers, and disproportionate sensitivity to stimuli that evoke memories of the abusive or neglectful parent. Simultaneously, trauma provokes a persistent state of increased arousal: attentional difficulties (poor concentration, distractibility), hypervigilance (constant scanning for threat), an exaggerated startle response, sleep disturbance, and irritability or outbursts (TORRICO & MIKES, 2024). For example, guidelines for younger children cite "loss of recently acquired developmental skills," "blunted emotions," and "hyper-vigilance, distractibility, exaggerated startle" as hallmark trauma responses (BROHL & LEDFORD, 2013). Empirical neurophysiological research further confirms that children with trauma exposure show elevated startle reflexes and sympathetic nervous system activation compared to non-traumatized peers (PITMAN & ORR, 1990), (ZOLADZ et al., 2011). These clinical indicators provide a critical lens for analysing how trauma is rendered not merely psychologically but embodied in children's literature, such as in the case of Ada in *The War That Saved My Life.*

From a theoretical point of view, Peter Levine approaches trauma from a somatic and bodily-based perspective. In *In an Unspoken Voice: How the Body Releases Trauma and Restores Goodness (*2010*),* he emphasises how traumatic events impact the body, how defensive survival responses (fight / flight / freeze) get "stuck," and how healing involves completing those responses through embodied awareness. He mentions that: "Trauma is not what happens to us, but what we hold inside in the absence of an empathetic witness." (2010,

15). Therefore, he emphasises that it is less the external event per se and more the internalised responses, the unresolved bodily and psychophysiological traces, that constitute trauma. Hence, the organism is left "holding" the physiological residue of the arousal. In this context, the "empathetic witness" refers to the relational environment capable of holding and validating those responses; without it, the individual remains "holding" the undischarged emotions.

Levine also stresses that: "When a person is exposed to overwhelming stress, threat or injury, they develop a procedural memory. Trauma occurs when these implicit procedures are not neutralized. The failure to restore homeostasis is at the basis for the maladaptive and debilitating symptoms of trauma." (2010, 160). Here, Levine describes trauma as essentially a disruption of normal physiological recovery: the usual adaptive responses (orient-mobilise-defend-recover) do not complete, leaving a "procedural memory" in the body. This concept is highly relevant when approaching aspects of hypervigilance and arousal, specifically, the body stays in an activated, defensive mode (rather than returning to baseline). This particular aspect is central to his somatic-experiencing approach, namely to access and transform trauma one must work with bodily sensations, action patterns and their completion rather than rely solely on cognitive re-narration.

Furthermore, Levine draws on an autonomic model (in dialogue with polyvagal ideas) to distinguish chronic dorsal-vagal – immobilization – patterns from acute sympathetic hyperarousal. Chronically traumatized people often show shutdown and dissociation (reduced heart rate or blunted autonomic reactivity), which explains depersonalization / derealization, spacing out, somatic complaints, and disengagement.

In this sense, he mentions that: "Highly traumatized and chronically neglected or abused individuals are dominated by the immobilization/shutdown system. […] These sufferers tend to be plagued with dissociative symptoms, including frequent spaciness, unreality, depersonalization, and various somatic and health complaints." (2010, 121).

In addition to Peter Levine's framework of trauma, Porges' Polyvagal Theory described in *The Pocket Guide to the Polyvagal Theory* (2017) offers a neurophysiological framework for understanding how the autonomic nervous system (ANS) responds to threat, regulation, and safety. He emphasises on hierarchies of autonomic states, the concept of "neuroception," and the physiological basis of social engagement vs defensive states. Porges mentions that: "Neuroception evaluates risk in the environment without awareness. […] Neuroception is dependent on a neural circuit that evaluates risk in the environment from a variety of cues and triggers shifts in autonomic state to adaptively deal with the cues." (2017, 30).

With this framework Porges introduces the concept of "neuroception", namely the automatic, unconscious detection of safety vs threat in the environment, which triggers autonomic responses (ventral vagal social engagement, sympathetic mobilisation, dorsal vagal shutdown). This has major implications for the understanding of trauma in the sense that even in non-threatening contexts, a traumatized individual may have altered neuroception and thus continue to respond as if threat persists.

Porges also emphasises on the issue of identifying cues for safety: "Only when we are in a calm physiological state can we convey cues of safety to another." (2017, 50). This aspect draws attention to the idea that safety is relational and physiological, namely a person must be in a regulated state (ventral vagal activation) to engage socially and convey safety to others. Therefore, the capacity to signal safety (via facial expression, vocal prosody, eye contact, warmth) depends on the ventral vagal circuits. If a person's physiology is defensive (sympathetic or dorsal vagal), social-engagement signals are blunted or absent, thus impairing co-regulation and attachment.

Moreover, he mentions that "Thus, to fulfil our biological imperative of connectedness, our personal agenda needs to be directed towards making individuals feel safe." (2017, 43). Hence, it is understood that safety and social connection are foundational to human biology

from Porges' vantage. In trauma, this imperative is disrupted: the body is stuck in defensive states, inhibiting connectedness and social engagement (which are crucial especially in children's development). Therefore, what we can observe is the concept that sociality is framed in terms of biological wires; the nervous system's optimal functioning (health, growth, restoration) depends on experiences of safety that permit social engagement.

Understanding trauma as a deeply embodied experience, shaped by the nervous system's instinctive survival responses, allows us to approach literary representations of wounded children with greater depth and nuance. The frameworks proposed by Levine and Porges illuminate how trauma imprints itself somatically, interrupting developmental processes and tethering individuals to states of fear, immobility, or hyper-arousal long after the danger has passed. With this theoretical foundation, we can now turn to *The War That Saved My Life*, where Bradley crafts a protagonist whose body, emotions, and behaviours embody these trauma dynamics with striking fidelity. Through Ada's story, the novel not only illustrates the mechanisms of traumatic injury (freeze, vigilance, dissociation, and bodily shutdown) but also portrays the slow, relational, and somatic pathways towards healing, safety, and restored agency. Seen through this lens, Ada's behaviour, described by: hypervigilance, shutdown responses, difficulty trusting, and eventual reclamation of agency; are not signs of defiance or inherent emotional volatility, but adaptive survival strategies encoded in her nervous system following prolonged abuse and neglect. Reading Bradley's novel through the interdisciplinary trauma lens, allows us to gain deeper insight into how children's literature can depict internal bodily states, relational repair, and the gradual emergence of safety and selfhood.

From the very first pages of the book, we witness the fact that Ada's early life is marked by severe maternal neglect and physical abuse, with no attuned caregiver to witness or regulate her distress. As a result, her trauma is carried somatically, expressed in her stiff posture, clenched jaw, constant vigilance, and incapacity to trust others. Her internalized sense of unsafety is not merely a product of memory, but a persistent physiological imprint of terror and shame. This aspect vividly portrayed in the first pages of the book, turns us to Peter Levine's understanding of trauma as an embodied process rather than a solely psychological one.

Levine notes that traumatic experiences in childhood are encoded as implicit, procedural memories in the body, experienced as discomfort, constriction, and lack of energy (LEVINE, 2010, p. 160) is accurately portrayed by Ada's learned immobility. Her years confined to a one-room apartment and forbidden to walk (also doubled by a congenital foot defect), reflects this somatic "locking down." Even after she escapes, her body carries trauma: she flinches at touch, cannot relax her muscles, and experiences freeze responses when confronted with conflict or affection. These reactions illustrate that her trauma is not simply remembered but it is lived in her nervous system.

Moreover, as emphasized above, Levine explains that chronically abused individuals often become dominated by the immobilization/shutdown system, leading to dissociation and depersonalization (LEVINE, 2010, p. 122). Ada demonstrates these symptoms through emotional numbing, sudden withdrawal, and difficulty identifying and expressing her feelings. At times, she becomes psychologically distant, as if observing life rather than participating in it (vividly portrayed in several scenes depicting her watching the "world" from her window) a dissociative response developed to survive overwhelming fear. Her frequent statement that she is "not like normal children," and her confusion about safety even in-kind environments, highlight this internal disconnection from her body, emotions, and sense of self-worth.

Throughout the narrative, Ada's journey toward healing aligns with Levine's view that recovery involves completing previously thwarted defensive responses and reestablishing a sense of agency. Learning to walk, ride a horse, and protect herself and others serves as somatic mastery, enabling her to reclaim bodily autonomy and undo years of forced helplessness. Significantly, her relationship with Susan provides the "empathetic witness" Levine identifies

as essential for trauma resolution. With safety and attuned presence, Ada gradually transitions from collapse and freeze into mobilization and engagement, embodying a shift from survival to growth. In this way, Bradley's novel mirrors Levine's core principle: trauma held in the body must be released through movement, relational safety, and the reclamation of agency.

Through the emphasized concepts developed by Stephen Porges' Polyvagal Theory we are provided a framework for understanding Ada's trauma responses. Thus, we are witnessing how her nervous system continually monitors threat and safety through neuroception. In this sense, we can observe that trauma alters the internal surveillance system, causing misattuned threat detection even in safe environments. As Porges explains, trauma shapes the autonomic nervous system such that individuals defend "in the absence of threat" due to altered neuroception (PORGES, 2017). Ada's life with her abusive mother wires her nervous system to expect danger; thus, even after relocation, she remains hyper-alert, interpreting neutral cues as potentially harmful. For example, upon arrival in the countryside, she freezes at unfamiliar sounds and remains tense around Susan, evidencing a nervous system still operating in survival mode.

According to Polyvagal Theory, a child requires a calm physiological state to socially engage and signal safety to others. Ada's difficulty forming trust with Susan demonstrates this principle: her sympathetic arousal (fight-flight) and dorsal vagal shutdown (freeze) prevents her from reading safety cues or offering them in return. Her avoidance of eye contact, rigid posture, suspicion of kindness, and emotional withdrawal reflect a nervous system that has not yet accessed the ventral vagal state associated with connection, curiosity, and relational security. Thus, her emotional distance is not defiance but neurobiological protection.

Furthermore, Porges asserts that human thriving depends on co-regulation and feelings of safety. Susan unknowingly engages in this process by offering consistent, patient care without forcing closeness. Her calm tone, gentle attunement, provision of food and clothing, and non-punitive boundaries serve as external regulation when Ada's internal systems cannot regulate themselves. Over time, these repeated cues promote a shift from defensive vigilance to cautious trust. The moments where Ada laughs, rides Butter, seeks comfort, or shows concern for Jamie illustrate gradual ventral vagal activation, hence signalling not only safety but the return of social engagement capacities. Her nervous system slowly relearns that connection does not equal danger.

Therefore, through the lens of Polyvagal Theory, we are witnessing Ada's transformation as more than emotional healing. It can be observed as a physiological reorganization of her threat-detection system. Her journey from hypervigilance and shutdown toward relational openness demonstrates trauma recovery as a biological process of restoring safety, co-regulation, and embodied presence. Bradley's narrative thus illustrates Porges' central insight, namely that children heal when their nervous systems experience safety in the presence of a caring, attuned other.

A central insight from contemporary trauma theory is that trauma steals two fundamental capacities: the sense of control over one's body and life, and the ability to trust others and the world as safe. When danger overwhelms a developing system, the body learns that control is impossible and that people, especially caregivers, cannot be relied upon. Healing, therefore, is not merely cognitive; it requires a relived experience of safety in the very relational and situational contexts where safety was once denied. As Levine notes, recovery involves "completing the interrupted experiences" of agency and connection, meaning the nervous system must encounter similar circumstances again. However, this time with a different outcome, where the body is protected rather than violated, supported rather than abandoned or abused. This dynamic is vividly illustrated in Ada's relationship with Ms. Smith. Just as Ada's mother rejected and mistreated her, Ms. Smith initially informs them that she "did not want them" (BRADLEY, 2015, p. 42), echoing the same emotional wound of unworthiness and

disposability. Yet, unlike Ada's mother, Ms. Smith chooses care: she tends to Ada's injured foot, bathes her, and feeds both children, offering dignity, presence, and recognition. In this relational repetition with a different outcome, Ada is slowly given back what trauma took, namely she experiences being seen, valued, and safe in the same emotional territory where she once felt subhuman and powerless. Being met with humanity where harm once lived becomes not only symbolic repair, but a somatic re-teaching of trust, belonging, and embodied worth.

A particularly poignant moment occurs when Ada accidentally breaks Ms. Smith's sewing machine (2015, 160), triggering an acute trauma response that reveals the depth of her internalized fear. Ada's immediate reaction depicted in the form of: terror, the instinct to hide under the bed, and the expectation of severe punishment, reflects a nervous system conditioned by chronic abuse to anticipate violence. Her body responds before words or reasoning can intervene: she cannot breathe properly, cannot swallow, and feels panic rising. These somatic markers exemplify what Levine describes as "the body remembering what the mind cannot" and signal Ada's struggle to remain present rather than dissociate as she had learned to do for survival. Significantly, although threatened by overwhelm, Ada does not dissociate; she stays in her body, feeling sensations, she could not afford to feel under her mother's control. This marking a turning point, namely that her nervous system was attempting to complete a previously interrupted defensive response.

Ms. Smith's intervention introduces a corrective emotional experience. Instead of punishment or humiliation, Ms. Smith calmly names the behaviour as wrong, yet refuses to shame Ada; she reassures her that she is safe, loved, and will not be hit, and emphasizes that mistakes can be fixed. In this moment, Ada meets the same emotional conditions that once produced terror, however with a radically different outcome. The contrast between her mother's cruelty and Ms. Smith's compassion culminates in the quiet, transformative sentence: "I am happy that you are here" (2017, 160). This affirmation counters years of internalized worthlessness. In another scene, when Ada later hears her mother's voice in her mind telling her she is "nothing," while Ms. Smith simultaneously tells her she looks wonderful in her new dress, the dissonance is overwhelming as she screams, and Ms. Smith physically holds her as she cries. In this particular moment, rather than shutting down, Ada remains embodied and present, highlighting another sign of trauma processing. Therefore, healing, Bradley demonstrates, is neither linear nor gentle; it requires re-experiencing the emotional terrain of trauma, yet this time in the presence of safety, dignity, and love.

Furthermore, it is imperative to mention that for a child who has lived in chronic threat, the body becomes the primary site of trauma. Ada's early life is defined by immobilization, shame, and forced helplessness due to her foot problems and her mother's emotional and physical abuse. Thus, her inability to leave the one-room apartment functions both as literal captivity and symbolic paralysis: she has no agency over her body, her movements, or her environment. In Levine's terms, Ada's nervous system remains trapped in a perpetual freeze–submission state, unable to complete the biological impulses toward action, escape, or autonomy. The result is a fractured sense of self in which her body feels like an enemy, a source of humiliation and pain rather than capability.

Arriving in the countryside begins a somatic renegotiation of power. Learning to walk freely outside, breathing fresh air, and most notably, riding Butter, the pony, mark Ada's first embodied experiences of control. Riding becomes an essential metaphor for reclaiming ownership of her body; she learns balance, strength, and coordinated movement, each step challenging the internalized belief that she is "crippled, useless, and disgusting." Through repeated practice, Ada's nervous system slowly shifts from immobilization to mobilization and from learned helplessness to emerging agency. This aligns with Porges's polyvagal theory: movement combined with safety and gentle relational support helps her move out of dorsal vagal shutdown toward active engagement with her environment.

Significantly, Ada's transformation is not presented as sudden or easy. Even as she rides, practices walking, and begins to trust her body, she remains hypervigilant and wary, bracing for humiliation or punishment. This echoes the fact that trauma recovery unfolds somatically, not through insight alone, but through movement, breath, muscle tone, effort, and the slow unwinding of fear stored in the body. Bradley's narrative illustrates that reclaiming physical agency is foundational to psychological restoration; Ada learns not only to walk and ride, but to inhabit her own body with increasing confidence. Her physical freedom becomes the foundation upon which emotional safety and self-worth can slowly rest.

On the aspect of internal battles in *The War That Saved My Life*, war operates on two planes: the external conflict of World War II and the internal war within Ada's body and psyche. Bradley uses the historical backdrop not merely as setting, but as symbolic mirror. While Britain braces against bombs, Ada braces against memories, terror, and the lingering imprint of violence in her nervous system. The brutality of war outside echoes the brutality she endured inside her childhood home; both involve systems overwhelmed by threat, defenses mobilized for survival, and deep uncertainty about safety and belonging. Yet, just as the war forces communities into cooperation, adaptation, and resilience, Ada's internal war compels her toward emotional transformation. Safety drills, evacuation, shared struggle, and rebuilding are metaphors for co-regulation, relational repair, and somatic reorganization.

The end of the novel does not simply celebrate the cessation of danger, it recognizes that peace must be learned, not inherited. Trauma recovery proves to be something else than the absence of fear, it points towards the gradual expansion of capacity to feel, think, move, and trust without collapsing into survival mode. Ada's journey illustrates that victory in trauma is not triumphant conquest, but the quiet reclamation of dignity, embodiment, and connection. The war did not save Ada in isolation; rather, the conditions of displacement, relational safety, consistent caregiving, and embodied experience allowed her to complete the nervous system responses that had long been frozen in fear. As she begins to trust her body, trust Ms. Smith, and trust the world, we witness the profound truth embedded in both trauma theory and children's literature: healing begins when safety, recognition, and agency replace terror, neglect, and powerlessness.

Ultimately, it can be mentioned that the book offers more than a narrative of hardship overcome; it provides a layered depiction of trauma and the somatic pathways to recovery. Bradley's text affirms what clinicians and researchers like Levine and Porges highlight, namely that healing is not forgetting, and it is not instantaneous. It demands returning to the emotional battlegrounds where pain was first formed, this time armed not with fear but with compassion, connection, and agency. Ada's story teaches that wars, whether global or internal, do not merely destroy, they can transform, revealing resilience where devastation once reigned. In literary and therapeutic terms alike, Ada emerges not as a figure saved by war, but as a child who learns to save herself through the slow, courageous process of coming home to her body, her emotions, and her humanity.

Conclusion

The War That Saved My Life offers a compelling case study in the narrative representation of childhood trauma and somatic recovery. Through Ada's embodied experience of fear, hypervigilance, dissociation, and gradually increasing agency, Bradley illustrates the psychophysiological dimensions of trauma described by Peter Levine and Stephen Porges. Trauma in this novel is not only a memory, it is held in the body, in breath, in posture, in the reflexive expectation of harm. Likewise, recovery is not sudden insight but the slow reclamation of safety, movement, trust, and relational presence. By depicting the completion of defensive responses, the restoration of bodily autonomy, and the emergence of secure

attachment, Bradley translates clinical concepts into emotionally accessible narrative form. War, both personal and global, becomes a metaphor for the interior battle between survival and connection, terror and belonging, silence and voice. Healing, in this literary context, is neither romanticized nor simplified; it is portrayed as painful, nonlinear, and grounded in lived relational experience.

Beyond its literary merit, Bradley's novel carries meaningful pedagogical implications. As trauma-informed education and bibliotherapy gain prominence, texts that authentically portray adversity and resilience function as a support for emotional literacy, empathy, and psychological insight in young readers. Ada's journey provides a narrative framework through which students can safely explore themes of fear, shame, courage, and relational trust. For children with lived experiences of hardship, the story may offer recognition and hope; for others, it becomes a vehicle for understanding trauma from a compassionate perspective. When paired with sensitive guidance, reflective discussion, and supportive classroom environments, the novel can help normalize emotional struggle, cultivate resilience, and reinforce the importance of safe adult relationships. On this note, it can also serve as a gentle reminder to educators, that in some cases behaviours rooted in trauma signalled by: withdrawal, vigilance, mistrust, or intense emotional responses, are often expressions of survival rather than defiance. Thus, by cultivating empathy and supporting emotional development, this book reminds readers that every child's inner world deserves patience, compassion, and space to heal.

BIBLIOGRAPHY

ALAMEDDINE, A. (2025). Developmental regression associated with PTSD in children: A poorly defined and understudied phenomenon. *Scandinavian Journal of Child and Adolescent Psychiatry and Psychology*, 13 (1), 54-56. https://doi.org/10.2478/sjcapp-2025-0006

BROHL, K., & LEDFORD, R. (2013). Understanding trauma in children (W. T. Lijewski, Ed.). In *Psychology CME* [PDF]. EliteCME. Retrieved from https://s3.amazonaws.com/EliteCME_WebSite_2013/f/pdf/PYCA02TCI17.pdf

CRUZ, D., LICHTEN, M., BERG, K., & GEORGE, P. (2022). Developmental trauma: Conceptual framework, associated risks and comorbidities, and evaluation and treatment. *Frontiers in Psychiatry,* 13, Article 800687. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2022.800687

LEVINE, P. A. (2010). *In an unspoken voice: How the body releases trauma and restores goodness*. North Atlantic Books

PORGES, S. W. (2017). *The pocket guide to the polyvagal theory: The transformative power of feeling safe*. W. W. Norton & Company

PITMAN, R. K., & ORR, S. P. (1990). Modulation of the startle response in children with PTSD. *American Journal of Psychiatry*, 147 (6), 815-816. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/2742011/

TORRICO, T. J., & MIKES, B. A. (2024, April 20). *Posttraumatic stress disorder in children*. In StatPearls [Internet]. StatPearls Publishing. Retrieved from https://www.ncbi.nlm.nih.gov/books/NBK559140/

ZOLADZ, P. R., et al. (2011). Physiological markers of anxiety are increased in children of abused mothers. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 52(9), 924-932. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/21501167/

NARRATED HOPE: MIGRATION, CHILDHOOD AND THE SEARCH FOR PARADISE IN KARIN GÜNDISCH'S *DAS PARADIES LIEGT IN AMERIKA*

ERZÄHLTE HOFFNUNG: MIGRATION, KINDHEIT UND DIE SUCHE NACH DEM PARADIES IN KARIN GÜNDISCHS *DAS PARADIES LIEGT IN AMERIKA*

SPERANȚĂ POVESTITĂ: MIGRAȚIA, COPILĂRIA ȘI CĂUTAREA PARADISULUI ÎN ROMANUL *DAS PARADIES LIEGT IN AMERIKA* DE KARIN GÜNDISCH

Teodora ȚUGUI-CARABA
Universitatea Tehnică Cluj-Napoca
Facultatea de Litere, Centrul Universitar Nord Baia Mare
Str. Victoriei nr. 76 – Baia Mare
teodora.tugui@gmail.com

Abstract

This article examines Karin Gündisch's novel "Das Paradies liegt in Amerika" (english translation by James Skofield - How I became an American, 2001) from a narratological and anthropological perspective. The focus is on the child narrator, through whose perspective migration is revealed as a process of experience, memory, and meaning-making. Drawing on the concepts of cultural memory (Jan and Aleida Assmann), rites of passage (van Gennep, Turner), and utopian hope (Bloch, Ricoeur), the paper demonstrates how Gündisch transforms migration into a narrative movement of hope. The "paradise" of the original title is not a geographical location but a narrative metaphor for cultural self-affirmation and future orientation. Storytelling thus becomes an anthropological practice in which memory, loss, and hope are woven into a poetic unity.

Zusammenfassung

Dieser Beitrag untersucht Karin Gündischs Roman "Das Paradies liegt in Amerika" aus narratologisch-anthropologischer Perspektive. Im Mittelpunkt steht die kindliche Erzählinstanz, durch die Migration als Erfahrungs-, Erinnerungs- und Sinnbildungsprozess sichtbar wird. Anhand der Konzepte des kulturellen Gedächtnisses (Jan und Aleida Assmann), der Übergangsrituale (van Gennep, Turner) und der Hoffnung als utopischem Prinzip (Bloch, Ricoeur) zeigt der Aufsatz, wie Gündisch Migration in eine Erzählbewegung der Hoffnung transformiert. Das Paradies erscheint dabei nicht als geografischer Ort, sondern als erzählerische Metapher für kulturelle Selbstvergewisserung und Zukunftsorientierung. Erzählen wird so zur anthropologischen Praxis, in der Erinnerung, Verlust und Hoffnung eine poetische Einheit bilden.

Rezumat

Articolul analizează romanul "Das Paradies liegt in Amerika" de Karin Gündisch dintr-o perspectivă naratologică și antropologică. În centrul studiului se află vocea copilului-narator, prin intermediul căreia migrația este prezentată ca un proces al experienței, al memoriei și al formării sensului. Bazându-se pe conceptele memoriei culturale (Jan și Aleida Assmann), ale riturilor de trecere (van Gennep, Turner) și ale speranței utopice (Bloch, Ricoeur), studiul arată modul în care Gündisch transformă migrația într-o mișcare narativă a speranței. „Paradisul" din titlu nu este un loc geografic,

ci o metaforă narativă a autoafirmării culturale și a orientării spre viitor. Actul povestirii devine astfel o practică antropologică în care memoria, pierderea și speranța se împletesc într-o unitate poetică.

Keywords: *migration; hope; homeland; childhood narration; cultural memory;*

Schlüsselwörter: *Migration; Hoffnung; Heimat; Kindheitsnarration; kulturelle Erinnerung;*

Cuvinte-cheie: *migrație; speranță; patrie; narațiune a copilăriei; memorie culturală;*

1. Einleitung: Migration erzählen – Anthropologische Perspektiven auf Hoffnung und Erinnerung

Migration ist nicht nur ein soziales oder historisches Phänomen, sondern auch ein narratives und symbolisches Ereignis. Jede Bewegung über geografische, sprachliche oder kulturelle Grenzen hinaus setzt eine Bewegung der Bedeutungen frei – eine „Erzählbewegung" im Sinne der Sinnstiftung. Karin Gündischs Roman *Das Paradies liegt in Amerika* (2020) macht diese Bewegung in paradigmatischer Weise sichtbar: Aus der Perspektive des jungen Ich-Erzählers Johann, genannt Johnny, wird die Auswanderung einer siebenbürgisch-sächsischen Familie um 1900 als existenzielles, zugleich alltägliches und mythisch überhöhtes Geschehen erzählt. Das „Paradies" des Titels ist dabei keine geographisch fixierbare Realität, sondern eine imaginierte Utopie, die aus den Hoffnungen, Ängsten und Erinnerungen der Figuren entsteht. Der Roman bietet damit eine exemplarische literarische Form, in der sich anthropologische Konstanten – Verlust, Neubeginn, Sinnsuche und Hoffnung – in narrativer Gestalt wiederfinden.

Erzählen fungiert in diesem Zusammenhang als eine grundlegende anthropologische Praxis der Welterzeugung. Wie in der frühen Mutter-Kind-Kommunikation, in der bereits einfache Handlungsabläufe in sprachliche Miniaturnarrative gefasst werden, schafft das Erzählen eine symbolische Ordnung der Erfahrung: „Zwei Fakten – Abwesenheit und anschließende Anwesenheit eines begehrten Objekts – werden zeitlich und thematisch verknüpft und als geschlossener Geschehenszusammenhang repräsentiert" (LAHN; MEISTER, 2013, S. 4). Diese anthropologische Grundstruktur bleibt auch in der literarischen Erzählung erhalten. Die von Gündisch gewählte kindliche Perspektive wirkt daher nicht naiv, sondern konstitutiv: Sie spiegelt die Art und Weise, wie kulturelle Erfahrung in erzählerische Kohärenz überführt wird. Erzählen bedeutet hier, die Welt ordnend zu deuten – oder, laut Bruner, Sinn zu konstruieren, „indem Handlungen, Absichten und Ereignisse in eine interpretierbare Form gebracht werden" (BRUNER, 1990, S. 45).

In der Erzählstruktur von *Das Paradies liegt in Amerika* verbinden sich individuelle Erinnerung und kollektives Gedächtnis zu einer Form kultureller Selbstvergewisserung. Jan Assmann definiert das kulturelle Gedächtnis als „den Speicher für all jenes Wissen, das im Interaktionsrahmen einer Gesellschaft Handeln und Erleben steuert und von Generation zu Generation überliefert wird" (ASSMANN, 1988, S. 12). In Gündischs Text sind es die Familiengeschichten, Lieder und Gebete, die diese Form der Tradierung sichern. Sie fungieren als narrative Speicher, die Vergangenheit und Zukunft verknüpfen – ein Prozess, den Aleida Assmann als „Arbeit am kulturellen Gedächtnis" beschreibt, bei der „Erinnerungen, die zunächst individuell sind, allgemein verbindlich werden" (A. ASSMANN, 1998, S. 7). Die Auswanderung der Familie wird so zum Medium einer Erinnerungsgemeinschaft, in der die Hoffnung auf das „Paradies" zum verbindenden Symbol wird.

Gleichzeitig verweist Gündischs Roman auf die anthropologische Funktion der Migration als Übergangsritual. Arnold van Gennep beschrieb in seiner klassischen Studie *Les rites de passage* (1909) die Struktur solcher Übergänge als Abfolge von Trennung, Schwelle

und Integration. Die Bewegung von Heimburg nach Youngstown folgt genau dieser Logik: Die Dorfgemeinschaft löst sich auf, die Überfahrt über den Ozean bildet die Schwellenphase, und der Ankunftsort markiert den Beginn einer neuen Identität. In dieser Passage entfaltet sich Hoffnung als das zentrale Prinzip menschlicher Sinnbildung. Ernst Bloch hat sie als „Prinzip des Überschreitens" beschrieben, das den Menschen „in das Noch-Nicht-Seiende hinausführt" (BLOCH, 1978, S. 5). Im Roman wird diese Hoffnung in die Sprache des Kindes übersetzt – unschuldig, aber von einer tiefen anthropologischen Wahrheit getragen: Nur indem der Mensch erzählt, kann er hoffen.

Die im Roman dargestellte Suche nach dem Paradies verbindet somit zwei anthropologische Konstanten: Erinnerung und Utopie. Während Erinnerung der Stabilisierung von Identität dient, eröffnet Utopie einen Möglichkeitsraum. Doris Bachmann-Medick betont, dass die Literaturwissenschaft im Zuge der „anthropologischen Wende" Kultur als „Text" zu begreifen habe, als Ensemble von Bedeutungen, in denen sich gesellschaftliche und individuelle Erfahrungen überlagern (BACHMANN-MEDICK, 1996, S. 8). *Das Paradies liegt in Amerika* ist in diesem Sinne nicht nur eine Familiengeschichte, sondern ein kultureller Text, in dem die erzählte Hoffnung zur anthropologischen Matrix des Daseins wird.

Der vorliegende Beitrag untersucht Gündischs Roman aus dieser Perspektive. Ziel ist es, die narrative Struktur der Hoffnung freizulegen, wie sie sich in der kindlichen Perspektive, der symbolischen Topik des Paradieses und der kulturellen Erinnerung der Migrantengemeinschaft manifestiert. Im Zentrum steht die Frage, wie Erzählen als Form des Erinnerns und Hoffens fungiert und wie Gündischs Text auf narrativer Ebene anthropologische Sinnfelder – Verlust, Übergang, Neubeginn – generiert. Dabei wird gezeigt, dass Gündisch eine Poetik der Hoffnung entwirft, in der Migration nicht als Bruch, sondern als bedeutungsproduktive Bewegung erscheint: ein Erzählen, das Vergangenes bewahrt, Gegenwart deutet und Zukunft entwirft.

2. Erzählen als anthropologische Grundform: Kindliche Stimme und Sinnbildung

Das Erzählen bildet, wie die Anthropologie der Sprache mehrfach gezeigt hat, eine der elementarsten Formen menschlicher Sinnproduktion. Schon in alltäglichen kommunikativen Akten, in denen ein Geschehen sprachlich gefasst wird, verwandelt sich Erfahrung in Bedeutung. Erzählen „ordnet" die Welt nicht erst im Nachhinein, sondern schafft sie in der narrativen Form überhaupt erst als sinnhaft erfahrbare Realität. Dieser Gedanke, dass „die sprachliche Repräsentation von Ereignissen" über das bloße Abbilden hinausgeht und „Verknüpfung und Ordnung des Dargestellten" leistet, macht deutlich, dass jede Erzählung zugleich Interpretation ist (LAHN; MEISTER, 2013, S. 6).

In Karin Gündischs *Das Paradies liegt in Amerika* zeigt sich diese anthropologische Dimension in der spezifischen Wahl des kindlichen Ich-Erzählers. Die Stimme des jungen Johann steht für eine Perspektive, die Erfahrung in ihrer Unmittelbarkeit und Zerbrechlichkeit sichtbar macht. Kindliches Erzählen konstituiert sich durch eine Spannung zwischen Unschuld und Deutung, zwischen Wahrnehmung und kultureller Einprägung. Die sprachliche Welt des Kindes ist bereits von den Erzählungen der Erwachsenen durchzogen – Familienmythen, religiöse Bilder, Arbeitsrituale –, doch sie wird im Akt des Nacherzählens transformiert und neu gedeutet. Das Kind wird so zum Medium einer Kultur, die sich selbst im Übergang befindet.

Bruner beschreibt diesen Vorgang als „narrative Konstruktion der Realität": Menschen erzeugen Bedeutung, indem sie Handlungen und Erfahrungen in Geschichten verwandeln, die zugleich individuelle und kulturelle Deutungsmuster enthalten (BRUNER, 1990, S. 67). Diese doppelte Struktur – subjektiv und kollektiv zugleich – ist für Gündischs Text konstitutiv. Johanns Stimme vermittelt zwischen persönlicher Erfahrung und dem kollektiven Gedächtnis

der siebenbürgisch-sächsischen Gemeinschaft. Seine Beobachtungen der Dorfwelt, des Abschieds und der Überfahrt tragen Spuren einer tradierten Symbolik, die in Aleida Assmanns Sinn „Erinnerungsräume“ schafft, in denen individuelles Erleben und kulturelle Bedeutung verschmelzen (A. ASSMANN, 1998, S. 9).

Narratologisch gesehen erfüllt die kindliche Perspektive die Funktion einer „Fokalisierung“, die das Geschehen nicht kommentierend, sondern beobachtend strukturiert. Wie Julia Frick betont, konstituiert sich erzählte Ordnung durch die Art, wie eine Erzählung Wissen organisiert und gesellschaftliche Weltbilder sichtbar macht (FRICK, 2020, S. 82 f.). Gündischs Text verwandelt das kindliche Nicht-Wissen – das Staunen, die Begrenztheit des Blicks – in eine produktive narrative Strategie: Das Unsagbare der Migration, das Leid des Abschieds, wird erzählbar, indem es aus einer Perspektive geschildert wird, die noch keinen Abstand zu den Ereignissen besitzt. Dadurch gewinnt die Erzählung jene existenzielle Dichte, die anthropologische Literatur kennzeichnet: Erfahrung wird in Sprache verwandelt, bevor sie begrifflich gefasst werden kann.

Zugleich erfüllt das kindliche Erzählen eine soziale Funktion. Es reproduziert und modifiziert kulturelle Werte, indem es sie im Medium der Geschichte vergegenwärtigt. Wie Jan Assmann hervorhebt, ist jedes kommunikative Gedächtnis „gruppenbezogen“ und „sozial vermittelt“; es konstituiert sich in der Interaktion zwischen den Generationen (J. ASSMANN, 1988, S. 15). In der Romanwelt Gündischs geschieht diese Tradierung in den Gesprächen zwischen Eltern, Großeltern und Kindern, in denen Geschichten über das ferne Amerika, über Arbeit und Glauben weitergegeben werden. Johanns Erzählen wird so zur Form des kulturellen Teilhabens: Er wiederholt nicht nur, was ihm erzählt wurde, sondern gestaltet die Überlieferung durch seine eigene Stimme neu.

Diese aktive Dimension des Erzählens verweist auf die anthropologische Funktion, die Doris Bachmann-Medick als „Erweiterung des Kulturbegriffs“ beschrieben hat. In der „anthropologischen Wende“ der Literaturwissenschaft wird Kultur nicht mehr als System fertiger Bedeutungen, sondern als Prozess ihrer Aushandlung verstanden (BACHMANN-MEDICK, 1996, S. 8). Johanns Erzählung verkörpert genau diesen Prozess: Die Welt wird erzählend hergestellt, und das Paradies, von dem die Familie träumt, ist zunächst eine Erzählfigur, bevor es zum geografischen Ziel wird. Somit fungiert das Erzählen bei Gündisch als anthropologische Grundoperation der Sinnbildung. Es transformiert konkrete Lebenssituationen – Armut, Abschied, Aufbruch – in symbolische Formen, die über das individuelle Schicksal hinausweisen. Die kindliche Stimme eröffnet einen Raum, in dem kollektive Erfahrung als persönliche Geschichte erfahrbar wird, und verwandelt die Migration in einen Akt kultureller Selbsterschaffung. In diesem Sinne schreibt Gündisch eine Poetik des Anfangs: Das Kind erzählt die Welt, um sie bewohnbar zu machen.

3. Zwischen Heimburg und Youngstown: Migration als Übergangsritual

In Karin Gündischs *Das Paradies liegt in Amerika* erscheint Migration nicht nur als historische Tatsache, sondern als symbolische Bewegung, die nach der Logik eines anthropologischen Übergangsrituals gestaltet ist. Die Erzählung folgt einer klaren Anordnung von Trennung, Schwelle und Integration, wie sie Arnold van Gennep in seiner klassischen Studie *Les rites de passage* (1909) beschrieben hat. Jede Schwelle zwischen zwei Lebensordnungen ist nach van Gennep „nicht nur räumlich, sondern existenziell“ zu verstehen (VAN GENNEP, 1909, S. 12). Diese Struktur prägt die Erzählarchitektur des Romans auf mehreren Ebenen – räumlich, psychologisch und narrativ.

Die Trennung beginnt in der Heimat, im siebenbürgischen Dorf Heimburg, das in der Erinnerung des kindlichen Erzählers als Ort rhythmischer Wiederkehr beschrieben wird: Glockengeläut, Feldarbeit, Feste und Gebete strukturieren den Alltag. Diese zyklische

Ordnung steht für eine in sich geschlossene Welt, die durch die Entscheidung zur Auswanderung unterbrochen wird. Der Abschied wird in Gündischs Text nicht heroisch, sondern mit einer Mischung aus Angst und Erwartung geschildert. „Die Mutter weinte, aber sie sagte, Gott werde uns führen" – ein Satz, in dem sich religiöse Hoffnung und existenzielle Unsicherheit überlagern. Die Sprache des Kindes registriert diese Spannung, ohne sie aufzulösen. Damit wird Migration zur anthropologischen Erfahrung der Schwellenzustands: Die Figuren befinden sich zwischen zwei Welten, in einem Zustand des „Dazwischen", der nach Victor Turner „keine feste Identität, sondern reine Möglichkeit" darstellt (TURNER, 1969, S. 94).

Die Ozeanüberfahrt bildet in dieser Hinsicht die zentrale Schwellenphase des Romans. Der Raum des Schiffes – begrenzt, überfüllt, in Bewegung – fungiert als symbolischer Zwischenort, an dem alte Ordnungen außer Kraft gesetzt sind. Die Passagiere teilen Schlafräume, Krankheiten, Geschichten und Ängste; zugleich entstehen neue soziale Strukturen, die nicht mehr durch Herkunft, sondern durch geteilte Erfahrung bestimmt sind. Johanns kindliche Wahrnehmung dieser Enge und Ungewissheit ist von einer eigenartigen Mischung aus Faszination und Furcht geprägt. Er sieht das Meer „so groß wie den Himmel", hört Sprachen, die er nicht versteht, und spürt, dass die Erwachsenen sich verändert haben. Diese Szenen inszenieren Migration als einen Prozess der Entstrukturierung, der – wie Turner betont – notwendig ist, um Transformation zu ermöglichen: „Liminalität ist ein Zustand der Schwebe, in dem das Alte zerfällt, damit das Neue entstehen kann" (TURNER, 1969, S. 102).

In der Erzählung wird diese Zwischenphase auch narrativ markiert. Während die Heimatkapitel durch lineare Zeit und konkrete Ortsangaben geprägt sind, herrscht auf dem Schiff eine Zeitlosigkeit, die an mythische Übergänge erinnert. Tage verschwimmen, Orientierungspunkte fehlen, die Sprache wird elliptischer. Gündisch übersetzt so die anthropologische Erfahrung des Übergangs in eine spezifische Erzählweise: Der Text selbst wird liminal – er bewegt sich zwischen Dokumentation und Vision, zwischen Realismus und mythischer Symbolik.

Die Ankunft in Amerika, genauer gesagt in Youngstown, stellt schließlich den Moment der Integration dar, doch auch hier bleibt die neue Ordnung umstritten. Das verheißene Paradies entpuppt sich als harte Arbeitsrealität, die Eltern schuften in der Fabrik, und die Kinder erleben den Verlust familiärer Nähe. Das Paradies bleibt ein imaginativer Ort, ein Ziel, das sich verschiebt. Trotzdem bleibt die Hoffnung bestehen – nicht als Illusion, sondern als anthropologische Notwendigkeit. Ernst Bloch bezeichnet Hoffnung als „bewusst gewordene Erwartung, die sich aus dem Mangel nährt" (BLOCH, 1978, S. 12). Gündischs Roman konkretisiert dieses Prinzip erzählerisch: Hoffnung entsteht aus dem Erzählen selbst, aus der sprachlichen Überbrückung des Mangels.

In der erzählten Welt fungiert Migration daher als Übergangsritus, in dem die Familie nicht nur ihren geografischen, sondern auch ihren existenziellen Standort verändert. Die Bewegung von Heimburg nach Youngstown ist eine Bewegung von Identitäten: vom Bauern zum Arbeiter, vom Dorfbewohner zum Migranten, vom Glaubenden zum Hoffenden. Diese Transformation wird nicht durch äußere Ereignisse, sondern durch narrative Muster vermittelt. Das Erzählen selbst wird zum Ritual der Neuorientierung. Wie Geertz betont, dienen Rituale in allen Kulturen dazu, „die Spannung zwischen dem, was ist, und dem, was sein soll, symbolisch zu bewältigen" (GEERTZ, 1973, S. 118). In Gündischs Text übernimmt diese Funktion die Geschichte selbst: Das Erzählen bewältigt, was das Leben nicht aufzulösen vermag.

Zugleich schreibt Gündisch den individuellen Übergang in eine größere kulturelle Matrix ein. Migration ist hier nicht nur die Bewegung einer Familie, sondern ein kollektives Narrativ der siebenbürgisch-sächsischen Gemeinschaft. In dieser Überlagerung von Mikro- und Makrostruktur spiegelt sich, was Urs Büttner als „polyzentrische Narrativität" der

Globalgeschichte bezeichnet: Geschichten, die nicht einem Zentrum folgen, sondern „Rückkopplungsschleifen zwischen Zentrum und Peripherie“ ausbilden (BÜTTNER, 2024, S. 442). Die Familie aus Heimburg wird so zum *pars pro toto* einer globalen Bewegung, in der Hoffnung die verbindende Energie ist.

Gündischs Roman verwandelt somit anthropologische Struktur in narrative Form. Migration erscheint nicht als Abschluss, sondern als permanenter Übergang, als unabschließbarer Prozess der Selbstwerdung. Das Paradies bleibt ein Ort des Erzählens – ein imaginierter Horizont, der die Figuren dazu anhält, weiterzugehen, zu hoffen und zu erzählen.

4. Hoffnung und Paradies: Von der religiösen Verheißung zur narrativen Utopie

Die Sehnsucht nach einem besseren Leben und einer sicheren Zukunft, hat im Laufe der Geschichte zahlreiche Menschen dazu veranlasst, ihre Heimatländer zu verlassen und sich in fremden Ländern niederzulassen. Diese Reise ins versprochene Paradies, aus Sicht eines elfjährigen Jungen, wirft interessante Fragen auf. Das Motiv des Paradieses bildet in Karin Gündischs *Das Paradies liegt in Amerika* den semantischen und symbolischen Kern der Erzählung. Der Titel selbst stellt eine doppelte Bewegung her: Er projiziert eine religiöse Verheißung – das Paradies – in einen konkreten geographischen Raum – Amerika – und verbindet so Transzendenz mit Immanenz, Mythos mit Erfahrung. In dieser Überlagerung offenbart sich eine fundamentale Struktur menschlicher Sinnproduktion: die Tendenz, Hoffnungen zu verorten, um sie erzählbar zu machen.

Ernst Bloch hat in *Das Prinzip Hoffnung* das Hoffen als anthropologisches Grundprinzip bestimmt, das den Menschen „über sich selbst hinausführt“ (BLOCH, 1978, S. 5). Hoffnung, so Bloch, sei „bewusste Antizipation des Noch-Nicht-Seienden“, eine „Erwartung, die in die Zukunft greift und doch in der Gegenwart wirkt“ (ebd., S. 12 f.). In Gündischs Roman ist dieses „Noch-Nicht-Seiende“ die imaginierte Welt jenseits des Ozeans – das „Paradies“, das von Wohlstand, Sicherheit und Freiheit träumen lässt. Doch diese Utopie ist von Beginn an gebrochen: Die Figuren wissen, dass Amerika keine himmlische Verheißung, sondern eine menschliche, von Arbeit und Entbehrung gezeichnete Realität ist. Das Paradies existiert als Erzählfigur, nicht als erreichbarer Ort. Gerade darin liegt seine anthropologische Wahrheit: Hoffnung ist weniger Ziel als Bewegung, weniger Besitz als Prozess.

Der Roman überträgt diese Dynamik in die Sprache der Erinnerung. Die Großmutter erzählt von Auswanderern, die schon vor Jahren gegangen sind und „ihre Briefe voller Goldstücke“ schicken; der Vater spricht vom „Land, wo jeder ein eigenes Haus hat“; und der junge Johann stellt sich Amerika als Garten vor, „in dem die Bäume Geld wachsen lassen“. Diese Bilder sind, in Aleida Assmanns Sinn, „Speichergedächtnisse“, die kollektiv überliefert werden und durch Wiederholung Bedeutung gewinnen (A. ASSMANN, 1998, S. 214). Sie funktionieren als narrative Projektionsflächen, auf die die Gemeinschaft ihre unerfüllten Wünsche und Zukunftsvorstellungen überträgt.

Im kindlichen Erzählen werden diese kollektiven Bilder neu belebt. Johann beschreibt Amerika nicht als Faktum, sondern als Vision: ein Ort der Verwandlung, an dem alle Rollen neu verteilt werden. Diese imaginierten Szenarien erzeugen einen Zwischenraum zwischen Realität und Möglichkeit – jenen Möglichkeitshorizont, den Bloch als „konkrete Utopie“ bezeichnet hat (BLOCH, 1978, S. 147). Hoffnung ist hier nicht bloßes Träumen, sondern schöpferisches Handeln: eine imaginative Kraft, die den Figuren erlaubt, ihr Leben erzählerisch zu überschreiten.

Auch narratologisch lässt sich das Paradiesmotiv als Strukturprinzip lesen. Paul Ricoeur betont, dass Erzählen immer eine „Temporalisierung der Hoffnung“ bedeutet: In Geschichten werden Zeit, Erwartung und Handlung so aufeinander bezogen, dass aus der Erfahrung von Endlichkeit die Idee von Sinn hervorgeht (RICOEUR, 1983, S. 152). Diese

„Erzählzeit der Hoffnung“ prägt Gündischs Roman. Die lineare Chronologie des Aufbruchs ist durchzogen von Rückblenden, Visionen und Erzählungen über die Zukunft. Das Paradies erscheint so nicht als Endpunkt, sondern als narrative Spannung zwischen Vergangenheit und Zukunft – eine Bewegung, die den Text am Laufen hält.

Bemerkenswert ist, dass Gündisch das Paradiesmotiv zugleich affirmativ und kritisch verwendet. Einerseits artikuliert es die utopische Energie der Migranten, die in der Hoffnung auf ein besseres Leben über ihre soziale und räumliche Begrenztheit hinausgehen. Andererseits entlarvt die Erzählung das Paradies als Erzählkonstruktion, die sich in der Realität nicht einlösen lässt. Als die Familie in Amerika ankommt, findet sie kein Paradies, sondern ein System der industriellen Ausbeutung, das den Glauben an die Gerechtigkeit des Neuanfangs erschüttert. Dennoch bleibt die Hoffnung bestehen – nicht als Illusion, sondern als Form kultureller Selbstbehauptung.

An dieser Stelle wird deutlich, dass das Paradies in Gündischs Roman nicht mehr theologisch, sondern narrativ fundiert ist. Es ist nicht der Ort der Erlösung, sondern der Erzählung: ein Text im Text, ein diskursives Konstrukt, das Erinnerung und Zukunft verschränkt. Die Figuren erzählen sich gegenseitig Geschichten vom Paradies, um die Härte der Gegenwart zu ertragen; das Erzählen selbst wird zum Akt der Hoffnung. In diesem Sinne ist das Paradies eine anthropologische Chiffre, die sich von ihrer religiösen Herkunft löst und zur literarischen Form wird.

Doris Bachmann-Medick hat hervorgehoben, dass kulturelle Texte „nicht nur Spiegelungen von Welt, sondern Praktiken ihrer Erzeugung“ sind (BACHMANN-MEDICK, 1996, S. 11). In dieser Perspektive ist Gündischs Roman eine Form der „kulturellen Weltkonstruktion“, in der das Paradies die imaginative Energie der Gemeinschaft bündelt. Hoffnung erscheint nicht als Flucht aus der Realität, sondern als deren erzählerische Transformation. Sie schafft ein narratives Gleichgewicht zwischen Erinnerung und Zukunft, zwischen Verlust und Erwartung.

Das Paradies ist somit ein Ort des Übergangs, kein Ort des Ankommens. Es bleibt – im Sinne Ricoeurs – „eine Erzählung, die das Versprechen der Zukunft in die Sprache der Vergangenheit übersetzt“ (RICOEUR, 1983, S. 211). Gündischs Figuren leben von diesem Übertragungsakt: Ihre Geschichten halten die Spannung zwischen dem, was war, und dem, was sein könnte, offen. Das Paradies ist weniger Ziel als Erzählweise – eine Form, das Leben zu denken, während es sich verändert.

So vernetzt Gündisch das Theologische mit dem Anthropologischen, das Mythische mit dem Alltäglichen. Das Paradies liegt nicht in Amerika, sondern im Erzählen über Amerika – in jener Sprache der Hoffnung, die den Menschen zur Kultur- und Sinnschöpfung befähigt.

5. Erinnerung und kollektive Identität: Migration als Gedächtnisform

Jede Migration ist auch eine Bewegung des Gedächtnisses. Wer sich räumlich entwurzelt, muss sich symbolisch neu verorten. Diese Neuverortung geschieht nicht nur durch soziale oder ökonomische Integration, sondern vor allem durch Erzählung. In Karin Gündischs *Das Paradies liegt in Amerika* wird Migration als ein Prozess dargestellt, in dem kollektive und individuelle Erinnerungen neu konfiguriert werden. Die Familie, die ihre Heimat verlässt, trägt ihre Vergangenheit nicht im Gepäck, sondern in Geschichten, Liedern und Ritualen – in jenen Formen, die Jan Assmann als „Träger des kulturellen Gedächtnisses“ bezeichnet (J. ASSMANN, 1988, S. 10).

Assmann unterscheidet zwischen dem kommunikativen Gedächtnis, das in der Alltagskommunikation zwischen lebenden Generationen zirkuliert, und dem kulturellen Gedächtnis, das durch symbolische Formen – Texte, Rituale, Feste, Denkmäler – über Generationen hinweg tradiert wird. In Gündischs Roman greifen beide Ebenen ineinander: Die

Figuren erzählen, was sie selbst erlebt haben, und zugleich wiederholen sie überlieferte Formeln, Sprichwörter, Gebete und Lieder. Diese doppelten Erzählstrukturen erzeugen eine Kontinuität, die über die biographische Ebene hinausgeht. Wenn Johanns Großmutter etwa die Familiengeschichte mit den Worten eröffnet: „Dein Urgroßvater ist auch fortgegangen, als er nichts mehr zu essen hatte“, dann wird der individuelle Entschluss des Vaters in eine Tradition der Wiederkehr eingeschrieben. Die Erzählung selbst wird zum Gedächtnisort.

Aleida Assmann spricht in diesem Zusammenhang von Erinnerungsräumen, in denen individuelle Erfahrung in kulturelle Bedeutung überführt wird: „Erinnerungen, die zunächst individuell sind, werden allgemein verbindlich, indem sie in kollektive Formen der Weitergabe eintreten“ (A. ASSMANN, 1998, S. 7). Der Roman inszeniert diese Transformation auf der Ebene der Figuren wie auch der Erzählstruktur. Johanns Stimme fungiert als Schnittstelle zwischen persönlicher Erinnerung und gemeinschaftlichem Wissen: Er erinnert nicht nur für sich, sondern für die Gruppe, die im Prozess des Erzählens zu einer „imaginierten Gemeinschaft“ (B. ANDERSON, 1991, S. 36) wird.

Diese Form der narrativen Gedächtnisbildung erfüllt eine doppelte Funktion: Sie bewahrt und sie transformiert. Einerseits sichert das Erzählen die Kontinuität der Herkunft, andererseits ermöglicht es deren Neuinterpretation im Lichte der Gegenwart. In diesem Sinne folgt Gündischs Text dem, was Aleida Assmann als „produktives Erinnern“ bezeichnet: Erinnerung ist nicht statisch, sondern „ein Prozess der Bedeutungsproduktion, der die Vergangenheit in Beziehung zur Gegenwart setzt“ (A. ASSMANN, 1998, S. 215). So wird die Auswanderungsgeschichte im Erzählen selbst zur Identitätsarbeit. Narratologisch betrachtet ist diese Gedächtnisfunktion untrennbar mit der kindlichen Perspektive verbunden. Johanns Erinnerungen sind keine retrospektiven Rekonstruktionen, sondern unmittelbare Wahrnehmungen, die erst im Erzählen Struktur gewinnen. Das kindliche Erzählen vermittelt die Erfahrung der Zeit nicht linear, sondern assoziativ, fragmentarisch – ähnlich wie das kommunikative Gedächtnis, das durch Wiederholung und Variation funktioniert. Diesbezüglich zeigt sich eine strukturelle Parallele zu dem, was Julia Frick in ihren Untersuchungen zur „narrativen Ordnung“ als „Transformation kollektiver Wissensordnungen in Textordnungen“ beschreibt (FRICK, 2020, S. 83). Johanns Stimme macht aus gelebter Erfahrung erzählte Erfahrung und verwandelt so Migration in kulturelle Selbstvergewisserung.

Gleichzeitig greift Gündisch über das familiäre Gedächtnis hinaus auf das kulturelle Gedächtnis der Siebenbürger Sachsen zurück. Die Sprache, die religiösen Formeln, die Alltagsrituale und die sozialen Hierarchien des Dorfes fungieren als semiotische Marker kollektiver Identität. Die Emigration bedroht dieses Gefüge, aber das Erzählen bewahrt es im Modus der Erinnerung. Wie Aleida Assmann betont, sind „Gedächtnisorte keine geographischen, sondern symbolische Räume, die erst durch Erzählen hergestellt werden“ (A. ASSMANN, 1998, S. 279). Amerika wird in diesem Sinn nicht zur neuen Heimat, sondern zum neuen Speicherort der alten Erinnerung: Die kulturelle Identität überlebt durch Erzählung.

In dieser Gedächtnisdynamik liegt auch der transkulturelle Aspekt von Gündischs Werk. Migration erzeugt hybride Formen des Erinnerns – eine Überlagerung von Herkunft und Ankunft, von Muttersprache und Fremdsprache, von Vergangenheit und Zukunft.

So verwandelt sich Migration bei Gündisch in ein Medium kollektiver Selbstverständigung. Das Erzählen ist hier keine nachträgliche Darstellung der Erinnerung, sondern ihr eigentlicher Vollzug. Indem Johanns kindliche Stimme die Geschichte der Familie bewahrt, verwandelt sie zugleich die Erinnerung der Gemeinschaft. Das Gedächtnis wird erzählerisch – und das Erzählen zum kulturellen Überlebensakt. Damit bestätigt sich Jan Assmanns Einsicht, dass das kulturelle Gedächtnis „nicht in Archiven ruht, sondern in der performativen Praxis des Erinnerns existiert“ (J. ASSMANN, 1988, S. 18). In Gündischs Roman ist diese Praxis das Erzählen selbst: Die Figuren leben fort, indem sie erzählen, und sie

erzählen, um fortzuleben. Erinnerung wird zur Form des Daseins – und Migration zur Bewegung des kulturellen Gedächtnisses.

6. Schlussfolgerung: Hoffnung erzählen – Paradies als anthropologische Metapher

Karin Gündischs *Das Paradies liegt in Amerika* zeigt exemplarisch, wie Migrationserzählungen anthropologische Grundfragen von Erinnerung, Identität und Hoffnung in narrative Form überführen. Der Roman entfaltet in der Perspektive des Kindes eine Poetik des Übergangs: zwischen Heimburg und Youngstown, Vergangenheit und Zukunft, Verlust und Neubeginn. Dieses Erzählen „zwischen den Welten" verwandelt historische Erfahrung in kulturelle Bedeutung und eröffnet damit einen Erkenntnisraum, in dem sich das Soziale und das Symbolische, das Individuelle und das Kollektive wechselseitig durchdringen.

Die erzählte Hoffnung fungiert dabei als zentrales Prinzip menschlicher Weltdeutung. Hoffnung ist in Gündischs Text keine sentimentale Emotion, sondern eine produktive Kraft der Bedeutungsbildung. In Anlehnung an Ernst Bloch lässt sie sich als „konkrete Antizipation" begreifen, als erzählerischer Vorgriff auf eine noch nicht erreichte, aber denkbare Zukunft (BLOCH, 1978, S. 147). Indem die Figuren das „Paradies" beschwören, malen sie sich nicht nur ein besseres Leben aus, sondern erzeugen ein narrativ gestütztes Sinnsystem, das ihnen Orientierung bietet. Hoffnung und Erzählen verschmelzen zu einer kulturellen Praxis der Selbstvergewisserung – zu einer Form, die das menschliche Bedürfnis nach Sinn in der Bewegung des Lebens aufrechterhält.

Gleichzeitig verweist Gündischs Text auf die Ambivalenz dieser Hoffnung. Das „Paradies" ist kein Ort der Erfüllung, sondern eine Projektion, die in der Realität immer wieder enttäuscht wird. Dennoch bleibt sie notwendig: Ohne Hoffnung wäre die Erinnerung starr, ohne Erinnerung verlöre die Hoffnung ihre Wurzeln. Zwischen beiden entsteht jenes Spannungsfeld, das Aleida Assmann als „produktives Gedächtnis" bezeichnet – ein Erinnern, das Zukunft erzeugt (A. ASSMANN, 1998, S. 215).

Der Roman macht erfahrbar, dass Migration, Erinnerung und Hoffnung nicht getrennte Sphären, sondern komplementäre Dimensionen menschlicher Erfahrung sind. Im Erzählen verdichten sie sich zu einer symbolischen Form, die das Leben über seine Grenzen hinaus öffnet. Das Paradies liegt – so Gündischs leise, aber eindringliche Botschaft – nicht in Amerika, sondern im Akt des Erzählens selbst.

In diesem narrativen Kontext wird das Paradies zur anthropologischen Metapher: ein imaginativer Raum, in dem die Kultur ihre Fähigkeit zur Erneuerung erprobt. Damit bestätigt Gündisch literarisch, was die kulturwissenschaftliche Anthropologie theoretisch formuliert hat: dass der Mensch ein erzählendes Wesen ist, dessen Weltverständnis sich in Geschichten konstituiert. Das Paradies ist, in diesem Sinne, kein geographischer Ort, sondern eine Form des Sinns – eine, die nur durch das Erzählen existiert.

BIBLIOGRAPHIE

Primärliteratur:

GÜNDISCH, Karin. *Das Paradies liegt in Amerika*. Bonn/Hermannstadt, Schiller Verlag, 2020

Sekundärliteratur:

ANDERSON, Benedict. *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism.* London, Verso, 1991

ASSMANN, Aleida. *Erinnerungsräume. Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. München, C. H. Beck, 1999

ASSMANN, Jan. *„Kollektives Gedächtnis und kulturelle Identität.“* In: Kultur und Gedächtnis, Hrsg. von Jan Assmann und Tonio Hölscher, Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1988

BACHMANN-MEDICK, Doris (Hg.). *Kultur als Text. Die anthropologische Wende in der Literaturwissenschaft*. Frankfurt a. M., Fischer Taschenbuch Verlag, 1996

BLOCH, Ernst. *Das Prinzip Hoffnung*. Frankfurt a. M., Suhrkamp, 1978

BRUNER, Jerome. *Acts of Meaning*. Cambridge, Harvard University Press, 1990

BÜTTNER, Urs. *„Globalgeschichten erzählen. Zur Narratologie globaler Literatur und Literaturgeschichtsschreibung.“* In: Jahrbuch der Deutschen Schillergesellschaft, hrsg. von Elisabeth Décultot, 441-458. Göttingen, Wallstein Verlag, 2024

FRICK, Julia. *„Narrative Ordnung? Erzählperspektiven in der Nibelungenklage.“* In: Erzählte Ordnungen – Ordnungen des Erzählens. Studien zu Texten vom Mittelalter bis zur Frühen Neuzeit, hrsg. von Daniela Fuhrmann und Pia Selmayr, 82-103. Berlin/Boston, De Gruyter, 2020

GEERTZ, Clifford. *The Interpretation of Cultures*. New York, Basic Books, 1973

LAHN, Silke; MEISTER, Jan-Christoph. *Einführung in die Erzähltextanalyse*. Stuttgart: J.B. Metzler, 2013

RICOEUR, Paul. *Temps et récit*. 3 Bände. Paris, Éditions du Seuil, 1985

TURNER, Victor. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. Chicago, Aldine Publishing Company, 1969

VAN GENNEP, Arnold. *Les rites de passage*. Paris, Émile Nourry, 1909

ARTHUR AND ALBERT SCHOTT AND *THE WALLACHIAN FAIRY TALES* – EDITION, CONTEXT AND CULTURAL-HISTORICAL ANALYSIS

ARTHUR UND ALBERT SCHOTT UND *DIE WALACHISCHEN MÄRCHEN* – EDITION, KONTEXT UND KULTURHISTORISCHE ANALYSE

ARTHUR ȘI ALBERT SCHOTT ȘI *BASMELE VALAHE* – EDIȚIE, CONTEXT ȘI ANALIZĂ CULTURAL-ISTORICĂ

Asist. univ. dr. Anemarie ARSENIE
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” Arad
guzeiannemarie@yahoo.com

Abstract

The Wallachian Fairy Tales *published in 1845 by Arthur and Albert Schott are among the earliest systematic documentations of Romanian folk traditions in the German-speaking world. The brothers combined the edition of narrative texts with ethnographic observations, linguistic notes, and comparative mythological interpretations. Their material originates mainly from the multi-ethnic Banat region and reflects its social, linguistic, and cultural interconnections. While Arthur worked in a more empirical and ethnographic manner, Albert pursued a mythological approach that must be viewed critically today. Motifs such as miraculous-birth tales, incest taboos, ritual concepts of time, and humorous narrative elements illustrate the cultural functions of these stories. The collection has great value as a historical source, though it also reveals methodological limitations of its time. Overall, it represents an important cultural-historical document of Romanian storytelling traditions.*

Zusammenfassung

Die 1845 erschienenen Walachischen Märchen *von Arthur und Albert Schott zählen zu den frühesten systematischen Dokumentationen rumänischer Volksüberlieferung im deutschsprachigen Raum. Die Brüder verbanden die Edition der Erzähltexte mit ethnographischen Beobachtungen, sprachlichen Notizen und vergleichenden mythologischen Deutungen. Ihr Material stammt überwiegend aus dem multiethnischen Banat und spiegelt soziale, sprachliche und kulturelle Verflechtungen wider. Während Arthur stärker empirisch-ethnographisch arbeitete, verfolgte Albert einen mythologischen Ansatz, der heute kritisch einzuordnen ist. Motive wie Wundersohn-Erzählungen, Inzesttabus, rituelle Zeitvorstellungen und humoristische Formen zeigen die kulturellen Funktionen dieser Märchen. Die Sammlung besitzt hohen Quellenwert, weist aber methodische Grenzen der damaligen Forschung auf. Insgesamt stellt sie ein bedeutendes kulturhistorisches Dokument rumänischer Erzähltradition dar.*

Rezumat

Colecția Basmele valahe *publicată în 1845 de Arthur și Albert Schott se numără printre primele documentări sistematice ale tradițiilor populare românești în spațiul de limbă germană. Frații au combinat editarea textelor narative cu observații etnografice, note lingvistice și interpretări mitologico-comparative. Materialul lor provine în principal din Banatul multietnic și reflectă interconexiunile sociale, lingvistice și culturale ale regiunii. În timp ce Arthur a lucrat mai empiric și etnografic, Albert a urmărit o abordare mitologică, care astăzi necesită o reevaluare critică. Motive precum nașterile miraculoase, tabuuri legate de incest, concepții rituale despre timp și elemente narative umoristice*

ilustrează funcțiile culturale ale acestor povești. Colecția are o valoare deosebită ca sursă istorică, deși evidențiază și limitele metodologice ale epocii. Per ansamblu, reprezintă un document important pentru istoria culturală a tradițiilor narative românești.

Keywords: *Wallachian Fairy Tales; folk tradition; multiethnic context; ethnography; comparative mythology;*

Schlüsselwörter: *Walachische Märchen; Volksüberlieferung; Multiethnizität; Ethnographie; Vergleichende Mythologie;*

Cuvinte-cheie: *Basme valahe; tradiție populară; context multietnic; etnografie; mitologie comparată;*

Einleitung

Die 1845 erschienene Sammlung Walachische Märchen von Arthur und Albert Schott gehört zu den frühen, systematischen Dokumentationen südosteuropäischer Volksüberlieferung im deutschsprachigen Raum. Anders als viele zeitgenössische Sammlungen verfolgen die Schotts nicht nur die reine Textedition, sondern verbinden Sammlungsarbeit mit ethnographischen Beschreibungen, sprachlichen Beobachtungen und vergleichend-mythologischen Deutungsversuchen. Gerade dadurch eröffnet ihre Sammlung einen mehrdimensionalen Zugang zur Volksliteratur der Walachen und bietet zugleich Material für vergleichende Fragestellungen der europäischen Märchen- und Mythologie-Forschung. Der vorliegende Beitrag zielt darauf ab, die Sammlung text- und kontextorientiert zu analysieren, ihre methodischen Voraussetzungen darzustellen und ausgewählte Erzählmotive kulturhistorisch einzuordnen. Für die historischen Grunddaten und den Volltext der Sammlung wurden digitale Editionen und einschlägige Sekundärquellen herangezogen.

1. Editioneller Hintergrund und Quellenlage

1.1. Die Edition von 1845 und verfügbare Digitalausgaben

Die Originalausgabe Walachische Mährchen erschien 1845 bei J.G. Cotta (Tübingen / Stuttgart). Eine vollständige Digitalkopie des Drucks ist heute frei zugänglich (z. B. über Archive.org / Internet Archive), was die direkte Arbeit mit dem Quellenbestand erleichtert und Prüfbarkeit gewährleistet.

1.2. Rezeption und Neuauflagen

Seit der Erstausgabe sind verschiedene Nachdrucke und Neuausgaben erschienen; die Sammlung wird in historischen Überblicken zur Balkanfolklore und in Editionen rumänischer Sagen immer wieder genannt. Moderne Editionen und Übersetzungen (z. B. polnische/rumänische Neuauflagen oder kritische Nachdrucke) machen das Werk heute erneut zugänglich und haben dessen Bedeutung für die Erforschung der rumänischen Erzähltradition bestätigt.

2. Die Sammler: Lebenssituationen und Forschungsperspektiven

2.1. Arthur Schott – ein Lebensweg zwischen Agrarwissenschaft, Ethnographie und Naturkunde

Arthur Carl Victor Schott (1814-1875) begann als Landwirtschafts- und Verwaltungspraktiker im Banat; die dort gewonnenen Kontakte und Sprachkenntnisse führten ihn früh zur Sammlung von Volkssagen und -liedern. Später verlagerte er seinen Schwerpunkt auf naturwissenschaftliche Feldarbeit in den Vereinigten Staaten (United States Boundary Commission), blieb aber zeitlebens ein kulturhistorisch interessierter Beobachter. Die Biographie Arthurs ist im Überblick in mehreren Nachschlagewerken dokumentiert.

2.2. Albert Schott – Sprachwissenschaftler, Sammler und Deuter

Albert Lucian Constans Schott (1809-1847) war primär als Gymnasiallehrer und Sprachforscher aktiv. In den Anmerkungen und im Anhang der Sammlung zeigt sich sein stark vergleichender und mythologisierender Deutungsansatz: Albert suchte (im Sinne der damals verbreiteten indogermanischen Forschungstradition) Verbindungen zwischen walachischen Motiven und größeren, paneuropäischen Mythenschemata. Sein methodischer Ton ist damit typisch für die Mitte des 19. Jahrhunderts, wenn auch in seiner Konsequenz aus heutiger Sicht kritisch zu prüfen.

3. Ethnographischer Rahmen: Walachen, Banat und mündliche Überlieferung

3.1. Wer sind die „Walachen“?

Der Begriff „Walachen“ (valahi / vlahi) bezeichnet historisch romanischsprachige Populationen in Südosteuropa; regional differieren Bezeichnungen und Selbstidentifikationen. Für die Schott-Sammlung sind die Walachen des Banats und angrenzender Räume maßgeblich, also eine romanischsprachige Gemeinschaft innerhalb eines multiethnischen Horizonts (Deutsche, Ungarn, Serben etc.). Das multiethnische Verhältnis erklärt die offenkundige Interferenz von Motiven und sprachlichen Formen in den Erzählungen.

3.2. Sozialer Kontext der Märchenerzählung im Banat

Die Schotts dokumentieren zahlreiche Gewährspersonen (Bauern, Panduren, Frauen aus Oravița u. Ä.), wodurch die Sammlung nicht nur Text, sondern auch soziale Produktionsbedingungen konserviert. Dieses Quellelement ist besonders wichtig für die Einordnung der Varianten und für die Frage, inwieweit die gesammelten Texte lokale, regionale oder überregionale Motive enthalten.

4. Theoretische Fundierung und methodische Anmerkungen

4.1. Vergleichende Mythologie vs. textkritische Volkskunde

Albert Schotts Anhang verfolgt die Idee einer indogermanischen Monogenese der Märchen, also die Annahme gemeinsamer Urmotive. Diese Perspektive war im 19. Jahrhundert weit verbreitet, offenbart heute aber methodische Probleme: Überinterpretation durch großräumige Analogien, selektive Parallelführung und wenig differenzierende Variantentheorie. Für die moderne Analyse sind daher zwei Arbeitspfade zu unterscheiden: (a)

textkritisch-variantologische Arbeit, die Variantenanalyse und informantenbezogene Kontextualisierung in den Vordergrund stellt; (b) motivisch-vergleichende Arbeit, die vorsichtig Muster sucht, aber die Gefahr der Überverallgemeinerung beachtet.

4.2. Vorgehen der vorliegenden Analyse

Die vorliegende Analyse arbeitet primär mit der Digitalausgabe der Schottschen Sammlung und stützt sich zusätzlich auf Sekundärliteratur zur Sozialgeschichte des Banats und zur rumänischen Märchenforschung. Ziel ist es, Motive auf mehreren Ebenen zu beschreiben: sprachlich (formale Besonderheiten), motivisch (Wiederkehrende Topoi) und sozial (Bedeutung für die Gemeinschaft).

5. Motivische Analyse: ausgewählte Erzähltypen und ihre Bedeutung

5.1. Wundersohn-Motive: Geburtswunder, Macht und Verwandlung

Der Typ "wundersame Geburt – Machtkampf – Rettung" zieht sich als roter Faden durch mehrere Erzählungen (z. B. „Der Kaiserin Wundersohn", „Die goldenen Kinder"). Diese Motive lassen sich formal mit internationalen Typologien verbinden (AT-/Aarne-Thompson-Index-Typen), zeigen zugleich aber lokal gefärbte Bilder (z. B. spezifische Pflanzen- und Tiermetaphorik des Banats). Die Sterne-/astralen Bilder in den „Goldenen Kindern" verweisen auf archaische Kosmologien.

5.2. Inzest- und Verfolgungsmotive: gesellschaftliche Normen und Tabus

In mehreren Texten erscheinen Inzestmotive und familiäre Gewalt (etwa in „Die Kaiserstochter im Schweinestall"). Diese Erzählungen verhandeln kollektivethische Normen – das Tabu wird narrativ problematisiert und zugleich symbolisch gelöst (Täuschung, Flucht, Verwandlung). Solche Geschichten erfüllen in der Gemeinschaft eine doppelte Funktion: sie kodieren Normen und geben zugleich ein Handlungsmuster für deren Überwindung vor.

5.3. Zeitliche Diskontinuitäten und rituelle Topoi

Wiederkehrend sind Darstellungen von Zeitverlangsamung oder -stillstand (z. B. himmlische Hallen, Versteinerung). Solche Topoi korrespondieren mit initiatorischen Vorstellungen (Tod und Wiederkehr) und mit rituellen Rhythmen der agrarischen Lebenswelt. In narrativer Form markieren sie Übergänge, die psychologisch und sozial bedeutsam sind.

5.4. Trick, Humor und soziale Kritik

Der volkstümliche Humor (z. B. der Teufel im Fasshahnen) zeigt, wie Absurdität und List als Mittel sozialer Kritik und Kompensation dienen. Humoristische Szenen relativieren autoritäre Machtgesten und öffnen einen Raum für subversive Deutungen.

6. Sprache, Formelteile und Performanzaspekte

6.1. Formelhafte Phrasen

Die Sammlung enthält seltene Formeln (z. B. die erwähnte „La fantana lina…“), die auf performative Traditionen mündlicher Erzählung verweisen. Solche Formeln sind wichtige Indexe mündlicher Nähe und liefern Hinweise auf spezifische orale Präskriptionen.

6.2. Dialektales Material und Überlieferungsmodus

Die Texte zeigen Einflüsse regionaler Mundarten; die Schotts notieren Unterschiede zwischen lokalen Varianten. Dialektale Marker sind sowohl für die Editionstheorie (Texttreue) als auch für die kulturhistorische Deutung (Regionalität vs. Überregionalität) von Relevanz.

7. Die wissenschaftliche Bedeutung der Schottschen Sammlung heute

7.1. Quellenwert für Historikerinnen und Folkloristinnen

Als Primärquelle bietet die Sammlung Material zur Sozialgeschichte des Banats, zur Sprachgeschichte der walachischen Siedlungen und zur Erforschung von Erzählvarianten. Ihre dichte Quellenangabe zu Informanten macht sie für Lokalstudien besonders wertvoll.

7.2. Grenzen und kritische Perspektiven

Die vergleichend-mythologische Lesart Alberts ist bedeutend für historische Fragestellungen, jedoch problematisch, wenn sie Varianz und Transmission übergeht. Moderne Forschung sollte daher editionelle Genauigkeit und informantenbezogene Ethnographie mit kulturvergleichender Interpretation verbinden.

Schlussfolgerung

Die Walachischen Märchen der Brüder Schott sind ein vielschichtiges Dokument: sie reichen von konkreter mündlicher Überlieferung über regionale Sprach- und Kulturbeobachtungen bis zu groß angelegten mythologischen Deutungsversuchen. Für die zeitgenössische Forschung bieten sie daher sowohl reiches Material als auch methodische Herausforderungen. Eine produktive Forschungsperspektive verbindet heute die variantologische Textarbeit mit reflektierten, kontextsensitiven Vergleichen – so lassen sich die Schottschen Texte als lebendige Knotenpunkte lokaler Tradition und europäischer Erzählnetze lesen.

BIBLIOGRAPHIE

Primäredition (Original/neuere Auflagen)

SCHOTT, Arthur / SCHOTT, Albert (1845): *Walachische Mährchen. Mit einer Einleitung über das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklärung der Mährchen.* Stuttgart / Tübingen: J.G. Cotta. (Digitalisat: Internet Archive / Wikimedia Commons)

SCHOTT, Arthur / SCHOTT, Albert (1845): *Walachische Märchen. Mit einer Einleitung über das Volk der Walachen und einem Anhang zur Erklärung der Märchen.* Tübingen / Stuttgart

SCHOTT, Arthur (1850): *Gedichte*. Stuttgart

GRAF, Klaus (Hg.) (1995): *Schwäbische Sagen aus dem Nachlass von Albert Schott*. Stuttgart.

GERSTNER-HIRZEL, Emily (Hg.) (1984): S*chweizerische Volkserzählungen aus dem Nachlass von Albert Schott*. Zürich

SCHOTT, Albert (1842): *Die deutschen Colonien in Piemont*. Stuttgart

Sekundär- und Online-Quellen (verwendete Internetquellen)

Arthur Carl Victor Schott – Biographischer Überblick URL: Wikipedia https://en.wikipedia.org/wiki/Arthur_Carl_Victor_Schott?utm (abgerufen am 16.11.2025)

„Arthur și Albert Schott“ – Kurzbiographie und Einordnung URL: https://ro.wikipedia.org/wiki/Arthur_%C8%99i_Albert_Schott?utm (abgerufen am 16.11.2025)

Google Books: Walachische Märchen - Vollansicht / bibliographische Angaben URL: https://books.google.de/books?id=E2UAAAAAcAAJ&utm (abgerufen am 16.11.2025)

Academia.edu / weitere digitale Teileditionen und moderne Reproduktionen (ISBN-/Neuauflageninformationen). Academia URL: https://www.academia.edu/83900448/Arthur_and_Albert_Schott_Walachische_M%C3%A4hrchen_1845_?utm (abgerufen am 16.11.2025)

Polymath / Buchbesprechungen und Buchhandelsangaben zu Neuauflagen URL: https://books.google.ro/books/about/Walachische_M%C3%A4rchen.html?id=AqDphk7a3WoC&redir_esc=y (abgerufen am 16.11.2025)

POIEMA VS *LOGOS* – SOME CONSIDERATIONS ON "ART FOR ART'S SAKE" IN THE WORKS OF E. A. POE AND C. S. LEWIS

POIEMA VS *LOGOS* – QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR « L'ART POUR L'ART » DANS LES ŒUVRES D'E. A. POE ET DE C. S. LEWIS

POIEMA VS *LOGOS* – CÂTEVA CONSIDERAȚII ASUPRA „ARTEI PENTRU ARTĂ" ÎN OPERELE LUI E. A. POE ȘI C. S. LEWIS

Iulia-Teodora DRIȘCU
"Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, Romania
Carol I 11 Boulevard, Iași 700506
teodora.driscu@yahoo.com

Abstract

In the 19th and 20th centuries, the movement "art for art's sake" raised essential questions about the role of literary effects and meaning in a work of fiction. This paper considers the importance of poiema and logos in the context of this ideology, focusing on two texts that treated the theme of death: Edgar Allan Poe's narrative poem "The Raven" and C. S. Lewis's novel Out of the Silent Planet. While Poe prioritised the aesthetic effects of his works, completely excluding any message, Lewis began with a clear idea of the meaning he intended to convey and then articulated it in appropriate literary language. By contrasting these two different authors, a series of conclusions will be drawn about the implications of this famous aesthetic philosophy on a larger scale that surpasses the limitations of the era, nationality or literary genres.

Résumé

Le mouvement « l'art pour l'art » a soulevé des questions essentielles concernant le rôle des effets littéraires et de la signification dans une œuvre de fiction. Cet article vise à réfléchir sur l'importance du poiema et du logos dans le cadre de cette idéologie, en se concentrant sur deux textes qui ont abordé le thème de la mort: le poème narratif "The Raven" d'Edgar Allan Poe et le roman Out of the Silent Planet de C. S. Lewis. Alors que Poe privilégiait les effets esthétiques de ses œuvres, en excluant complètement le but, Lewis commençait par une idée claire du message qu'il souhaitait transmettre, puis l'articulait dans le langage littéraire approprié. En contrastant ces deux auteurs différents, une série de conclusions sera tirée concernant les implications de cette célèbre philosophie esthétique à une échelle plus large, dépassant les limites de l'époque, de la nationalité et des genres littéraires.

Rezumat

Curentul „artă pentru artă" a suscitat întrebări esențiale privind rolul efectelor literare și al semnificațiilor într-o operă de ficțiune. Această lucrare își propune să reflecteze asupra importanței conceptelor poiema și logos în contextul acestei ideologii, prin prisma a două texte care au abordat tema morții: poezia narativă „The Raven" de Edgar Allan Poe și romanul Out of the Silent Planet de C. S. Lewis. În timp ce Poe a prioritizat efectele estetice ale operelor sale, excluzând complet scopul acestora, Lewis a pornit de la o idee clară a mesajului pe care dorea să-l transmită și apoi l-a exprimat într-un limbaj literar adecvat. Prin contrastarea acestor doi autori diferiți, va fi formulată o serie de

concluzii privind implicațiile acestei celebre filosofii estetice la o scară mai largă, depășind limitele epocii, ale naționalității și ale genurilor literare.

Keywords: *poiema; logos; art for art's sake; Poe; Lewis;*

Mots-clés: *poiema; logos; l'art pour l'art; Poe; Lewis;*

Cuvinte-cheie: *poiema; logos; artă pentru artă; Poe; Lewis;*

Introduction

In Ancient Greek, the word *ποίημα* (transliterated *poiema*) denotes "a thing made," "a product," or "a creation," coming from the verb ποιέω (*poieo*), which means "to make," "to do," or "to create". However, *Λόγος* (transliterated *logos*), with the same linguistic origins, signifies "word," "speech," or even "argument". Both these terms acquire a specific nuance when used in literary criticism: *poiema* expresses the way a work of fiction is created, in terms of literary language and the effects it produces (the "how"), while *logos* is the rationale behind it, along with the message it conveys (the "why").

These words, although perfectly complementary, denoted opposite concepts in the 19th century, when the discussion about "art for art's sake" was at its height. As a revolt against the centuries in which literature had been seen as instrumental in politics, religion or philosophy, this phrase expressed the independence of art from any utilitarian aims and its dedication to beauty. The way a work of fiction should be assessed, therefore, was only through its power of conveying emotions or feelings, of creating an aesthetic experience. In other words, the *poiema* was highly regarded and placed on a pedestal, whereas the *logos* was considered unnecessary. This paper will offer some considerations on this movement in literary criticism, from the perspective of two famous authors that held opposing views: Edgar Allan Poe and C. S. Lewis. It will rely on some examples from their works of fiction which discuss the theme of death and focus on how it is used either as an instance of *poiema* or *logos*, in order to prove that, although this idea was appealing when it first arose within intellectual circles, it ultimately led to an exaggeration of *poiema* to the detriment of *logos*.

Theoretical approaches

One of the most renowned supporters and theorists of "art for art's sake" was the American poet Edgar Allan Poe, who argued in his famous essay "The Poetic Principle" that art should only be interested in beauty, since it is "the atmosphere and the real essence of the poem" (1986, p. 507). The aesthetic movement for which he advocated should have "no concern whatever either with Duty or Truth," but only with Taste, which has the potential to create "the most pure, the most elevated, and the most intense" pleasure from the meditation on the Beautiful (1986, p. 506). Any type of art intended to promote a certain moral, religion or ideology committed what Poe called "the heresy of the didactic," which was far from the accurate "poetical mode" (1986, p. 503, 504). Others who adopted this view were Théophile Gautier (who presumably coined the famous French slogan *l'art pour l'art*), the French symbolists Charles Baudelaire, Stéphane Mallarmé, Paul Verlaine, along with Walter Peter and Oscar Wilde.

Nevertheless, during Poe's time there were some writers, such as John Ruskin, William Morris, the American transcendentalists Ralph Waldo Emerson, Henry David Thoreau, who opposed this movement not necessarily directly, but through their different outlook on the aim of literature. The German philosopher Friedrich Nietzsche also expressed his disapproval in

his book *Twilight of the Idols*, defining it as: "a worm biting its own tail" and further wondering: "Art is the great stimulant to life: how could one conceive of it as purposeless, aimless, *l'art pour l'art*?" (1998, p. 55).

In the 20th century as well, there were some conservative voices who expressed their firm convictions against this ideology. One of the main sources of contention was the goal of creating beauty, perceived as a highly ambiguous notion. While it is indeed an element of the platonic triad (truth, beauty and goodness), if isolated from the other components, it can lead to disappointing results. Northrop Frye expounds this view at length in his eminent book *Anatomy of Criticism*:

> The pursuit of beauty is much more dangerous nonsense than the pursuit of truth or goodness, because it affords a stronger temptation to the ego. Beauty, like truth or goodness, is a quality that may in one sense be predicated of all great art, but the deliberate attempt to beautify can, in itself, only weaken the creative energy. Beauty in art is like happiness in morals: it may accompany the act, but it cannot be the goal of the act, just as one cannot "pursue happiness," but only something else that may give happiness. (1957, p. 114).

Frye's argument seems to be a direct response to Poe's theory of the importance of beauty as an aim in itself. The Canadian critic also highlights that the risk embedded in such a pursuit is "an exaggerated cult of style," since "the vanity of the ego has replaced the honest pride of the craftsman" (FRYE, 1957, p. 115). In the light of this dichotomy between *poiema* and *logos*, the "how" and the "why" of a work of fiction, the citation above illustrates how too much emphasis on the former can lead to unexpected consequences.

In addition, the British writer C. S. Lewis in his essay "Christianity and Literature" has a scathing attitude towards this movement, contesting "the fussy and ridiculous claims of literature that tries to be important simply as literature" with the following example: "all the greatest poems have been made by men who valued something else much more than poetry even if that something else were only cutting down enemies in a cattle-raid" (*Essay Collection*, 2000, p. 11). Lewis does not refer to art as an instrument for morality, but as communicator of *logos*, regardless of which message it chooses to convey.

This paper uses as a critical paradigm the traditional approach of analysing a work of fiction based on the intention of the author, reflecting a famous verse from the poem "An Essay on Criticism" by Alexander Pope: "A perfect judge will read each work of wit/ With the same spirit as its author writ" (1998, p. 23). In the same manner, an ideal literary critic will interpret a work of fiction in the same spirit as the author meant, attempting to discover its intentional dimensions, rather than apply an ideological lens. Although literary criticism has gone through the phase of "the death of the author," as Roland Barthes famously proclaimed it, I stand alongside important theorists that defended the fundamental role of the author in the interpretation of his work (1988, p. 142). One of them, E. D. Hirsch, Jr., asserted in his book *Validity in Interpretation* that semantic autonomy implies the usurpation of the author by the critic, thus rejecting "the only compelling normative principle that could lend validity to an interpretation" (1967, p. 5).

Although E. A. Poe and C. S. Lewis are such distinct authors that they seem to have nothing in common, in some of their works they actually engaged with the same grand theme: death. Moreover, both of them clearly expressed their intentions in writing a particular literary work, something quite rare in this field. For this reason, my interpretation will be based on this crucial subject.

Death as *Poiema* in Edgar Allan Poe's works

Edgar Allen Poe explained the process of creating his famous poem "The Raven" in his notable essay "The Philosophy of Composition." He claims that the reason why he chose the theme of death was because of its poetic charge: "'Of all melancholy topics, what, according to the universal understanding of mankind, is the most melancholy?' Death – was the obvious reply," further proving how "the death, then, of a beautiful woman is, unquestionably, the most poetical topic in the world" (POE, 1986, p. 486). In other words, the American poet chose this theme out of an almost mathematical calculation of the effect he desired to produce, not with any philosophical intention.

Without this clarification, we would be tempted as readers to interpret the poem as a meditation on the immanence of death and on the excruciating suffering of loss. The raven bearing evil tidings could be a *memento mori* that destroys the lover's hope of redemption or of any bliss in the afterlife, as it tells him that his lady Lenore is not to be found in Paradise: "'Tell this soul with sorrow laden if, within the distant Aidenn,/ It shall clasp a sainted maiden whom the angels name Lenore –/ Clasp a rare and radiant maiden whom the angels name Lenore.'/ Quoth the Raven 'Nevermore'" (POE, 1986, p. 80). Nevertheless, it seems that the writer did not intend to express this tragic sense of doom, but only to provoke a certain melancholic effect of the utmost intensity. In this way, his *poiema* helped him arouse powerful emotions in his readership, conveying that "unity of effect" he advocated for in his essay, which would "suit at once the popular and the critical taste" (POE, 1986, p. 482).

Hence, it seems that the author desired only an interpretation based on the poetic language of his work. In this light, death is certainly a powerful theme for inclusion in a poem, as it evokes feelings of pain, regret and indeed, melancholy, which are suggested in several ways. In the first stanzas, the time is set in "bleak December," the last month of the year, which clearly symbolises a sense of finality, together with the noun "darkness" (POE, 1986, p. 77). The end of time, either as a year or a day, brings one to the idea of the end of life, generally considered a sorrowful moment, emphasised by the adjective "bleak." Other words from the same lexical field are "ghost," "separate dying ember" or even the refrain "Nevermore," which implies the impossibility of a return to those good moments when the beloved lady was alive. The constant lamentation for the "lost Lenore" underscores this general oppressive atmosphere, along with the reference to "the Night's Plutonian shore," a direct reference to Pluto, the Roman god of the underworld and of the dead (POE, 1986, p. 77, 78). Moreover, the one chosen to carry this message of despair is a raven, a bird symbolically associated with death and evil signs, being also called "ominous bird of yore." The setting, "this home by Horror haunted," is meant to add to this gloomy sense that pervades the entire poem. Ultimately, the last line equates death with a moment of despair, as it expresses the inability of the soul to transcend its pitiful condition: "my soul from out that shadow that lies floating on the floor/ Shall be lifted – nevermore!" (POE, 1986, p. 79, 80).

The examples above show the technical mastery of the American writer indeed, but when we turn to comment on the content, we are hindered by the author's stated intention not to convey any message. Such a grave and profoundly philosophical subject as death was treated only as a means to beautify a narrative poem. Poe's focus on the *poiema* of his work of fiction rejects any considerations on the nature of death, loss or love, in this way banishing the *logos* almost completely from the text. Unfortunately, this "pure work of art," as Charles Baudelaire calls it in one of his essays, draws its own interpretative limits, which seem too narrow for the philosophical critic (1952, p. 67).

It should not be forgotten that "art for art's sake" based its claims on the duty of the artist to create beauty. The aesthetic principle is also a common thread of Poe's article cited above, but the way he chose to do that is at the very least debatable. Death has very seldom

been perceived as beautiful, except perhaps by some religions which regard it as a threshold of the afterlife. But Poe does not seem to have a transcendent worldview, which renders his work purely immanent. In this case, death is generally feared or ignored, desired only when the sufferings of this world provoke a longing for permanent rest. The author makes the point that only because the one who died is a beautiful young woman, the feeling that is provoked is melancholy, which is poetical, therefore beautiful. It is certainly a subjective perspective which does not take into account the general negative perception of such subjects, as a reason for mourning, not for aesthetic contemplation. What is beautiful for Poe can be repulsive for so many other people, which raises the question: How can a theory be based on such subjective grounds as aesthetic perception? The question is valid especially in the case of how the writer chose to approach this topic: only in terms of language, not of content, which does not help to convince the more doubtful among his readers.

Against this background, despite its ideational potential, the poem appears as somehow superficial, masking its void of philosophical insight with its claims of poetic impact and aestheticism. The absence of meaning can be disappointing, since art has such a high capacity of expression that it brought many powerful ideas to life. With this path of interpretation blocked, literature seems but a play on words, a technical preoccupation that does not offer any comment on the life of humanity. This is why Frye describes this movement as "a retreat from criticism which ends in an impoverishment of civilized life itself" (1957, p. 4). Literary works become devoid of their penetrating insights, having nothing to offer the world other than a collection of linguistic technicalities. The aesthetes, as they were called, risk being perceived as immature writers, in the same way that T. S. Eliot wrote about Poe in his essay "From Poe to Valéry": "What is lacking is not brain power, but that maturity of intellect which comes only with the maturing of the man as a whole" (1970, p. 35).

Death as *Logos* in C. S. Lewis's works

In stark contrast to E. A. Poe, C. S. Lewis based his whole writing career on the importance of *logos*. Donald E. Glover contended that the British author disregarded the movement "art for art's sake" as he "weighed what was said more carefully than how it was to be said" (1981, p. 115). Lewis wrote massively about the subject of death, both in his fictional and apologetic works. He actually created the entire Ransom Trilogy in order to defend the idea that death leads to a transcendent experience. Although it is generally believed that the genesis of *Out of the Silent Planet* was a bargain between Lewis and Tolkien, the author actually had some other aims in mind, as he confessed in one of his letters to sister Penelope in 1939:

> What set me about writing the book was the discovery that a pupil of mine took all that dream of interplanetary colonisation quite seriously, and the realisation that thousands of people, in one form or another depend on some hope of perpetuating and improving the human species for the whole meaning of the universe - that a 'scientific' hope of defeating death is a real rival to Christianity. (LEWIS, *Collected Letters* II, 2004, p. 262).

Lewis's apologetic purpose was revealed this time in a private correspondence, not in a public essay, as in Poe's case. This proves that he did not desire to explicitly reveal his intentions, but to let the work of fiction speak for itself. In any case, his reputation as an apologist was on the ascendant at the time, which rendered his *logos* easily perceptible.

A relevant example of the treatment of death in this novel is the scene of Hyoi's funeral. Oyarsa decides to honour Hyoi and two other dead Malacandrians by burying them according

to their traditions. This scene is very poignant as it presents at length the writer's complex perspective on death through a dirge sung by the inhabitants:

> Let it go hence, dissolve and be no body. Drop it, release it, drop it gently, as a stone is loosed from fingers drooping over a still pool. (…) This is the second life, the other beginning. Open, oh coloured world, without weight, without shore. You are second and better; this was first and feeble. (LEWIS, *Out of the Silent Planet*, 2015, p. 112-113).

In this case, following the author's expressed intention, the interpretation should be centred on *logos*, thus on "the why" of the story. Death is not necessarily considered beautiful, but natural, as the action of releasing a stone from one's fingers. Faced with this human *finis temporis*, the narrator's attitude is one of acceptance and hope, showing that the Malacandrians do not fear it, since they believe in the afterlife (actually, their faith is so strong that it seems to be on the level of knowledge). The writer does not use this theme for the sake of some subjective aesthetic principles, but instead rises beyond such constraints into philosophical and theological realms. This is why, from Lewis's standpoint, death does not seem a melancholic subject, but a most profound one that provokes complex meditations on the nature of human existence. For the participants at the funeral, the accent is not on the painful reality of having lost their friends, but on the certainty that this moment is a new beginning, a genuine *vita nova*.

In his fiction, Lewis illustrates a powerful biblical idea that makes reference to the superiority of the life to come compared to the fragile and transitory character of this one, echoing St Paul's words: "For we know that if the earthly tent we live in is destroyed, we have a building from God, a house not made with hands, eternal in the heavens" (2 Corinthians 5:1). This is an essential component of the characters' common belief system, which is designed to remind the readers that at some point in history it used to be ours as well.

The Malacandrians are advised to let the dead go, which might suggest that they should not become overly attached to them, bearing in mind that the next life is far greater than this one, since "There are better things ahead than any we leave behind," as Lewis wrote in one of his letters (*Letters to an American Lady*, 1994, p. 117). They are not overwhelmed by grief, although Hyoi and his companions were very beloved in the community. Their faith is so powerful that it transforms and transcends human emotions, which are cleansed of their selfish propensity and directed towards the idea of salvation.

The implications of just this one short fragment are remarkably multifaceted, but decoding all of them is not the aim of this paper. It is plain to see that in Lewis's case the meaning of death is powerful, perhaps because it is intentional and the style is subservient to higher goals, the *poiema* is tributary to the *logos*. As a result, it is legitimate to interpret the novel in a transcendent key, to discover its biblical basis and its many theological ramifications. At the same time, the *logos* does not exclude the *poiema*, since the text is open to interpretations based on language. Perhaps it can even expand the horizons of literary hermeneutics, as parallels can be made between the intentional meaning and the figures of speech employed in the pursuit of conveying it. For instance, Lewis uses the repetition of the verb "drop" in the first part of the song, creating a certain rhythm and musicality on the linguistic level, while on the semantic, it emphasises the characters' attitude of deep acceptance and resignation in the face of death.

Conclusions

It could be easily noticed that Lewis's approach to the subject of death is antithetical to Poe's. The former delves into its intricacies by advancing a point of view, expressed by the

mysterious inhabitants of Malacandra, who teach the protagonist Ransom a superior way of living through their spiritual perspective on existence. Death is seen as only a gate to a better life, a beginning full of glory that everyone is aware of and even eagerly expects. Another example is Hyoi's story about his meeting with Maleldil on the Mountain of Water, which he describes as the second best "drink" he had, while the best would be "Death itself in the day I drink it and go to Maleldil" (LEWIS, *Out of the Silent Planet*, 2015, p. 63). Poe, however, uses death not as an aim in itself, but as a means of creating a certain eerie atmosphere of melancholy and lamentation, which undervalues the vast potential of this most fascinating topic. This does not imply that the poem does not have the power to convey various meanings, but that the author presents it as a successful example of "art for art's sake," informing his readers that there is no hidden message to decode, but only stylistic traits to admire. It could be claimed that this movement uses the most important subjects of humanity "wrongly," as tools for creating a subjective beauty, which not everyone would resonate with (since *de gustibus non est disputandum*).

It is important to note that this article does not praise the content of the message, be it Christian or pagan, moral or immoral, showing instead the superiority of art that has a meaning, regardless of its implications. Ultimately, it argues that literature is not an isolated art that has nothing to say to the world except to provide glimpses of beauty, but it can be engaged in an attempt to decipher the mysteries of our human condition. Though Poe wrote a narrative poem, and Lewis a novel that approached the same subject, they both had the means of expressing a certain message, no matter its nature. According to their stated intentions, Poe rejected the idea itself of communicating something, focusing instead on the emotional effect his work would produce, while Lewis desired to make a point through literary means. Poe's *poiema* excluded *logos*, while Lewis's *logos* did not hinder the *poiema*, but only made it secondary. Where meaning is disregarded, literature becomes very much less than what it has been traditionally and what it could be.

In essence, "art for art's sake" diminishes literature's power of expression and, in the long run, leads to a tragic loss of meaning. Although it can be argued along with Northrop Frye that "It is an elementary axiom in criticism that morally the lion lies down with the lamb," which in this context would imply that both the predilection for *poiema* and *logos* have a place in the generous heaven of literature, I remain of the opinion that words and concepts should be used at their maximum potential, not ignored as heretical components of art (1057, p. 114). Didactic or not, much of art's charm lies in communication, without which our world becomes bland and impoverished.

BIBLIOGRAPHY

BARTHES, Roland, *Image – Music – Text,* translated by Stephen Heath, New York, The Noonday Press, 1988

BAUDELAIRE, Charles, *Baudelaire on Poe: Critical Papers,* translated by Lois and Francis E. Hyslop, Jr., State College, Bald Eagle Press, 1952

HIRSCH, E. D., Jr., *Validity in Interpretation*, New Haven, Yale University Press, 1967

ELIOT, T. S., *To Criticize the Critic and Other Writings*, New York, Farrer, Straus & Giroux, 1970

FRYE, Northrop, *Anatomy of Criticism: Four Essays*, Princeton, Princeton University Press, 1957

GLOVER, Donald E., *C. S. Lewis: The Art of Enchantment*, Athens, Ohio University Press, 1981

LEWIS, C. S., *C. S. Lewis Essay Collection: Literature, Philosophy and Short Stories*, London, HarperCollins, 2000
—., *Out of the Silent Planet*, Québec, Samizdat, 2015
—., *Letters to an American Lady*, Grand Rapids, William B. Eerdmans Publishing Co., 1994
—., *The Collected Letters of C.S. Lewis Volume II: Books, Broadcasts, and the War 1931-1949*, New York, HarperCollins, 2004
MACDONALD, George, *A Dish of Orts*, Tutis Digital, 2008
NIETZSCHE, Friedrich, *Twilight of the Idols or How to Philosophize with a Hammer,* Translated by Duncan Large, Oxford, Oxford University Press, 1998
POE, Edgar Allan, *The Fall of the House of Usher and Other Writings*, London, Penguin Books, 1986
POPE, Alexander, *An Essay on Criticism: The Rape of the Lock and Epistles to Several Persons (Moral Essays)*, Plymouth, Northcote House, 1988.
The Bible – New Revised Standard Version Anglicised, November 2025. https://www.biblegateway.com/

TRANSLATIONS – TRANSLATION STUDIES / TRADUCTIONS – ÉTUDES DES TRADUCTIONS / TRADUCERI – TRADUCTOLOGIE

AN 'EDIBLE WOMAN' REVISED TWO DECADES APART: A COMPARATIVE ANALYSIS – THROUGH A FEMINIST LENS – OF THE ROMANIAN TRANSLATION AND REVISION OF MARGARET ATWOOD'S 1969 NOVEL

« UNE FEMME COMESTIBLE » RÉVISÉE À VINGT ANS D'INTERVALLE : ANALYSE COMPARATIVE – SOUS L'ANGLE FÉMINISTE – DE LA TRADUCTION ET DE LA RÉVISION ROUMAINE DU ROMAN DE MARGARET ATWOOD PUBLIÉ EN 1969

O „FEMEIE COMESTIBILĂ" REVIZUITĂ LA DISTANȚĂ DE DOUĂ DECENII: ANALIZĂ COMPARATIVĂ DIN PERSPECTIVĂ FEMINISTĂ A TRADUCERII ȘI VERSIUNII REVIZUITE A ROMANULUI SEMNAT DE MARGARET ATWOOD (1969)

Alexandra-Maria VRÎNCEANU
Asist. univ. dr., Faculty of Letters,
Department of Foreign Languages and Literature,
„Alexandru Ioan Cuza" University of Iași, Romania.
alexandra.vrinceanu@uaic.ro, vrinceanu.alexandra94@gmail.com

Abstract

This article aims to analyze the differences between the Romanian 1989 translation and 2008 revision of Margaret Atwood's 1989 debut novel, The Edible Woman, in terms of translation strategies and solutions as far as feminist ideology, themes, symbolism and imagery are concerned. Given the fact that this novel places a conflicted heroine at the forefront, one that is grappling with the expectations 1960s 'Canadian' society places on women in terms of their place, motherhood, femininity, their 'assigned' role and 'use', as well as the action taking place against the backdrop of the Second Wave of feminism, it bears taking an in-depth look at the two Romanian texts in terms of approaches, orientation, as well as strategies. Moreover, another striking feature of this case is the fact that not only is the translator of both versions one and the same, but the texts also came out with two different publishing houses, almost two decades apart (19 years). Therefore, beyond the particular case of a Romanian translation and revision from two different zeitgeists (1989 and 2008) being subject to closer scrutiny in terms of style and solutions, it will also be relevant to note what changes, if any, translator Margareta Petruț made, given the fact that her translation was published on the cusp of Romania's 'exit' from the Bloc, whereas the revised text was published by a different publishing house, almost twenty years later, for a different kind of readership in terms of expectations.

Résumé

Cet article vise à analyser les différences entre la traduction roumaine de 1989 et la révision de 2008 du premier roman de Margaret Atwood, «The Edible Woman» (1969), en termes de stratégies et de solutions traductologiques, notamment en ce qui concerne l'idéologie féministe, les thèmes, le

symbolisme et les images. Étant donné que ce roman met en avant une héroïne en proie à un conflit intérieur, une femme aux prises avec les attentes que la société canadienne des années 1960 impose aux femmes quant à leur place, leur maternité, leur féminité, leur rôle et leur « utilité », et que l'action se déroule dans le contexte de la deuxième vague du féminisme, il convient d'examiner en profondeur les deux textes roumains sous l'angle des approches, des orientations et des stratégies employées.
De plus, un aspect particulièrement frappant de ce cas réside dans le fait que la traductrice des deux versions est la même personne, mais que les textes ont été publiés par deux maisons d'édition différentes, à près de deux décennies d'écart (19 ans). Ainsi, au-delà du cas particulier d'une traduction et d'une révision roumaines issues de deux époques distinctes (1989 et 2008) soumises à une analyse stylistique et stratégique approfondie, il sera également pertinent de noter les éventuelles modifications opérées par la traductrice Margareta Petruț. En effet, sa première traduction a été publiée à la veille de la « sortie » de la Roumanie du Bloc de l'Est, tandis que le texte révisé a été publié près de vingt ans plus tard, par une autre maison d'édition, pour un lectorat dont les attentes avaient évolué.

Rezumat

Acest articol își propune să analizeze diferențele dintre traducerea românească din 1989 și versiunea revizuită din 2008 a romanului de debut al lui Margaret Atwood, „O femeie obișnuită", respectiv „Femeia comestibilă", din perspectiva strategiilor și a soluțiilor de traducere, în ceea ce privește ideologia feministă, temele, simbolismul și imaginile transmise cititorilor. Având în vedere faptul că acest roman plasează în prim-plan o eroină aflată în conflict, care se confruntă cu așteptările pe care societatea canadiană a anilor 1960 le impune femeilor – legate de statut, maternitate, feminitate, rolul și „utilitatea" fiecărei femei –, precum și faptul că acțiunea se desfășoară pe fundalul celui de-al doilea val al feminismului, este necesară o analiză aprofundată a celor două texte românești în ceea ce privește abordările, orientarea și strategiile. Mai mult, un alt aspect remarcabil al acestui caz este faptul că traducătoarea ambelor versiuni este una și aceeași, însă textele au apărut la două edituri diferite, la aproape două decenii distanță (19 ani). Prin urmare, dincolo de situația deosebită a unei traduceri și revizuiri românești provenite din două perioade diferite (1989 și 2008) și supuse unei analize detaliate din punct de vedere stilistic și al soluțiilor, este relevant de observat ce modificări, dacă acestea există, a realizat traducătoarea Margareta Petruț, având în vedere faptul că traducerea sa a fost publicată la momentul ieșirii României din Blocul comunist, în vreme ce versiunea revizuită a apărut la o altă editură, aproape douăzeci de ani mai târziu, pentru un alt tip de public, cu așteptări diferite.

Keywords: *feminist ideology; femininity; translation criticism; source-orientedness; target-orientedness; revision;*

Mots-clés: *idéologie féministe; féminité; critique de la traduction; orientation sourcière; orientation cibliste; révision;*

Cuvinte-cheie: *ideologie feministă; feminitate; critica traducerii; orientare spre sursă; orientare spre țintă; revizuire;*

Introduction

Margaret Atwood's debut novel, *The Edible Woman* (1969), is a seminal feminist work exploring women's identity within a consumerist, patriarchal society. Its translation(s) into Romanian appeared almost two decades apart, in two wildly different political and cultural climates: first during late Communism, near or around the time when Romania was turning its gaze toward the West, a time when ideological constraints, perhaps, shaped the text. Later on, the second text was published in a post-1989 context, marked by greater openness. This article compares both translations – or, as it will turn out over the course of the analysis, a translation and revised text – using a theoretical foundation, made up of feminist theory and references to

Atwood's themes and symbolism, to reveal how Romania's shifting socio-political landscape influenced portrayals of Marian's voice, as well as feminist imagery and themes. By examining the textual differences, it will also comment upon any changes between the two versions, their potential implications, as well as the presumed reasoning behind them, while also remarking upon the overall approach that the translator took: source or target-oriented.

Edible or Palatable? The Edible Woman and its Themes

Seeing as this study is a comparative analysis of the Romanian translation and its later revision of Margaret Atwood's debut novel, *The Edible Woman* (1969), through a feminist lens, it is worth exploring, albeit briefly, how different cultural and historical moments shaped the Canadian novelist's proto-feminist text. To this end, the present literature review synthesizes contributions from scholars expanding upon Atwood's feminist themes and the intersections of narrative, gender, and power.

Margaret Atwood's *The Edible Woman* has been a focal point of feminist criticism since its publication, often described as a proto-feminist novel that anticipates many of the concerns of second-wave feminism, such as the radical nature, the focus on reproductive issues, women's identities and bodies, as well as the woman's position in society, family and the workplace. Perhaps a seminal text for this time would be the well-known work by American feminist Betty Friedan, *The Feminine Mystique*. Fiona Tolan's comprehensive monograph, titled *Margaret Atwood: Feminism and Fictio*n (2007), argues that Atwood's novels exist in a dynamic relationship with feminist theory, absorbing and rearticulating its debates while anticipating future directions. Atwood's resistance to being labelled as a feminist writer notwithstanding, her works, including *The Edible Woman*, "[…] demonstrably anticipate future movements within feminism" (TOLAN 2007, p.4). Marian is so brainwashed that, at one point, she cannot recognize herself anymore, let alone her individuality and will. Therefore, she accepts the proposal when it comes, as this is the way to fit in and be 'normal' – or what is construed to be 'normal' in society. In doing so, in subscribing to what is 'expected' of her, Marian loses her identity in the process: "I'd always assumed through high school and college that I was going to marry someone eventually and have children" (*EW*[1] *2010,* p. 102).

Hiroko Furukawa's study on the Japanese translation of *The Edible Woman* provides a valuable comparative perspective for examining Romanian renderings. The distortions introduced through linguistic systems that explicitly mark gender are highlighted, observing how Marian's speech in the Japanese version becomes excessively feminine, thereby undermining her characterization as an independent, modern woman. These insights illustrate the degree to which translation practices can reshape feminist representation, aligning the text with dominant cultural norms (FURUKAWA 2012, p. 221–23). Insofar as understanding the persistence of feminist concerns across Atwood's *oeuvre* goes, Snaith, for instance, demonstrates how Atwood's speculative fictions interrogate women's roles across generational and corporeal boundaries, a thematic concern that resonates with the body politics central to *The Edible Woman*. By situating Atwood's work in what she terms 'ustopia,' a blending of utopia and dystopia, Snaith shows how feminist anxieties about gender roles are repeatedly negotiated in Atwood's fiction (SNAITH 2017, p. 119–20). Atwood's early works exhibit a distinctly modernist self-consciousness, particularly regarding the paradox of artistic creation, namely the tension between process and product, life and art, or dynamism and stasis (HUTCHEON 1983, p. 18). Moreover, the main character is seen as an object, a commodity, something 'edible' like all products: "A new corridor of possibilities extended itself before me:

[1] The abbreviation *EW* for the full title of the novel, *The Edible Woman*, will be used throughout for ease of reference.

did he really think of me as a lavatory fixture? What kind of a girl did he think I was?" (*EW* 2010, p. 37). This thematic concern becomes more complex as Atwood's fiction develops. *The Edible Woman* functions as a pivotal text in this sense, revealing Atwood's transition from the more static structures of the lyric to the temporal, process-oriented form of narrative. Hutcheon interprets the novel's thematic poles of "hunger" and "love" as metaphoric extensions of the consuming/possessing dichotomy, which mirror the creative paradox of fixation versus vitality (HUTCHEON 1983, p. 18-20). Through Marian's conflict between bodily rebellion and emotional possession, Atwood exposes the dangers of both consumption and control. The novel's final image of the edible cake-woman embodies precisely this, uniting life-giving heat and static coldness in a symbol of creative tension (p. 20). Moreover, images of what is deemed 'femininity' and 'feminine' and portrayed as esthetic and 'clean' contrast with grotesque imagery (TOLAN 2007, p. 14), as the novel

> "dips into […] carnivalesque grotesquerie in her writing of the female body; […] **metaphors of disembodiment, a failure to be completely there […]** uneasy **gaps between "real" and "other**"; the **relationship between mind and body is stressed constantly so that fractured or disrupted psyches result** in alienated bodies that become sinister enemies even to their inhabitants" (DAVIES 2006, p. 58, my emphasis)

Along these lines, Atwood writes of one of the female characters, Clara: "her own body seemed somehow **beyond her**, **going its own way** without reference to any directions of hers." (*EW* 2010, p. 21, my emphasis). Similarly, to provide a 'body horror', Cronenbergian-style description of the pregnant body, something which is often romanticized, "[…] she was addressing **a swollen mass of flesh** with a tiny pinhead, a shape that had made her think of a **queen ant, bulging** with the burden of an entire society, a semi-person – or sometimes, she thought, several people, a cluster of hidden personalities that she didn't know at all" (*EW* 2010, p. 67, my emphasis)" .

It is also worth noting that bell hooks' quintessential *Feminism is for Everybody* (2000) provides a theoretical foundation for understanding the feminist politics of translation. Hooks defines feminism as 'a movement to end sexism, sexist exploitation, and oppression' (HOOKS 2000, p. VIII). This inclusive framework allows for an evaluation of how translations either reinforce or resist patriarchal structures. The Romanian translations of Atwood's novel can thus be examined for how they mediate feminist politics for a local audience. Together, these studies situate Atwood's debut novel at the intersection of feminist literary criticism, cultural translation, and narrative experimentation. They demonstrate how the novel's concern with consumption, embodiment, and gendered roles has been interpreted across contexts, and provide a framework for analyzing the Romanian translations' choices in rendering Marian's struggle for autonomy.

Two Target Texts, One Translator: Retranslation or Revision?

The first Romanian translation (TT1[2], *O femeie obișnuită*) was published in 1989 by Univers Publishing House within the *Globus* collection, totaling 380 pages, translated by Margareta Petruț. The second version (TT2, *Femeia comestibilă*), issued in 2008 by Leda (a division of Corint publishers), extends to 408 pages, with the same mention "Translation and notes by Margareta Petruț". A later reprint was announced by Art Publishing House for 2025, as part of a larger editorial strategy to, perhaps, "[…] keep a stock of works available for readers" (PALOPOSKI & KOSKINEN, *Reprocessing texts*, 2010, p. 34). Another hypothesis

[2] From here on out, for ease of reference, the two versions will be referred to using the abbreviations TT1 for the first target text, the 1989 translation, and TT2 for the second target text, the 2008 revised version.

would be the rise of social media an online publicity of feminist texts and the evolution of the readers' tastes and, more specifically, interest in Atwood's work, seeing the huge success of the HBO adaptation of *The Handmaid's Tale*.

As regards the translator herself, not much information was readily available, save for the fact that she was (she passed away in Spring of 2025) an Associate professor within the Modern Languages and Business Communication Department (Departamentul de limbi moderne și comunicare în afaceri), Faculty of Economics, Cluj (FSEGA) [1]. A translator of Canadian literature, her portfolio included works by Joanna Kavenna – *Deriva / Inglorious* (with Ovidiu Petrișor), Leda Publishers, 2009 and Nathanael West – *Miss Lonelyhearts/Ziua Lăcustei*, 1992, Echinox, as well as her own publication, showcasing her knowledge of the domain, namely Criticism, Canadian Literature and History: Romanul canadian postbelic între tradiţie și postmodernism, Argonaut Publishers, Cluj-Napoca, 2005 [2], [3].

While the 1989 translation appeared during the waning years of Romanian Communism, when Western feminist thought remained largely inaccessible, the 2008 revision was shaped by a radically different environment, one marked by globalization, online publicity, and the diversification of literary tastes. These contextual differences frame the interpretive gap between the two versions, revealing not only the translator's evolving approach but also the broader ideological transformation of post-1989 Romanian culture.

Terminologically speaking, the case at hand deals with a translation and a 'revision', for the 2008 text cannot be qualified as a 'retranslation'. In order to be deemed a 'retranslation', a text must have been translated once again, not necessarily by a different publishing house, rather by a different translator. While, according to Gambier, there are retranslations that can (partially) belong to the same translator (1994, p. 415), this is not the case, for not enough has been changed, as will be shown, to warrant the designation of 'retranslation'. The classification of the 2008 text as a retranslation or revision remains somewhat ambiguous. Following Paloposki and Koskinen's distinctions, TT2 can best be defined as a "revised translation," given that it maintains the linguistic core of the earlier version while introducing lexical modernization, paratextual additions, and stylistic refinements (PALOPOSKI and KOSKINEN 2010, *Retranslation* p. 294). This is precisely what will be commented upon in this (albeit) brief study: the common features, if any, specifically with respect to the notions of fidelity to the source or target, as well as the creative liberties taken by the translator (GAMBIER, 1994, p. 416). The translator's decision to include Atwood's *Introduction*, translated by M. Petruț, further situates the new edition within an interpretive framework shaped by contemporary feminist and literary-theoretical awareness. Even orthographic updates (e.g., the replacement of î with â in accordance with post-1993 Romanian spelling reforms) function as "signs of the times," illustrating the revision's integration into the evolving linguistic and ideological landscape of twenty-first-century Romania.

Comparative Analysis

In qualifying the orientation of the two target texts, and in order to have a framework to refer back to, the two-fold 'target-oriented' or 'domesticating' versus the 'source-oriented' or 'foreignizing' classification has been adopted. The distinction between source-oriented and target-oriented translation approaches lies primarily in their respective priorities and effects on the target text. A source-oriented, or foreignizing, translation privileges the form and structure of the source text, preserving its linguistic and cultural particularities even when these may appear unusual or awkward to the target audience. This approach seeks to maintain the 'foreignness' of the original, importing elements such as idioms, syntax, or cultural references that are specific to the source language, thereby foregrounding the text's origin and stylistic uniqueness. In contrast, a target-oriented, or domesticating, translation emphasizes sense rather

than form, aiming to produce a fluent, idiomatic version that conforms to the linguistic, stylistic, and socio-cultural expectations of the target readership. In this case, the translator adapts expressions, structures, and cultural allusions to ensure accessibility and naturalness, privileging communicative effectiveness over textual fidelity (HUMBLEY et al. 1999, p. 180-181, p. 184-185). Thus, while the source-oriented strategy highlights the difference between cultures, the target-oriented one seeks to bridge it, reshaping the foreign text into something that feels native to its new linguistic environment.

With respect to the Romanian rendition of the title, while the translator is the same, the titles differ from 1989 to 2008: "O femeie obișnuită" (1989) and "Femeia comestibilă" (2008), perhaps speaking to the difference in readership and *zeitgeist*. The glaring difference being the lexical choice and what it conveys subliminally. 'Ordinary', referring to the mundane, a neutral term, showcasing the main character is a woman like any other, with the same faults, desires, place (perhaps?), whereas 'edible' (comestibilă) already alludes to the themes and symbolism, it is intriguing (could evoke questions such as 'Is it a sexual reference?' 'Does it allude to cannibalism?'). The 2008 title *Femeia comestibilă* restores Atwood's provocative metaphor and reintroduces the dimension of corporeality and resistance. The adjective *comestibilă* retains the sense of objectification and consumption, both literal and figurative, that defines Marian's identity crisis. It invites readers to confront the discomfort inherent in the metaphor, forcing awareness of how femininity is commodified, consumed, and digested by patriarchal culture. The revision thus reclaims the feminist edge of Atwood's novel, aligning the translation with contemporary theoretical frameworks that foreground the politics of the body, female agency, and linguistic visibility. The point it that, in choosing the adjective 'ordinary', the very idea of the novel and how the main character sees herself – as a usable, edible, discardable good, is contradicted.

> "Her creation gazed up at her, its face doll-like and vacant except for the small silver glitter of intelligence in each green eye. […] "You look delicious," she told her. "Very appetizing. And that's what will happen to you; that's what you get for being food." At the thought of food her stomach contracted. She felt a certain pity for her creature but she was powerless now to do anything about it. Her fate had been decided (*EW* 2010, p. 155)"

This domesticated lexical choice reflects both the translator's and publisher's likely attempt to align the novel with the moral and linguistic norms of late-socialist Romania, where feminist and bodily discourses were often suppressed or diluted. By emphasizing normality rather than edibility, the translation redirects attention from Marian's revolt against imposed gender roles to her desire to conform, ironically reinforcing the very social expectations Atwood critiques. Within the novel, Marian's conflict is deeply tied to her body's rebellion: her progressive inability to eat functions as a physical manifestation of her refusal to internalize patriarchal definitions of femininity. The lexical field surrounding normality in both the source text and the Romanian translations illustrates this tension. When Clara reassures her, "you're almost abnormally normal" (*EW* 2010, p. 206), rendered as "aș zice că ești aproape anormal de **normală**" (TT1 281), the paradox captures Atwood's critique of the socially constructed ideal of the "normal woman." Similarly, Peter's patronizing "you're marvellously normal, darling" (*EW* 2010, p. 207) underscores the authority of the male gaze in defining what constitutes acceptable femininity. In TT1, the choice of *obișnuită* as the title term transforms this irony into affirmation, as it makes Marian the embodiment of normative womanhood rather than its critic.

One could even go so far as to state that the evolution from *O femeie obișnuită* to *Femeia comestibilă* mirrors the broader cultural transition from concealment to confrontation. The former title domesticates Atwood's subversive message, while the latter reasserts the

novel's critique of "normality" as a social construct, a shift from normalization to resistance, from invisibility to embodied defiance.

In terms of 'confronting' the two target texts, several aspects are of note. For one, TT1 frequently relies on calque translations and sense-for-sense equivalences, suggesting a source-oriented (S-oriented) strategy characteristic of late-1980s Romanian translation practice.

Example 1
ST (*EW* 4): The surface on which you work (preferably marble), the tools, the ingredients and your fingers should be chilled throughout the operation…
TT1: degetele dumneavoastră trebuie să fie răcite de-a lungul operației
TT2: mâinile voastre trebuie să fie reci în tot timpul operațiunii

Example 2
ST (*EW*, 38): If I agreed with him it would only intensify his depression, and if I disagreed he would suspect me of siding with the bride.
TT1: n-aș face decît să-i accentuez depresiunea (84)
TT2: n-aș face decât să-i accentuez depresia (93)

In the second example, while 'depresiune' with the sense of pathological state of sadness does appear in the Romanian dictionary, 'depresie' is the preferred term, making TT1 a strange lexical choice for a modern readership. Moreover, it must also be said that this 'ailment' of the mind was very much quite 'taboo' in Communist Romania, and even long after.

In the case of noun phrases, there are several inconsistencies, with examples such as "the Underwear Man", where the translator prioritizes comprehensibility for a readership unfamiliar with Western idioms or sexualized humor.

Example 3
ST: that horrible Underwear Man (EW 67) - "he's one of those dirty men who phone women and say filthy things to them"
TT1: acel Bărbat de la Lenjerie de Corp (156)
TT2: acel Bărbat-cu-lenjeria-de-corp (168)

While the TT1 version is too beautified and euphemized, neutral, with strange capitalization, as if following the English language norms, the 2008 rendition also fails to convey the sense, even though is uses the dash to show the term is a compound, with a change in preposition. Rather than the calque translation, that is source-oriented, a suggestion would have been employing a pragmatic strategy, that conveys the idea: Tipul cu chilotii/Obsedatul de chiloti/Libidinosul de la telefon.

Another example is "another pre-test taster for the canned rice pudding study" (*EW* 2010, p. 11), with TT1 rendering it as ": un predegustător, pentru budincă de orez conservat", and TT2 as "un predegustător pentru budinca de orez la conservă", with the translator omitting to include 'studiul referitor la/privind'. Granted, while it is not a gross omission, it still, perhaps, showcases a lack of sufficient attention to the structure of noun phrases and their transition from English into Romanian.

There are also inconsistencies in terms of the tenses used, particularly the 'perfect simplu' (preferred in the 1989 TT1), perhaps out of a desire to modernize the text for the target readers of TT2. Thus, the 'perfect compus' is preferred in the 2008 TT2: ghicii vs am ghicit, reflectai vs am reflectat.

In what concerns the lexical choices and how this speaks to the time when the translations were produced and published, an example would be the rendition of the term 'hi-

fi music' (*EW* 2010, p. 37), with TT1 opting for 'muzică de magnetofon (80)', while TT2 for muzică hi fi (89), presumably since the readers would be familiar with this technology.
In terms of wordplay and cultural equivalence, a revealing instance concerns Atwood's pun in the psychological test sequence:

Example 4
ST (*EW*, 15): Beer ad: "Any real man, on a real man's holiday – hunting, fishing, or just plain old-fashioned relaxing – needs a beer with a healthy, hearty taste, a deep-down manly flavour. The first long cool swallow will tell you that Moose Beer is just what you've always wanted for true beer enjoyment"
"This was the free-association part of the questionnaire, meant to test immediate responses to certain key phrases […] What about 'long cool swallow'?" "Not much. Oh, wait a moment. It's a bird, white, falling from a great height. Shot through the heart, in winter; the feathers coming off, drifting down…"
TT1 (67): TT1: Dar ce spui despre asta: „O lungă-nghițitură răcoroasă?"
- Nu prea mult. A, stai puțin. E o pasăre*, albă, căzînd de la mare înălțime. Împușcată în inimă, iarna.
Notă: joc de cuvinte: swallow: 1. înghițitură. 2. rîndunică.
TT2 : exact same, no footnote.

Both TTs render this literally, neutralizing the sexual undertones of "long cool swallow." This choice mitigates erotic connotation, reflecting the prudish censorship norms of late socialism. A suggestion would be keeping the macho imagery – 'înghițitură voinicească – mă duce cu gândul la un vânător care tocmai ce a împușcat o pasăre…', thus keeping it the same, yet containing the predatory allusion.

The versions are both source-oriented and make use of calque, importing elements into the TL that sound strange: long swallow would better be rendered as înghițitură 'mare/hulpavă/zdravănă', not 'lungă'.

Another notable example is

Example 5
ST: Peter pushed his plate away. "Why can't you ever cook anything?" he said petulantly (*EW* 38)
TT1: zise el arțăgos (83)
TT2: zise el cu dispreț (92)

In this example, the lexical and grammatical shift between the English source text and its two Romanian renderings illustrates how subtle linguistic choices can alter the emotional and ideological undertones of a scene. The adverb *petulantly* conveys a mixture of childish irritation and self-absorption, an outburst that is more petulant than cruel. It signals Peter's impatience and self-entitlement rather than outright hostility. The tone, though dismissive, remains rooted in immaturity; it exposes his superficial charm and latent condescension without making him explicitly aggressive. In TT1, the adjective *arțăgos* approximates *petulant* through its connotation of irritability or peevishness. This lexical choice captures Peter's sulky demeanor and emotional immaturity, maintaining the subtle balance between annoyance and childishness. The tone remains consistent with Atwood's original characterization: Peter's remark reflects an everyday domestic tension rather than overt contempt. This rendering thus aligns with a more neutral, source-oriented approach that preserves the ambiguity of the exchange. By contrast, the 2008 revision (TT2) intensifies the interpersonal dynamic through the phrase "zise el cu dispreț" (p. 92). The shift from an adjectival modifier (arțăgos) to an adverbial phrase (cu dispreț – "with disdain") reconfigures the emotional register of the line. *Dispreț* denotes *contempt* rather than irritation; it implies superiority, moral judgment, and

emotional distance. The translation transforms Peter's tone from petulant frustration to disdainful reproach, suggesting a hierarchical imbalance within the relationship and reinforcing his position of patriarchal dominance. The pragmatic effect is significant: whereas petulantly hints at childish irritation, *cu dispreț* connotes an adult's deliberate devaluation of the other, adding a layer of scorn that was implicit but not foregrounded in the source text.

From a feminist perspective, this intensification subtly reshapes the power dynamic between Marian and Peter. In TT2, Peter's attitude reads less as trivial irritation and more as a manifestation of structural superiority: a man judging and belittling a woman's domestic inadequacy. The lexical 'upgrade' from *arțăgos* to *cu dispreț* makes the gendered imbalance explicit, aligning the revised translation with contemporary feminist sensibilities that foreground emotional manipulation and symbolic violence in heterosexual relationships.

Conclusion

In conclusion, both the Romanian translation and the later revised version of *The Edible Woman* demonstrate a predominantly source-oriented approach, reflecting a deliberate effort to preserve the formal and semantic particularities of Atwood's original text. The translator consistently favors strategies that import structures directly from the source language, including the frequent use of calques and literal translations, which often extend to reproducing puns and extralinguistic references that are tightly bound to the English original. This approach not only underscores a fidelity to the source text but also highlights the translator's commitment to maintaining the linguistic and cultural constraints of the original, even when such choices introduce potential challenges for target-language readers. The close adherence to the source is particularly visible in the reproduction of wordplay, idiomatic expressions, and textual subtleties, which emphasizes the text's original formal texture and its embedded feminist nuances.

The revised Romanian edition, while maintaining the translation's source-oriented 'path', introduces a range of modifications that justify its designation as a 'revision' rather than a full 'retranslation'. These changes vary in scope and impact, with some affecting formal elements more drastically, and others making use of pragmatic and semantic strategies such as distribution shift, emphasis change, interpersonal changes via footnotes, and selective omissions or additions. Collectively, these interventions suggest a careful negotiation between fidelity to Atwood's original and the evolving expectations of the target-language readership. Despite these changes, the text retains the translator's characteristic preference for literalism and preserving the initial structure, confirming that the translation and revision together reflect a sustained commitment to source-text integrity, while accommodating subtle nuances that enhance comprehension, textual coherence, and cultural resonance in Romanian and for Romanians.

BIBLIOGRAPHY

Primary sources:

ATWOOD, Margaret. *The Edible Woman*. Emblem (trademark of McClelland and Steward), 2010.

---. *O femeie obișnuită*. Translated by Margareta Petruț, Univers, Globus Collection, 1989.

--- *Femeia comestibilă*. Translated by Margareta Petruț, Leda Publishing House, 2008.

Secondary sources:

DAVIES, Madeleine. "Margaret Atwood's female bodies." *The Cambridge Companion to Margaret Atwood*, edited by Coral Ann Howells, Cambridge University Press, 2006, p. 58-72

FURUKAWA, Hiroko. "A feminist woman with a given female language: A contradictory figure in the Japanese translation of Margaret Atwood's *The Edible Woman"*. *Babel* 58: 2 (2012), p. 220-235

GAMBIER, Yves. "La retraduction, retour et détour." *Meta*, Issue 39, no. 3, 1994, p. 413-417

HOOKS, Bell. Feminism is for Everybody – Passionate Politics. South End Press, 2000

HUMBLEY, John, Geoffrey S. Koby and Sue Ellen Wright. "Part II English Terminology." in *Terminologie de la Traduction: Translation Terminology. Terminología de la Traducción. Terminologie der Übersetzung,* edited by Jean Delisle, Hannelore Lee-Jahnke, Monique C. Cormier. John Benjamins, 1999

HUTCHEON, Linda. "From Poetic to Narrative Structures: The Novels of Margaret Atwood." In *Margaret Atwood – Language, Text and System*, edited by Sherill E. Grace and Lorraine Weir. University of British Columbia Press, 1983

PALOPOSKI, Outi and Kaisa KOSKINEN. "Reprocessing Texts. The Fine Line Between Retranslating and Revising." *Across Languages and Cultures*, vol. 11, 2010 no. 1, p. 29-49

--- "Retranslation." in *Handbook of Translation Studies, Volume I*, edited by Yves Gambier, Luc van Doorslaer. John Benjamins Publishing Company, 2010, p. 294-299

SNAITH, Helen. "dystopia, gerontology and the writing of Margaret Atwood." *Feminist Review*, No 116, 2017, p. 118- 132

TOLAN, Fiona. *Margaret Atwood – Feminism and Fiction*. Rodopi, 2007

Electronic sources:

[1] Gina Ivascu, "Cu Imensă Tristețe Ne Despărțim De Colega Noastră MARGARETA PETRUȚ, - ziarulfaclia.ro," ziarulfaclia.ro, April 3, 2025, https://ziarulfaclia.ro/cu-imensa-tristete-ne-despartim-de-colega-noastra-margareta-petrut/

[2] "Carți Autor Margareta Petruț - Reduceri Și Oferte | Cartepedia," n.d., https://www.cartepedia.ro/autor/margareta-petrut-110146?srsltid=AfmBOor2zcfBtSqLAlxEgarkT-zxk1haHp7NOvdCH8iDDOiX0vM4vg3o

[3] "Margareta Petrut (Translator of Femeia Comestibilă)," n.d., https://www.goodreads.com/author/show/4617562.Margareta_Petrut

Acknowledgement

This project is supported by a grant of the Ministry of Education, CCCDI - UEFISCDI, project code PN-IV-P2-2.1-TE-2023-0768 within PNCDI IV, contract no. 79TE/03.01.2025.

UNLOCKING THE ENLIGHTENMENT THROUGH PARATEXTS: EXAMPLES FROM SOME PRE-MODERN GERMAN ROMANIAN TRANSLATIONS

DIE AUFKLÄRUNG DURCH PARATEXTE ERSCHLIESSEN: EINBLICKE AUS EINIGEN DEUTSCH-RUMÄNISCHEN ÜBERSETZUNGEN DER FRÜHMODERNE

DESCIFRAREA ILUMINISMULUI PRIN PARATEXTE: EXEMPLE DIN UNELE TRADUCERI GERMANO-ROMÂNE DIN PERIOADA PRE-MODERNĂ

Alina BRUCKNER
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
alina.bruckner@uaic.ro

Abstract

The Romanian Enlightenment was marked by a rich activity of translations from various European languages, which covered a wide range of topics and styles. This article intends to present some aspects of the translation activity during the Romanian pre-modernity. Many of these Romanian translations were accompanied by various texts, often in form of dedications, prefaces or afterwords, all of these being here referred to generically as “Paratexts” or “paratextual elements”. The aim of this article is to briefly analyze such paratextual elements in translations from German. Based on some examples from pre-modern German Romanian translations, one may notice how these paratextual elements fulfil various functions. Their analysis can complete the image of the German Romanian translations during the pre-modern period.

Zusammenfassung

Die rumänische Aufklärung war durch eine rege Übersetzungstätigkeit aus verschiedenen europäischen Sprachen gekennzeichnet, die eine breite Palette an Themen und Stilen abdeckte. Der vorliegende Artikel beabsichtigt also einige Aspekte der Übersetzungstätigkeit in der rumänischen Frühmoderne vorzustellen. Viele dieser Übersetzungen ins Rumänische waren auch von verschiedenen Anhängen begleitet, oft in Form von Widmungen, Vorworten oder Nachworten, die hier unter dem Oberbegriff „Paratexte” oder „paratextuelle Elemente“ zusammengefasst werden.

Das Ziel dieses Artikels ist es also, solche paratextuellen Elemente in Übersetzungen aus dem Deutschen kurz zu analysieren. Anhand von einigen Beispielen von frühmodernen deutsch-rumänischen Übersetzungen erweist sich wie diese paratextuellen Elemente verschiedene Funktionen erfüllen. Ihre Analyse kann das Bild der Übersetzungstätigkeit aus dem Deutschen ins Rumänische in der frühmodernen Epoche ergänzen.

Rezumat

Iluminismul românesc a fost marcat de o activitate intense de traduceri din diferite limbi europene, acoperind o gamă variată de teme și stiluri. Articolul de față își propune să prezinte câteva aspecte ale activității de traducere din perioada pre-modernă. Muște din aceste traduceri in română erau însoțite de diverse anexe, adesea sub formă de dedicații, prefețe sau postfețe, reunite aici sub termenul generic de „paratexte” sau „elemente paratextuale”. Scopul acestui articolul este de a analiza pe scurt astfel de elemente paratextuale în traduceri din limba germană. Pornind de la câteva exemple de traduceri germană-române din perioada pre-modernă, se poate observa cum aceste

elemente de paratextualitate îndeplinesc diverse funcţii. Analiza lor poate completa imaginea activităţii de traducere din germană în română din perioada pre-modernă.

Keywords: *Enlightenment; pre-modernity; paratextual elements; German – Romanian translations;*

Schlüsselwörter: *Aufklärung; Frühmoderne; paratextuelle Elemente; deutsch-rumänische Übersetzungen;*

Cuvinte-cheie: *Iluminism; pre-modernitate; elemente de paratextualitate; traduceri româno-germane;*

1. Einführung: Die Aufklärung als „Verflechtungseschichte“

Die Aufklärung wird gemeinhin als Übergangszeit zwischen Renaissance und Moderne betrachtet, in der Macht und Wissen nicht länger ausschließlich bei einer zentralen Autorität lagen, sondern nach und nach als öffentlich zugängliche Güter verfügbar wurden. Die Verbreitung der aufklärerischen Ideen wurde ebenfalls durch einige historisch bedeutsame Ereignisse mit globalen Auswirkungen gefördert, wie die Reformation und Gegenreformation, die eine wichtige Rolle bei der Verbreitung der schriftlichen Kultur in großem Maßstab spielten und vor allem zur Entstehung und Bildung einer breiten Leserschaft führten; der Dreißigjährige Krieg, der zumindest in Westeuropa schrittweise die Umsetzung säkularer Prinzipien wie Toleranz, Religionsfreiheit und die direkte Beteiligung der Bürger an der Politik erleichterte; die Französische Revolution und die Amerikanische Revolution, die beide das traditionelle Bild der Herrschaft als zentrale Autorität in Frage stellten, was letztlich zur Ausweitung der Macht sowie zu einem verbesserten Zugang zur Bildung und zur Verbreitung von Wissen unter der breiten Masse der Bürger führte (CHIRIAC et. al, 2022a: 7).

Global betrachtet sollte die Aufklärung nicht als einseitige zivilisatorische Kraft gesehen werden, sondern als ein Netzwerk von Interaktionen zwischen Menschen und Kulturen, das im Kern dem Austausch von Ideen, Erfahrungen und Informationen diente. Verschiedene Kulturen, selbst aus den entferntesten Teilen der Welt, traten durch Handel, aber auch durch Bündnisse (meist politischer oder wirtschaftlicher Natur) und letztlich durch Bildung in Kontakt miteinander. Offensichtlich gab es in diesem gesamten Netzwerk einige zentrale Schnittpunkte, die die vielschichtige und multidirektionale Einflussnahme und den Kontakt zwischen den Kulturen betonen. Aus dieser transkulturellen Perspektive kann die Aufklärung als eine Form von „Veflechtungsgeschichte” oder „entangled history“[1], bzw. „histoire croisée”[2] angesehen werden, wobei der Schwerpunkt auf der Verbundenheit von

[1] Der Begriff *entanglement* wurde ursprünglich von Sidney Mintz, in seinem Werk *Sweetness and power: the place of sugar in modern history* (Penguin Books, 1986) verwendet, um zu beschreiben, wie ein einziges Genussmittel, und zwar Zucker, die karibische und die europäische Welt zu Beginn der Moderne eng miteinander verknüpfte. Später wurde der Begriff unter der transkulturellen Perspektive weiterentwickelt, die die Vernetztheit von Gesellschaften untersucht. Die Studien von Randeria Shalini (2006): *Entangled Histories of Uneven Modernities: Civil Societies, Caste Councils and Family Law in India*. In: John Keane (Hg.): *Civil Societies – Berlin Perspectives*, University Press Cambridge, S. 213-242, oder von Sebastian Conrad (2003): *Entangled Memories. Versions of the Past in Germany and Japan 1745-2001*. In: *Journal of Contemporary History*, Band 38, S. 85-99 haben den Begriff im Englischen geprägt. Im Deutschen wurde der Begriff von Sebastian Conrad und Randeria Shalini, durch ihr Werk vom Jahr 2002, *Jenseits des Eurozentrismus: Postkoloniale Perspektive in den Geschichts- und Kulturwissenschaften*, Campus Verlag, Frankfurt am Main, eingeführt. In deutschen Studien wird der Terminus sowohl in seiner ursprünglichen englischen Form als auch in der deutschen Übersetzung, „Verflechtungsgeschichte“ verwendet.

[2] Der französische Begriff wurde ursprünglich von Bénédicte Zimmermann und Michael Werner entwickelt und in mehreren Studien dargestellt, z.B.: Michael Werner und Bénédicte Zimmermann (2006): *Beyond Comparison: Histoire croisée and the Challenge of Reflexivity*. In: *History and Theory*, Band 45, S. 30-45; Michael Werner

Kulturen und Gesellschaften liegt. Die Interaktionswege zwischen diesen Kulturen werden somit zu verflochtenen Routen, während alle beteiligten Akteure den Veränderungen unterliegen, die aus diesen Interaktionen und Kontakten resultieren[3]. Laut Conrad (CONRAD, 2012: 1011) kann die Aufklärung als eine Geschichte des Austausches und der Verflechtungen, der Übersetzungen und Zitate, sowie der gemeinsamen Wissensproduktion, das Werk vieler Akteure und das Ergebnis globaler Wechselwirkungen verstanden werden[4].

Aus der Perspektive der Verflechtungsgeschichte wird die Aufklärung heute nicht mehr als monolithisches Konzept verstanden, sondern als vielfältige Modelle, die regionale und spezifische Varianten einer Ideologie repräsentieren. Anders gesagt: Trotz des gemeinsamen Kerns, der sich aus den verflochtenen Routen dieser Aufklärungsmodelle ergibt, sind sie gleichzeitig durch regionale Eigenheiten und besondere Identitäten geprägt. Jede Forschung zur Aufklärung sollte daher in der Tat eine Rekonstruktion dieser Verflechtungsgeschichte und -routen sein, eine Analyse des Austauschs von Ideen und Kulturgütern, wobei der Umlauf von Büchern und anderen Schriften ein zentrales Element darstellt. In diesem gesamten Prozess mussten Bücher und Schriften jedoch in die Zielkultur übersetzt und kulturell angepasst werden. In den meisten Fällen übernahmen Lehrer oder Erzieher die Rolle des Übersetzers, ebenso wie Politiker (einschließlich Beamter), die im Namen der Herrscher handelten, oder Schriftsteller, Philosophen, Historiker, oder, um einen allgemeinen Begriff zu verwenden, die Gelehrten der Zeit und die gebildeten Bürger, deren Wissensdurst entweder ihrer eigenen Freude oder ihrem sozialen Prestige diente. Auch Geistliche übernahmen Übersetzungsaufgaben: Priester und Mönche trugen durch die Übersetzung säkularer Schriften aktiv zur Verbreitung der aufklärerischen Ideen und Prinzipien bei.

2. Die rumänische Aufklärung: Besonderheiten und Prinzipien

In der rumänischen Kultur wird die Aufklärung allgemein als die Periode zwischen 1770 und 1840 betrachtet, die sogenannte Frühmoderne. Ausgehend von der Perspektive der Aufklärung als Verflechtungsgeschichte, gibt es verschiedene Ebenen, die bei der Analyse der rumänischen Aufklärung berücksichtigt werden sollten. Zunächst lassen sich die multikulturellen synchronen Verflechtungsrouten unterscheiden, also die Schnittstellen mehrerer gleichzeitig wirkender Kulturen: Im rumänischsprachigen Raum verschmolzen die slawische und byzantinische Kultur mit der ottomanischen und phanariotischen Kultur, der russisch-orthodoxen Kultur, aber auch mit den emanzipatorischen Diskursen der griechischen Diaspora in Westeuropa und dem von den Habsburgern geförderten Josephinismus. Darüber hinaus existieren die trans-diskursiven Verflechtungsrouten, also die Kombination unterschiedlicher Diskurse – religiöser, wissenschaftlicher, moralischer und politischer Art; Schließlich ist es bei der rumänischen Aufklärung wichtig, die diachronen Verflechtungsrouten zu beachten, also die Begegnung von überlieferten Traditionen mit innovativen kulturellen Einflüssen (in den meisten Fällen entliehen und aus westlichen Kulturen adaptiert). Aus dieser Perspektive kann man besser verstehen, dass in der rumänischen Aufklärung Elemente aus der französischen, deutschen, italienischen, modernen griechischen, serbischen, polnischen, ungarischen, österreichischen, russischen Kultur und indirekt sogar aus der britischen und

und Bénédicte Zimmermann (2002): *Vergleich, Transfer, Verflechtung. Der Ansatz der Histoire croisée und die Herausforderung des Transnationalen*. In: *Geschichte und Gesellschaft*. Band 28, S. 607-636.

[3] Mehr über die Perspektive der Verflechtungsgeschite in: Chiriac, Alexandra (coord.) (2022), *Integrarea istoriei lumii în cultura românească*, S. 17-27.

[4] Das Originalzitat auf English: „The history of Enlightenment debates was a history of exchanges and entanglements, of translations and quotations, and of the co-production of knowledge. […] The Enlightenment was the work of many actors and the product of global interactions“. Conrad (2012): *Entanglement in Global History*, S. 1011.

spanischen Kultur vorhanden waren, die dennoch mit traditionellen Elementen, hauptsächlich religiösen, verflochten waren (CHIRIAC et.al., 2022b: 27).

Erwänenswert ist natürlich der Schnittpunkt zwischen der rumänischen und der deutschen Kultur, der hauptsächlich durch Übersetzungen und den Import von Büchern und anderen Schriften aus dem Deutschen ins Rumänische repräsentiert wird. Die Rekonstruktion der Übersetzungstätigkeit vom Deutschen ins Rumänische während der rumänischen Aufklärung stellt tatsächlich einen Versuch dar, eine bestimmte Art von kulturellem Transfer in einer Zeit zu rekonstruieren, in der die rumänische Kultur ihre eigene Identität suchte. Der Fall der deutschen-rumänischen Übersetzungstätigkeit und damit des kulturellen Transfers wird somit symptomatisch für die Art und Weise, wie die rumänische Kultur als Ergebnis der Schnittstelle mehrerer fremder Kulturen entstand, letztendlich ihre eigene Identität aus einer Reihe von multikulturellen, trans-diskursiven und diachronen Elementen schaffend.

In Siebenbürgen ist der Einfluss des Josephinismus deutlich spürbar, wobei die Siebenbürgische Schule als vollkommene Verkörperung der Prinzipien der Aufklärung – und der gesamten sozialen, politischen und kulturellen Emanzipationsbewegung – angesehen wird. Die geographische Nähe zu Buda, damals eine echte Metropole und ein Zentrum kultureller Effervеszenz, half den Siebenbürgischen Gelehrten, mit den neuesten Veröffentlichungen aus Westeuropa in Kontakt zu treten. Der Buda Universitätsverlag erhöhte seine Verlagsaktivität in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts, und zwar sowohl quantitativ als auch thematisch. Laut Béla Köpeczi veröffentlichte der Buda Universitätsverlag zwischen 1770 und 1848 mehr als 5000 Titel, darunter 1723 in Latein, 1379 in Ungarisch, 924 in Deutsch, 672 in Serbisch, 278 in Rumänisch, 229 in Slowakisch, 127 in Kroatisch, 72 in Hebräisch, 41 in Ukrainisch, 23 in Bulgarisch und 30 in anderen Sprachen, wobei die überwiegende Mehrheit der Veröffentlichungen Schulbücher und andere Bücher zur Wissenschaftspopularisierung sowie Übersetzungen von Weltgeschichte und Literatur waren (CATANĂ-SPENCHIU, CAMARĂ, 2022: 118). Der Buda Universitätsverlag kann somit als ein hochrelevanter Schnittpunkt der verflochtenen Routen zur rumänischen Kultur angesehen werden, umso mehr, wenn man bedenkt, dass während der Zeit, als Petru Maior Zensor des Buda Universitätsverlag war (1809-1821), die Produktion rumänischer Bücher und Schriften ihren Höhepunkt erreichte (AVRAM, 2005: 3).

Während in Siebenbürgen die überwiegende Mehrheit der Bücher und Schriften aus der Periode 1770-1830 in gedruckter Form verbreitet wurde, war die Situation in Moldawien und Walachei, den beiden anderen rumänischsprachigen Provinzen, etwas anders. In diesen Regionen erfolgte die Wissens- und Informationsverbreitung noch größtenteils durch Manuskripte, wobei die Kirche das Zentrum der intellektuellen Bewegung war. Die Kirche spielte eine wichtige Rolle bei der Förderung der Übersetzung säkularer Schriften und unterstützte zudem junge Intellektuelle finanziell und bildungsmäßig, im Ausland an Universitäten zu studieren. Zum Beispiel wurden in den Kirchen von Dragomirna, Secu und Neamț (alle aus Moldawien) zahlreiche Bücher über Grammatik, Logik, Rhetorik, Geographie, Physik und Weltgeschichte aus dem Griechischen, Deutschen, Französischen oder Italienischen ins Rumänische übersetzt (URSU, 2002: 145ff.). Neben der Kirche konzentrierte sich die Übersetzungstätigkeit auch um einige Bojaren, die von denselben Aufklärungsprinzipien geleitet wurden, nämlich die rumänische Kultur mit verschiedenen Werken aus der Weltliteratur zu bereichern und die breite Masse der rumänischen Leser zu bilden.

3. Die Rolle der Paratexte in rumänischen Übersetzungen der Zeit

Somit lässt sich eine rumänische Aufklärung nicht nur in Siebenbürgen, sondern auch in Moldawien und der Walachei beobachten, die vor allem durch eine intensive

Übersetzungstätigkeit geprägt war. Diese Übersetzungen spiegeln tatsächlich die Anliegen und Interessen der rumänischen Intellektuellen jener Zeit wider. Das Konzept der Übersetzung sollte jedoch im Kontext der damaligen Zeit verstanden werden, in dem Anpassungen und freie Interpretationen üblich waren. In Rumänisch wäre dieses Übersetzungsmodell auch durch die linguistischen Begrenzungen der Sprache gerechtfertigt, aber meistens wurden diese Übersetzungen tatsächlich zu Instrumenten der Propaganda, sei es politischer oder kultureller Art, je nach Zweck und Ziel des Übersetzers, des Herausgebers oder des Mäzens, der diese Übersetzung finanziell unterstützt hatte.

Die rumänischen Übersetzer der Aufklärung hinterließen stets Spuren in ihren Übersetzungen. Dieser persönliche Beitrag des Übersetzers ist auf zwei Hauptebenen sichtbar: Erstens auf der Ebene des Textes selbst, d.h. durch die Anpassungen des Ausgangstextes mittels verschiedener Übersetzungstechniken, wie etwa Auslassungen, Ergänzungen, Übertragungen usw. Zweitens sind die paratextuellen Elemente dieser Übersetzungen aus dieser Perspektive relevant. Unter dem Begriff Paratext versteht man hier hauptsächlich die Elemente, die dem Text selbst vorangestellt sind, wie Vorwort, Einleitung, Widmung, und die Elemente, die nach dem Text eingefügt sind, nämlich Nachwort oder Kolophon, aber auch Fußnoten, Endnoten oder Interpolationen, im Grunde alles, was vom Übersetzer, Abschreiber oder Herausgeber hinzugefügt wurde, oder in den Worten von Genette, alle Elemente, die den Haupttext umgibt und erweitert, gerade um ihn zu präsentieren (GENETTE, 1997:1).

Diese paratextuellen Elemente beeinflussten direkt die Art und Weise, wie diese Texte von den rumänischen Lesern der Zeit aufgenommen wurden. Mit anderen Worten sind die paratextuellen Elemente der Übersetzungen jener Zeit auf verschiedenen Ebenen relevant: Erstens zeigt der Paratext die Motivation des Übersetzers oder Herausgebers bei der Auswahl dieses spezifischen Textes; Zweitens kann der Paratext die Verbreitung des Ausgangstextes aufzeigen und damit die verflochtenen Routen zur rumänischen Kultur offenbaren; Drittens bot der Paratext dem Übersetzer oft die Gelegenheit, einen völlig eigenständigen Text zur Übersetzung zu verfassen, der seine persönlichen Überzeugungen und Prinzipien widerspiegelte. In den meisten Fällen waren diese paratextuellen Elemente Texte mit moralischem und didaktischem Zweck, die den Wunsch verrieten, die rumänische Kultur zu bereichern und die rumänischen Leser zu bilden. Darüber hinaus offenbarte der Paratext oft verschiedene Schwierigkeiten, die die Übersetzer oder Herausgeber erlebten, wie finanzielle Probleme beim Druck oder Vertrieb des spezifischen Buches oder sprachliche Herausforderungen bei der Übersetzung des Textes, was dem Übersetzer die Möglichkeit gab, sich für die Bereicherung der rumänischen Sprache einzusetzen. Manchmal hatte der Paratext einen Propagandazweck und vermittelte eine bestimmte (politische) Botschaft an die Zielgruppe, die meist vom Förderer der spezifischen Übersetzung beeinflusst war. Nicht zuletzt halfen die paratextuellen Elemente den Übersetzern, Antworten oder Reaktionen auf die Werke anderer Zeitgenossen zu formulieren, wodurch der Paratext zu einem Mittel für polemische Diskurse wurde.

4. Beispiele von Paratexten der frühmodernen deutsch-rumänischen Übersetzungen

Um einige Funktionen der paratextuellen Elemente kurz zu veranschaulichen, wurden hier einige Beispiele aus den deutsch-rumänischen Übersetzungen der Zeit ausgewählt, und zwar:

- *Economia stupilor* von Ioan Molnar, veröffentlicht in Wien im Jahr 1785, Übersetzung aus dem Deutschen ins Rumänische, hauptsächlich basierend auf dem Werk von Joseph Munzberg, *Des Anton Janscha sehr erfahrnen Bienenwirthes* (Wien, 1775);
- *Scrisoarea Moldovei* (Neamț Kloster, 1825, Identität des Übersetzers ist noch umstritten), die tatsächlich die Übersetzung der deutschen Ausgabe von Dimitrie Cantemirs Werk *Beschreibung der Moldau* (Hamburg, 1771) ins Rumänische ist;

- *Învățătură sau povățuire pentru facerea pâinii* von Alecu Beldiman (Iași, 1818), eine Übersetzung, vermittelt durch das Griechische, aus dem deutschen Werk von Georg Christian Albrecht Rückert, *Der Feldbau chemisch untersucht um ihn zu seiner letzten Vollkommenheit zu erheben* (Erlangen 1789 - 1790);
- *Moartea lui Avel* von Alecu Beldiman (Buda, 1818), eine Übersetzung, vermittlet durch das Französische, aus dem deutschen Werk von Salomon Gessner, *Der Tod Abels* (Zürich, 1758).

In *Economia stupilor* gibt es zwei klare paratextuelle Elemente: eine vom Übersetzer unterschriebene Widmung sowie ein Vorwort *Către cetitori* [*An die Leser*]. Nur ein Überblick ermöglicht es einem zu erkennen, dass die Widmung eine spezifische Funktion der Texte jener Zeit erfüllen, nämlich die Texte einer zentralen Autorität zu widmen, die die Veröffentlichung des jeweiligen Textes genehmigt und erleichtert hat. Das den Lesern gewidmeten Vorwort ist eigentlich eine Aufforderung an die rumänischen Lesern der Zeit, den Text aufmerksam zu lesen, daraus zu lernen und das Gelernte wiederum anderen weiterzugeben (MOLNAR, 1785: 17). In den beiden paratextuellen Elementen, identifizeirte sich Molnar nicht unbedingt als Übersetzer, sondern eher als ein Wissensvermittler. So wie die Gelehrten jener Zeit verstand auch Molnar das Konzept der Übersetzung als eine freie Interpretation und damit als Anpassung des Ausgangstextes, um die entsprechende Leserschaft anzusprechen. Tatsächlich ist Molnars Text eine Zusammenstellung mehrerer deutschsprachigen Schriften zum Thema, daher kann man nicht von einer genauen, wörtlichen Übersetzung sprechen, sondern von der Übernahme und Aufbereitung einzelner Passagen (MINUȚ, 2016: 154), was zu jener Zeit ohnehin eine verbreitete Praxis war.

Wenn man jedoch *Scrisoarea Moldovei* betrachtet, identifiziert sich der Übersetzer als solcher und übernimmt die paratextuellen Elemente aus dem deutschen Original, einschließlich der Biografie von Dimitrie Cantemir mit allen Original-Fußnoten, sowie das von dem deutschen Herausgeber signierte Vorwort, in dem Aspekte zur Verbreitung des Textes erwähnt wurden. Darüber hinaus gibt es jedoch auch ein Vorwort von Gerontie Ieromonahul, in dem vor allem die Motivation für die Übersetzung dieses Werkes ins Rumänische gerechtfertigt wird, das als „sehr nützlich für die Liebhaber von Geschichte und Wissenschaft“ (CANTEMIR, 1825: 3) betrachtet wird. Es wird auch das Projekt dieser Übersetzung erwähnt, das im Jahr 1806 initiiert wurde, jedoch aufgrund der „Ereignisse der Zeit” nicht abgeschlossen wurde. Folglich erwähnt das Vorwort den Beitrag derjenigen, die die Übersetzung zum Zeitpunkt ihrer Vollendung (1825) ermöglicht haben, nämlich „unseren hochwürdigen Erzbischof und unseren ehrwürdigen Abt“ (CANTEMIR, 1825: 4). Dieses Vorwort, obwohl es den Namen oder den Beitrag des Übersetzers vollständig auslässt, bietet dennoch eine Reihe interessanter Informationen über die Schwierigkeiten der Übersetzung, des Drucks und der Verbreitung von Texten in jener Zeit.

Während die beiden bisherigen Beispiele direkte Übersetzungen aus dem Deutschen ins Rumänische waren, sind die Texte von Alecu Beldiman Übersetzungen, die über eine andere Sprache vermittelt wurden, nämlich Griechisch bzw. Französisch.

Im Fall des aus dem Griechischen übersetzten Textes, *Învățătură sau povățuire pentru facerea pâinii*, enthält die rumänische Version zwei Paratexte: sowohl das Vorwort des Übersetzers von Deutsch ins Griechische als auch ein Vorwort des Übersetzers von Griechisch ins Rumänische, was ein klares Bild von der Zirkulation des Textes in der rumänischen Sprache ermöglicht. Die beiden paratextuellen Elemente, die in Wirklichkeit als Lobrede auf den Herrscher der Zeit verfasst sind, offenbaren sehr klar die Stimmen der Übersetzer, die sich als Akteure der Wissensvermittlung vorstellen.

Auf der anderen Seite sind in dem Text, der über die französische Sprache übersetzt wurde, *Moartea lui Avel*, beide paratextuellen Elemente (Vorwort und Nachwort) nur dem

Herausgeber Zaharia Carcalechi zugeordnet. Das Vorwort ist als Lobschrift auf den Übersetzer verfasst, der als „ein hochgelehrter und wissenschaftsliebender Mensch“ dargestellt wird, geprägt von einer „Liebe zum rumänischen Volk, das er aufklären und bilden möchte” (BELDIMAN, 1818: III). Der Herausgeber Carcalechi unterschreibt auch das dem ”Patrioten, die dieses schöne Buch lesen“ gewidmeten Nachwort, in dem er dem Übersetzer um „Verzeihung für die eingeschlichenen Fehler“ bittet (BELDIMAN, 1818: 247).

5. Schlußfolgerungen

Aus den kurz vorgestellten Beispielen lässt sich also erkennen, wie diese paratextuellen Elemente, obwohl sie von den eigentlichen Übersetzungen getrennte Entitäten sind, diese dennoch definieren und ergänzen. Ohne diese paratextuellen Elemente wäre das Verständnis der übersetzten Texte nur teilweise. Zusammenfassend ist es wichtig zu erkennen, dass die Analyse der paratextuellen Elemente, die die Übersetzungen der rumänischen Aufklärung begleiten, zur besseren Verständigung der Übersetzungstätigkeit in dieser Zeit beiträgen könnte.

BIBLIOGRAFIE

AVRAM, Monica, *Tipografia românească de la Buda în timpul cenzoratului lui Petru Maior. 1809-1821*, in: *Librăria. Studii și cercetări de bibliologie*, Band IV, Târgu Mureș: Biblioteca Județeană Mureș, ISSN: 1583-4468, S. 227-241, 2005, https://bjmures.ro/wp-content/downloads/anuare/libraria/Libraria-VOL_4_2005.pdf

BELDIMAN, Alexandru, *Învățătură sau povățuire pentru facerea pâinii ceii de obște mai neagră. Pentru făina cea spre întrebuințarea bucatelor. Pentru hrisi și altele din cartofle. Pentru sămănatul lor, lucrarea și păstrarea lor*. Tipografia Sfintei Mitropolii în Iași, 1818

BELDIMAN, Alexandru, *Moartea lui Avel*. Buda: Crăiasca Tipografie a Universitatei Ungariei, 1818

CANTEMIR, Dimitrie, *Scrisoarea Moldovei de Dimitrie Cantemir, domnului ei*. Mănăstirea Neamț, 1825

CATANĂ-SPENCHIU, Ana; CAMARĂ, Iosif, *Between propaganda and information: the texts published in Buda in 1814-1815 in the context of the Napoleonic wars*, in: Chiriac, Alexandra; Bruckner, Alina; Zup, Iulia Elena; Guriță, Ioan-Augustin; Catană-Spenchiu, Ana (Hgs.), *Re-Configuring Romanian Culture on Its Way towards Modernity. Romanian Translation Practice in the Age of Enlightenment*. Hartung Gorre Verlag Konstanz, 2022, S. 117-139

CHIRIAC, Alexandra; BRUCKNER, Alina; ZUP, Iulia Elena; GURIȚĂ, Ioan-Augustin; CATANĂ-SPENCHIU, Ana (Hgs.), *Re-Configuring Romanian Culture on Its Way towards Modernity. Romanian Translation Practice in the Age of Enlightenment*. Hartung Gorre Verlag Konstanz, 2022

CHIRIAC, Alexandra; BRUCKNER, Alina; GURIȚĂ, Ioan-Augustin; CATANĂ-SPENCHIU, Ana; ZUP, Iulia Elena, *Integrarea istoriei lumii.* Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, 2022

CONRAD, Sebastian, *Entanglement in Global History. A Historiographical Critique*, in: *The American Historical Review*, Band 117, Nr. 4, Oxford University Press, 2012, S. 999-1027

CONRAD, Sebastian; RANDERIA, Shalini, *Jenseits des Eurozentrismus. Postkoloniale Perspektiven in den Geschichts- und Kulturwissenschaften*, Campus Verlag Frankfurt, 2002

GENETTE, Gerard, *Paratexts: theresholds of interpretation*, translated by Jane E. Lewin, Cambridge University Press, 1997

MINTZ, Sidney, *Sweetness and power: the place of sugar in modern history*. Penguin Books, 1986

MINUȚ, Ana-Maria, *Prima carte de agronomie în limba română:* Economia stupilor, *de Ioan Piuariu-Molnar, Viena, 1785. Prezentare generală*, in: Corbea-Hoișie, Andrei; Dima Eugenia (Hgs.), *Începutul modernizării culturii române şi racordarea la Occident prin traduceri,* Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza" din Iași, 2016, S. 149-162

MOLNAR, Ioan, *Economia stupilor*. Viena, 1785

URSU, N. A., *Contribuţii la istoria culturii româneşti. Studii şi note filologice*. Cronica, Iaşi, 2002

NICCOLÒ MACHIAVELLI ON THE ARAB WORLD. AROUND SOME ARABIC VERSIONS OF THE *PRINCE* AND OTHER STUDIES BY ARAB MACHIAVELLISTS

NICOLAS MACHIAVEL DANS LE MONDE ARABE. AUTOUR DE QUELQUES VERSIONS ARABES DU *PRINCE E AUTRES ÉTUDES DE MACHIAVELISTES ARABES*

NICCOLÒ MACHIAVELLI NEL MONDO ARABO. INTORNO AD ALCUNE VERSIONI ARABE DEL *DE PRINICPATIBUS* E ALTRI STUDI DI MACHIAVELLISTI ARABI

Aicha CHEKALIL
Docente di lingua italiana presso il Dipartimento d'italiano
all'Università di Blida 2- LOUNICI Ali- Algeria
aichachekalil75@gmail.com

Abstract

The pages of this article include supremely considerations on the reception of the Italian politician and philosopher Niccolò Machiavelli in the Arab world. On the one hand, the examination revolves around the presentation of some Arabic versions of his masterpiece The Prince, which has been translated into several languages of the world. Therefore, the most important versions that appeared first are chosen, from the first one dating back to the early nineteenth century, to those of Muḥammad Lutfî Gum'a (1912), Ḫayri Ḥammad (1981) and Akram Moumen (2004). Other space is reserved also for two versions by Algerian translators, Muhammed Ibn al-Bar (1998) and 'Abderrazak 'Abid (2011). A general commentary is given on/about the versions, as well as the opinions of the translators and the reception of the work in the Arabic world. On the other hand, the research will expand with reflections on some other research carried out by Arab scholars about the Florentine secretary and his work. The paper reveals divergent digressions, additions and omissions in the arabic versions examined.

Résumé

Les pages de cet article accueillent des réflexions sur la réception du philosophe italien Nicolas Machiavel dans le monde arabe. D'une part, l'analyse traite quelques versions arabes de sa célèbre Œuvre « Le Prince » qui a été traduite en différentes langues du monde entier. Pourtant, vont être choisies les plus importantes versions arabes qui circulent aujourd'hui depuis la première traduction datant des premières années du XXème siècle jusqu'à celles de Muhammad Lutfî Gum'a (1912), Khayri Hammad (1981) et Akram Moumen (2004). Une autre version du traducteur algérien Muhammad Ibn al-Bar sera également étudiée. Les versions sont commentées de manière générale et seront illustrés également les opinions des traducteurs examinés et la réception de l'œuvre sus mentionnée dans le monde arabe. D'autre part, la recherche s'élargira avec des réflexions sur certaines autres études menées par des chercheurs arabes sur le secrétaire florentin et sur son œuvre. La recherche révèle des digressions. Des ajouts et des omissions divergentes dans les versions arabes.

Riassunto

Le pagine di questo articolo accolgono sommamente delle considerazioni sulla ricezione del politico e filosofo italiano Niccolò Machiavelli nel mondo arabo. Da una parte, la disamina verte intorno alla presentazione di alcune versioni arabe della sua celebre opera il Principe che è stata

tradotta in diverse lingue del mondo. Pertanto, si scelgono le più importanti versioni arabe che circolano oggi, dalla prima versione che risale ai primi anni dell'Ottocento, a quelle di Muḥammad Lutfi Gum'a (1912), Ḫayri Ḥammad (1981) e Akram Moumen (2004). Si riserva spazio pure a una versione del traduttore algerino Muhammed Ibn al-Bar (1998). Si commentano in modo generale le versioni e si rintracciano pure i pareri dei traduttori e la ricezione della suddetta opera sul suolo arabo. Dall'altra parte, la ricerca si amplierà con riflessioni su alcune altre ricerche effettuate da studiosi arabi sul segretario fiorentino e sulla sua opera. La ricerca svela divergenti digressioni, aggiunte e omissioni nelle versioni arabe.

Keywords: *Prince; politic; Arabic translation; reception; concepts; Machiavelli;*

Mots-clés: *Prince; politique; traduction arabe; réception; concepts; Machiavel;*

Parole chiave: *Principe; politica; traduzione araba; ricezione; concetti; Machiavelli;*

Introduzione

La traduzione delle opere letterarie italiane in arabo, all'inizio e tra gli anni sessanta e ottanta del secolo precedente, si concentra perlopiù sulla Commedia di Dante, il Gattopardo di Giuseppe Tomasi e alcune opere di Pirandello. Una fama eccezionale viene portata, poi, alle traduzioni delle opere di Alberto Moravia, Umberto Eco, Italo Calvino e altri romanzieri del Novecento. Grazie dunque ai traduttori Hassan Othman, Issa An-Na'ouri e Mohamed Khelifa Tellissi, Hassan Mahmoud, Amani Fawzi Habashi, Dallal Nasrallah, Ahmed Somai (e non solo) che i suddetti autori *hanno varcato* il Mediterraneo per raggiungere le sue sponde meridionali. Col passar del tempo la traduzione dall'italiano in arabo diventa assai propagata e ampia in diverse parti del mondo arabo.

Tuttavia, la prima opera italiana che viene tradotta in arabo non è la Commedia di Dante, come si crede comunemente, bensì è l'opuscolo *De Principatibus* cui dedichiamo le pagine di questa ricerca assieme al suo maestro, Niccolò Machiavelli. Infatti, il presente elaborato illustra una breve ricerca su come sia *ricevuto* questo pensatore nel mondo arabo. Miriamo, all'inizio, lo studio di alcune versioni arabe della suddetta opera e, poi, estendiamo la disamina dando altre considerazioni su alcuni studi effettuati da machiavellisti nel mondo arabo. Pertanto, tendiamo a rispondere a questi principali quesiti: Chi sono i primi traduttori del Principe di Machiavelli e come sono globalmente le versioni arabe dell'opera? Che opinioni hanno i traduttori del Principe ed i machiavellisti arabi sull'opera e sul suo maestro?

In queste pagine tentiamo di approfondire la ricerca già avviata da Francesco Gabrieli nel suo intervento negli "*Atti del convegno internazionale su Il pensiero politico di Machiavelli e la sua fortuna nel mondo*" del 1969, in cui riferisce magre indicazioni sulla fortuna del *De Principatibus* nel *deserto* del mondo musulmano[1]. Ciò ci spinge con estrema volontà e altrettanta curiosità a sforzarci ancora una volta a raccogliere maggiori ragguagli sulla ricezione e la traduzione del *Principe* di Machiavelli nel mondo arabo.

1. Il *Principe* di Machiavelli

Il *Principe* è un'opera cinquecentesca che ha varcato ampiamente il mondo della filosofia e della politica. È scritto da Machiavelli, presumibilmente, nel 1513 secondo quanto riferito nella famosa lettera del 10 dicembre 1513 indirizzata al suo amico Francesco Vettori.

[1] Sulla stessa scia del Gabrieli, abbiamo avviato prima una breve disamina che è rimasta incompleta e lacunosa. In essa siamo riusciti solo a fornire magre considerazioni scegliendo solamente due versioni e i lavori di alcuni machiavellisti.

È un capolavoro postumo pubblicato dopo cinque anni della morte di Machiavelli, nel 1532. Dalla duplice riflessione sulle *cose* moderne e le *lezioni* antiche è riuscito a comporre ventisei capitoli tramite i quali indirizza insegnamenti ai principi e ai popoli sul mondo della politica trattando i tipi di principati, come si acquisiscono, come si conservano e come si perdono. Da Firenze, il *Principe* scatena i confini e viene divulgato in varie lingue del mondo.

Il *Trattato*, come sappiamo, è indirizzato all'uomo di Stato. Pur essendo nato in un ambiente distante dall'attività politica del suo maestro, è riuscito a fondare la scienza politica. Pur non essendo "*ornata né ripiena di clausule ampie, o di parole ampullose e magnifiche, o di qualunque altro lenocinio o ornamento estrinseco"* (MACHIAVELLI N. 2006, p. 40), è riuscito ad essere, a lungo e tuttora, materia di studio per molti critici, linguisti, filosofi e politici.

Il *segretario* ha potuto generare un'opera che "*rappresenta un'innovazione radicale rispetto al trattato politico medievale […]*" (PULLEGA 195, p. 1982). Ha alimentato il pensiero politico con riflessioni nuove e divergenti dai precedenti lavori esposti nel *De regimini principum* di Tommaso D'Acquino e di *De Principe* del Pontano. Nessuno potrà negare il culmine in cui sono giunti l'opera e il pensiero del maestro fiorentino.

Il *Principe*, a dire di Paul Van Tieghem, riflette:

> " à quelles conditions un souverain italien pourrait se fortifier, s'agrandir, se faire noyau de la résistance à l'oppresseur étranger, devenir l'artisan de la liberté et de l'unité de l'Italie. Ce prince sera prudent autant qu'énergique; il pratiquera au besoin le mensonge, la ruse, l'assassinat ; car en politique la fin justifie les moyens. D'où la célébrité scandaleuse du livre, et le mot machiavélique appliqué à toute conduite qui repose sur la ruse et la dissimulation." (VAN TIEGHEM, 1925, p. 70)

Van Tieghem sintetizza in modo conciso la materia e il pensiero politico di Machiavelli racchiusi nel *Principe*.

Molti sono gli studiosi e gli scrittori che riveriscono la struttura e il linguaggio dell'opuscolo. Infatti, il successo raggiunto dall'opera è dovuto, secondo certi ricercatori, alle proprie caratteristiche stilistiche che lo rendono uno dei trattati più letti della letteratura italiana: "*Machiavelli, scrittore è inscindibile dal teorico, resta e non soltanto nella letteratura del suo tempo, un raro esempio di piena fusione di pensiero e stile*" (BORSELLINO, 1973, p. 114).

Riguardo lo stile, Machiavelli serba esplicitamente riquadri attinenti al linguaggio dei capitoli della sua opera sin dalla dedica. Confessa, difatti, che il suo maggiore interesse è prestato alla materia abbozzata che sarà esposta, come abbiamo appena accennato, in uno stile accessibile senza ricorrere a leoncini stilistici e ornamenti estrinsechi. Sul linguaggio Guetta riferisce: *"Il linguaggio è rapido e teso, sorretto senza pause da un pensiero ricco e articolato; abbondano le similitudini, senza che per questo il tono del discorso diventi eccessivamente letterario"* (GUETTA, 1991, p. 42)

Pur essendo stato proibito e *incarcerato* dalla Chiesa, Il *De Principatibus* di *Messer* Niccolò ha potuto *liberarsi* e spingersi penetrando in diversi ambienti culturali ed è riuscito a far sentire la sua voce in molte altre lingue del mondo.

2. Il *Principe* nel mondo arabo

Prima di raggiungere il suolo arabo, *Il Principe* ha conosciuto una celere diffusione in Francia. Infatti, sono numerose le versioni francesi che sono state tradotte sin dal Cinquecento: Jacques de Vintimille (1546) e Jaques Cappel (1553), Gaspard d'Auvergne (1553) e Jacques

Gohory (1571)[2]. La prima versione in inglese appare con Edward Dacres nel 1640 e ne seguono altre nel 1720 e 1762 grazie a Henry Neville e Ellis Farneworth. All'inizio del XVII secolo appare una versione spagnola del trattato di un anonimo e poi viene tradotta un'altra nel 1680 da Juan Vélez de Léon[3].

La letteratura italiana penetra nel mondo arabo nei primi dell'Ottocento per via dell'Egitto. Precisamente dal Cairo dove viene istituito l'ufficio del Bulac, specie di stamperia grazie alla quale la cultura italiana mette piedi sul territorio arabo per diffondersi poi nei paesi arabi d'Oriente e ulteriormente nel Magreb. Infatti, nel 1822 le lingue, italiana e araba, si uniscono in un solo volume dando vita al primo vocabolario italiano-arabo stampato. L'autore è Raffaele Zakhur.

Nei primi anni dell'Ottocento appaiono i primi raggi della ricezione del Trattato e del suo maestro in Egitto. Sul trono del reame governa il pascià Muḥammad ʻAli (1805-1849), considerato da molti un *Duca Valentino* d'Oriente. I mezzi scellerati sono l'ingrediente basilare nella fondazione del suo potere e, a dir di Gabrieli, F. (54: 1969), coincidono con quelli del Borgia e con la materia del *De Principatibus*. Il Bascià viene a sapere dell'opera del *Principe* e presta un vivido interesse a quanto rivela e, quindi, al pensiero del segretario fiorentino. Ordina a Don Raffaele, insegnante di arabo nel Collegio di Bulaq[4], la traduzione del libro. È proprio lo stesso Raffaelle Zakhur che si occupa di elaborare la prima versione araba del *Principe*. Guy Fargette testimonia: " *un prêtre grec catholique […] qui traduit le Prince de Machiavel en arabe à la demande du Vice-roi »* (citato in EL MA'ANI, 2010, p. 280).

L'esploratore e scrittore Acerbi G., allora console generale in Egitto, a sua volta, riferisce che è stato il viceré Muhammad ʻAli a dare ordine di tradurre il *Principe* in lingua araba:

> "Ho altrove parlato della stamperia stabilita nel Cairo dall'attuale Bascià, e dei libri che sono ivi pubblicati […] nel Collegio di Bulac si fa ora una traduzione […] del Principe di Machievello per ordine del Bascià, cui fu detto questo un libro che contiene esimie massime di politica, e che insegna ai sovrani despotici l'arte di governare" (Citato in NALLINO M., 1931, p. 604)

El Ma'ani A. espone un'altra testimonianza ricavata da una lettera del 20 dicembre 1830 inviata dal detto console al console Giromi:

> "[…] siasi parlato anche di libri e di letteratura, ma stabilerà forse per meraviglia all'intendere che il Bascià d'Egitto si è fatto fare a bella posta per sé una traduzione […] del Principe di Machiavelli, bramoso di conoscere di che mai trattasi in un libro del quale aveva inteso parlare da qualche europeo con straordinaria ammirazione" (EL MA'ANI, 2010, p. 279-280)

Letta la versione araba, Muḥammad ʻAli ne diventa deluso e la trova *al di sotto* di quanto aspettasse e, secondo lui, non è del tutto degna della fama comunemente giunta. Dalla ricerca di El-Ma'ani Arap ricaviamo questo inserto che ne riflette la reazione e la valutazione[5]: "*Voi fate gran rumore in Italia del vostro Machiavelli. Lo feci tradurre […] per sapere che*

[2] Per ulteriori informazioni sulle traduzioni del principe in Francia, rimandiamo a HyperMachiavel_Filologia_digitale_e_trad.pdf.

[3] Rimandiamo a Maria Begogna Arbulu Barturen, Il Principe di Maquiavelo traducido al espanol por José Sanchez Rojas (1924) sul link: il-principe-de-maquiavelo-traducido-al-espanol-por-jose-sanchez-rojas-1924-930466.pdf

[4] È un sacerdote greco - cattolico dei Basiliani del Salvatore, nato al Cairo, da una famiglia siriana. Ha svolto i propri studi a Roma, facendo dell'italiano la sua seconda lingua.

[5] Secondo la ricercatrice, Acerbi documenta una conversazione tenutasi con Muhammad ʻAli al Cairo nel 1828.

cosa mai vada egli dicendo, ma confesso che l'ho trovato al di sotto della aspettazione mia e della sua fama […]" (EL MA'ANI, 2010, p.280).

Il viceré non si accontenta del contenuto dell'opera perché lui prova più scelleratezza e crudeltà che sono impareggiabili a quelle di Cesare Borgia, il principe ideale per Machiavelli.

2.1. La prima versione araba di Raffaelle Zakhur

A quanto ci pare, la versione non è stata ulteriormente edita, è rimasta conservata manoscritta. Dobbiamo avvertire dunque che, per elaborare questa parte, ci siamo riferiti a Nallino M. (1931) e perlopiù alla valorosa ed estesa indagine di El-Ma'ani A. "*The first arabic translation*".

Nallino M. ci offre qualche informazione sul manoscritto: "*[esso] si trova ora nella Biblioteca Nazionale del Cairo […] è in caratteri Nashi, con scrittura bella in apparenza ma di lettura alquanto imbarazzante*." (Nallino 1931, p. 607). Dalla sua parte, El Ma'ani precisa che il manoscritto era nella moschea di Al-Hussain e poi nel 1876 è giunto alla Libreria Nazionale del Cairo e preservato sotto il codice MS 435. La ricercatrice rivela il titolo esatto della versione nonché le dimensioni:

> "I found the manuscript under the number indicated, but the title is different. The exact title is: '*Eilm Al-Siyasah wa husn l-Tadbir fi al-Ahkam* (The science of politics and good government in kingdoms). The manuscript measures 21.5 by 16 cm, it is made up of 82 sheets with two pages each, 162 pages of 20 lines" (EL MA'ANI, 2010, p. 289)

El-Ma'ani riferisce il titolo esatto perché secondo Moosa Matti (1997) il titolo è *Al-Amir fi Eilm al-Tarickh wa al-Siyasah wa al-Tadbir* //"الأمير في علم التاريخ و السياسة و التدبير ". In italiano suonerebbe "il Principe: intorno alla scienza della storia, politica e governamento". Lei avendo esaminato il manoscritto con le proprie mani stabilisce il titolo menzionato nell'inserto sopra. La versione si articola in 25 parti (*rass*/*fasl*: رأس / فصل); ci sono capitoli incompleti e, quindi, tante pagine mancanti[6].

Nella sua traduzione, Don Raffaele parte da una versione italiana. El-Ma'ani lo manifesta e allega l'introduzione di Raffaele Zakhur, inclusa nel manoscritto, all'appendice (p. 319) della sua ricerca. In essa, appunto, il traduttore confessa di aver tradotto il trattato partendo dalla lingua italiana[7]. Lui precisa nelle ultime righe dell'introduzione che il testo di partenza è composto nel 1600 il che spinge a riflettere su quale edizione si trattasse sapendo che c'erano in quel periodo quella di Blado (1532) e più tardi quella di Testina (1636).

L'ampia ricerca di El-Ma'ani riporta molte considerazioni sul processo traduttivo di Zakhur analizzando estratti dal manoscritto e paragonandoli con altre versioni: di Blado, Testina, Contring, Amelot e altre versioni inglesi. Noi in questa sede forniamo solo alcune indicazioni estraendo i passi della stessa ricercatrice cui dobbiamo molto nella realizzazione di questa parte. Tuttavia, noi li raffrontiamo con altre versioni arabe e francesi a noi disponibili.

Dal capitolo XVI intitolato "*De liberalitat et parsimonia*" (la munificenza e la parsimonia) tentiamo di affrontare un estratto dal manoscritto, riportato nella ricerca di El-Ma'ani, con altre versioni scelte da noi e indicate in questa tabella[8]:

[6] Per ulteriori ragguagli sulla ripartizione dei capitoli, rimandiamo a El-Ma'ani (2010, p. 291).

[7] A pagina 292 della sua ricerca, El-Ma'ani invece di trascrivere il passo incluso nell'introduzione così: "*faqad naqaltuhu min al-italiyya ila arabiyya",* lei ha scritto, può darsi per inavvedutezza, "*faqad naqaltuhu min al-arabiyya ila al italiyya"*.

[8] Nell'indagine di El-Ma'ani, gli estratti di Zakhur vengono trascritte in lettere latine. Noi qui li abbiamo riscritti con cautela dalla trascrizione latina in arabo.

la traduzione di Raffaele Zakhur	Versioni in diverse lingue
Zakhur (p.92) citato in El-Ma'ani 2010, p. 293) "فأقول كيف أن يكون المرء محسوباً سخياً حقيقةً ، و مع ذلك فالسخاء المستعمل على نحو أنك لا تكن ملتزماً به. هذا يضرك [...] الأمير دائما تكون هذه جبلته يصرف في أعمال هذه الصفة صفتها أمواله كله." La trascrizione di El-Ma'ani: "fa aqoolu kaifa an yakuna al mar'u Mahsooban sakhiyan haqiqatan, wa ma' thalik fal sakha'u al musta'mal ala nahui *annka la takuno multaziman* bihi. Hatha yadurruk […] Al amir dayman takun hathihi jablatuhu yasrifu fi a'mal hathihi al sifah sifatuha amwallahu kulluh"	La versione autentica di Machiavelli (2005, p. 154) "Dico come sarebbe bene essere tenuto liberale: non dimanco, la liberalità, usata in modo che tu sia tenuto, ti offende […] uno principe così fatto consumerà in simili opere tutte le sua facultà" Traduzione in italiano moderno da Melograni, (2005, p. 155): "Dico che sarebbe bene essere ritenuto munifico. La munificenza però, se usata in modo appariscente, ti danneggia […]. Ma un principe di tal genere consumerà sempre tutte le sue sostanze…"
	Traduzione di Muḥammad Lutfi Gum'a (1912, p. 70) "فأقول: إنه من الأمور الحسنة أن يذاع عن الأمير كرمه، و لكن الكرم إذا استعمل بحيث يصير الأمير لا يُخشى فإنه يضر […] أما الأميرالذي يريد الإشتهاربالكرم فلا يمكنه التخلي عن كل مظاهر الفخفخة بحيث يهلك كل ما يملك..."
	Traduzione di Marie Gaille Nikodimov (2000, p. 121) "je dis qu'il serait bon d'être tenu pour libéral. Néanmoins, la libéralité, usée d'une manière à ce que tu sois tenu pour tel, t'offense […] un prince ainsi fait consumera dans de semblables œuvres toutes ses facultés…»

Tabella 1: paragone tra un estratto di Zakhur con varie versioni in italiano, arabo e francese.

La prima frase "*Dico come sarebbe bene essere tenuto liberale"* non corrisponde a " فأقول كيف أن يكون المرء محسوباً سخياً حقيقةً ". Ma con il resto del paragrafo, Zakhur riesce a interpretare il senso generale delle idee di Machiavelli attinenti alla qualità di liberalità. Notiamo pure nell'ultima frase l'aggiunta del termine "صفتها" attribuito a "الصفة" e, la collocazione di "كله" invece di "كلها" al sostantivo "أمواله". Questo fa sì che il senso dell'intera frase diventi ambiguo.

La ricercatrice ha rivelato tanti errori nella versione di Zakhur che concernono perlopiù scelte lessicali inappropriate nonché nomi di personalità storiche come ad esempio il nome di Alberigo da Como (cap. XII) che è diventato "*Aberigo, wa Comos min bilad Romania"* rendendolo in due nomi di persone diversi nella sua versione.

Il manoscritto non è stato mai pubblicato per ragioni ignote. Arap al- Ma'ani suppone:

> "The manuscript was never printed. Various raisons might have caused it to be banned. First of all censorship. Zakhur faced numerous obstacles and suffered from serious limitations in his activity because the ottomans were very suspicious of Christians who worked in France or for the French." (Arap al- Ma'ani, 2010, p. 300)

Al suo dire, il sacerdote era esposto a certe limitazioni nella sua attività avendo contatti con diverse persone di diverse culture e fedi. Il che rendeva molto sospettosi gli ottomani nei confronti di qualsiasi persona lavorasse in Francia o in favore ai francesi o ad altri stranieri, tra

cui Zakhur stesso. Lei indovina un'altra ragione: Muhammad Ali non era troppo entusiasta per "*il Principe*" di Machiavelli, perciò non si era impegnato troppo a ordinarne la stampa e a diffonderlo in Egitto. Forse per questa, per quella o per altre ragioni oscure che il manuscritto sia rimasto preservato solo sugli scaffali della biblioteca del *Bulaq*.

In fine, ci permettiamo di affermare che nonostante le imperfezioni della versione, Zakhur è degno di essere scoperto tramite la sua traduzione. La sua opera ha fatto sì che Machiavelli venisse noto ed i suoi pensieri si fossero insinuati nel mondo arabo. Se fosse edita, potrebbe essere una materia di studio, di analisi e di comparazione per ricercatori in linguistica e in traduttologia.

Bisognava trattenersi quasi ottantotto anni affinché una seconda traduzione in arabo venisse al mondo.

2.2. La versione di Muḥammad Lutfi Gum'a (1912)

Il mondo arabo doveva attendere ancora quasi un secolo affinché spuntasse un'altra versione avente una veste più o meno onorevole e fortunata di quella di Don Raffaele. Fu opera dello scrittore e traduttore egiziano Muḥammad Lutfi Gum'a, nel 1912. La versione, secondo Gabrieli è "*Assai superiore a quella del volonteroso Don Raffaele, questa del Lutfi Gum'a può dirsi la prima iniziazione di lettori arabi al capolavoro di messer Niccolò*" (GABRIELI, 1969, p. 153-54).

Muḥammad Lutfi Gum'a, così, permette ai pensieri politici di Machiavelli, alla storia d'Italia e di Firenze di mettere piedi nell'ambito culturale egiziano e di seguito in quello arabo musulmano. La versione offre una biografia dell'autore, alcuni accenni sulla sua produzione e altri sui suoi ricordi. Inoltre, il traduttore espone e descrive in dieci pagine e in modo affascinante l'ultima notte di vita di *Messer* Niccolò.

Lutfi Gum'a elogia messer Niccolò e ne ammira la condotta e il pensiero:

"على أن ماكيافيلي كان يجمع في ذاته شخصين مستقلين؛ الأول : شخص العالم الكاتب المشاهد المختبر. والثاني: شخص الرجل العادي. ظهر فضل صفته الأولى في أنه وضع علما جديدا بحذافيره هو علم السياسة العلمية، وقد ضمن هذا العلم روح عهد الإحياء، و يقصد بعهد الإحياء جيل النهضة العلمية في القرون الوسطى، ولكن ميكيافيلي بصفته العادية عاش عيش الرجل البسيط ..." (LUTFI G., (2014, p. 10)

Lutfi Gum'a discerne che Machiavelli è riuscito a fondare una nuova scienza che è la scienza politica. Il traduttore si rammarica delle condizioni miserabili che caratterizzavano la vita del segretario fiorentino:

" فوا أسفا على هذا العبقري الذي عاش مفلوكاً و مات معوزاً منسياً، و قضى حياته في خدمة الوطن، و دوّن أعظم كتاب في فلسفة السياسة، و لم يجد من يعرف قدره"(LUTFI G., (2014, p. 11)

In questa versione si osservano varie aggiunte inserite dal traduttore al fine di rafforzare il senso di certi ragionamenti e di renderlo più significativo. Come esempio rileviamo le due espressioni sottoforma di similitudini reperibili nel paragrafo conclusivo del terzo capitolo (p. 21):

" فكانت كالباحث عن حتفه بظلفه، و الحافرلَحْدَه بيده "

Ci sembra doveroso pure segnalare l'aggiunta del verso "أعلمه الرماية فلما اشتد ساعده رماني كل يوم ، "con cui termina il detto capitolo. Tramite esso, Gum'a desidera focalizzarsi sulla regola dicente che "chi determina l'ascesa di un altro va in rovina".

Inoltre, notiamo pure che i titoli di certi capitoli contengono lievi alterazioni se paragonati a quelli della versione autentica. Tuttavia, non influiscono sul contenuto dei loro paragrafi. Gum'a intitola il XXII capitolo "الوزير و كاتم الأسرار" invece di riferire solo " وزراء

الأمير" come appare in italiano "i ministri del principe". Il capitolo finale intitolato *esortazione a prendere l'Italia e a liberarla dalle mani dei Barbari* appare, nella versione di Gum'a col titolo "تخليص وطن ميكيافيلي من يد الأجانب البرابرة" . Certamente, il senso generale è colto solo che i dispositivi linguistici scelti sono divergenti da quelli adottati da Machiavelli.

Nel suo intero la versione è assai pregevole, essa può portare il lettore arabo a rovistare la scienza politica e le sue fondamenta stabilite dal filosofo fiorentino. Inoltre, è un volume che raccoglie modelli e strategie di traduzione per vanificare ostacoli affrontabili dal traduttore di testi politici e filosofici del genere e per rendere accessibile lo sviluppo di diversi ragionamenti e sillogismi.

2.3. La versione di Ḫayri Ḥammad

Gli ultimi decenni del secolo scorso sono testimoni di altre ricerche e più traduzioni del *Principe*. Infatti, le versioni arabe del *Principe* iniziano ad apparire con il passar del tempo. Uno fra i più autorevoli traduttori del Machiavelli è Ḫayri Ḥammad. Riesce a produrre una nuova versione araba del Trattato partendo da una versione inglese. Lo studioso 'Issa An-Na'ouri riferisce, nella sua ricerca degli studi sulla letteratura italiana:

" و كذلك ترجم محمد لطفي جمعة كتاب الأمير لميكيافيلي ـ عن الإنكليزية أو الفرنسية، لا أدري ـ و فعل مثله خيري حماد، إذ ترجم الكتاب عينه عن الإنكليزية [...]"
('Issa An-Na'ouri, 1981, p. 20-21:)

Il suddetto traduttore concede al lettore arabo il noto commento fatto da B. Mussolini sull'opera nonché un prezioso saggio di Christian Gaos. A tale versione sono allegati varie ricerche e studi fatti da Farouk Saad attinenti al pensiero politico prima e dopo Niccolò Machiavelli. Tra questi, ne troviamo uno intitolato "Al-Amir" che significa Il *Principe.* Infatti, l'interprete afferma l'evidente separazione della condotta politica da ogni comportamento etico e morale, e confessa poi che il fiorentino giustifica ogni sua interpretazione con esempi e modelli dalla storia romana e dalle sue osservazioni sugli stati a lui contemporanei avvalorando l'aspetto empirico del trattato.

Nella sua propria prefazione, Ḫayri Ḥammad riferisce che è inevitabile leggere il trattato per chi ha la politica come materia di studio, la esercita in modo diretto o ne segue le notizie. L'interprete preferisce che il libro sia intitolato "Il Sultano" visto che lo considera quale fonte primaria per gli uomini di politica da cui trarre insegnamento e dalla quale possono imitare le gesta. In proposito, riportiamo quanto riferito:

و ترجمة هذا الكتاب إلى العربية ، و وضعه في متناول الجميع، أمران ضروريان إذ لا غنى عنه لكل من يدرس السياسة أو يزاولها كمهنة، أو يتتبع أحداثها كهواية، أو يعالجها كموضوع، أو يرقبها كأحد النظارة على مسرح العالم السياسي. فكتاب الأمير لميكيافلي ـ وقد كنت أفضل أن أسميه السلطان، بدل الأمير، لكنه عرف بهذا الإسم ـ كان ولا زال المعلم الأول لرجال السياسة في العالم يستوحون قواعده، ويستلهمون مثله، ويطبقون نصائحه وإرشاداته، ويعملون بتوجيهاته وتعاليمه.
(Ḫayri Ḥammad 1981, p. 13)

In modo assai esplicito, lui evoca l'importanza e il gran rilievo dell'Opuscolo, anzi confessa che le norme stabilite nella sua opera sono evidenti in molte corti della politica moderna:

ويعملون بتوجيهاته و تعاليمه [...] و إن قواعد ميكيافلليي ما فتئت هي المنارة [...] التي يهتدي بهديها معظم الحكام حتى في هذا العصر الذي نعيش فيه. (Ḫayri Ḥammad, 1981, p.14)

Quindi, lui asserisce che quanto viene esposto nel trattato di Machiavelli viene adottato dai governatori dei nostri tempi. Proseguendo, consiglia a tutti gli uomini di Stato di svelarne il contenuto e di studiare quanto esaminato da Machiavelli in modo scientifico e approfondito. Riferiamo pure un altro passo dall'introduzione:

إني لأعتقد أن من واجب كل حاكم دراسة ميكيافليي دراسة عميقة علمية ، لا لتطبيق قواعده التي تتناقض مع المثاليات التي يؤمن بها الحاكم و التي تحببه إلى شعبه، و إنما على الأقل، ليعرف هذه القواعد و يتجنب آثارها إذا ما أقبل الخصم على تطبيقها و السير على أسسها(Ibid) .

Per attingere il nucleo del suo parere, affermiamo che il traduttore ritiene indispensabile la conoscenza del volume da parte di tutti i governatori non perché debbano imitarlo, ma almeno per conoscerne il contenuto e le fondamenta, in modo tale da poter superare ogni loro effetto in caso venissero adottate da qualsiasi avversario o nemico. Rivolgendo acute osservazioni a quanto succede nel mondo odierno della politica, afferma che la maggior parte degli eventi, delle correnti e degli orientamenti e regimi rispecchiano quanto viene stabilito dalla scienza machiavelliana esposta nel *Principe*:

و إذا ما درس القارئ الكريم هذا الكتاب و أمعن النظر فيما حوله من أحداث ووقائع و اتجاهات و تيارات، رأى أن الكثير منها توجهها نظريات مكيافيللي و آراؤه، و تتحكم فيها قواعده و أفكاره، مما يشير إشارة واضحة إلى أن هذا الكتاب رغم مرور نحو خمسمائة عام على وضعه مازال الموجه الملهم للكثيرين من رجال السياسة و منفذيها في مختلف أنحاء العالم
(Ḥayri Ḥammad, 1981, p. 14).

Benché la versione abbia più di quarant'anni, essa conosce una vasta diffusione in ogni parte del mondo arabo. Il traduttore eseguendo la *missione* di tradurre, a suo dire, promette di essere fedele e di trasmetterlo con attenta disamina sforzandosi a non tradire lo spirito e lo stile del maestro segretario:

و قد حاولت في تعريبي لهذا الكتاب أن أنقله بصدق و أمانة و أن أراعي في تعريبي نفس الروحية و الأسلوب اللذين اتبعهما المؤلف في وضع كتابه فعسى أن أكون قد وفقت في أداء هذه المهمة.
. (Ḥayri Ḥammad, 1981, p. 14)

È una versione assai facoltosa di indicazioni che agevolano la penetrazione di Machiavelli nel mondo arabo permettendo al lettore di abbracciarne l'opera e pure il pensiero del maestro. Anche se poggia su di una versione non autentica, essa pare essere una guida per chi desidera acquisire vari ragguagli sull'opera, sul suo periodo, sulla storia di Roma, sugli Stati regionali italiani e sul pensiero politico di Machiavelli.

2.4. La versione di Akram Moumen

La versione elaborata da Moumen Akram è degna di essere pure menzionata in questo spazio. È pubblicata dalla casa editrice Ibn Sina al Cairo nel 2004. Viene introdotta da una valorosa prefazione dove viene esplicitato lo spunto dal quale nasce l'intenzione di *interpretare* l'opera. Da essa estraiamo questo passo in cui il traduttore afferma il suo parere sul *De Principatibus*:

" [...] يعتبر أول ما كُتب في علم السياسة الحديث، الذي تفرع، وتشعب وتعدد في عصرنا الحالي وأصبح علوماً سياسية تدرس في جامعات العالم. و قد وضع الكتاب الأسس التي تُمكن الحاكم من إختيار قادته و مستشاريه و نوابه، و إن كان أيضاً يوجه الحاكم إلى أهمية البطش بمعارضيه و القضاء عليهم، فهو إذاً يحتوي على الصالح و الطالح من الأفكار." (Akram Moumen, 2017, p. 6)

L'autore confessa, quindi, il gran rilievo dell'opera e il suo ruolo nell'istituire le prime fondamenta della scienza politica moderna che diviene maggiormente nota, diffusa e perfino esaminata nelle accademie universali. Inoltre, pur riconoscendone il suo gran talento in questa disciplina, lui non nega che Machiavelli abbia esaminato argomenti positivi e negativi. Il motivo principale della sua traduzione è di soddisfare le tante curiosità del pubblico, di conoscere il contenuto del libro e, allo stesso tempo, di poter trasmetterlo al lettore arabo-musulmano. Akram Moumen afferma che, sebbene il *Principe* dia maggiore rilievo ai mezzi di scelleratezza, limitando al massimo la moralità, cioè in contraddizione con le norme della legge islamica, decide di tradurlo al pubblico arabo al fine di imitarne le buone gesta ed evitarne le meno utili.

Il traduttore prima di elaborare la versione, si è impegnato troppo nella raccolta di conoscenze attinenti all'opera, al suo contesto storico e sociale leggendo diverse critiche e analisi attribuitegli nonché le versioni inglesi apparse allora:

" لكني، و بعد دراسة شاملة للأمر، و قراءة غالب ما كُتب من تحليلات عن هذا الكتاب و بعض ما صدر له من ترجمات للغة الإنجليزية، قررت بلا تردد ترجمة هذا الكتاب لأسباب عديدة"
(Akram Moumen, 2004, p. 5)

Queste righe potrebbero rivelarci che Moumen è partito da una versione inglese e non italiana.

Oltre la nota introduttiva, la versione comprende una premessa che racchiude alcuni accenni sull'ambiente sociale e politico in cui viveva il filosofo e altre considerazioni sulla materia del trattato. La parte che precede la traduzione araba è una cronologia che compendia eventi fondamentali e cruciali nella vita personale e politica di *messer Niccolò*.

Nonostante il testo si legga in modo agevole, esso ingloba certe imperfezioni. Traiamo un passo dall'ultimo paragrafo del capitolo III della versione di Moumen:

"وهكذا أضاع الملك لويس لمبارديا لأنه لم يفعل مثلما فعل الأخرون الذين استولوا على أقاليم و أرادوا الاحتفاظ بها . وهذا الأمر ليس بمعجزة ولكنه منطقي وطبيعي. وقد تحدثت في هذا الموضوع مع الكاردينال "روهان" في "ناتس". وقد قال لي الكاردينال إن الايطاليين لا يعرفون معنى الحرب وأجبته بأن الفرنسيين لا يعرفون معنى السياسة. لأنهم لو عرفوا معناها لما سمحوا للكنيسة أن تصبح قوية جداً." (A. Moumen, 2004, p. 34)

Machiavelli in questa parte delinea gli errori commessi dal re francese Luigi XII a causa dei quali, lui ha perso la Lombardia. Mentre Machiavelli ricorda di aver discusso su argomenti del genere con il cardinale di Rouen in Francia, A. Moumen riferisce nella sua versione araba il nome "روهان" pensando che fosse il nome del cardinale. In realtà Machiavelli rimanda a Giorgio d'Amboise (1460-1510) arcivescovo di Rouen cui viene insignita la porpora cardinalizia dal papa Alessandro VI, *padre* di Cesare Borgia. La traduzione manca di accuratezza se messa in paragone con il testo autentico dove leggiamo:

> "Luigi XII ha dunque perso la Lombardia per non aver osservato nessuna delle regole rispettate dai conquistatori che hanno voluto conservare le loro conquiste. Non c'è niente di straordinario in questo, essendo anzi molto logico e normale. A Nantes ebbi occasione di parlare di tali argomenti con il cardinale di Rouen *proprio mentre il Valentino, come era popolarmente chiamato Cesare Borgia, figlio di papa Alessandro, occupava la Romagna*. Al cardinale di Rouen, il quale mi diceva che gl'Italiani non s'intendevano di guerra, riposi che i Francesi non s'intendevano di politica, altrimenti non avrebbero consentito alla Chiesa di diventare così potente."

Oltre questo, è rintracciabile una omissione della parte evidenziata in corsivo. La traduzione araba riflette proprio cosa intende Machiavelli ma è priva di precisione sapendo che,

da una parte, l'elemento spazio-temporale è assai importante per il filosofo e, dall'altra, la figura di Cesare Borgia assieme alle sue gesta è fondamentale nella dottrina del segretario fiorentino. Quindi, ci sembra imperativo controllare minuziosamente le intenzioni e lo stile dell'autore al fine di tradurli in modo scrupoloso.

Non possiamo determinare le ragioni per cui sono apparse tali anomalie perché non sappiamo su quale versione si sia appoggiato Moumen per realizzare la sua versione. Nonostante ciò, affermiamo che lo stile è sobrio veicolato con una morfosintassi molto raddrizzata e scelte lessicali appropriate al contesto e al tema abbozzato. Appunto, riferiamo la traduzione dei termini *conquista* e *conquistare* che appaiono successivamente in questa versione con " استيلاء -احتلال" e " استولى-احتل" che sono più precisi e significativi al contrario dei termini "فتوحات" e "فتح" ed i loro derivati adottati da Gum'a nel primo paragrafo del IV capitolo.

A mo' di sintesi dichiariamo che A. Moumen ha generato una fonte preziosa per il lettore egiziano che si è riversata poi rapidamente permettendo una notevole diffusione dell'opera nei diversi paesi arabi.

2.5. La versione di Muḥammad Ibn Al-Bar:

Col passar del tempo, il principe ha varcato altri territori arabi tra cui l'Algeria in cui si diffondono varie versioni francesi diventanti più tardi testi di partenza per certe traduzioni arabe. È il caso della versione di Muḥammad Ibn Al-Bar.

Il traduttore nella sua nota introduttiva confessa che l'intento di voler dar luce ad una versione araba del trattato nasce da una discussione tenuta con un suo collega sulla canzone cabila di Lounis Ait Menguelett "A Memi" (*Figlio mio*). Infatti, il celebre cantautore, in una parte della canzone, si è ispirato al pensiero politico del segretario fiorentino e della materia del *Principe*. La canzone appare nel 1983, periodo in cui l'Algeria era sotto il potere di un unico partito dove si negavano le libertà. In essa lui immagina una conversazione col figlio al quale offre insegnamenti importanti con i quali potrà, forse, perseguire la via del trionfo nella vita.

La discussione sulla canzone fa nascere in lui un ardente desiderio di conoscere tutto quello che riguarda Niccolò Machiavelli, la sua opera e il suo pensiero. Infatti, il nostro traduttore inizia la sua ricerca leggendo e studiando una versione francese trovata in una libreria d'Algeri. Tuttavia, lui non ci dà nessun riferimento della detta versione e non ne accenna nemmeno il maestro.

Studiando tale versione, ci rendiamo conto di trovarci dinnanzi ad una versione non fidata. Pertanto, ci permettiamo di ricavare alcune anomalie contenute in essa. Certi capitoli contengono imperfezioni e molti errori da non lasciar correre e da non trascurare. Infatti, nel terzo capitolo siamo scossi dalla falsa interpretazione di certi passi. Forniamo qui alcuni esempi. Nel nono paragrafo l'autore dice: "Ma torniamo a Francia, ed esaminiamo se delle cose dette ne ha fatto alcuna; e parlerò di Luigi [XII] e non di Carlo [VIII], come di colui, che, per avere tenuta più lunga possessione in Italia, si sono meglio visti li suoi progressi: e vedrete come egli ha fatto il contrario di quelle cose che si debbano fare per tenere uno stato in una provincia disforme" (MACHIAVELLI, 2005, p. 59); nel testo d'arrivo tale paragrafo diventa:

> لكن لنرجع إلى الكلام عن فرنسا، لمعرفة أي الطرق سلكت مما سبق ذكره، و لن أتكلم عن شارل الثاني عشر لأنه بسيطرته على إيطاليا زمناً طويلا، جعل سلوكه ظاهرا للعيان بوضوح، إلا أننا سنلاحظ أن ما قام به للحفاظ على بلاد أجنبية يعاكس تماما ما سبق و أن وضحته.(Ibn al-Bar, 1998, p. 22:)

Da ciò notiamo l'errore quando Ibn al-Bar traduce dicendo "e *non parlerò di Carlo XII […]*"; qui oltre al numero ordinale errato attribuito al re Carlo, lui ignora del tutto il nome di Luigi [XII]. Inoltre, Machiavelli non desidera valorizzare le imprese di Carlo VIII (e non XII)

che rimase in Italia meno di un anno (agosto 1494- luglio 1495), bensì quelle del suo successore e cugino, Luigi rimastoci dal 1499 al 1512. Ibn Al-Bar, invece, afferma che Carlo, per aver occupato l'Italia per un lungo periodo (لأنه بسيطرته على إيطاليا زمناً طويلا), è riuscito a far evidenziare a tutti la sua condotta e aggiunge dicendo che notiamo che quanto ha fatto per conservare uno stato straniero è in totale contrasto con ciò che viene esplicitato prima da Machiavelli (، إلا أننا سنلاحظ أن ما قام به للحفاظ على بلاد أجنبية يعاكس تماما ما سبق و أن وضحته.).

Pur non avendo come mira lo studio dei processi traduttivi nelle versioni arabe, ci sembra opportuno qui, far evidenziare l'anomalia apparsa nel passo sopracitato confrontandolo con altre versioni arabe e francesi nella tabella sottostante.

(il *Principe* 2005, p.94)	Torniamo a Francia, ed esaminiamo se delle dette ne ha fatto alcuna, e parlerò di Luigi e non di Carlo…[…]
(Ibn Al-Bar (998, p.122)	(ولكن لنرجع إلى الكلام عن فرنسا لمعرفة أي الطرق سلكت مما سبق ذكره ، و لن أتكلم عن "شارل الثاني عشر" لأنه بسيطرته على إيطاليا زمنا طويلاً، جعل سلوكه ظاهراً للعيان بوضوح)
Abderrazak Abid 2011, pp. 16-17)	(ولنعد الآن إلى فرنسا لنفحص ما طبقته في إيطاليا من الأشياء التي ذكرناها سابقاً وسيقتصر حديثنا عن الملك لويس الثاني عشر(Louis XII وليس على الملك شارل السابع (Charles VII))[9]
(Moumen 2004, p.228:)	(ولكن لنعد لفرنسا لنرى ما إذا كانت قد فعلت مثل ذلك أم لا. ولن أتحدث عن الملك "شارل" و لكن عن الملك "لويس" ...)
(M. Nikodimov 2000, p. 67)	"Mais tournons-nous vers la France et examinons si des choses susdites, elle en a fait quelqu'une ; et je parlerai de Louis, et non de Charles (2)[10]
(Menissier, 2012, p.18)	« Mais revenons au roi de France et examinons s'il a fait certaines des choses que j'ai dites ; je parlerai de Louis XII, et non de Charles VIII»

Tabella 2: paragone tra diverse versioni di un estratto del *Principe*.

A replicare, affermiamo che Ibn Al-Bar ha reso impreciso tutto il paragrafo e inaffidabile al testo di partenza. A sua volta 'Abid A. attribuisce l'aggettivo numerale ordinale (VII/ السابع) a "Carlo" mentre Machiavelli dà l'esempio del re francese Carlo VIII e non altro.

Forniamo un altro campione. Non ci allontaniamo dal brano sopracitato ed evochiamo il successivo. Mentre Machiavelli dice: "El re Luigi fu messo in Italia dall'ambizione de' Viniziani […]" (Machiavelli N., (2006, p. 58), la versione araba di Ibn al-Bar adotta il termine "Fenici" per designare i "Veneziani":

" لقد إستقدم الفينيقيون الملك لويس إلى إيطاليا ليحققوا من مجيئه رغبتهم في الحصول على نصف لومبارديا."
(Ibn Al-Bar, 1998, p. 22)

Ci sembra ingiustificabile la falsa interpretazione del detto termine all'inizio del paragrafo poiché viene tradotto correttamente alla chiusura di esso:

[9] A sua volta Abderrazak Abid, traducendo il passo attribuisce l'aggettivo numerale ordinale (VII) invece di (VIII). Nella sua versione del *Principe* ha inserito accanto alla traduzione araba dei nomi dei re, dei popoli e delle dinastie i relativi nomi in francese.

[10] Come notato, con il numero due tra parentesi la traduttrice rimanda a una nota a piè pagina tramite la quale informa che qui Machiavelli evoca Carlo VIII che ha cavalcato l'Italia dal Nord nel 1494.

و حينها أدرك البنادقة عواقب طيشهم [...]

Infatti, qui il traduttore ha scelto il termine adatto (البنادقة) per interpretare " i Veneziani".

L'undicesimo paragrafo del medesimo capitolo comprende un'altra digressione. La "Romagna" di Machiavelli diventa "Roma" con Ibn Al-Bar:

Il testo di partenza	**Esempi di varie traduzioni in arabo e francese**	
"Ma lui non prima fu in Milano, che fece il contrario, dando aiuto a papa Alessandro, perché egli occupassi la **Romagna**" Machiavelli (2006, p. 60)	I(bn Al-Bar, 1998, p.23)	"إلا أنه بمجرد أن دخل ميلانو قام بعكس ذلك تماماً، فقدم مساعدته للبابا، الاسكندر السادس لاحتلال **روما**"
	Lutfi Gum'a , 2014, p.50:	"فإنه لم يستتب له الأمر في ميلانو حتى مد يد المعونة إلى البابا إسكندر ليحتل ولاية **رومانيا** "
	(Menissier, 2012, p.19)	"Mais dès qu'il fut à Milan, il fit le contraire, en aidant le pape Alexandre VI à occuper la **Romagne** (1) "

Tabella 3: paragone tra diverse versioni di un estratto del *Principe* di Machiavelli.

Come accennato, il termine *Romagna* appare in Ibn Al-Bar *Roma*, mentre i traduttori Menissier Th. e Lutfi Gum'a adottano consecutivamente i termini *Romagne* e رومانيا con precisione.

Nell'ultimo paragrafo del XXV capitolo, il traduttore impiega il termine *natura* (طبيعة) per designare "fortuna". Ci permettiamo di dire, in proposito, che Ibn Al-Bar ha errato nella scelta lessicale sapendo che la nozione *fortuna* ha un significato molto espressivo nella dottrina di Machiavelli.

Ci sono altre *anomalie* in questa versione e sarebbe opportuno, ulteriormente, avanzare una più ampia indagine su. Non sappiamo, però se esse siano originari del traduttore Ibn Al-Bar o siano già reperibili nel suo testo di partenza, la versione francese di cui lui non dà nessun accenno nella sua introduzione.

3. Studi di machiavellisti arabi:

A ultimare questa trattazione vorremmo stendere la ricerca su altri studi fatti da ricercatori arabi su messer Niccolò. E ci gradisce molto inaugurare col discutere sui lavori di ʻAbdullah Al-ʻAraoui e Mustafa Sbiti: un paragone tra *Ibn Ḫaldoun e Machiavelli e un altro su* i *Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio* e *Kalila e Dimna*. Il loro contributo porta nuovi studi di tipo comparatistico e illumina l'oscurità che nascondeva a lungo la fortuna del segretario nel mondo arabo. A questi due contributi, vorremmo aggiungere alcune considerazioni sulla versione araba dell'Anti-Machiavelli di Federico II di Prussia.

3.1. Il saggio di ʻAbdullah Al-ʻAraoui:

ʻAbdullah Al-ʻAraoui, in *La Nostra cultura nella luce della storia*, riserva una ventina di pagine per rilevare e illustrare le somiglianze esistenti tra il pensiero dei due celebri pensatori che abbiamo citato sopra. Lui riferisce che le similarità tra questi due sommi sono dovute alle loro analoghe condizioni di vita sociale e politica. Oltre ciò, lui menziona la grande influenza esercitata da Aristotele sul loro modo di pensare e interpretare certe nozioni politiche. Ovviamente lui non intende riferirsi alla *Politica* di Aristotele bensì alla preziosa fonte della

Logica. Ci pare opportuno riportare un inserto dal suo saggio in cui esalta l'indispensabilità della simulazione messa in evidenza da Machiavelli e da Ibn Khaldun:

" و أخيراً السياسة أبهة. لا ينفك ميكيافلي ينصح الأمير بالتظاهر بالقوة والفضيلة لأن الظاهر يثر في نفوس العوام و نقرأ عند إبن خلدون ـ ربما تكون العصبية قد ذهبت فتكون الأبهة تعوض عن موقعها من النفوس "
(Al-'Araoui A., 2002, p. 74:)

'Abdullah Al-'Araoui mostra ampie e vaste conoscenze su tutta la produzione del Fiorentino e particolarmente il Principe e *i Discorsi sopra la prima Deca di Tito Livio*. Ha compatte nozioni sui diversi avvenimenti della storia italiana in generale e quella fiorentina in specie. Infatti, fornisce accenni sulle lotte intestine fra i Bianchi e i Neri, sulla Signoria Medicea, sulle compagnie di ventura e su altri capitoli assai importanti e sensibili della storia di Firenze dell'epoca. Tutto ciò è considerato una salda fonte per chi ha voglia di fare di Machiavelli una materia di studio.

3.2. Il contributo di Mustafa Sbiti:

Il secondo autore, Mustafa Sbiti realizza nel 2000 una singolare ricerca comparatistica moderna che mette in confronto la valorosa opera i *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio* con *Kalila e Dimna* di Ibn Al-Muqaffa [2]. È uno fra i più preziosi e rari studi dedicati al sommo Machiavelli elaborati da studiosi arabi. L'elaborato si articola in tre distinti capitoli preceduti da una premessa di ben quindici pagine. Qui, discute in modo generale sulle due opere, sulle loro tematiche comuni, sulla vita e attività politica di Messer Niccolò, sulla sua istruzione e sulle comuni condizioni delle epoche dei due maestri. Su Machiavelli lui confessa:

كان ميكيافيللي واحدا من نخبة مثقفي عصره. و قد بلغّته ثقافته وظائف حساسة في سلطة فلورنسا حيث كان سفيراً لبلاده في دول عدة. و قد أجمع المِؤرخون على سعة إطلاع ميكيافللي على تفاصيل تاريخ إيطاليا بشكل خاص، و التاريخ السياسي لأوروبا بشكل عام. إضافة الى هعرفة واسعة بتاريخ الشرق. و هو ما يظهر في الأمثلة التي استقاها من تاريخ الهند و مصرو السلطنة العثمانية.
(Sbiti M., 2000, p. 21)

Ovviamente nessuno può negare le conoscenze enciclopediche di Machiavelli nella storia italiana e di altri vari popoli. In essa dedica pure sezioni attinenti al deterioramento dello Stato e sulle diverse versioni di *Kalila* che possono essere presenti nell'ambiente culturale del segretario fiorentino:

قلنا هذا بإختصار لنلخص الى أن مثقفا و رجل دولة كميكيافللي كان جديراً بالإطلاع على كل الترجمات التي نقلت الى الإيطالية و بعض اللغات الأوروبية، و يجدر بكليلة و دمنة أن يكون على رأس تلك الكتب.

[ibid]

La parte iniziale ha come materia alcuni concetti basilari e comuni tra le due opere quali i mezzi, la risolutezza, i fini, la malvagità degli uomini di stato e via scorrendo. Delinea, nella parte successiva, la figura del governatore stesso e ne riferisce quanto riguarda l'autorità, i consiglieri e la loro collaborazione nell'attività politica. Chiarisce poi il rapporto che può essere fondato tra il sovrano e i suoi ministri, discute sull'importanza affidata dai due autori sul consultarsi, espone i loro pareri sulla disgregazione materiale dello Stato e altri concetti assai rilevanti relativi alla compagnia del sovrano e il suo ruolo nello stabilire saldi basi per il potere.

[2] È una famosa opera di origine indiana contenente novelle sulla lingua degli animali, indirizzata all'uomo di Stato. È più nota con il nome Il Panca tantra (i cinque ammaestramenti), o i racconti di Bidpai di cui si è ispirato il francese La Fontaine. È ritenuta comunemente una fonte di moralità.

In fine, consacra un intero spazio per trattare le questioni militari e diplomatiche focalizzandosi sulla politica estera. Vengono descritti episodi di guerra e di pace, il nemico, l'ambasciatore e il suo rapporto con il governatore.

Sbiti nella stessa ricerca e interpretando le sue osservazioni ritorna a ipotizzare che il segretario fiorentino abbia avuto conoscenza di *Kalila e Dimna*. Ciò è assai probabile, afferma lui, dato che Machiavelli faceva l'ambasciatore e conosceva molte altre lingue. L'autore volendo dare maggiore appoggio a quanto afferma in riguardo, fa notare che, siccome Machiavelli consiglia il principe di saper fare il *leone e la volpe,* è possibile che lui si sia ispirato della parte iniziale di tale opera araba, il *Leone e il toro* in cui prevalgono i due protagonisti, un leone e uno sciacallo (Dimna). Infatti, l'autore dopo aver citato le versioni di *Kalila* apparse sul territorio europeo dal XIII al XV secolo, fra cui *Humanae vitae Directurium* di Giovanni da Capua, lui comunica:

> و رغم تلك الشواهد لا يمكننا الجزم أن ميكيافيلي قرأ كليلة و دمنة. إلا أن سياق المطارحات و الكثير من عناوينها الرئيسية كنصيحة ميكيافيللي للأمير، مثلاً، أن يتمتع بقلب أسد و عقل ثعلب، نراها مستوحاة من باب الأسد و الثور و هو الباب الأشمل و الأهم في كليلة و دمنة، حيث تدور السياسة فيه بين الأسد بندكا و الثعلب دمنة.
>
> (Sbiti M., 2000, p. 22)

Sbiti va oltre ed esamina la cosiddetta espressione attribuita a Machiavelli " il fine giustifica i mezzi"[11] e afferma che è d'uso assai frequente nelle varie parti dell'opera indiana. C'è di più. Le diverse analisi di certe questioni politiche sono alimentate da esempi e si chiudono con conclusioni. Cioè la medisima metodologia adottata da entrambi gli autori:

> وكذلك عنوان الغاية تبرر الوسيلة التي اشتهرت به الميكيافيلية، ورد كثيراً في أبواب كليلة و دمنة بصيغ مختلفة. وكذلك فالأساس المنهجي الذي اعتمده ميكيافيللي في مطارحته والمتمثل بإعطاء وجهة نظره ثم إيراد الأمثلة في مناقشتها ثم التعقيب عليها بخاتمة، اعتمدها كليلة و دمنة. رغم الفارق بين مضامين الأمثلة و التفاوت في واقعيتها. (Sbiti M., 2000, p. 22)

Il comparatista, mentre esamina le due opere, riesce a trarne un numero considerevole di analogie tra concetti politici e filosofici e perfino espressioni comuni tra esse:

> و هناك الكثير من المقاطع و النصوص المتشابهة سبقت إشارتنا إليها، كلها تغلب قراءة ميكيافيللي لكتاب كليلة و دمنة. و مع هذا لا يسعنا إلا الإطلاع على هذه الدراسة المقارنة لنعرف أن التطابق الشديد في عشرات العناوين السياسية و الفلسفية بين الكاتبين، لا بد و أن تشير الى معرفة واسعة و عميقة لميكيافيللي بكل ما أراده بيدبا من كتابه.(Ibid)

La comparazione è minuziosa visto che è riuscito a rivelare considerevoli somiglianze inattese e incredibili. Abbiamo detto *incredibili* perché ovviamente non si aspetta che si rilevino delle similarità tra due termini che comunemente l'uno è nota fonte di malvagità e l'altro di moralità. La ricerca è realizzata in modo così affascinante e convincente che lascia una traccia indelebile nel lettore delle due opere.

3.3. La versione araba dell'Anti-Machiavelli

Andando avanti nella nostra ricerca, ci sembra doveroso menzionare in queste pagine la versione araba dell'Anti-Machiavelli, composta da Federico II di Prussia. È realizzata da al-Ḥassan al-Liḥya. In essa sono reperibili due capitoli introduttivi, una di Voltaire e un'altra di Raymond Naves. Inoltre, è inclusa una ricerca che riassume i vari capitoli della storia

[11] In realtà quest'affermazione è una conclusione del pensiero di Machiavelli e non è stata dichiarata in modo esplicito nel Principe.

rinascimentale dell'Italia sotto gli Stati Regionali nonché valorosi accenni critici sulla ricezione del segretario in altri ambienti stranieri. Il traduttore discute pure, anche se brevemente, sulle maggiori opere di Machiavelli: i *Discorsi*, il *Decennale primo* e *secondo* e il *Principe.* Sul *Trattato* lui informa:

> " ظل كتاب الأمير لنكولاس ماكيافيلي محط إهتمام و جدل و نقاش حاد دون غيره من المؤلفات الأخرى، لذا فإننا نستبعد منذ البداية الحكم على ماكيافيل إنطلاقاً من الأمير، كما رافق الأمير النقاش و الصراع، و صار رداً خارج إيطاليا على الميكيافيلية التي اجتاحت أوروبا"
> (al-Ḥassan al-Liḥya, 1999, p. 9)

Questa versione e le altre del *Principe* discusse in questa sede, pur contenendo imprecisioni, sono punti di riferimento per i ricercatori nella disciplina politica, per i machiavellisti e pure per i traduttori.

Attraverso queste righe notiamo che la fortuna del segretario della repubblica, all'inizio, ha avuto cenni e tracce magrissime nei deserti dell'Oriente. Gli studi sull'opera e sul suo maestro ormai non cessano e sono sempre esposti a varie ricerche accademiche fino ai tempi nostre. Ad alimentare le biblioteche arabe sarà il valoroso elaborato di Ḥassan 'Osman, noto soprattutto come traduttore di Dante. Lui ha mostrato altri tentativi realizzando varie ricerche sulla storia rinascimentale evocando il Savonarola e pure Machiavelli. Fa sorgere pure, nel 1965, in metodica storica, un'opera intitolata (*Manhağ al-Baḥth at-tariḫi, Il metodo dell'indagine storica*) in cui dedica un saggio a *Messer* Niccolò. Offre note biografiche del segretario, della sua condotta politica, le sue missioni e altre varie nozioni.

Conclusione

Da questa ricerca emerge che *L'Opuscolo* e il maestro sono penetrati tardi nel mondo arabo, visto che dal Rinascimento fino ai primi dell'Ottocento, il mondo arabo conosce un periodo di estrema decadenza su tutti i piani. Tale aspetto non riguarda solo il maestro, ma anche il grande pensatore Ibn Ḫaldun che è rimasto inosservato nel suo *loco* fino ad essere scoperto dagli orientalisti dell'Occidente nel corso della seconda metà dell'Ottocento.

Dobbiamo riconoscere, nonostante le carenze e le ambiguità reperibili in diverse versioni arabe, il prestigioso contributo dei traduttori e degli occidentalisti esaminati sopra nel rendere illustri Machiavelli, la sua opra *Il Principe* e il suo pensiero nell'ambito della scienza politica.

Per concludere, riafferriamo che non possiamo stabilire limiti agli studi su questo sommo politico perché ormai le sue idee hanno valicato ogni parte del mondo soprattutto con le risorse web siano i siti, blog o canali youtube che hanno accelerato di più la propagazione. Infatti, il gran prestigio dell'opera la rende molto letta ed esaminata su vari livelli: letterario, linguistico, filosofico o anche politico storico.

Giunti alla stesura di questa ricerca, ci sembra assai opportuno, richiamare l'attenzione dei ricercatori in traduttologia per effettuare studi comparatistici e analitici delle numerose versioni del trattato. Inoltre ribadiamo che solo i traduttori possedenti un retroterra culturale e storico attinente al periodo di Machiavelli e aventi una vera e propria competenza linguistica in italiano potranno generare una affidabile versione a quella italiana di partenza.

BIBLIOGRAFIA

AL-‘ARAOUI, ‘Abdallah, “*La Nostra cultura nella luce della storia*”, Casa Blanca, al-Markaz ath-Thaqafi al-‘Arabi, 2002

AN-NA‘OURI, ‘Issa, “*Derassat fi* al-*Adab al-Italy*” (*Studi sulla letteratura italiana*), Cairo, Dar al-Ma‘arif, 1981

BORSELLINO, Nino, *Il Cinquecento, Dal rinascimento alla controriforma* in *La letteratura italiana. Storia e testi, Vol.* 4, Roma-Bari, Laterza&Figli, 1973

EL MA’ANI, Arap, *The first Arabic translation* In R. De Pol *'The first translations of Machiavelli’s Prince; from the sixteenth to the first half of the nineteenth century*. (pp.279-304), Amsterdam-New York, Rodopi B.V, 2010

FEDERICO II, di Prussia “*L’Anti-Machiavelli*”, trad. in arabo di AL-LIḤYA al-Ḥassan, Casa Blanca, Ifriqiya aš-Šarq, 1999

ISTITUTO NAZIONALE DI STUDI SUL RINASCIMENTO, “*Atti del convegno internazionale su Il pensiero politico di Machiavelli e la sua fortuna nel mondo*”, San Casciano, Firenze, p. 56-154, 1969

GUETTA, Alessandro *Invito alla lettura di Machiavelli*, Milano, Mursia, 1991

MACHIAVELLI, Niccolò, *Al-Amir*, traduzione in arabo di ‘Abid ‘A., Bejaia, Talantikit, 2011

MACHIAVELLI, Niccolò, *Al-Amir*, traduzione in arabo di Ḫayri Ḥammad, Beirut, Dar Al-Afaq al-Djadida, 1981

MACHIAVELLI, Niccolò, “*Al-Amir*”, trad. in arabo di Ibn Al-Bar M., Algeri, Dar al-Ouma, 1998

MACHIAVELLI, Niccolò, “*Al-Amir*”, trad. in arabo di Lutfi Gum’a M., Cairo, Hindawi li-ta’lim wa ath-Thaqafa, 2014

MACHIAVELLI, Niccolò, “*Al- Amir*”, trad. in arabo di Moumen A., Cairo, Maktabet Ibn Sina, 2004

MACHIAVELLI, Niccolò, *Le Prince*, trad. in francese di Gaille-Nikodimov M., Parigi, Livre de poche, 2000

MACHIAVELLI, Niccolò, *Il Principe*, testo originale e trad. in italiano di MELOGRANI, P., Milano, Bur, 2006

MACHIAVELLI, Niccolò, *Le Prince*, trad. in francese di MENISSIER T., Hatier, Parigi, 2012

NALLINO, Maria, “*Intorno a due traduzioni arabe del Principe del Machiavelli*”*, in,* Rivista mensile *Oriente Moderno*, Anno XI, n.12, (dicembre 1931)

PULLEGA, Paolo, “*Scrittori e idee in Italia*”, Bologna, Zanichelli

SBITI, Mustafa, (2000). “*Ğudur al-mikiaviliya fi Kalila wa Dimna*”, Beirut, Dar al-Farabi, 1982

SPADOLINI, Giovanni e alt., *“Machiavelli nel V centenario della Nascita*”, Bologna, Massimiliano Boni Editore, 1973, p.142-194

VAN TIEGHEM, Paul. “*Précis d’histoire littéraire de l’Europe depuis la Renaissance*”, Paris, Librairie Félix Alcan, 1925

Riferimenti elettronici

ZANCARINI Jean-Claude, *HyperMachiavel. Filologia digitale e traduzioni francesi del Principe nel Cinquecento*. URL: **[**HyperMachiavel_Filologia_digitale_e_trad.pdf**]** Consultato il 26 aprile 2025, ore 16.32

CHALLENGES IN TRANSLATING OR RETRANSLATING CHILDREN'S LITERATURE FOR CONTEMPORARY ADAPTATION

DÉFIS DANS LA TRADUCTION OU LA RETRADUCTION DE LA LITTÉRATURE POUR ENFANTS EN VUE D'UNE ADAPTATION CONTEMPORAINE

PROVOCĂRI ÎN TRADUCEREA SAU RETRADUCEREA LITERATURII PENTRU COPII CU SCOPUL ADAPTĂRII CONTEMPORANE

Asist. Drd. Elena BEJAN
Universitatea de Vest din Timișoara
Bulevardul Vasile Pârvan, nr. 4, Timișoara
elena.bejan@e-uvt.ro

Drd. Carina NAN
Universitatea de Vest din Timișoara
Bulevardul Vasile Pârvan, nr. 4, Timișoara
ioana.nan90@e-uvt.ro

Abstract

Children's literature is a world of play and imagination, and translation and retranslation must faithfully reproduce the framework created in the original work. The difficulties in interpreting these works stem from the playful aspect that must be conveyed in a manner that is understandable in a particular socio-cultural context, but also from expressions characteristic of the source language, especially idiomatic ones. Retranslations are often necessary due to the need to adapt the text to contemporary realities.

Résumé

La littérature pour enfants est un univers ludique et imaginaire, et la traduction et la retraduction doivent restituer fidèlement le cadre créé dans l'œuvre originale. Les difficultés d'interprétation de ces œuvres tiennent à l'aspect ludique qui doit être transmis de manière compréhensible dans un certain espace socioculturel, mais aussi aux expressions caractéristiques de la langue source, en particulier les expressions idiomatiques. Les retraductions sont souvent nécessaires en raison de la nécessité d'adapter le texte aux réalités contemporaines.

Rezumat

Literatura pentru copii este o lume a jocului și imaginației, iar traducerea și retraducerea trebuie să redea cu fidelitate cadrul creat în opera originală. Dificultățile de interpretare a acestor opere sunt date de aspectul ludic care trebuie transmis în maniera înțelegerii dintr-un anumit spațiu socio-cultural, dar și de expresiile caracteristice limbii sursă, în special de cele idiomatice. Retraducerile reprezintă adesea o necesitate datorată nevoii de adaptare a textului la realitățile contemporane.

Keywords: *children's literature; retranslations; playful language; phraseological units; idiomaticity;*

Mots-clés: *littérature pour enfants; retraductions; langage ludique; unités phraséologiques; idiomaticité;*

Cuvinte-cheie: *literatură pentru copii; retraduceri; limbaj ludic; unități frazeologice; idiomaticitate;*

Literatura pentru copii reprezintă o secțiune dedicată atât delectării, cât și dezvoltării viitoarelor generații. Prin intermediul operelor dedicate celor mici sunt transmise informații legate de lumea înconjurătoare (cunoștințe enciclopedice, culturale și moral-sociale) formulate și redate pe înțelesul lor, prin simplitate, cu ajutorul unor tehnici care stârnesc imaginația și dezvoltă interesul. Fantasticul, umorul și ludicul, folosirea unor expresii consacrate în limbă, reprezintă provocări pentru cititor la nivel psihologic, care au un scop, mai degrabă, psihopedagogic. Pentru a servi acest scop în conformitate cu evoluția unei societăți și a limbii, operele consacrate sunt adesea retraduse.

Înțelesul general al termenului de retraducere face referire la traducerea unui text care a fost deja tradus anterior, în scopul creării unei noi versiuni a acestuia în limba-țintă. Retraducerea operelor literare a devenit în ultimii ani un fenomen ce necesită o teoretizare mai aprofundată, aspect abordat atât de traductologi, cât și de traducători.

George Volceanov vorbește despre necesitatea retraducerilor, pornind de la cele două definiții ale „cecității" pe care traductologul egiptean Sameh Hanna le prezenta la Conferința Europeană Shakespeare, în anul 2011, G. Volceanov, parafrazându-l pe acesta, explică în studiul său:

> „(...) Sameh Hanna definea re-traducerea ca pe un act de îmbunătățire a unei traduceri anterioare, pe care re-traducătorul o consideră «oarbă» și «ezitantă». (...) Acestei «cecități» a traducerilor anterioare i se atribuie două înțelesuri atunci când vine vorba despre re-traducere: 1) fie au fost oarbe la sensurile și subtilitățile ale textului-sursă; 2) fie nu au ținut cont de nevoile și așteptările publicului-țintă (reprezentat de cititori sau, în cazul teatrului, de spectatori. În cazul dintâi, traducerea este înfierată drept o simplă adaptare sau, mai grav, drept o simplă versiune ce se abate de la fidelitatea față de original; în cazul din urmă, traducerea este condamnată ca fiind literală, incoerentă sau dezarticulată." (VOLCEANOV, 2019, p. 64).

Retraducerea presupune atât o revizuire critică a tuturor traducerilor anterioare, cât și o actualizare a mesajului textului-sursă în funcție de contextul contemporan. Ea reprezintă în sine o modalitate de interpretare aprofundată, iar scopul ei este acela de a oferi semnificații noi unei opere, fără a-i altera esența originală.

În literatura pentru copii, diferențele culturale și mentalitare au dus permanent la constrângeri traductive care de nenumărate ori au fost depășite prin diferite modalități adaptabile contextului lingvistic specific literaturii pentru copii. Pe lângă dificultățile pe care le ridică frazeologismele, ludicul și umorul au fost și vor fi surse ale problemelor traductive.

Referințe general-teoretice în această privință regăsim în primul rând la Johann Huizinga, care precizează faptul că

> „mie, cel puțin, terminologia îndeobște uzuală referitoare la joc nu mi s-a părut suficientă. Am simțit tot timpul nevoia să dispun de un adjectiv corespunzător substantivului «joc» și care să însemne pur și simplu «ceea ce ține de joc sau de joacă». Jucăuș nu poate servi în acest scop, pentru că are o valoare semantică prea specială. De aceea, fie-mi îngăduit să introduc cuvântul ludic." (HUIZINGA, 2007, p. 12).

Ludicul este acea stare biologică și spirituală deosebită care face parte din viață, iar tot în *Homo ludens* se regăsește ideea că „jocul este mai mult decât un fenomen pur fiziologic sau decît o reacție psihică determinată pur fiziologic. El depășește ca atare limitele unei activități pur biologice sau cel puțin pur fizice. Jocul este o funcție plină de tâlc". (*Ibidem*, p. 12).

Jocul în literatura destinată copiilor devine la nivel lexico-semantic o formă clară a creativității umane, el devenind astfel principalul mod de comunicare dintre personaje, iar comunicarea este joc (jocuri de replici sau de cuvinte).

Acest *ludeo, ergo sum* își găsește locul perfect în textele destinate copiilor, devenind astfel perfect unde instanța infantilă trăiește ludicul ca etapă fundamentală în evoluția sa psihologică, lingvistică, culturală și mentalitară. Există totuși lucruri atât de serioase încât nu pot fi spuse decât în glumă:

> - Dar cine oi fi tu, de nu pot să m-ascund de tine?, ciuli urechile Habarnam.
> - Cine sunt? Repetă glasul. Parcă n-ar știi! Sunt conștiința ta.
> -A! exclamă Habarnam. Tu ești? Atunci stai cuminte la locul tău! Doar nu m-a văzut nimeni. N-are nimeni nimic să-mi spună.
> - Ți-e teamă că te va mustra cineva pentru purtarea ta urâtă? Dar de mine nu ți-e teamă deloc? De fapt, e de prisos. O să te fac să suferi, de n-o să-ți mai fie dragă viața. Cred că-ți dai seama că ți-ar fi mai ușor dacă cineva ar afla ce-ai făcut și te-ar pedepsi pentru asta. [...]
> - Ia ascultă, spuse Habarnam. Unde-ai fost până acum? De ce-ai tăcut până acum? Alți prichindei au conștiința în regulă, la mine e un fel de viperă! Stă pitită și tace...Abia așteaptă să fac ceva ce nu se cuvine, ce pe urmă să mă chinuiască. (NOSOV, 2022, p. 81).

Limbajul literar propriu literaturii pentru copii presupune un semantism particular, dat de gramaticalitatea infantilă. Modul ludic din literatura pentru copii este unul explorativ. Efecte comice date de alegerea numelui propriu al personajelor fac din text un spectacol lingvistic, pentru că numai jucând, îți pot păstra identitatea, iar jocul personajelor, guvernat de legile literaturii, e mult mai serios decât trăitul *tel quel*: „Domnul Mazăre, avocatul ținutului, țâșni ca un bob dintr-o păstaie din dosul ușii unde părea să fi stat toată vremea pitit." (RODARI, p. 16).

Habarnam prezintă un scenariu ludic inedit universului ficțional, iar exprimarea ludică creează o receptivitate mult mai ascuțită decât în alte opere din literatura universală pentru copii, marcând astfel o disponibilitate ludică aparte.

Inițiativa literară a autorului primește conotații ludice și la nivelul construcției textului prin câmpul lexical predominant în operă, fiind adâncit și amplificat prin numeroase antroponime diminutive ludice (mecanicul Șurubel și ajutorul său Piuliță, vânătorul Glonțișor, Peticel, Țintișoara, Cărbunaș, Gâzuța, Iepurica, Pisicuța, Năsturica, Cuișor etc[1]) și prin expresiile frazeologice („шут с ним" p. 32 – „dă-l încolo" p. 24; „край земли" p. 34 – „capătul pământului" p. 26; „придёт конец" p. 35 – „are să se isprăvească" p. 27; „по пустякам спорить" p. 39 – „să te certi pentru fleacuri" p. 35 etc.[2]).

Funcția ludică aduce în prim-plan acea capacitate de a crea asociații verbale de efect (poezii, proverbe, zicători, ghicitori, numărători etc.) apelând la un limbaj simplu, dar insolit,

Psihologul francez André Ombredane explică funcția ludică a limbajului astfel:
„ea apare de timpuriu în jocul copilului, care dezvoltă plăcerea de a fi cauză operând nu numai asupra obiectelor, ci și asupra cuvintelor. Este larg acceptat faptul că limbajul expresiv (cel pe care îl produce copilul efectiv) și cel impresiv (cel pe care îl înțelege) au sfere extrem de

[1] Exemplele sunt extrase din primul volum, *Aventurile lui Habarnam şi ale prietenilor săi.*
[2] Exemplele în limba rusă sunt extrase din Nosov, Nikolai, *Habarnam în Oraşul Soarelui*, ed. Machaon, Moscova, 2018, iar traducerile preluate de la adresa https://ro.scribd.com/document/320965916/Nikolai-Nosov-Habarnam-in-Orasul-Soarelui-pdf (10.11.2025).

diferite, ultimul fiind mult mai larg. Limbajul activ (produs) se naște efectiv din cel pasiv (înțeles), acesta dospind și crescând într-o manieră care premerge creativitatea umană, în care asociațiile la distanță, aparent ilogice, în afara controlului gândirii și al conștiinței, produc scânteia semnificației. Funcția ludică exprimă, pe de o parte, contribuția acumulărilor inconștiente în auto-generarea limbajului la copil, pe de altă parte rolul elementelor implicite ale cuvintelor (rima, aliterația, asonanțele, reduplicările, unificările prin contiguitate).” (POPESCU-NEVEANU, 1976/1977, p. 8-9).

Un aspect important, atât pentru cititorul nativ – care descoperă universul creându-și „tabloul lumii”, cât și pentru traducerile în alte limbi – prin intermediul cărora se descoperă alt univers cultural, este vizat de unitățile frazeologice.

În studiul limbajului articulat, unitățile frazeologice au început să fie analizate ca unități deja formate – *déjà parlé*, deoarece reprezintă o parte importantă a vocabularului care se utilizează în actul lingvistic (expresii care au o frecvență mare în limbă), fiind necesar a înțelege sensul unităților frazeologice și de a se constitui dicționare de frazeologisme.

Grupurile de cuvinte stabile, numite și unități frazeologice, reprezintă îmbinări fixe, unitare, care s-au stabilit prin uz și prin tradiție. Înțelesul, în general idiomatic, nu este dat de suma sensurilor cuvintelor componente ci de toată expresia. Frazeologismele se clasifică în locuțiuni și expresii idiomatice, diferențiindu-se prin nivelul lor de idiomaticitate și expresivitate. Aceste construcții există deja în limbă – fiind înțelese de majoritatea vorbitorilor și reprezentând o bună parte a vocabularului oricărei limbi.

Sensul unitar al unității frazeologice este echivalent cu al unei unități lexicale. Totuși traducerea lor este adesea îngreunată datorită idiomaticității construcției sau specificului cultural diferit. Ca excepție – universaliile sunt mai ușor de interpretat datorită conceptelor comune vizate („тянуть время” – a trage de timp, „время терять” – a pierde timpul [trad. noastră]). Expresiile echivalente universaliilor, chiar dacă pot diferi prin anumite elemente ale construcției perifrastice, redau aceleași concepte („напрягал мозг” p. 136[3] – își forța creierul [trad. noastră], cu sensul de a se concentra; „совесть мучит” p. 86 – îl mustră conștiința [trad. noastră], cu sensul de a simți disconfort sau vină din cauza unor acțiuni sau vorbe incorecte sau neadecvate).

Problemele ridicate de unitățile frazeologice în traduceri sau retraduceri țin, în principal, de idiomaticitatea majorității acestora („уму непостижимо” p. 48 – „încât nimeni n-ar fi în stare să i-o măsoare” p. 43[4]).

Idiomaticitatea reprezintă caracterul unei expresii idiomatice, sensul căreia nu poate fi dat sau sugerat de niciunul dintre elementele componente, fiind greu de înțeles pentru cei care studiază o limbă străină. Traducerea lor nu poate fi făcută cuvânt cu cuvânt deoarece desemnează idei inexistente sau reflectate într-un mod diferit în limba sursă. Datorită acestora au apar din ce în ce mai multe studii de frazeologie contrastivă.

Scopul principal al traducerii este de a nu denatura sensul și de a transmite cât mai fidel emoțiile și aspectele culturii de care aparține opera. Astfel traducătorului îi revine o sarcină dificilă și plină de responsabilitate, având nevoie de cunoștințe temeinice de vocabular și de cultură a fiecărei limbi (cea din care se face traducerea și cea în care se traduce).

Revizuirea sau retraducerea operelor vor ține seamă de schimbările lexicale și frazeologice incluzând inovațiile lingvistice (vocabularul unei limbi se îmbogățește constant). Pe lângă mijloacele cunoscute de îmbogățire internă (derivare, compunere, conversiune), vocabularul se dezvoltă prin apariția frazeologismelor noi – expresiile sau metaforele care devin „tocite”. Printre sursele externe de îmbogățire a vocabularului cu frazeologisme se

[3] Exempu extras din Nosov, Nikolai, *Habarnam în Oraşul Soarelui*, ed. Machaon, Moscova, 2018.

[4] Exemplele în limba rusă sunt extrase din Nosov, Nikolai, *Habarnam în Oraşul Soarelui*, ed. Machaon, Moscova, 2018, iar traducerile preluate de la adresa https://ro.scribd.com/document/320965916/Nikolai-Nosov-Habarnam-in-Orasul-Soarelui-pdf (10.11.2025).

numără calcul, când diverse expresii sunt traduse literal și/sau semantic. Datorită idiomacității și/sau necunoașterii conceptului din limba de proveniență se pot produce anumite calchieri lexicale dar fără a se păstra sensul expresiei („кипятить как самовар” – în rusă semnifică a organiza o petrecere lungă și gălăgioasă, traducerea literală „a fierbe ca un samovar” – semnifică a se agita sau a fi nervos). Astfel de traduceri periclitează esența textului tradus.

Din punct de vedere stilistic frazeologismele dețin o expresivitatea accentuată, după cum remarcă Liviu Groza:

> „Dacă la începuturile constituirii sale, ca preocupare mai mult lexicografică, frazeologia a fost abordată mai ales dintr-o perspectivă didactică (sau contrastivă), ulterior acest domeniu a fost privit dintr-o perspectivă artistico-literară.” (GROZA, 2005, p. 12).

Majoritatea unităților frazeologice, datorită expresivității lor, necesită acuitate sporită la traducere, pentru redarea cât mai fidelă a atmosferei din opera originală.

În retraducerile operelor pentru copii, impuse adesea de conținutul vetust al traducerilor anterioare, se ține seamă evoluția limbii, de schimbările socio-culturale și tehnologice, dar și de posibilitățile contemporane de adaptare și interpretare textuală. Anumite elemente fantastice devin obiecte ale realității (aspiratorul robot, monitorizarea stradală cu ajutorul camerelor video, diverse automatizări) iar anumite exprimări pot „îmbrăca” o altă formă.

BIBLIOGRAFIE

BUCĂ, Marin, EVSEEV, Ivan, *Probleme de semasiologie*, Editura Facla, 1976

BODIȘTEAN, Florica, *Literatura pentru copii şi tineret dincolo de „story”*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2007

CONSTANTINESCU, Muguraș, *Despre retraducere din perspectiva unei istorii a traducerilor*, în Sergiu Cornea (Ed.), *Perspectivele și Problemele Integrării în Spațiul European al Cercetării şi Educației,* Volumul VII, Partea 2*,* Cahul, Universitatea de Stat „Bogdan Petriceicu Hasdeu” din Cahul, 2020

COȘERIU, E., *Teoria limbajului și lingvistica generală: 5 studii*, (ed. N. Saramandu), București: Enciclopedică, 2004

DUMISTRĂCEL, St., *Lexic românesc. Cuvinte, metafore, expresii, ediția a doua cu un Supliment de analiză din perspectivă pragmatică*, Iași: Demiurg Plus, 2011

GROZA, Liviu, *Dinamica unităților frazeologice în limba română contemporană*, [Bucureşti]: EUB, 2005, p. 12

GROZA, L., *Probleme de frazeologie. Studii, articole, note*, [București]: EUB, 2011

HRISTEA, Th., „Frazeologia și importanța ei pentru studiul limbii”, în „Limbă și literatură”, vol. I, 1984, p. 5-14

HUIZINGA, Johan, *Homo ludens: încercare de determinare a elementului ludic al culturii*, trad. din olandeză de H. R. Radian; pref. şi notă biobibliografică de Gabriel Liiceanu, București, Editura Humanitas, 2007

LUNGU-BADEA, Georgiana, *Teoria culturemelor, teoria traducerii*, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2004

LUNGU-BADEA, Georgiana, *Tendințe în cercetarea traductologică,* Timișoara, Editura Universității de Vest, 2005

MUNTEANU, C., *Sinonimia frazeologică în limba română din perspectiva lingvisticii integrale*, Pitești: Independența Economică, 2007

MUNTEANU, Șt., „Paralelisme frazeologice”, în „Limba română”, 6, 1988, p. 505-510

POPESCU-NEVEANU, Paul, *Curs de psihologie generală*. Vol. I – II, București: Editura Universității, 1976/1977, p. 8-9
ROGOJINARU, Adela, *O introducere în literatura pentru copii,* București, Editura Oscar Print, 1999
SAVIN, Petronela, „Direcții de cercetare în frazeologia europeană în lumina lingvisticii integrale coșeriene", în ALIL, tom LI, 2011, p. 381-386
ZAFIU, Rodica, *Studii de lingvistică aplicată*, București, Editura Universității, 2000

Corpus:

NOSOV, Nikolai*, Aventurile lui Habarnam şi ale prietenilor săi*, traducere de Dan Faur și Rodica Cîmpeanu, București, Editura Tineretului, 1960
NOSOV; Nikolai, *Aventurile lui Habarnam şi ale prietenilor săi*, traducere și adaptare de M.V. Dorobanțu și V.E. Vernescu, București, Editura Cristal, 1993
NOSOV, Nikolai, *Aventurile lui Habarnam şi ale prietenilor săi*, traducere de Nina Gafița, București, Editura Humanitas, 2018
НОСОВ, Николай Николаевич, *Приключения Незнайки и его друзей*, Иллюстрации Ольги Чумаковой, Эксмо, 2023
НОСОВ, Николай Николаевич, *Незнайка в Солнечном городе*, Издательство «Махаон», Москва, 2018.
NOSOV, Nikolai, *Habarnam în Oraşul Soarelui*, https://ro.scribd.com/document/320965916/Nikolai-Nosov-Habarnam-in-Orasul-Soarelui-pdf

Dicționare:

BUCĂ, M., *Marele dicționar de expresii românești*, București: Meteor Press, 2011
Dicţionar general de ştiinţe ale limbii, București, Editura Științifică, 1997
Dicționarul ortografic, ortoepic şi morfologic al limbii române, ediția a III-a (DOOM3), București, Editura Univers Enciclopedic, 2021
Dicționarul limbii române, București, Editura Institutului de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti", 2000
Dicționarul explicativ al limbii române, București, Editura Univers Enciclopedic, 2016
Dicționar rus-român, București, Editura științifică, 1964
Dicționar rus-român, Republica Moldova, Editura Arc, 2021
Карманный русско-румынский словарь, Москва, Издательство «Русский язык», 1983

SCIENTIFIC CULTURE / CULTURE SCIENTIFIQUE / CULTURĂ ŞTIINŢIFICĂ

A CENTURY OF FEMININE SURREALISM

UN SIÈCLE DE SURRÉALISME FÉMININ

UN VEAC DE SUPRAREALISM FEMININ

Gabriela GLĂVAN
Universitatea de Vest din Timișoara
gabriela.glavan@e-uvt.ro

Abstract

The paper aims to map a series of contexts of female Surrealist art, directing critical attention toward the literary and visual work of the American artist Dorothea Tanning. Despite the originality of the symbolic and semantic transfer between the two creative media in which Tanning shaped her long career, she belonged to a generation of women artists who delineated a distinct space within Surrealism. Alongside Leonora Carrington, Remedios Varo, Leonor Fini, and Frida Kahlo, Tanning transformed an avant-garde dialect into a language that does not hesitate to foreground elements and themes specific to feminine experience: motherhood (and the refusal of it), authority, corporeality, creativity, the rejection of normativity, and resistance to the patriarchal primacy of tradition.

Résumé

L'étude se propose de cartographier une série de contextes de l'art féminin surréaliste, en orientant l'attention critique vers l'œuvre littéraire et plastique de l'artiste américaine Dorothea Tanning. Malgré l'originalité du transfert symbolique et sémantique entre les deux médiums créatifs dans lesquels Tanning a façonné sa longue carrière, elle a fait partie d'une génération d'artistes qui ont délimité un espace distinct à l'intérieur du surréalisme. Aux côtés de Leonora Carrington, Remedios Varo, Leonor Fini et Frida Kahlo, Tanning a converti un dialecte des avant-gardes en un langage qui n'hésite pas à mettre en lumière des éléments et des thématiques spécifiquement féminines : la maternité (et son refus), l'autorité, la corporalité, la créativité, le refus de la normativité et la résistance à la primauté patriarcale de la tradition.

Rezumat

Lucrarea își propune să cartografieze o serie de contexte ale artei feminine suprarealiste, focalizând atenția critica asupra operei literare și plastice a artistei americane Dorotheea Tanning. Cu tot caracterul original al transferului simbolic și semantic între cele două medii creative în care Tanning și-a conturat îndelungata carieră, aceasta a făcut parte dintr-o generație de artiste care au delimitat un spațiu aparte în interiorul suprarealismului. Alături de Leonora Carrington, Remedios Varro, Leonor Fini și Frida Kahlo, Tanning a convertit un dialect al avangardelor într-un limbaj ce nu ezită să aducă în atenție elemente și tematici specific feminine: maternitatea (și refuzul acesteia), autoritatea, corporalitatea, creativitatea, refuzul normativității și al adaptării la primatul patriarhal al tradiției.

Keywords: *surrealism; maternity; the gothic; the infantile; female authority;*

Mots-clès: *surréalisme; maternité; le gothique; l'infantile; l'autorité féminine;*

Cuvinte-cheie: *suprarealism; maternitate; gotic; infantil; autoritate feminină;*

Explorarea avangardelor istorice și a zonelor lor de interferență cu alte domenii ale culturii și literaturii reprezintă o preocupare recentă a teoreticienilor care s-au arătat interesați de transferul și conexiunea dintre ficțiune, biografie, memorialistică și artele plastice. M-a interesat, în mod aparte, arta plastică și creația literară a Dorotheei Tanning, pictor, sculptor și scriitoare americană, a cărei longevitate creativă și originalitate a viziunii au conturat un destin artistic neobișnuit. Cercetătorii preocupați de arta sa (Catriona McAra, Victoria Carruthers, Katharine Conley) au integrat, în cercetările dedicate cărților și operelor Dorotheei Tanning, atât o încercare de localizare a componentei identității feminine în curentul suprarealist, cât și una ce vizează explorarea infantilului, a reprezentărilor alegorice ale copilăriei și imaturității. Tanning este autoarea unui singur roman, *Chasm: A Weekend* (*Abisul: un weekend*), publicat în 2002, după mai bine de patru decenii de cizelare. Opera plastică și cea literară se completează aici în corespondențe și conexiuni dramatice, de o expresivitate barocă și extravagantă. Formată în spiritul unei generații de artiste ce a inclus nume precum Leonora Carrington, Remedios Varo, Leonor Fini sau Frida Kahlo, Tanning și-a creat un dialect propriu și un regim artistic ce a traversat numeroase metamorfoze de-a lungul celor șapte decenii de activitate. Intervențiile critice, tot mai numeroase după moartea, la 102 ani, în 2012, a artistei, caută să identifice nu punțile de dialog dintre arta acestor femei intelectuale, posesoare ale unor capacități creative ce au modelat paradigma suprarealismului târziu în arta occidentală, ci și modul în care imaginarul operelor lor reunește elemente convergente din mai multe zone expresive.

Dimensiunea vizuală a ficțiunii suprarealiste Abisul: un weekend este conturată în proximitatea unei viziuni originale a artistei, care și-a conceput opera ca pe un întreg organic, închegat în jurul unor teme-etalon: copilăria, feminitatea de graniță, ambiguitatea erotică, violența, sugestivitatea sexuală sau autobiografia. Preocuparea Dorotheei Tanning pentru maternitate, copilărie, adolescență și imaturitate completează un tablou tematic vast și poate fi încadrată într-o tendință mai largă, cuprinzând artiști din toate spectrele imaginarului avangardelor istorice. De la conceptualizările înalte ale suprematismului rus și până la jocularitatea parodică a pop-art-ului, apropierea avangardei de imaginarul copilăriei s-a susținut pe o serie de conectori ce au pus în legătură cele două lumi aparent incongruente – fascinația avangardei față de potențialul nelimitat al embrionarului, al infantilului și imaturității, predilecția pentru joc, imitație și libertate expresivă, primatul eliberării de forme fixe, matrici, modele și tradiții, precum și o anumită fetișizare a noului, a ceea ce se află, într-o suspensie temporală perpetuă, mereu la început. Romanul *Abisul...,* al Dorotheei Tanning, realizează însă mai mult decât o transpunere a viziunii plastice a artistei în literatură: este un manifest autentic al unei metamorfoze organice a temelor și conceptelor recurente ce definesc arta unei creatoare aflate mereu pe poziții de adversitate în raport cu propriile norme și strategii. Arheologie și oracol, Abisul... este o genealogie fantastică și deopotrivă o ficțiune ce conturează, într-un limbaj reunind imagini arhetipale, deopotrivă vizuale și verbale, destinul unui copil-miracol, Destina Meridian. Acest personaj are rolul unui fetiș artistic complex, în care Tanning intersectează mai multe elemente definitorii ale viziunii sale, elaborate ca dialect suprarealist particular. În primul rând, Destina este liantul ce aproprie viziunea lui Tanning de cea a goticului, dat fiind dramatismul genealogiei sale. Destina este descendenta unui lung șir de femei revoltate, nesupuse, purtând toate același nume, Destina. Tanning operează cu un tip de simbolism ce traversează spațiul ekphrasis-ului (deși, dacă îl invocăm pe Genette și teoria lui despre ekphrasis (GENETTE, 1982, p. 136) pe care îl consideră mai degrabă o categorie statică, descriptivă, decât una dinamică, narativă, vom constata că Tanning se situează și aici pe un fel de muchie) și pătrunde într-un teritoriu al alegoriei. Istoric, povestea strămoașelor Destinei Meridian (povestea Destinelor, mai bine zis) începe în secolul al șaptesprezecelea, odată cu procesele vrăjitoarelor din Salem, atunci când prima Destina este acuzată de vrăjitorie

pentru că scria poezii. Ea și fiica sa, botezata tot Destina, declanșează complicata genealogie ce va culmina, peste aproape trei secole, cu nașterea protagonistei romanului:

> „Mama, fire visătoare și introspectivă, își petrecea orele îndelungate ale serilor, după ce fetița adormea, scriind versuri adresate întotdeauna unui anume «tu». Le ținea ascunse sub cheie; au fost descoperite mai târziu, în timpul procesului în care era acuzată de vrăjitorie, iar judecătorii au decis că versurile îi erau adresate diavolului însuși. Poemele ei, mult invidiata sa frumusețe, precum și opalul de foc (un suvenir adus de Thomas din călătoriile lui exotice) au fost îndeajuns pentru a o trimite să ardă pe rug în timpul vânătorii de vrăjitoare din 1692.
>
> Salvarea fetiței s-a datorat mărinimiei unei vecine, care a venit în fugă la școală, a luat-o pe Destina și a adus-o la han. Acolo, o caravană nomadă se pregătea de plecare, iar copila buimăcită a fost aruncată în ea fără nicio vorbă, în timp ce caravana pornea. Fetița avea șapte ani." (TANNING, 2004, p. 7-8, trad. mea.)

O direcție importantă în explorarea operei Dorotheei Tanning este reprezentată de investigarea acesteia în conexiune cu studiile feministe și de gen. Alături de alte artiste suprarealiste, precum Leonora Carrington sau Frida Kahlo, Tanning a fost intens discutată în proximitatea ideologiei culturale feministe. Identitatea feminină este unul dintre reperele artei lui Tanning, fapt dovedit de o evidentă prevalență a personajelor feminine prezente în opera ei plastică sau în roman. Transformarea acestui arhetip într-un vector al puterii și autorității a fost discutată în proximitatea unei lecturi psihanalizante a operei sale, așa cum procedează, în studii recente, Catriona McAra (2023) și Anna Watz (2023). Aceste cercetătoare explorează una dintre fațetele cele mai complexe ale abordării femininului de către Dorothea Tanning – maternitatea. În toate operele sale, fie că e vorba de creația plastică sau de cea de ficțiune, Tanning imaginează contexte în care maternitatea apare deformat, hiperbolizată sub forma unui atașament sadic sau ca descendență problematică. Copilăria, tema-fetiș a artei sale de factură suprarealistă, este adesea pusă în legătură cu maternitatea, ca sub un spectru incert, nu de puține ori marcat de amenințarea absenței, a morții și abandonului. Tanning instituie o nouă paradigmă prin modul în care reușește să contureze un spațiu în care maternitatea este developată dual, dintr-un unghi de vedere literar și unul conex, aparținând artelor vizuale.

Tanning desfășoară un arsenal complex de figuri materne ce contrazic, prin chiar iconografia lor, tradiția reprezentării madonei în arta occidentală. Cu toate acestea, intențiile ei de a submina și destabiliza acest palier clasic trebuie legate de lunga tradiție a culturii țesute, timp de secole, în spațiul european, în jurul maternității și al copilului. Așa cum observă Stewart Buettner (1987), reprezentarea maternității în pictura modernă europeană a presupus un proces complex și îndelungat. Începând cu epoca luminilor, mai ales cu *Emile*, al lui Rousseau (1762), amplificată în romantism, imaginea mamei și a copilul conturează o iconografie puternic determinată de spiritul epocii. În perioada ce precedă Revoluția Franceză, copilul avea un cu totul alt statut față de cel dobândit pe parcursul următoarelor două secole, când prezența sa în interiorul familiei devine tot mai semnificativă, dobândind multiple straturi de relevanță. Dacă înainte de afirmarea principiilor despre educație ale lui Rousseau copilul avea un loc relativ instabil în interiorul familie, legătura dintre părinți și copii fiind aproape inexistentă (copiii erau crescuți în afara familiei în aristocrația franceză), în primele decenii ale secolului al nouăsprezecelea paradigma cunoaște o schimbare radicală. În primul rând, cultura medicală asimilează aceste noi direcții, recomandând imperios alăptarea nou-născuților de către mamele lor, precum și coagularea unor legături de familie stabile. În timpul celei de-a Treia Republici Franceze, o nouă viziune imprimă o nouă conduită în relațiile dintre părinți și copii, odată cu apariția unei instituții dedicate îngrijirii copiilor pe perioada în care mamele se află la muncă. Două artiste franceze, Berthe Morisot și Mary Cassat adoptă, în pictura lor, reprezentări ale mamei cu copilul ce modifică subtil arhetipul creștin bine ancorat în tradițiile

sale. Această componentă laică, arondată impresionismului, conferă o nouă configurație raportului dintre mamă și copil. Tablouri precum *Sora artistei, Edma, şi fiica ei, Jeanne* (1872) sau *La marginea pădurii* (Edma și Jeanne) (1872) certifică integrarea copilului într-un spațiu social în care primează relația cu mama. Deceniile ce au urmat până în anii 1930, când se afirmă prima generație de artiste suprarealiste ce abordează maternitatea și filiația într-o manieră radical modernă conturează o serie de problematici relevante pentru modul în care se va contura criza pe care aceste artiste o vor detalia în plastica lor. În capitolul *Figura mamei în romanul suprarealist* (*The Mother Figure in the Surrealist Novel*), Anna Watz argumentează că percepția generală a maternității se contura în termenii unei incompatibilități funciare cu viața artistică. Tanning, Varo, Fini, Oppenheim sau Kahlo reprezintă maternitatea în termeni eminamente negativi, confirmându-și propria ambivalență în raport cu subiectul. Tanning declara într-un interviu că nu și-a dorit niciodată copii, deoarece „mi-ar fi distrus viața. E bine dacă ești bogat, dar noi eram săraci" (WOOD, 2004). Cu toate acestea, cazuri precum cel al lui Jacqueline Lamba, soția lui Breton, care își abandonează cariera în favoarea maternității, sunt grăitoare pentru modul în care această generație de artiste percepe o latură a existenței pe care nu o poate reconcilia cu ritmul creativității și al dedicării totale, chiar și într-un tempo episodic. În tabloul *Hrană cerească* (1958), Remedios Varo ilustrează o femeie captivă într-o colivie, frântă de epuizare și așezata la o masă. Atașată de masă e o mașină de tocat carne, care însă mărunțește o substanță ce vine de sus, din cerul nocturn înstelat, printr-un dispozitiv ca un furnal. Femeia hrănește cu praf de stele luna, creatură fantastică aflată în captivitate într-o colivie. O hrănește cu gestul mecanic al unei mame pe care responsabilitatea dependenței copilului cu viața o strivește și o transformă într-o prezență golită de substanță, spectrală. Cu toate că, în contextul operei lui Varo, tabloul are mai degrabă rolul unei arte poetice decât al unei declarații despre politica maternității în raport cu creativitatea, rețeaua de semnificații la care face aluzie este cât se poate de clară. Whitney Chadwick vede în el o mostră de „izolare maternă în fața solicitărilor copilului" (1985, p. 131). Meret Oppenheim ilustrează maternitatea în termenii unei violențe ce suprimă viața – în tabloul *Votivbild (Würgengel) (Imagine votivă (Îngerul care sugrumă))*, din 1931, o figură ambiguă, ca desprinsă din recuzita unui cabaret, ține în mâinile ridicate un prunc decapitat, însângerat, pe care pare că tocmai l-a ucis. Frida Kahlo, pentru care teritoriul corpului a devenit un spațiu al violenței și degradării prin boală, recreează un teritoriu simbolic al maternității dominat de moarte. *Naşterea mea* (1932) e o ilustrare brutală a procesului fiziologic al nașterii, cu o mamă decedată întinsă pe un pat, având capul acoperit de un cearșaf. Dintre picioarele ridicate și desfăcute, din vaginul femeii, apare capul unui copil încă nenăscut. Apartenența biologică la corpul mort al mamei și alegoria mamei ca absență sunt două dintre reperele cele mai semnificative ale modului în care Dorothea Tanning construiește reprezentarea conceptului în arta sa plastică și în romanul *Abisul*. Putem invoca aici ideea lui Magdalene Redekop, care vorbește despre o „mamă simulacru" (REDEKOP, 1992, p. 4), proiectată în situația în care adevărata reprezentare a mamei nu putea fi articulată. E important de menționat că maternitatea reprezintă liantul ce conectează opera artistei americane atât la dramatismul excesiv al goticului (ca reper al unei tradiții romantice a nesupunerii, independenței și revoltei) cât și la cadrele atent cultivate ale suprarealismului. Analize recente ale modului în care maternitatea asociată goticului persistă în conștiința artistică a modernității (BECKER, 1999; LUNA 2004; WILLIAMS, 2025) confirmă faptul că tema permite reinterpretări la fel de vaste precum amploarea exceselor pe care le codifică. Mama absentă, moartea mamei, filiația problematică, asumarea unei moșteniri preluate dintr-o genealogie exclusive feminină, toate sunt tematizări de sorginte gotică pe care Tanning le redirijează spre matricea romanului *Abisul*.

După un preambul cu rol de introducere, în care este descrisă descendența Destinei, alcătuită dintr-un lung șir de femei purtând același nume, mica eroină a romanului, fetița în vârstă de șapte ani Destina Meridian, este descrisă ca o făptură fantastică, stăpână a locului,

strălucind în întunericul sufrageriei somptuoase a conacului Windcote. Așa cum argumentează Victoria Carruthers (2011) în studiul său despre influența goticului în opera lui Tanning, filonul cel mai relevant pe care s-a articulat această conexiune este cel al recurenței aproape obsesive a interioarelor. Tanning a păstrat de-a lungul vieții o serie de imagini definitorii din copilărie, una dintre acestea fiind cea a unui banal element de decor – în casa copilăriei, mărturisește în autobiografia sa, „nimic nu se întâmpla, în afară de tapet" (Tanning, 2001, p. 16). Spațiul domestic devine potrivnic și alienant, iar prezențele ce îl locuiesc resimt din plin această stranietate insurmontabilă. Camere cu uși întredeschise, holuri ca de hotel și încăperi misterioase ce se deschid în labirinturi fără sfârșit, toate semnalează pericole și amenințări fără nume, a căror pregnanță și materialitate deformează însă relația fundamentală cu spațiul. Teoreticienele Mieke Bal și Susan Stewart au identificat o serie de modalități prin care spațialitatea devine una dintre dimensiunile centrale prin care ne atașăm de texte și de obiecte. Catriona McAra preia aceste cadre când analizează romanul lui Tanning sub forma unei „stratigrafii" (MCARA, 2017), punând încă o data în evidență coordonata spațială pe care se coagulează metamorfozele tensiunii gotice într-una suprarealistă. Deloc de neglijat este componenta subversiunii și a protestului - mamele revoltate din genealogia Destinei caută să rescrie, de fapt, întregul destin feminin prin puterea exemplului propriu. Cu toate că proiectează o vastă istorie familială marcată de femei care traversează oceanul și înfruntă orice anatemă de dragul unei chemări subiective, Tanning construiește atent eșafodajul biografic al Destinei Meridian, cea care va schimba geografia așezării femininului într-o nouă matrice:

> „În 1937, preaiubita ei fiică Destina, acum în vârstă de șaptesprezece ani, a fost literalmente răpită de emisarii tatălui său, Baronul Heinrich, și adusă înapoi în vila acestuia. Acolo, dezamăgirea bruscă s-a transformat în plictiseală și regret. Omniprezența fascismului nu părea să-l deranjeze pe baron care, de fapt, nu arăta că ar avea ceva împotriva acestuia.
> Ceea ce-i fusese prezentat Destinei ca un stil de viață mai civilizat, îi părea copilei, în mod izbitor, sinistru și ireal; își formase un spirit independent în casa din deșert. Împiedicată de o teribilă neputință să fugă înapoi la mamă și la îndrăgitele ei dune, cutreiera adesea împrejurimile câmpiei. O idilă cu un tânăr din sat, aflat în permisie din armată, a dus la o „situație" intolerabilă pentru nobila ei familie, iar Baronul, dezgustat, a aranjat repede s-o mărite cu un cunoscut. Acest bărbat era Raoul Meridian. Fetița ei, născută în primăvara următoare (1941) și botezată Destina, va purta numele lui, în timp ce el pleca singur să ia în primire moșia americană a soției, locuind acolo, unde trebuia să suporte și prezența mamei ei, ca parte din înțelegere. Baroneasa a așteptat ani de zile în casa veche întoarcerea fiicei;
> Meridian întotdeauna găsea câte un motiv pentru a-i amâna venirea. În tot acest timp, s-a ocupat de construirea unui edificiu straniu, despre care spunea că ar fi destinat primirii ei. Șaptesprezece ani au trecut astfel, și așa s-a născut Windcote. Întorcându-se în Europa cu una dintre etern misterioasele sale treburi, a aflat că soția îi murise iar îndurerata ei fiică, în vârstă de șaptesprezece ani, era însărcinată fără a ști cine-i tatăl. N-a cercetat, n-a pus întrebări – s-a oferit s-o ia în căsătorie. A reușit să evite ceea ce în ochii lumii ar fi părut o șocantă mărturisire prin faptul că a dus-o la Windcote, unde, după cum vom vedea, ea a născut o fetiță (1958), și apoi și-a pus capăt zilelor. Acea fetiță e Destina Meridian, iar cititorul e pe cale să o cunoască." (TANNING, 2004, p. 26).

Robert Miles inventariază succint elementele predilecte ale goticului, sau, cum le numește el, „ingredientele tipice ale genului gotic: castelul dărăpănat, coridoarele și temnițele întortocheate, domnița aflată în primejdie, răufăcătorul urmăritor, lacom și de obicei «îmbătrânit», peisajul sublim, vremea neobișnuită, spectrele, cadavrele, bandiții – ca să nu mai vorbim de manuscrise descoperite, lumânări pâlpâitoare sau gemete misterioase"(MILES

1995, p. 2-3). Tanning se folosește de toată această recuzită pentru a genera o atmosferă de glamour și teroare când desfășoară o ficțiune despre un weekend de plăceri extravagante, crimă și violențe inimaginabile orchestrate de micuța și misterioasa Destina la Windcote, moșia tatălui său, milionarul excentric Raoul Meridian. Destina răzbună, printr-o teribilă violență purificatoare, destinul potrivnic al tuturor predecesoarelor sale, străbunici prin veacuri, care și-au croit singure drumul și au plătit această independență cu viața. Transferul în imaginar are loc tot prin intermediul artei plastice, care infuzează, în acest caz, textul literar cu o întreagă suită de reprezentări simbolice și alegorice conferind semnificație și greutate legăturii dintre arta plastică a scriitoarei și ficțiunea artistei plastice. Cu toate că nu e singura artistă suprarealistă care scrie complex și profund despre maternitate (aici pot fi invocate, cu limitări și ajustări, și Leonora Carrington sau Leonor Fini, ambele autoare ale unor romane de factură suprarealistă), Tanning este singura în opera căreia oglindirea dintre literatură și arta plastică este atât de fidelă și acută. Seria *Maternitate*, începută în 1946 și încheiată în anii ’70, materializează, într-o epopee vizuală tributară fascinației suprarealist-gotice față de exces și violență, instantanee ale eșecului repetat de a da consistență convenției dogmatice despre maternitate ca renunțare de sine și dăruire completă. Primul tablou al seriei înfățișează o mamă obosită, cu fața ștearsă de epuizare, ținând în brațe un prunc, prinsă între niște uși deschise într-un peisaj deșertic. Gradual, celelalte tablouri ale seriei degradează dispunerea inițială în violență și moarte.

Maternitatea închide, astfel, un circuit aproape tragic, prin care artista recuperează o dimensiune gotică doar pentru a afirma un proiect radical. Într-o interpretare mai temperată, această serie, ce poate ușor funcționa ca ilustrare a spiritului romanului *Abisul*, reflectă atât dificultatea și suferința asumării rolului matern, cât și regretul, transformat în triumf, că artista poate rămâne, până la capăt, cadrul matern pur al operei și creațiilor sale.

BIBLIOGRAFIE

BUETTNER, Stewart, Images of Modern Motherhood in the Art of Morisot, Cassatt, Modersohn-Becker, Kollwitz, *Woman's Art Journal*, Autumn, 1986 - Winter, 1987, Vol. 7, No. 2 (Autumn, 1986 - Winter, 1987), p. 14-21

GENETTE, Gerard, *Figures of Literary Discourse*, New York, Columbia University Press, 1982

LUNA, Alina M, *Visual Perversity: A Re-articulation of Maternal Instinct*. Lanham, Maryland, Lexington Books, 2004

HARRIS, Ann Sutherland; Nochlin, Linda, *Women artists, 1550-1950*, Los Angeles, Los Angeles County Museum of Art, 1981

BAL, Mieke, Autotopography: Louise Bourgeois as Builder in *Biography*, 25 (1) (Winter), 2002

COSPER, Darcy, Review: Chasm: A Weekend in *Artforum*, 11:3 (October/November), 2004

BECKER, Susanne, “Filiation” in *Gothic Forms of Feminine Fictions*. Manchester: Manchester University Press, 1999

CARRUTHERS, Victoria, Dorothea Tanning and Her Gothic Imagination in *Journal of Surrealism and the Americas* 5(1-2), p.134-158

CHADWICK, Whitney, *Women Artists and the Surrealist Movement*. Boston, Mass.: Little, Brown, 1985

FabsCONLEY, Katherine, Safe as Houses: Anamorphic Bodies in Ordinary Spaces: Miller, Varo, Tanning, Woodman in Patricia Allmer (ed.). *Angels of Anarchy, Women Artists and Surrealism*. Munich.Berlin. London, New York, Prestel, 2009, p. 46-53

MCARA, Catriona, "(Re-)reading (Post-)Surrealism Through Dorothea Tanning's *Chasm*: The Femme-enfant Tears Through the Text" in A. Kérchy (ed.). Postmodern Reinterpretations of Fairy Tales: How Applying New Methods Generates New Meanings The Edwin Mellen Press, p. 421-442, 2011

MCARA, Catriona, Surrealism's Curiosity: Lewis Carroll and the Femme-Enfant in *Papers of Surrealism* 9, 2011, p. 1-25

MCARA, Catriona, Feminist-Surrealism in the Contemporary Novel in Anna Watz (ed.). *A History of the Surrealist Novel*. New York: Cambridge University Press, 2023, p. 348-363

MILES, Robert, *Ann Radcliffe: The Great Enchantress*, Manchester, Manchester University Press, 1995

REDEKOP, Magdalene, *Mothers and Other Clowns. The Stories of Alice Munro*, London and New York, Routledge, 1992

STEWART, Susan. 1984. *On Longing: Narratives of the Miniature, the Gigantic, the Souvenir, the Collection*. Durham and London: Duke University Press

TANNING, Dorothea, *Birthday*, Santa Monica: Lapis Press, 1986

TANNING, Dorothea, *Between Lives: an Artist and her World*. New York: W.W.Norton &Co, 2001

TANNING, Dorothea, *Chasm: A Weekend*. London: Virago Press, 2004

WILLIAMS, Sara, *The Maternal Gaze in the Gothic*. New York: Palgrave Macmillan, 2025

WATZ, Anna (ed), *A History of The Surrealist Novel*. New York: Cambridge University Press, 2023

WOOD, Gaby, "I've always been perverse". Interview with Dorothea Tanning. The Observer 7 http://www.theguardian.com/artanddesign/2004/aug/15/art.fiction [Accesat în 10 septembrie 2025], 2004

THE BANAT INTELLECTUALS CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA AND VINCENȚIU BABEȘ IN 19TH-CENTURY ARAD

LES INTELLECTUELS DE BANAT CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA ET VINCENȚIU BABEȘ DANS L'ARAD DU XIXe SIÈCLE

INTELECTUALII BĂNĂȚENI CONSTANTIN DIACONOVICI LOGA ȘI VINCENȚIU BABEȘ ÎN ARADUL SECOLULUI AL XIX-LEA

Dr. Maria Alexandra PANTEA
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" Arad
mariapantea82@gmail.com

Abstract

The existence of an Orthodox bishopric as early as the beginning of the 18th century and the establishment of important schools such as the Preparandia and the Theological Institute at the beginning of the 19th century led to the transformation of Arad into an important cultural center for the local Romanians. Throughout the 19th century, prominent figures were active in Arad around the Preparandia and the Theological Institute, distinguishing themselves as leaders of the Romanians in these territories and contributing to their national emancipation. The beginnings of the activity of the two Banat intellectuals, Constantin Diaconovici Loga and Vincențiu Babeș, are connected to the intellectual milieu of Arad. We can observe that important Romanian intellectuals were active in Arad and that they were supported by the two Banat figures at various moments, a fact which transformed Arad, by the end of the 19th century, into the most important cultural center of Orthodox Romanians in the Dual Monarchy.

Résumé

L'existence d'un évêché orthodoxe dès le début du XVIIIe siècle et l'ouverture d'écoles importantes telles que la Préparandia et la Faculté de Théologie au début du XIXe siècle ont conduit à la transformation d'Arad en un centre culturel majeur pour les Roumains de la région. Au cours du XIXe siècle, des personnalités marquantes ont été actives à Arad autour de la Préparandia et de la Faculté de Théologie, se distinguant comme des leaders des Roumains de ces territoires et contribuant à leur émancipation nationale. Les débuts de l'activité des deux intellectuels banatins, Constantin Diaconovici Loga et Vincențiu Babeș, sont liés au milieu aradéen. Nous pouvons constater que d'importants intellectuels roumains étaient actifs à Arad et qu'ils furent soutenus par les deux Banatins à divers moments, ce qui transforma Arad, à la fin du XIXe siècle, en le plus important centre culturel des Roumains orthodoxes de la monarchie dualiste.

Rezumat

Existența unei episcopii ortodoxe încă de la începutul secolului al XVIII-lea și deschiderea unor școli importante precum Preparandia și Teologia la începutul secolului al XIX-lea au dus la transformarea Aradului într-un important centru cultural pentru românii din zonă. Pe parcursul secolului al XIX-lea la Arad au activat în jurul Preparandiei și al Teologiei importante personalități care s-au remarcat ca lideri ai românilor din aceste teritorii, contribuind la emanciparea națională a românilor. Începuturile activității celor doi intelectuali bănățeni, Constantin Diaconovici Loga și

Vincențiu Babeș se leagă de lumea arădeană. Putem constat că la Arad activau importanți intelectuali romani care au fost susținuți de cei doi bănățeni în diferite momente fapt ce a transformat Aradul la sfârșitul secolului al XIX-lea în cel mai important centru cultural al românilor ortodocși din monarhia dualistă.

Keywords: *Romanians; school; church; culture; emancipation;*

Mots-clés: *Roumains; école; église; culture; émancipation;*

Cuvinte-cheie: *români; școală; biserică; cultură; emancipare;*

La Arad a avut loc în 1812 deschiderea Preparandiei, „unde au fost numiți ca profesori cei mai luminați bărbați din vremurile de atunci". Dintre ei amintim pe intelectualul bănățean Constantin Diaconovici Loga, alături de Dimitrie Țichindeal și Iosif Iorgovici. În 1822, tot la Arad și-a deschis porțile și școala teologică. Organizarea celor două școli și funcționarea lor a marcat un pas important în procesul de modernizare a societății românești din Banat și Crișana. Profesorii celor două școli au fost cei care au avut un rol major în răspândirea ideilor iluministe și în aceste teritorii, contribuind la luminarea poporului și apoi la formarea unei elite.

Constantin Diaconovici Loga (1770-1850)

Constantin Diaconovici Loga, absolvent al Facultății de Drept din Pesta, și-a început activitatea în 1809 ca profesor la o școală românească din Pesta. Este cel care a reușit a trezi conștiința națională, pentru că a susținut ideea slujirii în limba română în biserica ortodoxă din Pesta. Ajuns la Arad în 1812, Constantin Diaconovici Loga a predat orele de limba română, dar s-a și afirmat ca un important cărturar, adept al ideilor iluminismului. În calitate de profesor a încercat să le pună în practică, adaptându-le problemelor cu care se confrunta societatea românească și contribuind la dezvoltarea unei gândiri pedagogice moderne. Astfel a ajuns unul dintre intelectualii proeminenți ai epocii. Este cel care a avut o viziune despre școală și rolul acesteia într-o societate care începea să se modernizeze, susținând că școala nu trebuie să dea „tinerilor numai cunoștințe, ci și să îi educe în spiritul altruismului și patriotismului. Tânărul trebuie să fie astfel pregătit în școală încât să fie apt pentru viață" (TEODOR, GHIȘE, 1972, p. 35).

Bun cunoscător al problemelor cu care se confrunta societatea, în 1816 a fost numit director al Preparandiei arădene si s-a remarcat ca un „pedagog erudit" (CIOROGARIU, 1926, p. 335). Diaconovici Loga a continuat munca predecesorului său, bănățeanul Dimitrie Țichindeal, și a susținut lupta pentru „desrobirea bisericii române de sub stăpânirea ierarhiei sârbești" (BOTIȘ, 1922, p. 388) și numirea unui episcop român la Arad. În calitate de profesor și director al Preparandiei, Constantin Diaconovici Loga a trebuit să facă față politicii de maghiarizare, dar și presiunilor venite din partea ierarhilor sârbi, fiind cel care a reușit a salva Preparandia arădeană, care și-a păstrat caracterul de școală românească.

Constantin Diaconovici Loga rămâne un important profesor și intelectual, care a contribuit la răspîndirea ideilor luministe în lumea românească puternic marcată un spirit arhaic. Este cel care a scris la Arad mai multe lucrări, cea mai importantă fiind *Gramatica*

românească, lucrarea care a fost publicată în 1822 la Tipografia din Buda. Aceasta a fost folosită timp de trei decenii ca manual școlar pentru elevii Preparandiei arădene. Prin lucrarea apărută la un deceniu de la deschiderea școlii arădene autorul arată că are ca scop „îndreptarea tinerilor" (POPEANGĂ, 1979, p. 171). Peste mai bine de un secol Onisifor Ghibu avea să aprecieze lucrarea ca fiind un „monument cultural și pedagogic care a contribuit într-o mare măsură nu numai la progresul limbii românești, ci și la progresul moral al întregii epoci" (POPEANGĂ, 1979, p. 173).

Constantin Diaconovici Loga a fost și autorul unor lucrări ca *Abecedare*, *Caractere caligrafice*, *Ortografie sau dreapta scriere*, care au fost folosite ca manuale școlare în școli din Transilvania, Țara Românească și Moldova. Este cel care a luptat pentru tipărirea unor cărți prin care să se contribuie la luminarea românilor. În acest scop în 10 mai 1823 Constantin Diaconovici Loga solicită un „împrumut din fondul școlilor naționale pentru a putea să tipărească la Buda cărți care să contribuie la înaintarea culturală a românilor" (POPEANGĂ, 1979, p. 216). A activat la Arad până în 1830, când a fost numit director al școlilor românești și sârbești din confiniul militar banatic și a pus bazele Preparandiei din Caransebeș. În cei 18 ani de activitate la Preparandia din Arad, Constantin Diaconovici Loga a elaborat un întreg program cultural menit să asigure „promovarea culturală a poporului" (POPEANGĂ, 1979, p. 171). Putem constata că Constantin Diaconovici Loga, un bănățean format în spiritul ideilor luministe, a devenit un fiu al Aradului, contribuind la modernizarea acestuia. Prin activitatea desfășurată la Arad și Caransebeș, Diaconovici Loga se înscrie alături de Dimitrie Țichindeal și Samuil Vulcan în rândul ctitorilor învățământului modern românesc din Banat și Crișana. Ei sunt cei care au luat o serie de măsuri prin care au urmărit culturalizarea și luminarea românilor, fapt ce va determina apariția unei elite românești.

Activitatea începută la Arad de Constantin Diaconovici Loga a fost continuată în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de Vincențiu Babeș. Născut în 1 ianuarie 1821 la Hodoni, în actualul județ Timiș, s-a bucurat de o educație aleasă, dobândită în școlile din Timișoara, Seghedin și Karlowitz.

Vincențiu Babeș (1821-1907)

Vincențiu Babeș face parte din seria intelectualilor bănățeni care s-au format și mai târziu au activat în școlile arădene și a susținut cauza acestora în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. La îndemnul episcopului Timișoarei, în perioada 1842-1844, Vincențiu Babeș a studiat teologia la Arad, unde s-a remarcat prin preocupările sale literare. În 1844 a absolvit studiile teologice cu calificativul eminent. A urmat apoi studiile juridice la Pesta, iar după terminarea acestora în 1846 se întoarce la Arad și își începe cariera juridică, fiind numit membru al Tablei regești judiciare. Ajuns la Arad, a fost remarcat de foștii săi profesori, dar și de directorul Preparandiei, lugojeanul Constantin Ioanovici. Atras de intelectualii care activau în jurul episcopiei și al celor două școli arădene, Vincențiu Babeș a acceptat a se pune în slujba învățământului românesc fără a beneficia de vreo remunerație. În aceste condiții directorul Preparandiei, Constantin Ioanovici, a făcut demersurile necesare pentru numirea lui Vincențiu Babeș ca profesor suplinitor al Preparandiei arădene. A propus inspectorului școlar Eugen Gyurkovici numirea lui Vincențiu Babeș ca profesor suplinitor pe lângă „bătrânul și neputinciosul catehet Grigore Lucacic" (BOTIȘ, 1922, p. 383). În urma demersurilor făcute, în toamna anului 1846 Vincențiu Babeș își începea cariera didactică la Preparandia din Arad, fiind

numit profesor suplinitor fără remunerație. Având o bogată cultură juridică, a fost numit și secretar al „consiliului profesoral” (CIPĂIANU, 2015, p. 15). Aceste funcții le-a deținut până în 1848. Peste ani de zile avea să scrie că în 1846, pe temeiul unui decret al inspectorului școlar regesc din Budapesta, „am fost introdus ca profesor supleant sau substitut la Preparandiea română cu care zi am intrat în activitatea publică, în viața noastră națională” (CIPĂIANU, CIPĂIANU, 1983, p. 69). În 1886, când împlinea 40 de ani de activitate, Vincențiu Babeș scria profesorului arădean Vasile Mangra, rememorând momentul: „Îmi aduc bine aminte că am mers în acea zi (din octombrie sau noiembrie 1846) cu directorul local de atunci Constantin Ioanovici la Preparandia, am asistat și participat la consfătuire, s-a citit decretul, s-a luat protocolul prin dr. Șandor, apoi numaidecât am fost introdus în clasă ținând prelegeri” (MANGRA, 2007, I, p. 64). A activat ca profesor până în 1848, când a obținut diploma de avocat și a intrat în administrație, dar pentru o perioadă scurtă. În 1888 avea să evoce începuturile sale, scriindu-i lui Vasile Mangra că după o experiență atât de lungă marcată de „neîncetata luptă și activitate”, activitatea de „dascăl al tinerimii” în slujba „fiilor poporului îmi cauzează nespusă plăcere” (CIPĂIANU, CIPĂIANU, 1983, p. 73).

Chiar dacă din 1848 nu a mai activat la Preparandia arădeană, activitatea lui Vincențiu Babeș se leagă și în deceniile care au urmat de Arad și de intelectualii arădeni. Îl găsim implicat în conducerea Episcopiei Arădene, fiind trimis în 1849 la Viena „pentru a reprezenta dieceza Aradului și interesele poporului român dela Mureș și Crișuri în deputațiunea cea mare a tuturor românilor din Imperiul Habsburgic” (GROPȘIANU, 1938, p. 27). Astfel ajunge funcționar în Ministerul Justiției, ocupându-se la început de traducerea unor documente, iar din 1851 e numit secretar al Înaltei Curți de Casație. Datorită meritelor sale, în 1860 a fost avansat, fiind „înaintat la rangul de secretar aulic cesaro-regesc” (BOTIȘ, 1922, p. 383). Este perioada în care intelectualul bănățean milita pentru „unitatea monarhiei și egalitatea tuturor popoarelor” (BOTIȘ, 1922, p. 382), văzând un pericol în instaurarea dualismului. A susținut procesul separării ierarhice a Bisericii ortodoxe, fiind un apropiat al lui Andrei Mocioni, dar și a lui Andrei Șaguna.

Chiar dacă nu mai activa la Arad, Vincențiu Babeș a ținut legătura cu intelectualii arădeni și a susținut activitatea acestora. A avut o interesantă corespondență cu profesorul arădean Atanasie Șandor, căruia în 1857 îi scria că „deși era copleșit de necazuri private, zdruncinat de cele oficioase pentru că era secretar la Curtea Superioară de justiție și casație din Viena”, mișcarea de emancipare națională a rămas în atenția sa. Afirmă că este amenințată biserica și școala, fapt ce l-a determinat a se adresa episcopului Aradului „cu o epistolă încărcată de dureri și îngrijiri naționale”. Arată că episcopul nu i-a mai răspuns și îi cere profesorului arădean a-i mai scrie și a-l „informa de împrejurimile sociale de acolo, din care mult mă interesesc” (CIPĂIANU, CIPĂIANU, 1983, p. 254).

În septembrie 1883 Ioan Tuducescu, învățător în Lipova, i se adresează și îi cere a-l susține în publicarea *Abecedarului* pe care îl realizase. Arată că a ajuns în conflict cu episcopul Mețianu, care a devenit adeptul ortografiei cipariene și încearcă a scoate ortografia academică și din Institutul Pedagogic-Teologic. Episcopul acordă pentru tipărirea manualului numai 100 de florini, iar tipărirea ar costa 2500 florini. Mărturisește că este într-o situație dificilă și apelează la Vincențiu Babeș pentru a-i da „tot posibilul ajutor” (CIPĂIANU, CIPĂIANU, 1983, p. 246).

Vincențiu Babeș s-a remarcat ca un susținător al școlilor arădene și un apropiat al episcopului Ioan Mețianu. Într-o scrisoare trimisă de episcop lui Vasile Mangra sunt incluse câteva detalii ale ședinței consistoriale din 17 mai 1885, fiind prezentate date privind organizarea examenului școlar. Mețianu arată că s-a format o comisie din care făceau parte Iosif Goldiș, Vincențiu Babeș, Augustin Hamsea, Vasile Mangra, dr. Nicolae Oncu, Dr. Giorgiu Popa (MANGRA, 2007, II, p. 72). Vincențiu Babeș s-a bucurat de respectul profesorilor arădeni, care îl felicitau când aveau ocazia.

Bun cunoscător al situației cu care se confruntau școala și biserica, Vincențiu Babeș a avut o interesantă corespondență și cu profesorul și teologul Vasile Mangra. În mai multe scrisori trimise lui Vasile Mangra în 1887 prezintă diferite informații privind activitatea societății „Transilvania" din București, apărută ca urmare a inițiativei lui Papiu Ilarian, cu scopul de a susține cultura națională de peste Carpați.

Vincențiu Babeș a fost un susținător al Bisericii și un apropiat al episcopilor arădeni. Demararea procesului separării ierarhice îl transformă pe intelectualul bănățean într-un colaborator al Episcopiei Ortodoxe din Arad și un apropiat al familiei Mocioni. Ca urmare a separării de ierarhia sârbă, a făcut parte din comisia de despărțire ierarhică, deoarece cunoștea bine limba sârbă. Putem constata că până la sfârșitul vieții sale a făcut parte din „multe situații cu rol de conducător, în toate corporațiunile noastre bisericești" (BOTIȘ, 1922, p. 388). Implicarea lui Vincențiu Babeș în susținerea școlilor arădene a făcut ca acesta să devină membru al sinodului eparhial, reprezentând mirenii. Potrivit relatării intelectualului bănățean Ilie Gropșianu, fost elev al teologiei arădene, în anii „1888-89 eram teolog la Arad și când se țineau ședințele sinoadelor eparhiale V. Babeș ca deputat sinodal vorbea și *propunerile lui erau aprobate cu unanimitate*, fiind propunerile lui făcute pentru progresul binelui obștesc al bisericii noastre strămoșești." Referindu-se la relația existentă între Vincențiu Babeș și episcopul Aradului, afirma: „avea la Episcopul Mețianu intrare liberă și avea mare trecere" (GROPȘIANU, 1938, p. 63). Rolul important pe care l-a avut Babeș în Biserică reiese și din unele scrisori. În 1895 Ioan Mețianu îi scrie, arătând că s-a format o comisie din trei persoane, episcopul Nicolae Popea, Vincențiu Babeș și Iosif Gall, care au obligația să „statornicească modalitățile cum ar putea despărți românii de sârbi în comunele mixte pe cale pașnică" (DAN, CIPĂIANU, 1976, p. 136).

Prin activitatea sa începută la Arad și continuată la Viena și Budapesta, Vincențiu Babeș s-a remarcat în a doua jumătate a secolului al XIX-lea ca un important susținător al cauzei românești, fiind cel care a pledat pentru dezvoltarea educației și formarea unei elite a românilor.

Pe parcursul secolului al XIX-lea, intelectualii bănățeni Constantin Diaconovici Loga și Vincențiu Babeș s-au remarcat ca importanți profesori ai Preparandiei arădene. Constantin Diaconovici Loga s-a făcut cunoscut ca un adept al ideilor iluministe și a contribuit la dezvoltarea și luminarea românilor, în timp ce Vincențiu Babeș s-a impus ca un important lider al românilor din monarhia dualistă, luptând pentru drepturile compatrioților săi. Viața și activitatea celor doi intelectuali bănățeni reflectă modernizarea societății românești și transformările realizate în aceasta pe parcursul secolului al XIX-lea. Cei doi lideri bănățeni fac parte dintr-o galerie de personalități care au contribuit la luminarea și modernizarea societății românești, dar și la transformarea Aradului într-un important centru cultural și politic.

BIBLIOGRAFIE

BOTIȘ, Teodor, *Istoria Școalei Normale (Preparandiei) și a Institutului Teologic Ortodox-Român din Arad*, Arad, Editura Consistoriului, 1922

CIOROGARIU, Roman, *Zile trăite*, Oradea, 1926

CIPĂIANU, George, CIPĂIANU, Ana Maria (ed.), *Corespondența lui Vincențiu Babeș (Scrisori trimise)*, vol. II, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983

CIPĂIANU, George, *Vincențiu Babeș 1821-1907*, Bucureşti , Editura Academiei, 2015

DAN, Mihail P., CIPĂIANU, George (ed.), *Corespondența lui Vincențiu Babeș (Scrisori primite)*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1976

GROPȘIANU, Ilie, *Vincențiu Babeș*, Editura Regionalei Bănățene Astra, Timișoara, 1938

MANGRA, Vasile, *Corespondență*, vol. I-II, (Ediție, studiu introductiv și note de Marius Eppel), Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2007

POPEANGĂ, Vasile (studiu introductiv, note și comentarii), *Mărturii privind lupta românilor din părțile Aradului pentru păstrarea ființei naționale prin educație și cultură (1784-1918). Documente referitoare la Episcopia Ortodoxă a Aradului*, Arad, 1986

POPEANGĂ, Vasile, *Școala românească din părțile Aradului la mijlocul secolului al XIX-lea 1821-1867*, Arad, 1979

TEODOR, Pompiliu, GHIŞE, Dumitru, *Fragmentarium iluminist*, Cluj, Editura Dacia, 1972

THE EPIC OF GILGAMESH – THE VANITY OF THE ASPIRATION TO IMMORTALITY

L'ÉPOPÉE DE GILGAMESH – LA VANITÉ DE L'ASPIRATION A L'IMMORTALITÉ

EPOPEEA LUI GHILGAMEȘ – VANITATEA ASPIRAȚIEI CĂTRE NEMURIRE

Prof. drd. Camelia BOF (căs. HREBAN)
Colegiul Tehnic „Samuil Isopescu"
Suceava, Samoil Isopescu, nr.19,
email: cameliahreban@yahoo.com

Abstract

The initiatory journey of the king of Uruk, from "The Epic of Gilgamesh", towards immortality will confirm for him the futility of seeking an attribute meant to belong only to the absolute world, towards which humans strive without divine support, since between human and god, a horizon of power, knowledge, and mystery must be preserved. The human being receives the mystery of earthly creation, but ephemeral and subject to change. Through this initiatory journey, the hero of the epic undergoes a profound transformation, passing through moments of crisis, trials, and revelations that lead him toward a higher state of consciousness and identity. The liminal elements, the symbolism of intermediate spaces, and the encounters with ambivalent characters mark the stages of initiation, emphasizing the tension between the known and the mysterious world.

Résumé

Le voyage initiatique du roi d'Uruk, dans « l'Épopée de Gilgamesh », vers l'immortalité, lui confirmera la vanité de chercher un attribut destiné à n'appartenir qu'au monde absolu, vers lequel l'homme tend sans soutien divin, puisqu'entre l'homme et le dieu, doit être préservé un horizon de puissance, de connaissance et de mystère. L'être humain reçoit le secret de la création tellurique, mais une création éphémère et soumise au changement. À travers ce voyage initiatique, le héros de l'épopée subit une transformation profonde, passant par des moments de crise, d'épreuves et de révélations qui le mènent à un état supérieur de conscience et d'identité. Les éléments liminaux, le symbolisme des espaces intermédiaires et les rencontres avec des personnages ambivalents marquent les étapes de l'initiation soulignant la tension entre le monde connu et celui, mystérieux, de l'inconnu.

Rezumat

Călătoria inițiatică a regelui Urukului, din „Epopeea lui Ghilgameș", către nemurire, îi va confirma zădărnicia căutării atributului desemnat să aparțină numai lumii absolute, spre care omul tinde fără susținerea divină, întrucât, între om și zeu, trebuie păstrat un orizont de putere, de cunoaștere, de mister, ființa umană primind taina creației telurice, însă efemeră și supusă schimbării. Prin intermediul acestei călătorii de inițiere, eroul din epopee parcurge o transformare profundă, trecând prin momente de criză, de încercări și revelații care îl conduc către o stare superioară de conștiință și identitate. Elementele liminale, simbolismul spațiilor intermediare și întâlnirile cu personaje ambivalente marchează etapele inițierii, subliniind tensiunea dintre lumea cunoscută și cea misterioasă.

Keywords: *initiatory journey; Gilgamesh; epic; god; liminal;*

Mots-clés: *voyage initiatique; Gilgamesh; épopée; dieu; liminal;*

Cuvinte-cheie: *călătorie inițiatică; Ghilgameș; epopee; zeu; liminal;*

De-a lungul timpului, ființa umană a fost preocupată, constant și obsedant, de motivul călătoriei inițiatice, de motivul călătoriilor pe celălalt tărâm, de Rai și Iad. În acest sens, există o literatură considerabilă și complexă, în care sunt descrise călătorii, viziuni și perspective având ca subiect un alt topos. În opinia istoricului francez Jacques Le Goff – *Imaginarul medieval* (LE GOFF, 1991) –, există trei mari tradiții atunci când discutăm despre astfel de călătorii, începând cu tradiția antică a textelor despre coborârea în Infern – în care avem călătoriile eroilor asiro-babilonieni din *Epopeea lui Ghilgameș* – și continuând cu călătoriile lui Orfeu și ale lui Ulise.

Primul personaj literar din istoria literaturii a fost eroul asiro-babilonian din *Epopeea lui Ghilgameș*, un arhetip al omului viteaz, fundamentat istoric, care întruchipează în sine două laturi fundamentale pentru condiția umană *în genere*: una înălțătoare, care determină acțiuni pozitive și durabile, și alta, a revoltei orgolioase și eroice contra zeilor, a morții și a limitărilor impuse condiției umane. De asemenea, Ghilgameș este primul personaj al literaturii care coboară în Infern – o temă obsesivă a umanității, inclusiv în textele creștine, precum și primul titan din literatura universală, cunoscând și trăind, prin experiență directă și prin îndelung și acerb efort personal, tot ceea ce se poate pe Pământ: „Cel care a văzut totul până la marginea lumii, cel care a știut totul și a cunoscut totul, Ghilgameș, a pătruns totodată și taina tuturor lucrurilor. El s-a împărtășit din toată înțelepciunea lumii; a văzut ceea ce era tăinuit și a cunoscut ceea ce a rămas ascuns oamenilor. A dat în vileag vremile dinaintea Potopului. A trudit și a suferit străbătând Drumul cel Lung. A săpat pe o stelă toate frământările sale.” (*Epopeea lui Ghilgameș*, 1996, p. 31).

Epopeea lui Ghilgameș reprezintă primul text literar cunoscut (secolul II-VII a. Ch.), fiind și prima mare provocare pentru cititori. Scris pe tăblițe de lut ars, parțial distruse, cu multe traduceri și forme antice, textul este mai unitar și complet în varianta akkadiană din biblioteca regelui asirian Assurbanipal din Ninive – 3600 de versuri pe 12 tăblițe, fiind completat cu fragmente hitite și babiloniene. Poemul epic mesopotamian oferă informații valoroase despre civilizația și credințele străvechi ale omenirii, aducând în prim-plan mituri, teme și motive care au fost preluate, ulterior, în literatură și religie, ca mărturii indispensabile ale unui trecut comun al umanității: mitul potopului, mitul *descensus ad inferos*, tema prieteniei, motivul tinereții veșnice și al nemuririi, motivul *carpe diem*, motivul curtezanei, al prostituției sacre, motivul titanului, motivul lamento-ului, motivul călătoriei inițiatice, motivul Marii Porți, credința animistă.

În timp ce calitățile unice ale lui Ghilgameș – de conducător energic, experimentat și versat, de erou civilizator, prin inovatoarele fortificații și irigații realizate pentru cetatea sa, de luptător viteaz și războinic neînfrânt al Uruk-ului – îl situează pe un plan superior celorlalți, fiind admirat și prețuit pentru prosperitatea și pacea asigurate cetății, atributele sale supradimensionate fizic, orgoliul titanului capabil să-și determine probe și trufia stăpânului absolut îl fac, însă, indezirabil pentru semenii săi, mai ales pentru cei care doresc separarea puterilor în stat: religios, militar, politic.

Astfel, subtextul luptei pentru putere va fi acoperit, la începutul epopeii, de planul abuzurilor sexuale săvârșite de către erou asupra femeilor cetății, motiv suficient de puternic, întrucât este real, pentru a declanșa revolta cetății sale. În acest punct al operei, se observă existența mai multor planuri suprapuse: erotic, religios și executiv. În ceea ce privește primul plan, în cadrul unor triburi antice, exista practica obligativității și a necesității de a se acorda șefului/stăpânului dreptul de prima noapte cu tânăra mireasă, într-un rit al fertilității,

asigurându-se, astfel, generic, fecunditatea întregii comunități. Însă, în opera care ni s-a transmis, se pare că s-a uitat această semnificație religioasă și mitică a acestui act erotic, Ghilgameș fiind acuzat de împlinirea unui cod a cărui însemnătate s-a pierdut în timp. De asemenea, deși este inițiatorul templului lui Iștar, Eanna, zeița vitalității și a fecundității, dar și a morții, a cruzimii și a distrugerii, a dragostei și a războiului, deopotrivă, protectoarea Urukului împreună cu tatăl ei – act precizat încă din prolog, când se conturează figura legendarului erou –, comunitatea nu-l mai apreciază prin prisma rolului său sacru și spiritual, discreditându-l pentru excesul său de virilitate, mai ales că oamenii sunt deja indignați din cauza eforturilor constructive prelungite la care sunt supuși și de veșnicul zbucium al titanului, care nu se oprește din a acționa pe multiple planuri, într-un mod absolut, despotic, nemilos și samavolnic.

Ruga sfatului bătrânilor în fața zeilor creează prima mare provocare din text sub ipostaza unui personaj ciudat și neobișnuit pentru oameni, paradoxal sub aspectul înfățișării fizice și al acțiunilor, care nu este om, ci însuflat cu putere divină. Altfel decât oamenii din Uruk, Enkidu este creat la porunca Anu – zeul uranian suprem, protector al cetății –, de către zeița zămislirii, Aruru, ca partener egal lui Ghilgameș, un dublu sau un alter-ego puternic, impresionant și combativ, capabil să i se împotrivească titanului, pentru a elibera populația de multitudinea constrângerilor la care era supusă constant. Zeița va da o notă personală misiunii sale, făcând din făptura de lut o ființă excepțională, superioară condiției umane și asemănătoare zeului cerului, lipsită, însă, de cunoașterea comportamentului uman și a vieții pământene în genere, dar un protector devotat animalelor, pe care le cunoaște, le înțelege și le ocrotește, având instincte animalice, forța și spaimele acestora.

Curtezana Shamhat – preoteasă a celui mai mare cult în panteonul babilonian, cel al zeiței Iștar – are un rol complex și străvechi, fiind atât simbolul eternului feminin, cât și al prostituatei sacre, care-l inițiază pe Enkidu în sexualitate, susținând metamorfozarea acestuia într-o ființă înțeleaptă și civilizată, capabilă de sentimente și de relații interumane. Îndepărtarea acestuia de planul animalic, pur organic și fizic, în care a trăit la început, este compensată prin apropierea de oameni, de regulile și de normele sociale. Abia după trecerea prin procesul de umanizare, Enkidu poate avea posibilitatea de a se întâlni cu Ghilgameș, avertizat prin vise premonitorii, tălmăcite de către mama sa, îndeplinindu-și rolul de adversar egal în confruntarea din cetate. Rămas fără un rezultat clar, această întâlnire se transformă într-o frăție de cruce, pusă în evidență și consfințită prin două aventuri inițiatice.

În prima expediție, Ghilgameș profanează Pădurea Cedrilor, un topos consacrat și interzis oamenilor, prin tăierea unui arbore sacru, cu scopul de a-l provoca la luptă pe *genius loci*, Humbaba – mai degrabă un duh ocrotitor al locului, o rămășiță a credinței animiste sumeriene, decât întruchiparea unui vulcan –, un personaj fabulos și ciudat, un uriaș fioros, înzestrat și ocrotit de către zei. Gestul eroului asiro-babilonian nu este rezultatul unei greșeli sau al unei necesități, ci este gratuit, încălcând intenționat spațiul intangibil, pentru a elimina încă o făptură periculoasă din această lume, orgoliul său fiind, de fapt, expresia unei profunde neliniști existențiale (motivul *vanitas vanitatum*), manifestate printr-o revoltă directă și asumată în fața efemerității vieții. Această aventură a fost condusă de către Enkidu – inițiatorul decis de către zei, care cunoaște locurile și poate veghea asupra tovarășului său, respectând și rugămintea sfatului bătrânilor – îngrijorați de posibilitatea unor acte de bravură inutile.

Atitudinea celor doi prieteni nu este, însă, una iresponsabilă și plină de cutezanță, ci de tulburare și de neliniște, fiind lucizi și conștienți de posibilele consecințe determinate de confruntarea cu Humbaba – paznicul unui arhetip sfințit și, implicit, a lumii zeilor. Ghilgameș își urmează instinctul care-i transmite că monstrul nu reprezintă un pericol în sine – dovadă lipsa mărturiilor despre lupte care să-l implice – și că îl va învinge sau supune, ignorând sfatul înțelept al lui Enkidu de a renunța, ghidându-se, parcă, după un impuls interior specific eroului chemat la o probă a destinului. În același timp, intuiția îl avertizează că o astfel de sfidare

neîntemeiată nu poate rămâne fără repercusiuni majore, deși un reprezentant al lumii divine, zeul Șamaș, i-a facilitat victoria imobilizându-i adversarul prin dezlănțuirea a opt vânturi foarte puternice. În această împrejurare, va asculta de îndemnul prietenului său, ucigându-l pe gardianul cedrilor, care le promitea că va tăia el însuși din pădurea sacră în schimbul vieții sale, acceptând că, aflat sub presiunea posibilității de a muri, Humbaba este prefăcut, inautentic, înșelător, întrucât nu se poate dezice și dispensa de misiunea sa divină – de care este atașat în mod irevocabil – nici măcar într-o asemenea situație-limită. Sfârșitul acțiunii este simbolic, capul lui Humbaba atârnând într-o țeapă în fața Marii Porți a cetății, ca un mesaj al puterii care a triumfat definitiv, actul violent având și rol ritualic, de spectacol-avertisment care trebuia să-i descurajeze pe adversari, demonstrând supremația sa asupra muntelui și a pădurii intangibile pentru ceilalți muritori. De asemenea, în mod simbolic, lumea orașului, cu arme rafinate din fier și aur, a triumfat asupra lumii primitive a pădurii, aparținând uriașului cu arme de piatră.

Eroul Urukului nu este liniștit interior în absența provocărilor – așa cum observă cu tristețe și îngrijorare mama sa regină, înțeleaptă și blândă, pentru apărarea căruia invocă forțele divine, în cadrul unui ritual –, ascultând mereu de un glas interior care poate fi interpretat ca o poruncă și un îndemn, deopotrivă, din partea destinului său. Confirmarea vine, din nou, prin lanțul de determinări pe care îl creează în continuare, fiecare gest și acțiune devenind fundament pentru alte efecte și reacții în jurul său, determinând cea de-a doua aventură. Astfel, actul său de purificare prin spălare, care-l arată în întreaga sa splendoare sa virilă și regală, generează premisele pentru un nou conflict, prin refuzul zeiței Ișstar, care încearcă să-l seducă prin daruri deosebite, în conformitate cu natura sa senzual-erotică: carul de aur și din pietre scumpe (lapis-lazuli), tras de demoni în loc de catâri; o casă mirosind a cedru; animale hiperfecunde (capre cu trei iezi, oi cu doi miei). Respingerii nupțiale, însă, Ghilgameș îi adaugă și expunerea incriminatoare despre soarta celorlalți amanți care l-au precedat – umani și neumani –, pedepsiți prin metamorfozare sau printr-un destin teribil, fapt care va determina răzbunarea zeiței: păsării pestrițe i-a rupt aripile, pe leu l-a îngropat sub șapte gropi duplicate, armăsarul iubit – animal prin excelență curat și loial – a fost înrobit și umilit, păstorul care-i jertfea zilnic iezi și-i cocea pâine neîncetat l-a transformat într-un lup veșnic alungat și rănit, iar grădinarul tatălui ei, Ișullanu, fusese redus la statutul de păianjen aflat într-o poziție fixă perpetuu, fără a se putea mișca.

Impulsivă, puternică și energică, Ișstar nu acceptă lezarea orgoliului său de divinitate feminină adorată, irezistibilă și mai ales perfectă, obținând sprijinul suprem, din partea tatălui celest, pentru plăsmuirea unui fabulos Taur Ceresc prin amenințarea cu șapte ani de secetă și cu suprapopulare prin reînvierea morților și aducerea lor în planul celor vii. Cererea zeiței este riscantă și ar produce interdependența dintre viață și moarte, cu granițe permeabile între lumi bine delimitate până atunci, astfel încât zeul Anu reușește să facă un pact cu capricioasa-i fiică, care va asigura, mai întâi, rezerva de cereale și de iarbă pentru a obține simbolul ceresc dorit. Taurul va devasta cetatea, fiind ucis de către cei doi prieteni, printr-o strategie curajoasă, săvârșind, la final, un act cu dublă semnificație: ritualic, prin dăruirea inimii taurului zeului prieten Șamaș, care devine, însă, antisacrificial și disprețuitor, prin profanarea acestuia de către Enkidu, care aruncă în fața zeiței – în mod necugetat, sub impulsul victoriei – o parte din trupul acestuia. Sfidarea acesteia printr-o falsă ofrandă este o nouă umilință referitoare la esența sa divină – fecunditatea și sexualitatea –, impulsionând-o să apeleze la forțele sale magice, prin organizarea unui ritual funebru împreună cu curtezanele sale, în timp ce Ghilgameș sărbătorește victoria prin alte acte ritualice către zei, considerând coarnele de taur drept trofeu de vânătoare.

Din nou apare motivul visului prevestitor, de data aceasta de două ori, pentru Enkidu, al cărui gest trebuie pedepsit, conform sfatului zeilor – Anu, Enlil, Ea, Șamaș –, printr-o moarte neeroică, o boală de 12 zile, agonizând, despre care se va lamenta în fața lui Șamaș, întrucât maxima sa valoare era resimțită prin raportarea la modul în care își sfârșește existența pământeană și rămâne în conștiința urmașilor din cetate. De aceea, o moarte obișnuită este

considerată minimalizantă și nemeritată, inferioară și rușinoasă, ajungând să o blesteme, inclusiv pe toți agenții umani care l-au adus în această ipostază finală: vânătorul care l-a găsit și l-a adus în fața lui Ghilgameș, prietenul pentru care trebuie să moară și curtezana care i-a facilitat accederea în universul supus efemerității și deciziilor zeilor, poarta din cedru, pe care ar fi trebuit să o transforme în plută și nu într-un monument al victoriilor. Explicațiile lui Șamaș – singurul care se opusese morții sale, asumându-și responsabilitatea acțiunilor celor doi prieteni – îl conving să-și accepte condiția de victimă și faptul că darurile celorlalți actanți i-au oferit posibilitatea unei existențe plină de substanță și de aventură în cadrul unei civilizații deosebite. Astfel, există un echilibru invizibil și tainic între a primi și a te dărui, între viață și moarte, între trăirea autentică, cu sentimente și experiențe, și inexorabilul sfârșit teluric, supus sorții cerești.

Moartea lui Enkidu nu este doar consecința unei răzbunări personale, ci comportă o simbolistică complexă datorită planurilor conținute. În timpul disputei, zeul suprem evidențiază nedreptatea de a muri numai unul dintre participanții la cele două crime, iar Șamaș reamintește faptul că acțiunile au fost inițiate, cunoscute și parțial protejate de către zei. Polemica dintre zei pentru autoritate aduce în prim-plan problematica raportului amoral dintre acțiune, faptă și vină, Enlil reproșându-i furios lui Șamaș vinovăția de ordin ontologic, prin apropierea mult prea personală față de om, permițând micșorarea distanței și încălcarea limitelor dintre omenesc și divinitate, afectând echilibrul prestabilit, care va susține exacerbarea orgoliului eroilor, înfăptuind mai mult decât le era permis de către puterea absolută. Totuși, rămâne întrebarea, legitimă pentru omenire, despre corectitudinea raportului dintre faptă-vină-pedeapsă, care ar trebui să se afle într-o determinare directă, etică și morală, evitându-se transferul vinovăției către cel nevinovat și pur sau către om, divinul fiind mai presus de judecată, de polaritatea vinovăție-nevinovăție.

Însuși Ghilgameș este de acord cu decizia zeilor, considerându-l vinovat pe Enkidu pentru opoziția sa față de lupta cu Humbaba – moment declanșator al situației actuale, fiind conștient că natura sa semidivină (fiul zeiței Ninsun și al regelui zeificat Lugalbanda) îl absolvă de pedeapsa printr-o moarte banală, nesemnificativă, specifică omului de rând sau neonorabil. Jertfa lui Enkidu va purifica celelalte două niveluri implicate – inițiatorul Șamaș și factorul decisiv, Ghilgameș – și va reechilibra, pentru moment, relația dintre uman și suprauman, exprimând paradoxul plății de către cel nevinovat sau cel mai puțin vinovat, regăsit, mai târziu, și în unele basme populare (*Prâslea cel voinic și merele de aur*, *Fata babei și fata moșneagului*) și în epopeile grecești. Intervențiile entităților divine în viața omului este, pentru ființa arhaică, adeseori nefast, cu consecințe dramatice, pe care nu le poate anula sau evita.

Cel de-al doilea vis al lui Enkidu este unul revelator, descriind – poate pentru prima dată în istoria umanității și în cultura universală – lumea morților din perspectiva mentalității ancestrale, sub forma unei locuințe cufundate în întuneric, un spațiu închis similar gropii în care se așază morții, apăsător prin materialitate, dar care, în mod ironic, nu poate fi, însă, transcens de către aripile locuitorilor săi. Lăcașul lui Irkalla nu mai permite reîntoarcerea, plecarea fiind definitivă Pentru omul modern, prezența aripilor în acest spațiu este inutilă și absurdă, creând un paradox tulburător, o imagine derizorie și privativă de libertate, limitată și limitativă, dar, pentru ființa antică, această reprezentare era un aspect normal, provenită din experiența sa directă, evidențiind faptul că această lume nu se definea prin atribute deosebite de lumea fizică. Imaginea este una senzorială și materială, dovadă faptul că diferențierea, în această nouă lume, se face la nivelul primar al hranei, pe baza condiției sociale pe care decedații au deținut-o în timpul vieții, regalitatea și preoțimea – aflate într-o relație directă, nemijlocită, cu zeii – având privilegiul de a mânca friptură și poame coapte, bând apă rece din burdufuri, iar ceilalți, supușii – țărână, solul consistent care denumește zona morților: „casa colbului”. (*Ibidem*, p. 78). În mod surprinzător, nu apare principiul instanțelor judecătorești, permanetizându-se aceleași relații din planul existenței pământene, maxima fericire definindu-

se prin felul de mâncare accesibil. Enkidu este întâmpinat în vis de însăși regina Infernului, Ereșkigal, care-i atrage atenția că încă nu poate aparține locului pentru că este încă din planul luminii și al viului: „Cine oare a adus aici făptura omenească pe care o vedeți?" (*Ibidem*)

Funeraliile lui Enkidu sunt organizate de către Ghilgameș, al cărui comportament nu este doar expresia firească și necenzurată a suferinței – o formă de pedeapsă și o consecință a deciziei zeilor de a-l lăsa în viață –, ci și a durerii manifestate ritualic, după un model funerar tradițional. Durerea este sinceră, provenind din vina constantă de a trăi fără prietenul său, și se manifestă grandilocvent și extrovertit, cu lamentații și gesturi patetice, zbuciumându-se și plângând intens, coordonând sacrificii și îmbrăcându-se pentru marea plecare în pustiul lumii. Conform ritualului, își smulge șuvițe de păr pentru a le pune pe mormântul mortului, renunță la podoabe pentru un veșmânt simplu, din natură (piei de animale și o cergă), comandă crearea unei statui din aur și lapis-lazuli în mărime naturală și pregătește masa procesiunii din lemn de măslin, pe care așază câte o cupă ritualică din pietre semiprețioase (lapis-lazuli și cornalină) cu miere și cu uleiuri, îndreptată către soare.

Moartea lui Enkidu trezește în Ghilgameș dorința călătoriei către nemurire, în urma revelației propriei condiții efemere. Lipsesc, în text, informațiile referitoare la modul în care ajunge la muntele Mașu din centrul lumii – un *axis mundi* care leagă cerul de abis, veghind, în același timp, răsăritul și apusul, a cărui poartă de acces este păzită de către Oamenii-Scorpii, personaje mitologice care fac parte din cultul Soarelui, dar și al morții, totodată. Stăpânit de o spaimă mistică în fața acestor făpturi divine, Ghilgameș reușește să și-o stăpânească și să comunice cu gardienii muntelui sacru, care nu-l opresc și nici nu-i interzic alegerea, însă îi relevă gradul de dificultate al traseului. Intuind natura sa semidivină, Omul-Scorpie îi permite să parcurgă călătoria inițiatică prin interiorul muntelui sacru – nu ascensional, așa cum este în mod obișnuit –, de-a lungul căii Soarelui, într-un întuneric total timp de zece leghe „îndoite" (*Ibidem*, p. 87), până ajunge la lumina ultimelor două leghe, din care pătrunde în somptuoasa și miraculoasa Grădină a zeilor, un spațiu consacrat, artificial, realizat din sculpturi în pietre semiprețioase (lapis-lazuli și cornalină) care imită o vegetație proaspătă și bogată, veșnic înflorită și tânără.

Probabil la îndrumarea bine cunoscutului zeu al Soarelui și al dreptății, Șamaș cel Viteaz, conform unor informații dintr-un text mai vechi (*Ibidem*), Ghilgameș se întâlnește cu bogata hangiță Siduri, care se ocupa singură de comerțul cu vin, la malul mării. Siduri nu-l poate opri din călătoria către Uta-napiștim, dar îi oferă un cod de comportament pentru a fi fericit timp îndelungat: păstrarea măsurii și a echilibrului prin trăirea deplină a plăcerilor vieții, cu seninătate și calm, în anumite limite firești, de bun-simț, împreună cu familia, păstrându-și curat trupul și sufletul – îndemn apropiat de motivul *carpe diem* horațian. De asemenea, suferința și durerea trebuie acceptate ca parte firească a trecerii prin această existență pământeană, mai ales că viața veșnică nu este sortită omului, fiind un atribut al divinului. În versiunea asiriană, se insistă pe portretul melancolic și suferind al regelui Urukului, care o determină pe milostiva Siduri să-l ispitească cu un mod de viață liniștit și tihnit, îmbelșugat și bucurat prin vin. Eșuând, Siduri își îndeplinește funcția de inițiator prin sfaturile date în legătură cu viitoarele etape ale călătoriei sale către nemurire.

Spaima aproape viscerală de moarte și imaginea prietenului mort, pe care l-a deplâns timp de o săptămână, îl determină pe Ghilgameș să nu se abată de la idealul său, înfruntându-l pe corăbierul lui Uta-napiștim, Urșanabi, pe care-l obligă să-l conducă pe apele morții, în lipsa călăuzelor consacrate, Făpturile-de-Piatră, pe care le-a distrus într-un moment de exces de putere și de furie, din dorința de a forța călătoria pe mare, fără a cunoaște, probabil, rolul lor major în mișcarea luntrei prin acest spațiu acvatic periculos, anulând, astfel, sprijinul traversării pentru alți oameni în viitor.

După o călătorie de trei zile cu luntrea personală – care, în mod normal, ar fi durat o lună și jumătate –, cei doi ajung la legendarul Uta-napiștim, singurul om căruia zeii i-au permis

viața veșnică. Astfel, după un traseu care a străbătut singur întreaga lume, ucigând animale pentru a se hrăni și a se îmbrăca, epuizat fizic și sufletește – deoarece dorul de Enkidu și amintirea morții sale mult prea devreme îl macină obsedant în fiecare clipă –, Ghilgameș află că îi este interzisă nemurirea, întrucât moartea este legea pecetluită de către zei pentru fiecare muritor, indiferent de statut sau de faptă, iar autoritatea de a decide o excepție se circumscrie aceluiași plan divin:

„Or, afară doar dacă Enlil nu-și dă binecuvântarea, Anunnakii, zeii cei mari, ținând sfat, și Mamitu, cea care a făurit Soarta, hotărăște dimpreună cu ei ursitele: ei împart moartea și viața, și nu dezvăluie sorocul morții!" (*Ibidem*, p. 96).

Uta-napiștim și soția sa îl compătimesc pe Ghilgameș, călătorul care a îndurat suferințe și încercări deosebit de dificile și de extenuante pentru o ființă umană, chiar dacă este una excepțională și cu atribute ale semidivinității. Bărbatul îi propune provocarea nesomnului timp de șapte nopți și șase zile – similar perioadei de jelire a prietenului –, confirmate prin starea pâinilor coapte zilnic între timp. Ghilgameș eșuează, însă, imediat, soția nemuritoare evidențiindu-i, cu o ironie fină, limitele umane firești, care îi vor prefigura moartea, ca un dat iminent al destinului uman: „Privește-l pe omul ăsta care dorește nemurirea! Somnul se lasă peste el, ca o ceață." (*Ibidem*, p. 105).

La cererea energică a regelui Urukului, Uta-napiștim îi dezvăluie modul în care a primit darul imortalității prin intermediul mitului potopului. Din motive necunoscute, la insistența capricioasei Iștar, zeii au decis, la un moment dat, să-și distrugă cetatea Șuruppak, de pe malul Eufratului, prin dezlănțuirea unui potop capabil să distrugă întreaga suflare umană și nonumană. Dintre divinități, Ea comite indiscreția de a dezvălui acest secret unui gard de trestie, apoi și lui Uta-napiștim, fiu al lui Ubar-Tutu, pe care zeul înțelepciunii îl învață modalitatea de salvare prin construirea unei bărci imense, cu ajutorul slujitorilor săi, într-o săptămână, suficient de trainică și de încăpătoare pentru familia, prietenii și animalele alese, în timp ce locuitorii cetății sunt informați, în mod eronat, că plecarea sa la Apsu este rezultatul hotărârii zeului Enlil. Din punct de vedere istoric, este deosebit de valoros întregul proces de construire al acestei ambarcațiuni, oferindu-ne informații despre tehnicile epocii și despre nivelul înalt de calificare al oamenilor din tribul lui Uta-napiștim. De altfel, întreaga operă abundă în detalii și cunoștințe din perioadele scrierii sale, atestând o civilizație deosebit de modernă din punct de vedere al organizării socio-politice, al relațiilor familiale și civice, în care există sentimente și prietenii, dar și condiționare, supunere, determinări. Înainte de plecare, organizează un ritual asemănător celui de Anul Nou, cu ospăț și mult vin, drept mulțumire pentru efortul și dedicarea meșteșugarilor săi, delimitând două tipare existențiale personale (muritor/nemuritor) și, în același timp, ale comunității care va trăi într-un topos reînnoit și pur.

Călătoria începe odată cu potopul, la apariția codului cifrat sub forma unei ploi ciudate, dar ceea ce ar fi trebuit să-i hrănească pe oameni din belșug va deveni cauza dispariției lor rapide și de neînțeles. Într-o reprezentare mai puțin întâlnită, zeii înșiși resimt o durere profundă și autentică, suferind și plângând împreună. Deși regretă consecințele potopului, nici ei nu dețin puterea de a-l mai opri, lăsând furtuna să-și îndeplinească misiunea divină. Apele se vor retrage după o săptămână, corabia, condusă de către marinarul Puzur-Amurri, poposind pe muntele Nitsir, loc al noii descinderi umane după ce ultimul sol trimis, corbul, nu se mai întoarce, după ce porumbelul și rândunica rataseră popasul teluric și hrana necesară. Uta-napiștim asigură libertatea celorlalți oameni de a pleca, rămânând izolat cu soția pe tărâmul îndepărtat, ferit de curiozitatea umană cu privire la nemurirea sa. Speriată de gravitatea potopului, zeița Iștar este cuprinsă de remușcări, deplângând dispariția creației sale într-un moment de nesăbuință și iresponsabilitate. Temerea sa cu privire la absența venerației de aici înainte se va dovedi neîntemeiată, Uta-napiștim aducând jertfă zeilor pentru șansa de a supraviețui împreună cu cei dragi, declanșând, însă, împotriva dorinței sale, o nouă dispută între zei cu privire la responsabilitatea consecințelor acestui act criminal. De aceea, atributul divin al imortalității va

fi garantat conducătorului corabiei salvatoare și soției sale, de către Enlil cel Viteaz, după asprul reproș al lui Ea cu privire la modalitatea cu care au fost pedepsiți oamenii, pentru care se puteau alege metode mai puțin radicale, dar semnificative și eficiente: intervenția directă a unui zeu, foamete, ciumă. În acest sens, generozitatea lumii divinităților devine, într-o anumită măsură, o încercare de a contracara efectul destructiv al potopului, atenuându-și mustrările de conștiință printr-un dar pe măsura puterii lor nelimitate.

Sfârșitul istorisirii aduce cu sine și somnul profund al lui Ghilgameș, considerat insuficient pentru a se reface după lunga sa aventură prin lume și după durerosul zbucium sufletesc provocat de moartea prietenului său, conștientizând că toate semnele observate la moartea lui Enkidu conduc inexorabil către același sfârșit și pentru el, în pofida numeroaselor eforturi și acțiuni pentru a-i suprima puterea extincției.

La sfatul soției, solidară cu suferința regelui, Uta-napiștim îi oferă o ultimă soluție, dar nu pentru dobândirea nemuririi, ci a tinereții veșnice: o plantă de pe fundul prăpastiei din mare, cu țepi asemănători trandafirului sau „lyciului spinos” (*Ibidem*, p. 107), care străpung pielea celui care îndrăznește să o rupă. Ghilgameș o va denumi, cu umor, „bătrânul întinerește”, evidențiindu-i tocmai puterea de a regenera trupul, anulând efectele timpului. Poate părea paradoxală dorința eroului de a împărtăși binefacerile florii împreună cu membrii cetății sale, însă ea se înscrie în paradigma devotamentului și a dedicării, pe care le-a demonstrat constant prin fiecare act civilizator sau ritualic, respectând tradițiile și moștenirea socio-politică primită, deși nu a lipsit caracterul autoritar, tributar convingerii de a fi cel mai potrivit conducător al Urukului, înzestrat, prin originea semidivină, cu atribute și calități confirmate în fiecare confruntare. Pe de altă parte, pentru Ghilgameș, nicio acțiune nu a avut doar un scop personal, conferindu-i o valoare universală, în beneficiul tuturor, construind și apărând un loc și o lume care să se potrivească concepției sale superioare, experimentate și înțelepte.

Ghilgameș ratează șansa de a deveni veșnic tânăr, dovedind aceeași „slăbiciune legată de omenescul din el” (*Ibidem*, p. 98), neglijând protejarea florii dorite în timp ce se scălda, pe care o înghite un șarpe, ademenit de mirosul său îmbietor. Este interesantă povestea acestui ofidian, care nu se va maturiza, ci doar va întineri, fiind obligat să-și schimbe pielea constant, năpârlind în fiecare primăvară, deoarece nu poate încăpea în acest înveliș solzos constrictiv, construindu-și un nou strat protector, capabil să-l susțină în viață. Este o lecție prin care s-a pedepsit însușirea unui bun care nu-i era destinat, deci nici potrivit, astfel încât șarpele perfid va suporta, pe tot parcursul existenței sale, chinul schimbării și al neputinței de a se desăvârși asemenea celorlalte făpturi de pe Pământ.

Sfârșitul penultimei tablete a operei îl arată pe rege reîntors la porțile Urukului-cel-împrejmuit, pe care i-l prezintă cu mândrie și admirație corăbierului Urșanabi, având sentimentul utilității și al valorii creatorului care a dăruit lumii o cetate trainică, durabilă și puternică. Imaginea este compensatorie pentru sufletul dezamăgit al eroului, care trebuie să-și accepte efemeritatea ființei și imposibilitatea învingerii Răpitorului, demonul morții (*Ibidem*, p. 106), toate acțiunile sale de a deveni veșnic fiind zădărnicite de absența susținerii divine.

În ultima tabletă, Ghilgameș declanșează, din nou, prin acțiunea sa, o altă întâlnire importantă pentru sufletul său: în timpul ritualului pentru Marea Zeiță, din neatenție, cad cele două instrumente muzicale pe care le crease dintr-un copac simbolic (adăpostind, de la rădăcină spre vârf, un șarpe, o cucuvea și un vultur) și cu care încânta asistența, „pukku (un fel de tobă) și mikku (bețișor de tobă)” (*Ibidem*, p. 110), în Marele Lăcaș – Infernul. Regele face un ultim efort în ceea ce privește lumea morților, prin încercarea de a-i provoca pe zei pentru a se întâlni cu Enkidu, prietenul său drag, dar și locuitor al lumii morților, prin nerespectarea ritualului de doliu impus de duhurile acesteia. Enlil – zeul pământului și al văzduhului, Ea – zeul apelor și al înțelepciunii, Sin – zeul lunii și Nergal – zeul Infernului îi îndeplinesc dorința, dar va fi decepționat din nou, întrucât duhul lui Enkidu îi prezintă o lume a tristeții, a neodihnei pentru unii, a hranei minimaliste și a prafului, a apatiei, privată de speranță și de bucurie. Din păcate,

și această tabletă este lacunară, dar informațiile oferite creează un spațiu al resemnării, în care se pare că soarta morților depinde de anumite condiții externe, din lumea viilor: cel care s-a săvârșit pe câmpul de luptă, în mod eroic, are familia alături de el, un altul este tratat cu apă rece și pare singur, luptătorul al cărui trup fusese abandonat pe câmpul de luptă rămâne zbuciumat și neliniștit, iar cel pentru care nimeni nu face slujbe se hrănește cu resturi, fiind desconsiderat și în acest loc.

Epopeea se încheie brusc pentru cititorii de astăzi, fără a ști care i-a fost deznodământul imaginat de către autorul antic sau de către colectivul de autori anonimi, care a fost viziunea finală despre Infern și dacă a existat o anumită decizie a lui Ghilgameș. Eroul trăiește sub presiunea curgerii timpului, care nu poate fi oprit prin originea semidivină, prin faimă sau fapte de vitejie, prin iubire, prietenie, statut sau avere. Mereu tentând liminalitatea, din necesitatea interioară de a se sustrage temporalității, regele Urukului își creează premise pentru a se nemuri, ratând ultima condiție: voința zeilor.

Tonul rămâne melancolic, accentuând condiția tragică a omului aflat sub puterea destinului decis de către divinitate, menit să venereze zeii în cadrul ritualurilor sacre și prin respectarea tradițiilor locale, creând structuri proprii de putere și relații diverse, prin care să trăiască emoții și stări sufletești, provocând limita și suficiența, într-o aventură inițiatică unică și revelatoare.

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

BOAZ, Franz, art. *Mitologie și folclor*, în Revista de literatură universală „Secolul 20”, Uniunea Scriitorilor din R.S.R., 1978

CAMPBELL, Joseph, *Eroul cu o mie de fețe*, București, Editura Trei, 2013

CAMPBELL, Joseph; Moyers, Bill, *Puterea mitului*, Traducere de Adriana Trandafir, București, Editura Trei, 2020

ELIADE, Mircea, *Aspecte ale mitului*, traducere de Paul G. Dinopol, București, Editura Univers, 1978

ELIADE, Mircea, *Mitul eternei reîntoarceri. Arhetipuri şi repetare*, București, Editura Univers Enciclopedic, 1999

ELIADE, Mircea, *Naşteri mistice*, Traducere de Mihaela Grigore Paraschivescu, București, Editura Humanitas, 2017

Epopeea lui Ghilgameș, Colecție coordonată de prof. dr. Dan Grigoiescu, traducere de Virginia Șerbănescu și Al. Dima, Cuvânt înainte de Al. Dima, Editura Modero, București, 1996

LE GOFF, Jacques, *Imaginarul medieval*. *Eseuri*, Traducere și note de Marina Rădulescu, București, Editura Meridiane, 1991

PAGEAUX, Daniel-Henri, *Literatura generală și comparată*, Traducere de Lidia Bodea, Cuvânt introductiv de Paul Cornea, Iași, Editura Polirom, 2000

VAN GENNEP, Arnold, *Riturile de trecere*, Colecția Plural, Traducere de Lucia Berdan și Nora Vasilescu, Studiu introductiv de Nicolae Constantinescu, Postfață de Lucia Berdan, Iași, Editura Polirom, 1996

A PERSPECTIVE ON THE SAFEGUARDING OF TRADITIONAL CRAFTS

UNE PERSPECTIVE SUR LA SAUVEGARDE DES MÉTIERS TRADITIONNELS

O PERSPECTIVĂ ASUPRA SALVGARDĂRII MEȘTEȘUGURILOR TRADIȚIONALE

Lector univ. dr. Natalia LAZAR
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca,
Centrul Universitar Nord din Baia Mare, Facultatea de Litere
Baia Mare, str. Victoriei, nr. 76
natalia.lazar@fsc.utcluj.ro

Abstract

At UNESCO level, emphasis is placed on the need to save, protect and enhance traditional crafts as elements of cultural identity. Traditional crafts are probably the most tangible manifestation of intangible cultural heritage, but according to the 2003 Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage, the focus of concern is on the technological process, knowledge, and skills involved in crafts, and not on the craft products themselves. In the context of globalization, the survival of traditional forms of crafts is a great challenge, as mass production has replaced local cottage industries. Safeguarding traditional crafts through Living Human Treasures, bearers, performers and transmitters of elements of intangible cultural heritage, in their unaltered traditional form and means, can be a solution.

Résumé

Au niveau de l'UNESCO, l'accent est mis sur la nécessité de préserver, protéger et valoriser les métiers traditionnels en tant qu'éléments de l'identité culturelle. Le métier traditionnel est probablement la manifestation la plus tangible du patrimoine culturel immatériel; cependant, selon la Convention pour la sauvegarde du patrimoine culturel immatériel de 2003, on met au centre des préoccupations le processus technologique, les connaissances et les compétences impliquées dans le métier, et non les produits artisanaux eux-mêmes. Dans le contexte de la mondialisation, la survie des formes traditionnelles de métier représente un grand défi, car la production de masse a remplacé les industries domestiques locales. La sauvegarde de certains métiers traditionnels par le projet « Trésors humains vivants » – porteurs, interprètes et transmetteurs d'éléments du patrimoine culturel immatériel, dans leur forme et avec leurs moyens traditionnels inchangés – pourrait être une solution.

Rezumat

La nivelul UNESCO se pune accent pe necesitatea salvării, protejării și punerii în valoare a meșteșugurilor tradiționale ca elemente ale identității culturale. Meșteșugul tradițional este, probabil, cea mai tangibilă manifestare a patrimoniului cultural imaterial, însă, potrivit Convenției privind salvgardarea patrimoniului cultural imaterial din 2003, în centrul preocupărilor se află procesul tehnologic, cunoștințele, abilitățile implicate în meșteșug, și nu produsele meșteșugărești în sine. În contextul globalizării, supraviețuirea formelor tradiționale de meșteșug este o mare provocare, căci producția de masă a luat locul industriilor casnice locale. Salvgardarea unor meșteșuguri tradiționale prin intermediul Tezaurelor Umane Vii, purtători, performeri și transmițători ai unor elemente de patrimoniu cultural imaterial, în forma și cu mijloacele tradiționale nealterate, poate fi o soluție.

Keywords: *craft; craftsman; tradition; transmission; community;*

Mots-clés: *métier; artisan; tradition; transmission; communauté;*

Cuvinte-cheie: *meșteșug; meșteșugar; tradiție; transmitere; comunitate;*

Meșteșuguri tradiționale – cadru general

La nivelul național se intensifică discuțiile privind salvgardarea meșteșugurilor tradiționale, probabil cea mai tangibilă manifestare a patrimoniului cultural imaterial. Însă, nu e suficient, căci încercările de protejare a meșteșugurilor, în general, ar trebui să se vizeze un cadru mai larg, care să cuprindă inclusiv transmiterea, încurajarea meșteșugarilor să continue să producă și să își transmită abilitățile și cunoștințele altora, în special în cadrul propriilor comunități.

Problematica meșteșugurilor și a meșteșugarilor formează un important capitol al modului de producție feudal, dezvoltarea economică a societății în perioada feudalismului datorându-se și evoluției meșteșugurilor tradiționale, specifice spațiului rural. Meșteșugurile medievale au avut o viață proprie, evoluând de la etapa în care producția era destinată exclusiv consumului propriu al familiei, la producția de masă, destinată întregii comunități.

În perioada de început, meșteșugurile erau strâns legate de gospodăria tradițională, meșteșugarii (morarul, pielerul, cizmarul, fierarul etc.) deservind comunitatea și curtea feudului. Uneori, însă, pentru că în satele învecinate nu existau materie primă și condiții prielnice dezvoltării unor meșteșuguri - apă pentru morărit, lut pentru olărit, nuiele pentru împletit, lemn pentru construcții, lemne pentru foc -, produsele meșteșugarilor puteau satisface și nevoile țărănimii din acele sate. „În mediul rural mai fiecare gospodărie avea caracterul unui atelier domestic, în care se produceau mai toate uneltele necesare muncii, dar existau la sate și meseriași specializați, chiar și sate întregi specializate în anumite îndeletniciri: construcția de căruțe, construcția de case, cojocăria, lemnăria etc. practicate cu o înaltă măiestrie”. (ȘTEFAN, NICOLAU, 1981, p. 39).

Meșteșugurile, în prima lor fază (sec. XIII – XIV), se caracterizează printr-un aspect mărunt al producției, rostul meseriei fiind de a asigura traiul zilnic celui care o exercită, respectiv, familiei sale. „Nu se simțea încă nevoia integrării breslelor în mod oficial, într-un statut, deoarece activitatea lor era determinată de obiceiurile vechi, de dreptul cutumiar (*antiquae consuetudines*).” (PASCU, 1954, p. 88). În această perioadă, producția meșteșugărească presupunea o relație activă meșteșugar – cumpărător, meșterii își vindeau propriile produse, se practica schimbul în natură.

În secolul al XIV-lea, centre politice și economice din Transilvania capătă statut de oraș: Cluj, Dej, Aiud, Mediaș, Sighișoara, Sebeș, Sibiu, Brașov, Bistrița, Oradea, Satu Mare, Sighet, Arad etc., însă, datorită creșterii productivității muncii, se poate vorbi și despre dezvoltarea unor centre meșteșugărești-negustorești. Ca o necesitate firească, în secolul al XIV-lea, apar breslele meșteșugărești – „asociații alcătuite din persoane care ocupau același loc în procesul de producție, lucrau în aceeași branșă meșteșugărească sau într-o branșă înrudită (când meșterii din branșa respectivă nu pot constitui singuri o breaslă), având, deci, interese economice identice sau asemănătoare și se bucurau de un statut juridic identic”. Scopul acestora era apărarea producătorului/ producției, eliminarea concurenței dintre meșteri, dar, uneori căpătau și atribuții militare, de apărare a zidurilor orașului sau religioase - îngrijirea bisericilor. (PASCU, 1954, p. 77).

Însă, treptat-treptat, pe măsură ce producția crește și meșterul e ajutat de calfe, apare negustorul, ca intermediar între producător și cumpărător, piața de desfacere lărgindu-se și produsele meșteșugărești căpătând caracter de marfă.

În secolele al XV-lea și al XVI-lea, meșteșugurile în Transilvania s-au dezvoltat mult, cele mai relevante aspecte fiind următoarele:

- înmulțirea branșelor meșteșugărești;
- apariția unor meșteșuguri noi și organizarea acestora în bresle;
- creșterea numărului de meșteșugari, mărirea producției și dezvoltarea schimbului de mărfuri;
- alcătuirea unor asociații de bresle pentru salvarea intereselor meșterilor și, totodată, pentru controlul calfelor;
- nașterea unor categorii privilegiate de meșteșugari care domină breslele și ajung la conducerea orașelor transilvănene;
- lupta în sânul breslelor dintre meșteri și calfe, care conduce la apariția unor asociații distincte ale calfelor;
- tendința breslelor orășenești de a-și extinde dominația supra meșteșugurilor sătești și asupra celor din târguri. (LAZAR, 2022, p. 124).

Încă din secolul al XV-lea apar primele semne de meșter pe diferite construcții, în special pe bisericile din lemn. „Meșteșugul și arta pe care meșterii din nordul Transilvanei le-au pus în construirea caselor și a acareturilor se regăsesc și le bisericile edificate de-a lungul multor veacuri de vestiții meșteri. Se știe că pe tot acest teritoriu se găsesc unele din cele mai interesante construcții religioase din lemn, nu numai din țara noastră, ci din întreaga Europă. (…) Pentru noi, aceste admirabile edificii prezintă un interes cu atât mai mare, cu cât ele se leagă nemijlocit de arta construcțiilor țărănești românești, unitatea casei și a bisericii, din punct de vedere arhitectonic, fiind o dovadă a marii vechimi a artei de a construi pe teritoriul românesc, lucru posibil numai în ținuturi cu o străveche populație sedentară legată de pământul ei”. (BĂNĂȚEANU, 1969, p. 84).

Meșteșugul lemnului a fost un adevărat generator de valori patrimoniale, de la lăzile de zestre, până la bâtele ciobănești și troițele, pe care le mai vedem astăzi prin satele românești, până la șuri, gospodării, porți din lemn și, nu în ultimul rând, biserici. „Când se vorbește despre o civilizație a lemnului în satul românesc etnografii se referă prea adesea la arta cioplirii și ornamentării sale. Dar această artă s-a grefat pe tehnica prelucrării lemnului, elementul fundamental al acestei civilizații. Iar factorul determinant a fost necesitatea obiectivă: în satul românesc feudal lipsea de cele mai multe ori metalul. Tehnica trebuia să facă față unor construcții complicate fără să utilizeze nici măcar cuie sau scoabe. Așa s-a născut un meșteșug al clădirii locuințelor în care originalele îmbinări ale elementelor de construcție în căței, în cheotori, extrem de solide, suplineau elementul metalic de legătură.” (ȘTEFAN, NICOLAU, 1981, p. 41).

Bisericile de lemn sunt monumente de arhitectură vernaculară, veritabile simboluri ale continuității unei existențe și spiritualități creștine, adevărate repere identitare și mărci distinctive. Ele exprimă identitatea și specificul românesc, povestind despre o istorie a dăinuirii și rezistenței prin credință, despre o continuitate creștină, care a conturat axa morală a poporului român. Prin estetica lor subtilă și profundă, relevă un mod de viață a țăranului, desfășurat, pe de-o parte, în comuniune cu semenii, cu natura și, pe de altă parte, cu valorile creștine; ele vorbesc în limbaj architectural despre un popor cu profundă vocație spirituală, înzestrat cu talent practic, artistic și constructiv original. Ca edificii arhitecturale, bisericile vechi din lemn atestă inteligența și genialitatea constructorilor, meșteri populari autodidacți și inspirați, care, prin arta construcției, au atins virtuozitatea în arhitectura din lemn. Bisericile de lemn individualizează și disting România între popoarele din zona central-europeană, prin arta construcției în lemn și prin spiritualitatea relevată de limbajul arhitectural al lemnului.

După perioada de naștere a meșteșugurilor (în Transilvania), urmează etapa de înflorire, dezvoltare și consolidare (secolele XVII, XVIII), acestă etapă coincizând cu creșterea rapidă a orașelor industriale și cu dezvoltarea largă a comerțului. Prin activitățile desfășurate, breslele îndeplineau următoarele funcții: economice (asigurarea unei producții suficiente, de calitate corespunzătoare și la prețuri potrivite), sociale (crearea unor legături puternice, de solidaritate, între membrii breslelor), politice și militare. Secolul al XIX-lea aduce, ca de altfel în întreaga Transilvanie, transformări importante în ceea ce priveşte trecerea de la producţia de breaslă şi manufacturieră la cea industrială.

În a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi în primele decenii ale secolului al XX-lea, activitatea meşteşugărească este caracterizată printr-o relativă stagnare, mai ales în viaţa economică a centrelor urbane, aceasta fiind o consecinţă firească determinată de dezvoltarea industrială. Însă, activităţile meşteşugăreşti au persistat sub forma unor mici ateliere manufacturiere, al unor nuclee de producţie în zone cu bogată tradiţie, al atelierelor mănăstireşti.

Dezvoltarea relativ târzie a capitalismului în România a condus la forma de asociere cooperatistă, activitatea de artă populară şi meşteşuguri artistice cunoscând o dezvoltare accelerată în a doua jumătate a sec. al XX-lea (în 1975 existau 40 de cooperative de artă populară şi meşteşuguri, corespunzătoare judeţelor ţării, şi peste 100 de ateliere de producţie). Activitatea meşteşugărească era urmărită îndeaproape de etnografi, istorici de artă, designeri, care impuneau atât respectarea tradiţiei, cât şi realizarea unor produse moderne, de calitate artistică. (STOICA, HORȘIA, p. 22).

Revoluţia din decembrie 1989 a avut consecinţe importante asupra activităţii meșteșugărești în România, unele ocupaţii tradiţionale intrând în declin sau fiind pe cale de dispariţie, căci economia de piață impunea un nou sens.

Modalități de salvgardare a meșteșugurilor. ***Tezaure Umane Vii***

Începând cu anul 2003, când, în cadrul Conferinței Generale a Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură, a fost adoptată Convenția pentru Salvgardarea Patrimoniului Cultural Imaterial, se acordă o atenție deosebită recunoașterii rolului fundamental al patrimoniului intangibil din interiorul fiecărei culturi. România devine Stat Parte la Convenția UNESCO prin ratificarea Legii nr. 410/2005, iar, prin Legea nr. 26/2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial sunt definiţi termenii: „patrimoniu cultural imaterial (totalitatea practicilor, reprezentărilor, expresiilor, cunoştinţelor, abilităţilor – împreună cu instrumentele, obiectele, artefactele şi spaţiile culturale asociate acestora –, pe care comunităţile, grupurile sau, după caz, indivizii le recunosc ca parte integrantă a patrimoniului lor cultural), expresii culturale tradiţionale (...forme de artă a cuvântului şi expresii verbale tradiţionale, forme de exprimare muzicală – cântece, dansuri, jocuri populare, forme de expresie sincretică – obiceiuri, ritualuri, sărbători, etnoiatrie, jocuri de copii şi jocuri sportive tradiţionale, forme ale creaţiei populare în domeniul tehnic, meşteşuguri ori tehnologii tradiţionale), tezaure umane vii (titlul onorific ce poate fi conferit acelor persoane care sunt recunoscute de către comunitate drept creatoare şi transmiţătoare de elemente ale unui domeniu al patrimoniului cultural imaterial, în forma şi cu mijloacele tradiţionale nealterate) și marca tradiţională distinctivă (elementul specific de autenticitate al expresiei culturale tradiţionale pe care o defineşte ca fiind reprezentativă pentru un grup de creatori, interpreţi ori meşteşugari tradiţionali, păstrători sau transmiţători ai elementelor patrimoniului cultural imaterial).” (L 26/2008, art. 2).

Una dintre priorități este Programul *Tezaure Umane Vii*, program strategic al Ministerului Culturii, care se bucură de o largă popularitate în România, în ciuda faptului că, încă din 2003, UNESCO a eliminat caracterul obligatoriu al acestuia. Prin program se

urmărește identificarea acelor persoane care, făcând dovada caracterului excepțional al performării într-un domeniu al patrimoniului cultural imaterial, sunt capabile să transmită un anumit element de patrimoniu cultural imaterial, statele fiind încurajate să adopte măsuri prin care performerii, păstrătorii și transmițătorii anumitor elemente de patrimoniu cultural imaterial să beneficieze de recunoaștere și vizibilitate în rândul comunităților din care fac parte, al specialiștilor și al publicului larg. (LAZAR, 2025, Raport TUV).

Din anul 2010 până în prezent, în România au fost acordate 146 de titluri onorifice *Tezaur Uman Viu* de recunoaștere a unor modele din comunitățile tradiționale, după cum urmează: 2010 – 5 titluri, 2011 – 5 titluri, 2012 – 4 titluri, 2013 – 15 titluri, 2014 – 8 titluri, 2015 – 2 titluri, 2018 – 12 titluri, 2020 – 11 titluri, 2021 – 12 titluri, 2022 – 15 titluri, 2023 – 12 titluri, 2024 – 30 de titluri, 2025 – 15 titluri. Prin Decretul nr. 818/15.11.2015, s-a conferit medalia *Meritul Cultural* clasa a III-a, categoria E *Patrimoniul cultural naţional*, unui număr de 39 de *Tezaure Umane Vii,* iar, conform *Hotărârii nr. 1290/2023 privind completarea Normelor de aplicare a Legii nr. 118/2002 pentru instituirea indemnizaţiei de merit, aprobate prin Hotărârea Guvernului nr. 859/2003,* persoanele care dețin titlul pot obține indemnizație de merit. (LAZAR, 2025, Raport TUV).

NICOLAE BACEA

PORECLĂ / NUMIT ȘI
„Nicolae a lui Țolan"

OCUPAȚIA
Cojocar

„TEZAUR UMAN VIU" - 2022
Prelucrarea pieilor și blănurilor - cojocărit

DATA NAȘTERII
30 noiembrie 1943

LOCALITATEA
Mureșeni Bârgăului, județul Bistrița-Năsăud

STUDII
- 8 clase - Școala primară și gimnazială din Mureșeni Bârgăului, județul Bistrița-Năsăud

FAMILIA
Tata: George Bacea - poreclit „Țolan", tâmplar
Mama: Palaga Baca - poreclită „Țolănica", țesătoare
- **Copiii:** Nicolae, Gavril, Simion, Dumitru, Zaharie, Maria, Ioana și Ion BACEA.

PREZENTARE PE SCURT
Meșterul popular **Nicolae Bacea** este un renumit cojocar de pe Valea Bârgăului, județul Bistrița-Năsăud, care lucrează în această meserie de peste 65 de ani, de la vârsta de 15 ani, când a realizat primul său pieptar din piele naturală, pe care ulterior l-a cusut și brodat manual cu modele artistice locale, învățate de la înaintașii săi, respectând forma, cromatica și ornamentica specifică zonei.

I. Nicolae Bacea (Nicolae a lui Țolan) –
Tezaur Uman Viu
Domeniul: Prelucrarea pieilor și blănurilor – cojocărit

Nicolae Bacea, Tezaur Uman Viu – https://www.cultura.ro/tezaure-umane-vii/

Nicolae Bacea (Nicolae a lui Țolan) este un renumit cojocar, reper al culturii tradiționale din județul Bistrița-Năsăud, *Tezaur Uman Viu* din anul 2022. S-a născut la data de 30 noiembrie 1943, în Mureșenii-Bârgăului, azi, județul Bistrița-Năsăud, fiind absolvent a opt clase. Cojocăritul l-a învățat la vârsta de 14 ani, de la meșterii din satul său natal și, cu multă muncă și dedicare, performează, creează, de peste 65 de ani. Primul produs meșteșugăresc pe care l-a realizat a fost un pieptar din piele naturală, împodobit cu cusături și broderii cu modele artistice locale, preluate de la înaintașii săi, respectând forma, cromatica, ornamentica specifice zonei.

Îmbrăcămintea din pieile prelucrate este cunoscută din cele mai vechi timpuri, constituind o secțiune importantă din categoria vastă a portului popular. În secolele X-XIV, meșteșugul prelucrării pieilor și blănurilor era atestat în Transilvania în sate, ca meșteșug casnic, pe domeniile mănăstirești și chiar în orașe, sub forma unui meșteșug propriu-zis. În secolele următoare, în orașe și târguri începe organizarea breslelor meșteșugărești, între acestea și cele ale cojocarilor și blănarilor. Spre sfârșitul secolului al XX-lea, în mediul rural se diferențiază două categorii de cojocari, în funcție de complexitatea muncii: cojocărie „grea", specializată în piese de port bine prelucrate, finisate cu mare măiestrie și ornamentate cu mult simț estetic, respectiv, cojocărie „ușoară", care presupunea producerea unor piese de

îmbrăcăminte obișnuită, simplă. Pregătirea meșteșugarilor se făcea în mod organizat, în ateliere meșteșugărești și presupunea parcurgerea etapelor de formare – ucenic, calfă, meșter –, iar meșteșugul se referea, în general, la alegerea pieilor, prepararea lor, croitul, cusutul produselor.

Acesta ar fi cadrul general în care s-a dezvoltat acest meșteșug în zonă, iar Nicolae Bacea „a îmbinat în mod armonios spiritul practic, nevoia de frumos și rafinatul său simț artistic" realizând, de-a lungul timpului, următoarele categorii de elemente de vestimentație: pieptare de sărbătoare brodate („ceptare deschise" în față, fără „bumbgi", „ceptare înfundate", cu „bumbgi" laterali), pieptare și cojoace ciobănești, pieptare de lucru (neornamentate), cojoace, căciuli, mănuși. Cel mai frecvent model de broderie utilizat pe pieptare și cojoace e „trifoiul", cusut cu fir neagru pe fond alb, specific zonei Bârgaielor, sau pe fond negru cu motive florale, multicolore, apărut sub influența multiculturalității Bistriței. (LAZAR, 2022, Referat TUV)

Nicolae Bacea are o familie frumoasă și numeroasă, fiind tatăl a opt copii, care, pe rând, au fost inițiați în tainele acestui meșteșug și au realizat diferite elemente componente ale cojoacelor/ pieptarelor. Alături de copiii săi, a participat la numeroase concursuri de profil, de fiecare dată făcându-se remarcați prin talentul și hărnicia lor. Fiul său, Zaharia, cel de-al cincilea dintre copii, este cel care îi continuă munca, în respect pentru tradiție. Printre ucenicii săi se numără și Vasile Serețan, care, nu demult, și-a inaugurat un atelier de cojocărie și broderie manuală pe piele, fiind îndrumat în acest demers tot de către meșterul și mentorul său, Nicolae Bacea.

De-a lungul timpului, meșterul Bacea a participat la târguri meșteșugărești și expoziții de artă populară, organizate la nivel județean, național și internațional, creațiile fiindu-i apreciate pentru frumusețea și autenticitatea lor – produse din piele naturală, cu broderie realizată exclusiv manual. Participările la diverse evenimente culturale, organizate sub egida muzeelor etnografice din România, cât și cu prilejul unor expoziții peste hotare, confirmă calitatea excepțională a muncii sale.

În ultimii ani, pieptarele și cojoacele sale sunt din ce în ce mai solicitate, în special de tineri, care apreciază măiestria sa artistică și creativitatea. În contextul actual al modernizării, funcția principală a acestui produs nu mai este de tip practic, utilitar, ci de cunoaștere, prin intermediul unor fragmente de cultură meșteșugărească, adevărate repere identitare.

EMILIA - ZAMFIRA GROSOȘ

PORECLITĂ / NUMITĂ și „Emica Cantorului"

OCUPAȚIA
Țesătoare și producătoare îmbrăcăminte (costume populare)
Creatoare de elemente de podoabă din mărgele, specifice Zonei Codrului

„TEZAUR UMAN VIU" - 2023
Port – producere îmbrăcăminte, podoabe

DATA NAȘTERII
2 septembrie 1956

LOCALITATEA
Soconzel, județul Satu Mare

STUDII
- 8 clase - Școala Generală din localitatea Soconzel, județul Satu Mare

FAMILIA
Tata: Mihai Goste (Mihaiu lui Irimie), născut în Soconzel
Mama: Florica Goste, țesătoare, născută în Soconzel
Soțul: Cornel Grosoș
- Fiul: Ionică Grosoș
- Nepotul: Damian Grosoș

PREZENTARE PE SCURT
Din copilărie a prins drag de toate îndeletnicirile pe care le avea bunica din partea mamei, dar cel mai mult i s-a lipit de suflet țesutul. De la vârsta de 11-12 ani de când s-a așezat prima dată la războiul de țesut, nu s-a mai despărțit niciodată de el. Pasiunea și talentul pentru țesut le-a moștenit de

II. Emilia Zamfira Grosoș (Emica Cantorului) – *Tezaur Uman Viu*
Domeniul: Port – producerea îmbrăcămințiii, podoabe

Emilia Zamfira Grosoș, Tezaur Uman Viu – https://www.cultura.ro/tezaure-umane-vii/

Emilia Zamfira Grosoș (Emica Cantorului) este cunoscută și recunoscută în întreg județul Satu Mare, în special în Zona Codru, ca o adevărată creatoare, păstrătoare și transmițătoare a elementelor identitare de patrimoniu cultural imaterial și a obținut titlul *Tezaur*

Uman Viu în anul 2023. S-a născut la data de 2 septembrie 1956 în Soconzel, jud. Satu Mare (actual), un sat pitoresc din zona Codrului, în care oamenii trăiesc și astăzi în respect pentru moștenirea culturală. S-a căsătorit în satul natal, cu Cornel, rămânând conectată la energia creatoare a locului, care i-a dat forță să trăiască și să muncească, mulțumită cu viața ei, cu bune și cu rele.

A învățat de la bunica și mama sa, iar după măritiș de soacra ei, cum se lucrează cu atât de prețioasele fire textile necesare în economia gospodăriei țărănești – „firele din tulpinile lemnoase și nesupuse ale cânepii", respectiv „firele moi ale lânii". Pornind de la făcutul „țevilor" pentru suveică, ajunge la vârsta de 12 ani, plină de curiozitate, curaj și energie, să lucreze Ia războiul de țesut. Acesta e începutul în ceea ce înseamnă realizarea pânzei și, mai apoi, a textilelor din casă: „piese de costum, șterguri, *merindare*, acoperitoare pentru coșul de Paști, *dosoie* (fețe de masă), *lipideie*, pe care învață să le decoreze cu broderii colorate, cu *cipcă* (dantelă) făcută eu croșeta, dar și cu franjuri simpli și înnodați". (LAZAR, 2023, Referat TUV).

Excelează, în mod deosebit, în realizarea costumului codrenesc de sărbătoare, de la fir la produsul finit, însoțit de povestea care stă în spatele fiecărui obiect. Cămăși, femeiești sau bărbătești, pindileuri, gaci sunt piese care ilustrează măiestria și tehnicile folosite de Emilia Zamfira Grosoș.

Cel mai vechi tip de croi al cămășii femeiești codrenești, așa cum menționează studiile de specialitate, îl reprezintă *spăcelul cu guler și gură*, cămașa numită *bătrânească*: stanii din față și din spate sunt încrețiți la gât; mâneca se prinde de umăr, prin încrețirea materialului, tehnica fiind cunoscută sub numele de „încrețele mânânțele"; mâneca se termină cu manșetă dreaptă - „pumnășel". Ornamentica este realizată prin cusătură, în general broderie albă, dar și în culorile roșu și negru, la modelele mai noi fiind folosită o tehnică inedită de punere în valoare a broderiei alb pe alb cu ajutorul creionului chimic, de unde denumirea „cămăși ploibăzâte".

Tipul de croi *spăcelul cu spate* apare la finele secolului al XIX-lea și presupune două variante: cu platcă mică și cu platcă bine dezvoltată. La *spăcelul cu platcă mică* bucățile de pânză sunt puțin vizibile pe față, platca fiind mai evidentă pe spate, gura cămășii este dispusă pe partea stângă, mâneca încheindu-se în volan la încheietura mâinii. *Spăcelul cu platcă bine dezvoltată* este compus din placă și stanii cămășii, porțiunea de sub platcă atragând atenția în mod deosebit, prin ornamentica realizată cu multă măiestrie.

Broderia cămășii se realiza în ciur și peste fire, cu fir de bumbac alb sau roșu și negru. Policromia în zonă apare odată cu activitatea intensă a societății ASTRA, la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, însă în Codru nu se renunță la binaritatea roșu-negru în broderia cămășii bătrânești, ci doar la cămașa cu platcă este adoptată policromia în realizarea câmpilor ornamentali.

Portul tradițional îi este drag și îl poartă cu mândrie la biserică și la toate evenimentele majore la care participă. Preluând modelele tradiționale, Emilia Grosoș folosește tehnicile de lucru consacrate, pe care le regăsim în ceea ce coase cu multă dragoste: „pe creții, cu *ciur*, pe fire trase". „Tărcatul cămășilor, al pindileielor, al ștergurilor" i-au oferit ocazia să-și etaleze creativitatea, iar între preferințe se află motivele florale și creștine. (LAZAR, 2023, Referat TUV). Astfel, duce mai departe tradiția preluată de la mama și bunica sa, dar, deopotrivă, dezvăluie din cunoștințele ei celor interesați: cercetători de la Muzeul Județean Satu Mare, studenți de la Etnologie, Facultatea de Litere, Centrul Universitar Nord din Baia Mare, Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca, aflați în stagii de practică.

Din dorința de conservare a moștenirii culturale și ca gest de recuperare a tradiției locale, Emilia Grosoș și-a amenajat o cameră *mândră* cu numeroase piese textile realizate de ea însăși. Tot aici se regăsesc și clopurile soțului, ale fiului și nepotului, clopuri frumos decorate cu zgărzi colorate realizate tot de doamna Emica, căci firea ei curioasă a făcut ca ea „să fure" și din meșteșugul realizării podoabelor populare.

Din dorința de a duce mai departe tradiția familiei, a transmis tainele acestei moșteniri nepoatei sale, Mirela Goste. În taberele și în proiectele implementate de instituțiile de cultură din județul Satu Mare la care a participat, a făcut demonstrații și a inițiat copii și tineri în acest meșteșug. De-a lungul anilor, a participat la numeroase evenimente, festivaluri, târguri de meserii etnografice, fiind recompensată cu premii și distincții.

Concluzie

Scopul protejării meșteșugurilor este de a asigura transmiterea către generațiile viitoare a cunoștințelor, metodelor și abilităților asociate cu aceste practici tradiționale, însă aceasta nu se poate face doar prin inițiative locale, disparat, ci prin politici publice concertate. Protejarea patrimoniul imaterial aduce unei comunități câștiguri semnificative, deoarece patrimoniul imaterial poate reprezenta o sursă inepuizabilă de inspirație, creativitate, dialog, schimb de experiențe, cunoaștere și, implicit, poate atrage turiști care vor genera venituri financiare comunității respective.

BIBLIOGRAFIE

BĂNĂȚEANU, Tancred, *Arta populară din nordul Transilvaniei*, Editura Casa Creației Populare a Județului Maramureș, Baia Mare, 1969

CRISTU et al., *Cooperaţia meşteşugărească în România – UCECOM*, Bucureşti, 1966

LAZAR, Natalia*, Despre un sat și o lume. Graiul și folclorul din Țara Oașului,* Editura Cetatea de Scaun, Târgoviște, 2021

PASCU, Ştefan, *Meşteşugurile din Transilvania până în secolul al XVI-lea*, Editura Academiei R.P.R., 1954

STOICA, Georgeta, HORȘIA, Olga, *Meşteşuguri artistice tradiţionale,* Editura Enciclopedica, 2001

ȘTEFAN, I. M, NICOLAU, Edmond, *Scurtă istorie a creației științifice și tehnice românești*, Editura Albatros, București, 1981

LAZAR, Natalia*, Raport asupra Programului Tezaure Umane Vii,* ediția a XIV-a, 2025

LAZAR, Natalia*, Referate de evaluare privind acordarea titlului Tezaur Uman Viu*, 2022, 2023

Lege nr. 26 din 29 februarie 2008 privind protejarea patrimoniului cultural imaterial

https://www.cultura.ro/tezaure-umane-vii, accesat în 12.11.2025.

https://www.ich.org/, accesat în 2.11.2025.

MEMORY AND RECONCILIATION: A COMPARATIVE STUDY OF SOUTH AFRICAN AND BALKAN NARRATIVES

MÉMOIRE ET RÉCONCILIATION : UNE ÉTUDE COMPARATIVE DES RÉCITS SUD-AFRICAINS ET BALKANIQUES

MEMORIE ȘI RECONCILIERE: UN STUDIU COMPARATIV AL NARAȚIUNILOR SUD-AFRICANE ȘI BALCANICE

Bogdan ANDREI
West University of Timișoara
Bulevardul Vasile Pârvan 4, Timișoara
bogdan.andrei@e-uvt.ro

Abstract

This article contends that we can view the literature from South Africa after apartheid and the Post Yugoslav Balkans as the addressing of memories and reconciliation as well. Looking at the themes of violence, silence, and testimony, it discusses the theories of Paul Ricoeur, Jan and Aleida Assmann, and Maria Todorova to illustrate the engagement of South African writing and the Truth and Reconciliation Commission, while the literature of the Balkans comes from the diaspora and fragmented national memories. The response of the literature to the official narratives and the response of literature to the official narratives are demonstrated in the writings of Antjie Krog, J. M. Coetzee, Nadine Gordimer, Zakes Mda, Miljenko Jergović, Dubravka Ugrešić, and Aleksandar Hemon. The shared testimony and silence and the differences of the South African implemented reconciliation as opposed to the Balkans with their dispersed memory practices are compared in the research. Ultimately, the South Africa post conflict literature as memory is the focal point of the research.

Résumé

Cet article soutient que la littérature sud-africaine post-apartheid et celle des Balkans post-yougoslaves peuvent être considérées comme des formes d'expression de la mémoire et de la réconciliation. À travers l'étude des thèmes de la violence, du silence et du témoignage, il examine les théories de Paul Ricoeur, Jan et Aleida Assmann, et Maria Todorova afin d'illustrer l'engagement de la littérature sud-africaine auprès de la Commission Vérité et Réconciliation, tandis que la littérature balkanique s'appuie sur la diaspora et des mémoires nationales fragmentées. La réponse de la littérature aux récits officiels, et inversement, est illustrée par les écrits d'Antjie Krog, J. M. Coetzee, Nadine Gordimer, Zakes Mda, Miljenko Jergović, Dubravka Ugrešić et Aleksandar Hemon. La recherche compare le témoignage partagé, le silence qui y règne et les différences entre la réconciliation mise en œuvre en Afrique du Sud et les pratiques mémoriels dispersées des Balkans. En définitive, la littérature sud-africaine post-conflit, envisagée comme un outil de mémoire, constitue le point central de cette étude.

Rezumat

Acest articol susține că putem privi literatura din Africa de Sud de după apartheid și din Balcanii post-iugoslavi ca o abordare a amintirilor și a reconcilierii. Privind temele violenței, tăcerii și mărturiei, discută teoriile lui Paul Ricoeur, Jan și Aleida Assmann și Maria Todorova pentru a ilustra implicarea scrierilor sud-africane în Comisia pentru Adevăr și Reconciliere, în timp ce literatura din Balcani provine din diaspora și din amintirile naționale fragmentate. Răspunsul literaturii la narațiunile oficiale și răspunsul literaturii la narațiunile oficiale sunt demonstrate în scrierile lui Antjie

Krog, J. M. Coetzee, Nadine Gordimer, Zakes Mda, Miljenko Jergović, Dubravka Ugrešić și Aleksandar Hemon. Mărturiile comune și tăcerea, precum și diferențele dintre reconcilierea implementată în Africa de Sud, spre deosebire de Balcanii cu practicile lor dispersate ale memoriei, sunt comparate în cercetare. În cele din urmă, literatura post-conflict din Africa de Sud ca memorie este punctul central al cercetării.

Keywords: *Balkans; cultural memory; literature; reconciliation; South Africa; trauma;*

Mots-clés: *Balkans; mémoire culturelle; littérature; réconciliation; Afrique du Sud; traumatisme;*

Cuvinte-cheie: *Balcani; memorie culturală; literatură; reconciliere; Africa de Sud; traumă;*

Introduction

The remembrance of a vicious crime can never ever be neutral in a community that is undergoing violent strife, since it is under the influences of power, silence, and representation. In the instance of South Africa, the remarkable TRC (Truth and Reconciliation Commission) to bring into being a common story of healing was soon enough and hard to bear, as the local and partial narratives could not contain the experience of thousands. Ricoeur's *Memory, History, and Forgetting* also assert that memory goes hand in hand with forgetting (RICOEUR, 2004, p. 16). Consequently, reconciliation is never a complete returning back to the previous state but rather the outcome of conflicting narratives that still might leave a majority of people feeling pain.

On the flip side, the conflict in Yugoslavia has led to a divide in memorial practices, which is a major factor contributing to the prevalence of competing national histories in the Balkans, where such conflicts might have opened up the path for common remembrance. This is an instance which illustrates that literature is not only a medium through which trauma is expressed; it is a combat zone where the fight between remembering and forgetting rages fiercely.

Research Questions and Comparative Framework

The study shall undertake a comparative analysis of South African post-apartheid and Balkan post-war literatures vis-à-vis memory construction and problematization, in respect of how these narratives either approach or stand against discourses of reconciliation. The central core propelling the study is as follows: How can fiction and testimony channel collective trauma? How does the act of narration change the social-memory-based status of victim and perpetrator? How does literature envisage a potentiality for an existence outside the recurrent processes of violence? Aleida Assmann in *Cultural Memory and Western Civilization* insisted that cultural artifacts shape social memory, thus situating literature as not mere artistic cultivation but social memory work by societies negotiating violent pasts (ASSMANN, 2011, p. 52). The comparative framework taken up here is interpreted with the notion of not degrading South African or Balkan systems of experience into generic system; it rather extends across the points of intersection and divergence on how these two geographic spheres negotiate the burdens of hist

Corpus Selection: South African and Balkan Texts

The following analysis will attempt to identify texts within the South African and Balkan literary traditions that will help describe what the facets of memory and reconciliation

are. In this regard, and contrary to the foremost articulated Greek tragic ideal of catharsis, trauma narratives articulate voice trauma, identity, and the complex question of forgiveness-all interrelated phenomena within and beyond apartheid South Africa, and one that permeates post-apartheid literature.

Still the South Western Balkans remain a central focus, within the wider Balkans, hence *The Ministry of Pain* by Dubravka Ugrešić, *Sarajevo Marlboro* by Miljenko Jergović, and *The Bridge on the Drina* by Ivo Andrić, all of which offers to pivot the discourse from the war, exile and historical fracture to the act of remembering. In this context, the corpus offers a semblance of balance between the testimonial and the fictional so that there is a lateral point of the literature in which a conflict is embraced in a more global context.

Conceptual Framework

Understanding how societies remember and commemorate the past, particularly traumatic events related to violent conflicts, highlights the need to established and assess cultural memory. Literature as a cultural artifact contributes to memory and cultural life to the collective, and preserves the silenced voices. In his *Cultural Memory and Early Civilization*, Assmann argues that cultural memory works extraordinarily well to establish continuity, identity, and community, making it a constructive distraction from the otherwise individual recollection of the past and its forgetfulness (ASSMANN, 2011, p. 36).

In this manner, literature from post-apartheid South Africa plays a vital role in this process, transforming narratives of racial segregation and the violence of the past, and raising narratives to both contest and strengthen a sense of collective belonging. Furthermore, the literatures of the Balkans that emerged from the 1990s wars provide another example of how fractured societies narrate and uphold contested pasts, creating memory landscapes where national identity and collective trauma coexist. For this reason, it must be emphasized that literature is not merely a reflection of trauma; it operates as a cultural memory agent, shaping the process of recollection.

Cultural memory emphasizes continuity whereas testimony highlights the jaggedness, gaps, and silences inscribed within the post-conflict accounts. Testimony, in literature, attempts to articulate the voice of experience where official accounts fail, and yet, illustrates the bounds of capture. Testimony, for one, is not simply an account of events. It is a performative act which reinscribes trauma within a shared context (FELMAN & LAUB, 1992, p. 69).

Shoshana Felman and Dori Laub in *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*, highlight this. In South Africa, Antjie Krog's *Country of My Skull* serves as a literary testimony through which the Truth and Reconciliation Commission acknowledged in public the work of apartheid and opened institutional processes to the inadequacies of holding public pain. In the Balkans, Miljenko Jergović's *Sarajevo Marlboro* elaborates on fragmented testimonies reflecting the war which cannot be told in a single narrative, and instead embody the myriad voices of everyday people who resist erasure. Silence is powerful, and the unsaid can often speak as loudly, if not more, as the said.

Different viewpoints, more philosophical or more culturally and historically oriented, exist on the ideology. Paul Ricoeur, *in Memory, History, Forgetting*, claims that reconciliation has an ethical dimension. Forgiveness is never guaranteed: it is the tenuous possibility that is contingent on the act of narrating and re-narrating the injustices of the past (RICOEUR, 2004, p. 457). In this sense, reconciliation is something that can be politically agreed upon, nor something that is performed through an established institutional ritual; rather, it is always framed in narratives through which new possibilities for recognition can be crafted.

In *Der lange Schatten der Vergangenheit,* Aleida Assmann builds on this by discussing dialogical memory from which reconciliation stems, a shared recognition of suffering and

responsibility (ASSMANN, 2006, p. 124). She believes that reconciliation involves finding ways to live side by side with various elements of conflict, rather than insisting that the conflict elements vanish. Regionally, however, Maria Todorova has, in *Imagining the Balkans*, illustrated how Southeastern Europe situates discourses of reconciliation within the shadow of Orientalism and the exogamous stigmatizing gaze (TODOROVA, 1997, p. 73). Since historically the Balkans have been characterized as a site of perpetual conflict, disordered strife, and suffering, their discourses overlook the continued imposition of stigmatizing and disavowing discourses.

All these speak to how dangerous externally imposed models of reconciliation that ignore local histories, heritages, and identities, remain. This settles mending parts of the puzzle through Ricoeur's ethics, Assmann's cultural memory, and Todorova's critique of the region, and seeks to embrace reconciliation as the constellation of practices, and integrations of ethics and cultures, rather than a fractured singular process.

South African Post-Apartheid Narratives

The TRC was one of the most ambitious attempts at narrative-justice in the twentieth century. the PRC was the first in the world to provide a venue for victim and perpetrator to bear witness to atrocities and inscribe a testimony in the nation’s memory, and official history. Among the most important creative responses to this quest was Antjie Krog’s *Country of My Skull*, which combined personal meditation with testimony, and the haunting ethical question that Krog still grapples with (KROG, 1998, p. 43).

Krog confronts memory in its most brutal form, non-linear, fractured, and contentious, defying reconciliation. Some critics, like Mahmood Mamdani in *Amnesty or Impunity*, claim that TRC’s push for forgiveness and reconciliation allows the lower and understated violence and inequalities that still plague the socio-economic terrain (MAMDANI, 2002, p. 35). Literature makes visible the buried tensions and silences in official account, as well as the institutional reconciliation and the wounds that compromise reconciliation, and are deeply embedded, ever open to the public.

Since 1994, scholarship has been more intensely concerned with the legacy of apartheid violence, developing new strands of writing that interrogate the moral and psychological layers of transition and the post-apartheid experience through the reimagining of fictive history. Probably the most unsettling account of the dilemmas confronting South Africa in the 1990's is Coetzee's *Disgrace*, in which the return of violence in the 'new' South Africa suggests that narratives of easy progression are obstructed (COETZEE, 1999, p. 112). Rape and a barely-formed white liberal identity in the new state draws the novel toward apartheid reconciliation, highlighting the elision of history's dead hands. Within the home, Gordimer in *The House Gun* tackles the violence of apartheid as a personal tragedy, re-centering the issue of individual guilt (GORDIMER, 1998, p. 54).

Her story suggests that with the shift to democracy, the legacies of violence burdening the past had not been completely erased, only to contain them now as moral questions. Zakes Mda, in *The Heart of Redness*, draws on the past in the form of historical allegory, as he colonial historiographies and post-apartheid struggles, and articulates the idea that the past when left unresolved, constrains the present (MDA, 2000, p. 78). Along with these, both texts are proof of the capacity of literature to reframe violence in a manner that goes beyond the testimony and compels the reader to confront the disquieting questions of memory, identity, and justice in a divided society.

Negotiating Forgiveness and Justice in Fictional Spaces

In some cases, South African literature approaches the question of forgiveness and justice not only as an ethical consideration but as a form of a narrative technique that stretches the limits of the conversation about reconciliation. The imagination that literature wields enables. Desmond Tutu's vision is that literary imagination should not assert forgiveness in the absence of justice in order not to perpetuate the reconciled-closure of the inequalities (TUTU, 1999, p. 72). The unresolved-closure of the inequalities remains as a trauma, as in *Disgrace*, of which, the insistent trauma remains to be borne by the reader. The trauma, as reflected in Krog's *Country of My Skull*, asks the victim to forgive, to release, and to bare resentment in the absence of a material loss. Mda's *Ways of Dying* presents the ordinary reconciliations of everyday life where social violence is counteracted through the communal-ritual and storytelling practice. (MDA, 1995, p. 101)

Literary narratives emerging from this field both complement and critique official narratives of reconciliation, illuminating their shortcomings while putting forth imaginative alternatives. The memory and testimony presented in the TRC and reflected in the literature engender an understanding of the complex interplay between recognition of past violence and the dream of a collective, albeit fictitious, future.

The imagination of violence in these works of fiction illustrates how history refuses to be settled, continually resurfacing in new forms. Thematic preoccupations of reconciliation, forgiveness, and the balancing of justice demonstrate the stark reality of unachievable ethical ideals. From this perspective, South African post-apartheid literature serves as a unique participant in the conversation around memory and reconciliation, offering insights that, in the absence of politico-legal narratives, may otherwise be lost.

Balkan Post-War Narratives

The wars and the dissolution of Yugoslavia caused massive upheaval and carried long historical implications for the cultures of the people involved. A part of the response was literary in the form of Miljenko Jergović's *Sarajevo Marlboro*, a collection of short stories. These stories convey the experiences of people living in an enclosed, besieged city, Jergović included. The author does not try to craft monumental stories, and that, in a way, is a hallmark of siege literature. The stories convey the essence of living in a city understood by many as a siege and is a testimony to the 'precariousness of identity'. The type of literature produced in these conditions reflects the fragmentation of memory, its nuances and conflicting elements as no one narrative can ever describe the war.

Another notable figure is Dubravka Ugrešić, whose *The Culture of Lies* critiques nationalism and the cultural machinery that sustained the violence (UGREŠIĆ, 1998, p. 14). From the view of an exile, the angle of Ugrešić lifts both internal and external Balkan memories as she exposes how the narratives of ethnic purity were manufactured, disseminated, and internalized. Her literary essays juxtapose irony with despair as she articulates the challenges of narrating war when the discourse is itself ensnared in political propaganda. Ugrešić, in contrast to Jergović's narratives of daily life, points out the ideological undercurrents of cultural production, thus revealing the complicity of even literature in the service of nationalism.

To consider Balkan literature is to start with Ivo Andrić, *The Bridge on the Drina* (1945) looks at the cohabitation of ethnic groups and the accompanying violence through the long history of the Ottoman and Habsburg empires in Bosnia. With the opening of the Andrić's Bridge, many speculated how it foreshadowed the breaking of the region during the Yugoslav wars. Andrić's symbolism was perhaps more complex; the bridge was the most troubling metaphor of coexistence.

The 'community under the empires' was a metaphor for the disintegrative regional connections of the 1990s, and the bridge has remained a focal point of Andrić's ambivalent community connections. The violence in the region points to different Andrićs, one to elicit and reinforce the nationalist discourse and the other to counter it. Andrić, Ugrešić, and Jergović in the region show the range of the literary response to the Yugoslav wars. Literature plays in between testimony, critique, and historical allegory.

Fragmented Memory and the Burden of Ethnic Violence

The 1990s conflicts were remnants of the Yugoslav identity and the destruction it entailed and formed exclusively different national identities, nationalisms. This period and the consequential literature examine the discord through the relationships shaped by and between memory and oblivion, testimony and silence. David Rieff observes in *Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West* that the tribal and ethnic aggressions were sparked by the political and strategic manipulation of memory and the memory of violence (RIEFF, 1995, p. 63). The literature that captures the silence of memory shows the violence of politicized memory and the memory of violence, and how it is a contested space.

The impact of ethnic violence imposed in the most private realms of life is powerfully expressed in Jergović's works through the lens of ordinary lives disrupted and neighbours antagonized and turned into enemies. Most of Jergović's intimated violently through the most personal betrayals depicted in his works convey how wars intrude the most private parts of life. Once again, in The Question of Bruno, Aleksandar Hemon deals with the displaced and exiled, where we see the act of writing as a form of resistance against loss and nationalistic capture (HEMON, 2000, p. 41). Hemon's fractured stories convey this sense of displaced person's perplexity where, in a sense, memory is both a burden and a means of survival.

Trauma, Exile, and the Search for Reconciliation

War trauma in the Yugoslav context encompasses challenges not only for those directly affected by violence, but also for displaced peoples, exiles, and the diaspora. For the diaspora, much of the trauma gets expressed through literature, while memory traverses borders and generations. Cathy Caruth in *Unclaimed Experience* argues that trauma is something that, at the moment of its occurrence, is not fully present to the conscious mind but returns later in fragmented and disjointed narratives (CARUTH, 1996, p. 4). One can, and indeed should, reference such belatedness when pondering the works of exiled writers. The distance does afford them the potential to reflect, but for many, it only heightens the pain of loss and the inability to reclaim what has gone.

In his writings sent from Chicago after leaving Sarajevo, Hemon views exile as a condition of lasting incompletion. In his *Nowhere Man* stories, Hemon describes individuals caught in a web of languages and identities, fully belonging to neither place nor nation (HEMON, 2002, p. 88). Such a narrative condition also reflects a more profound dislocation of the memory and the unfinished business of reconciliation, for the past can never be fully reclaimed. In her book of personal essays, *The Balkan Express*, Slavenka Drakulić describes the surreal balancing of everyday life during the early days of war, emphasizing the utter impossibility of normalcy under a tempest of violence (DRAKULIĆ, 1993, p. 12). In exile, Drakulić also describes how trauma permeates the everyday, slowly unhinging the private and the political.

The search for reconciliation within Balkan literature brings together contradictory sentiments. The literature suggests that active discourses towards peaceful coexistence are key

components to minimizing civil conflicts. Yet, there exists a profound skeptic narrative that questions the potential for any healing to take place in the absence of some measure of justice.

In *Imagining the Balkans*, Maria Todorova elucidates how these external discourses have land locked the region to an unceasing narrative of violence. Such a stereotype discourages the more nuanced forms of reconciliation that the region desperately needs (TODOROVA, 1997, p. 122). Balkan literature then seeks to construct more productive and complex representations of the local realities. Nevertheless, Balkan literature also reveals the precarious position reconciliation occupies as long as political factors are intertwined with ethnic identities.

The tension Jergović captures is palpable; there are moments of solidarity alongside deep, festering, unhealed wounds. Ugrešić's writings on exile elaborate the impossibility of reconciliation, especially when one part of the society refuses to acknowledge their part in the violence. In the post-war Andrić's legacy context is not only a reminder of past coexistence but a warning of the persistence of division. The theoretical reconciliation models try to help address the legacy, but Balkan literature, in almost every instance, demonstrates the profound political consequences of such imbalances.

A profound story of postwar Balkan literature is one of fractured memory rather than reconciliation. Trauma is an enduring, trans generational, transnational, borders, and time defining, condition rather than a series of punctuated events. Exile, in troubling the certainties of nationalism, is both a wound and a cure. Reconciliation is, at best, faint, and almost always partial, and more the result of small acts than grand narratives.

Comparative Analysis: South Africa and the Balkans

Examining the contrasts between post-apartheid South Africa and the post-Yugoslav Balkans reveals the distinct yet intertwined approaches to dealing with violent histories and the memories constructed around them in literature. These have included structural violence, and pervasive ethnic and racial divisions, as well as collective trauma. The differences in the way memories work, however, is marked: South Africa adopted national reconciliation, while the Balkans disintegrated into several states, each with a dominant, tendentious narrative of victimhood. Consequently, the literature of both regions has emerged as a root of the "official" discourse in the silencing of alternatives and the construction of new communal imaginings.

Different approaches to the memorialization of the past and memory have been institutionally systematized as evidenced by the marked differences. South Africa's TRC, albeit contested, gave rise to the consolidated narrative structure of memory. The central framework of dealing with trauma became testimony, which the TRC, as Antjie Krog illustrates in *Country of My Skull* (KROG, 1998, p. 102), predominantly enforced.

The Balkans, in contrast, failed to develop a cohesive memorialized institution resulting in a fragmented memory across and within national borders. In *The Culture of Lies*, Dubravka Ugrešić shows that the competing states fabricated diverging myths of victimhood and, as a result, any shared narrative became impossible (UGREŠIĆ, 1998, p. 45).

The South African literature example is a national exercise in memory integration and fracture exposure while the literature of the Balkans emphasizes a transnational dialogue through the active promotion of disintegration. These differences directly affect the potential for reconciliation. In South Africa, the principal concern was that memory would coalesce into a unified narrative embodying the 'rainbow nation' concept.

Violence, Memory, and the Body

Examining the depiction of violence is yet another comparative angle. In South African Literature, violence is personified/represented through the body, as it is under apartheid, the body exhibits violence. In *The House Gun*, Nadine Gordimer, sets the apartheid violence in the most intimate of places to show how inequality rooted in the society seeps into the personal realm (GORDIMER, 1998, p. 64).

In contrast, Zakes Mda in Ways of Dying, addresses the issue of community and uses its rituals to demonstrate the healing of the wounded bodies (MDA, 1995, p. 103). In the Balkans, the violence is the death of the community and the erasure of social places.

The violence foreshadowed in Ivo Andrić's *The Bridge on the Drina*, is the violence of disconnecting and reconnecting the bridge which symbolizes a passage. The same can be said of Jergović, who suggests violence disintegrates relationships so that every interaction is filled with the latent potential of betrayal and suspicion. For this reason, South African literature focuses on the individual and the family when inscribing violence.

Forgiveness, Justice, and the Limits of Reconciliation

Reconciliation frameworks primarily consider the intersection of justice and forgiveness. Desmond Tutu transformed forgiveness into a political virtue during South Africa's reconciliation period, calling for the nation’s healing in No Future Without Forgiveness (TUTU, 1999, p. 77). However, literary works such as Coetzee’s *Disgrace* took a closure on reconciliation and left a lingering question as to whether forgiveness could even be possible after attending to harms that were irreversible.

This tension illustrates Ricoeur’s claim within *Memory, History, Forgetting* that forgiveness is still a fragile and unresolved matter. In the Balkans, the literary discourse focuses on mourning, exile, and survival, while the discussion of forgiveness is avoided entirely. In his exile tales, Hemon depicted the idea that the core constituents of reconciliation are the negotiations around the impossibility of return and not necessarily forgiveness.

Slavenka Drakulić in *The Balkan Express* illustrates how the daily realities in conditions of war, with survival as an ethical imperative, also complicate the demands of forgiveness (DRAKULIĆ, 1993, p. 19). Unlike reconciled trauma, Maria Todorova’s *Imagining the Balkans* (TODOROVA, 1997, p. 124) points out the external calls for reconciliation, which often unnervingly overlook the complicating local trauma.

Comparative Reflections on Literature and Reconciliation

When comparing the literatures of South Africa and the Balkans, and for that matter other literatures, the testimony and the silence, the vexed questions of violence and its aftermath, the questions of closure, the reconciliatory practices, and the ever-present and escalating violence, becomes articulate. But, once again, the divergences are as remarkable. South African Literature participates in the national reconciliation process, and perhaps, reconciliation that, for many reasons, underestimates the reconciliation complexity.

On the other hand, Balkan Literature deals with nationalisms that seem, to some degree, less fragmented, or brutally so condensed, that it creates endless tensions. From this, it becomes clear that the reconciliation of a society is political and the culture and literature will always be a part of it. The South African and Balkan case in the comparison shows that they are clearly dealing culture with cultural reconciliation. However, the culture reconciled will always be dictated by cultural memory.

Conclusion

When analysing both South African and Balkan narratives, it becomes clear that literature serves and facilitates the respective post-conflict societies in articulating and negotiating their memories, justice, and reconciliation.

Although the balancing of history and formative national narratives may differ, both the South African and Balkan societies exhibit the phenomenon of unstable and contested collective memories. In South Africa, the literature of the apartheid period also interacts with the framework of the Truth and Reconciliation Commission, illuminating both the achievements and the shortcomings of the commission.

Antjie Krog, JM Coetzee, Nadine Gordimer, and Zakes Mda testify that memory, by recognition, does offer closure, albeit morally, as it is insufficient without substantive justice. They argue that the official government policy on memory misses the point; the very forgiveness that reconciliation offers, and that lacks the justice of integration, division, and division perpetuates the gaps that reconciliation seeks to bridge.

Conversely, Balkan literature develops without such institutional mediatio. If we continue the argument of Ivo Andrić's *The Bridge on the Drina*, these narratives focus on the enduring trauma of a return that is neither easy nor attainable, which explains the enduring lack of peace in the Balkans. One might argue that the literatures of these two regions are contradictory in that, the reconciliation really is not a one-time affair, but a sustained cultural undertaking.

More precisely, in terms of Ricoeur's narrative memory that mediates forgetting (RICOEUR, 2004, p. 451) and Assmann's dialogical remembrance (ASSMANN, 2006, p. 124), literature is said to engage in memory-work that is politically or legally rather essential. Both sites substantiate the argument that literature has the ability to hold disparate parts of collective memory in a cohesive manner and illuminate precarious, ethically contested, and invisible realms of the future beyond the reach of dominant narratives or official discourse.

BIBLIOGRAPHY

ANDRIĆ, Ivo, *The Bridge on the Drina*, George Allen & Unwin, London, 1959

ASSMANN, Aleida, *Der lange Schatten der Vergangenheit: Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*, C. H. Beck, München, 2006

ASSMANN, Jan, *Cultural Memory and Early Civilization: Writing, Remembrance, and Political Imagination*, Cambridge University Press, Cambridge, 2011

CARUTH, Cathy, *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative, and History*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1996

COETZEE, J. M., *Disgrace*, Secker & Warburg, London, 1999

DRAKULIĆ, Slavenka, *The Balkan Express: Fragments from the Other Side of War*, W. W. Norton & Company, New York, 1993

FELMAN, Shoshana, Laub, Dori, *Testimony: Crises of Witnessing in Literature, Psychoanalysis, and History*, Routledge, New York, 1992

GORDIMER, Nadine, *The House Gun*, Bloomsbury, London, 1998

HEMON, Aleksandar, *Nowhere Man*, Nan A. Talese/Doubleday, New York, 2002

HEMON, Aleksandar, *The Question of Bruno*, Nan A. Talese/Doubleday, New York, 2000

JERGOVIĆ, Miljenko, *Sarajevo Marlboro*, Penguin Books, London, 1994

KROG, Antjie, *Country of My Skull: Guilt, Sorrow, and the Limits of Forgiveness in the New South Africa*, Random House, Johannesburg, 1998

MAMDANI, Mahmood, *Amnesty or Impunity: A Preliminary Critique of the Report of the Truth and Reconciliation Commission of South Africa (TRC)*, University of Cape Town Press, Cape Town, 2002
MDA, Zakes, *The Heart of Redness*, Oxford University Press, Oxford, 2000
MDA, Zakes, *Ways of Dying*, Oxford University Press, Oxford, 1995
RICOEUR, Paul, *Memory, History, Forgetting*, University of Chicago Press, Chicago, 2004
RIEFF, David, *Slaughterhouse: Bosnia and the Failure of the West*, Simon & Schuster, New York, 1995
TODOROVA, Maria, *Imagining the Balkans*, Oxford University Press, Oxford, 1997
TROUILLOT, Michel-Rolph, *Silencing the Past: Power and the Production of History*, Beacon Press, Boston, 1995
TUTU, Desmond, *No Future Without Forgiveness*, Rider Books, London, 1999
UGREŠIĆ, Dubravka, *The Culture of Lies: Antipolitical Essays*, Pennsylvania State University Press, University Park, 1998

BODY LANGUAGE – "HEARING" WHAT IS NOT BEING SAID

LE LANGAGE CORPOREL – « ENTENDRE » CE QUI N'EST PAS DIT

LIMBAJUL CORPULUI – „A AUZI" CEEA CE NU SE SPUNE

Jochen BAIER, Prof. PhD
PH Schwäbisch Gmünd University of Education,
Baden-Württemberg, Germany
jochen.baier@ph-gmuend.de

Stăncuța DIMA-LAZA, Assoc. Prof. PhD
"Vasile Goldiș" Western University of Arad, Romania,
dimalaza.stancuta@uvvg.ro

Abstract

Non-verbal communication, often confined and referred to as body language, has a significant role in our everyday lives as it can improve an individual's ability to interact or to establish powerful relationships with others. Each body movement, gesture or facial expression may convey a different message or emphasize spoken words. This paper focuses on facial expressions, on their universality as well as on hand gestures and their importance in different cultures around the world. The authors explain how eye contact can influence relationships and how it can represent an essential social ability. It is a key element in connecting to other people, in showing interest or involvement, in defining trust and honesty. As this paper sets forth, hand gestures vary significantly from one culture to another and being unaware of such meanings can lead to serious misunderstandings. Therefore, body language should not be underestimated whether we discuss business environments or everyday life. The uninitiated person might reveal information about what he or she thinks or feels, without even realizing it. Nowadays, we live in an interconnected world, and it is becoming more and more important to give this matter the consideration it deserves.

Résumé

La communication non verbale, souvent désignée sous le nom de langage corporel, joue un rôle majeur dans notre vie quotidienne, car elle peut renforcer la capacité d'un individu à interagir et à établir des relations solides avec autrui. Chaque mouvement du corps, chaque geste ou expression faciale peut transmettre un message distinct ou mettre en valeur les paroles prononcées. Cet article s'intéresse aux expressions faciales, à leur universalité, ainsi qu'aux gestes des mains et à leur importance dans différentes cultures à travers le monde. Les auteurs expliquent comment le contact visuel peut influencer les relations humaines et constituer une compétence sociale essentielle. Il s'agit d'un élément clé pour se connecter aux autres, manifester son intérêt ou son engagement, et instaurer la confiance et l'honnêteté. Comme le souligne cet article, les gestes des mains varient considérablement d'une culture à l'autre, et ignorer leur signification peut conduire à de sérieux malentendus. Par conséquent, le langage corporel ne doit pas être sous-estimé, que ce soit dans le monde des affaires ou dans la vie quotidienne. Une personne non avertie peut révéler, sans même s'en rendre compte, ce qu'elle pense ou ressent. Aujourd'hui, dans un monde interconnecté, il devient plus que jamais essentiel d'accorder à cette question toute l'attention qu'elle mérite.

Rezumat

Comunicarea non-verbală, adesea denumită limbajul corpului, joacă un rol semnificativ în viața noastră de zi cu zi, deoarece poate îmbunătăți capacitatea unui individ de a interacționa sau de a stabili relații puternice cu ceilalți. Fiecare mișcare a corpului, gest sau expresie facială poate transmite un mesaj diferit sau poate accentua cuvintele rostite. Această lucrare se concentrează pe expresiile faciale, pe universalitatea lor, precum și pe gesturile cu mâinile și importanța lor în diferite culturi din întreaga lume. Autorii explică modul în care contactul vizual poate influența relațiile și cum poate reprezenta o abilitate socială esențială. Este un element cheie în conectarea cu alte persoane, în manifestarea interesului sau implicării, în definirea încrederii și onestității. După cum se arată în această lucrare, gesturile cu mâinile variază semnificativ de la o cultură la alta, iar necunoașterea acestor semnificații poate duce la neînțelegeri grave. Prin urmare, limbajul corpului nu trebuie subestimat, indiferent dacă discutăm despre mediile de afaceri sau despre viața de zi cu zi. Persoana neinițiată ar putea dezvălui informații despre ceea ce gândește sau simte, fără să-și dea seama. În zilele noastre, trăim într-o lume interconectată și devine din ce în ce mai important să acordăm acestei chestiuni atenția pe care o merită.

Keywords: *nonverbal communication; body language; micro-expressions; culture; eye contact;*

Mots-clés: *communication non verbale; langage corporel; micro-expressions; culture; contact visuel;*

Cuvinte-cheie: *comunicare non-verbală; limbaj corporal; microexpresii; cultura; contact vizual;*

Introduction

The word "communication" has multiple origins, according to the Oxford English Dictionary. Partly it was borrowed from French and partly it comes from Latin and it first meant "to share" or "to make something common". It defines an exchange of information, ideas, principles and emotions between two people or between different groups of individuals whose complexity may differ in terms of behaviour, symbols or semiotic conventions. Probably the most widely known communication model is the one belonging to Claude Shannon and Warren Weaver. (SHANNON & WEAVER, 2017, p. 58). The basic routine is that the transmitter encodes the message while the receiver is left to decode it.[1] (YULE, 2023, p. 13). He may create meaning not only by the perception of the words used but also by means of the symbols or gestures observed. Therefore, communication involves three elements that make up a message: verbal, paraverbal and nonverbal. According to Watzlawick and Beavin we cannot help talking part in all of them. (WATZLAWICK & BEAVIN, 2010, p. 95-110)

1. Types of communication

Verbal communication represents the foundation of all human interactions in oral or written form. It can clearly convey ideas, build trust, solve conflicts or motivate individuals to reach certain goals. But it is always accompanied by voluntary or involuntary gestures and body movements that make the message more complex and memorable. That is why nonverbal and even paraverbal communication should be thoroughly analyzed.

Nonverbal communication is an essential aspect of human interaction including gestures, eye contact, face mimicry, physical proximity and even silence. (WEBSTER, 2017,

[1] Yule in his study of language additionally includes the aspect of unintentional display of what he calls 'informative signals' which he distinguishes from intentional 'communicative signals'. This means that, as opposed to Shannon and Weaver, there is no act of active encoding involved (Yule, George. 2023. *The Study of Language*, UK: Cambridge University Press, 13).

p. 10-11). It influences the way in which a message is conveyed and perceived by the interlocutor and provides additional information about the speaker's intentions and emotional state. Body language may be influenced by culture, background or context. The tone of voice is a component of paraverbal communication, together with the pitch and cadence which may have a positive or negative impact on communication. The emotion, the volume and the speed in one's voice may, for instance, express sarcasm, annoyance, authority, intimidation, aggressivity – to mention just a few. Therefore, it is of paramount importance for an individual, especially in a professional environment, to be able to control the message conveyed. To this end, means of nonverbal communication are essential.

2. Micro-expressions and culture-related gestures

The focus of this paper shall be on body language and its efficacy in the communicative process, on the additional details it can provide about the transmitter and receiver of the message, either in various professional environments or on different cultural backgrounds. I believe that good communicative skills highly contribute to the success of an individual in society. Some have an innate capacity for perceiving and rendering gestures and can easily adapt to any situation while others need to learn and to develop such skills. According to Charles Darwin, facial expressions are universal and represent a product of our evolution. This aspect was underlined in Paul Ekman's book, Emotions Revealed. (EKMAN, 2023, p. 31-32). He also explains how, by using the Facial Action Coding System (a Face-Measuring Tool), he identified the micro-expressions, that is the facial signs that, for instance, betray a lie.

For example, when we want to make a fake compliment to someone our face or even voice might betray us, as the interlocutor will always believe the nonverbal aspects of communication rather than the uttered words. In order to maintain good relationships it is also important to pay attention to Ekman's micro-expressions. When approaching a topic that may be sensitive to the other person, a good communicator should be able to "read" his or her feelings of sadness and stop talking at the right moment.

Whereas micro-expressions are usually beyond control of the transmitter and thus potentially yield pretty direct information, more sophisticated gestures and expressions should be decoded with more care as they should first be viewed at the backdrop of the person's standard behaviour, i.e. the person's baseline, and second the whole cluster of the person's body language at that very moment, i.e. holistically. (BAIER, 2016). Still many gestures or expressions give fairly clear hints as to what they express: According to Richard Webster (WEBSTER, 2017, p. 18-22), for instance, the position of the head held high may symbolize arrogance and overconfidence. The head leaning forward suggests tiredness, meekness, shame or even disagreement with the interlocutor's opinions. Head nodding is generally known as a sign of approval. During a conversation, people tend to nod to show interest in what is being said. A fast nodding highlights the fact that the listener is aware of the topic and wants to add some ideas himself. However, in Bulgaria it means *No* and in Iran, a half nod (raising the head) expresses dissatisfaction. People tend to put their arms on their head when they are faced with a huge problem. The same author above observed that tilting the head to the right during a conversation makes one feel more creative and trustworthy. However, in the case of women, this gesture expresses vulnerability or attraction. Well-groomed men tend to stroke their beards when in doubt or overthinking. It might be regarded as a reaction to stress and a way of calming down. Tapping one's forehead or temple with the finger may have both a positive significance, as if saying *He is smart, he really thinks things over* or, on the contrary, it may be an insult like *He said something stupid, he is crazy, he cannot think*. Scratching the head when not knowing something may soothe stress in the same way this gesture has the power to calm an agitated animal. (WEBSTER, 2017, p. 66).

According to psychological studies, hair fiddling or twirling is a gesture that highlights comfort and love as it has deeper significance roots. This goes all the way back to childhood, in an attempt to subconsciously feel the parents' protection and support. Usually, such behaviour occur in situations of stress, anxiety or extreme shyness. Across cultures hair has often been used in order to make a statement about one's identity. In certain indigenous communities of North Africa, there are specific braids reserved only for married women. The members of the Rastafarian religious movement of Jamaican origin for example, wear dreadlocks that symbolize their will to keep up the old traditions. (DE-VALERA, 2018). By observing an individual's gestures along the years, by noticing in what particular circumstances he reacts like this, the interlocutor may find it easier to understand what to expect from that person and find a certain pattern that may prove useful especially in professional settings.

In the next lines we will focus on the face, specifically on the eyes as I consider them the most revealing part of the body and the most powerful *tool* in conveying unspoken messages. As an individual can display thousands of different facial expressions one may *show* a face that does not always reflect the truth or the reality. A person may be very sad or frustrated but still put on a fake smile. The so-called poker face, will never reveal true feelings, not even in front of family members or friends. Therefore, we should mention a few aspects related to the involuntary facial movements known as micro-expressions which were first observed by Charles Darwin in 1872. As they cannot be controlled and most people are often unaware of them, for a fraction of a second they may reveal their real feelings. Studies carried out by Paul Ekman, have determined seven micro-expressions: sadness, happiness, anger, fear, contempt, surprise and disgust. (EKMAN, 2023, p. 32). They are often studied by actors who want to impersonate a character, by politicians who want to learn a certain type of social behaviour, as well as by conmen or charlatans. Even though, at the beginning Ekman disagreed with Darwin's concepts and believed that facial expressions were not universal, as he went on with his studies he began to question this idea. His first experiment, with people from five different cultures, revealed that expressions could be universal. Then, he analyzed the observations of anthropologist Birdwhitstell, who claimed that these expressions were not universal because people often smiled when they were sad, and therefore they had to represent the product of learning in each culture. Faced with two opposite views on the matter, Ekman came up with the term *display rules*. These refer to the management of emotions allowing the individual to decide which emotion to display based on particular settings (public or private). He even exemplified with the following situation: a group of Americans and Japanese were observed while watching movies about accidents. When they were alone, they displayed the same facial expressions, but when someone was there with them, they masked their negative thoughts with a smile. Therefore, in private they behaved in one way but in public they tried to manage their facial expressions. However, this did not seem to be evidence enough that micro-expressions were universal. He conducted another experiment in which he videotaped the facial expressions of nine people belonging to an isolated culture and then presented them to his American students. They had no problems with identifying the emotions even though they knew nothing about that particular culture. So, again Ekman reached the conclusion that these expressions are universal and not culturally learned. (EKMAN, 2003, p. 21-23).

Eye contact usually represents the first step in communication and the most revealing part of our face. That is why many writers have dedicated whole pages to descriptions involving the eyes, in their constant pursuit of love and emotional involvement. One quotation worth mentioning is the fragment written by the Romanian novelist Marin Preda who regrets losing the love of his life: "nu e nevoie de mai mult ca să-ţi dai seama de o înstrăinare: ochi care nu te văd, gură lovită de un mutism absent, o urâţenie a chipului pe care o observi stupefiat […]

sugestia că nu e nimic de spus şi că trebuie să înţelegi exact ceea ce vezi şi să nu-ţi faci iluzii, nu te înşeli, asta e, altceva nu va fi, chiar dacă altădată a fost ceva."[2] (PREDA, 2021, p. 163).

The power of the eyes should not be overlooked (the significance of the visual channel even shaped the formulation we just deployed). They can reveal trust, suffering, passion, admiration, love, confusion, being very useful in deciphering emotions. Scientifically speaking, the pupils of the eyes dilate when the individual is stimulated by or interested in something positive. Staring at someone might be considered rude, but it depends on the context. People who love or hate each other tend to display a prolonged look. Gazing at someone may show a deep interest in that person and the few seconds of silence and contemplation can have such an impact that in some cases it will never be forgotten. It is natural to keep looking at a beautiful painting in the same way it is natural to do the same with a person one likes, even if in an unconscious manner. Such a look can also be a challenge and may be deliberate to intimidate and to dominate the interlocutor. However, in such situations there is a thin line between acceptance on the one hand or pleasure and rudeness on the other, and it all depends on the individual's emotional intelligence and capacity of perceiving body signals.

If we were to discuss the issue in regard to other cultures, we observe that Asians or Hispanics tend to consider eye contact disrespectful. The same happens in Muslim countries, but there the situation is even harsher in the case of women. Eye contact with men they are not related to is *haram* or forbidden as it may bring up a certain level of intimacy or attention. Greeks love staring at each other while Japanese display the same rejection as the Muslims. Therefore, it is useful to be aware of such intercultural communicative aspects especially if working in a business environment or in a medical setting with patients with various backgrounds.

Additionally, there are individuals who avoid eye contact because they are modest, shy, guilty or because they have something to hide - they have a different baseline, the importance of which we have pointed out earlier. Even though the behavior is individual the perception is potentially influenced by the cultural background and the location it is displayed at. In our country it is a sign of politeness to maintain eye contact with the person speaking to you. Actually, the speaker may look around from time to time, but the listener is much more focused. Only by being aware of all the various aspects and carefully considering the nature of each eye contact we can know more about a person than words could ever say.

Another essential part of the human body meant to convey nonverbal messages are the hands. As we speak, we often gesticulate in order to emphasize our words or to relieve anxiety. Certain gestures made with the hands are well known around the world but may have a different meaning from one culture to another and therefore put the individual in an awkward position if unaware of their symbolism.

Let's take for example the popular *thumbs up* gesture that we can even find as an emoji and is commonly used in social media. It might seem a universal sign of approval, as the Cambridge Dictionary defines it, but it does not have the same significance all over the world. After discussing this matter with several of my foreign students. We realized that in countries like Iran or Iraq it is rather offensive, being the equivalent of showing the middle finger (or 'flipping the bird' as it is also known in colloquial terms) in Britain, the US or some European countries. The same pejorative connotations have been attributed to this gesture in Ghana. Moreover, during my research I came across some taboos from Ghana mentioned in a Culture Crossing Guide. It claims that the thumbs up gesture followed by pressing the thumb to the

[2] Preda, Marin. 2021. *Cel mai iubit dintre pământeni*. Vol. I. Bucharest, Romania: Cartex Publishing House, 163. [Our translation: It doesn't take more than that to realize an alienation: eyes that don't see you, a mouth struck by an absent muteness, an ugliness of the face that you observe in amazement, the suggestion that there is nothing else to say and that you must understand exactly what you see and don't create illusions, that's it, there won't be anything else, even if once there was something.]

forefinger is a sort of an insult addressed to addressee's mother.[3] A German student reported that he almost got in trouble when using a similar hand gesture to ask for a lighter.

The origin of the thumbs up gesture has been a matter of controversy over the years. Anthony Corbeill, author of the book *Nature Embodied. Gestures in Ancient Rome* analyzed the role of gestures in religious or gladiatorial settings during the reign of Tiberius. In the Introduction to this study, he observes that the pressing of the thumb on the closed fist originally had a positive connotation, meaning sparing the gladiator's life, while the thumbs up sign meant death. He based his assertions on the only evidence he could find from Ancient Rome, which is a stone relief sculpture and a medallion (showing a scene from a gladiators' fight) depicting these gestures. (CORBEILL, 2024, p. 7-8). However, its evolution in time and the way in which it transcended cultural boundaries and how its meaning got inverted, is still rather blurry. In 1979, Desmond Morris published a book entitled *'Gestures. Their Origin and Distribution'*. He emphasized the underestimated power of gestures, and the way social interaction largely depends on body language. He carried out a survey on respondents from Europe and found that approximately 62% of them perceived it as an American sign standing for acceptance or approval. Therefore, the controversial evolution of this gesture may be due to popular culture or even to the social media impact. It was often used in movies or in advertising campaigns as denoting agreement and probably this was the decisive factor that cemented it as a symbol of positivity.

In the previous lines we have seen the relevance of displaying the thumb gesture in Ancient Rome. Nowadays, its meaning is slightly similar to the way in which German people press their thumbs to show support for someone or to express "Good luck". In Romanian culture, people say *Îți țin pumnii* (the meaning of the Romanian word *pumnii* being *the fists*) to express wishes of good luck. While saying this, they display a gesture with both hands: they make a fist round the thumbs. This is actually the equivalent of *keeping fingers crossed*, which is used in England and the U.S. Here, the index finger crossed over the middle finger suggests the same hope for good luck and for positive outcomes.

As we have seen before, due to the differences between cultures, body language may vary. Counting with the fingers for example, differs in accordance with geographical area and ethnicity. In an article entitled *Counting with the fingers*, written by Yutaka Nishiyama (NISHIYAMA, 2023), the author explains how hand gestures for counting are used in countries like China, Japan, Taiwan, India or Pakistan. Therefore, we have noticed that the Chinese people use a similar gesture to the Romanian one mentioned above (the hand closed into a fist, like a rock) as well as the fingers crossed sign, but with a totally different meaning. According to the Japanese author, both hand gestures are used to express number 10 in Chinese culture – truly 'handy' as one hand is enough to count to ten. (BAIER, 2016, p. 11). Number 2 is represented by the *V* sign known as a symbol for victory or peace in Germany, Romania, most European countries and in the US.

There have been several theories related to the origin of the *V* sign. Aisyah Abd Munir is a Malaysian graphic designer who believes in the power of illustrations and especially in using hands to make communication more creative. In her *Hand handbook*, published in Bristol, UK, she refers to the origins of the *V sign* as going back to the Battle of Agincourt, in 1415. The legend says that the French soldiers used to cut the index and middle finger of the English prisoners so that they could no longer use their bows. To show that they were not captured, the Englishmen made the sign of victory in order to prove that they still had those two fingers. She also mentions how the American president Richard Nixon used the *V* gesture to emphasize the victory in the Vietnam War. Another famous use of the victory sign is

[3] https://guide.culturecrossing.net/basics_business_student_details.php?Id=14&CID=80, downloaded on, August 19th, 2025

attributed to Winston Churchill during a speech delivered at the European Congress in The Hague in 1948.[4] Nowadays, the *V* sign is often displayed by teenagers, in pictures in social media to express feelings of friendship, happiness or popularity in the online environment. But the reversed representation of the *V* sign is a rude gesture in Australia and it actually stands for offensive rage or protest (similar to showing the middle finger).

Another hand gesture that has been widely used to signal that everything is fine is touching the thumb and index finger to form a circle. This is also true for different spheres of life. In deep waters the thumbs up symbol signifies the need to go to the surface, so it's left to the circle gesture (the remaining three fingers extended up) to indicate that all is well.

Conclusions

To conclude, being aware of our body language is a necessary step towards improving communication. It reveals our most intimate thoughts and establishes a relationship of mutual trust. One's body may be regarded as a mirror of one's fantasies, desires and emotions. Gestures or facial expressions are often done instinctively, in an unconscious manner and they always convey wordless messages which, if properly decoded, lead to a better understanding of the interlocutor. Nonverbal communication varies widely from one culture to another, and it has the power to bridge linguistic gaps, support or contradict words. Being aware of how body language works in different regions helps us avoid offensive nonverbal behaviour and get a more comprehensive picture about the world we live in.

BIBLIOGRAPHY

BAIER, Jochen, *Körpersprache [Body Language]*, Germany. Offenbach Germany: Gabal Verlag, 2016

CORBEILL, Anthony, *Nature Embodied. Gestures in Ancient Rome, Introduction. Gesture as a Cultural System*, USA. Princeton University Press, 2024

DE-VALERA, Botchway, *The Hairs of Your Head Are All Numbered: Symbolisms of Hair and Dreadlocks in the Boboshanti Order of Rastafari*, Africology. The Journal of Pan African Studies, (12(8)), 2018

EKMAN, Paul, *Emotions Revealed*, New York, USA: Times Books, Henry Holt and Company, 2023

NISHIYAMA, Yutaka, *Counting with the fingers.* International Journal of Pure and Applied Mathematics (85(5)) 859-868, ISSN: 1311-8080, 2023

PREDA, Marin, *Cel mai iubit dintre pamanteni*. Vol. I, Bucharest, Romania: Cartex Publishing House, 2021

SHANNON, Claude & WEAVER, Warren, *The Mathematical Theory of Communication*, USA: 16th Printing Edition. The University of Illinois Press, 2017

WEBSTER, Richard, *Body Language*, USA: Quick & Easy, Meteor Publishing, Woodbury, 2017

YULE, George, *The Study of Language*. UK: Cambridge University Press, 2023

[4] Winston Churchill: calling for a United States of Europe, European Commission, https://european-union.europa.eu/system/files/2021-06/eu-pioneers-winston-churchill_en.pdf, downloaded on July 9th, 2025

Internet resources:

https://guide.culturecrossing.net/basics_business_student_details.php?Id=14&CID=80, downloaded on, August 19th, 2025

WATZLAWICK, Paul, Beavin, Janet. *Einige formale Aspekte der Kommunikation [Some Formal Aspects of Communication]*, in Watzlawick, Paul, Weakland, John H. (eds.), Interaktion: Menschliche Probleme und Familientherapie., Germany, München: Piper, 2010, p. 95-110

Winston Churchill: calling for a United States of Europe, European Commission, https://european-union.europa.eu/system/files/2021-06/eu-pioneers-winston-churchill_en.pdf, downloaded on July 9th, 2025

MANIPULATING THROUGH COLOR: THE ROLE OF COLOURS IN GRAPHIC NOVELS

MANIPULATION PAR LA COULEUR: LE RÔLE DES COULEURS DANS LES ROMANS GRAPHIQUES

MANIPULAREA PRIN CULOARE: ROLUL CULORILOR ÎN ROMANELE GRAFICE

Anamaria FĂLĂUȘ
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
Facultatea de Litere
Str. Victoriei, nr. 76, Baia Mare
anamaria.falaus@fsc.utcluj.ro

Abstract

This paper explores the role of color as a manipulative and storytelling tool in graphic novels, focusing on how chromatic choices shape reader perception, emotional connection, and cultural understanding. The theoretical basis (color psychology, visual semiotics, and cultural studies) examines the dual roles of color as both a psychological trigger and a culturally influenced sign within graphic stories. Through detailed case studies of Alan Moore and Dave Gibbons' Watchmen (1986) and Mariko and Jillian Tamaki's This One Summer (2014), the article aims to show how color schemes and symbolism add to themes, character development, and reader engagement. The results indicate that color in graphic novels goes beyond visual appeal, acting as a flexible tool that influences narrative meaning and emotional reactions. This research enhances the scholarly discussion on visual storytelling by highlighting color's importance in the multimodal language of graphic novels, providing insights into the relationship between color, story, and culture.

Résumé

Cet article explore le rôle de la couleur en tant qu'outil de manipulation et de narration dans les romans graphiques, en se concentrant sur la manière dont les choix chromatiques façonnent la perception du lecteur, la connexion émotionnelle et la compréhension culturelle. La base théorique (psychologie des couleurs, sémiotique visuelle et études culturelles) examine les doubles fonctions de la couleur, à la fois comme déclencheur psychologique et comme signe influencé par la culture au sein des récits graphiques. À travers des études de cas détaillées de Watchmen (1986) d'Alan Moore et Dave Gibbons et de This One Summer (2014) de Mariko et Jillian Tamaki, l'article vise à montrer comment les palettes et les symbolismes chromatiques contribuent aux thèmes, au développement des personnages et à l'engagement du lecteur. Les résultats indiquent que la couleur, dans les romans graphiques, dépasse la simple attraction visuelle pour devenir un outil polyvalent influençant le sens narratif et les réactions émotionnelles. Cette recherche enrichit la discussion académique sur la narration visuelle en soulignant l'importance de la couleur dans le langage multimodal des romans graphiques, et en apportant un éclairage sur la relation entre couleur, récit et culture.

Rezumat

Lucrarea de față explorează rolul culorii ca instrument manipulativ și narativ în romanele grafice, concentrându-se asupra modului în care alegerile cromatice modelează percepția cititorului, conexiunea emoțională și înțelegerea culturală. Baza teoretică (psihologia culorilor, semiotica vizuală și studiile culturale) examinează rolurile duale ale culorii, atât ca declanșator psihologic, cât și ca

semn influențat cultural în cadrul poveștilor grafice. Prin studii de caz detaliate asupra romanelor Watchmen (1986) de Alan Moore și Dave Gibbons și This One Summer (2014) de Mariko și Jillian Tamaki, articolul își propune să demonstreze cum schemele de culori și simbolismul contribuie la construcția temelor, dezvoltarea personajelor și implicarea cititorului. Rezultatele indică faptul că, în romanele grafice, culoarea depășește atractivitatea vizuală, acționând ca un instrument flexibil care influențează sensul narativ și reacțiile emoționale. Această cercetare vine în sprijinul discuției academică despre povestirea vizuală, evidențiind importanța culorii în limbajul multimodal al romanelor grafice, oferind perspective asupra relației dintre culoare, poveste și cultură.

Keywords: *colour; manipulation; visual semiotics; reader engagement;*

Mots-clés: *couleur; manipulation; sémiotique visuelle; engagement du lecteur;*

Cuvinte-cheie: *culoare; manipulare; smiotică vizuală; implicarea cititorului;*

Graphic novels have become a crucial form of modern storytelling, combining text and visuals to craft complex narratives that captivate readers on multiple sensory levels. Unlike traditional prose or static images alone, graphic novels utilize the interaction of images, words, and color to build immersive worlds and convey subtle meanings. As McCloud states in his 1993 seminal work, *Understanding Comics. The Invisible Art*, comics represent "juxtaposed pictorial and other images in deliberate sequence, intended to convey information and/or to produce an aesthetic response in the viewer" (p. 9). Hillary Chute defines comics as a "hybrid word-and-image form in which two narrative tracks, one verbal and one visual, register temporality spatially." (2010, p. 1) What Chute argues is that comics, as a hybrid narrative medium, progress temporally across the page, using a sequential interplay of presence and absence, i.e., packed panels (or frames) separated by gutters (vacant space) that "blend the visual and the verbal – or use one simply to illustrate the other" in a somewhat nonsynchronous manner. (CHUTE, 2010, p. 1) A reader of comics, Chute notes, "not only fills in the gaps between panels but also works with the often disjunctive back-and-forth of reading and looking for meaning." (2010, p.1) However, in this multimodal approach, color is not just an aesthetic detail but a vital element that shapes the story and influences emotions.

The study of color in visual media has a rich interdisciplinary history, drawing on art theory, psychology, and cultural studies. From Goethe's early investigations of color and emotion[1] to more recent psychological research on color perception and emotional response[2], it is well understood that color greatly affects human cognition and emotion. However, in the field of graphic novels, color remains underexplored as a deliberate storytelling and manipulative tool, despite its strong ability to guide reader interpretation and emotional experience.

The need for a thorough examination of color's function in graphic novels is highlighted by the medium's growing complexity, as seen by works like Alan Moore and Dave Gibbons' *Watchmen* (1986) and Mariko and Jillian Tamaki's *This One Summer* (2014). In order to create mood, represent themes, and affect psychological engagement, these pieces make unique and purposeful use of color. Thus, a methodical analysis of color in graphic novels holds the potential to enhance our comprehension of visual storytelling and its impact on readers.

[1] In his 1810 book *Theory of Colours*, Goethe highlighted the subjective and psychological components of color perception, contending that color is shaped by personal experience and emotion and results from the interplay of light and shadow.

[2] In their article, *Color Psychology: Effects of Perceiving Color on Psychological Functioning in Humans*, published in 2014, Andrew Elliot and Markus Maier move beyond the aesthetic function of colors, emphasizing their role in human psychology.

On colors: emotional and cultural variation

Human emotion, attention, and cognition are all significantly impacted by color. The study of color psychology explores how different hues affect mood and mental processes. As Kendra Cherry (2024a) states, the nature and impact of color have long piqued people's interest, but color psychology as a science is still relatively young. The conclusion reached by Andrew J. Elliot confirms the same idea: "In both reviewing advances in and identifying weaknesses of the literature on color and psychological functioning, it is important to bear in mind that the existing theoretical and empirical work is at an early stage of development… There is considerable promise in research on color and psychological functioning, but considerably more theoretical and empirical work needs to be done before the full extent of this promise can be discerned and, hopefully, fulfilled." (2015, p. 5) People across the world associate colors with emotions; however, those associations are neither wholly universal nor entirely culture-bound. Rather, they emerge from a dynamic interplay of biological, perceptual, linguistic, and cultural factors. If we are to quote Kress and van Leeuwen, "the literature on the 'emotive meanings' of colour is inconsistent" (2006, p. 269), the assertion being exemplified by different emotional interpretations given to the same color. As Kress and van Leeuwen contend, "blue has been described as 'depressing and sad' and as representing 'calm pleasure'. Goethe called yellow 'gay and softly charming', while Kandinsky said it 'never contains a profound meaning and is akin to utter waste'." (2006, p. 269) Various points of view thus trigger different emotive answers. Colors were frequently employed to affect emotions and treat various ailments in ancient cultures. They contributed to several spiritual practices as well. But why does color have such a strong influence on our lives? What impact might it have on our mental and physical health? The literature in the field shows that certain color effects have universal meanings, despite the fact that color senses vary significantly.

Colors have long been believed to evoke emotional responses. Key dimensions through which color-emotion studies operate include hue (the basic qualitative color), saturation (intensity), and brightness or lightness (value). The effect of color on mood is determined by a "combination of the three perceptual dimensions" (LIU, 2022, p. 274). In their article *A cross-cultural comparison of color emotion for two-color combinations*, Ou et al. (2012) report findings from a series of psychophysical experiments conducted in the UK, Taiwan, France, Germany, Spain, Sweden, Argentina, and Iran. These experiments aimed to assess color emotion for two-color combinations using semantic scales such as warm/cool, heavy/light, active/passive, and like/dislike. Consistent responses across different cultures were only evident for the scales warm/cool, heavy/light, and active/passive. The like/dislike scale showed inconsistent results.

The terms warm and cool are applied to certain colors on the color wheel. Cool hues that contain *blue* and *green* are frequently connected to the sky and water and tend to encourage serenity and relaxation. Fire and the sun are usually linked to warm hues, such as *red*, *orange*, and *yellow*, being associated with vitality, warmth, and enthusiasm; however, when employed excessively, they can also arouse sentiments of rage or animosity. While cool colors are linked to parasympathetic responses that promote tranquility, warm colors are connected to greater physiological arousal and are known to activate the sympathetic nervous system (KAYA & EPPS, 2004, 396-397). In light of the findings registered so far, the question becomes: *How much is universal and how much is culturally specific?*

Universal patterns in color-emotion links

Early works by Francis M. Adams and Charles E. Osgood found systematic affective meanings of basic colors across different cultures[3]. The consistency of the findings, as Adams and Osgood note, can be based on three sources: psychological, environmental, and cultural (1973, p. 151). The results reveal that *red* is normally associated with strong emotions, *black* and *grey* are associated with bad feelings, while *white*, *blue*, and *green* are associated with good emotions. At the same time, *yellow*, *white*, and *grey* are weak, while *red* and *black* are strong; *black* and *grey* are passive, *red* is active.

According to a 2020 study[4] that examined the same emotional connections among 4,598 participants from 30 different nations speaking 22 languages, people frequently link particular colors to particular feelings. As the authors contend (JONAUSKAITE et al., 2020, p. 1246), two theoretical frameworks exist for color-emotion correlations, each predicting varying levels of shared emotional significances of color. The first perspective holds that experiences in the environment give rise to linkages between color and emotion. That is, because colors manifest in specific emotional contexts of evolutionary importance (such as red face in anger), they may grow to be linked to emotions. If so, correlations between color and emotion ought to be quite widespread. The second theoretical explanation holds that a person's culture (language, history, religion, or folklore) may arbitrarily associate colors and feelings. If this is the case, cultural links between color and emotion should alter depending on the languages, customs, and symbolism used. Based on the findings of the study, *black* was associated with sadness, fear, and hate, *red* was linked to love and anger, *pink* was related to love, joy, and pleasure, *gray* went hand in hand with sadness and disappointment, *yellow* and *orange* were associated with joy and amusement, while *white* suggested relief. (JONAUSKAITE et al., 2020, p. 1252) The research found high similarity in color-emotion associations, while still detecting national and linguistic variations. For example, participants associated certain colors with the same emotions across cultures, indicating robust universal tendencies. Such findings suggest that some color-emotion links may reflect shared human perceptual/emotional architecture, rather than only cultural convention.

Cultural variations: what differs and why

While there are universalities that cannot be denied, variation by culture is also real and meaningful. From the point of view of linguistic or geographic proximity, the large 30-nation study proposed by Jonauskaite et al. found that countries that are linguistically or geographically close show greater similarity in color-emotion associations than distant ones (2020, p. 1255). In addition to this, some colors carry culturally specific meanings. For instance, in many East Asian countries, *white* may be related to death or mourning, rather than purity[5]. (JONAUSKAITE et al, 2020, p. 1255) Age and gender also influence color-emotion associations. In their 1994 article "Children's emotional associations with colors," Boyatzis and Varghese investigate the relationship between children's age and their color-emotion associations. According to their findings, in early childhood, the particular emotions that colors

[3] The study by Francis M. Adams and Charles E. Osgood (*A Cross-Cultural Study of the Affective Meanings of Color*) explores the affective meanings of color across 23 cultures to identify patterns and trends in color association.

[4] Jonauskaite D, et al. "Universal Patterns in Color-Emotion Associations Are Further Shaped by Linguistic and Geographic Proximity." *Psychological Science*, 31(10), 1245-1260. https://doi.org/10.1177/0956797620948810 (Original work published 2020)

[5] According to Jonauskaite D, et al., sadness is universally associated with *black*; however, Greeks also associate it with *purple*, while the Chinese associate it with *white*. *White* is commonly worn at funerals in China, whereas Greeks occasionally wear darker shades of *purple* during mourning periods.

evoke "are not in any way universal" (1994, p. 84). As the authors state, "whether a color-related emotion is positive or negative depends on the child's personal experience with that color. … With increasing age, it is likely that children's color-emotion schemes become increasingly differentiated and complex." (BOYATZIS & VARGHESE, 1994, p. 84) Recent work (KAWAI et al.) has shown that even implicit (i.e., unconscious) color-valence associations differ across cultures: for example, red vs. green or red vs. white opposition tasks showed cultural differences in how strongly red was linked to negativity across groups. The conclusion the study reaches is that "not all color-valence associations apply universally and in each context of color systems, so caution is advised when using them in international contexts and together with alternative colored signals." (KAWAI et al., 2023, p. 720)

Berlin and Kay's work on basic color terms suggests a universal evolutionary pattern in the development of color categories. As far as the authors are concerned, there is a "total universal inventory of exactly eleven basic color categories" (BERLIN AND KAY, 1991, p. 2), although this number can suffer variations in different languages. The eleven basic colors that Berlin and Kay registered are *white*, *black*, *red*, *green*, *yellow*, *blue*, *brown*, *purple*, *pink*, *orange*, and *grey*. However, relativist theories argue that linguistic and cultural structures deeply influence color perception and categorization (LUCY, 1997). According to Benjamin Whorf's Linguistic Relativity Hypothesis, a person's language determines and limits what the person experiences. Not everything that can be expressed in one language can be delivered in another, too; the language barrier thus affects one's perception of reality and, inevitably, of colors. For instance, the Shona language in Zimbabwe and the Boas language in Liberia have no words that distinguish *red* from *orange*. Consequently, people fail to perceive the differences between these colors because of language limitations. (BORTOLI and MAROTO, 2008, p. 4) The conclusion John Lucy reaches is that "just as we now recognize that color is not "out there" in the light but in our perceptual interpretation of light, it is time to recognize that the communicatively relevant encodings of visual experience do not lie "in there" in the biology but out in socially anchored linguistic systems." (1997, p. 341) This duality between universality and relativism positions color at the intersection of neuroscience, cognition, and culture, making it a rich area of psychological and semiotic inquiry.

The conclusion is that color is an eloquent language of emotion, and while this language has many universal words, its dialects vary across cultures.

The semiotics of color in visual narratives

While the psychology of color focuses on affective and cognitive reactions, the semiotic perspective treats color as a *system of signs* that *generate meaning* within cultural and narrative structures. Along with Kress and van Leeuwen, we can agree that "colour has always been used as a semiotic resource" (2006, p. 227), even though one cannot talk about a "unified system" of meaning creation and interpretation. "'What people do' with colour varies enormously, and social groups which share common purposes around uses of colour are often relatively small and specialized – they do not constitute a large group, as is the case with speech, or with the systems of visual communication" (KRESS & van LEEUWEN, 2006, p. 228). Semiotics, as articulated by scholars like Ferdinand de Saussure and Charles Sanders Peirce, distinguishes between the signifier (the form) and the signified (the concept or meaning). In visual media, color functions as a coded signifier, operating within a network of conventions and genre codes. Theo van Leeuwen (2011) proposed a social semiotics of color, identifying how color functions symbolically across different domains. Color is a form of communication with its own grammar, its meaning being not inherent, but shaped by context, culture, and its relationship with other colors within a scheme. For instance, *red* may index 'passion' in a romantic film but denote 'violence' in a thriller, *green* could mean 'justice' as well as 'hope', *red* could signify

'charity' as well as 'life'. The meaning is context-dependent, but not arbitrary; it is governed by intertextuality, connotation, and ideology.

Starting from Halliday's metafunctional semiotic theory which posits that a communicational system performs three functions simultaneously: the **ideational function**, involving creating representations of the world, the **interpersonal function**, which entails enacting or facilitating interactions characterized by specific social relations and purposes, and the **textual function**, which organizes communicative acts into larger units, such as events or texts that reflect particular social practices, Kress and van Leeuwen (2006, p. 228-230) applied the model to colours to examine their communicative roles. For the ideational function, their findings indicated that color can be used to represent individuals, locations, objects, and more generic concepts. For example, states are identified by the colors of their flags, while corporations are increasingly using certain colors or color schemes to convey their distinct identities. Just as language enables "speech acts," color also functions to convey "interpersonal" meaning by helping us to realize "color acts." In other words, color is used to "act on others". For instance, one can impress or intimidate through "power dressing" or send messages, such as managerial messages to workers, or parental messages to children. Additionally, color serves a purpose at the textual level, too, enhancing coherence. The question that still arises under such circumstances is: "If colour fulfils all three metafunctions, is it a semiotic mode in its own right, along with speech, image, writing, music?" (KRESS & van LEEUWEN, 2006, p. 231) One cannot claim to have a definite answer to the forementioned question; Kress and van Leeuwen choose to leave the floor open for debate, stating that color may be "a characteristic mode for the age of multimodality" (2006, p. 231), combining with many other modes, such as architecture, typography, product design, or document design. "Colors rarely come separately. Even the 'little black dress' combines with the tones of the skin and the hair of its wearer; even the color field painting hangs on a white wall. Artists and theorists alike have always seen colors as interactive, brightening or dulling each other, harmonizing or clashing." (van LEEUWEN, 2011, p. 65)

In his 1977 book *Image, Music, Text*, Roland Barthes argues that visual signs operate through connotation, the cultural or emotional overtones that a sign carries. In this light, color becomes a tool for constructing mood, identity, and narrative structure. Connotation cannot be deciphered easily, being, at once, "invisible and active, clear and implicit"; however, it can be inferred from "certain phenomena which occur at the levels of the production and reception of the message." (BARTHES, 1977, p. 19) "Since every sign supposes a code, it is this code (of connotation) that one should try to establish," Barthes concludes. (1977, p. 19)

Glimpses into the historical evolution of color in graphic novels

The use of color in graphic novels has undergone a significant transformation since the medium's inception. From the early days of monochromatic and duotone printing to the advent of digital coloring, color has played a critical role in shaping the aesthetic, narrative, and commercial dimensions of the graphic novel.

In the early twentieth century, graphic storytelling emerged largely in the form of comic strips and pulp comics, often printed using cheap newsprint and rudimentary color processes. (WILEY, 2025) Early comic books in the 1930s and 1940s employed limited color palettes due to technical and economic constraints. The use of the Benday dots technique, named after illustrator Benjamin Henry Day, allowed printers to create various tones and secondary colors through dot patterns of primary colors. (PETERSEN, 2011, p. 96) At a casual distance, the reader's eyes blend the hues, yet upon closer inspection, they still stand out. As the method evolved, Benday dots enabled the replication of an endless range of hues with just four fundamental ink colors: *black*, *magenta*, *yellow*, and *blue*. This method defined the visual

identity of early superhero comics such as *Action Comics* and *Detective Comics*. The constraints of early printing technology also influenced narrative strategies. Color was used less for atmospheric or emotional effects and more for character distinction and visual clarity. Bright, primary colors became symbolic of heroism and moral clarity, reinforcing binary oppositions between good and evil. *Red*, *blue*, and *yellow* were predominant in superheroes' costumes, projecting strength, optimism, and clarity. Villains were often associated with purples, greens, and dark tones, signifying mystery or malevolence. These associations became visual tropes, contributing to what Scott McCloud (1993, p. 188) termed the "iconic power of comics", a form of visual shorthand that allowed readers to decode meaning quickly. "…[W]hile comics colors were less than expressionistic, they were fixed with a new iconic power. Because costume colors remained exactly the same, panel after panel, they came to symbolize characters in the mind of the reader." (MCCLOUD, 1993, p. 188) Ann Miller, the European comics scholar, points out the same idea, i.e., color helps readers in following the storyline "by allowing characters to be rapidly recognizable from one panel to the next" (2007, p. 95)

The so-called Golden (1938-1956) and Silver (1956-1970) Ages of comics saw the consolidation of industry standards. (PETTY, 2006) Publishers like Marvel and DC developed recognizable color schemes for their iconic characters. Their choices were partly dictated by the four-color printing processes (*cyan*, *magenta*, *yellow*, and *black*), which now allowed for more sophisticated but still limited palette options. (WILEY, 2025) However, many comic book artists stuck with greyscale for their more artistic works because the "Four Color" process did not allow for much, if any, emotional expression or symbolism in the comics that used it. This was the case until the last decade of the 1970s, when the development of modern coloring tools allowed artists to start experimenting with color in their narratives again, knowing now that their intended hues would be maintained through publishing. (JACOBS, 2022) Though still restricted in range, color began to reflect narrative mood more subtly. Horror comics, romance comics, and science fiction titles started employing darker or more varied hues to build atmosphere, foreshadow events, or enhance emotional tension.

From the early 1970s to mid-1980s, known as the Bronze Age, graphic novels and comics began addressing more mature themes (PETTY, 2006), and color usage began to reflect this tonal shift. The 1990s marked the beginning of a digital revolution in comic art. Digital tools allowed for seamless gradients, realistic lighting effects, and complex layering that were impossible under traditional methods. As Petersen states, "digital technology most noticeably changed the character of comics by adding a wider range of color in finer gradations, thereby allowing artists to model forms through color…" (2011, p. 228). Increased sophistication of color use also paralleled a shift in narrative complexity. Graphic novels such as *Watchmen* (1986) and *The Sandman* (1989-1996) used color symbolically and thematically, color schemes being tied to character psychology, temporal shifts, and narrative framing devices. Today, color in graphic novels operates at the intersection of art, narrative, and identity. Contemporary works such as *Saga* (Vaughan & Staples), *Monstress* (Liu & Takeda), and *This One Summer* (Tamaki & Tamaki) exemplify a diverse range of color strategies, from lush fantasy palettes to subdued monochrome washes. Color is now frequently used to denote shifts in perspective, emotion, or time, acting as a sophisticated semiotic system.

We can agree that colors have usually been used to enhance the narrative in comics and visual mediums, but there is always a reverse side to the situation. As Duncan and Smith (2009, p. 142) posit, utilizing black and white imagery in place of color can also influence the interpretation of a narrative and signal the seriousness of the story: "Because many of the most ambitious and critically acclaimed comics works have told their stories without using primary colors, black and white, or at least subtle color (sepia tones, green ink, etc.), has become emblematic of serious comic books." McCloud also contends that colors tend to objectify their

subjects and prioritize form over meaning (1993, p. 189), whereas in black and white, the underlying ideas of the artwork are conveyed more explicitly (1993, p. 192). Nevertheless, as McCloud concludes, "the surface qualities of color will continue to attract readers more easily than black and white, and the story of color will no doubt continue to be intertwined with the forces of commerce and technology. We live in a world of colors, not just black and white. Color comics will always seem more "real" at first glance." (1993, p. 192).

Color, emotion, and narrative in *Watchmen* and *This One Summer*

While differing widely in genre, tone, and historical context, *Watchmen* by Alan Moore and Dave Gibbons (1986), and *This One Summer* by Mariko Tamaki and Jillian Tamaki (2014) demonstrate sophisticated uses of color to convey emotion, construct narrative depth, and reinforce thematic motifs.

Watchmen is a comic book made up of twelve issues released by DC Comics between September 1986 and October 1987, before being collected in a single-volume edition in 1987. The creators of the series – writer Alan Moore, artist Dave Gibbons, and colorist John Higgins – used the blueprints of the superheroes to address the social issues of the era and also provide a critique of the superhero concept. In the 1980s alternate reality depicted in the comics, superheroes emerged between 1940 and 1960 and aided the United States in winning the Vietnam War. A few years later, costumed characters were declared illegal as the US and USSR were on the verge of nuclear war. While some of these superheroes continued to operate covertly for the government, the majority of them closed their doors. The plot revolves around a government-funded inquiry into the murder of a former hero, an investigation that, besides resulting in the killing of millions of people, reveals a horrible truth while still preventing a nuclear war.

Many people consider the novel a postmodern criticism of the superhero genre. In this deconstruction, color is essential as a structural and thematic tool in addition to being a stylistic option. As Tatsuya King (2022) states, "colors in *Watchmen* are used to highlight tone and emotion within a frame." The scenes of action and anger are drawn in "vibrant reds, oranges, and yellows," while moments of sadness or quiet fill the panels with "cool colors like blue and green". (KING, 2022) However, in contrast to the vivid hues found in popular superhero comics, in *Watchmen*, colorist John Higgins created a palette that was dominated by purples, ochres, and subdued primaries (see Figure 1). According to Sara Von Ness, "*Watchmen*'s color palette consists mostly of secondary colors. These colors – orange, green, and violet – are achieved by mixing the primaries with one another, and contribute an entirely different tone to the narrative than do their primary-color companions." (2010, p. 40) These decisions provide a tone of psychological complexity and moral ambiguity that visually corresponds with the story's themes of existential dread, political decay, and ethical relativism. (KLOCK, 2002).

Figure 1
Source:
Moore A. & Gibbons D.,
Watchmen,
p. 16

Watchmen is deeply embedded in the cultural anxieties of the Cold War era. Its color symbolism engages with political iconography: the doomsday clock evokes nuclear apocalypse, while the blood-stained yellow smiley face critiques American pop culture and political naiveté (KLOCK, 2002). *Yellow*, often associated with optimism or caution, is here ironically linked to violence and decay (see Figure 2). The palette's muted primaries reflect ideological exhaustion and moral ambiguity, resisting the bright, heroic colors typical of superhero comics. This chromatic choice underscores the novel's critique of absolute moral binaries and geopolitical power struggles.

Figure 2
Source:
Moore A. & Gibbons D.,
Watchmen,
p. 44

As far as King (2022) is concerned, *Watchmen*'s color palette can guide readers in three directions, being not only a reflection of character identity, but also a reflection of emotion in context, as well as a tool for storytelling. The most obvious example of color being used to reflect identity is that of Dr. Manhattan. "In a story where character coloring varies wildly and vibrantly, Doctor Manhattan is always colored and shaded in the same way: the main color being a *pearl river blue* with highlights of *steel blue* around the eyes and minimal shading throughout the body done through the black lineart." (KING, 2022) The vivid *blue* used to depict Dr. Manhattan's persona serves as a metaphor for his alienation from people. In this instance, *blue* serves as an emotional signifier of temporal dislocation and cold logic, heightening the reader's feeling of separation from the character (see Figure 3). This use is consistent with cognitive research on color-emotion associations, which show that *blue* is frequently associated with feelings of peace, melancholy, or loneliness (CHERRY, 2024b). Beyond aesthetic preference, Dr. Manhattan's use of *blue* symbolizes dehumanization and alienation in a society fixated on technological dominance and scientific rationalism. Referencing both scientific imagery and cultural associations of *blue* with melancholy and introspection, the *blue* glow evokes feelings of coldness and otherness (ELLIOT & MAIER, 2014, p. 97). The character's alienation from human emotion and ethical complexity is captured by this dual symbolism.

Figure 3
Source:
Moore A. & Gibbons D.,
Watchmen,
p. 22

One of *Watchmen*'s primary narrative techniques is temporal layering, and color helps to signal temporal changes. Desaturated or tinted palettes that convey memory, trauma, or historical context are frequently used to identify flashbacks. These changes reinforce narrative complexity without sacrificing clarity by helping the reader cognitively separate timelines.

The conclusion King (2022) reaches at the end of his analysis is that "the visual language of *Watchmen* is at least as important as dialogue and writing. … The vivid and diverse color palette of the series is used to an effect that is rarely seen in other media."

The graphic novel *This One Summer*, written by Canadian author Mariko Tamaki in 2014, recounts the summer spent in the little beach village of Awago by two friends named Rose and Windy. Rose, the story's narrator, is dealing with conflict at home as a result of her parents' frequent arguments. Rose's friend Windy, whom she views as her younger sister, is going through her own difficulties. One thing, nevertheless, unites the two: their fascination with boys. The two become closer and learn more about life as they deal with family problems, disability challenges, and their growing interest in guys.

This One Summer uses a monochromatic *blue-purple* wash throughout the story, in contrast to *Watchmen*. The novel's reflective tone is rendered through this subdued color scheme, which captures the transitional emotional states of adolescence. The muted colors create a mood that is both emotionally stirring and immersive, reflecting the quiet chaos of the characters' inner lives. The decision to forego full color in a modern setting is noteworthy because it goes against what is expected of vivid, digitally enhanced graphic storytelling. Rather, the restricted color scheme fosters an intimate sense of observation by drawing readers' attention to gestures, facial expressions, and environmental details.

The narrative explores themes of puberty, friendship, and family instability. The single-color scheme acts as a unifying aesthetic that reflects the emotional cohesion of the story. While lacking in chromatic variety, the subtle variations in shading and value offer a nuanced portrayal of emotional shifts. Moreover, the blue-purple tone carries metaphorical weight: it evokes melancholy, reflection, and the indistinct line between childhood and adulthood (see Figure 4).

Figure 4
Source:
Tamaki, M. & Tamaki, J.,
This One Summer,
p. 112

In her book *If It's Purple, Someone's Gonna Die* (2005), Patti Bellantoni discusses the power of color in affecting the reader's response to an artist's work, stating that color influences people's choices, opinions, and emotional states. "Our feelings of euphoria or rage, calm or agitation can be intensified or subdued by the colors in our environment," Bellatoni declares. "This is powerful information for [an artist]…" (qtd in JACOBS, 2022). Starting from Bellatoni's idea that *purple* is used by media to foreshadow death or the very idea that something is going to come to an end or die, Jacobs (2022) associates the bluish-purple hues used by Mariko and Jillian Tamaki with the end of childhood. "[T]he entire comic is drawn in a deep bluish-purple, capturing not only the laid-back atmosphere of a story that takes place during summer break, but also the feeling that something is coming to an end, i.e., the characters' childhoods as they become teenagers." (JACOBS, 2022) The monochromatic *blue-purple* wash in *This One Summer* carries layered cultural meanings, too. Traditionally, *blue-*

purple hues are associated with introspection, melancholy, and the liminal space between childhood and adulthood (KÜLLER et al., 2009).

Figure 5
Source:
Tamaki, M. & Tamaki, J.,
This One Summer,
p. 160-161

Additionally, these colors also resonate with the cultural narratives of adolescence as a period of emotional ambiguity and transformation (see Figure 5).

The setting of the graphic novel, which is a summer town by a lake (see Figure 6), is shown through smooth transitions and atmospheric gradients. The color wash makes the foggy, humid air and soft summer light even more intense, making the experience more immersive. Color, though limited, transforms into atmospheric rather than symbolic elements, constructing a tangible realm that underpins the emotional framework of the narrative (see Figure 6).

Figure 6
Source:
Tamaki, M. & Tamaki, J.,
This One Summer,
p. 12

Although they act in different ways, *Watchmen* and *This One Summer* both use color to mediate emotional and thematic resonance. *This One Summer* employs minimalist chromatics to evoke psychological subtlety and emotional authenticity, while *Watchmen* uses a full, symbolic palette to create ethical ambiguity and narrative complexity. Notwithstanding these variations, both texts show how narrative intent is inextricably linked to color choices. Color helps with metafictional framing and creates tension in *Watchmen*. It, on the other hand, fosters empathy and atmospheric immersion in *This One Summer*. These techniques demonstrate how adaptable, yet potent, color is in graphic storytelling.

Conclusion

The various roles that color can play in graphic novels are demonstrated through the comparison of *Watchmen* and *This One Summer*. What this paper has tried to demonstrate is that color represents an essential part of visual storytelling, whether used as a structural tool, a symbolic code, or to set an emotional tone. While Mariko and Jillian Tamaki employ a muted color palette to highlight the personal, emotional, and cultural experiences of adolescence and gender, Moore and Gibbons' book utilizes color and symbolism to critique geopolitical power and moral absolutism within a Cold War setting. Both texts show how historical context,

prevailing ideologies, and narrative intent shape the dynamic cultural symbolism in graphic novels. The versatility of visual semiotics is demonstrated by the different cultural codes embedded in their color choices. *This One Summer* offers a thoughtful, culturally specific depiction of social complexity and personal growth, while *Watchmen* evokes societal fears and political critique. These examples support the idea that color is a narrative device that can communicate psychological depth, thematic nuance, and reader engagement, alongside its aesthetic qualities.

BIBLIOGRAPHY

ADAMS, Francis, M. and OSGOOD, Charles, E., "A Cross-Cultural Study of the Affective Meanings of Color" in *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 4(2), 1973, p. 135-156

BARTHES, Roland, *Image, Music, Text*, London, Fontana Press, 1977

BERLIN, Brent, & KAY, Paul, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*. Berkeley, University of California Press, 1991

BORTOLI, Mario de and MAROTO, Jesús, "Colours Across Cultures: Translating Colours in Interactive Marketing Communications", 2008, Retrieved from https://www.globalpropaganda.com/articles/TranslatingColours.pdf Accessed 10.09.2025

BOYATZIS, Chris J. and VARGHESE, Reenu, "Children's Emotional Associations with Colors" in *The Journal of Genetic Psychology*, 155(1), 1994, p. 77-85

CHERRY, Kendra, "Color Psychology: Does It Affect How You Feel? How color impacts moods, feelings, and behaviors", *Verywell mind*, (2024a), Retrieved from https://www.verywellmind.com/color-psychology-2795824?utm_source=chatgpt.com. Accessed 5.08.2025

CHERRY, Kendra, "The Color Blue: Meaning and Color Psychology", *Verywell mind*, (2024b), Retrieved from https://www.verywellmind.com/the-color-psychology-of-blue-2795815 Accessed 5.08.2025

CHUTE, Hillary, "Comics as Literature? Reading Graphic Narrative" in *PMLA*, 123(2), 2010, p. 452-465

DUNCAN, Randy and SMITH, Matthew J., *The Power of Comics. History, Form & Culture*, New York, Continuum, 2009

ELLIOT, Andrew J., "Color and psychological functioning: a review of theoretical and empirical work" in *Frontiers in Psychology,* 6:368 (2015), p. 1-8

ELLIOT, Andrew J. & MAIER, Markus, "Color psychology: Effects of perceiving color on psychological functioning in humans" in *Annual Review of Psychology,* 65 (2014), p. 95–120.

GOETHE, Johann Wolfgang von, *Theory of Colours*, London, John Murray, 1840

JACOBS, Rory, "How color functions as a narrative tool in comics", *Visual Life*, 2022, Retrieved from https://rikithompson.ds.lib.uw.edu/visuallife/how-color-functions-as-a-narrative-tool-in-comics/ Accessed 12.10.2025

JONAUSKAITE, Domicele, et al. "Universal Patterns in Color-Emotion Associations Are Further Shaped by Linguistic and Geographic Proximity" in *Psychological Science*, 31(10), 2020, p. 1245-1260

KAWAI, Claudia, et al., "The good, the bad, and the red: implicit color-valence associations across cultures" in *Psychological Research*, 87 (2023), p. 704-724

KAYA, Naz & Epps, H., "Relationship between color and emotion: A study of college students", *College Student Journal*, 38(3), 2004, p. 396-405

KING, Tatsuya, "Comics Anatomy: Colors and the *Watchmen*", *Comics Bookcase*, 2022, Retrieved from https://www.comicsbookcase.com/features-archive/comics-anatomy-colors-and-watchmen Accessed 12.10.2025

KLOCK, Geoff, *How to Read Superhero Comics and Why*, New York, Continuum, 2002

KRESS, Gunther & LEEUWEN, Theo van, *Reading images: the grammar of visual design*, 2nd ed., New York, Routledge, 2006

KÜLLER, Rikard, MIKELLIDES, Byron, & JANSSENS, Jan, "Color, arousal, and performance: A comparison of three experiments", *Color Research & Application*, 34(2), 2009, p. 141-152

LEEUWEN, Theo van, *The Language of Colour: An Introduction*, Routledge, 2011

LIU, Yawen, "The Color-Emotion Association" in *Journal of Education, Humanities and Social Sciences*, 5 (2022), p. 272-277

LUCY, John A., "The linguistics of 'color'" in *Color Categories in Thought and Language*, C. L. Hardin & L. Maffi (Eds.), Cambridge, Cambridge University Press, 1997, p. 320-346

MCCLOUD, Scott, *Understanding Comics: The Invisible Art*, New York, HarperCollins, 1993

MILLER, Ann, *Reading Bande Dessinée: Critical Approaches to French-language Comic Strip*, Bristol, UK, Intellect, 2007

MOORE, Alan & GIBBONS, Dave, *Watchmen*, New York, DC Comics, 1986

OU, Li-Chen, et al., "A Cross-Cultural Comparison of Colour Emotion for Two-Colour Combinations" in *Colour Research & Application 37(1)*, 2012, p. 23-43

PALMER, Stephen, E., SCHLOSS, Karen, B., & SAMMARTINO, Jonathan, "Visual aesthetics and human preference" in *Annual Review of Psychology*, 64, 2013, p. 77-107

PETERSEN, Robert, S., *Comics, Manga, and Graphic Novels: A History of Graphic Narratives*, Santa Barbara, Praeger, 2011

PETTY, John, *A Brief History of Comic Books*, 2006, Retrieved from https://www.heritagestatic.com/comics/d/history-of-comics.pdf. Accessed 12.07.2025

TAMAKI, Mariko & TAMAKI, Jillian, *This One Summer*, New York, First Second, 2014

VON NESS, Sara J., *Watchmen as Literature: A Critical Study of the Graphic Novel*, Jefferson, North Carolina, McFarland, 2010

WILEY, Natalie, "The Comic Book History", *Printivity insights*, 2025, Retrieved from https://www.printivity.com/insights/the-history-of-comic-book-printing-dot-by-dot Accessed 17.10.2025

CULINARY TERMINOLOGY: A POSSIBLE LEXICOLOGICAL OUTLINE

DE LA TERMINOLOGIE CULINAIRE : UNE POSSIBLE ESQUISSE LEXICOLOGIQUE[1]

DESPRE TERMINOLOGIA CULINARĂ: O POSIBILĂ SCHIȚĂ LEXICOLOGICĂ

Prof. univ. dr. habil. Mihaela MUNTEANU SISERMAN
Universitatea Tehnică din Cluj-Napoca
Centrul Universitar Nord din Baia Mare
Facultatea de Litere Baia Mare, str. Victoriei, nr. 76
ela_munteanu@yahoo.com

Abstract

In this article, we propose conducting an analysis of the Romanian culinary lexicon from a sociocultural, historical, and terminological perspective. The numerous and diverse contacts that the Romanian people have maintained over the centuries have left their mark not only on customs and practices but also on the specialized terminology of this domain.

Alongside lexemes deriving from the Thraco-Dacian substratum (brânză, mazăre, urdă), various languages have contributed to the enrichment of the Romanian culinary vocabulary: Slavic and Neo-Slavic languages (zacuscă, smântână), Hungarian (balmoș, pălincă), among others. However, the most prominent influence was exerted by the French language at the beginning of the nineteenth century—an influence primarily attributable to the cultural and historical ties established between the two nations.

In this article, we propose conducting an analysis of the Romanian culinary lexicon from a sociocultural, historical, and terminological perspective. The numerous and diverse contacts that the Romanian people have maintained over the centuries have left their mark not only on customs and practices but also on the specialized terminology of this domain.

Alongside lexemes deriving from the Thraco-Dacian substratum (brânză, mazăre, urdă), various languages have contributed to the enrichment of the Romanian culinary vocabulary: Slavic and Neo-Slavic languages (zacuscă, smântână), Hungarian (balmoș, pălincă), among others. However, the most prominent influence was exerted by the French language at the beginning of the nineteenth century – an influence primarily attributable to the cultural and historical ties established between the two nations.

Résumé

Dans le présent article, on se propose de s'arrêter sur le lexique culinaire roumain dans le but de l'observer d'une perspective socioculturelle, historique et terminologique. Les nombreuses et différentes éthnies que les roumains ont côtoyées le long des siècles ont laissé leurs « traces » aussi bien dans les coutumes, les pratiques que dans la terminologie propre à ce domaine.

[1] Notre intérêt pour ce domaine de la linguistique appliquée (*e. g.* le vocabulaire culinaire) représente une constante de nos préoccupations scientifiques, manifesté par la publication de plusieurs études et articles ou chapitres dans des livres: MUNTEANU SISERMAN (2012, 2013(a), 2013(b), 2015).

Outre des lexèmes qui proviennent du substrat traco-dace (brânză, mazăre, urdă), de différentes langues ont influencé le vocabulaire culinaire et, à e propos, on remarque les emprunts des langues slaves et néo-slaves (zacuscă, smântână), le hongrois (balmoș, pălincă) etc. Mais l'influence la plus marquante fut celle de la langue française, à partir du XIXe siècle, influence due notamment aux contacts entre les deux pays.

Rezumat

În prezentul articol ne propunem să realizăm o analiză a lexicului culinar românesc dintr-o perspectivă socioculturală, istorică și terminologică. Numeroasele și variatele contacte pe care poporul român le-a avut de-a lungul secolelor și-au lăsat „urmele" atât asupra obiceiurilor și practicilor, cât și asupra terminologiei specifice acestui domeniu.

Pe lângă lexeme care provin din substratul traco-dac (brânză, mazăre, urdă), diverse limbi au influențat vocabularul culinar: limbile slave și neoslave (zacuscă, smântână), maghiara (balmoș, pălincă) etc. Însă influența cea mai marcantă a fost cea a limbii franceze, începând cu secolul al XIX-lea, influență datorată în special contactelor dintre cele două țări.

Keywords: *cultural identity; culinary identity; gastronomic terminology; lexical borrowing; linguistic variation;*

Mots-clés: *identité culturelle; identité culinaire; terminologie gastronomique; emprunt; variation linguistique;*

Cuvinte-cheie: *identitate culturală; identitate culinară; terminologie gastronomică; împrumut; variație lingvistică;*

Introduction

Tout au long de l'histoire le l'humanité, la gastronomie a représenté bien plus qu'un simple art de préparer et de consommer la nourriture. Elle reflète également l'identité culturelle des peuples, l'évolution économique, les échanges entre les civilisations et même le progrès technico-scientifique. À travers la nourriture, l'homme a exprimé ses valeurs, ses traditions et sa relation avec la nature et le milieu environnemental. Dans un monde en perpétuel changement, la gastronomie reste un pont entre le passé et l'avenir, entre les hommes et les cultures.

Dans notre article, nous nous proposons de faire le point sur quelques aspects de la terminologie du domaine culinaire, et notamment de l'influence du français sur ce langage de spécialité.

1. Repères socioculturels et historiques

L'influence exercée par la France sur la Roumanie a été à la fois profonde et durable et s'est manifestée sur plusieurs plans : historique, socio-économique et culturel. À partir du XVIIIe siècle, les idées de la Révolution Française – *liberté, égalité, fraternité* – ont inspiré les élites de la Roumanie dans leur idéal pour l'émancipation nationale. Ensuite, la génération de 1848, éduquée en grande partie à Paris, a puisé à la pensée française les valeurs modernes qui allaient fonder la construction d'un État roumain moderne. L'Union des Principautés roumaines de 1859, soutenue diplomatiquement par Napoléon III, représente l'une des expressions les plus concrètes de cette influence.

Sur le plan socioéconomique et juridique, la France a servi de modèle de modernisation pour la Roumanie. *Le Code civil roumain* de 1864 s'inspire directement du Code napoléonien, tandis que l'organisation de l'administration publique et de l'armée reprend les structures

françaises. De plus, les investissements et les échanges économiques franco-roumains ont favorisé le développement des infrastructures[2] et de l'industrie nationale au XIXe siècle.

Dans le domaine culturel, l'influence française a été considérable. La langue française est devenue, au XIXe siècle, la langue de culture des élites roumaines. De nombreux étudiants roumains ont fréquenté les universités parisiennes, en amenant des idées nouvelles en matière de littérature, d'art et de sciences. Les grands courants littéraires français – *le romantisme, le réalisme et le symbolisme* – ont profondément marqué la littérature roumaine, tandis que l'architecture de Bucarest, fortement inspirée du modèle parisien, a valu à la capitale le surnom de *« Petit Paris »*.

En effet, la France a joué un rôle déterminant dans la formation de la Roumanie moderne, avec des influences aux plusieurs paliers de la société. Elle a représenté non seulement un allié politique et un modèle institutionnel, mais aussi une source d'inspiration culturelle,

Dans ce contexte, notre réflection portera sur le rôle joué par la culture gastronomique française dans le domaine culinaire roumain, notamment au niveau du lexique.

2. La gastronomie, expression de l'identité culturelle

Chaque peuple possède une tradition culinaire qui lui est propre, façonnée au fil des siècles par les influences du milieu géographique, du climat et de l'histoire. La cuisine française, italienne, roumaine, arabe ou chinoise ou bien d'ailleurs ne se réduit pas à un simple recueil de recettes : elle constitue un véritable symbole culturel identitaire. Par la spécificité de leurs plats, par les façons de préparation et de service, ainsi que par les rituels qui accompagnent le repas, les communautés perpétuent leur mémoire collective et leurs valeurs essentielles. Ainsi, la gastronomie devient-elle un langage universel, mais s'exprime à travers d'innombrables « patois » locaux, reflet de la diversité et de la richesse des cultures du monde.

Parmi les grandes traditions culinaires du monde, la gastronomie française occupe une place privilégiée. Reconnue pour son raffinement, son équilibre et son respect des produits du terroir, elle représente bien plus qu'un art de la table : c'est une véritable philosophie de vie. Les repas *à la française*, inscrits au patrimoine immatériel de l'humanité de l'UNESCO[3], célèbrent la convivialité, et le plaisir partagé. Chaque région, de Provence à Champagne-Ardenne, exprime à travers ses recettes une identité particulière, met ensemble un savoir-faire ancestral et la créativité contemporaine.

La cuisine roumaine, quant à elle, se distingue par sa diversité et par la richesse de ses influences. À la croisée des traditions balkaniques, ottomanes et européennes (de l'ancien empire austro-hongrois), elle marie subtilement les saveurs et les textures. Des plats tels que *sarmale* (des *choux farcis*), la *mămăligă* (de la *polenta*) ou *ciorbă de burtă* (du *potage aux tripes*) traduisent un profond attachement aux produits locaux et au rythme des saisons. Plus

[2] N'en mentionnons que la contribution de Léon Lallane, le premier directeur de l'école d'enseignement technique supérieur à Bucarest, fondée par Gheorghe Lazar, en 1818. L'ingénieur français, membre de l'Académie Française, a créée, en 1852, la première Ecole de Ponts et Chaussées pour mieux répondre aux besoins de l'économie roumaine (la construction de l'infrastructure de la Roumanie). Ensuite, la collaboration en matière de construction des ponts métalliques de l'ingénieur roumain Anghel Saligny et son maitre Gustave Eiffel.

[3] Depuis 2010, la cuisine française est inscrite dans le patrimoine culturel immatériel de l'UNESCO, « "Le repas gastronomique des Français", avec ses rituels et sa présentation », soutitrait à l'époque le quotidien *Le Figaro* et continuait « le comité note que la gastronomie française relève d'une « pratique sociale coutumière destinée à célébrer les moments les plus importants de la vie des individus et des groupes ». L'ambassadrice de France auprès de l'Unesco, Catherine Colonna, s'est pour sa part félicitée de cette décision qui « contribue à la diversité culturelle» (https://www.lefigaro.fr/culture/2010/11/16/03004-20101116ARTFIG00591-la-gastronomie-francaise-au-patrimoine-de-l-humanite.php), consultée le 28 octobre 2025.

qu'un simple acte de nourrir, le repas roumain reste, à l'instar du repas français, un moment de partage, de chaleur et d'hospitalité.

En définitive, la cuisine, qu'elle soit française, roumaine ou d'ailleurs, incarne la mémoire vivante des peuples. Par ses saveurs, ses gestes et ses traditions, elle raconte l'histoire des hommes, leur lien avec la nature et leur manière d'être au monde et de s'y rapporter.

3. La gastronomie, un défi pour le monde contemporain par son impact sur la santé et sur l'environnement

De nos jours, la gastronomie se présente comme un véritable défi pour le monde contemporain, tant par ses implications sur la santé que par son rôle dans la préservation de l'environnement.

Quant à la gastronomie roumaine, elle est devenue de plus en plus un sujet d'actualité aussi sur le plan national qu'au niveau européen, voire mondial. D'ailleurs, il n'est pas sans intérêt le fait de remarquer que ces derniers temps beaucoup de chefs spécialisés dans l'art culinaire s'efforcent de donner une identité particulière à la cuisine roumaine. De plus, il y a de nombreuses émissions télévisées[4] au spécifique culinaire où les chefs essaient d'adapter les plats traditionnels, utilisant des emprunts français (ou d'autres) en matière d'aliments, d'ingrédients et de pratiques culinaires. Il faut citer aussi les publications (revues, magazines, brochures, etc.) qui promeuvent de la spécificité culinaire roumaine.

L'évolution de la gastronomie a également favorisé l'émergence des sciences alimentaires et de la nutrition. Avec le développement des technologies, l'art culinaire s'est enrichi des découvertes issues d'autres sciences, telle la chimie, la chimie alimentaire, la biologie et la physique. Aujourd'hui, les études sur l'alimentation saine démontrent que la gastronomie est un domaine interdisciplinaire, où se rencontrent science et art. Par ailleurs, la gastronomie exerce un impact direct sur la santé publique, en promouvant de l'équilibre et de la responsabilité alimentaire.

L'homme moderne, toujours à la quête d'une cuisine saine et nourrissante également, essaie un retour à la nature, en exploitant ses ressources naturelles afin de répondre aux enjeux contemporains de santé et de bien-être. Dans ce sens, les deux émissions télévisées[5] *România în bucate* et *Sănătate în bucate*[6] proposent aux téléspectateur-consommateurs des plats à base d'ingrédients locaux porteurs à la fois de la marque « produit traditionnel » et « produit bio ».

D'autre part, dans le contexte actuel des changements climatiques, la gastronomie devient un outil d'éducation écologique. De plus en plus de chefs et de consommateurs encouragent l'agriculture locale, la réduction du gaspillage alimentaire et le respect des ressources naturelles. Ainsi, la gastronomie contribue à la construction d'un avenir plus équilibré et plus responsable car il s'agit d'une question qui nous concerne tous.

[4] Nous en mentionnons quelques-unes qui ont fait histoire sur différentes chaines télévisées ou d'autres qui sont encore diffusées : *Arena Bucătarilor*, *Bucătărescu, Chefi la cuțite, Mama mea gătește mai bine, MasterChef România,* etc. (voir wikipedia.org/wiki/Listă_de_programe_de_televiziune_din_România).

[5] Les deux emissions sont difusées par la chaine tv *Digi 24*.

[6] Dans le chapitre *Nume de emisiuni din spațiul media românesc* [*Noms d'émissions de l'espace média roumain*], du volume MUNTEANU SISERMAN (2015, p. 151-175), nous avons répertorié une sous-classe d'émissions télévisuelles de l'espace média roumain qui a comme sujet la gastronomie roumaine ou les cuisines du monde, dans différents formats : concours, informatives, divertissement etc.

4. Bref volet historique concernant les influences d'autres langues sur le lexique culinaire roumain

D'un point de vue diachronique, la terminologie culinaire roumaine reflète les différents contacts, en commençant par le substrat traco-dace, en passant par la période de romanisation et continuant avec toutes les « vagues » d'influences étrangères, à des différentes époques historiques, pour en arriver à la période contemporaine, fortement mondialisée, qui se manifestent également au niveau de la langue.

Au fil de l'histoire, le lexique culinaire roumain, très riche et diversifié, a été influencé par plusieurs langues, en raison des contacts commerciaux, des migrations, des occupations et des échanges culturels. Les mots, outre que ceux qui ont été directement hérités du latin (*carne* < *caris*, *pâine* < *panis, plăcintă* < *placenta, unt* < *unctum*, etc.) sont empruntés à d'autres langues, avec les peuples et les cultures desquels les Roumains ont eu des contacts économiques, politiques et culturels :

- mots d'origine slave et néo-slaves (le bulgaire, l'ukrainien, le russe) : *borș* (« eau aigre résultant de la fermentation du son; bouillon aigre à base de cette eau » *cozonac* (« sorte de brioche »), *drojdie* (« levure ») etc.
- mots d'origine turque : *chiftea* (« boulette de viande hachée »), *ciorbă* (« potage aux légumes et souvent à base de viande »), *ciulama* (« blanquette »), *musaca* (« mets fait de tranches d'aubergines, de pommes de terre ou de courgettes farcies de viande hachée »), *halva, sarma* (« boulet de viande hachée enveloppée dans une feuille de chou, de vigne),

Le café, *le kebab* ou bien le fameux dessert *le baklava*, fortement internationnalisés actuellement, ont aussi une origine turque.

- mots d'origine hongroise : *gulaș* (« gulasch », *papricaș* (« ragoût au piment rouge », *rântaș* (« roux – sauce faite avec de l'huile et de la farine », etc ;
- mots d'origine grecque : *pesmet* (« chapelure »), *pricomigdală* (« găteau aux amandes »).

A ces mots, s'ajoutent des vocables qui sont entrés en roumain de l'allemand : *crenvurst* (« sorte de saucisse »), *lebervurst* (« saucisson de foi de porc »), *șnițel* (« escalope panée »), *ștrudel* (« gateau feuilletté aux pommes, au fromage ») ou de l'italien *lasagna* (*lasagnes*), *macaroane* (*macaronis*), *pancetta, spaghete* (*spaghettis*), les derniers entrés dans le vocabulaire culinaire international.

Il faut mentionner que la liste des mots inventoriés prouve la variation chronologique et en même temps la variation dans l'espace (dans les termes de Coșeriu, il s'agit de la *variation diachronique* et de la *variation diatopique*[7]).

Ainsi, les emprunts anciens slaves et grecs confèrent-ils un caractère temporel, étant répartis sur tout le territoire habité par les Roumains ou dans la grande partie de celui-ci et ont

[7] La variabilité dans le langage a été définie par Coșeriu, à partir de la distinction que le linguiste établit entre la langue historique et la langue fonctionnelle (1994). Ainsi, les termes *diatopique* et *diastratique* (avec leurs paires dichotomiques *syntopique* et *synstratique*) ont été proposés par le linguiste norvégien L. Flydal, qui a lui-même fondé son modèle théorique sur les dichotomies saussuriennes (on y ajoute la paire dichotomique *diachronique / synchronique*). La troisième dimension variationnelle, la dimension *diaphasique*, est également empruntée par le linguiste roumain au modèle théorique de Flydal et définie en opposition à *synstratique*. Ainsi, la langue historique peut être définie selon trois variétés — diatopique, diastratique et diaphasique —, un fait de langue pouvant être analysé en fonction de sa répartition territoriale, des différences socioculturelles ou encore stylistiques. La langue fonctionnelle, en revanche, objet d'étude par excellence de la linguistique d'orientation structuraliste, se caractérise par l'homogénéité, la non-variabilité, autrement dit par un caractère *syntopique*, *synstratique* et *synphasique* (voir aussi Zamfirescu, 2014). Le dernier type de variation linguistique est relativement récent (1983) et a été introduit en linguistique par le linguiste italien Mioni : la variation *diamésique* et elle vise le canal, le médium par lequel passe le passage (par exemple, l'opposition entre l'oral et l'écrit représentent des variations diamésiques du langage).

une gamme de significations plus large que celles entrés relativement récemment dans la langue roumaine.

De plus, les mots d'origine slave, turque, hongroise, grecque et allemande sont subordonnés au facteur spatial, car ils sont limités à certaines régions où de fortes influences des peuples parlant ces langues ont été conservées. Par conséquent, nous trouverons les emprunts allemands et hongrois principalement dans le nord-ouest et le centre du territoire roumain (en Transylvanie), tandis que les emprunts turcs, néo-slaves et grecs appartiennent davantage au sud-est de notre pays.

5. Influences du lexique français sur la terminologie gastronomique roumaine

De la terminologie culinaire roumaine, l'influence française est l'une des plus prédominantes car elle suppose la sortie de la zone d'influence néo-grecque et turque en se positionnant au sein des délices occidentaux. Les emprunts français appartiennent à la langue des restaurants, et les noms des plats raffinés sont majoritairement d'origine française. (voir SAVIN, 2012, p. 67).

Dans la cuisine roumaine, nous rencontrons de nombreuses influences françaises du point de vue lexical. Concernant le lexique culinaire de la langue roumaine, de nombreux mots ont été empruntés à la langue française et ont été adaptés soit au vocabulaire roumain, soit conservés tels quels de la langue d'origine (*e.g.* le français).

Les termes désignant de différents plats, des accessoires et des instruments employés dans la cuisine, des techniques à l'égard de la préparation des plats sont entrés dans la langue comme une conséquence de « l'emprunt » de certaines habitudes des Roumains par rapport à l'art de manger (*aspic, bain-marie, biscuit, cafetière, compote, entrecôte, julienne (trancher, couper en julienne), madeleine, roulade, salade*, *tire-bouchon*, etc.

Dans notre étude concernant « le dialogue culturel entre le roumain et le français » (MUNTEANU SISERMAN, 2012, p. 451-464) par rapport au domaine culinaire, nous avons regroupé les lexèmes inventoriés en fonction du critère onomasiologique, à savoir en fonction de la catégorie sémantique à laquelle le mot se subordonne. Ainsi, nous avons identifié beaucoup de substantifs qui désignent des noms de dessert ou de sauces, la cuisine française en étant renommée :

Nous en mentionnons quelques-uns : *amandine, choux à la crème, éclaire, feuilletage, mille-feuille / millefeuille, tarte,* etc.

En ce qui concerne les sauces, elles sont présentes dans la cuisine roumaine et accompagnent différents plats : (la sauce) *béchamel, poulette*[8]*, vinaigrette.*

Quant à leur degré d'adaptation au roumain (totale ou partielle), le DOOM 3[9] précise la forme de prononciation entre crochet, notamment pour les mots empruntés à d'autres langues *béchamel* (fr.)[10] [*ch* pron. *ş*], *millefeuille* (fr.) [pron. *milfö<u>ï</u>*], *chou à la crème* (fr.) [pron. *şualakr<u>e</u>m*], *bain-marie* [pron. *bẽmar<u>i</u>*].

Mais dans le cas du mot *friteuse,* le roumain a adapté partiellement le mot, friteuză*,* avec une recommandation, selon DOOM 3, *friteuză* [pron. selon fr. *frit<u>ö</u>ză*].

[8] Dans les livres de cuisine, cette sauce est connue notamment sous le nom de *sos franţuzesc* (*sauce française*), par renvoi au pays de provenance.

[9] DOOM représente un acronyme pour un dictionnaire officiel normatif de la langue roumaine (*Dicţionarul Ortografic, Ortoepic şi Morfologic*), qui fixe les règles d'orthographe, de prononciation correcte, de morphologie (l'accent, la langue d'origine pour les emprunts, les formes flexionnelles, etc.) pour les mots roumains. Chaque édition (la dernière, la troisième, a été publiée en 2021) représente une mise à jour des règles officielles en vigueur de l'Académie Roumaine.

[10] Dans le cas de ces exemples, DOOM 3 indique entre parenthèse la langue d'origine.

Conclusion

Le lexique culinaire roumain reflète une histoire complexe des contacts culturels et la variété des influences linguistiques contribue à la richesse et à la diversité de la cuisine traditionnelle, y compris au niveau de la terminologie. La stratification étymologique de la terminologie gastronomique prouve, d'une part, le grand nombre de lexèmes qui composent ce champ lexico-sémantique, et, d'autre part, la variété des sources étymologiques.

Le thème de la gastronomie a été également traité par d'autres linguistes et chercheurs roumains (dont nous mentionnons quelques noms), les nombreuses études attestant les perspectives différentes d'analyse et encore de possibles pistes nouvelles à exploiter : approches lexicale (DIMITRESCU, 2009, PITAR, 2009), terminologique (SAVIN, 2012), phraséologique (SAVIN, 2018), traductive (COIUG, 2009) littéraire (PITAR, 2001, KRIZSANOVZSKI, 2010), socioculturelle, ethnologique[11] (Lazar, 2021) ou d'une perspective de la didactique des langues (BUD, 2023, p. 285-300).

La gastronomie n'est pas seulement une nécessité biologique, mais une véritable forme de culture et de communication, elle reflétant l'histoire, les valeurs et la créativité humaine. Par la nourriture, les hommes ont découvert d'autres civilisations, ont stimulé le développement économique, ont renforcé des liens sociaux, tout en encourageant la conservation des particularités des cuisines locales et nationales. Des repas modestes de nos ancêtres jusqu'aux restaurants contemporains, la gastronomie demeure le témoignage vivant de l'évolution humaine et de cette aspiration profonde à transformer la nourriture en art, partage, communion et communication, voire en science.

La fameuse citation du gastronome français Jean Anthelme Brillat-Savarin[12] « Dis-moi ce que tu manges, je te dirai qui tu es » s'avère, plus que jamais, être un véritable porte-parole de l'union inextricable entre nourriture et identité, car l'alimentation n'est pas seulement une question de subsistance ou de nécessité physiologique. Les choix alimentaires peuvent en dire long sur la personnalité de quelqu'un, quoi qu'il s'agisse des tendances, des modes culinaires ou de la manière à laquelle chacun d'entre nous se rapporte à la nourriture.

BIBLIOGRAPHIE

BUD, Ioana, *L'enseignement de la culture et de la civilisation française dans une approche interdisciplinaire*, in no. 1, Volume 1, *Varia* de la revue „Contextes, Didactiques, Linguistiques et Culturels" (CDLC), éditée par la Faculté des Lettres et des langues de Université Djilali Bounaama, Khemis-Miliana, Algérie, 2023, p. 285-300

COIUG, Ana, *L'univers culinaire roumain sous la plume de Radu Anton Roman et de ses traducteurs*. In „Translationes", no. 1, *Traduire les culturèmes. La traduccion de los culuremas* (responsable du numéro Georgiana Lungu-Badea, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2009, p. 183-186

COȘERIU, Eugen, *Prelegeri și conferințe* (1992-1993), editori E. Munteanu, I. Oprea, C. Pamfil, A. Turculeț, S. Dumistrăcel, supliment al Anuarului de lingvistică și istorie literară, XXXIII, 1992-1993, seria A, Lingvistică, Iași, 1994

DIMITRESCU, Florica, *Din semantica elementelor lexicale gastronomice în româna actuală*, în „Dacoromania", serie nouă, XIV, nr. 2, Cluj-Napoca, 2009, p. 107-127

[11] Par exemple, pour chaque « rite de passage », en fonction de la tradition locale, il y a des plats et des nourritures spécifiques, acceptées ou interdites par des pratiques inscrites dans un code coutumier de normes transmises d'une génération à l'autre.

[12] Auteur du célèbre ouvrage *Psychologie du goût* (1825).

KRIZSANOVZSKI, Izabella, *Fascinația enogastronomică în literatura română*, Iași, Editura TipoMoldova, 2010

LAZAR, Natalia, *Despre un sat și o lume: graiul și folclorul din Țara Oașului,* Târgoviște, Cetatea de Scaun, 2021

MUNTEANU SISERMAN, Mihaela, *Dialogue culturel entre le français et le roumain concernant le domaine gastronomique*, în „Annales Universitatis Apulensis”*,* Seria Philologica (Actele Conferinței *Dialogul culturilor între traditie si modernitate,* ediția a XIV-a, 17-18 mai 2012), no. 13 /2012, Tom 2, Alba-Iulia, 2012, p. 451-464

MUNTEANU SISERMAN, Mihaela, *Names in Romanian Gastronomy*, în Felecan, Oliviu, Alina Bugheșiu (eds.), *Onomastics in Contemporary Public Space*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2013(a), p. 340-353

MUNTEANU SISERMAN, Mihaela, *Nume de preparate culinare autohtone în perspectiva globalizării (interpretări onomastice şi socioculturale)*, în *The Proceedings of the European Integration-Between Tradition and Modernity Congress*, Editura Universităţii „Petru Maior”, Volume Number 5, 2013(b), p. 431-443

MUNTEANU SISERMAN, Mihaela, *Nume și simțuri: corespondențe semantice în configurații denominative,* Cluj-Napoca, Editura Mega, 2015

PITAR, Mariana, *Păstorel Teodoreanu et la littérature gastronomique ou à cheval entre deux civilisations ,* in « Mélanges offerts au professeur Eugen Tănase », Timişoara, Editura Universităţii de Vest, 2001, p. 247-259

PITAR, Mariana, L’influence française sur la cuisine et le vocabulaire gastronomique roumains au XIX-ème siècle , in « La francopolyphonie. Langue et culture française en Europe du sud-est », Chişinău, Ulim, 2009, p. 225-235

SAVIN, Petronela, *Universul din lingură. Despre terminologia alimentarăromânească.* Iași: Institutul European, 2012

SAVIN, Petronela, *Bucate din bătrâni. Frazeologie și cultură românească*, ediția a II-a revizuită, Iași, Institutul European, 2018

ZAMFIRESCU, Oana, *Diatopic, Diastratic and Diaphasic Variation in The Romanian Folk Names of Lower Plants*, *Literature, Discourse and Multicultural Dialogue* (LDMD 2), nr. 2, Tîrgu-Mureș: Arhipelag XXI Press, 2014. p. 475-485

EUCHARISTIC WINE IN THE DIALECTIC BETWEEN RITUAL AND DOCTRINE

LE VIN EUCHARISTIQUE DANS LA DIALECTIQUE ENTRE RITUEL ET DOCTRINE

VINUL EUHARISTIC ÎN DIALECTICA DINTRE RITUAL ȘI DOCTRINĂ

Doctorand Sebastian SANDU
Școala Doctorală de Filosofie
Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
Facultatea de Filosofie și Științe Social-Politice
sirsebastian42@yahoo.com

Abstract

We propose, through a critical, speculative exercise, to reflect on the aspects that have led over time to a different approach to the Eucharistic ritual within Christian confessions and consequently to the Eucharistic offerings, bread and wine. We will try to understand how it is possible for the transcendent to manifest itself in the empirical and what is the thought (type of intentionality) that animates the encounter with sacred things. We will ask ourselves what it means to have the experience of the sacred in general and what it means to have the experience of the sacred in the Eucharist, in order to explain the differences between the Catholic, Orthodox and Protestant (neo-Protestant) models. In the opposite direction, starting from the cultural and philosophical baggage of wine and changing the register of interrogation, we will try to understand what makes wine such a suitable nectar for the Last Supper.

Résumé

Nous proposons, à travers un exercice critique et spéculatif, de réfléchir sur les aspects qui ont conduit au fil du temps à une approche différente du rituel eucharistique au sein des confessions chrétiennes et, par conséquent, des offrandes eucharistiques, du pain et du vin. Nous essaierons de comprendre comment il est possible que le transcendant se manifeste dans l'empirique et quelle est la pensée (type d'intentionnalité) qui anime la rencontre avec les choses sacrées. Nous nous demanderons ce que signifie avoir l'expérience du sacré en général et ce que signifie avoir l'expérience du sacré dans l'Eucharistie, afin de pouvoir expliquer les différences entre les modèles catholique, orthodoxe et protestant (néo-protestant). Dans le sens inverse, en partant du bagage culturel et philosophique du vin et en changeant le registre de l'interrogation, nous tenterons de comprendre ce qui fait du vin un nectar si adapté à la Cène.

Rezumat

Ne propunem ca prin intermediul unui exercițiu critic, speculativ, să reflectăm asupra aspectelor care au condus de-a lungul timpului la o abordare diferită a ritualului euharistic în cadrul confesiunilor creștine și pe cale de consecință a merindelor euharistice, pâine și vin. Vom încerca să înțelegem cum este posibil ca transcendentul să se manifeste în empiric și care este gândul (tipul de intenționalitate) care animă întâlnirea cu lucrurile sacre. Ne vom întreba ce înseamnă să ai experiența sacrului în general și ce înseamnă să ai experiența sacrului în Euharistie, pentru a putea explica diferențele dintre modelul catolic, cel ortodox și cel protestant (neoprotestant). În sens invers, plecând

de la bagajul cultural și filosofic al vinului și schimbând registrul interogării, vom încerca să înțelegem ce anume face ca vinul să fie un nectar atât de potrivit pentru Cina cea de Taină.

Keywords: *wine; eucharist; transubstantiation; consubstantiation; transsignification;*

Mots-clés: *vin; eucharistie; transsubstantiation; consubstantiation; transsignification;*

Cuvinte-cheie: *vin; euharistie; transsubstanţiere; consubstanţiere; transsignificare;*

Într-o analiză pe care filosoful britanic Roger Scruton o făcea asupra dinamicii dintre ritual și credință, acesta scotea în evidență faptul că în cadrul religiilor păgâne ale Greciei și Romei Antice accentul cădea asupra cultului, și mai puțin asupra crezului. Acest centru de greutate axat pe ritual, genera comunități puternice, unite în jurul actului religios. De cealaltă parte, creștinismul avea să îmbrățișeze perspectiva opusă, accentuând credința, mai ales credința într-un tărâm transcendental și într-un împărat atotputernic (SCRUTON, 2014, p. 185). Opoziția dintre cele două abordări a devenit vizibilă încă din primele secole ale creștinismului. În timp ce Roma avea cultul de suprafață al zeului Marte și a zeiței Venus (primul testat în arene prin luptele gladiatorilor, al doilea celebrat în thermae), creștinii își dezvoltau o întreagă gândire în catacombele din capitala Imperiului Roman, fiind orientați pe convertirea elementelor afective ale ființei umane, în credință. Astfel, a iubi, a ierta și a înțelege empatic suferința, deveneau concepte intrinseci ale actului religios. Observația lui Scruton, deși menită a face mai bine înțeleasă dialectica dintre ritual și credință, atrage după sine o serie de întrebări. Cât de importantă mai este în zilele noastre dimensiunea ritualului? Poate fi ritualul minimizat în raport cu doctrina, pe considerente complementare actului religios? În ce măsură pot exista ritualuri diferite raportate la aceeași doctrină, în cadrul confesiunilor creștine? Și dacă nevoia religioasă (sădită în noi, potrivit unora) se manifestă cu preponderență în forme simbolice, nu ar trebui să acordăm atenția cuvenită ritualului religios? În intenția noastră de reflecta asupra acestor întrebări, se impune să atragem atenția și asupra transformărilor pe care un important canal de comunicare între zei și oameni le-a suferit de-a lungul timpului. E vorba, desigur, de vin. Acest „nectar vechi ca și civilizația s-a desprins treptat de originile sale orgiastice, fiind inclus mai întâi în libațiile solemne în cinstea zeilor olimpieni, iar mai apoi, sub disciplina ritualului, a rugăciunii și a teologiei, în Euharistia creștină, această scurtă întâlnire cu sacru, ce are drept scop reconcilierea" (SCRUTON, 2014, p. 12). Ne propunem așadar să reflectăm asupra aspectelor care au condus de-a lungul timpului la o abordare diferită a ritualului euharistic în cadrul confesiunilor creștine și pe cale de consecință a merindelor euharistice, pâine și vin. Vom încerca să înțelegem cum este posibil ca transcendentul să se manifeste în empiric și care este gândul (tipul de intenționalitate) care animă întâlnirea cu lucrurile sacre. Ne vom întreba ce înseamnă să ai experiența sacrului în general și ce înseamnă să ai experiența sacrului în Euharistie, pentru a putea explica diferențele dintre modelul catolic, cel ortodox și cel protestant (neoprotestant). „Hristos ne-a iubit pe noi şi S-a dat pe Sine pentru noi, prinos şi jertfă lui Dumnezeu, întru miros cu bună mireasmă"–ne spune apostolul Pavel (Efeseni, 5, 2). Însă „afirmația «Luați, mâncați. Acesta este corpul meu. Luați și beți. Acesta este sângele meu» (Matei, 26, 26-29) este una greu de înțeles și acceptat. Dificultatea acestor afirmații despre pâine și trup, vin și sânge este dovedită fără îndoială de diversitatea interpretărilor care au apărut în anii de când Hristos a rostit pentru prima dată acele cuvinte și până în prezent" (ARCADI, 2022, p. 2). Rémi Brague încearcă să explice cum ar trebui să înțelegem ideea unui „Dumnezeu mâncabil", de vreme ce în mod curent, adevărul nu este de mâncat. El spune că „acolo unde Biblia trimite la o formulă în care Dumnezeu e binele, relația cu acest bine e mâncarea («gustați și vedeți că bun e Domnul» - Psalmi, 33, 9)" (BRAGUE, 2017, p. 180). Pe de altă parte, Roger Scruton vorbește de un „gust al iertării" pe care îl simțim prin vinul

împărtășaniei. „Așa cum savurezi aroma narcotizantă a vinului, tot astfel savurezi puterea sa de reconciliere” (SCRUTON, 2014, p. 181-182). Într-un tablou mai larg, Roland H. Bainton face chiar o clasificare a religiilor plecând de la aspecte ce țin de îngurgitarea în ritualul religios a unor lucruri fizice, în care se presupunea că locuiește zeul. „Comuniunea cu zeitatea invocată era astfel căutată mâncând carnea sau sângele unui animal, sau prin excitații sexuale și intoxicații” (BAINTON, 1958, p. 3). Toate aceste aspecte vin să definească ceea ce Bainton numea religii orgiastice. „În contrast cu acestea se situează religiile ascetice (cele care promovează celibatul, vegetarianismul și abstinența totală), care consideră că toate lucrurile fizice sunt rele și în consecință nu pot constitui vehicule în comunicarea cu divinul. Trupul este spurcat (mai ales cadavrul și sângele) iar tot ceea ce excită corpul, cum ar fi actul sexual sau beția, sunt de asemenea inacceptabile. Iudaismul și creștinismul dezvăluie în anumite puncte, tendințe în această direcție, dar linia principală a ambelor religii nu este una ascetică, iar atitudinea lor față de viață le califică mai degrabă drept religii afirmative.” (BAINTON, 1958, p. 3). Pentru a înțelege totuși mai bine ce înseamnă astăzi pentru noi acele cuvinte rostite de Isus în fața apostolilor, poate că ar trebui să ne întrebăm mai întâi ce au însemnat ele atunci. Hristos este vița de vie, dar în același timp, vinul, văzut ca euharistie a creației, este sângele Lui. Acestea nu sunt însă în totalitate elemente noi în bagajul cultural al umanității, după cum nici ideea de transsubstanțiere sau cea de moarte și înviere nu sunt un „produs” exclusiv creștin, ele regăsindu-se și în cultul lui Osiris sau al lui Dionysus. În acest sens, nașterea dublă a zeului grec „facea ca acesta să fie numit adesea «cel născut de două ori» [...], fiind asimilat în special unei zeități a celor morți, cărora el le asigura viața de după moarte” (GAUTIER, 2010, p. 19). Scruton afirmă chiar că „doctrina creștină a transsubstanțierii este o reminiscență a credinței grecești că Dionysus este de fapt în vin și nu doar cauza acestuia” (SCRUTON, 2014, p. 182). De cealaltă parte, „în timpul ritualului zeului egiptean Osiris, ca și la funeraliile tuturor celor care mureau în acest cult, se rosteau cuvintele «Eu sunt regenerarea și viața», Osiris fiind însuși arhetip al zeului mort și înviat” (GAUTIER, 2010, p. 39). Nici Euharistia nu este o creație ex-nihilo și așa cum Noul Testament are o preistorie în Vechiul Testament, tot astfel Euharistia creștină are o preistorie în liturgia iudaică. Astfel putem găsi nenumărate elemente comune intre Cina cea de Taină, văzută ca un ospăț pascal, și Kiduș sau Caburah (DUMEA, 2020, p. 76-82). Toate aspectele invocate mai sus ar trebui să creioneze o imagine mai clară a Euharistiei, precum și o abordare unitară a ritualului euharistic în cadrul confesiunilor creștine. Lucrurile nu stau însă nici pe departe așa. James M. Arcadi evidențiază cel puțin cinci moduri în care confesiunile creștine se raportează la ritualul euharistic, în funcție de interpretarea pâinii și vinului. Să le trecem și noi în revistă: e vorba de transsubstanțiere (romano-catolici și ortodocși, dar cu viziuni diferite), consubstanțiere (luterani, anglicani), întrupare-înpanare (luterani), transsignificare (dominicani) și paralelism sacramental (Biserica Reformată Engleză). Primele trei alcătuiesc ceea ce Arcadi numește „Familia corporală”, iar următoarele două „Familia spirituală”. Autorul mai evidențiază și o a treia familie, „Familia normală”. Aici merindele euharistice servesc drept „cuvinte vizibile”, fiind subliniat aspectul cognitiv al acțiunilor, asociate cu pâinea și vinul (ARCADI, 2022, p. 3). Clasificarea teologului american coboară până la nivelul subdiviziunilor din cadrul confesiunilor creștine, fiind pomenite o bună parte din grupările neoprotestante (baptiștii, penticostalii sau presbiterienii). Parte din aceste grupări sunt reprezentative și în argumentația noastră, prin modul particular în care se raportează la pâine și vin în timpul împărtășirii. Terminologia folosită (familie corporală, spirituală sau normală) este totuși una mult prea generală pentru a putea descrie elementele care se află în subsolul unor astfel de interpretări și pe undeva puțin nepotrivită. Este prea platonician să vorbești despre corp (corporal) și spirit (spiritual) ca două chestii distincte, de vreme ce în abordarea creștină aceste elemente sunt în mod curent inseparabile (e vorba de trup). Am ales totuși prezentarea teologului american, pentru faptul că ea aduce în discuție pozițiile oficiale ale bisericilor ce reprezintă confesiunile mai sus amintite, iar acest aspect

constituie un bun punct de plecare. Dar să intrăm puțin în detaliile acestei clasificări, pentru ca mai apoi să putem înțelege poziția fiecărei familii creștine și modul în care acestea se raportează la pâine și vin în Cina Domnului. „Punctul de vedere oficial al Bisericii Romano-Catolice poate fi subsumat de cuvântul «transsubstanțiere», unde prefixul «*trans*» indică o «schimbare» a «substanței» unui obiect. Pentru romano-catolici, substanța pâinii se schimbă pentru a nu mai fi pâine, ci trupul lui Hristos. Aceasta, desigur, în timp ce nu există nicio schimbare în aspectul obiectului în sine: încă arată, miroase și are gust de pâine. Romano-catolicii cred că substanța a ceva poate fi separată de felul în care apare. Pentru ei, obiectul care pare a fi pâinea, nu este pâinea, ci trupul lui Hristos" (ARCADI, 2022, p. 4). Tot la fel, vinul ajunge să fie sângele Mântuitorului. Argumentele din spatele acestei abordări țin de o sistematizare în timp a dogmei de credință. Din dorința de a da o altă anvergură, precum și un anumit rafinament apologiilor lor, reprezentanți de vârf ai perioadei scolastice au introdus în formularea dogmelor, concepte filosofice și noțiuni metafizice specifice teoriilor aristotelice. Nu toată lumea a fost de acord cu „mariajul" dintre teologie și filosofie. „Într-o faimoasă intervenție, Bonaventura, […] se declară mai sensibil la intruziune decât la coerență, și-i reproșează lui Toma de Aquino ca a amesteca teologia cu filosofia este tot una cu a amesteca vinul curat al cuvântului lui Dumnezeu cu apa. Pentru Toma însă, introducerea de propuneri raționale în elaborarea credinței nu înseamnă corupere.[...] Nu se face teologie adăugând alonje pioase unor texte abstracte. Așa că i-a răspuns maestrului Fraţilor Minoriţi (nu fără umor), reluând termenii miracolului din Cana: «Aceasta nu înseamnă să amesteci apă cu vin, ci să transformi apa în vin»" (CHENU, 1998, p. 34-35). „Toma era sobru și moderat în ale băuturii. Știa să se bucure de vin cu sobrietate și reușea să țină fără eforturi speciale posturile" (DONA. 2010, p. 75). Sunt trei întrebări pe care călugărul dominican și le pune, cu privire la prefacerea darurilor în formula săvârșirii Tainei Împărtășirii: prima se referă la momentul în care are loc transformarea acestora, a doua vizează cauza (cum) în virtutea căreia se întâmplă această prefacere și a treia, asupra căreia Toma se apleacă într-un mod analitic, se referă la compoziția vinului și pâinii, folosite în Euharistie. Și Toma concluzionează că „acest sacrament nu poate fi îndeplinit cu o pâine și un vin la care s-ar adăuga o cantitate atât de mare de materie străină, încât să corupă categoria" (AQUINO, apud, DONA, 2010, p. 76). Asupra acestui aspect vom mai reveni atunci când vom aduce în discuție modul în care confesiunile neoprotestante aleg să se raporteze la vin în ritualul euharistic. Cât privește primele două întrebări, cele referitoare la cum și când are loc prefacerea vinului și a pâinii, ele sunt esențiale atunci când dorim să înțelegem punctele de vedere diferite din cadrul clasificării propuse de Arcadi. „Scolastica răspunde la întrebarea «cum se săvârșește prefacerea pâinii și a vinului în trupul și sângele lui Hristos?» cu ajutorul filozofiei lui Aristotel, prin deosebirea dintre substanță și accident [...]. Potrivit scolasticii, în prefacere se schimbă „substanța" (esența) pâinii, în esența trupului lui Hristos, iar „accidentele" trupului, în accidentele pâinii"[1] (SCHMEMANN, 2012, p. 193). Desigur, pâinea și vinul ni se livrează prin simțuri în același mod și înainte și după sfințire. În privința celei de a doua întrebări (când se săvârșește prefacerea?), „scolastica apuseană răspunde că acest lucru se întâmplă în momentul pronunțării de către preot a cuvintelor stabilite; «acesta este trupul meu.... acesta este sângele meu»" (SCHMEMANN, 2012, p. 194). Formula este considerată necesară și suficientă în virtutea unui șir cauzal gândit în felul următor. „Aducerii-aminte i se atribuie puterea activă a Tainei, a prefacerii pâinii și vinului. Astfel, Taina aducerii aminte este «cauza» acestei lucrări,

[1] Spre deosebire de Platon, care nega natura multiplă a ființei, la Aristotel ființa putea fi enunțată în mod multiplu. Astfel avem ființa prin accident, ființa ca actualizare sau posibilitate, ființa după forma categoriilor și ființa ca adevăr. Pentru Aristotel, substanța este ființa în sine, *το ον η ον* (existența ca existență), imuabilă, idectică cu sine. A fi în calitate de accident, înseamnă a fi un ansamblu de caracteristici. Cele nouă categorii care urmează substanței sunt tocmai cele care se manifestă prin ființă ca un accident (e vorba de cantitate, loc și celelalte categorii enumerate de Aristotel).

iar cauza aducerii aminte este instituirea Euharistiei la Cina cea de Taină" (SCHMEMANN, 2012, p. 233). Alexander Schmemann susține că această formă de interpretare este o „reducere-limitare" ce își află rădăcinile în învățătura latină despre transsubstanțierea darurilor euharistice. Impunerea dogmei catolice prin mijloace canonice coercitive, precum și structura unitară, centralizată a acestei biserici, a condus de-a lungul timpului la folosirea unui anume tip de vin în ritualul euharistic. Pentru catolici vinul în împărtășanie trebuie să fie alb, pentru a nu păta veșmintele și puțin dulce. Protestanții resping învățătura catolică și în special ideea de transsubstanțiere, răspunzând diferit la întrebările ce vizează prefacerea pâinii și vinului, chiar dacă „în esență aceștia cred împreună cu verii lor catolici, că Hristos a vrut să spună cuvintele literal. Pentru luterani, pâinea continuă să existe așa cum pare, dar «substanța» pâinii și «substanța» trupului lui Hristos coexistă una cu cealaltă, iar termenul folosit este de «consubstanțiere» (con - cu)" (ARCADI, 2022, p. 4).

Jean-Robert Pitte atribuie acestei opțiuni, considerente de natură culturală. Regiunile germanice aflate la frontiera civilizației romane (moștenitoare a civilizației grecești și orientale, legată exclusiv de consumul de vin), sunt considerate barbare nu doar pentru că nu cunosc limba greacă și latină, ci și pentru faptul ca beau bere. Totuși, spune autorul, aceste zone, victorioase asupra imperiului, se convertesc la creștinism și prin urmare la vin, dar clima nu permite vinului să devină o băutură populară. Astfel, sărbători laice precum Fasching-ul, sunt conectate mai degrabă cu berea, decât cu vinul. Asta explică de ce pentru un german vinul nu poate fi un zeu: Dionysus, Bachus sau sângele lui Hristos, așa cum este pentru un grec, un roman, sau un creștin din regiunea mediteraneeană. Acesta este unul din motivele pentru care protestanții vor sfârși prin a respinge transsubtanțierea, spune Pitte, miezul credinței catolice. Ei rămân, ca orice creștin, atașați de amintirea Cinei cea de Taină și întrebuințează vinul pentru a o comemora, dar acest nectar rămâne mai degrabă o băutură exotică decât una din viața obișnuită. De aici și practica decantării vinului, un soi de mediere intre sufletul întunecat al vinului, și sufletul degustătorului, care trebuie să se ofere lui Dumnezeu în deplină transparență (PITTE, 2018, p. 70-72). În ceea ce privește momentul transformării darurilor, „teologia protestantă înlătură ca nefiind necesară, ci aproape «magică», orice prefacere obiectivă a darurilor euharistice, aplicând realitatea schimbării ce se săvârșește în Euharistie, în dependență nu cu formulele și ritualurile liturgice, ci cu credința personală a celui care se împărtășește" (SCHMEMANN, 2012, p. 234). De asemenea „protestanții neagă caracterul de jertfă a Euharistiei, ca una care este incompatibilă cu jertfa unică, irepetabilă și suficientă, adusă de Hristos odată pentru totdeauna" (SCHMEMANN, 2012, p. 235). O viziune derivată din această interpretare a Euharistiei și pe care Arcadi o privilegiază, este cea a pastorului luteran Andreas Osiander. Teologul german susținea în secolul 16, că „modul în care trupul lui Hristos și pâinea Euharistiei sunt legate, este asemănător modului în care cele două naturi ale lui Hristos sunt înrudite în încarnare. Termenul folosit de Osiander este cel de «Întrupare-înpanare» (în- «în» + carn-«carne» și respectiv im – «în» + panis «pâine»). Așa cum Hristos este atât Dumnezeu, cât și om, obiectul pe care îl mâncăm la Cina Domnului este atât pâinea, cât și trupul lui Hristos. În acest fel, pâinea și trupul sunt unificate într-o unire sacramentală asemănătoare cu cea a Întrupării, care este una ipostatică" (ARCADI, 2022, p. 4). Abordarea lui Osiander pare una facilă, ea lăsând impresia că autorul pleacă de la o concluzie pentru a genera o ipoteză favorabilă. Trupul făcut pâine atestă prezența lui Dumnezeu în mijlocul nostru, la fel ca în cazul Cuvântului făcut trup. Ideea pastorului german nu este însă aceea de a pune un semn de egalitate intre întrupare și modul în care Mântuitorul ajunge să fie prezent în Taina Euharistiei, ci mai degrabă se dorește scoaterea în evidență a unui tip de comuniune. Asupra acestui aspect vom reveni însă mai târziu, când vom analiza felul în care poate fi înțeleasă această prezență reală a lui Isus în Euharistie și modul în care vinul este legat de acest înțeles. Să nu trecem însă mai departe fără a spune câteva cuvinte despre legătura dintre întrupare și sensul pâinii și vinului în Euharistie, legătura subliniată practic de abordarea lui Osiander. Prin faptul că pâinea

este în Cina Domnului trupul lui Hristos (care s-a făcut om și a început lucrarea mântuirii prin nașterea Sa), face ca aceasta să fie văzută drept un simbol protologic (protos-primul), o hrană spirituală ce ține de un început al comuniunii cu Hristos în cadrul Bisericii. În contrast, vinul este legat de dimensiunea eshatologică (eschaton-sfârșit) a Euharistiei, simbolizând jertfa finală a Mântuitorului pe cruce, dar și sfârșitul mântuirii (desăvârșirea acesteia în Împărăția lui Dumnezeu). Cele două dimensiuni sunt legate intre ele, pâinea și vinul fiind împreună o reflecție a întregului parcurs mântuitor al creștinului. Departe de a fi „elemente discrete ale Cinei, ele merg într-o succesiune, de la pâine la vin, iar această secvență imită progresul natural al vieții umane" (LEITHART, 2018, p. 12). Roger Scruton dă raportului dintre pâine și vin o dimensiune filosofică, considerând că „pâinea tocmai mâncată la altar, ca trup al lui Hristos, este adusă la conștiință de vin. Pâinea și vinul se află în același raport ca trupul și sufletul, obiectul și subiectul, ca lucru situat în lume cu reflectarea sa de pe margine. [...] Euharistia ne amintește astfel, că reînnoirea este un ceva lăuntric, o redobândire a libertății, o libertate însoțită de agape, acea abilitate stranie și transformatoare de a dărui" (SCRUTON, 2014, p. 149).

Să vorbim însă și de un alt pol al Familiei Corporale și anume Ortodoxia. Aceasta se diferențiază la rându-i față de viziunea catolică, abordând o poziție particulară atunci când vine vorba de momentul în care are loc prefacerea darurilor. Ei consideră ca „această transformare nu se săvârșește prin cuvintele stabilite, ci prin epicleză, adică prin *Rugăciunea chemării Sfântului Duh*, care urmează imediat după aceste cuvinte" (SCHMEMANN, 2012, p. 194). În urma acestei rugăciuni de invocare[2] credincioșii trăiesc pâinea și vinul ca fiind trup și sânge, dar împărtășirea nu înseamnă consumarea lui Hristos, în sensul unui Dumnezeu mâncabil, așa cum amintește Brague, ci Hristos este cel care ne mănâncă în Euharistie și devenim ai lui Hristos. Vinul este dar al lui Dumnezeu, dar în Euharistie, omul (creația) ii întoarce creatorului vinul. Această prefacere prin epicleză este un punct de vedere distinct față de celelalte confesiuni, ortodoxia având o perspectivă diferită nu doar asupra momentului ci și asupra mecanismului transformării. Polul ortodox nu este interesat de întrebarea „cum se produce transformarea merindelor euharistice?", considerând că aceasta este o taină și „întrucât s-a mărturisit cu tărie de la început realitatea prefacerii darurilor, a pâinii și a vinului, acestea ajung să fie însuși trupul și sângele lui Hristos" (SCHMEMANN, 2012, p. 48). Arcadi atribuie în clasificarea sa ideea de transsubstanțiere, atât catolicilor cât și ortodocșilor, dar omite un detaliu important: ortodoxia a aderat târziu la ideea de transsubstanțiere, iar această aderare a fost făcută nu ca o recunoaștere, ci ca o nevoie de diferențiere față de protestanți, care aveau drept principiu ideea de consubstanțiere. Spre deosebire de catolici, polul ortodox a păstrat practica utilizării vinului roșu în ritualul euharistic, nu prin impunerea unei reguli, ci mai degrabă prin prisma unei tradiții. Astfel, în bisericile ortodoxe grecești sau rusești, s-a generalizat folosirea unui vin liturgic roșu, dulce și tare, fabricat în interiorul comunității religioase (vezi vinurile *Mavrodafni* sau *Kagor*). Acolo unde vinul roșu lipsește, poate fi folosit și cel alb. În ambele cazuri, „vinul care se toarnă în potir trebuie să fie natural, curat și doar din rodul viței (Matei, 26, 29), (Marcu, 14, 25), (Luca, 22, 18) [...] Preotul care va îndrăzni să slujească cu altfel de vin, stors din alte poame sau roade, sau să folosească vin oțetit, sau amestecat cu ceva, acela nu va putea săvârși Taina Liturghiei și va greși de moarte și de preoție va fi lipsit" (VATAMANU, 2015, p. 142-143). Există totuși o abordare diferită a ritualului euharistic, chiar și în interiorul Bisericii Ortodoxe. „Practica grecească de a înconjura cu darurile întreaga biserică, întreaga adunare (εκκλησία), diferă de cea rusească, unde darurile se aduc numai pe amvon și apoi direct spre ușile împărătești" (SCMEMANN, 2012, p. 147). Am trecut, așadar, în revistă prima familie creștină din clasificarea lui Arcadi, cea corporală. Următoarea categorie este cea a Familiei Spirituale. Ca și în cazurile de până acum, se pleacă de la aceeași ipoteză,

[2] Epiklesis (ἐπίκλησις) în lb. gr. înseamnă „invocare" sau „chemare".

cea a distincției dintre „ce este" si „cum pare". Și deși „această familie susține că pâinea și vinul rămân așa cum erau, „schimbarea" (trans) este cea a semnificației (sensului) pâinii și vinului. Când comunitatea – Biserica, al cărei cap este Hristos – desemnează un obiect care pare a fi pâine, ca „trupul lui Hristos", adevărații participanți la comunitate vor îmbrățișa acest sens" (ARCADI, 2022, p. 4). Nu mai vorbim, așadar, de transsubstanțiere sau consubstanțiere, ci de transsignificare, punându-se accentul pe prezența spirituală a lui Hristos în Euharistie. Acest punct de vedere, atribuit de Arcadi polului dominican, este contestat de adepții transsubstanțierii, „care pun accentul pe prezența reală a lui Hristos în darul euharistic, tocmai din teama ca această prezență să nu fie redusă la un simbol. Căci acolo unde avem de a face cu realitatea, nu e nevoie de simbol și invers, simbolul este acolo unde nu este realitate. În urmă cu 2000 de ani Mântuitorul a ieșit la propovăduire în chip rea" (SCHMEMANN, 2012, p. 39). O abordare similară, în sensul aceluiași fundament spiritual, o au și presbiterienii contemporani. Pentru aceștia, „Duhul Sfânt folosește pâinea și vinul ca vehicule pentru a cataliza o legătură între creștini și Hristos cel înviat. Unde are loc această legătură? În locurile cerești (de aici «Ridicați-vă inimile[3]»), Cina Domnului fiind un prilej pentru ca această unire cu Hristos să aibă loc" (ARCADI, 2022, p. 5)". Nu în ultimul rând, Familia Spirituală include și Biserica Reformată Engleză. Unul din liderii acestei biserici, Thomas Cranmer, arhiepiscop de Canterbury, propune la începutul sec. 16 o viziune particulară a abordării ritualului euharistic, pe care o numește paralelism sacramental. Astfel, „primim trupul și sângele lui Isus la nivel spiritual, care de obicei (dar nu întotdeauna) este paralel cu primirea de către credincios a pâinii și a vinului la nivel fizic. Pentru Cranmer, ceea ce contează este faptul că ne hrănim cu Hristos în inimile noastre. Îngurgitarea merindelor euharistice poate contribui la aceasta, dar această hrănire spirituală poate avea loc chiar dacă nu gustăm niciodată pâinea sau vinul. În virtutea atributului divin al omniprezenței, acești creștini susțin că Cuvântul este în toate locurile și, prin urmare, nu există nimic special în legătură cu pâinea și vinul" (ARCADI, 2022, p. 5). Ultima familie din clasificarea lui Arcadi este Familia Normală, din care fac parte creștini contemporani, adepți ai curentelor neoprotestante (baptiști, penticostali, adventiști). Pentru aceștia, merindele euharistice „servesc drept «cuvinte vizibile», subliniind-se aspectul cognitiv al acțiunilor asociate cu pâinea și vinul" (ARCADI, 2022, p. 5).

Între cele trei confesiuni neoprotestante există elemente comune dar și diferențe în abordarea Euharistiei. Pentru slujitorii Bisericii Baptiste, Cina Domnului nu implică și iertarea păcatelor, ci doar comemorarea iertării păcatelor prin jertfa Mântuitorului. Același punct de vedere îl au și penticostalii. Adventiștii de Ziua a Șaptea văd în Euharistie un simbol, iar participarea la împărtășanie este obligatorie. Toate cele trei confesiuni adoptă pâinea nedospită și vinul nefermentat ca elemente ale cinei, iar membri acestor biserici descurajează și în viața curentă consumul de alcool. De altfel, sticla de vin protestantă este diferită de cea catolică. Cea catolică este bombată la mijloc, ca o butelcă, cea protestantă este suplă ca o fecioară. Cât privește tipul de must folosit în ritualul euharistic, această sarcină revine unui diacon prim al bisericii, care stabilește cine și unde să producă acest must. Această atitudine de respingere a băuturilor alcoolice, plasează comunitățile neoprotestante într-un plan distinct față de celelalte confesiuni, nu doar în abordarea Euharistiei, ci și în interpretarea pasajelor ce implică vinul, din scrierile evanghelice. Nu a fost tot timpul așa, iar pentru a înțelege de ce s-a ajuns la îmbrățișarea acestei viziuni, voi face și o mică paranteză. Atât penticostalii cât și adventiștii sunt diviziuni creștine provenite din curentul baptist, gândit la începuturile sale ca o „reacție puritan-separatistă împotriva excesului de sacramentalism în Biserica Angliei și Biserica Romano-Catolică. În perioada de început a acestei mișcări (anii 1600) și până în 1860, baptiștii

[3] În lb. latină, *Sursum Corda*, expresie preluată din plângerile lui Ieremia 3, 41 -„Să ridicăm inimile și mâinile noastre la Domnul din cer".

au folosit pentru împărtășanie vin și pâine, care erau de obicei preparate în cadrul familiei bisericii. În perioadele de lipsă în aprovizionare, se foloseau și alte produse de bază, cum ar fi berea, coniacul, biscuiții și prăjitura. Cu toate acestea, odată cu apariția cruciadei americane de temperanță, baptiștii au devenit suspicioși față de băuturile alcoolice și au căutat înlocuitori. În anii 1880, când sucul de struguri nefermentat a fost introdus pe piață, o dezbatere a avut loc în rândul baptiștilor, cu privire la vinul folosit de Hristos și discipolii săi și au concluzionat că sucul de struguri era singura băutură acceptabilă pentru Cina Domnului (THIS IS MY BODY...THIS IS MY BLOOD", în „Christianity Today", 1985, p. 3). De altfel, în primul secol creștin Euharistia se ținea doar cu must. Decizia de a folosi sucul de struguri în locul vinului, a atras după sine și folosirea cupelor individuale la Împărtășanie, motivul (lesne de înțeles) fiind acela al evitării unor maladii care, în absența alcoolului s-ar fi putut propaga mult mai ușor în comunitatea creștină. „Prima utilizare a paharelor individuale de sticlă a avut loc la Biserica North Baptist din Rochester, New York, în 1854" (THIS IS MY BODY...THIS IS MY BLOOD", în Christianity Today, 1985, p. 3). În dezbaterea cu privire la folosirea mustului în Euharistie, baptiștii au interpretat acel „rod al viței" pomenit în evanghelii (Matei, 26, 29), (Marcu, 14, 25), (Luca, 22, 18) drept must, deși „γεννήματος της αμπέλου" poate fi înțeles la fel de bine, ca vin. A urmat, desigur, o întreagă polemică pe marginea etimologiilor iudaice și grecești ce desemnau vinul în textul sacru, iar în susținerea ipotezei lor, neoprotestanții au beneficiat (oarecum) și de un „teren fertil". Textul ebraic al Vechiului Testament este pe alocuri ambiguu, termenii folosiți pentru a desemna ceea ce noi numim astăzi vin, fiind diverși: *yayin* (înțeles în mod curent drept vin), *tirosh* (văzut ca must sau vin nou), *shekar* (băutură puternic alcoolizată, făcută din struguri dar și din fructe), *asis* (o altă variantă pentru sucul de struguri ce apare în Amos 9, 13, sau Ioil, 1, 5; 4, 18) sau *chemer* (suc de struguri foarte dulce, ce apare cu sens de vin în Isaia, 27, 2). De cele mai multe ori, semantica acestor termeni putea fi elucidată doar printr-o luare în considerare a contextul la care textul face trimitere. Versiunile în limba greacă, latină sau engleză, au accentuat și mai mult confuzia. King James Bible traduce *tirosh* cu *new wine* sau *sweet wine* în timp ce Vulgata folosește termenul *vinum* într-un sens mai larg, cuprinzând varietățile fermentate, cât și cele nefermentate. Septuaginta traduce în funcție de context, *tirosh* cu *oinos* sau *oinos neos* (οἶνος νέος-vin nou- Osea, 4, 11). Și în Noul Testament (Marcu, 2, 22) *tirosh* nu este în permanență *gleukos*, cum am putea crede, ci *oinos neos*, vinul care fermentează și deci care are deja alcool. În sens invers, în cazul Iov, 32, 19, *yayin* (înțeles in mod curent ca *vin*) a fost tradus în Septuaginta cu γλεῦκος (înțeles ca *must*): „Și pântecele îmi erau un burduf de vin nou ce fierbe, înfășurat în legături, ca foalele unui cazan de aramă care se zvârcolește (η δε γαστήρ μου ώσπερ ασκός γλεύκους ζέων, δεδεμένος, και ώσπερ φυσητήρ χαλκέως, ερρηγώς)" (Iov, 32, 19). Să amintim și de cazul mai special (particular), în care Isus refuză paharul de vin amestecat cu fiere: „I-au dat să bea vin amestecat cu fiere și gustând, nu a voit sa bea" (Matei, 27, 34). Dacă ar fi să ne raportăm strict la textul în limba română, am putea presupune că la baza refuzului stă dorința lui Isus de a rămâne treaz până la capăt. Această ipoteză a lucidității este dublată și de decizia pe care Mântuitorul o ia în cadrul Cinei cea de Taină, când spune că „nu voi mai bea de acum din acest rod al viței până în ziua aceea când îl voi bea cu voi, nou, intru Împărăția Tatălui Meu" (Matei, 26, 29).

Dacă luăm însă în considerare și versiunea în limba greacă a Evangheliei după Matei, vom observa că termenul folosit pentru vin în cazul pasajului menționat, este *oxos* (όξος-oțet). În mod curent, în lumea ebraică oțetul (*chomet*) aromat cu diverse condimente, putea fi văzut ca o băutură calmantă. În cazul băuturii date Mântuitorului, amestecul dintre oțet și fiere avea însă rolul nu de a-I calma suferințele, ci de a-I prelungi calvarul (VATAMANU, 2015, p. 28-29). Toate exemplele prezentate mai sus ne arată faptul că, pentru cititorul neavizat, termenul folosit în text poate înclina balanța spre o interpretare sau alta. Oricum am alege, și *yayin* și *tirosh* pot conduce prin prisma excesului, la beție, aspect confirmat în Fapte, 2, 13. Pe de altă parte e destul de greu de afirmat că mustul în acele vremuri, rămânea mult timp nealcoolizat,

odată ce era pus în vase. Temperaturile ridicate erau mai mereu prezente în acele zone, iar sucul de struguri intra imediat în proces de fermentație. De altfel în Osea, 4, 11, se lasă de înțeles că atât vinul vechi (yayin), cât și vinul nou sau mustul (*tirosh*) afectează judecata. Din cele prezentate până acum, am putea concluziona că opțiunea neoprotestantă elimină fără excepții atât elementul util, cât și pe cel necesar, din judecata lui Clement Alexandrinul cu privire la vin (ALEXANDRINUL, 1982, p. 241), înlocuind combinația dintre vin și apa (atât de uzitată în antichitatea ebraică) cu sucul dulce de struguri"[4]. Această abordare își are rădăcinile într-o dihotomie mai veche, cea dintre rațiune și trăire, care în secolul al XIV-lea, cu mult înaintea apariției curentelor protestante și neoprotestante, îmbracă forma controversei isihaste. În această controversă avem de a face cu două perspective antropologice diferite: experiența bizantină și experiența occidentală. Prima implică simțurile și trupul, a doua e exclusiv rațională și de aici avem o viziune rațională a lui Dumnezeu. Pentru un bizantin, pentru un ortodox, importantă este trăirea și nu cuvântul. Dacă ajung la trăirea din spatele textului biblic, atunci sunt pe calea cea bună, pentru că adevărul e posibil prin experiență personală, nu prin silogisme. Important e să înțeleg, nu să știu. Deci ortodoxul pune în centru vieții sale experiența, inima, calea interioară, iar vinul are un cod al lui legat de experiență, el arătându-ne „calea spre explorarea propriei noastre interiorități" (SCRUTON, 2014, p. 155). De cealaltă parte, a nu bea pentru un protestant e o chestiune de protocol, iar „miresmele sunt doar ale virtuților și a faptelor bune" (DIACONU, 2007, p. 22) și mai puțin ale vinului, care este văzut într-o perspectivă etică. „La rigoare, controversa isihastă nu este altceva decât o distincție între filosofia interioară și cea exterioară, distincție ce implică și categorii precum cea de esență (οὐσία) și energii (ἐνέργειαι)" (CRÎȘMĂREANU, 2023, p. 87-88). În cadrul a ceea ce bizantinii numeau „filosofie din afară" (ἔξωθεν φιλοσοφία), accentul cădea pe rațiune, corpul fiind un simplu pasator de senzații care nu intră niciodată în joc. Acest mod de a vedea lucrurile va fi preluat cu fermitate și de protestanți, care vor privilegia cuvântul și judecata universală, precum și o anumită sobrietate, luciditate. În această logică, aspectele formatoare menționate mai sus vor fi traduse în experiența religioasă (dar și în cea cotidiană) prin abstinență în relația cu băuturile alcoolice. În contrapartidă, în raportarea la transcendent, un bizantin pune accent pe trăire, pe participarea prin celălalt, pe simțuri și experiența trupului, care e una personală, unică și irepetabilă, iar ingerarea vinului e văzută și ea tot în acest orizont. Pentru un creștin ortodox este mult mai important să ia el contact cu realitatea, decât să-i spună cineva ceva despre acea realitate. „Calea strict rațională rămâne să fie privită cu suspiciune, deoarece doar acest tip de acțiune poate duce în altă parte, decât către scopul final al omului: mântuirea" (CRÎȘMĂREANU, 2023, p. 94). Până în acest punct al demersului nostru am plecat de la fenomenul religios, pentru a înțelege modul în care sunt percepute pâinea și vinul în cadrul ritualului euharistic.

Clasificarea oferită de Arcadi a constituit și ea o referință utilă, autorul folosind drept criteriu una din problemele cele mai dezbătute de-a lungul istoriei și anume metafizica pâinii și vinului. Și deși acest criteriu este unul important, orizontul abordării merindelor euharistice implică perspective mult mai ample, nu doar pe cea a prefacerii. La urma urmei, „în cadrul Cinei cea de Taină, Hristos nu a instituit «puterea» și «dreptul» de a preface pâinea și vinul, ci prefacerea sfârșitului în început, a Testamentului Vechi în cel Nou, a instituit Biserica și Împărăția Sa, pe care a încredințat-o ucenicilor și tuturor «celor care cred după cuvântul lor»" (SCHMEMANN, 2012, p. 243). De aceea aș propune spre final și un altfel de exercițiu, unul care să implice abordarea inversă. În acest sens, plecând de la vin, de la bagajul său cultural și

[4] Clement Alexandrinul spunea în Scrieri-Partea 1, Cartea a 2-a; „Cuvântul a voit ca sângele strugurelui să se amestece cu apa, așa precum sângele Lui se amestecă cu mântuirea. Vinul se amestecă cu apa iar duhul cu omul. Amestecul de vin cu apă hrănește spre credință. Amestecul celor două, a băuturii și a cuvântului se cheamă euharistie, har lăudat și frumos".

filozofic, vom schimba registrul interogărilor, întrebându-ne de ce pâinea și vinul sunt alese ca elemente de manifestare a sacrului, în locul altor posibile roade ale pământului și a lucrării mâinilor omului? Știm că înțelegerea sacrului este una de natură empirică (a posteriori), iar sacrul din cadrul experienței religioase este tot timpul întrupat. Nu există fenomene religioase pure. Totuși, ce anume face ca vinul să fie un nectar atât de potrivit pentru Cina cea de Taina? Roger Scruton ne spune că „prin vin aflăm, așa cum nu se întâmplă cu aproape nimic altceva din ceea ce consumăm, că suntem un singur lucru, care este totodată dual: subiect și obiect, suflet și corp, liber și legat" (SCRUTON, 2014, p. 148). Ca obiecte aparținem lumii, ca subiecți, ca persoane, ne aflăm pe marginea ei. Vinul performează în cea de a doua perspectivă, a subiecților, a întâlnirilor de tipul Eu-Tu, fiind o excelentă interfața în relația cu celălalt. El conferă o altă amplitudine comunicării interpersonale, ducând-o dincolo de ceea ce este prezent în simțuri. Ca și subiectul, „obiectele sacre par să se afle la orizontul lumii noastre, privind dincolo, către ceea ce nu este din această lume. Ele aparțin seriei divinului, dar privesc totodată în lumea noastră ca să ne întâlnească «față în față»" (SCRUTON, 2023, p. 29). Într-un anume mod, în ceea ce Scruton numește intenționalitate extinsă, „experiența lucrurilor sacre este un fel de întâlnire interpersonală. Este ca și cum te adresezi și ți se adresează un alt eu, dar unul care nu are o întrupare în ordinea naturală (SCRUTON, 2023, p. 40)". O astfel de „comuniune" are loc și în cadrul Euharistiei, unde „întâlnirea de tipul Eu-Tu nu este o întâlnire între obiectele din lumea fizică, ci o întâlnire între subiecți, care poate fi înțeleasă numai dacă admitem logica conștientizării la persoana întâi" (SCRUTON, 2023, p. 73). „Persoana este o caracteristică emergentă a ființei umane, așa cum muzica este o caracteristică emergentă a sunetelor" (SCRUTON, 2023, p. 96). Hristos este o persoană așa cum suntem și noi. Dar ce înseamnă acest lucru? Cum poate fi Mântuitorul prezent în „carne și oase" în Taina Euharistiei, așa cum afirmă adepții transsubstanțierii? Putem noi oare să-l întâlnim pe creator într-o întâlnire de tipul „față în față"[5] fără ca acest act să conducă la anihilarea noastră? În *Exodul*, 33, 20 se spune „fața mea însă nu vei putea s-o vezi, că nu poate vedea omul fața mea și să trăiască". Sfântul Pavel ne spune în *Filipeni*, 2, 7 că Hristos poate fi prezent printre noi numai golit de sine însuși (εαυτόν εκενώσεν), iar gestul acesta de anulare a atributelor divine „face posibil ca noi să ne adresăm Lui ca Tu. Această golire de sine este repetată în Euharistie" (SCRUTON, 2023, p. 101) unde ingerarea pâinii și vinului reprezintă o parte a actul comuniunii cu Mântuitorul. Vorbim așadar de două perspective: una ce ține de o înțelegere a lumii prin prisma unor rețele de conexiuni cauzale (și aici avem pâinea și vinul ca substanțe materiale), iar cealaltă ce ține de o „poziție intențională și de capabilitatea de a interpreta lumea în termenii de gândire, percepție și dorință" (SCRUTON, 2023, p. 67). Aceste două lumi nu sunt reductibile una la cealaltă, iar asta face din răspunsul la întrebarea „cum are loc prefacerea pâinii și vinului?", un simplu exercițiu teologico – filosofic, pentru că în fapt „nu putem deriva dintr-o descriere a uneia din aceste lumi, perspectiva celeilalte" (SCRUTON, 2023, p. 55). După cum nu putem înțelege cum vinul poate fi și vin și sânge în același timp. „Ar fi mai corect să spunem că același lucru, pe care înțelegerea îl vede ca obiect, rațiunea îl vede ca subiect" (SCRUTON, 2023, p. 55). În ce mod poate lumina vinul aceasta înțelegere dual a naturii noastre (de obiect și subiect) și de ce este important să însoțim intenționalitatea din actul religios cu ingerarea substanței vinului? Roger Scruton ne spune că „vinul restabilește pentru noi unitatea fundamentală dintre trup și suflet, ne încălzește inimile și ne îndeamnă la meditație. Însă face acest lucru prin intermediul unor schimbări fiziologice, iar noi percepem ca intuiție ceea ce nu putem explica niciodată ca adevăr – identitatea absolută a subiectului liber cu obiectul determinat: a acestui suflet care sunt, cu acest corp care este al meu. În Euharistie această intuiție este transmisă prin procedee dramatice. Cupa cu vin nu este doar un simbol, ci o punere în scenă. Suferințele

[5] Termenul invocat de Scruton apare în *Vechiul Testament*, *Deuteronom*, 34, 10.

Mântuitorului, ca și iertarea lui, îmi sunt dăruite și devin parte a felului meu de a fi în lume. În acest mod îmi restabilesc locul în ordinea lucrurilor, îmi redobândesc libertatea și îmi privesc semenii ca subiecte libere, cărora le pot ieși din nou în întâmpinare, într-un spirit al iubirii" (SCRUTON, 2014, p. 229-230). Altfel spus, nu pot să înțeleg cu pot fi un singur lucru, văzut în două feluri, dar știu ca așa stau lucrurile, iar acest „știu" este pus într-o lumină aparte de vin. Tot de o interioritate revelată ține și așteptarea care precedă o întâlnire adevărată. „Orice căutare începe la capătul unei interioare găsiri prealabile. Trebuie să ai în tine orizontul așteptării, ca să-l întâlnești pe Dumnezeu" (PLEȘU și LIICEANU, 2021, p. 177). Admitem așadar, pe o filieră a înțelegerii bagajului filosofic al vinului, că experiența sacrului în general și în Euharistie în special este una interpersonală, și ca vinul, prin capacitatea sa de a revela interioritatea noastră amplifică „disponibilitatea de a găsi semnificații și motive, chiar și în lucruri care nu au ochi să privească sau gură să vorbească" (SCRUTON, 2023, p. 183). Astfel, „sacrul ajunge la noi ca parte a «intenționalității extinse», a stărilor noastre mentale interpersonale" (SCRUTON, 2023, p. 190), iar vinul potențează această deschidere. Dar Scruton mai găsește și o altă explicație pentru faptul că vinul este folosit în Cina Domnului, iar aceasta derivă din rugăciunea „și ne iartă nouă păcatele noastre, precum și noi iertăm greșiților noștri" (Matei, 6, 12). Astfel, filosoful britanic afirmă că „așa cum savurez aroma narcotizantă a vinului, tot astfel savurez puterea sa de reconciliere. Vinul împărtășaniei îți dăruiește gustul iertării" (SCRUTON, 2014, p. 181-182). Dacă așa stau lucrurile, ne-am putea întreba totuși de ce vinul nu este prezent și în Taina Spovedaniei, care precedă de altfel Împărtășirea. „Nici o intimitate reala nu se obține fără o spovedanie prealabilă" (PLEȘU și LIICEANU, 2021, p. 214), iar acest lucru e valabil nu doar în creștinism, ci în mai toate cazurile în care intră in joc un tip de iubire. În cazul erosului, „cei doi își livrează eu-ul spovedindu-se unul altuia" (PLEȘU și LIICEANU, 2021, p. 214) și de multe ori fac acest lucru în jurul unui pahar cu vin, care după cum se știe, dezleagă limbile.

Și în cazul filiei, în Antichitatea Greacă, ridicarea cupei cu vin în fața prietenilor, era văzută tot ca un gest prin care protagonistul se rușina în fața celor prezenți, pentru posibilitatea de a le fi greșit fără voie. Nu întâmplător există o asemănare între cuvintele *oinos* (vin) și *Aidos* (zeița rușinii). De altfel, „la banchete, cupa trecea din mână în mână, în semn de prietenie împărtășită (COCAGNAC, 1997, p. 147)". În creștinism însă, lucrurile stau diferit, chiar dacă cupa păstrează aceeași simbolistică a împărtășaniei. Aici, spovedania este urmată de căință, iar în greaca veche avem și un cuvânt care vine să descrie această stare, *metanoia* (μετάνοια). Termenul înseamnă literar „schimbarea minții", iar meta are aici două sensuri: primul ar fi cel de „ridicare deasupra", iar al doilea privește o reluare a unui act de gândire. Ambele cazuri au legătură cu mentalitatea morală, ca sursă a căinței, despre care Kant spunea că „este o senzație stearpă din punct de vedere practic (pentru că nu mai poate schimba nimic), dar legitimă din punct de vedere al durerii pe care o provoacă" (KANT, 1972, p. 187-188)". În această viziune, accentul nu mai cade pe nectarul din pahar, iar vinul centrat pe plăcere și pe capacitatea de a dezleagă limbile sau a aduna prietenii, nu-și mai găsește rostul într-o astfel de abordare, întrucât pentru un creștin „plăcerea nu este un scop în sine, ci un bun ce urmează a fi cules din iubirea pe care o semănă" (SCRUTON, 2014, p. 222). „Mântuitorul întinde paharul ucenicilor săi spunând «acesta este sângele meu [...]», dar sângele în cauză nu este substanța fizică ce poartă acest nume, ci altceva, legat în mod intim de Eul lui Hristos" (SCRUTON, 2014, p. 149), iar asta face din Cina Domnului un act de comuniune interpersonală și din vin un potențiator al acestei comuniuni. Și aș întări spusele lui Scruton adăugând ca această capacitate a vinului de a fi o interfață în relația cu celălalt, pune in lumină tocmai acea zona în care planul laic, lumesc și cel religios aglutinează. Prin vin te deschizi în fața prietenilor, ridici paharul în cinstea lor, dai de băut și în genere faci toate acele lucruri care te ajută sa atingi pe moment „temperatura" maximă a vieții. Nu poți sa bei vin și să exersezi tăcerea. Vinul te determină să privești la aproapele tău cu empatie și bun simț, iar în aceasta lumină, eliberat de resentiment, observi că

aproapele tău este făcut după chipul și asemănarea lui Dumnezeu, așa cum ești și tu. „Astfel ființa capătă sens pentru noi nu doar ca ființă, nu doar ca fapt de a fi acolo, ci ca fapt de a fi dăruit" (SCRUTON, 2014, p. 225).

Să sintetizăm, așadar, în câteva concluzii, acest dublu exercițiu. Am plecat mai întâi de la fenomenul religios, pentru a înțelege cum este văzut vinul în Taina Euharistiei. Clasificarea teologului american James M. Arcadi, bazată pe o metafizică a pâinii și vinului, a scos în evidență abordări diferite ale merindelor euharistice în rândul confesiunilor creștine. Am expandat argumentat această clasificare, din dorința de a depăși departajarea de tip alb-negru pe care autorul o propunea și astfel, întrând în planul de detaliu al fiecărei abordări, am putut înțelege (cu „de ce-ul" motivului) diferențele de abordare a ritualului euharistic. Elemente de natură culturală, dar și raportarea la un palier rațional (bazat pe ideea de universalitate și obiectivitate) sau după caz la unul ce ține de o experiență personală, au constituit ingredientele din subsolul unor astfel de interpretări. Toate acestea au condus la stabilirea unor convenții în ceea ce privește desfășurarea ritualului euharistic, convenții ce pot fi însă schimbate, așa cum am văzut că s-a întâmplat în cazul confesiunilor baptiste în secolul al 19-lea. Nu o să-mi exprim un punct de vedere preferențial asupra uneia din familiile amintite de Arcadi, așa cum face autorul, pentru că părerea mea ar fi susceptibilă din start de subiectivitate. Aș face totuși un paralelism util între clasificarea teologului american și modul în care Mircea Eliade definește sacrul, pentru a genera (daca mai era nevoie) un altfel de criteriu prin care familiile creștine ar putea fi grupate. Astfel, Familiei Corporale, tributară ideii de transsubstanțiere, sau după caz celei de consubstanțiere sau întrupare-înpanare, îi corespunde o viziune a sacrului văzut ca o dialectică a hierofaniilor[6]. O astfel de definiție, ce ține de o manifestare a transcendentului în lucrurile materiale, ne ajută să înțelegem modul în care Mântuitorul se descoperă prin intermediul pâinii și vinului, rămânând totodată ascuns. Vinul pare a fi cuprins atât în perspectiva obiectelor din această lume, cât și în cea a prezenței lui Hristos. Prima perspectivă este similara unei afirmații, cea de a doua o vedem ca pe o negație. Nu vorbim însă de o negație simplă, ci de „o negație în sensul depășirii a ceea ce se petrece în creație prin legile date ei (DIONISIE, 1996, p. 267). Căci prin prezența în lumea obiectelor, ființa lui Hristos ajunge să fie și o negare de sine. „Mântuitorul se arată pe sine în această lume, retrăgându-se complet din ea. Să-l iubești așadar pe Dumnezeu, înseamnă să iubești o absență, iar această absență ne devine prezență în Hristos" (SCRUTON, 2023, p. 101) în Cina Domnului. În fapt, „Euharistia este acea taină prin care se realizează o dublă epifanie: prezența reală a lui Hristos înviat și prezența reală a Duhului Sfânt" (VATAMANU, 2015, p. 139). Celelalte două familii invocate de Arcadi, Familia Spirituală și Familia Normală, pot fi subsumate unei alte definiții pe care Mircea Eliade o dă sacrului și anume cea în care sacrul este văzut ca o dialectică a simbolului. Și în acest caz avem de a face cu o parte materială, împletită de această dată cu o semnificație ce trimite dincolo de empiric. În cea de a doua parte a exercițiului nostru am luat drept reper bagajul cultural al vinului, pentru a înțelege cum poate el potența dialogul cu nevăzutul în practica religioasă. Capacitatea acestui nectar de a revela interioritatea umană și de a aduce în prim plan perspectiva noastră de subiecți aflați pe marginea lumii, ne face să operăm cu dimensiunea invizibilului din Taina Euharistiei, în același mod în care tratăm întâlnirile interpersonale. Acest nectar obținut prin muncă și răbdare primește prin epicleză trăsături noi, legate în mod intim de Eul lui Hristos, iar ingerarea sa în Cina Domnului ne ajută să simțim gustul iertării. De ce s-ar impune totuși ca necesară o prezență a reconcilierii în simțuri, prin acel gust al iertării pe care îl simțim cu ajutorul vinului (cum spune Scruton)? Pentru că suntem și trup și suflet, și obiect și subiect, iar asta face ca judecata noastră să nu fie doar una în termeni

[6] Pentru o aprofundare a detaliilor ce privesc definițiile sacrului, vezi Mircea Eliade, *Sacrul și profanul*, Editura Humanitas, București, 2025.

absoluți. Trupul nu este doar un sac de lut, un simplu pasator de senzații pentru conștiință. Există o cunoaștere caldă prin intermediul trupului (în fapt o re-cunoaștere), pe care ritualul euharistic o aduce în prim plan. În acest tip de cunoaștere, vinul pare a fi nectarul potrivit la locul potrivit. Și așa cum spunea Remi Brague, acolo unde Dumnezeu e asimilat cu binele suprem, asocierea se face cu mâncarea: „Gustați și vedeți că bun e Domnul" (Psalmi, 33, 9).

BIBLIOGRAFIE

ALEXANDRINUL, Clement, *Scrieri.* Partea 1, Cartea a 2-a. Traducere, note și indicii D. Fecioru, București, Editura Institutul Biblic și de misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1982

ARCADI, M. James, (2022), *This is My Body-Broken into three views of communion*, în „Christianity Today", 9 Martie, 2022

BAINTON, H. Roland, (1958), *Total Abstinence and Biblical Principles*, în „Christianity Today", 7 iul., 1958

BRAGUE, Remi, *Dumnezeul creștinilor. Câteva clarificări*. Traducerea Maria Cornelia Ica jr., Sibiu, Editura Deisis, 2017

CHENU, M. D., *Toma D'Aquino și Teologia*. Traducere de Elena I. Burlacu, București, Editura Univers Enciclopedic, 1998

CHRISTIANITY TODAY, (From the archives-1985), *This is My Body...This is My Blood*, în „Christianity Today", 1 Apr., 1985

COCAGNAC, Maurice, *Simboluri biblice. Lexic teologic*. Traducere din limba franceză de Michaela Slăvescu, București, Editura Humanitas, 1997

CRÎȘMĂREANU, Florin, *Rolul filosofiei în controversa varlaamită*, în *Despre isihasmul bizantin și alte studii patristice: lucrările simpozionului internaţional Tradiţia patristică în actualitate: ediţia 1, Iaşi, 29-30 septembrie, 2022* / ed.: pr. Dragoș Bahrim, Dragoș Mîrșanu. – Iași: Doxologia, 2023

DIACONU, Mădălina**,** *Despre miresme și duhori. O interpretare fenomenologică a olfacției*, București, Editura Humanitas, 2007

DIONISIE, Areopagitul Sfântul, *Opere complete*. Traducere, introducere și note Dumitru Stăniloaie, București, Editura Paideia, 1996

DONA, Massimo, *Filosofia vinului*. Traducerea Cristian Cercel, București, Editura Art, 2010

DUMEA, Claudiu, (2020), *De la liturghia iudaică la Euharistia creștină*, în „Dialog teologic", 9 Aug., 2020

ELIADE, Mircea, *Sacrul și profanul*. Traducerea Brândușa Prelipceanu, București, Editura Humanitas, 2025

GAUTIER, Jean-Francois, *Istoria vinului*. Traducerea de Monica Frunză, Iași, Editura Institutul European, 2010

KANT, Immanuel, *Critica rațiunii practice*. Traducere, studiu introductiv, note și indicii Nicolae Bagdasar, București, Editura Științifică, 1972

LEITHART, Peter, (2018), *Taste and see that the Lord's Supper is Good*, în „Christianity Today", 28 Martie, 2018

PITTE, Jean-Robert, *Vin și divin*. Traducere din limba franceză de Ines Hristea, București, Editura Baroque Books & Arts, 2018

PLEȘU, Andrei și LIICEANU, Gabriel, *Dialoguri de duminică; o introducere în categoriile vieții*, București, Editura Humanitas, 2021

SCHMEMANN, Alexander, *Euharistia: Taina Împărăției*. Traducere din limba rusă de Boris Răduleanu, București, Editura Sophia, 2012

SCRUTON, Roger, *Beau, deci exist. O călătorie filosofică în lumea vinurilor*. Traducerea Teodora Neculau, București, Editura Humanitas, 2014

SCRUTON, Roger, *Sufletul lumii*. Traducere de Andreea Eșanu, București, Editura Humanitas, 2023

VATAMANU, Cătălin, *Vinul: dar al lui Dumnezeu și euharistie a creației*, Iași, Editura Doxologia, 2015

STAGING THE EDIBLE: GENDER, CLASS AND THE PERFORMATIVE POLITICS OF FOOD IN CONTEMPORARY CULTURE

METTRE EN SCÈNE LE COMESTIBLE : GENRE, CLASSE ET POLITIQUE PERFORMATIVE DE L'ALIMENTATION DANS LA CULTURE CONTEMPORAINE

PUNEREA ÎN SCENĂ A COMESTIBILULUI: GEN, CLASĂ ȘI POLITICA PERFORMATIVĂ A ALIMENTAȚIEI ÎN CULTURA CONTEMPORANĂ

Nicolae BOBARU
West University of Timișoara
Timișoara, Romania
bobaru.nicolae@gmail.com

Abstract

This article reconceptualises the culinary sphere as a performative stage on which gender, class, race, and power are enacted, contested, and reconfigured. Drawing on Judith Butler's theory of performativity, feminist food studies, queer theory, and vegan ethics, this examination explores how food representations – across advertising, reality television, cookbooks, digital media, and memoirs – function as mechanisms of ideological inscription and potential subversion. The analysis moves beyond the kitchen as merely a site of domestic labour to frame food itself as a discursive apparatus that enacts, upholds, or disrupts normative hierarchies of taste, labour, and identity. Emphasising the concept of gastro-performativity, the article explores how cooking, eating, and narrating food become embodied rituals through which subjects are formed and regulated. Engaging intersectional critiques, critical race theory, and queer temporality, it investigates how consumption becomes a performance of belonging, otherness, visibility, and resistance. From the feminised aesthetics of "clean eating" to the queer politics of vegan refusal and the raced and sexualised coding of appetite, food emerges as a densely layered site of cultural production and contestation. Ultimately, the article argues for a new analysis of performative ingestion, theorising eating itself as an act of social reproduction, negotiation, and potential transformation.

Résumé

Cet article recontextualise la sphère culinaire en tant que scène performative sur laquelle le genre, la classe, la race et le pouvoir sont mis en acte, contestés et reconfigurés. S'appuyant sur la théorie de la performativité de Judith Butler, les études féministes sur l'alimentation, la théorie queer et l'éthique végane, il examine comment les représentations de la nourriture – dans la publicité, la télévision–réalité, les livres de cuisine, les médias numériques et les mémoires culinaires – fonctionnent comme des mécanismes d'inscription idéologique et de subversion potentielle. L'analyse dépasse le cadre de la cuisine comme simple lieu de travail domestique pour envisager la nourriture elle-même comme un dispositif discursif qui reproduit, soutient ou perturbe les hiérarchies normatives du goût, du travail et de l'identité. En mettant l'accent sur le concept de gastroperformativité, l'article explore comment cuisiner, manger et raconter la nourriture deviennent des rituels incarnés à travers lesquels les sujets sont formés et régulés. Mobilisant les critiques intersectionnelles, la théorie critique de la race et la temporalité queer, il interroge la consommation comme performance d'appartenance, d'altérité, de visibilité et de résistance. Des esthétiques féminisées du « bien manger » à la politique

queer du refus végane, en passant par les codages racialisés et sexualisés de l'appétit, la nourriture apparaît comme un site dense de production culturelle et de contestation. En définitive, l'article propose une nouvelle analytique de l'ingestion performative, en théorisant le fait de manger comme un acte de reproduction sociale, de négociation et de transformation potentielle.

Rezumat

Acest articol reconceptualizează sfera culinară ca o scenă performativă pe care se joacă, se contestă și se reconfigurează genul, clasa, rasa și puterea. Pornind de la teoria performativității formulată de Judith Butler, de la studiile feministe despre alimentație, teoria queer și etica vegană, articolul examinează modul în care reprezentările alimentelor – din publicitate, televiziune de tip reality, cărți de bucate, media digitală și memorii culinare – funcționează ca mecanisme de inscripționare ideologică și potențială subversiune. Analiza depășește viziunea asupra bucătăriei ca simplu spațiu al muncii domestice, propunând hrana ca aparat discursiv care reproduce, susține sau perturbă ierarhiile normative ale gustului, muncii și identității. Punând accent pe conceptul de gastroperformativitate, articolul explorează modul în care gătitul, consumul și povestirea alimentelor devin ritualuri corporale prin care se formează și se reglementează subiecții. Angajând perspective critice intersecționale, teoria critică a rasei și temporalitatea queer, studiul investighează cum consumul devine o performare a apartenenței, alterității, vizibilității și rezistenței. De la estetica feminizată a „alimentului curat" la politica queer a refuzului vegan și până la codificările rasializate și sexualizate ale apetitului, hrana se conturează ca un spațiu dens al producției culturale și al contestării. În cele din urmă, articolul pledează pentru o nouă analiză a ingestiei performative, teoretizând actul de a mânca drept o formă de reproducere socială, negociere și transformare potențială.

Keywords: *food; gender; class; performativity; resistance;*

Mots-clés: *alimentation; genre; classe; performativité; resistance;*

Cuvinte-cheie: *alimentație; gen; clasă; performativitate; rezistență;*

Introduction

Food is never just food. As both nourishment and narrative, necessity and excess, private ritual and public performance, it occupies a paradoxical position in the cultural imaginary. While it permeates the domains of economy, health, taste, and affect, it also operates as a heavily coded site of identity production. As Sherrie A. Inness notes, "food culture contains messages about how women and men are supposed to act in our society and what roles they should play" (INNESS, 2001, p. 9). This article positions food not as a passive object of analysis but as an active cultural apparatus – one through which power is articulated, materialised, and challenged.

Building on Judith Butler's performativity theory, feminist food studies, critical race theory, and emergent vegan and queer epistemologies, I argue that the culinary sphere functions as a performative domain. In this space, gender, class, and racial subjectivities are not merely expressed but constructed through repeated, embodied acts. The kitchen, the plate, and the table are all stages upon which identity is not only performed but also regulated, surveilled, and sometimes subverted.

Drawing from Butler's contention that "[g]ender ought not to be construed as a stable identity or locus of agency from which various acts follow; rather, gender is an identity tenuously constituted in time, instituted in an exterior space through a stylized repetition of acts" (BUTLER, 1990, p. 191), this article extends the performative frame to culinary labour, ingestion, and aesthetic consumption. I propose the term gastroperformativity to describe the

ritualised culinary acts through which normative identities are enacted and contested. These include not only what we eat, but also how we prepare, serve, and represent food. As Emily Contois explains, contemporary constructions of masculinity in food culture are marked by the embrace of "spicy, hearty, and savory flavors, and hefty portions consumed with gusto," (CONTOIS, 2020, p. 37) along with a pronounced resistance "to 'healthy' eating as feminine" (CONTOIS, 2020, p. 40). Contemporary food media constructs masculinity through a performance of exaggerated consumption and rebellion against dietary norms. *Dude food* "enthusiastically endorses excess, as it thwarts nutritional advice that emphasizes restraint or even balance." (CONTOIS, 2020, p. 40)

I trace how gastroperformativity structures identity formation. I begin by exploring the kitchen as a gendered stage, then theorise gastroperformativity as repetition under constraint. I examine the classed semiotics of taste, the queer temporalities of vegan refusal, and the racialization and sexualization of appetite. Ultimately, I explore how counter-performances – encompassing feminist memoirs and decolonial culinary practices – challenge hegemonic food scripts. What emerges is a politics of performative ingestion – an embodied and citational practice through which eating becomes both a means of compliance and a form of resistance.

The Kitchen as Scripted Stage

The kitchen has long functioned as both a site of domestic sustenance and ideological inscription. It is not merely a room but a stage on which normative performances of gender, class, and care are enacted with stunning regularity. Feminist cultural historians have shown how the kitchen, particularly in 20th-century American discourse, became a key apparatus for scripting ideal femininity. The scientific kitchen aimed not only to enhance household efficiency but also to cultivate a new ideal of womanhood grounded in discipline, self-restraint, and national purpose.

The transformation of kitchens into laboratories of national virtue was not limited to technological discourse but extended into advertising and policy. Amy Bentley recounts how preparing food for servicemen became both a patriotic gesture and a public performance of domestic skill: "preparing the lunch boxes was an important patriotic gesture, a way to make use of their food preparation skills that brought community praise and personal satisfaction" (BENTLEY, 1998, p. 45). Cooking was thus militarised in symbolic form, suturing private labour to public narratives of citizenship and sacrifice.

This gendered scripting continues in contemporary culinary media. In *Food Is Love*, Katherine Parkin demonstrates how mid-century advertising fused food preparation with femininity and emotional obligation. Advertisers, she notes, "exploited the connection between food preparation and love toward women, enlisting mild allusions, floating hearts, and pecks on the cheek to demonstrate how her food selection accorded her affection." (PARKIN, 2006, p. 40). Cooking thus became a conduit for expressing gendered affection and heteronormative duty.

Even when culinary labour moves from the domestic to the public sphere – e.g., the TV cooking show or reality competition – the gendered codes persist. Female chefs are often praised for their nurturing touch, while male chefs are portrayed as innovative, aggressive, or masterful. Harris and Giuffre examine in *Taking the Heat* how professional kitchens reinforce gendered hierarchies by rewarding emotional labour from women without affording them equal authority. "In male-dominated workplaces, tokens who are supportive, caring, and nurturing may be appreciated, but not necessarily viewed as authority figures." (HARRIS & GIUFFRE, 2015, p. 152-153). These dynamics expose women chefs to unequal expectations that their male counterparts rarely face.

This distinction between the domestic kitchen (coded as feminine, nurturing, and invisible) and the professional kitchen (coded as masculine, authoritative, and visible) exemplifies what Butler would call the *regulatory matrix of gender*. Cooking, in this frame, becomes an act of gender citation. The woman who knows her way around the kitchen does not inherit that knowledge biologically; she embodies it through the reiteration of a cultural script of care, skill, and service.

Contois demonstrates that the phenomenon of *dude food* operates as a gendered strategy to reclaim culinary spaces for heterosexual masculinity. In her analysis, she argues that despite growing male interest in food culture, these media forms deliberately resist associations with femininity or queerness: "Despite some men's increasing interest in food media and a supposed progression toward gender equality, dude food promotes a strict heteronormativity. Everything about dude food endeavors to heterosexualize food as a way to distinguish straight male interest in food and cooking from perceptions of femininity or gayness" (CONTOIS, 2020, p. 40-41). Through exaggerated indulgence and symbolic rejection of health-conscious or feminised food practices, the male eater enacts a performance of rebellion and heteromasculine distinction.

These masculine performances are not outside the script – they are counter-performances that rely on the very femininity they seek to reject. The man who refuses salad must do so precisely because salad is feminised. As Butler reminds us, even subversion must cite the norm it aims to disrupt: "the possibilities of gender transformation are to be found precisely in the arbitrary relation between such acts, in the possibility of a failure to repeat, a de-formity, or a parodic repetition" (BUTLER, 1990, p. 192). The performance of masculine culinary excess is therefore both a parody and a dependence – it draws its meaning from the feminised norms it negates.

Class plays a central role in shaping how kitchens are represented and experienced. The design and aesthetic of kitchen spaces – open plans, expensive surfaces, artisanal tools – serve as markers of middle–class identity and cultural distinction. These curated environments contrast sharply with working–class kitchens, which are often excluded from mainstream food media unless presented through nostalgic or ethnic lenses. When they do appear, such spaces are frequently romanticised or rendered as tokens of authenticity, rather than acknowledged as everyday sites of labour.

This visual and cultural coding extends into televised cooking competitions, where success depends not only on culinary ability but also on contestants' capacity to perform manners, restraint, and narrative appeal. The evaluation of dishes goes beyond taste, incorporating presentation, personal story, and refinement as indicators of value. Here, food acts as a medium for moral judgment and social legibility.

Across domestic, professional, and televised kitchens, the act of cooking is never neutral. It becomes a form of symbolic labour subject to observation and interpretation. Who is allowed to cook, how they are framed, and what their work represents are all governed by entrenched norms of class and gender. Even simple gestures, such as seasoning or plating, reinforce these hierarchies through repeated performance.

Gastroperformativity: Food as Gendered Repetition

To analyse the cultural politics of food as a performative terrain, one must move from content to choreography – from substance to repetition, from what is cooked to how it is enacted. In this section, I introduce the concept of gastroperformativity, understood as the ritualised repetition of culinary acts – preparation, ingestion, narration – through which gender, class, and cultural legitimacy are produced and policed. This builds directly on Butler's theory of gender performativity, where "gender proves to be performative – that is, constituting the identity it is purported to be" (BUTLER, 1990, p. 34). Food, I argue, functions analogously:

cooking, serving, and eating do not merely reflect identity but actively constitute it within a citational system of norms.

Gastroperformativity encompasses a field of embodied actions that link gesture to discourse and taste to ideology. These acts include not only culinary labour but also aesthetic self–fashioning, photographic curation, and narrative stylisation. In essence, gastroperformativity materialises identity through corporeal practices of selection, display, and ingestion. As Butler notes, "performativity is not a singular act, but a repetition and a ritual which achieves its effects through its naturalisation in the context of a body" (BUTLER, 1993, p. XV). The "naturalness" of one's food practices – e.g., the mother who meal-preps, the man who grills, the influencer who assembles macro-counted bowls – must therefore be read as performative acts that anticipate recognition within culturally intelligible frameworks.

Contois explores how masculinised food culture functions as a symbolic challenge to feminised dietary norms. In her analysis of food media and branding, she argues that "dude food serves as a site of resistance against dominant dietary advice, such as the healthy eating and anti-obesity mandates endorsed by government recommendations and policy" (CONTOIS, 2020, p. 38). These exaggerated performances – messy meat consumption, massive portions, disregard for nutrition – are not merely about eating, but about asserting a form of heteromasculine identity. The rebellion enacted through this consumption, however, is tightly scripted by advertising logic. It offers a commodified template of resistance, inviting men to inhabit familiar roles of anti-discipline and excess while reinforcing commercial interests. Through these repeated performances, masculinity is not only affirmed but continuously marketed and regulated.

Such acts of masculine gastroperformativity rely on what Butler terms *parodic repetition* – a mode of iteration that appears transgressive but remains tethered to the very norms it opposes. In this case, the rejection of salad or the ridicule of veganism operates as an over-citation of masculinity, one that functions only by contrast with the feminised "Other" (BUTLER, 1990, p. 43). The man who insists on meat, mess, and magnitude affirms his legibility by negating the dietary codes associated with women: small portions, balance, and care.

Parasecoli demonstrates how gendered culinary performances often serve to reaffirm dominant masculinities. In his analysis of grill culture and fitness food discourse, he notes that control over one's body and appetite is valorised, while cooking itself is often avoided, as it evokes feminised care work. As he puts it, "men do not really cook, in the sense they are not supposed to dedicate time and effort to fixing meals," since such practices would suggest "a nurturing role" coded as feminine (PARASECOLI, 2008, p. 101). This aversion to care-based labour is countered by the spectacular masculinity of grill-offs, extreme–eating competitions, and "bad boy" chef branding, where flesh, fire, and risk are aestheticised in public performance. Gastroperformativity here is not just bodily – it is theatrical and affective, meant to be admired, circulated, and consumed visually.

Gastroperformativity often unfolds quietly in the domestic sphere, where food preparation becomes a ritual of emotional labour. Feminised food practices – like arranging themed lunchboxes or decorating cakes – reproduce inherited norms of care and selflessness. These acts, though seemingly personal, draw from a cultural repertoire shaped by cookbooks, advertisements, and maternal advice. The mother who crafts a meal into a smiling face performs not just for her child but for an invisible audience of expectations. Her creativity is expressed through a gendered code, where nourishment equates to love, and love is conveyed through aesthetic, disciplined, and emotionally charged acts of everyday care.

Expectations surrounding food labour remain deeply unequal, shaped by intersecting gender and class structures. While culinary tasks may appear mundane or voluntary, they continue to fall disproportionately on women – predominantly white, middle–class, cisgender

women – whose efforts are socially coded as both pleasurable and expected. These performances are not only emotional but also identity–constituting, and failure to meet them can be perceived as a moral deficiency. As the volume notes, "feeding work is strongly associated with women's work. Through feeding work women demonstrate love for and attention to others. Thus, when women engage in the work of feeding a family, they concurrently furnish care and do gender." (SEGAL, 2017, p. 187)

Social media platforms amplify this demand for aesthetic legibility. In these curated spaces, food becomes a means of self–branding, a platform for aspirational performance. The influencer who posts their minimalist pantry or their macro–friendly meal prep is not simply documenting a diet – they are performing a politics of wellness, restraint, and self–discipline. These acts are citational, referring back to wellness trends, influencer aesthetics, and neoliberal health discourses. As Deborah Lupton writes, "eating habits are banal practices […] central to our subjectivity, or sense of self" (LUPTON, 1996, p. 1). Gastroperformativity in the digital age is thus both embodied and hyper–mediated, producing a body that must be both disciplined and publicly affirmed.

The gendered burden of food performance remains stark. Parkin's historical analysis highlights how food advertising long reinforced these roles: "Ads rarely showed men cooking, and especially resisted the idea that men could be responsible for the day-to-day task of cooking for their families" (PARKIN, 2006, p. 145). While women were portrayed as effortlessly nurturing, men were positioned as helpless or comedic intruders in the kitchen. These portrayals endure in digital culture, where curated meals, filtered aesthetics, and themed lunchboxes code feminine success. The unedited, messy meal is rendered invisible or shameful. Domestic food labour continues to scaffold both social value and algorithmic legibility.

However, gastroperformativity is not merely a mechanism of compliance – it is also a site of potential resistance. Butler notes that within repetition lies the possibility of subversion (BUTLER, 1990, p. 199). To repeat a norm imperfectly, or to cite it ironically, is to reveal its contingency. This is where gastroperformativity opens to queer and feminist disidentifications.

Indeed, alternative culinary performances proliferate in queer, feminist, and marginalised spaces. The queer vegan who posts their hormone–conscious meal prep; the fat activist who documents indulgent eating with joy; the childfree woman who prepares single-portion gourmet meals – all these acts disidentify with dominant food scripts. They refuse legibility within the codes of family, care, and discipline. Instead, they embrace opacity, pleasure, contradiction, and refusal. As Eva Haifa Giraud argues in *Veganism: Politics, Practice, and Theory*, ethical food politics must move beyond illusions of moral consistency. Rather than seeking purity, queer and feminist food practices invite non-linear, situated forms of care. She critiques approaches that frame veganism as a singular solution, noting instead that "vegan politics is heterogeneous, and sometimes overly generalizing and problematic claims are made both in vegan campaigning and some strands of scholarship" (GIRAUD, 2021, p. 5). From this position, gastroperformativity becomes a space of interruption and friction, where subversive acts – refusing tradition, embracing failure, cooking badly – enact ethical refusal of normativity.

To theorise food as gastroperformativity, then, is to understand it not as a neutral act but as a socially charged repetition. It is to recognise that cooking, plating, seasoning, and even digesting are never outside discourse. They are acts of identity formation, constrained by cultural codes, but also capable of misfiring, parodying, or undoing those codes. Each bite, each post, each ritual – however mundane – participates in the choreography of normativity or its subversion.

Culinary Class Politics: Taste, Capital, and Distinction

To speak of food is always to speak of taste, and to invoke taste is to talk about class. Culinary preferences, though framed as personal, are socially encoded judgments shaped by structures of capital. The act of selecting ingredients, plating a dish, or choosing how to eat is rarely neutral – it performs and displays distinction. As Bourdieu writes, "[t]aste classifies, and it classifies the classifier" (BOURDIEU, 1984, p. XXIX). Such acts are not mere expressions of individual sensibility but coded demonstrations of cultural capital. Whether in a fondness for artisanal bread or minimalist plating, *good taste* often signals alignment with dominant aesthetic norms, shaped by education, economic privilege, and social positioning. In this light, gastroperformativity becomes a medium through which class positions are rehearsed and stabilised, and where aesthetic judgment operates as a socially legible form of capital. What is enjoyed, and how, is never free from the logics of classification.

Contemporary food culture thrives on distinctions that signal identity, taste, and social status. The aestheticisation of food across media, branded spaces, and curated consumption has redefined eating as a form of cultural performance. The ability to reference rare ingredients, pronounce dishes in their original language, or engage with fermentation and foraging trends has become a marker of elite gastro-literacy. Yet such competencies are unequally distributed – dependent on access to economic capital, leisure time, and cultural exposure.

Working–class foods, like canned meats or processed cheese, are often stigmatised as unhealthy or vulgar, unless strategically reclaimed through irony or nostalgic reframing. Ingredients once dismissed as emblematic of poverty, such as kale or organ meats, have been rebranded as "authentic" or "artisanal" in upscale food scenes. This transformation often entails symbolic cleansing, detaching foods from the racialised or marginalised communities that originated them. As Parasecoli notes, "recipes, delicacies, food–related traditions, and even daily shopping all play a role that goes well beyond the economic and material aspects of consumption." (PARASECOLI, 2008, p. 2) These practices embed food within networks of meaning tied to class, gender, ethnicity, and power, making it a powerful medium for expressing, negotiating, and excluding forms of cultural identity.

Bell Hooks critiques this process as "eating the other," a form of cultural appropriation where marginalised foodways are consumed as exotic experiences devoid of context: "The commodification of Otherness has been so successful because it is offered as a new delight, more intense, more satisfying than normal ways of doing and feeling." (HOOKS, 1992, p. 21). In this logic, "authenticity" becomes a consumable aesthetic, stripped of its political or historical baggage.

Culinary spaces function as stages for class performance. Kitchens, far from being merely utilitarian zones, carry symbolic weight, representing layers of gendered and classed labour. In middle-class homes, the kitchen is often designed for visibility – open-plan layouts, minimalist surfaces, and high-end finishes create a spectacle of domestic sophistication. These spaces are curated for display, more suited to hosting and performance than to the routines of everyday food preparation. By contrast, working-class kitchens are frequently invisible in mainstream culture unless they are framed through irony, nostalgia, or chaotic comedy. The kitchen becomes a *mise-en-scène* of social distinction, reinforcing hierarchies of taste and domesticity.

Televised cooking competitions exemplify this. Programs like *Top Chef* or *The Great British Bake Off* evaluate contestants not only on culinary technique, but on how well they embody the aesthetics and emotional codes of aspirational dining. Success depends on narrative appeal, restraint, and the capacity to translate traditional or ethnic cuisine into formats that meet fine–dining expectations. Culinary "elevation" often involves reducing bold flavours, emphasising visual minimalism, and integrating expensive ingredients. This language of

elevation encodes class hierarchies, implying that certain food traditions must be refined to be validated.

These dynamics reflect broader patterns in cultural taste, where food becomes a means of social classification. Dietary choices such as gluten–free, organic, or sugar-free are framed as responsible and enlightened, while fast food or processed meals are pathologised as signs of laziness or ignorance. Eating habits are moralised, especially for women, who are expected to regulate and narrate their consumption constantly. In this context, food becomes a domain of anxious self–monitoring, where calorie counting, health tracking, and culinary discipline are linked to self–worth. Mastery over one's diet signals mastery over one's life, transforming everyday nourishment into a performance of class, control, and bodily governance.

Gastroperformativity is not solely a mechanism of social distinction – it can also serve as a mode of counter-performance. In spaces such as community gardens, food justice collectives, and diasporic kitchens, alternative culinary practices emerge that prioritise memory, abundance, and relational care over refinement or restraint. These practices challenge dominant food norms by centring collective knowledge, ancestral continuity, and environmental reciprocity. They resist the commodification of taste, offering instead a vision of food rooted in solidarity, survival, and belonging.

Importantly, these forms of resistance are not devoid of aesthetic expression. Feminist cookbooks, decolonial food zines, and ephemeral cooking spaces often appropriate visual and performative cues, but they do so to reconfigure them. Rather than mimicking dominant norms, they reframe mess, excess, and affective labour not as signs of undiscipline, but as deliberate gestures of refusal. The kitchen, long coded as a site of confinement, becomes a space of agency and creative world-making, particularly within feminist and queer food cultures.

However, resistance is always vulnerable to recuperation. The mainstream food industry is skilled at absorbing dissent and rebranding it as fashionable or artisanal. Movements grounded in justice can be diluted when their symbols – such as veganism, sustainability, and food activism – are co-opted for consumer appeal. This co-optation blurs the line between critique and commodity.

The ongoing task, then, is not to reject aesthetic food practices outright, but to anchor them in material equity, shared labour, and historical accountability. A radical gastroperformativity must remain attentive to these risks, pushing beyond symbolic gestures toward structural transformation. Food, after all, is never just about nourishment – it is a language of power, inclusion, and exclusion. From curated pantries to performative plating, every act of eating communicates social position. But within the cracks of spectacle, there are also possibilities for different narratives – ones where taste becomes a practice of care, not a mark of privilege.

Queering the Edible: Veganism, Temporality, Refusal

To queer the edible is to disrupt its presumed naturalness, its moral hierarchy, and its reproductive logic. This section contends that veganism – particularly when theorised through queer and feminist lenses – offers a radical reconfiguration of edibility as a performative space of refusal. Rather than approaching veganism as a dietary restriction or ethical purity, I read it here as a disidentificatory practice, one that unsettles normative scripts of consumption, kinship, time, and the human.

Public discourse often portrays veganism as narrow, joyless, and morally superior, reinforcing associations with whiteness, discipline, and consumer elitism. These caricatures, however, obscure the diversity and political stakes of plant-based refusal. Rather than a mere act of abstention, veganism is a performative and relational mode of living that intersects with ethics, embodiment, and identity. As Laura Wright emphasises, "veganism constitutes both an

identity category […] and a practice dependent upon the eschewing of all animal products from numerous aspects of one's life" (WRIGHT, 2015, p. 25). This framing invites a broader understanding of veganism as an ethical position with the potential to challenge anthropocentric, patriarchal, and speciesist norms. When viewed through feminist or queer lenses, veganism becomes a site of resistance and creative world-making, rather than a source of moral rigidity. Reclaiming veganism from its widespread misrepresentations thus requires acknowledging its cultural complexity, its emotional and political dimensions, and its capacity to envision different ways of inhabiting the world.

Mainstream veganism often relies on liberal humanist ideals of ethical agency, portraying the rational, autonomous consumer as the moral actor who makes the "right" choices. This framework reinforces the very individualism that underpins capitalist food systems and sustains animal exploitation. A more radical alternative is a relational approach to veganism – one that accepts entanglement, interdependence, and imperfection, rather than striving for moral purity. Such a practice is rooted in care, affect, and shared vulnerability. This orientation also aligns with queer ethics and temporality, disrupting normative narratives of health, longevity, and reproductive futurism. It resists the logic of the meal as a tool for family cohesion or bodily optimisation and instead focuses on the ethics of the present. Queer veganism embraces messiness and contradiction, valuing refusal as a mode of intimacy and care as a situated, embodied encounter. In doing so, it offers an anti-normative, affective reimagining of what it means to live and eat ethically.

This resonates with Butler's reflections on normativity and the conditions for livable life. Refusing normative consumption – such as rejecting animal products – can mark one as unintelligible within dominant cultural frameworks. Such acts of disidentification risk social exclusion or incoherence, yet they also create space for political critique. By stepping outside of dominant food norms, one reveals the exclusions that uphold them. This gesture mirrors the broader struggle for recognition in gendered and sexual lives. As Butler writes, "[t]he thought of a possible life is only an indulgence for those who already know themselves to be possible. For those who are still looking to become possible, possibility is a necessity." (BUTLER, 2004, p. 31). To embrace unrecognizability is thus not merely to resist norms, but to insist on expanding what counts as a life worth living.

Queer veganism operates as a form of edible refusal – not only of meat, but of the symbolic structures that divide lives into categories of consumption or protection. It challenges the commodification of care and the neoliberal framing of ethics as private virtue. This refusal is not ascetic or moralising; rather, it is performative and political. In choosing not to eat what the dominant system deems natural, queer veganism disrupts the apparatus of recognizability itself. It exposes how food choices are deeply entangled with systems of violence, legibility, and power. Giraud notes that "rather than shutting down engagement with the complex relationships between humans and nonhuman animals, in practice veganism has often provided an entry point to complexity" (GIRAUD, 2021, p. 64). Through this lens, refusal becomes an active stance – one that embraces contradiction, intimacy, and entanglement as central to ethical living. It is not about purity, but about disrupting the terms through which purity is imposed.

Veganism, especially when practised by those who do not fit dominant norms – queer, fat, racialised individuals – is frequently dismissed in mainstream discourse as excessive, incoherent, or even absurd. Popular culture often mocks these embodiments: male vegans are portrayed as emasculated, queer vegans as frivolous, and fat vegans as paradoxical. These caricatures serve to reassert normative appetites and dietary authority, reinforcing cultural ideas about what eating "should" look like. Food, in this framing, becomes a site for maintaining order, and those who deviate from its norms are rendered unintelligible or dangerous.

This ridicule functions through affect. Emotions such as disgust, shame, and ridicule become associated with specific bodies and practices, circulating through media and social spaces. Some bodies become overburdened with these affects – they come to signify what must be excluded to preserve a sense of societal coherence. The queer vegan body, in particular, often absorbs this burden: read as too moral, too excessive, too indigestible. It is not simply that such bodies are mocked, but that they are rendered disruptive through their refusal to align with dominant systems of consumption, gender, and propriety.

Yet this disruption is consequential. To refuse the consumption of animals is also to deny the symbolic structures that align meat with masculinity, dairy with maternal duty, and culinary tradition with national identity. Such acts open new relational possibilities – ones grounded in empathy, care, and a desire to inhabit the world differently. Rather than affirming scarcity, this mode of eating celebrates abundance: not material excess, but an abundance of connection, of feeling, of being-in-relation. The vegan plate, in this context, becomes a space of encounter – a site where ethical experimentation occurs and where dominant narratives are disrupted.

This refusal also challenges temporal norms. Mainstream food discourse often operates within a linear time logic: eat well now for better health later, pass down recipes for future generations, and preserve heritage through the dinner table. These narratives are steeped in reproductive futurism, where nourishment is framed as both a legacy and a debt. Queer veganism rejects this framework. It imagines eating not as an investment in a fixed future, but as a practice of present-tense care – an ethics grounded in immediacy, intimacy, and entanglement. Eating becomes a way of relating that does not depend on deferred rewards, but insists on transformative presence.

The vegan meal, in this sense, is not just fuel or symbol. It is performance – a minor, daily act that enacts another world. It says no to violence, domination, and hierarchy, not through grand gestures, but through the radical choice to ingest differently. And yet, this does not mean that all veganism is inherently radical. When folded into wellness culture, it can be co–opted by discourses of purity, productivity, and biohacked superiority. It can easily become a tool of exclusion rather than a means of liberation. Queering the edible, then, requires more than avoiding animal products – it involves questioning the very frameworks through which food is moralised.

Online, these tensions come into sharp relief. On social media platforms, queer vegans share their meals not as perfected products but as chaotic, humorous, and subversive expressions. They cook for gender euphoria, challenge clean-eating aesthetics, and embrace imperfection. These performances resist the pastel-coded minimalism of wellness branding and instead foreground mess, texture, and joy. Tofu is burned. Bowls overflow. The gut rebels. And yet, these meals nourish – both literally and politically. They do not claim to be correct, but they insist on being otherwise.

In this context, eating becomes a feminist and queer praxis. Food is no longer merely sustenance – it is a battleground for meaning, recognition, and refusal. To queer the edible is to refuse what has been made consumable by violence. It is to taste contradiction, to chew with awareness, and to let the body become a site of resistance. Through this lens, food is not just a thing we eat, but a scene we inhabit – a space of desire, disidentification, and transformation. Eating otherwise becomes a way of being otherwise.

Raced and Sexualized Appetites

To eat is to become visible – but not all bodies experience that visibility in the same way. For racialised and sexualised subjects, eating is never merely about hunger. It is an act burdened with cultural meaning, shaped by surveillance, morality, and power. Dominant food

culture renders eating a semiotic operation through which bodies are categorised, policed, and made legible – or illegible. Some are permitted indulgence, while others are condemned for appetite. For Black women in particular, representations of eating are saturated with histories of servitude, grotesque spectacle, and hypervisibility. Their consumption – especially in public – has long been framed as unruly or excessive, a performance to be managed or erased. These dynamics are not incidental. As Witt writes, "[f]ood is simply central to African American literature" (WITT, 1999, p. 8), underscoring how deeply entangled food is with cultural narratives of race and gender. To analyse appetite is thus to analyse power: who gets to eat, who is watched while eating, and whose hunger is interpreted as a threat. Through this lens, eating becomes a political act – capable of both reinscribing and disrupting norms.

The mammy figure functioned as both a cultural icon and a containment device for African American femininity – valued for feeding others while denied her own hunger. Representations of Black women often fetishised their cooking and caregiving, yet erased their desires. Eating for pleasure became a spectacle, interpreted as deviance rather than self-care. One passage captures this ambivalence: "The discourse was problematic because it also encoded American culture's ambivalent attitude toward black women, its desire for black female nurture and its concomitant fear of black female control." (WITT, 1999, p. 8) Appetite becomes a site of both labour and repression.

The politics of appetite extend across racialised, gendered, and embodied lines. Eating is never a neutral act – it is charged with cultural expectations, affective responses, and normative codes that dictate how bodies are seen, judged, and valued. Certain signs – greedy, excessive, indulgent, and dangerous – become associated with specific bodies through repetitive cultural patterns. These affective labels do not merely describe eating; they shape how eating is perceived, monitored, and moralised.

A thin white woman eating cake in public may be seen as charming, indulgent, even whimsical. The same act, performed by a fat, Black, brown, queer, or disabled person, is often read as transgression – as a failure of discipline, a spectacle of deviance, or a violation of aesthetic norms. Visibility in the act of eating is not distributed evenly. White femininity is often celebrated in domestic contexts, where cooking becomes a symbol of care and moral virtue. Women of colour, on the other hand, are more often cast in roles of service – expected to cook for others, rarely allowed the sentimentality or intimacy associated with "home cooking." Their labour is consumed, while their presence is either erased or exoticised. Their recipes are appropriated, their culinary traditions romanticised only when filtered through nostalgic, whitewashed frameworks.

This dynamic is also deeply embedded in media, advertising, and visual culture. The staging of consumption – especially in advertisements – often hinges on racialised and sexualised bodies. Fast food, desserts, and spicy snacks are marketed using sensual imagery, where women's mouths and moans are overlaid with the textures of melting cheese or dripping sauces. These performances eroticise food, but only for certain consumers. Pleasure is permitted when it conforms to white, heteronormative frameworks. When marginalised subjects express appetite, it becomes either grotesque or comic.

Fatness complicates this economy of visibility further. Fat bodies are presumed to be in a state of constant consumption. A fat woman eating in public is not simply eating – she is interpreted as violating norms of discipline, space, and beauty. The fat Black woman, in particular, is often rendered illegible: her hunger is assumed, her pleasure denied, and her body framed as something to be laughed at or pitied.

This form of erasure also affects queer and trans individuals. Their eating practices – especially those that are non-normative – are viewed through a lens of suspicion or absurdity. To eat with pleasure, to eat visibly, becomes a political act that risks misrecognition. Queer appetites disrupt the cultural scripts of reproduction, order, and restraint, and for that reason

are often framed as excessive, threatening, or irrational. In these bodies, appetite becomes both a site of resistance and a site of risk.

Digital platforms magnify the politics of culinary visibility through surveillance and aesthetic norms. Fat, queer, and racialised food creators are frequently targeted by harassment, moderation, or erasure, their content filtered through moralised, racialised standards of health and decorum. Visibility depends on conformity to dominant ideals. As Bell Hooks writes, "[w]ithin commodity culture, ethnicity becomes spice, seasoning that can liven up the dull dish that is mainstream white culture" (HOOKS, 1992, p. 21), reinforcing how difference is consumed but not centred.

Despite the pressures of normative visibility and cultural policing, many artists, chefs, and writers respond with acts of counter-performance. Through feminist and queer food zines, culinary drag, fat performance art, and Black food memoirs, appetite is re-signified not as excess or lack, but as a form of political power. These projects reclaim eating as a site of agency – one tied to memory, identity, and resistance. Initiatives that centre food traditions disrupted by colonisation or racial capitalism challenge the notion that pleasure or cultural inheritance must be framed as indulgence or shame. Instead of pathologising hunger, they celebrate it as a force of sovereignty and survival.

Food becomes a medium through which daily acts of refusal and transformation occur. Choosing what and how to eat becomes a tool to resist the structures that marginalise certain bodies and cuisines. Eating publicly, joyfully, or with cultural specificity becomes an assertion of presence and value. In this context, culinary acts are no longer passive – they are tools for reclaiming memory, honouring lineage, and unsettling dominant food narratives.

The visual and narrative aesthetics of this resistance are essential. Whether in cookbooks that double as autobiographies, in drag performances that parody normative dining, or in communal meals that defy individualistic consumption, food is used to assert meaning. Culinary performance challenges the idea that the kitchen must be confined to domesticity, discipline, or assimilation. It becomes instead a place of storytelling, improvisation, and reclamation.

These practices also critique the aesthetic codes that define mainstream culinary representation. By troubling what a meal should look like, who should be cooking it, and how it should be eaten, they rewrite both the form and politics of food media. Eating differently becomes a way of living differently.

Yet, like all forms of resistance, these gestures risk being co-opted. When radical food aesthetics are stripped of their cultural and political roots, they are rebranded for mainstream appeal – made marketable, fashionable, and detached from their histories. The challenge, then, is to sustain culinary resistance not just as a performance, but as part of broader struggles for access – to land, kitchens, public space, and visibility. Food must remain tied to the structures that shape hunger, not simply to the spectacle of its satisfaction.

What remains, then, is the need to theorise appetite not merely as need or desire, but as a socially scripted and historically loaded performance. Some hungers are allowed – those that flatter power, reproduce whiteness, or affirm discipline. Other hungers are pathologised – those linked to Blackness, queerness, femininity, fatness, or poverty. The kitchen becomes a border zone, where appetite becomes legible only through affective and aesthetic legibility.

To reclaim the right to hunger is to refuse the terms of that border. It is to say: my desire is not deviant; my fullness is not grotesque; my pleasure is not shameful. In this frame, eating becomes not only an act of survival but also an act of self-articulation. It is a refusal to be consumed by a system that renders only some bodies appetising and others excessive.

Culinary Subversion and Counter-performance

If gastroperformativity refers to the way culinary practices uphold dominant norms, then culinary counter-performance describes the acts that reconfigure them from within. Subversion doesn't reject the script entirely – it bends it through irony, excess, or refusal. In food culture, this often manifests in embodied or aesthetic gestures that trouble the supposed naturalness of appetite, labour, or taste. As Butler notes, "it is only within the practices of repetitive signifying that a subversion of identity becomes possible" (BUTLER, 2004, p. 198-199). Food becomes the terrain of norm disruption.

Culinary counter-performance takes shape through diverse creative strategies, including feminist food memoirs, queer supper clubs, diasporic pop–up kitchens, and the digital presence of fat activists who utilise food as a medium of visibility and defiance. These practices don't discard the tools of dominant gastroperformativity – recipes, plating, storytelling – but strategically reorient them to subvert their usual ideological functions. The very elements used to reinforce norms become the instruments for undoing them.

The feminist food memoir is a particularly powerful form of this counter-performance. Vertamae Smart-Grosvenor's *Vibration Cooking* merges recipes with autobiography, political critique, and cultural history, transforming the cookbook into an archive of Black feminist consciousness. Rather than offering a guide to proper domestic labour, the text celebrates improvisation, sensuality, and resistance. These narratives shift the kitchen from a site of domestic containment to a space for political self-definition and ancestral memory. Such culinary writing reveals how food becomes a vehicle for speaking otherwise. One contributor notes, "What is remarkable is that women of diverse backgrounds have chosen the genre as a suitable place to probe issues of cultural identity" (THEOPHANO, 2001, p. 140).

Pop-up dinners and queer food events extend this politics into shared space, where nourishment becomes collective, improvised, and affectively charged. Projects like *Queer Soup Night* or decolonial food gatherings challenge the rigid norms of culinary refinement, replacing them with practices that prioritise presence, relationality, and embodied care. These spaces resist the racialised, gendered, and classed frameworks that define mainstream food culture, creating fleeting but potent communities of refusal.

Through narrative, ritual, and performance, culinary counter-performance transforms acts of eating into acts of political agency, reframing hunger as a condition shaped by power and reclaiming food not as a commodity, but as a means of connection, critique, and cultural survival. Irony and parody serve as tools to reveal the violence embedded in culinary normativity. Zina Saro-Wiwa's performances reconfigure West African food rituals to confront colonial assumptions about taste and identity. Her work does not reject culinary tradition outright – it repurposes it. Through ritualised eating and aesthetic intervention, she challenges the politics of representation and the normative framing of food cultures. In this sense, the political stakes are clear: "The ways we choose, store, prepare, cook, ingest, digest, and excrete food are inherently political" (PARASECOLI, 2008, p. 15). Culinary performance becomes a form of embodied resistance, asserting agency through acts of ingestion and presence.

Culinary counter-performance disrupts dominant norms not by rejecting them outright, but by exaggerating, twisting, or misperforming them – too messy, too emotional, too raw. These gestures reveal the underlying aesthetic codes of food media, where control, polish, and bodily restraint are used to define legitimacy. Yet true resistance must go deeper than aesthetic inversion; it must be rooted in structural change – access to land, collective kitchens, time, and bodily autonomy.

The dominant food system, however, is expert at incorporation. Transgression becomes trend. Queer excess turns into brunch kitsch. Veganism is rebranded as biohacked fuel. Resistance is routinely aestheticised and resold. What once unsettled becomes a curated

experience on a menu. Market logic absorbs critique at the speed of culture. As Parasecoli notes, "Market–driven culture has transformed not only our minds, but also our bodies, into an arena of an uninterrupted struggle for the heart and soul of consumers" (PARASECOLI, 2008, p. 151). Subversion risks becoming a decorative act – empty of political commitment.

To counter this, food performance must remain materially grounded. It must insist on relational practices and infrastructural transformation, not just surface difference. Performative ingestion becomes not only a method of critique but a mode of embodied reimagination—where eating is a refusal of commodification, and a rehearsal for alternative futures.

Conclusion: Toward Performative Ingestion

To theorise food is to theorise embodiment, temporality, desire, and power. This article has argued that food practices – especially cooking, serving, and eating – operate as a field of gastroperformativity: stylised, embodied, citational acts that materialise gender, class, race, and normativity. From the domestic kitchen to the social media post, from the aesthetic of "clean eating" to the affective intensity of vegan refusal, culinary performance secures cultural legibility and assigns moral value to bodies.

The kitchen functions as a scripted stage, where gendered roles are rehearsed through visual and affective cues. Gastroperformativity refers to the matrix of culinary repetition and legibility – actions that may appear spontaneous but are steeped in normative citation. Class identity, as Bourdieu showed, is expressed through distinctions of taste and reinforced through aesthetic and narrative codes that valorise refinement and discipline.

Queer and feminist food practices challenge these norms through refusal, not only of certain ingredients but of the logics of futurity, discipline, and moral coherence. Meanwhile, raced and sexualised appetites are policed, fetishised, or erased within dominant food discourse, even as they offer rich ground for reclamation and resistance.

The concept of culinary counter–performance offers a framework for understanding resistant practices that utilise cooking, eating, and food storytelling to challenge hegemonic narratives. These performances do not merely reject the script – they recite it otherwise, exposing its fragility and asserting the legitimacy of other hungers. This culminates in the proposed analysis of performative ingestion: a critical vocabulary that understands eating not as a biological necessity or aesthetic pleasure alone, but as a culturally mediated, ethically consequential, and politically charged act. To ingest performatively is to become subject to the norm, but also to rearticulate it. Every bite is a site of power and potentiality.

Future research may extend this framework to domains not fully addressed here, such as disability and neurodiversity, migration and exile, techno-culinary mediation, and algorithmic food curation. What does it mean, for example, to eat under surveillance, to feed oneself via an app, to refuse to perform hunger for others? In these spaces, performative ingestion can offer a way of understanding how food acts as a hinge between the intimate and the institutional, the sensual and the structural.

Ultimately, the edible is not merely material – it is symbolic, affective, and ideological. It teaches us how to be in the world, how to care, how to remember, how to resist. By staging the edible as a site of performance, we expose its stakes. And by ingesting otherwise, we imagine not only new meals, but new modes of being.

BIBLIOGRAPHY

BENTLEY, Amy, *Eating for Victory: Food Rationing and the Politics of Domesticity*, Urbana and Chicago, University of Illinois Press, 1998

BOURDIEU, Pierre, *Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste*, Translated by Richard Nice, Cambridge, Harvard University Press, 1984

BUTLER, Judith, *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*, New York and London, Routledge, 1990

BUTLER, Judith, *Bodies That Matter: On the Discursive Limits of "Sex"*, New York and London, Routledge, 1993

BUTLER, Judith, *Undoing Gender*, New York and London, Routledge, 2004

CONTOIS, Emily J. H., *Diners, Dudes and Diets: How Gender and Power Collide in Food Media and Culture*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 2020

GIRAUD, Eva Haifa, *Veganism: Politics, Practice, and Theory*, London and New York, Bloomsbury Academic, 2021

HARRIS, Deborah A. and Patti GIUFFRE, *Taking the Heat: Women Chefs and Gender Inequality in the Professional Kitchen*, New Brunswick, Rutgers University Press, 2015

HOOKS, Bell, *Black Looks: Race and Representation*, Boston, South End Press, 1992

INNESS, Sherrie A. (Ed.), *Kitchen Culture in America: Popular Representations of Food, Gender, and Race*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2001

LUPTON, Deborah, *Food, the Body and the Self*, London, SAGE Publications, 1996

PARASECOLI, Fabio, *Bite Me: Food in Popular Culture*, Oxford and New York, Berg, 2008

PARKIN, Katherine J., *Food Is Love: Advertising and Gender Roles in Modern America*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2006

SEGAL, Marcia Texler, "Gender and Food", in Judith TREAS, Jacqueline SCOTT, and Martin RICHARDS (Eds.), *The Wiley Blackwell Companion to the Sociology of Families*, Oxford, Wiley–Blackwell, 2017, p. 327-344

SMART–GROSVENOR, Vertamae, *Vibration Cooking, or, the Travel Notes of a Geechee Girl*, Athens and London, The University of Georgia Press, 2011

THEOPHANO, Janet, "Home Cooking: Boston Baked Beans and Sizzling Rice Soup as Recipes for Pride and Prejudice", in Sherrie A. INNESS (Ed.), *Kitchen Culture in America*, Philadelphia, University of Pennsylvania Press, 2001, p. 139-156

WITT, Doris, *Black Hunger: Soul Food and America*, New York and Oxford, Oxford University Press, 1999

WRIGHT, Laura, *The Vegan Studies Project: Food, Animals, and Gender in the Age of Terror*, Athens, University of Georgia Press, 2015

DIGITAL LEARNING LANDSCAPE: DESIGNING, CLASSIFYING AND LEVERAGING ONLINE RESOURCES FOR LANGUAGE EDUCATION

PEISAJUL ÎNVĂȚĂRII DIGITALE: PROIECTAREA, CLASIFICAREA ȘI VALORIFICAREA RESURSELOR ONLINE ÎN EDUCAȚIA LINGVISTICĂ

Senior Lecturer Dumitra-Mădălina PANTEA, PhD.
University of Oradea
mapantea@uoradea.ro

English Teacher Florena-Lavinia ȘTEFĂNUȚ
"Dacia" Middle School, Oradea, Romania
lavinia_chirila@yahoo.com

Associate Professor Laura-Rebeca STIEGELBAUER, Ph.D.
"Vasile Goldiș" Western University of Arad
stiegelbauer.laura@uvvg.ro

Abstract

This paper encapsulates the key aspects of digital learning materials in language education, addressing their design, classification, and practical application. The creation of effective digital learning materials for language education involves several key considerations, among which are personalization, interactivity, authenticity, and accessibility. The paper discusses the key ways in which technology has revolutionized language education through: increasing access to authentic language resources and materials, enabling personalized and adaptive learning experiences, supporting speaking practice and pronunciation through AI tools, and facilitating collaboration and communication among learners. The paper likely offers guidance on designing engaging language courses, including: choosing appropriate learning platforms and tools, incorporating multimedia and interactive content, balancing synchronous and asynchronous activities, etc. By exploring these topics, the paper likely aims to provide a comprehensive overview of the digital learning landscape for language education, offering insights for educators and institutions to effectively design and implement technology-enhanced language learning experiences.

Rezumat

Acest articol sintetizează aspectele esențiale ale materialelor digitale de învățare în predarea limbilor, abordând designul, clasificarea și aplicarea lor practică. Crearea unor materiale digitale eficiente pentru educația lingvistică presupune mai multe elemente-cheie, dintre care se remarcă personalizarea, interactivitatea, autenticitatea și accesibilitatea. Articolul analizează principalele modalități prin care tehnologia a revoluționat predarea limbilor străine: facilitând accesul la resurse și materiale autentice, permițând experiențe de învățare personalizate și adaptate, sprijinind exersarea vorbirii și a pronunției prin instrumente bazate pe inteligență artificială și încurajând colaborarea și comunicarea între cursanți. Totodată, articolul oferă sprijin privind proiectarea unor cursuri atractive de limbi străine, incluzând criterii pentru alegerea platformelor și instrumentelor adecvate de învățare, integrarea conținutului multimedia și interactiv, precum și echilibrarea activităților sincron și asincron. Prin explorarea acestor teme, articolul urmărește să ofere o perspectivă cuprinzătoare asupra peisajului învățării digitale în domeniul educației lingvistice, furnizând cadrelor didactice și

instituțiilor repere utile pentru proiectarea și implementarea eficientă a experiențelor de învățare îmbunătățite prin tehnologie.

Keywords: *Interactive Language Apps; Multimedia Platforms; Digital Learning; Educational Platforms; Video Conferencing;*

Cuvinte-cheie: *aplicații interactive pentru învățarea limbilor; platforme multimedia; învățare digitală; platforme educaționale; videoconferință;*

Introduction

The Design of Digital Learning Materials

Technology has become one of the other means through which a person can access the process of teaching and learning. This development has led to a wide change in the teaching and learning process, especially in the last decade, because more than 3/4 of the world's population uses technology. Teachers in general agree that technology has a positive impact on the learning process. The Internet's role is increasing, and its importance is increasing as well. These increases gave language learners the advantages they wanted to achieve their goals and acquire the language correctly. It also provided teachers with the tools they need to teach English and other languages. When German, English, and French were introduced as foreign languages in schools, the methods of Greek and Latin instruction were initially adopted, and today alternative methods are constantly being developed, because methods tend to describe broad strategy preferences. (BIRIȘ, TIRBAN, MILANCOVICI, 2010). This historical evolution of language-teaching methodology illustrates that instructional practices have always adapted to new educational contexts and learner needs, a trajectory that continues today with the integration of digital technologies.

Some studies confirm that teachers have benefited from incorporating the Internet into their professional development. The Schrum study in 1995 was one of the early studies that focused on the use of the Internet in teacher education. Schrum examined the factors that encouraged teachers' in-service decision to learn information technologies and the problems that interfered with their learning. Students may be using the Internet to discover information, as well as to think critically and creatively, communicate, and become problem-solving workers. In reality, if encouraging autonomous learning is our goal, we should give students powerful arguments for doing so, and online learning's flexibility and variety make it possible. According to Fanany's (2005) research on autonomous learning, it is quite possible to improve autonomous learning and boost students' responsibility for independent learning by allowing them to utilize technology without constant monitoring. Thus, the Internet is becoming increasingly crucial to English learning as technology advances.

We must realize that learning at this time cannot be compared to any of the more traditional options for distance learning or e-learning that were previously known. Careful consideration must also be given to the fact that "…students … are required to manage daily challenges, to build positive relationships and make informed decisions in an out of the seminar rooms or lecture halls". (PETERLICEAN and BERARIU, 2025).

The concept of e-learning began to develop in the early 20th century, marked by the appearance of audio-video communication systems used for remote teaching. In 1909, E. M. Forster published his story 'The Machine Stops' and explained the benefits of using audio communication to deliver lectures to remote audiences. E-learning is an interaction between the learning process and telecommunications and information technology (TIC), encompassing

a range of topics from digital education to education conducted entirely online. The authors identify and position over time:

- Computer-Assisted Learning, CAL,
- Computer-Based Learning, CBL,
- Technology-Based Learning, TBL,
- Web-Based Learning, WBL,
- Web-Based Teaching, WBT.

highlighting other new technology-based learning paradigms, such as:

- Mobile learning -known as m-learning,
- Computer Support for Collaborative Learning, CSCL,
- video-based learning, VBL,
- ubiquitous learning, known as - u-learning,
- smart learning,
- microlearning,
- Intelligent Computer-Assisted Instruction, ICAI.

If we refer to online learning, it is achieved through experiences of individual or teacher-guided learning, in synchronous or asynchronous environments, using various devices such as mobile phones, laptops, or computers with internet access. Students can participate and learn from any location, being spatially independent (from anywhere) to learn and interact with their teachers and colleagues.

In online learning, students can use online learning content in various formats (text, video, audio, graphics, etc.) to learn in various ways (synchronous and asynchronous, traditional or blended), through the use of different teaching methods and technologies, establishing the most often goals, a time and a pace of learning of their own (anytime). Online media, both synchronous and asynchronous, can promote social development and collaboration skills, as well as personal relationships between participants (BOWER & TORRINGTON, 2020).[1]

The election or the creation of learning resources necessary for teaching online must also take into account the fact that there is a continuum of learning, which has as extremes the traditional learning, and, respectively, the learning that takes place only in the online environment, with the possibility of combining those two.

Online education is defined by the percentage of content delivered as follows: 0% online – traditional course, 1-29% – web-mediated course, 30-79% – course in mixed format (blended), and, respectively, in the case of> 80% - course online. However, some voices believe that there is in fact, a continuum of learning technology-based (BATES & POOLE, 2003).

Blended learning, BL, can be seen as a combination of traditional education with information and communication technology in online activities. Both environments of interaction complement each other, enhancing the advantages offered by them. It should be noted that, in the case of online learning, we can talk about asynchronous learning or synchronous learning.

[1] Picture retrieved from: https://www.dreamstime.com/illustration/hybrid-learning.html, on 29th of January, 2025

With the start of the 2020-2021 school year, distance learning – initially as a matter of urgency – was reorganized, UNESCO[2] recommending surrender-mixed synchronous, as a solution to reduce the number of returning students physically in classrooms (EU Commission, 2020).

Synchronous blended learning is a way of organizing the didactic process in which students at a distance participate in face-to-face courses through synchronous multimedia technology and the Internet (BOWER ET AL., 2014). This type of organization of teaching can be adopted alternatively with learning exclusively online and exclusively face-to-face, depending on the actual situation from one school or another, from one locality (region, country) or another.

Types of Digital Resources. Classification

In general, the resources of assisted training (respectively mediated learning) by (digital) technology target both the hardware component, the device in itself, as well as the software applications installed on it. Thus, the teacher can use various means and devices (computer, mobile phones, smartphones, PDAs, mini notebooks, etc.), based on methods and resources on digital technology such as *virtual environments*, *IT management systems learning* (LMS), *educational software*, *online tools*, *teaching materials*, serious *games,* and *augmented reality applications* as well as other emerging technologies.

1. Virtual Learning Environment, VLE

A virtual learning environment is a digital learning environment with two basic functions:

1) interaction between teachers/tutors and students/learners, including communication and information exchange;

2) content sharing, that is, online publications, management, and information and documents recovery

Probably the most well-known is the *Learning Management System*. (LMS). According to Wikipedia[3], the learning management system (LMS) is a software application for the administration, documentation, tracking, reporting, automation, and delivery of educational courses, training programs, or learning and development programs **(**LONG, PHILLIP, 2004). An LMS can enable instructors to create automated assessments and assignments for learners, which are accessible and submitted online. Most platforms allow a variety of different question types, such as: one/multi-line answer; multiple choice answer; ordering; free text; matching; essay; true or false/yes or no; fill in the gaps; agreement scale, and offline tasks. The learning management system concept emerged directly from e-Learning. Learning management systems make up the largest segment of the learning system market. The first introduction of the LMS was in the late 1990s **(**SCHOONENBOOM, 2014). An LMS can be either hosted locally or by a vendor.

[2] https://en.unesco.org/news/covid-19-10-recommendationsplan-distance-learning-solutions, (retrieved on the 27th of January, 2025)

[3] https://en.wikipedia.org/wiki/Learning_management_system, retrieved on 27th of May, 2025

Table 1: The most commonly used **LMS**s in Romania:

Logo	LMS	Description
	G-Suite (edu.google.com), Google Classroom	It allows teachers to create classes, distribute tasks, provide feedback, and promote collaboration. Many online digital applications integrate well into G Suite.
	Microsoft Teams (https://www.microsoft.com/en-us/education/products/teams)	Allows organization of structures of class type, material loading, and collaborative activities.
	Edapp https://www.edapp.com/	This platform gives organizations access to intuitive and highly engaging features like gamification, spaced repetition, microlearning, and mobile learning, which they can use to train their employees more effectively and efficiently.
	Adservio	Adservio is the educational management platform recognized by the Ministry of Education. Teachers may use Adservio in any scenario: face-to-face, hybrid, or online.
	Moodle (https://moodle.org)	It is a platform for activities in distance learning that requires installation on a server. It is more appropriate for a solution common to many classes / standardized at the unit level of education.
	Easyclass (https://www.easyclass.com)	It is a platform that allows management learning activities through organization classes, in which students can receive materials, tests, and varied work tasks.

Researchers in the field have identified six major advantages of LMS: interoperability, accessibility, reusability, durability, maintenance ability, and adaptability, which in themselves constitute the concept of LMS. (LONG, PHILLIP, 2004).

In terms of disadvantages, we have to refer to teachers who have to be willing to adapt their curricula from face-to-face lectures to online lectures (SCHOONENBOOM, 2014). There is the potential for instructors to try to directly translate existing support materials into courses, which can result in very low interactivity and engagement for learners if not done well. Some students need motivation and encouragement to learn, which will be missing, and thereby credibility issues will be present (BRADEA, 2015).

2. Digital instruments

Digital instruments can be classified into *educational software* and *online applications*.

Educational software refers to applications designed for teaching purposes, which aim to accomplish educational goals related to content, theoretical, experimental/practical activities, and skills targeted by school programs. There are various types of educational software, with a possible classification being the following:

- interactive learning software (interactive presentation of some knowledge);
- simulation software (simulation of real situations that the student can study to formulate various conclusions);
- exercise software – drill and practice (for skills training and specific skills);
- investigation software (develops critical thinking, involves solving problem situations);
- thematic software – tutorials (addresses various topics in the program school);
- testing software (administers various evaluation tests).

Note that these types of educational software are generally offline applications. An example of an offline platform is the AeL Platform (http://www.siveco.ro) made by the company Siveco and implemented in the period 2003-2009 in over 13,000 high schools and schools in Romania.

Other examples of online educational platforms popular in Romania are Twinkl (https://www.twinkl.ro), MyKoolio (https://www.mykoolio.com), Intuitex School (https://https://www.scoalaintuitext.ro), Kidibot (https://www.kidibot.ro), etc., where teachers can access various resources or can train students in interactive activities.

*Online application*s refer to those independent cloud tools of the curricular content, which can be used punctually in a didactic activity designed by the teacher. How the online applications are integrated into teaching activities depends to a large extent on teachers' digital skills and pedagogical skills, and their creativity in educational design of learning resources and activities. For educators, technologies and free online applications are essential; they currently have access to hundreds of such online applications for text creation, image work, audio files, videos, multimodal resources, storytelling, web pages, organization resources, programming, formative assessment (DYER, 2019), and software for translation (Microsoft Translator for Education, https://www.microsoft.com), video conferencing applications, etc.

A ranking of the most used online applications, both for academia and in general, can be accessed on the site created by Jane Hart (Center for Learning and Performance Technologies, Great Britain). For the year 2020, it can be accessed at https://www.toptools4learning.com/top-100s.

A collection of online applications (already applied by teachers in education, Romanian pre-university) can also be accessed on the CRED project website https://digital.educred.ro or on the Ema page at school – for example: https://emalascoala.ro.

3. Online applications

The rapid transition to the online environment (during the pandemic period) has led to the need for a solution similar to classical face-to-face activities. Without involving major transformations, these activities were carried out through online video conferencing systems, an easy, easy-to-implement technical solution for teachers and students to interact from different spaces, using the internet to browse simultaneously content or a learning activity.

Table 2: videoconference applications

Logo	Videoconference System	Description
Google Meet	Google meet	Teachers just set up a meeting and share a link. They don't have to worry about the time limit or about technology, as it is a user-friendly application.
zoom	Zoom	Zoom is a simple, powerful, cloud-hosted LMS for businesses that makes it easy to deliver online training.
	Microsoft teams	It has chat, meeting, calling functions, and collaboration integrated with the software Microsoft Office.
	Skype	Many people and businesses use Skype to make free video and voice one-to-one and group calls, send instant messages, and share files with others.
webex by CISCO	Webex	It is a video conferencing and collaboration product suite. Webex products provide capabilities including online meetings, team messaging, and file sharing.

Common Internet Tools for Language Teaching

Learning the English language can be challenging for many students. Even though they have learned it in school, learners frequently encounter numerous challenges when coping with speaking, listening, writing, and reading in English in the real world. For many people, the Internet appears to offer a positive, appropriately challenging, enjoyable, and competitive environment, so online learning and all the internet tools suddenly become materials for learning English. Numerous resources on the internet emphasize the integration of learning grammar and vocabulary, as well as listening, speaking, reading, and writing skills.

In terms of providing free, current instructional resources, the internet also raises students' motivation and interest. Motivation is seen as playing a key role in the success of language learners according to Gardner and Lambert (WOOLFOLK, 1994). As many teachers have noted, intrinsic motivation appears to be a necessary condition for successful language learning, and one of the duties of teachers is to provide activities, environments, and lessons that will do this.

Thankfully, there are numerous programs, apps, and platforms available right now that help online teachers improve the learning experience for students while also making their jobs easier over time. Typical components of a digital teaching arsenal are (CARRILLO, FLORES, 2020):

- Software tools for Running Online Classes,
- Tools for Creating and Designing Lessons,
- Webcam Software for Creating Special Effects,

- Platforms and Resources to Boost Engagement,
- Tools to Take Notes During the Lesson,
- Lesson Scheduling Software,
- Offline Tools and Resources,
- Online Assessment Tools

Software Tools for Running Online Classes

1. The World Wide Web (WWW)

The most commonly used Internet delivery method for ELT is the WWW. The WWW allows designers with specific skills to design web pages that suit any lessons for any level of learners with specific proficiency levels.

2. Email

Using online interaction through email, students can establish real-world communication with others. Subscribers utilizing email have the immediate ability to send, receive, and respond to communications in a variety of formats, including written, visual, and even audio.

3. Internet conferencing

Before the pandemic, the Internet conferencing was perhaps the least popular type of online instruction (BOWER et al., 2014). Since this technology must concurrently "stream" audio and video information, a broadband Internet connection is necessary. Similar to video conferencing, internet conferencing enables teachers and students to connect live at a predetermined time.

Very popular platforms among teachers: **Google Classroom**, one of the most popular blended learning tools today, makes organizing classwork simpler, **Zoom,** the most widely used video calling program, is ideal for online English education since it is simple to use and offers many features, **Microsoft Teams** offers capabilities that online teachers can use to their advantage, **Edmodo** is a different free online teaching platform for group collaboration and class administration that may be utilized by parents, administrators, and students.

Tools for Creating and Designing Lessons and Content

Teachers can customize their presentations, infographics, and other course materials with collaborative design programs and workspaces to make them more interesting. These resources can also be used to provide group projects to students, such as making presentations, or to brainstorm ideas with them. A good design tool should offer a variety of options for creating and decorating content and be easy to use. Examples: **Canva (**from posters to Zoom backgrounds to slides Canva lets both teachers and students design many different types of graphic materials. **Google Jam board (**is a free, collaborative, digital whiteboard that lets teachers illustrate and show ideas or content easily), **Prezi,** or **PowerPoint**, whichever the teacher prefers and is familiar with, represent another great tool for designing a lesson. Such apps enable teachers to create handouts and notes pages, set up animations, design their own slide design, and insert tables, images, and smart art graphics, and **Screen Share.**

Webcam Software for Creating Special Effects

Spicing up a virtual classroom may be challenging for teachers, especially if they need to be creative in setting up their teaching background and capturing youngsters' attention in class. If they're looking for a digital tool that does all these tricks and more, they can rely on webcam and streaming apps that can add filters and effects to their videos, like **ManyCam.**

Platforms and Resources to Boost Engagement

Engaging students in online learning has been a challenge that has received too little attention; therefore, the following platforms come with solutions: **Kahoot! Quizlet, Boom Cards, Nearpod, and Edpuzzle.**

Tools to Take Notes During the Lesson

Remembering the classic language-learning environment, one would definitely ask for paper and pencil. Typically, teachers would leave a lecture with a worksheet or a page of notes. The same holds for English classes online. Most pupils will demand a written record of the lesson, even though both students and teachers can record sessions. Using **Google Docs** to take these class notes comes in handy. Another app for language teachers is **Evernote**. It enables teachers to produce documents that may be distributed to students. Teachers might also find use for the other **Google tools**. For instance, teachers may make slide displays about various topics using **Google Presentations**. **Google Sheets** may be used to manage your students and lessons as well. You may keep track of information on your students in Google Sheets, including their birthday (so you can send them a message on the day) or details like their marks and English objectives, and evolution during classes.

Lesson Scheduling Software

As an online teacher, scheduling software is one resource you cannot go without. Users will save countless hours by using scheduling software like **Calendly**, **Acuity**, or **Book Like a Boss**. They do away with the email back and forth with students to establish an appropriate class time if the schedule is not already established by the school.

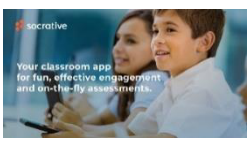
Offline Tools and Resources

The **Interactive White Board (IWB)** came into use at the beginning of the century, and now it has become an inevitable part of the classrooms in most developed countries. The computer of the class could be controlled from the whiteboard; notes written on the board could be saved and printed; listening exercises could be played on the sound system; the screen could be used for slide presentations, and the board could access the internet too. The possibilities of teaching through IWB seem to be endless, and English teachers seem to enjoy its benefits.

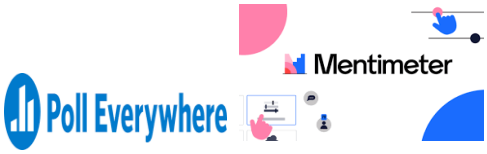
Online Assessment Tools

In a physical classroom, evaluating student progress is simple. The techniques utilized in assessment that we take for granted include spot questions, quizzes, and paper tests. The top systems for online teacher evaluation provide the same degree of feedback for focused virtual learning. For their usability and features, our top choices include **Socrative, Google Forms, Mentimeter, Poll Everywhere** and **Kahoot**. These tools make it simple to create and manage quizzes. They give teachers the option of hosting live activities or giving out tasks. They also give written questions, video chats, and spot questions for flexibility. Additionally, they offer crucial features like immediate grading, infographics, spreadsheet data distribution, and quick, automatic grade sharing with students.

Choosing the Best Online Assessment Platform

Examination entails determining how much the students have learned. This also applies to online evaluation. Using information about a learner's prior and current learning, an online teaching environment could be used to build a tailored learning area. The instructor could study the computerized statistics to help them decide whether to introduce new material or conduct a review of previous material as part of their lesson plans. Even though each teacher might have other factors in mind when selecting the best online evaluation tools, one should consider the following features:

1. Easy-to-Use
2. Offers an Assessment Library
3. Allows You to Add Different Types of Questions
4. Customizing
5. Compatible with Mobile Devices
6. Ensures Security
7. Produces Analytical Reports

Conclusion

One of the biggest issues in education is currently facing is the continually growing amount of knowledge that must be acquired. As a result, CELLARY and WALCZAK (2023) assert that the function of education is fast and severely altering in the current Information Age. According to Cellary and Walczak, the traditional educational model, "20 years of study and 40 years of work", is no longer sufficient for a person to live. People are compelled by the rapid accumulation of knowledge to learn a variety of skills and jobs throughout their lifetimes, which means that the emphasis of education must shift from teachers passively disseminating information to learners actively seeking out and gaining it. Thus, the purpose of education is to develop new learning techniques and strategies using information and communication technology, to give students the freedom to choose what they want to learn, to promote learner autonomy, and to use the Internet as a resource for learning materials and a communication tool with others to create more realistic learning environments.

The process of teaching a foreign language must consider the current environment, including all of the opportunities and issues it presents. At the start of the new millennium, foreign language instruction must take into account the importance of information and the technology that enables widespread, global access to it. The ever-deepening effects of the digital transformation on daily life have altered society and the economy and shown that institutions and systems for education and training need to be more digitally capable. A well-designed educational software program or online lesson, like a well-written textbook, might reach students not only in a particular classroom or school but also across the state or nation. However, the teachers' discernment in selecting the resources and expertise in carrying them out play a significant role in how well the internet works to teach English.

BIBLIOGRAPHY

BATES, A. W. & POOLE, G., *Effective teaching with technology in higher education*, San Francisco: Jossey-Bass Inc., 2003; https://www.researchgate.net/publication/44831751_Effective_Teaching_with_Technology_in_Higher_Education_Foundations_for_Success

BIRIȘ, T. R.; TIRBAN, N. T.; MILANCOVICI, S. S.& POMFFYOVA, M.., Metode de predare în limbile germană, engleză și franceză , p. 41-46, „Studii se știință și cultură”; anul VI, nr. 2 (21), iunie 2010

BOWER, M. & TORRINGTON, J., *Typology of Free Web-based Learning Technologies*, in Educase Report, 2020; https://library.educause.edu/resources/2020/4/typology-of-free-web-based-learning-technologies

BRADEA, A., *Communications and reception in teaching. The age of image versus the "weight" of words*, Practice and Theory in Systems of Education, Volume 10 Number 4 2015): 349-356, 2015 (DOI 10.1515/ptse-2015-033)

CARRILLO, C. & FLORES, M.A., *COVID-19 and teacher education: a literature review of online teaching and learning practices*., in European Journal of Teacher Education; 43(4): 466-487, (DOI:10.1080/02619768.2020.1821184)

CELLARY, Wojciech., WALCZAK, Krzysztof, *Challenges for higher education in the era of widespread access to Generative AI,* Economics and Business Review, Volume 9, Issue 2, 2023: 71-100 (https://doi.org/10.18559/ebr.2023.2.743)

DYER**,** Mary, *Being a professional or practicing professionally*, European Early Childhood Education Research Journal, Volume 26, Issue 3: 347-361, 2018

FANANY, R., *Autonomous learning through online teaching*, in Research Gate, 2005, https://www.researchgate.net/publication/305327345_Autonomous_learning_through_online_teaching

LONG, Phillip, D., *Learning Space Design*, 2004; https://www.researchgate.net/publication/43516623_Learning_space_design_in_action

PETERLICEAN, A.& BERARIU; E.C.*, Reflections on the integration of social and emotional skills into university education in Humanities in the spotlight: Interdisciplinary Perspectives*, p. 139-148, Editura Presa Universitară Clujeană; ISBN 978-606-37-2724-5, 2025

SINGH, V., & THURMAN, A., *How Many Ways Can We Define Online Learning? A Systematic Literature Review of Definitions of Online Learning,* 2019, American Journal of Distance Education, 33 (4), 289-306

SCHRUM, L., *Technology professional development for teachers*, 1999, https://link.springer.com/article/10.1007/BF02299599

SCHOONENBOOM, Judith, *Using an adapted, task-level technology acceptance model to explain why instructors in higher education intend to use some learning management system tools more than others*, in Computers & Education. 71: 247-256., February 2014, (DOI: 10.1016/j.compedu.2013.09.016. ISSN 0360-1315)

WOOLFOLK HOY, Anita*, Educational Psychology*, Allyn & Bacon, London, 1994

RELATIONAL DYNAMICS AND THEIR IMPORTANCE FOR LEARNING OPPORTUNITIES IN THE TEACHING PRACTICUM

BEZIEHUNGSDYNAMIKEN UND IHRE BEDEUTUNG FÜR LERNGELEGENHEITEN IM SCHULPRAKTIKUM

Ao. Prof. Dr. Andreja RETELJ
Universität Ljubljana
Philosophische Fakultät
Abteilung für Germanistik
andreja.retelj@ff.uni-lj.si

Abstract

The teaching practicum is regarded as a key learning environment in the professionalisation process of prospective teachers. It enables the connection between theoretical knowledge and school-based experience as well as the development of a reflective teacher identity. The present study investigates how student teachers of German as a Foreign Language at the University of Ljubljana experience the practicum, which aspects they perceive as supportive or hindering for their learning, and which relationship dynamics shape their professional development. The analysis is based on 40 written reflections produced after the practicum. The findings show that appreciative, clear and dialogue-oriented relationships with mentor teachers significantly support learning processes, whereas traditional teaching practices, unclear expectations or limited didactic flexibility are experienced as obstacles.

Zusammenfassung

Das Schulpraktikum gilt als wesentliche Lernumgebung im Professionalisierungsprozess angehender Lehrkräfte. Es ermöglicht die Verbindung zwischen theoretischem Wissen und schulischer Erfahrung sowie die Entwicklung einer reflektierten Lehreridentität. Die vorliegende Untersuchung geht der Frage nach, wie angehende Lehrkräfte für Deutsch als Fremdsprache an der Universität Ljubljana das Schulpraktikum erleben, welche Aspekte sie als lernfördernd bzw. lernhemmend wahrnehmen und welche Beziehungsdynamiken ihre Professionalisierung prägen. Analysiert wurden 40 schriftliche Reflexionen, die nach dem Praktikum in den Schulen entstanden. Die Analyse macht deutlich, dass wertschätzende, klare und dialogorientierte Beziehungen zu Praktikumslehrkräften Lernprozesse wesentlich unterstützen, während traditionelle Unterrichtspraktiken, unklare Vorgaben oder geringe didaktische Flexibilität als hinderlich erlebt werden.

Keywords: *relationships; reflection; teacher education; mentoring; practicum; German as a Foreign Language;*

Schlüsselwörter: *Beziehungen; Reflexion; Lehrerausbildung; Mentorieren; Praktikum; Deutsch als Fremdsprache;*

Einleitung

Die Professionalisierung angehender Lehrkräfte gilt als komplexer Entwicklungsprozess, der sich im Spannungsfeld von Wissen, Erfahrung und Reflexion vollzieht (BEIJAARD et al., 2000). In der Forschung zur Lehrerbildung besteht weitgehender

Konsens darüber, dass Professionalisierung nicht als einmaliger Erwerb von Wissen, sondern als fortlaufender Prozess verstanden werden muss, in dem Lehrpersonen ihr Wissen in konkreten Handlungssituationen anwenden, überprüfen und erweitern (BAUMERT & KUNTER, 2006). Im Mittelpunkt der universitären Lehrerbildung steht die Aufgabe, theoretisch erworbenes Wissen in praktischen Handlungssituationen anzuwenden und zu reflektieren. Besonders während des Praktikums werden Studierende mit Spannungen zwischen theoretischen Konzepten und der konkreten schulischen Wirklichkeit konfrontiert – ein Phänomen, das als „Praxisschock" (HASCHER, 2006, S. 93) oder „Theory–Practice Gap" (KORTHAGEN, 2010) beschrieben wird. Diese Spannungen sind jedoch nicht bloß Defizite, sondern bilden Ausgangspunkte für professionelles Lernen, denn sie regen Reflexion an und ermöglichen die Transformation von Wissen in situatives Können.

Die vorliegende Untersuchung geht der Frage nach, wie Studierende ihre pädagogische Praxis im Fach Deutsch als Fremdsprache erleben, welche Erfahrungen sie als lernwirksam beschreiben und welche Rolle Reflexion, Mentorieren und Beziehungsdynamiken in diesem Prozess spielen. Das Ziel ist es, den Beitrag der Praxisphase zur Entwicklung professioneller Handlungskompetenz und Lehreridentität empirisch zu beleuchten und daraus Implikationen für die Gestaltung der Lehrerbildung abzuleiten.

1. Professionalisierungsprozesse im Schulpraktikum

Professionalisierung beschreibt den Prozess, in dem Lehrkräfte ihr Wissen, Können, ihre Einstellungen und ihr berufliches Selbstverständnis im Spannungsfeld konkreter beruflicher Anforderungen entwickeln und erweitern (BEIJAARD et al., 2004). Nach Baumert und Kunter (2006, S. 482) umfasst professionelle Kompetenz verschiedene Komponenten: pädagogisches, fachliches, fachdidaktisches, organisatorisches und beratungsbezogenes Wissen. Darüber hinaus tragen Überzeugungen, Werthaltungen, Motivation und Selbstregulation wesentlich dazu bei, komplexe Unterrichtssituationen erfolgreich zu bewältigen.

Diese Komponenten befähigen Lehrkräfte dazu, situationsangemessen zu handeln und pädagogische Entscheidungen reflektiert zu treffen. Theoretisches Wissen allein genügt dabei nicht; entscheidend ist die Fähigkeit, dieses Wissen flexibel in konkreten Situationen anzuwenden (SCHÖN, 1983).

Professionalisierung ist ein vielschichtiger Prozess, der kognitive, methodische, identitätsbezogene und emotionale Komponenten miteinander verbindet. Lehrkräfte konstruieren ihre berufliche Identität in einem kontinuierlichen Aushandlungsprozess mit Kollegen und Kolleginnen, Lernenden sowie institutionellen Erwartungen (KELCHTERMANS, 2009). Emotionen wie Anerkennung, Unsicherheit oder Erfolg sind dabei keine Randerscheinungen, sondern Triebkräfte professioneller Entwicklung.

Für Studierende bedeutet das Praktikum eine besonders intensive Phase der Identitätsbildung. Sie erleben sich erstmals in der Rolle der Lehrkräfte, müssen Verantwortung übernehmen und gestalten Beziehungen. Beziehungen zu Praktikumslehrkräften spielen in diesem Prozess eine Schlüsselrolle (BRAUN et al., 2022; KIEL et al., 2022. Die Reflexion über die eigene Lehreridentität unterstützt angehende Lehrkräfte dabei, persönliche Überzeugungen und institutionelle Anforderungen in Einklang zu bringen und ein kohärentes berufliches Selbstverständnis zu entwickeln.

Die Verbindung von Theorie und Praxis stellt eine wichtige Herausforderung der Lehrerbildung dar. Shulman (1987) betont, dass die Aufgabe der Lehrerbildung darin besteht, aus Wissen über Unterricht ein Wissen im Unterricht zu entwickeln. Dieses „*Pedagogical Content Knowledge" (PCK)* vereint Fachwissen, fachdidaktisches Wissen und Wissen über Lernprozesse. Es geht also darum, was man unterrichtet und wie man es so vermittelt, dass

Lernende den Inhalt verstehen. Korthagen (2004) beschreibt Lernen als einen zyklischen Prozess, in dem Erfahrung, Reflexion, Theorie und Anwendung kontinuierlich ineinandergreifen. Durch die bewusste Reflexion eigener Erfahrungen entsteht theoretisches Verständnis, das wiederum neues Handeln ermöglicht. In diesem Sinne versteht sich das Praktikum als Brücke zwischen Theorie und Praxis und eröffnet Raum für die Entwicklung professioneller Selbstständigkeit sowie einer kohärenten Lehreridentität, in der Wissen, Werte und Handeln in Einklang gebracht werden. Entscheidend für Lerngewinne sind eine klare Struktur und eine gute Begleitung der Praxiserfahrungen – im Gegensatz zum verbreiteten „Mythos Praktikum“ (HASCHER, 2012).

Die Reflexion ist in der Professionalisierungsforschung als wesentliche Voraussetzung für die Entwicklung professionellen Lehrerhandelns verstanden (KORTHAGEN, 1985, 2004, 2010; Schön, 1983). Sie dient dazu, eigene Erfahrungen mit theoretischem Wissen zu verknüpfen, verborgene Deutungsmuster des Handelns offenzulegen und alternative Sichtweisen zu eröffnen. Da schulische Praxis durch hohe Komplexität, Dynamik und Unvorhersehbarkeit gekennzeichnet ist, reicht reines Erfahrungswissen nicht aus. Es bedarf einer gezielten und systematischen Auseinandersetzung mit dem eigenen Handeln (Röhrig, 2022). Im Sinne von Kelchtermans (2009) umfasst Reflexion dabei mehr als das kognitive Nachdenken über Unterrichtssituationen. Sie schließt auch die biografische, emotionale und moralische Dimension des Lehrerhandelns ein. Lehrkräfte agieren nicht nur als Fachpersonen, sondern als ganze Personen, deren berufliches Selbstverständnis in engem Zusammenhang mit ihren Erfahrungen, Werthaltungen und der unvermeidlichen Verwundbarkeit des Lehrerberufs steht. Reflexion ermöglicht es, diese persönlichen und relationalen Dimensionen sichtbar zu machen, Unsicherheiten zu bearbeiten und die eigene professionelle Identität weiterzuentwickeln. Die Lehrerbildung ist daher gefordert, Reflexionsräume zu gestalten, in denen angehende Lehrkräfte ihr Selbstverständnis als Lehrperson erkunden und im Dialog mit anderen Perspektiven ein reflektiertes und verantwortungsbewusstes Professionsbewusstsein aufbauen können.

2. Untersuchung

2.1. Untersuchungsfragen und Zielsetzung

Die Studie untersucht, wie angehende DaF-Lehrkräfte an der Universität Ljubljana ihr Praktikum erleben und deuten. Im Mittelpunkt stehen drei Leitfragen:

- Wie nehmen die Studierenden die Beziehungen zu ihren Mentorinnen und Mentoren, zu Kolleginnen und Kollegen sowie zu den Lernenden während des Praktikums wahr?
- Welche Aspekte des Praktikums und der Praktikumslehrkräfte erleben die Studierenden als besonders förderlich für ihre professionelle Entwicklung, und in welchen Bereichen sehen sie Verbesserungsbedarf?
- Wie bewerten Studierende den Umfang und die Arbeitsbelastung des Schulpraktikums im Hinblick auf ihren Lerngewinn?

2.2. Untersuchungsdesign

Die Studie wurde im Rahmen des Projekts *Reflexion als Indikator für die Entwicklung von Lehrerkompetenzen in der Fremdsprachenlehrerausbildung* durchgeführt. Das Projekt zielt darauf ab, Reflexionsprozesse in der Lehrerbildung systematisch zu erfassen und empirisch zu fundieren. Die vorliegende Teilstudie trägt dazu bei, indem sie die Perspektive

der Studierenden in der Praxisphase analysiert und daraus Rückschlüsse für die curriculare Weiterentwicklung zieht.

Die Datengrundlage bilden 40 schriftliche Reflexionen von Studierenden des Masterstudiengangs, die das Schulpraktikum zwischen 2022 und 2025 an verschiedenen slowenischen Schulen absolvierten. Die Dauer des Praktikums betrug drei bis fünf Wochen. Die Texte wurden im Anschluss an das Praktikum verfasst. Es handelt sich um frei formulierte Reflexionen ohne vorgegebenes Raster. Die Studierenden befanden sich im letzten Semester ihres Masterstudiums und hatten zuvor didaktische Lehrveranstaltungen besucht; für die Mehrheit stellte das Praktikum jedoch die erste praktische Unterrichtserfahrung dar.

2.3. Datenauswertung

Die Auswertung erfolgte mittels der qualitativen Inhaltsanalyse (MAYRING, 2000). Den Ausgangspunkt bildeten deduktive Kategorien, die an etablierte Kompetenzmodelle angelehnt waren (BAUMERT & KUNTER, 2006; KORTHAGEN, 2004; KELCHTERMANS, 2009).

Der Analyseprozess umfasste folgende Schritte:

- Materialaufbereitung: Anonymisierung, Zusammenstellung des Korpus.
- Erstlektüre: Erfassen der Hauptaussagen
- Kategorisierung: Beziehungen, Arbeitsaufwand und Organisation, Lerngewinne, Herausforderungen und Belastungen
- Kodierung: Zuordnung relevanter Textstellen zu den Kategorien
- Interpretation: Deutung der Ergebnisse im theoretischen und kontextuellen Rahmen.

3. Ergebnisse

Die Analyse der 40 Reflexionen zeigt, dass die pädagogische Praxisphase von den Studierenden als eine intensive Lern- und Entwicklungszeit erlebt wird. Folgende Themenfelder konnten aus dem Material rekonstruiert werden: (1) Beziehungen als wesentliches Lernfeld, (2) Arbeitsaufwand und Organisation, (3) Lerngewinne und Verbesserungspotenzial. Zur Veranschaulichung wurden ausgewählte Zitate aus dem Korpus herangezogen.

3.1. Beziehungen als wesentliches Lernfeld

Zwischenmenschliche Beziehungen werden von nahezu allen Studierenden als entscheidender Faktor für das Gelingen des Praktikums beschrieben.

- **Beziehungen zu Praktikumslehrkräften:**

Insbesondere die Beziehung zu den Praktikumslehrkräften wird überwiegend als vertrauensvoll, respektvoll und unterstützend charakterisiert. Die Mentorinnen und Mentoren schaffen Lernräume, in denen Feedback, Ermutigung und Reflexion systematisch integriert sind, was zahlreiche Aussagen der Studierenden belegen.

> *„Über beide meine Mentorinnen kann ich Ihnen nur das Beste sagen. Sie waren wirklich sehr hilfreich und verständnisvoll und wir haben miteinander in höchstem Maße gut und produktiv mitgearbeitet.“ (Reflexion 26)*

„Ich möchte noch die Auswahl der Mentoren loben: die beiden Mentorinnen /Namen/ waren wirklich professionell, hilfsbereit, freundlich, anpassungsfähig, offen und sagten immer ehrlich, was gut war und was nicht." (Reflexion 22)
„Nach jeder Lehrprobe folgte ein kleines Gespräch mit meiner Mentorin … Sie fragte mich zuerst, was ich denke, was ich gut gemacht habe, und erst dann äußerte sie ihre Meinung. Ich finde das toll, denn so habe ich extrem viel gelernt." (Reflexion 5)
„Auch meine Mentorin war für mich immer da, gab mir Ratschläge und korrigierte mich, wenn
nötig." (Reflexion 30)
„Meine Mentoren haben mir dabei noch immer viel freien Raum gegeben, so konnte ich noch meine eigenen Aufgaben, Übungen und Spiele verwenden und Fantasie und Kreativität zeigen." (Reflexion 20)

Gleichzeitig thematisieren einige Studierende auch kritische oder distanzierte Erfahrungen, wie mangelnde Kommunikation oder traditionelle Unterrichtsformen. Solche Aussagen verweisen darauf, dass das Mentorieren nicht immer als dialogischer Prozess erlebt wird und dass die Qualität der Begleitung von individuellen Haltungen und Arbeitsstilen abhängt.

„Meine Mentorin aus dem Gymnasium hat meine Fragen wirklich nur kurz beantwortet, mit ein oder zwei Wörtern. Auch das eine Mal, wenn ich Hilfe gebraucht habe, hatte ich so ein Gefühl, ob sie nicht da wäre." (Reflexion 35)
„Leider hat sich meine Mentorin am Gymnasium mit diesen Fragen nicht auseinandergesetzt … Ihr Unterricht war ehrlich gesagt ein bisschen langweilig, sie hat immer Grammatik- und Übersetzungsübungen gemacht." (Reflexion 3)
„Meine Mentorin ist auch Klassenlehrerin und ich sah wieviel Arbeit das bedeutet. Die Probleme der Schüler, die nicht mit dem Unterricht verbunden sind, alle Papiere, die sie zusammenstellen muss und all die Ausflüge mit den Schülern, zusätzliche Aktivitäten der Schule, bei deren alle Lehrer mitmachen, machen diese Arbeit interessant und anstrengend, aber vor allem auch sehr verantwortlich." (Reflexion 7)

Einige Studierende heben hervor, dass sie sich von erfahrenen Lehrkräften inspiriert fühlten:

„Besonders fasziniert hat mich mit welcher Ruhe meine Mentorin mit den Schülern umgegangen ist. Auch in kritischen Situationen blieb sie stets ruhig und konzentriert. Dies ist eine Eigenschaft, die man, meiner Meinung nach, als Lehrer auf jeden Fall besitzen soll." (Reflexion 3)

Solche Praktikumserfahrungen tragen maßgeblich dazu bei, dass Studierende Selbstvertrauen und Reflexionsfähigkeit aufbauen. Praktikumslehrkräfte treten im Prozess der Professionalisierung als Gesprächspartner und authentische Rollenbilder auf, indem sie Studierende zum Nachdenken über ihr Handeln anregen und alternative Perspektiven eröffnen.

- **Beziehungen zu anderen Lehrkräften**

Auch der Kontakt zu anderen Lehrkräften wird von den Studierenden als positiv erlebt. Kollegiale Gespräche, Hospitationen und der Erfahrungsaustausch ermöglichen praxisnahe Einblicke und unterstützen die soziale Integration in das Berufsfeld. Die Schule wird dabei als kooperatives Lernumfeld erfahren, das gemeinsames Lernen und kollektive Verantwortung fördert.

„Ich verbrachte die Zeit auch mit den Lehrern in der Lehrerkammer. Ich stellte am Ende fest, dass das Lehren der kleinste und entspannendste Teil ihrer Arbeit ist." (Reflexion 7)
„Besonders nützlich fand ich die Gespräche mit Lehrern und anderen Angestellten an den Schulen, die ihre langjährigen Erfahrungen mit mir teilen konnten." (Reflexion 8)

Solshe Begegnungen werden als wichtige Lerngelegenheiten erlebt, bei denen die Studierenden einen Einblick in den Berufsalltag, in administrative Aufgaben und in außerunterrichtliche Verpflichtungen erhalten. Es finden sich aber auch kritische Stimmen, die auf Zurückhaltung oder Distanz hinweisen. Solche Beobachtungen bleiben jedoch vereinzelt.

- **Beziehungen zu Lernenden**

Besonders prägend sind die Erfahrungen im Umgang mit den Lernenden. Die Studierenden zeigen dabei ein hohes Maß an Reflexionsfähigkeit und Bewusstsein für die Bedeutung einer positiven, respektvollen und motivierenden Lehrer-Schüler-Beziehung. Viele Studierende beschreiben die Beziehung zu den Schülern als emotional intensiv und identitätsstiftend. Erfolgreiche Interaktionen basieren aus Sicht der Studierenden auf Empathie, Klarheit, Respekt und Authentizität. Schwierigkeiten mit Disziplin oder Motivation werden zunehmend als Teil des Lernprozesses interpretiert, was auf wachsende Professionalität hinweist. Viele berichten, dass ihnen der Kontakt zu den Lernende Freude, Motivation und Selbstvertrauen gegeben hat.

„Aufgrund meiner Freude am Umgang mit Kindern und Grundschülern habe ich im Unterricht eine entspannte und positive Atmosphäre geschaffen." (Reflexion 1)
„Ich fühlte, dass ich mich mit den Gymnasiasten gut verstand und dass die Atmosphäre sehr angenehm war." (Reflexion 2)
„Ich muss gestehen, dass ich wenigstens dreimal fast die Tränen in den Augen hatte – als die Schüler mich zum ersten Mal 'Herr Lehrer' nannten oder mich später auf der Straße wiedererkannten." (Reflexion 5)

Die Studierenden erkennen, dass gegenseitiger Respekt, Empathie und authentisches Interesse an den Lernenden die Grundlage für erfolgreiches Lernen bilden. Viele betonen die Wichtigkeit von Motivation, spielerischen Elementen und individueller Zuwendung.

„Ich habe versucht, mit verschiedenen Methoden das Interesse im Unterricht zu behalten." (Reflexion 1)
„. Ich war überrascht, dass selbst die älteren SchülerInnen gut auf diese Aktivitäten reagierten und gerne mitmachten, was zeigt, dass sie noch Kinder und sehr verspielt sind. Bei den didaktischen Spielen, zumindest in der Grundschule, hatte ich manchmal das Gefühl, dass jeder Moment außer Kontrolle geraten könnte, weil die Schüler sich sehr in das Spiel vertieften und ziemlich lebhaft wurden." (Reflexion 8)

Zugleich zeigen sich auch kritische Beobachtungen und Herausforderungen im Umgang mit Heterogenität, Disziplin und Motivation.

„Vor allem waren die Schüler in der 1. Klasse der Fachrichtung /Name/ am Anfang der Stunde sehr passiv, denn Viele hatten keine Hausaufgabe gemacht, einige Schüler wollten auf meine Fragen nicht antworten und im Unterricht nicht mitmachen etc. Deshalb habe ich das Verhalten einiger Lernenden sehr persönlich genommen und mich ein paar Momente unwohl gefühlt, was auch meine Mentorin bemerkt hat." (Reflexion 1)

„Das größte Problem war die Disziplin. Die Mehrheit der Schüler in den Klassen, die ich am Gymnasium /Name/ beobachtete und unterrichtete, hatte für dieses Schulfach wenig Interesse. Sie plauderten und beschäftigten sich mit anderen Sachen während der Lehrveranstaltung.“ Reflexion 19)
„Die erste Herausforderung, mit der ich mich befasste, war die Disziplin in der Klasse. Am Anfang hatte ich damit viele Probleme, mit der Zeit aber, als ich auch in der Ausführung der Stunde souveräner war, fiel es mir leichter, Ruhe in der Klasse zu schaffen und die Aufmerksamkeit der Schüler zu gewinnen. Am Anfang sprach ich zu still und ich war nicht streng genug.“ (Reflexion 7)

Viele Studierende zeigen eine reflektierte pädagogische Haltung. Sie versuchen, Lernende individuell wahrzunehmen, ihr Verhalten nicht persönlich zu nehmen und Strategien für Motivation und Klassenführung zu entwickeln. Dabei entsteht zunehmend ein Bewusstsein für die Balance zwischen Nähe und Autorität.

„Ich wollte Autorität haben, aber mich auch mit den Schülern anfreunden. Die perfekte Linie zwischen beiden Extremen ist schwer zu finden.“ (Reflexion 12)

3.2. Arbeitsaufwand und Organisation

In den Reflexionen äußern sich die Studierenden ausführlich über den zeitlichen Umfang, die Organisation und den Arbeitsaufwand des pädagogischen Praktikums. Viele betonen, dass sie den Umfang der Vorbereitungen und den täglichen Arbeitsrhythmus zunächst unterschätzt haben.

„Ich dachte jedes Mal, dass ich auf der Stunde 100 Prozent vorbereitet bin, aber es gab fast immer etwas, woran ich nicht gedacht habe. Die Vorbereitungen waren sehr anstrengend und ermüdend.“ (Reflexion 10)
„Ich war mir darüber im Klaren, dass eine gute Vorbereitung Gold wert ist, aber ich habe nun gemerkt, dass Einiges einfach nur überflüssig und reine Zeitverschwendung ist.“ (Reflexion 4)
„Das Schreiben der Unterrichtsentwürfe nimmt viel Zeit, aber nach bestimmter Zeit bekommt man es in den Griff.“ (Reflexion 6)

Die Studierenden beschreiben, dass sie insbesondere zu Beginn des Praktikums für die Unterrichtsplanung oft mehrere Stunden oder ganze Tage benötigten . Viele berichten, dass der zeitliche Aufwand mit wachsender Erfahrung abnahm.

„Für den ersten Unterrichtsentwurf verbraucht man fast den ganzen Tag oder noch mehr, die Zeit wird aber mit dem Verlauf des Praktikums immer kürzer.“ (Reflexion 12)

Mehrere Studierende erwähnen, dass sie viele Stunden außerhalb des Unterrichts für Materialerstellung, Recherchen, PowerPoint-Präsentationen und Unterrichtsreflexionen investierten.

„Sehr viel Material habe ich selber gemacht – Bilder, Arbeitsblätter, Flashcards ... Ich saß oft bis spät in die Nacht, aber das Ergebnis war es wert.“ (Reflexion 11)
„Ich habe viel mehr Zeit in die Planung und Vorbereitung investiert, besonders in der Grundschule, wo es kein Lehrbuch gab.“ (Reflexion 8)

Häufig wird auch hervorgehoben, dass das Praktikum eine hohe Arbeitsbelastung durch parallele Verpflichtungen (Universität, Arbeit, Anfahrt) bedeutet.

„Schon die Organisierung selbst nahm mir viel Zeit, denn ich musste sowohl die Vorlesungen und Seminare an der Uni, als auch meine Arbeit an der Rezeption zeitlich anordnen." (Reflexion 2)

Die Dauer des Praktikums – meist etwa fünf Wochen mit Hospitationen und Unterrichtseinheiten – wird als angemessen, aber zu kurz für tiefere Einblicke empfunden.

„Die Beobachtung half mir, einen kleinen Einblick in die Schüler zu bekommen, aber um die Dynamik und die Einstellungen in der Klasse vollständig zu verstehen, hätte ich mehrere Stunden in derselben Klasse verbringen müssen, was während eines (kurzen) Praktikums nicht möglich ist. (Reflexion 8)
„Das Praktikum ist leider schon vorbei. Ein bekanntes Sprichwort sagt: was schön ist, vergeht schnell. Ich habe mir vor dem Anfang des Praktikums nie vorgestellt, dass ich es so sehr genießen werde. Nach zwei Jahren Theorie und Didaktik haben wir endlich die Möglichkeit bekommen, sie auch in der Praxis auszuprobieren." (Reflexion 22)
„Ich hatte das Glück, beides in diesen fünf Wochen des Praktikums zu erleben und außerdem auch das Glück beides relativ gut gemeistert zu haben, sodass ich mit einem positiven Erlebnis noch einmal in eine Klasse gehen werde." (Reflexion 9)

Trotz der hohen Arbeitsbelastung überwiegt in fast allen Reflexionen eine positive Bewertung des Zeitaufwands. Die Studierenden empfinden die intensive Auseinandersetzung mit Unterricht, Planung und Reflexion als zentralen Bestandteil ihrer Professionalisierung.

3.3. Lerngewinne und Verbesserungspotenzial der Praxisphase

- **Positive Aspekte der Praxisphase**

In den Reflexionen heben die Studierenden zahlreiche Vorteile und positive Wirkungen der Praxisphase hervor. Das Praktikum wird als ein Schlüsselereignis in der DaF-Lehrerausbildung wahrgenommen, das theoretisches Wissen mit realer Unterrichtserfahrung verbindet und den Blick auf den Lehrerberuf nachhaltig verändert. Ein wichtiger Vorteil ist die Möglichkeit, Theorie und Praxis zu verknüpfen:

„Ich war schon vor dem Beginn des Praktikums der Überzeugung, dass praktische Erfahrungen für den pädagogischen Werdegang von zentraler Bedeutung sind. Meine Erwartungen sind vollkommen in Erfüllung gegangen." (Reflexion 1)
„Das Praktikum war meiner Meinung nach die schönste Erfahrung im Laufe des ganzen Studiums. Vom ersten bis zum letzten Auftritt habe ich mein Fortschritt beobachtet: ich bin mithilfe des Praktikums eine selbstbewusstere Person geworden und auch mein Deutsch hat sich verbessert." (Reflexion 22)
„Die Planung von Stunden, Gestaltung von Materialien und Strukturierung des Unterrichts war eine lehrreiche Erfahrung, bei der ich das während meines Studiums erworbene Wissen in die Praxis umsetzen konnte." (Reflexion 8)

Viele Studierende betonen, dass sie während des Praktikums Selbstvertrauen, Routine und didaktische Sicherheit gewonnen haben:

„Mit jedem nächsten Unterrichtsentwurf ging es mir leichter." (Reflexion 2)
„All diese Situationen haben, um ehrlich zu sein, meine schon sowieso vorhandene Nervosität nur noch verschlimmert, aber ich musste mich zum Glück immer sehr schnell und eigentlich spontan entscheiden, welchen Teil der zuvor genau geplanten und einstudierten Unterrichtsstunde ich auslassen werde, um hinsichtlich der Zeit noch immer einen effektiven Unterrichtsverlauf für die Schüler zu gewährleisten." (Reflexion 9)

Als besonders wertvoll wird auch die persönliche und emotionale Entwicklung empfunden. Die Studierenden beschreiben, wie sie über sich selbst, ihre Stärken und Grenzen reflektieren und ein realistischeres Selbstbild entwickeln:

„Bei diesen Stunden konnte ich meiner Kreativität wirklich freien Lauf lassen und habe einige Materialien entwickelt, was ich ziemlich genossen habe." (Reflexion 9)
„Für die Zukunft glaube ich, dass ich noch an meiner Sammlung der Aktivitäten, besonders für die Festigung des Wortschatzes, arbeiten soll. Mir fehlt auch noch an Methoden, wie mit problematischen SchülerInnen umzugehen und meine Autorität schnell wiederherzustellen." (Reflexion 15)
„Flexibilität war eine weitere Schlüsselkompetenz, die ich weiter entwickeln konnte." (Reflexion 27)

Viele berichten, dass das Praktikum ihre Berufsmotivation gestärkt und ihre Entscheidung für den Lehrerberuf bestätigt hat. Zugleich erhielten sie einen authentischen Einblick in den Schulalltag und in die vielfältigen Anforderungen des Lehrerberufs.

„Das Praktikum hat mir gezeigt, dass der Lehrerberuf anspruchsvoll, aber auch erfüllend ist. Man sieht, wie viel Arbeit hinter jeder Stunde steckt." (Reflexion 1)
„Das Praktikum hat mich sowohl beruflich als auch persönlich bereichert und mein Verständnis für den Lehrerberuf vertieft. Es hat mich gut auf zukünftige pädagogische Herausforderungen vorbereitet." (Reflexion 31)
„Das Praktikum und die gemachten Erfahrungen machten mir ein Bild davon, dass der Lehrerberuf einerseits ein anspruchsvoller Beruf ist, der vielseitige Kompetenz fordert, andererseits macht er aber Spaß und bietet Zufriedenheit. (Reflexion 1)
„Diese Zeit hat nicht nur meine pädagogischen Fähigkeiten gestärkt, sondern auch meine Motivation für das Unterrichten vertieft. Ich habe einen besseren Einblick in die Vielfältigkeit des Lehrerberufs bekommen und freue mich darauf, dieses Wissen in meiner zukünftigen Arbeit umzusetzen." (Reflexion 27)

- **Negative Aspekte der Praxisphase**

In den Reflexionen werden neben den zahlreichen Vorteilen auch verschiedene Schwierigkeiten und Schwächen des Praktikums angesprochen. Diese beziehen sich vor allem auf organisatorische, zeitliche und strukturelle Aspekte sowie auf emotionale Belastungen und begrenzte Unterstützungsmöglichkeiten. Mehrere Studierende äußern, dass sie sich zeitlich überfordert fühlten – sowohl durch die Vorbereitung als auch durch die Kombination von Studium, Arbeit und Praktikum.

„Schon die Organisierung selbst nahm mir viel Zeit, denn ich musste sowohl die Vorlesungen an der Uni als auch meine Arbeit zeitlich anordnen." (Reflexion 2)
„Die Vorbereitungen waren sehr anstrengend und ermüdend. Trotzdem habe ich viel daraus gelernt. (Reflexion 10)

Als eine weitere Schwierigkeit wird die Diskrepanz zwischen Theorie und Praxis beschrieben. Viele Studierende merken, dass die an der Universität gelernten Konzepte nur teilweise im realen Unterricht anwendbar sind oder dass Lehrkräfte sehr traditionell unterrichten, was im Widerspruch zu den methodisch-didaktischen Prinzipien des modernen Fremdsprachenunterrichts steht.

„Ich plante den Unterrichtsverlauf zu Hause gut und sehr gründlich durch, aber die Realität war natürlich ganz anders. Die Unterrichtshospitationen halfen mir um ein Gefühl, wie es später bei mir selbst aussehen sollte, zu bekommen." (Reflexion 19)

„Ihr Unterricht war ehrlich gesagt ein bisschen langweilig, sie hat mit den Schülern immer Grammatik- und Übersetzungsübungen gemacht. Meine Mentorin geht nächstes Jahr in die Rente und deswegen kennt sie die neuen Unterrichtsmethoden nicht. Sie hat mir auch gesagt, dass sie leider mit den neunen Methoden nicht auf dem Laufenden ist.“ (Reflexion 3)

Auch die emotionale Belastung ist ein wiederkehrendes Thema – Nervosität, Unsicherheit und Selbstzweifel prägen viele erste Unterrichtserfahrungen.

„Ich hatte nämlich nicht so große Angst davor, dass ich zu wenig Zeit hätte, sondern viel mehr, dass mir zu viel Zeit übrigbleiben würde. Aus diesem Grund habe ich mir immer zusätzliche Aufgaben vorbereitet, die in einigen Stunden durchgeführt wurden, in einigen doch nicht. Am wichtigsten war mir gewesen, dass die Ziele erreicht wurden.“ (Reflexion 33)
„Einige Schüler wollten auf meine Fragen nicht antworten und im Unterricht nicht mitmachen. Das habe ich anfangs sehr persönlich genommen.“ (Reflexion 1)
„Einerseits war ich am Anfang ein bisschen konfus und unsicher, aber dank meiner Mentorinnen, habe ich diese Phase schnell durchlaufen, andererseits aber bekam ich die ersten Erfahrungen und konnte diese Erfahrungen bei Studienfächern gut ausnutzen.“ (Reflexion 34)

Trotz dieser Schwierigkeiten betrachten die Studierenden die negativen Erfahrungen meist als Teil des Lernprozesses. Viele betonen, dass sie gerade durch Unsicherheiten und Herausforderungen wichtige Kompetenzen wie Geduld, Flexibilität und Belastbarkeit erworben haben.

4. Diskussion

Die Ergebnisse der Analyse zeigen, dass das Schulpraktikum von den Studierenden insgesamt als ein zentraler, identitätsstiftender Bestandteil der Lehrerausbildung wahrgenommen wird. Beziehungen zu Mentorinnen und Mentoren, Kollegen und Kolleginnen sowie zu Lernenden sind ein wesentlicher Faktor der Lern- und Entwicklungserfahrungen und bilden das soziale Fundament professioneller Entwicklung (KELCHTERMANS, 2009). Die Ergebnisse unterstreichen, dass Studierende insbesondere dann professionelle Handlungskompetenz entwickeln, wenn sie konstruktives Feedback, gezielte Fragen und Raum zur Selbstreflexion erhalten und sich dadurch zu reflektiven Praktikern entwickeln (SCHÖN, 1983).

In den Reflexionen lassen sich mehrere lernförderliche Aspekte identifizieren. Besonders bedeutsam sind die dialogischen Elemente der Zusammenarbeit. Die Studierenden profitieren von strukturierten Reflexionsgesprächen, in denen sie ihre eigenen Beobachtungen selbst formulieren und anschließend gezieltes und konstruktives Feedback erhalten. Praktikumslehrkräfte dienen als professionelles Vorbild, indem sie durch ihr Unterrichthandeln, ihre Klassenführung und ihren Umgang mit herausfordernden Situationen konkrete Vorstellungen davon vermitteln, wie professionelles Lehrerhandeln in der Praxis aussehen kann. Ein weiterer lernförderlicher Aspekt ist der Freiraum, z.B. bei der Auswahl von Themen, Methoden, Medien und Sozialformen. Dadurch erweitern Studierende ihr Methodenrepertoire und erleben, dass ihre fachliche Expertise erst genommen wird. Als besonders hilfreich wird zudem die gemeinsame Analyse weniger gelungenen Stunden erwähnt, bei der Studierende aus eigenen Fehlern lernen und sich gleichzeitig emotional unterstützt fühlen. Befunde, die auch andere Studien bestätigen (BRAUN et al., 2022; KIEL et al., 2022; LAH, 2015).

Gleichzeitig zeigen die Reflexionen, dass Beziehungen zu Praktikumslehrkräften auch Lernhindernisse enthalten können. Herausforderungen entstehen vor allem dort, wo Unterrichtsstile stark traditionell geprägt sind und Studierende nur wenige innovative Elemente beobachten können. Problematisch sind zudem unklare oder zu spät kommunizierte Vorgaben, die zu Verunsicherungen führt, was auch andere Studien belegen (WENZ & CRAMER, 2019). Lernhemmend wirken auch einige strukturellen Faktoren, wie Lehrplan- oder Prüfungsdruck, die das Handeln der Praktikumslehrkräfte stark beeinflussen.

Neben den Beziehungen zu den Praktikumslehrkräften erweisen sich auch die Kontakte zu anderen Lehrkräften und zu den Lernenden selbst als bedeutsame Beziehungserfahrungen, die den Professionalisierungsprozess prägen. Vor allem die Beziehung zu den Lernenden stellt für viele Studierende den emotional intensivsten Teil des Praktikums dar. Positive Interaktionen stärken Motivation und Selbstwirksamkeit, während negative Erfahrungen zumindest zu Beginn des Praktikums oft als persönliches Scheitern wahrgenommen werden.

Hinsichtlich der zeitlichen und organisatorischen Rahmenbedingungen wird das Praktikum als intensiv, arbeitsreich und zugleich hochgradig lernwirksam beschrieben. Der Aufwand für Unterrichtsvorbereitung, Materialgestaltung und Nachbereitung geht weit über die reine Unterrichtszeit hinaus. Viele Studierende entwickeln in dieser Phase ein realistisches Verständnis der Lehrerarbeit und erkennen Effizienz und Flexibilität als wichtige berufliche Kompetenzen. Die Dauer des Praktikums wird als sinnvoller Einstieg bewertet, jedoch häufig als zu kurz empfunden, um die Komplexität schulischer Prozesse in ihrer ganzen Tiefe zu erfassen.

Die emotionale Dimension der Lehrerbildung wird in den Reflexionen besonders deutlich. Gefühle von Unsicherheit, Freude, Frustration oder Stolz begleiten die Studierenden in allen Phasen des Praktikums. Durch die bewusste Reflexion emotionaler Erfahrungen gelingt es Studierenden, ihre pädagogische Identität zu formen. Sie lernen, Verantwortung zu übernehmen, ihre Rolle zu definieren und berufliche Selbstwirksamkeit zu erleben.

Die Studierenden betrachten das Schulpraktikum insgesamt als einen der wertvollsten Bestandteile der Ausbildung. Es ermöglicht authentische Einblicke in schulische Realitäten, stärkt fachliche und persönliche Kompetenzen und fördert die Entwicklung einer reflektierten, selbstbewussten Lehreridentität. Trotz der hohen Arbeitsbelastung überwiegt die Einsicht, dass das Praktikum eine unverzichtbare Lern- und Entwicklungschance darstellt, in der theoretisches Wissen in konkretes pädagogisches Handeln überführt wird. Diese Ergebnisse stehen teilweise im Widerspruch zu anderen Studien (HASCHER, 2006, 2012), was möglicherweise auf die strukturierte Begleitung und ein unterstützendes Mentorieren zurückzuführen ist. Auch Horstendahl und Herrmann (2001) heben die Bedeutung der Kompetenzen der Praktikumslehrkräfte hervor.

Gleichzeitig wird auch von verschiedenen Schwächen und Belastungen des Praktikums berichtet: der hohe Zeitaufwand, die kurze Dauer der Hospitationen, begrenzte Erfahrungsmöglichkeiten in realen Unterrichtssituationen, gelegentlich unzureichende Betreuung sowie emotionale Überforderung in der Anfangsphase. Diese Herausforderungen werden jedoch nicht als Hindernisse, sondern als notwendige Bestandteile des Professionalisierungsprozesses verstanden (KELCHTERMANS, 2009). Sie fordern die Studierenden heraus, Strategien der Selbstorganisation, Belastbarkeit und Reflexion zu entwickeln.

Die Reflexion erweist sich als zentrales Bindeglied zwischen theoretischem Wissen und praktischem Können. Die Analyse zeigt, dass Studierende durch die systematische Auseinandersetzung mit ihren Unterrichtserfahrungen ein vertieftes Verständnis pädagogischer Prozesse gewinnen, was auch in der Studie von Eisfeld, Raufelder und Hoferichter (2020) bestätigt wird. Dieser Erkenntnisprozess verläuft nicht linear, sondern bewegt sich zwischen Gefühl und Verstand, zwischen Momenten der Sicherheit und der

Verunsicherung. Entscheidend ist, dass Reflexion nicht nur als Rückschau, sondern als aktiver Prozess verstanden wird.

Schlussfolgerungen

Die vorliegende Studie zeigt, dass das Praktikum eine bedeutende und zugleich transformative Rolle im Professionalisierungsprozess angehender Lehrkräfte spielt. Es verbindet theoretisch erworbenes Wissen mit praktischen Erfahrungen, fördert emotionale und soziale Lernprozesse und unterstützt die Entwicklung einer reflektierten Lehreridentität. Zugleich wird deutlich, dass die Qualität der Lernprozesse sehr von der Gestaltung der Beziehungen im schulischen Kontext abhängt. Insbesondere gilt das für das Verhältnis zwischen Studierenden und Praktikumslehrkräften. Wertschätzende, unterstützende und dialogorientierte Beziehungen ermöglichen es Studierenden, Unsicherheiten abzubauen, Handlungskompetenz zu entwickeln und Herausforderungen als Teil professioneller Entwicklung zu begreifen.

Die Praxisphasen entfalten ihr volles Potenzial vor allem dann, wenn sie ausreichend Zeit, institutionelle Unterstützung und eine reflektive Begleitung bieten und wenn die beteiligten Personen über Beziehungskompetenzen verfügen, die professionelles Lernen ermöglichen. Die Förderung von Reflexions- und Beziehungskompetenzen sollte daher als ein wichtiges Ziel in der DaF-Lehrerausbildung fest verankert werden, da sie eine entscheidende Voraussetzung für gelingende Praxisphasen und nachhaltige Professionalisierungsprozesse darstellen.

Danksagung
Die vorliegende Untersuchung wurde im Rahmen des Projekts *„Reflexion als Indikator für die Entwicklung von Lehrerkompetenzen in der Fremdsprachenlehrerausbildung“* durchgeführt, das durch den Alma-Sodnik-Fond der Philosophischen Fakultät der Universität Ljubljana gefördert wurde. Im Rahmen des Projekts wirkten die Masterstudentinnen Ana Miladinović, Katja Meserko und Ana Avbelj aktiv am Analyseprozess mit.

BIBLIOGRAPHIE

BAUMERT, J., & KUNTER, M. (2006). Stichwort: Professionelle Kompetenz von Lehrkräften. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft 2006 9:4*, *9* (4), 469-520. https://doi.org/10.1007/S11618-006-0165-2

BEIJAARD, D., MEIJER, P. C., & VERLOOP, N. (2004). Reconsidering research on teachers' professional identity. *Teaching and Teacher Education*, *20* (2), 107-128. https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.07.001

BEIJAARD, D., VERLOOP, N., & VERMUNT, J. D. (2000). Teachers' perceptions of professional identity: an exploratory study from a personal knowledge perspective. *Teaching and Teacher Education*, *16*, 749-764.

BRAUN, A., WEISS, S., LANGENOHL, S., SCHLEGEL, C. M., & KIEL, E. (2022). „Du musst noch nicht die ganze Welt bewegen, du hast gerade erst angefangen“ –. *Zeitschrift für Bildungsforschung*, *12* (3), 497-514. https://doi.org/10.1007/s35834-022-00346-6

EISFELD, M., RAUFELDER, D., & HOFERICHTER, F. (2020). Wie sich Lehramtsstudierende in der Entwicklung ihres berufsbezogenen Selbstkonzepts und ihrer Selbstwirksamkeitserwartung in neuen reflexiven Praxisformaten von Studierenden in herkömmlichen Schulpraktika unterscheiden. *HLZ*, *3* (1), 48-66. https://doi.org/10.4119/hlz-2535

HASCHER, T. (2006). Veränderungen im Praktikum -Veränderungen durch das Praktikum. Eine empirische Untersuchung zur Wirkung von schulpraktischen Studien in der

Lehrerbildung. In C. Allemann-Ghionda & E. Terhart (Hrsg.), *Kompetenzen und Kompetenzentwicklung von Lehrerinnen und Lehrern: Bd. Beiheft 51* (S. 130-148). Beltz. https://doi.org/10.25656/01:7374

HASCHER, T. (2012). Forschung zur Bedeutung von Schul- und Unterrichtspraktika in der Lehrerinnen- und Lehrerbildung. *Beiträge zur Lehrerbildung*, *1*, 87-98. https://doi.org/10.25656/01:13805

HORSTENDAHL, M., & HERRMANN, U. (2001). *Praktika als Wege zur Berufspraxis? Zur Pragmatik von Praxiserfahrung als Lernprozess im Rahmen des Studiums und der Ausbildung von Sekundar-und Gymnasiallehrern*. *19* (1), 43-61. https://doi.org/10.25656/01:13449

KELCHTERMANS, G. (2009). Who I am in how I teach is the message: Self-understanding, vulnerability and reflection. *Teachers and Teaching: Theory and Practice*, *15* (2), 257-272. https://doi.org/10.1080/13540600902875332

KIEL, E., HUGO, J., LANGENOHL, S., SCHLEGEL, C. M., & WEIß, S. (2022). Beziehungsgestaltung zwischen Studierenden und betreuenden Lehrkräften im Praktikum. *Journal for educational research online*, *14*(2), 117-136

KORTHAGEN, F. A. J. (1985). Reflective teaching and preservice teacher education in the Netherlands. *Journal of Teacher Education*, *36* (5), 11-15. https://doi.org/10.1177/002248718503600502

KORTHAGEN, F. A. J. (2004). In search of the essence of a good teacher: Towards a more holistic approach in teacher education. *Teaching and Teacher Education*, *20* (1), 77-97. https://doi.org/10.1016/j.tate.2003.10.002

KORTHAGEN, F. A. J. (2010). The Relationship Between Theory and Practice in Teacher Education A Perennial Problem of Teacher Education. *International Encyclopaedia of Education*, *7*, 669-675

LAH, M. (2015). »Med prakso sem spoznal, da sem študij dobro izbral« - evalvacija pedagoške prakse prve generacije študentov bolonjskega študija francoščine. *Vestnik za tuje jezike*, *7* (1), 289-304. https://doi.org/10.4312/vestnik.7.289-304

MAYRING, P. (2000). Qualitative Inhaltsanalyse [28 Absätze]. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, *1* (2 Art. 20). https://www.qualitative-research.net/index.php/fqs/article/view/1089/2383

RÖHRIG, E.-D. (2022). Zum professionellen Professionsverständnis von Lehrkräften. *PFLB - PraxisForschungLehrer*innenBildung*, *4*(4), 8-16. https://doi.org/10.11576/pflb-5890

SCHÖN, D. A. (1983). *The Reflective Practitioner. How professionals think in action*. Basic Books

SHULMAN, L. (1987). Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform. *Harvard Educational Review*, *57* (1), 123

WENZ, K., & CRAMER, C. (2019). Die Mentor-Mentee-Beziehung in der schulpraktischen Lehrerbildung: Theoretische Modellierung und Operationalisierung. *ZeHf – Zeitschrift für empirische Hochschulforschung*, *3* (1–2019), 28-43. https://doi.org/10.3224/zehf.v3i1.03

EXTRINSIC AND ACHIEVEMENT MOTIVATION IN LEARNING ROMANIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: A STUDENT PERSPECTIVE

MOTIVATION EXTRINSÈQUE ET MOTIVATION D'ACCOMPLISSEMENT DANS L'APPRENTISSAGE DU ROUMAIN LANGUE ÉTRANGÈRE : PERSPECTIVE ÉTUDIANTE

MOTIVAȚIA EXTRINSECĂ ȘI MOTIVAȚIA DE REALIZARE ÎN ÎNVĂȚAREA LIMBII ROMÂNE CA LIMBĂ STRĂINĂ: PERSPECTIVA STUDENȚILOR

Ivana IVANIĆ
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Dr Zorana Đinđića 2
ivana.ivanic@ff.uns.ac.rs

Ema DURIĆ
University of Novi Sad, Faculty of Philosophy,
Novi Sad, Dr Zorana Đinđića 2
ema.duric@ff.uns.ac.rs

Abstract

This paper examines a crucial aspect of foreign language acquisition: motivation. Specifically, it explores extrinsic and achievement motivation in learning Romanian as a foreign language, based on the perspectives of students from the Faculty of Philosophy in Novi Sad. The research was conducted using a Google Forms questionnaire and revealed that these two types of motivation are not only interrelated but also essential for effective language learning. The study aims to identify the external factors that influence both the learning and teaching processes, as well as the components that drive students' motivation to achieve. As a pioneering investigation in this academic context, the research offers insights into the outcomes of Romanian language instruction in the region. Furthermore, it emphasizes the need to improve educational practices by addressing students' motivational needs and fostering supportive learning environments. The results highlight the importance of promoting external incentives while preserving learners' autonomy and personal growth. Future teaching strategies should therefore focus on enhancing teacher-student interaction, providing constructive feedback, setting clear goals, and creating opportunities for independent learning to maintain high levels of engagement and academic success.

Résumé

Cet article examine un aspect essentiel de l'acquisition des langues étrangères : la motivation. Il se concentre particulièrement sur la motivation extrinsèque et la motivation d'accomplissement dans l'apprentissage du roumain langue étrangère, à partir des perspectives des étudiants de la Faculté de philosophie de Novi Sad. L'enquête, réalisée au moyen d'un questionnaire Google Forms, a révélé que ces deux formes de motivation sont non seulement étroitement liées, mais également indispensables à un apprentissage efficace. L'objectif est d'identifier les facteurs externes influençant à la fois l'apprentissage et l'enseignement, ainsi que les éléments qui stimulent la motivation à réussir. En tant

que recherche pionnière dans ce contexte académique, l'étude fournit des données précieuses sur les résultats de l'enseignement du roumain dans la région. Les résultats soulignent l'importance de créer un environnement pédagogique qui combine des incitations extérieures avec le respect de l'autonomie et du développement personnel des apprenants. Les futures pratiques éducatives devraient ainsi privilégier l'interaction enseignant-étudiant, une rétroaction constructive, la fixation d'objectifs clairs et des possibilités d'apprentissage autonome, afin de maintenir un haut niveau d'engagement et de réussite.

Rezumat

Această lucrare analizează un aspect esențial al achiziției limbilor străine: motivația. Studiul se concentrează în mod specific pe motivația extrinsecă și motivația de realizare în învățarea limbii române ca limbă străină, din perspectiva studenților de la Facultatea de Filosofie din Novi Sad. Cercetarea a fost realizată printr-un chestionar distribuit prin Google Forms și a evidențiat faptul că aceste două forme de motivație sunt nu doar interconectate, ci și fundamentale pentru un proces eficient de învățare a limbii. Scopul principal este identificarea factorilor externi care influențează procesul de învățare și predare, precum și a elementelor care stimulează dorința de reușită. Fiind o contribuție nouă în domeniu, studiul oferă perspective relevante asupra învățării limbii române ca limbă străină. Concluziile subliniază importanța unui mediu educațional care să îmbine stimulentele externe cu păstrarea autonomiei și dezvoltarea personală a studenților. În acest sens, practicile didactice viitoare ar trebui să pună accent pe interacțiunea profesor-student, feedback-ul constructiv, stabilirea de obiective clare și încurajarea învățării autonome, pentru a menține un nivel ridicat de implicare și performanță.

Keywords: *extrinsic motivation; motivational factors; achievement motivation; Romanian language as a foreign language; students' attitudes;*

Mots-clés: *motivation extrinsèque; facteurs motivants; motivation d'accomplissement; apprentissage du roumain en tant que langue étrangère; attitudes étudiantes;*

Cuvinte-cheie: *motivație extrinsecă; factori motivaționali; motivația realizării; limba română ca limbă străină; atitudinile studenților;*

The essential inquiry that underlies all education is what drives or inspires students to learn. Within this realm of possibilities, there exist effort, determination, and aspiration; student competencies; the learning environment; and established educational objectives. The presumption that the objective alone suffices for comprehension and elucidation of learning would streamline extensive research, yet simultaneously trivialize the learning process through excessive simplification. Motivation drives every activity, but what motivates or directs the pertinent inquiry? Psychologists define motivation as a fluctuating internal process, characterized by varying intensity and direction, that activates, directs, and sustains behavior over time (SLAVIN, 2018, p. 248). Conventional methods for comprehending language are articulated through abstract principles (e.g., syntactic rules), abstract categories (e.g., nouns and verbs), and abstract, amodal, arbitrary representational units (e.g., nodes in semantic memory). Highlighting the abstract aids in the formalization and simulation of psycholinguistic theories, which can be beneficial in this specific context of motivational background for language learning and acquisition (GLENBERG, KASCHAK, 2003, p. 93).

Extensive research over decades has aimed to identify individual factors that account for varying degrees and rates of language acquisition among learners of foreign languages. One outcome of the aforementioned studies indicates that motivation is a critical factor in the decision of whether an individual will learn a foreign language (BERNAUS, 2020, p. 45; DÖRNYEI, 2001; GARDNER, 1985, 2010; SKEHAN, 1989). The teacher's role in fostering motivated learning is crucial, beginning with the establishment and sustenance of the desire

that drives students' engagement, particularly in instances where prior interest in a specific activity was absent. It is essential to render the desired activity sufficiently appealing to channel initial motivation towards sustaining student engagement (BERNARD, 1954, p. 19), while also implementing diverse strategies that prioritize student well-being to guarantee participation, self-assurance, and a readiness to learn.

Theoretical framework addressing extrinsic and achievement motivation

Kundu and Tutoo (1976) assert that motivation is a positive, dynamic, and purposeful process essential for behavior overall. It also consists of conflicts and frustrations that shape the social environment of the individual, which is a key factor for any activity or behavior (KUNDU, TUTOO, 1976, p. 120). Motivation is typically examined, from a historical standpoint, as a fundamental human impulse, an instinct, a survival drive, a catalyst for behavior, and a pursuit of pleasure, a concept articulated as early as Aristotle's hedonism. Subsequently, the writings of philosophers like Hobbes, Locke, and Bentham examine incentives and motivation as drivers for attaining pleasure and avoiding pain, or the repercussions (both positive and negative) of our actions, culminating in the principle of utility and the notion of utilitarianism (DECKERS, 2018).

Motivation is categorically divided into two types: intrinsic and extrinsic. It is essential to differentiate between amotivation and motivation. Amotivation denotes a total lack of interest and intention to engage in any action. Extrinsic motivation, in contrast to intrinsic motivation, is propelled by external incentives unrelated to the activity itself, which ultimately yield gratification. Despite being portrayed as opposites, delineating the boundaries between them is challenging, particularly within an educational framework. An alternative interpretation posits that intrinsic and extrinsic motivations are not polar opposites but rather independent possibilities for which we may qualify at any given time, albeit partially rather than wholly (WOOLFOLK, 2016, p. 472; COVINGTON, MUELLER, 2001). Extrinsic motivation originates externally, leading students to be motivated by rewards (such as grades and praise) that are not intrinsically linked to the learning process; consequently, learning and high performance become necessary for acquiring these rewards. Rewards can enhance or diminish intrinsic motivation, contingent upon their impact on a student's self-efficacy; in actuality, student motivation typically comprises a blend of extrinsic and intrinsic factors (NG, NG, 2015, p. 98).

The term achievement motivation denotes the processes that drive behavior toward attaining a specific criterion or standard, in any form, and that establish a framework for evaluating success and failure (KAPLAN, 2008, p. 13). Achievement motivation is defined as the initiation and direction of behavior pertinent to acquiring and developing competencies, directly linking the concepts of achievement and motivation (ELLIOT, SOMMET, 2023, p. 4). The examination of achievement motivation is a fundamental aspect of learning and education, as it pertains to the aspiration to excel in endeavors that necessitate effort (SCHUNK, 2012, p. 358; ELLIOT, CHURCH, 1997). This theory has been extensively researched, particularly regarding achievement motivation; however, it is evident that a singular expression of this motivation is nearly unattainable, as it varies according to the specific domain of achievement. In the educational context, the motivation levels of female students typically fluctuate based on the subject matter, instructional objectives, and other factors, indicating that achievement motivation also varies. This implies that it is inappropriate to view and interpret this concept universally across diverse situations and contexts (SCHUNK, 2012, p. 361).

The acquisition of a foreign language is a complex process wherein various elements substantially affect attention, learning, and memory. All of the aforementioned elements are concurrently affected by various factors, including genetics, natural language acquisition,

culture, and goal orientation, which pertains to motivation and achievement (BARSALOU et al., 2003, p. 69). Dörnyei (2005) asserts that, in the absence of adequate motivation, even the most talented individuals cannot attain long-term objectives, and that neither suitable curricula nor effective teaching alone can guarantee student success (DÖRNYEI, 2005, p. 65). The acquisition of a second, or, adapted in this case, foreign language, presents a distinctive scenario owing to the complex nature and significance of the language in the learner's experience. It represents an academic discipline across all educational levels, a facet of personal identity, and an essential aspect of the cultural context in which it is utilized, mirroring the languages dominant in the student's environment. Dörnyei (1994) posits that mere language proficiency represents a superficial comprehension of this phenomenon, as it encompasses the integration of the student's personality traits and cultural background, alongside cognitive factors. For this reason, an appropriate framework of motivation in this domain is anticipated to be eclectic, integrating elements from various psychological disciplines (DÖRNYEI, 1994, p. 274).

Motivation is dynamic, variable, and multifaceted; therefore, in the realm of foreign language instruction and acquisition, it necessitates specific strategies for its maintenance and cultivation. Dörnyei (2001) asserts that sustaining and fostering motivation disrupts the monotony of learning and enhances student engagement. Presenting tasks in a motivating manner entails that the teacher elucidates the purpose and utility of the task, elevate students' expectations concerning the task, and offer suitable strategies for its completion (DÖRNYEI, 2001, p. 78). Summarizing Dörnyei's findings in this domain, the following steps in instruction that enhance motivation in foreign language learners are identified: encouraging students, alleviating language anxiety, imparting learning strategies, facilitating the maintenance of a positive social image, promoting collaboration among students, and fostering the development of autonomy in students (DÖRNYEI, 2001, p. 89). Numerous studies have explored the relationship between different factors and their influence on the learning and quality of Romanian language acquisition at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad. Over a decade of research, these studies have demonstrated a direct impact of motivational, methodological, and intercultural elements on the overall effectiveness of teaching and learning Romanian as a foreign language (IVANIĆ, 2022, p. 209–215; IVANIĆ, 2024; IVANIĆ & DURIĆ, 2023; IVANIĆ, DURIĆ & CIOBANU, 2024; IVANIĆ, DURIĆ & MARIČIĆ MESAROVIĆ, 2024; IVANIĆ & POPOVIĆ, 2021, p. 179–196; JANJIĆ, 2011, p. 356–371; JANJIĆ, 2015, p. 426–435; NIMIGEAN & IVANIĆ, 2024).

Methodology and Research Objectives

The questionnaire, intended to investigate both explicit and implicit factors of extrinsic motivation and achievement motivation in the context of teaching and learning Romanian as a foreign language, comprised two sections. Nearly all inquiries could be addressed by indicating a number on a scale to assess the level of agreement with the provided statement (ranging from 1– total disagreement to 5 – total agreement), with the exception of the introductory section (queries regarding gender and age). In the context of achievement motivation, students were provided with ten statements, each articulated distinctively, and instructed to assess their agreement. The authors aimed to document the elements of achievement motivation and differentiate it from extrinsic motivation.

This study's convenience sample comprised students who either studied Romanian as an elective foreign language at the Faculty of Philosophy in Novi Sad or are currently enrolled in it during their undergraduate studies during 2024. The survey was anonymous and accessible through a distributed Google Forms link, allowing participants to withdraw at any time, with an estimated completion time of 15 minutes. Student participation was voluntary and not

obligatory, particularly for those enrolled in Romanian language classes as an elective. The total number of surveyed respondents was 22[1] students, with a predominance of female participants. Data analysis and processing were conducted in Excel by ranking the responses according to frequency. The most substantial findings, along with those that corroborate or contradict one of the initial hypotheses, will be illustrated graphically with annotations in the subsequent sections of the paper.

The hypotheses that led to the research were based on the author's firsthand experience in teaching Romanian as an elective and the theoretical framework of motivation in foreign language acquisition, alongside relevant literature on motivation and learning. This paper aims to examine extrinsic motivation and achievement motivation without disregarding any overarching hypotheses related to motivation and its contributing factors, due to the complex and interrelated nature of these elements.

1. A primary motivator for students is gratification (such as grades and praise).
2. A primary motivator for students is personal achievement and advancement.
3. The primary determinant of engagement and interaction in Romanian language instruction is the teacher.
4. Students desire to autonomously discover solutions during the educational process.
5. The perceptions of the environment (teachers and peers) substantially impact students' effort and engagement in Romanian language instruction.

Extrinsic motivation and achievement motivation: the most significant outcomes, examination, and discourse

External factors significantly influence the motivation to learn Romanian as a foreign language, including notable grades, accolades from teachers, and acknowledgment from peers. Achievement motivation is apparent in students' aspiration for success in the course, attained accomplishments, and personal experiences of competence while learning Romanian. This motivation correlates with both internal and external motivators, which will be elaborated upon subsequently, referencing the initial hypotheses.

Extrinsic motivation factors in research refer to external influences that encourage participation in Romanian language courses, including its requirement in education and the pursuit of benefits, status, or objectives such as grades, recognition, or awards. Achievement motivation in this context denotes students' endeavors to attain proficiency in specific activities while learning the Romanian language, which frequently necessitates effort. It may also characterize students' attitudes influenced by the anticipation of certain rewards (grades, accolades, recognition, etc.) and the apprehension of failure. It is proposed that students with high achievement motivation are more likely to select challenging tasks to attain a sense of accomplishment, whereas those with lower achievement motivation tend to opt for less difficult paths to reach their objectives (grades, success, etc.).

Key elements of extrinsic motivators encompass grades, commendations from teachers and classmates, a competitive drive (competition with peers or self, where prior achievements influence subsequent performance), and social pressure (manifested through the perceptions students create among their peers and teachers). This segment reveals considerable variability in students' responses, indicating that extrinsic motivation holds a distinct status relative to intrinsic motivators. This distinction arises from the practical and immediate benefits associated with learning Romanian, which may prompt socially desirable responses and place students in a position of uncertainty regarding their extrinsic motivations in the context of their

[1] Each year, the number of students enrolled in Romanian as a foreign language courses ranges from approximately 15 to 30.

chosen language course. Consequently, the recommendations of diverse external motivators, coupled with unconventional phrasing of the statements, aimed to elicit prompt reactions from students to obtain an initial understanding of conceptualizing and identifying these factors.

Although the correlation among the responses varies, students most strongly agreed with the following statements, which we will elaborate on through a graphical representation: (1) I exert effort in Romanian language classes to attain a favorable grade; I invest effort in Romanian language classes, as each success motivates me to pursue the next; (2) I typically inquire with the teacher regarding expectations and the approach to Romanian language assignments.

The inherent desire for gratification was identified in the students' responses as a significant external motivator, thereby partially validating the initial hypothesis. The anticipated competitive spirit in the classroom serves as a motivator in various ways, whether through competition with peers or self-competition. This section analyzes the relationship between students and the teacher from various perspectives, which will be considered alongside other assertions. Initially, it is apparent that the teacher functions as a benchmark for establishing expectations in teaching and defining learning objectives (see Figure 1). This somewhat contradicts the previously emphasized values of highly motivated students who favor an independent approach to problem-solving, solution-finding, and goal attainment (see Figure 2 and Figure 3).

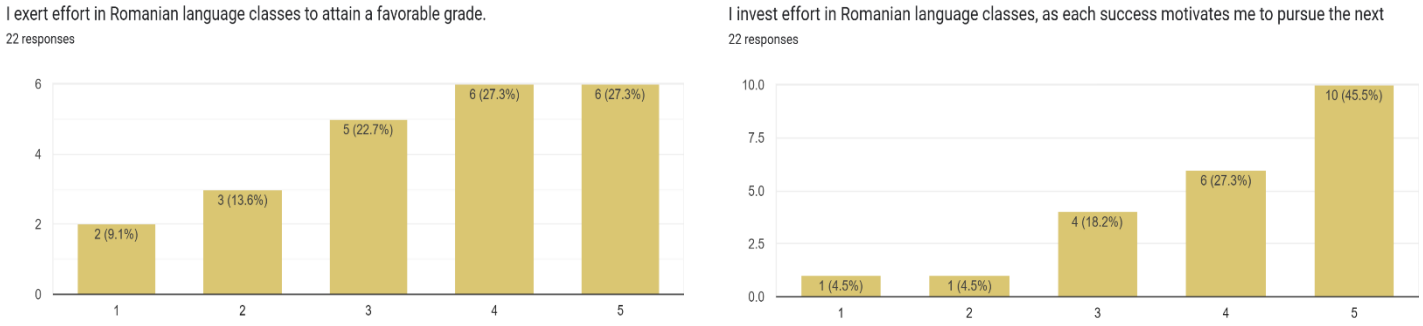

Figure 1. Making effort in class - opposing factors

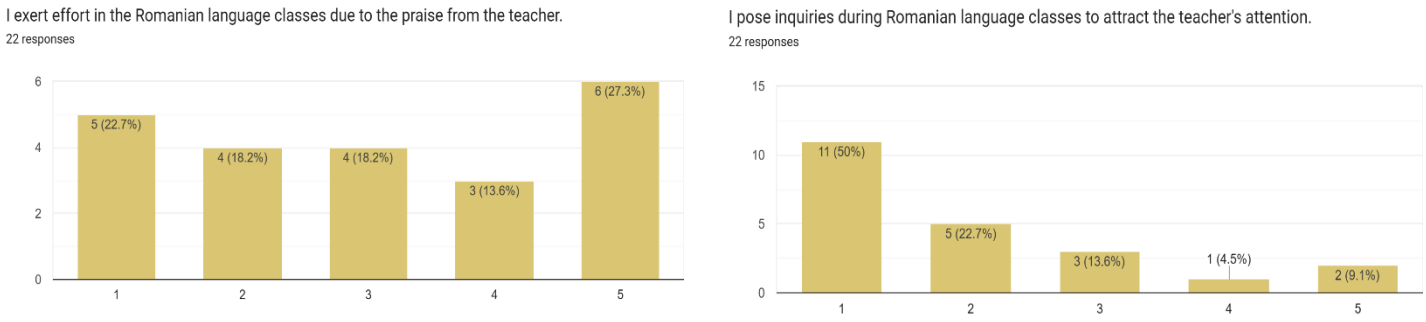

Figure 2. Teacher's role as a motivator

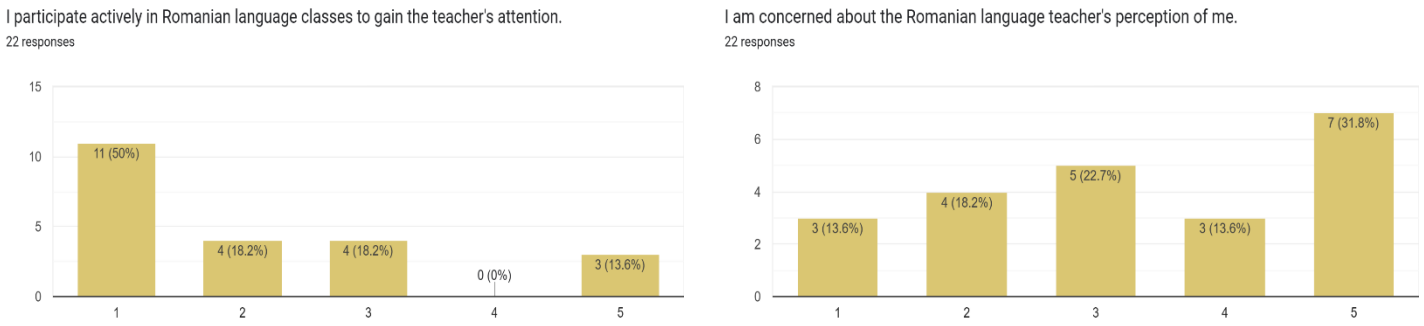

Figure 3. Teacher's feedback and motivation for participating in class

In this context, praise from teachers is solely regarded as a method of reinforcement and a strategy for sustaining initial student motivation over the long term. While some students dispute the correlation between their commitment and effort in Romanian language lessons, a considerable number of instances reflect agreement or partial agreement, underscoring its significance, as the teacher, beyond fundamental instructional responsibilities, also directs and sustains student engagement. The assertion about social pressure emphasizes how important it is for a teacher to work on sustaining motivation, as students actively participate in this process. This engagement includes elements such as expectations, fear of criticism, and the pursuit of self-affirmation. Thus, the teacher's perception of the student is shaped by their dedication, effort, and achievements, which are of significant importance to the students (see Figure 2 and Figure 3). Conflicting opinions, albeit with a majority consensus, affirm that this is a multifaceted relationship and that the teacher plays a crucial role in sustaining motivation, particularly among adult participants in higher education, thereby reinforcing the validity of the third initial hypothesis. Participating in class solely for the purpose of gaining the teacher's attention is an unsustainable notion, particularly in higher education. There must be an intrinsic motivation for students to contribute to the class, aligning with prior consensus among respondents regarding their eagerness to learn and explore new concepts in Romanian language courses. These classes should be sufficiently challenging and demanding, enabling students to independently tackle difficulties with a sense of fulfillment.

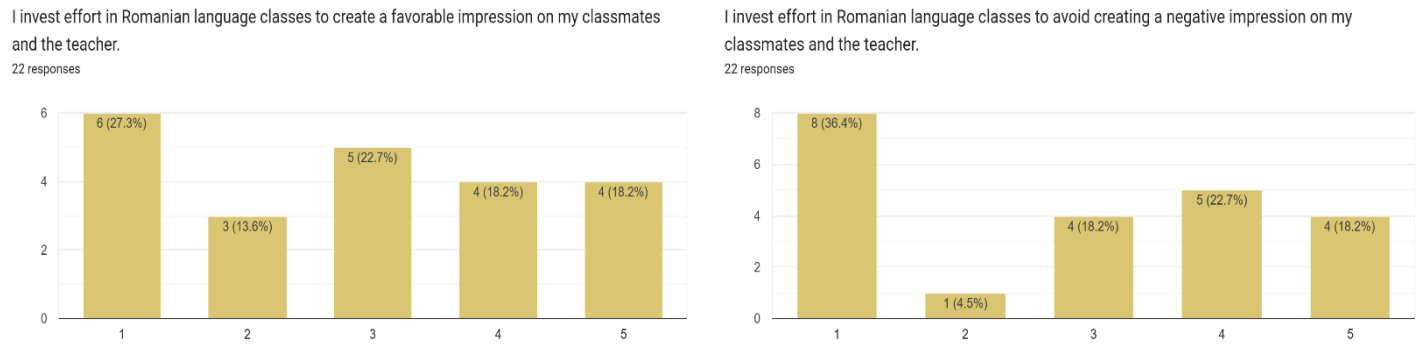

Figure 4. Opposing impressions

Substantial discrepancies in responses were noted regarding two analogous statements, which were deliberately crafted to elicit a perspective on social pressure as a motivator in the context of learning and engaging in Romanian language classes (see Figure 4). Alongside a

considerable number of dissenting opinions regarding the initial assertion about exerting effort in classes to create a favorable impression on classmates and teachers, there were also concordant views, as well as ambiguous responses along the continuum, which may indicate uncertainty, reluctance to articulate a stance, or potential misinterpretation of the statement. Moreover, the second statement exhibits an equivalent number of disagreements; however, it differs by highlighting the importance of not leaving a negative impression on peers and the teacher, which would yield a distinct effect if one were to disagree with the statement. If the students overlooked the alteration in phrasing, their responses were documented in a manner that fails to represent their true sentiments. A notable consistency exists among certain students regarding their belief that their effort and commitment in teaching do not influence their peers, and they remain indifferent to this matter. There are objectively present social pressures to which students adapt variably, influenced by numerous factors such as class dynamics, group size, and teaching methods. This illustrates an intriguing concept of social factors within the framework of external motivators and highlights the significance of environmental opinions, which is integral to the fifth hypothesis.

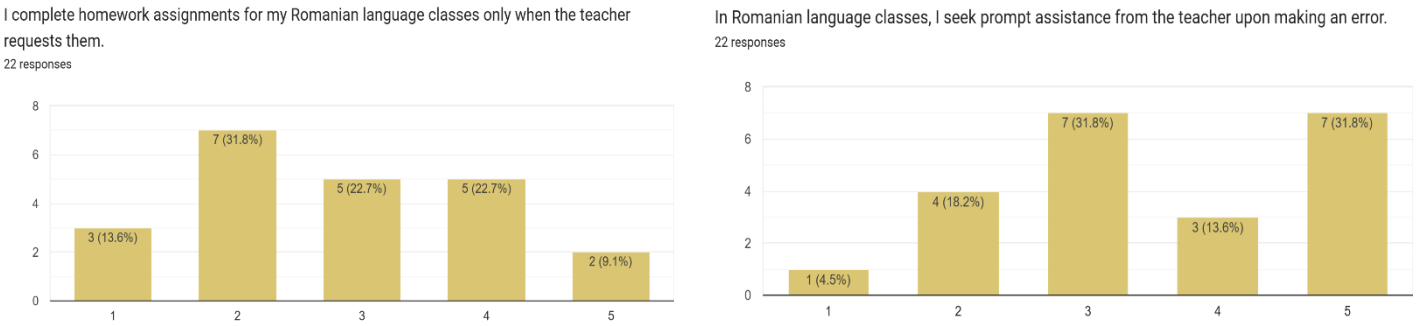

Figure 5. Teacher facilitating motivation I

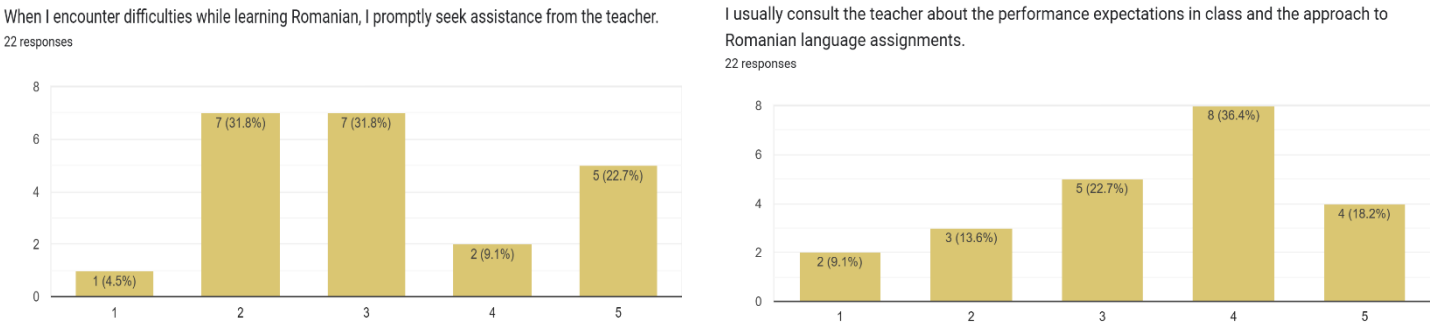

Figure 6. Teacher facilitating motivation II

We reiterate the significance of the teacher as a mediator in both the educational process and the preservation of student motivation (refer to Figure 5 and Figure 6). The significance and impact of the teacher are multifaceted; thus, they are articulated through both forms of motivation. In this context, the teacher's role is pivotal, as he serves as the primary source of extrinsic motivation. This is evident in the statements where the teacher mandates homework, which serves as the sole impetus for its completion, culminating in the teacher's approval and the fulfillment of obligations, thereby completing the cycle of action. The students' responses

significantly oppose the claim that the teacher's request is the exclusive justification for homework, which can be understood within the academic context and is also associated with the assumption that their learning is influenced by intrinsic motivators. In addressing problem situations, there is significant variability in responses; while a certain number of students concur that they would not promptly seek assistance from the teacher, many remain ambivalent or dissenting. The teacher's assistance is anticipated to some degree, particularly regarding instructions and the overall methodology for addressing tasks in the Romanian language, while other forms of support pertain to task resolution, examination queries, and similar matters. This segment of the analysis reiterates the significance of the teacher as a motivator, which underpins the third hypothesis.

Due to the increased variability in responses within this section, only two statements and their corresponding graphic representations will be emphasized below, with the majority of students selecting options 1 or 2 on the response scale: (1) I invest effort in Romanian language classes due to my desire to excel within the group; (2) I participate in Romanian language classes solely at the teacher's request.

The competitive spirit is evident in classes, and an analysis of the initial responses to the statements reveals that it predominantly pertains to self-competition, specifically in relation to the subsequent achievement, which is regarded as a motivating factor.

This approach mitigates the desire to compete with classmates; however, both agreement with the statement and uncertainty remain significant concepts that warrant consideration and should not be overlooked. Active participation in classes indicates that the teacher is once again characterized as a motivator who, to a certain degree, shapes the educational process and students' expectations of instruction. In both instances, regarding internal and external motivational factors, teaching is regarded as a voluntary domain where students engage willingly, irrespective of their varying attitudes towards the significance of motivators, which is undoubtedly promising for the future of teaching Romanian as an elective language (see Figure 7).

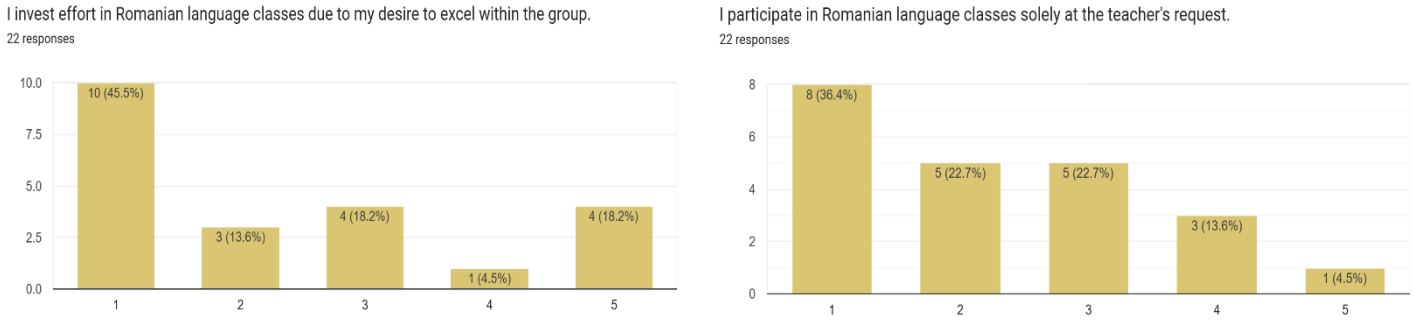

Figure 7. Dual perspective on exerting effort and engaging in class participation

The subsequent section presented students with ten pre-constructed statements designed to investigate potential factors affecting motivation for achievement in learning and teaching the Romanian language as an elective, emphasizing attitudes towards personal success in this subject and its significance for students. This section aims to analyze students' attitudes towards self-assessment of their actual and aspirational performance in learning the Romanian language, emphasizing the correlation between motivation for achievement, elevated expectations, and the effort students dedicate to the process. The respondents' answers in this section exhibit less variability compared to the previous one. Due to the differing formulations

of the statements in both sections, the methodology for analyzing the responses will vary, although the approach and graphical representation of the response distribution will remain consistent. Students evaluated the statements by assigning a value from 1 to 5 (the scale ratio remained constant), thereby indicating the proximity of the given situation to their beliefs about their accomplishments in Romanian language classes. Regarding gratification derived from grading or examinations, various scenarios were proposed in which students might find themselves, contingent upon their individual preferences and motivation for success in this context (refer to Figure 8 and Figure 9).

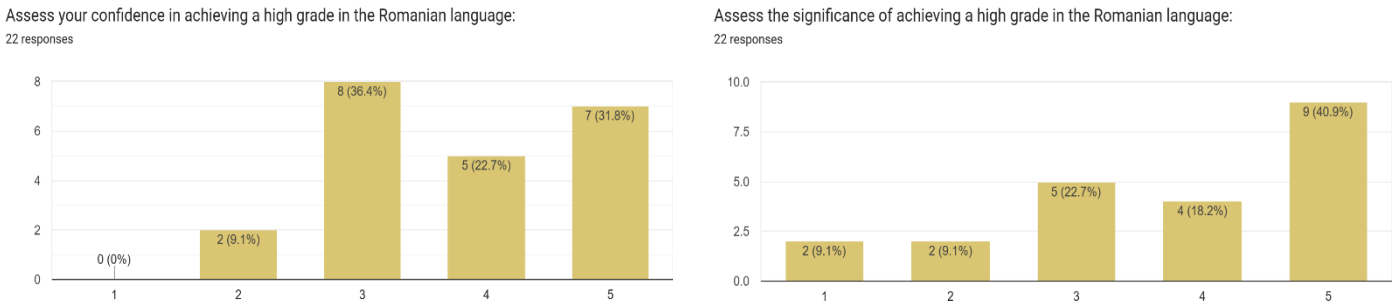

Figure 8. Self-confidence as a catalyst and the significance of high performance

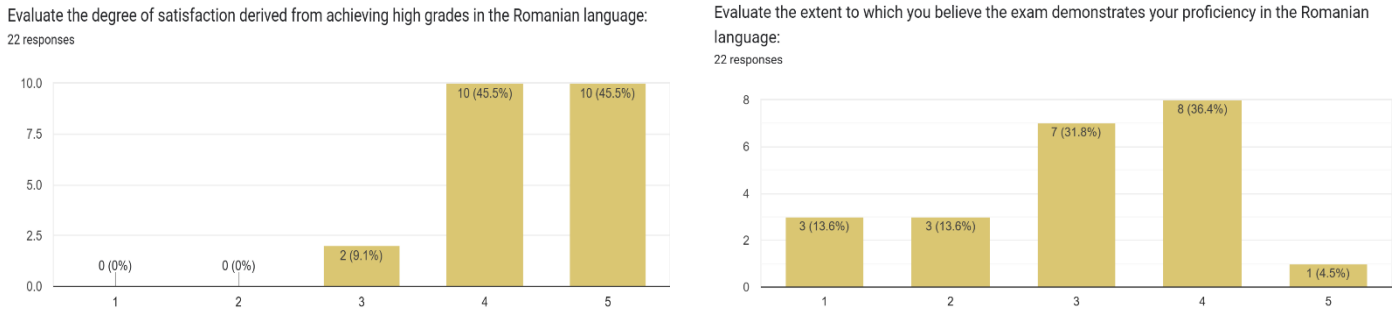

Figure 9. Grasping the importance and the locus of control

The analysis of the responses from the sample underscores the significance of recognition or gratification, rooted in the previously discussed motivational types. The motivation to excel in this context serves as a predictor of enhanced success in the Romanian language course, as evidenced by students' responses regarding their sense of security and the opportunity to attain high grades, which is often regarded as a significant factor that fulfills students and likely further motivates them. Disagreements and uncertainties are legitimate findings, reflecting instances where students are genuinely uncertain, despite underlying ideas that suggest either agreement or disagreement, which were not articulated at that moment. Disagreements can be recognized as inherent variability, reflecting the non-uniformity of the sample and the diverse needs of students, as previously indicated by the observed differences in attitudes towards the strength of both types of motivators. The correlation between responses related to achievement and success in the exam, whether aligned with or divergent from students' expectations, is also noteworthy. In numerous instances, success in the examination is regarded as tangible evidence of proficiency and achievement in the Romanian language

course. Conversely, a significant number of respondents remain ambivalent or dissenting, which may be interpreted through the lens of elevated aspirations stemming from a drive for accomplishment, as well as through the perspective of students who lack high ambitions regarding success in the Romanian language course, thereby perceiving examination success merely as a form of gratification. We could also talk about the degree of locus of control, or how much people believe they have control over events and outcomes in their lives. It is a psychological concept that delineates whether individuals ascribe success and failure to their own actions (internal locus of control) or to external influences such as luck or fate (external locus of control). In this context, a higher internal locus of control is associated with students who evaluate their success based on their outcomes (possibly intrinsically driven), while a higher external locus of control pertains to various external factors (e.g., the teacher's mood, poorly constructed questions, environmental conditions such as temperature, etc.) and may be anticipated in students with high extrinsic motivation.

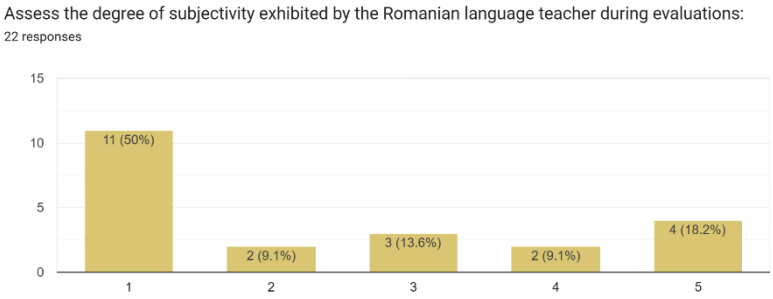

Figure 10. Examining locus of control from an alternative viewpoint

The sole instance in which over fifty percent of the respondent sample expressed disagreement with the provided statement (refer to Figure 10), assigning it a low rating, pertains to the evaluation of the teacher's subjectivity as an external motivator in student assessment. This scenario represents another external factor that can frequently exhibit dual motivation, reflecting a well-developed internal locus of control, consistent with established internal motivators. Analysis of the respondents' feedback indicates a consensus that the teacher exhibits objectivity, thereby ensuring that assessments accurately reflect students' true achievements. This aligns with strong agreement regarding intrinsic motivation factors and the aspiration to learn and succeed, which ultimately serves as a dual source of motivation.

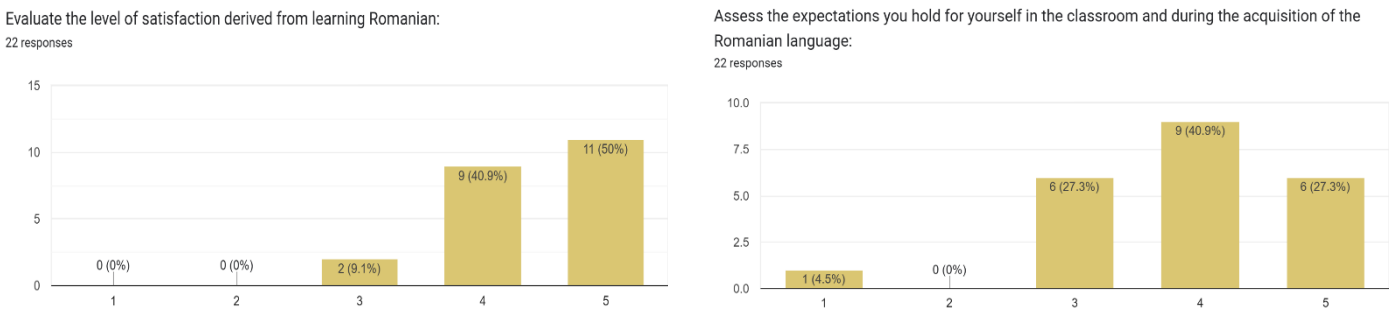

Figure 11. Achievement motivation and satisfaction

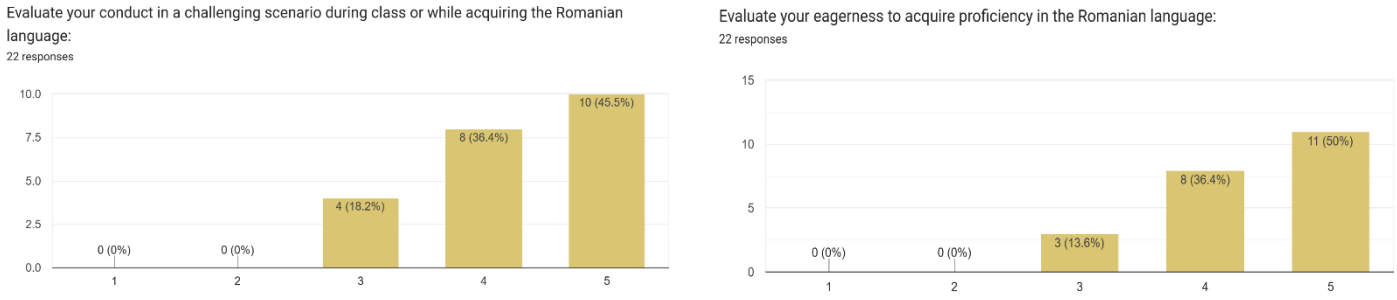

Figure 12. Motivation for self-fulfillment

In this context of achievement motivation, which serves as the foundation for articulating the statements in this section that underscore the significance of the preceding one, attitudes towards achievement or success are categorized into high and low levels, best illustrated through practical examples: Students exhibiting a high degree of achievement motivation demonstrate a keen desire for continuous learning and maintain a receptive disposition toward challenges. This environment enhances their self-confidence, fostering autonomy in addressing problem situations driven by intrinsic motivation. In contrast, students with low motivation for achievement view challenges merely as prerequisites for learning outcomes, resulting in insufficient conditions for bolstering self-confidence in their abilities. Consequently, they tend to evade problem-solving, often to the extent of capitulation, relying predominantly on extrinsic motivation throughout the learning process. The responses to the statements regarding high and low achievement motivation indicate that students rated their learning of the Romanian language as satisfactory, which contradicts the notion of low motivation (see Figure 11). Additionally, a majority of respondents expressed a desire to learn the Romanian language. The findings concerning personal expectations in the classroom and the acquisition of the Romanian language align with a trend of elevated expectations, thereby indicating a departure from low achievement motivation, which partially corroborates the conclusions drawn in the preceding section (see Figure 12). The most encouraging aspect regarding the perception of elective Romanian language instruction, alongside the strong aspiration to attain proficiency, is the autonomy in addressing problem situations, exemplified by the unrestrained independent actions of students, as demonstrated through task completion, class participation, and engagement in discussions. Despite the teacher's active participation in all aspects of the lesson and students' requests for assistance, as demonstrated earlier, students appear sufficiently motivated to independently arrive at solutions prior to seeking the teacher's guidance. This approach directly fulfills their intrinsic need for learning and challenges, which are essential components of intrinsic motivation.

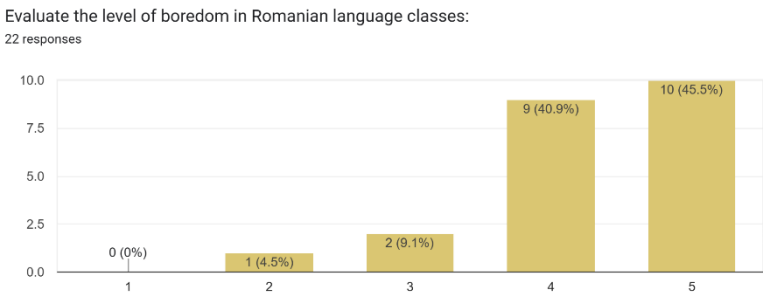

Figure 13. Student needs on a motivational continuum

The concluding statement in this section sought to demonstrate the prevalence of unmet needs in elective Romanian language instruction, applicable to both highly and minimally motivated students (see Figure 13). In the context of high achievement motivation, instruction that is challenging, moderately difficult, and allows for independent action is regarded as sufficient and engaging. The identical conditions would signify necessity, indifference, or boredom for a poorly motivated student, contingent upon various factors. According to the documented student feedback, the majority of students express that they do not find the lessons tedious, which aligns with the recorded consensus regarding high motivation across all three categories, as well as among students who fall in the intermediate range on the improvised motivation scale or exhibit low motivation. It is noted that boredom in lessons may stem not only from the unmet needs of motivated students but also from various factors related to affinity, personality type, or preferred learning styles. Nonetheless, it is both encouraging and motivating for the authors that the current state of teaching Romanian as an elective reflects this positive trend.

Concluding remarks

This study aimed to investigate the influence of extrinsic and achievement motivation on students learning Romanian as a foreign language in a Serbian higher education context. Through a theoretical framework and empirical evidence, we established that both extrinsic motivators – such as grades, teacher approval, and social recognition—and achievement motivation are crucial for student engagement and performance. Research indicates that students employ various motivational strategies to attain their objectives, with a considerable number emphasizing extrinsic motivators as assistance in overcoming learning obstacles. Furthermore, achievement motivation, defined as students' aspiration for success and the exhibition of competence, has been demonstrated to be essential in this "interplay of motivations" process. Achievement motivation significantly impacts student engagement in education, as students seek not only to attain favorable outcomes but also to exhibit the knowledge they have acquired during language instruction as a means of validation and success. The hypotheses underpinning the research indicate that external rewards functioned as primary motivators. A considerable proportion of students reported that grades and instructor feedback directly affected their effort and engagement in Romanian language classes. The teacher's role as a factor influencing engagement and interaction was also confirmed. Beyond delivering content, the teacher was perceived as a motivational agent whose expectations and evaluations shaped students' behavior, reinforcing the importance of instructor presence in maintaining motivation. The hypothesis concerning personal advancement and self-motivated achievement was corroborated, albeit to a marginally lesser degree. Students who exhibited higher achievement motivation were more likely to embrace challenges, pursue excellence independently, and display autonomy in task resolution. This behavior aligns with the theoretical understanding of achievement-oriented learners as those who seek personal growth through effort and accomplishment. Conversely, students with lower achievement motivation demonstrated greater dependence on external validation and were more prone to disengage when confronted with difficulty, suggesting that motivation exists along a continuum.

The responses indicated intricate interactions among social expectations, peer influence, and student motivation. While the hypothesis asserting that students are influenced by the perceptions of peers and teachers was partially confirmed, the variability in responses pointed to a nuanced reality. For some students, social pressure was a powerful motivator; for others, it was negligible. This diversity highlights the necessity of customizing instructional strategies to accommodate the differing motivational profiles in a classroom. A notably encouraging discovery was the comparatively elevated motivation levels among students,

despite Romanian being an elective language. Students articulated a desire for enhancement, active participation, and success – signifying the influence of both extrinsic and intrinsic motivators. This underscores the necessity of crafting language instruction that both challenges learners and offers significant external reinforcement. The questionnaire responses indicate that a substantial portion of the student sample perceives learning Romanian as a challenge that inspires them to exert greater effort, thereby attaining results that meet their expectations and align with their initial motivation. The existence of achievement motivation fostered a predominantly favorable experience in Romanian language instruction, as students, according to the collected responses, perceive the aspiration for success as the impetus that propels them to autonomously address problem situations in class and during their study of the Romanian language, as well as to further investigate Romanian language and culture. The teacher is acknowledged as a crucial facilitator in the educational process, offering essential support while guiding students to foster autonomy in their learning and enabling them to enhance their competencies through demanding tasks. Students place significant importance on feedback and constructive criticism, which are crucial for their self-confidence and ongoing dedication to learning the Romanian language.

The study concludes that extrinsic motivation and achievement motivation are interrelated and crucial for learning Romanian as a foreign language. Intrinsic motivation will be examined independently, although its intricate factors were noted concerning the comprehension of motivational influences and their interrelations in this section. This necessitates that educators foster a motivational environment that utilizes external incentives while preserving autonomy and personal development. Future instruction must prioritize teacher-student interaction, constructive feedback, goal-setting, and opportunities for autonomous learning to sustain elevated engagement and achievement among diverse student populations. This research paves the way for future investigations into various facets of motivation within the realm of learning Romanian and other foreign languages. Investigating intrinsic, extrinsic, and achievement motivational factors through various methodologies, including interviews and observations in authentic settings, can yield further understanding of the mechanisms that enhance or diminish motivation. Enhancing the methodology for investigating motivation and incorporating a greater number of participants would facilitate a more comprehensive understanding of the diverse motivational profiles of students, thereby contributing to the enhancement of the educational process. This study underscores the necessity of formulating personalized methodologies for teaching Romanian, tailored to diverse motivational and learning profiles. This approach would enable future students to access instruction tailored to their specific needs, thereby enhancing both academic achievement and satisfaction throughout the learning experience. In the future, prioritizing the establishment of an environment that cultivates student motivation and self-assurance may enhance interest in learning Romanian and other elective languages at the Faculty of Philosophy, thereby further enriching the diversity and cultural fabric of our university community.

BIBLIOGRAPHY

BERNARD, Harold. *Psychology of Learning and Teaching*, New York: McGraw-Hill Book Company INC, 1954

BERNAUS, Mercè. *Teachers' and Learners' Motivation in Multilingual Classrooms*, Contemporary Language Motivation Theory*,* Bristol: Multilingual Matters, 2020, p. 40-57

COVINGTON, Martin, MUELLER, Kimberly. *Intrinsic versus extrinsic motivation: An approach/avoidance reformulation*, Educational Psychology Review, 2001, 13, 157–176

DECKERS, Lambert. *Motivation: Biological, Psychological, and Environmental*, New York: Routledge, 2018

DÖRNYEI, Zoltán. *Motivational Strategies in the Language Classroom*, New York: Cambridge University, 2001

DÖRNYEI, Zoltán. *The Psychology of the Language Learner: Individual Differences in Second Language Acquisition*, New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2005

DÖRNYEI, Zoltán. *Motivation and Motivating in the Foreign Language Classroom*, The Modern Language Journal, 1994, Vol. 78, No. 3, p. 273-284

ELLIOT, Andrew, SOMMET, Nicholas. *Integration in the Achievement Motivation Literature and the Hierarchical Model of Achievement Motivation*, Educational Psychology Review, Springer, 2023, vol. 35, p. 35-77

ELLIOT, Andrew, CHURCH, Marcy. *A hierarchical model of approach and avoidance achievement motivation*, Journal of Personality and Social Psychology, 1997, no. 72, p. 218-232

GARDNER, Robert. *Social Psychology and Second Language Learning: The Role of Attitudes and Motivation*, London: Edward Arnold Publishers, 1985

GLENBERG, Arthur, KASCHAK, Michael. *The body's contribution to language*, Advances in Research and Theory, Academic Press: San Diego, 2003, Vol. 43, p. 93-123

IVANIĆ, Ivana. *Uvod u rumunsku kulturologiju*, Novi Sad: Filozofski fakultet, 2024, 464 p.

IVANIĆ, Ivana, DURIĆ, Ema. *Didaktizacija elemenata kulture u udžbenicima rumunskog jezika kao stranog jezika*, Novi Sad: Filozofski fakultet (Univerzitet u Novom Sadu), 2023, 303 p.

IVANIĆ, Ivana, DURIĆ, Ema, CIOBANU, Ionuț. Teaching Minority Languages Online in Higher Education: Challenges and Opportunities. *Intercultural Diversity in the 21st Century Education: Inclusion and Social Equity*, 2024

IVANIĆ, Ivana, DURIĆ, Ema, MARIČIĆ MESAROVIĆ, Sanja. Exploring Modern Teaching and Learning Methods: Developing Romanian and Spanish Language Education in Serbia. *Studii de Știință și Cultură*, vol. 20, no. 4, 2024, p. 233-248

IVANIĆ, Ivana. *Enseignement des langues modernes. Utilisation de la technologie multimédia dans le processus d'enseignement : enseignement et apprentissage des langues étrangères.* Studii de Știință și Cultură, vol. XI, no. 2, 2022, p. 209-215

IVANIĆ, Ivana, POPOVIĆ, Virđinija. *Prednosti i nedostaci primene savremenih tehnologija u nastavi na rumunskom jeziku u Vojvodini*. In: IVANIĆ, Ivana (coord.). *FiloRom 2021. Studii de filologie românească*, Novi Sad: Facultatea de Filozofie, Universitatea din Novi Sad, 2021, p. 179-196

JANJIĆ, Ivana. *Learn Anytime Romanian as a Foreign Language Using Online, Mobile and Interactive Android Apps*. Proceedings of the International Conference COMMUNICATION, CULTURE, CREATION: New Scientific Paradigms, Arad &

Novi Sad: "Vasile Goldiș" Western University of Arad & Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, 2015, p. 426-435

JANJIĆ, Ivana. *Motivation for Aromanian Learning in Serbia.* In: Academic Days of Timișoara: Language Education Today, Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2011, p. 356-371

KAPLAN, Avi. *Achievement motivation*. Psychology of Classroom Learning: An Encyclopedia, 2008, Vol. 1, p. 13-17

KUNDU, C.L., TUTOO, D.N. *Educational Psychology*, New Delhi: Sterling Publishers, 1976.

NG, Chiew Fen, NG, Poh Kiat. *A Review of Intrinsic and Extrinsic Motivations of ESL Learners*, International Journal of Languages, Literature and Linguistics, 2015, Vol. 1, No. 2, p. 98-105

NIMIGEAN, Gina, IVANIĆ, Ivana. *Resursele digitale de învățare a limbilor străine. Utilitate și sustenabilitate în transferul limbajelor de specialitate: Studiu de caz.* Transcultural Mirrors: Vol. II. Resilience and Linguaculture, Bratislava: Univerzita Komenského, 2024, p. 258-273

SCHUNK, Dale. *Learning Theories: An Educational Perspective*, Boston: Pearson Education, 2012

SKEHAN, Peter. *Individual Differences in Second-Language Learning*, London: Edward Arnold, 1989

SLAVIN, Robert, *Educational Psychology: Theory and Practice (twelfth edition)*, New York: Pearson, 2018

WOOLFOLK, Anita. *Educational Psychology, 13th edition*, London: Pearson Education, 2016

THE APPLICATION OF AUTHENTIC MATERIALS IN SPANISH LANGUAGE TEACHING IN SERBIA

L'APPLICATION DES MATÉRIELS AUTHENTIQUES DANS L'ENSEIGNEMENT DE LA LANGUE ESPAGNOLE EN SERBIE

APLICAREA MATERIALELOR AUTENTICE ÎN PREDAREA LIMBII SPANIOLE ÎN SERBIA

Assistant Professor Sonja PAJIĆ, Ph.D
Faculty of Social Sciences Belgrade
University Business Academy in Novi Sad
Serbia, Belgrade, Bulevar umetnosti 2ª
sonja.pajic@fdn.edu.rs

Olivera UROŠEV PALALIĆ, Ph.D
Primary school Žarko Zrenjanin
Serbia, Zrenjanin, Đurđa Smederevca 78
olivera.u.palalic@gmail.com

Abstract

This paper examines the role of authentic materials in Spanish language teaching in Serbia. Statistically analysed results from questionnaire-based surveys administered to primary school students and Spanish language teachers indicate that both groups hold positive attitudes toward the use of authentic materials. The findings reveal that teachers, recognizing the multiple benefits of these resources, actively integrate them into their instructional practice. Authentic materials not only enhance student motivation but also foster the development of communicative competence. These results underscore the didactic value of authentic materials and highlight the need for their wider implementation, accompanied by teacher training programs and professional development seminars to support their effective use.

Résumé

La présente étude analyse le rôle des matériels authentiques dans l'enseignement de la langue espagnole en Serbie. Les résultats statistiquement traités des enquêtes menées auprès des élèves de l'école primaire et du collège et auprès des professeurs de la langue espagnole démontrent que les deux groupes ont une attitude positive envers l'emploi des matériels authentiques. Les résultats montrent que les enseignants, reconnaissant de nombreux avantages de ces outils, intègrent activement ces matériels dans leur pratique enseignante. Les matériels authentiques non seulement augmentent la motivation des élèves, mais ils favorisent également le développement de la compétence communicative. Les présents résultats mettent en évidence la valeur didactique des matériels authentiques et accentuent le besoin de leur implémentation plus large, accompagnée de l'organisation des formations et des séminaires professionnels pour les enseignants afin de soutenir leur application efficace.

Rezumat

Această lucrare examinează rolul materialelor autentice în predarea limbii spaniole în Serbia. Rezultatele cercetărilor prin chestionare, prelucrate statistic și realizate în rândul elevilor din școlile primare și al profesorilor de limba spaniolă, arată că ambele grupuri au o atitudine pozitivă față de

utilizarea materialelor autentice. Rezultatele indică faptul că profesorii, recunoscând numeroasele avantaje ale acestor resurse, integrează activ materialele în practica lor didactică. Materialele autentice nu doar că sporesc motivația elevilor, ci și stimulează dezvoltarea competenței comunicative. Aceste rezultate evidențiază valoarea didactică a materialelor autentice și subliniază necesitatea introducerii lor pe scară mai largă, prin organizarea de formări și seminare de specialitate pentru profesori, în vederea sprijinirii aplicării lor eficiente.

Keywords: *authentic materials; Spanish language teaching; Serbia; surveys;*

Mots-clés: *matériels authentiques; enseignement de la langue espagnole; Serbie; recherche;*

Cuvinte-cheie: *materiale autentice; predarea limbii spaniole; Serbia; cercetare;*

Introduction

In contemporary foreign language teaching, various didactic resources are widely used, with authentic materials playing a significant role in Spanish language instruction. The integration of diverse authentic materials is considered essential for the development of broad communicative competence, which entails learners demonstrating their ability to use the language in situations that simulate contexts close to real life and require understanding or producing texts similar to those that constitute authentic materials (COSCARELLI, 2014, p. 33).

The objective of this paper is to highlight the importance of using authentic materials in Spanish language teaching. The first part of the paper covers theoretical considerations on this topic. Starting from theoretical frameworks, including definition, characteristics, and the benefits they provide, we emphasized their significance. Besides the advantages of this approach, we also addressed potential challenges.

The second part of the paper presents the conducted research, aimed at portraying the current state of the use of authentic materials in Spanish language teaching in Serbia, as well as the attitudes of teachers and students toward this topic. Data were collected through questionnaires. The analysis, carried out with SPSS using descriptive statistics and t-tests, provided insight into the current state of practice and highlighted the importance of authentic materials in enhancing language learning. The results offer valuable implications for improving teaching strategies and encouraging the integration of real-life resources in the classroom.

Theoretical framework on authentic materials in the foreign language teaching

Authentic materials have long been used in foreign language teaching, as their importance was emphasized by the communicative approach. Nunan (1989, p. 54) defines authentic material as "any material which has not been specifically produced for the purpose of language teaching". The use of authentic material exposes the student to language use situations that are close to or similar to real-life contexts where he or she must demonstrate competence in a broad sense: communicative, linguistic, sociolinguistic, pragmatic, and cultural (COSCARELLI, 2014, p. 34). By presenting the linguistic, social, and cultural context of the target language country, authentic materials offer students the opportunity to develop skills necessary for real-life communication (MIRČIĆ, 2018, p. 154).

Mochón Ronda (2005, p. 8) presents the classification of authentic materials: real materials in images (still images such as photos, graphics, signs, paintings, maps, advertisements; and real filmic materials such as movies or commercials); real written materials (novels, poems, press articles, recipes, tickets, entrance passes); real audio materials

(songs, radio programs) and objects of everyday life. By exposing students to different types of authentic material, they are given the opportunity to learn vocabulary and idiomatic expressions in a relevant and meaningful context (SANDOVAL PÉREZ, MORA ARISTEGA & CARBO SILVA, 2024, p. 10). Besides enriching vocabulary, it allows exposure to a greater linguistic diversity in terms of text types, registers, and styles (COSCARELLI, 2014, p. 34).

As Andrijević (2010, p. 162) summaries, some of the advantages of using authentic materials in Spanish language teaching include the following: they serve as models for students' production and reflect changes in language use; they allow students to become familiar with the real use of the language, teaching them to understand and use it in specific and realistic situations; they enhance interaction and the effective use of the language in real or quasi-real communicative situations; and they are a powerful tool for cultural awareness and the integration of cultural elements, thereby positively influencing and developing students' intercultural competence (IBIDEM, p. 162).

Authentic materials not only facilitate the introduction of lexical, morphosyntactic, and linguistic functions, but also enhance students' interest and motivation, fostering their engagement in various activities and supporting a more communicative, creative, and playful approach to teaching (IBIDEM, 2010, p. 161). These materials can greatly benefit problem-solving, project-based learning, case-based learning, role-play, and simulation and gaming methodology (TORREGROSA BENAVENT & SÁNCHEZ-REYES PEÑAMARÍA, 2011, p. 89), as well as critical thinking, learners' analytical and reasoning skills (RAO, 2019, p. 3).

The development of technology and the widespread availability of the Internet have greatly facilitated access to authentic materials, a situation that was considerably more difficult in the past. The Internet facilitates teachers' access to a wide range of authentic materials. Torregrosa Benavent & Sánchez-Reyes Peñamaría (2011, p. 93) state: "authentic materials can be obtained from many different sources but there is a growing tendency to take them from the internet as teachers need to renew their materials constantly and to adapt them to the changing needs of students" (IBIDEM, p. 93). Teachers can readily access authentic materials at any time and from any location at no cost, as long as they possess a digital device and Internet connectivity.

Effective lesson planning is essential to guarantee that authentic materials fulfill their pedagogical purpose, involving the establishment of clear didactic goals and the careful consideration of relevant criteria. Transforming authentic material into didactic material requires careful evaluation. This includes assessing its length, lexical, morphological, syntactic, and cultural complexity, and then, if appropriate for the learners' level and other relevant variables, integrating it into a series of activities that form a coherent teaching unit. (COSCARELLI, 2014, p. 30) It is very important "to find authentic texts that fit the students' differing pedagogic needs, solutions to which can be implemented in the course syllabus." (TORREGROSA BENAVENT & SÁNCHEZ-REYES PEÑAMARÍA, 2011, p. 90) When selecting materials, it is important to consider the characteristics and needs of the target group, the requirements and objectives of the curriculum, the accessibility and ease of handling of the materials (including the use of ICT), their relevance and potential interest for students, opportunities for student involvement in the selection process, the teaching approaches employed, and the thematic areas covered (ÁLVAREZ MONTALBÁN, 2007, p. 3). The content and methods should be adapted to the characteristics of the target group, including personal factors, cultural background, socioeconomic status, interests, and needs (SANDOVAL PÉREZ, MORA ARISTEGA & CARBO SILVA, 2024, p. 3).

The use of authentic materials can give rise to potential difficulties. Torregrosa Benavent and Sánchez-Reyes Peñamaría (2011, p. 90) emphasise that "using authentic materials can be risky if the methodology is not carefully chosen because it is not always easy to use journals, magazines, documents from companies and other real sources, on a daily basis,

especially with beginners.“ The disadvantages of these materials are also reflected in the difficult or unfamiliar structures they may present, in novel vocabulary, and in topics that are irrelevant or not suitable for the students' needs and level (ANDRIJEVIĆ, 2010, p. 161). In addition, creating authentic materials for classroom use can require a considerable amount of time (TORREGROSA BENAVENT & SÁNCHEZ-REYES PEÑAMARÍA, 2011, p. 91).

Nevertheless, such difficulties can be addressed by ensuring correct and suitable application and selection of the material. The difficulty of the authentic text can be lowered by a proper task, and the role of the teacher, who plans and prepares these materials, is undoubtedly demanding as the materials are to be beneficial and meaningful for learners (BÉREŠOVÁ, 2015, p. 203).

Methodology

In this research, we aimed to examine the attitudes of Spanish language teachers and primary school students in Serbia regarding the application of authentic materials in Spanish language teaching. In accordance with this objective, the analysis is focused on the following questions:

1. What are students' attitudes toward the application of authentic materials in teaching?
2. What are teachers' attitudes toward the application of authentic materials in teaching?
3. How are authentic materials currently applied in Spanish language instruction in Serbia?

The first part of the research focused on the current state of applying authentic materials in Spanish language teaching and on teachers' attitudes toward it. The instrument used was an anonymous questionnaire created in Google Forms and administered to respondents via email. It included a total of 20 questions: 16 closed-ended questions, 3 open-ended questions, and 1 question using a Likert scale. The total sample comprised 31 respondents (N=31). Considering that Spanish is not widely represented in the educational system in Serbia, we regard this as a representative sample. The aim was to examine the current situation regarding the application of authentic materials in teaching and teachers' attitudes. The second part of the research assessed the attitudes of primary school students, including the fifth, sixth, seventh and eighth-grade students (N=81) regarding the application of the authentic materials. Students expressed anonymously their attitudes. The survey contained three yes/no questions and four statements based on a Likert-type scale. For both surveys, statistical processing and analysis were performed using IBM SPSS (Statistical Package for Social Science) version 25. Statistical data processing and analyses were conducted using IBM SPSS (Statistical Package for the Social Sciences), version 25. Descriptive statistics were used to characterize the sample, while an independent t-test, one-way analysis of variance (ANOVA), and the chi-square test were employed to examine differences between groups. A significance level of 0.05 was used as the threshold for statistical significance.

Results and discussion

The research involved 31 teachers, the majority of whom teach in primary schools (38.7%) and language schools (38.7%), with a relatively even distribution between public and private institutions (Table 1). The vast majority of respondents were female (96.8%) and have been teaching Spanish for 6 to 15 years (45.2%) (Table 1).

		f	%
Which type of institution do you teach Spanish at?	Primery school	12	38.7
	Secondary school	6	19.4
	Faculty	1	3.2
	Language school	12	38.7
I teach Spanish at	Public institution	14	45.2
	Private institution	17	54.8
Gender	Male	1	3.2
	Female	30	96.8
What is your teaching experience in Spanish?	Under 5 years	5	16.1
	For 6 to 15 years	14	45.2
	Over 15 years	12	38.7

Table 1. *Sociodemographic profile of the teachers*

Based on the results presented in Table 2, it can be concluded that the vast majority of teachers use authentic materials (93.5%) and consider that their use has no disadvantages (74.2%). Teachers perceive the use of authentic materials as beneficial (M=4.41, SD=0.71). They believe that listening skills develop the most in the presence of authentic materials (47.2%) (Figure 1). According to the results shown in Figure 2, teachers most frequently use audiovisual materials (38.3%) and printed texts (28.3%), while they consider that students respond best to audiovisual materials (58.1%) (Figure 3). The findings indicate that teachers predominantly rely on audiovisual materials and printed texts, while considering audiovisual resources as the most effective in engaging students. Furthermore, they emphasize that listening and comprehension skills are the language competences most fostered through the use of authentic materials. This highlights the central role of audiovisual input in both teaching practices and students' learning outcomes.

All respondents reported that YouTube helps them in finding audiovisual materials (100%). The majority indicated that websites dedicated to learning Spanish assist in selecting authentic materials (96.8%). Teachers search for authentic materials both online (93.5%) and offline (64.5%). Also, they consider students motivated (93.5%). Training on the use of authentic materials in teaching would be valuable for teachers (83.9%) (Table 2). Although the majority of teachers also search for materials offline, online platforms remain their primary source. Moreover, teachers generally perceive their students as motivated and recognize the added value of professional training focused on the implementation of authentic materials in the classroom. These findings underscore both the importance of technological tools in facilitating access to authentic resources and the need for continued teacher development in this domain.

Nearly half of the teachers require considerable time to organize a lesson using authentic materials (48.4%) (Table 2). These results suggest that while authentic materials are valued for their educational benefits, their preparation can be time-consuming for teachers. Therefore, providing guidance, ready-to-use resources, or training could help reduce the workload and facilitate more frequent integration of authentic materials in lessons.

		f	%
Do you use authentic materials in your teaching?	Yes	29	93.5
	No	2	6.5
In your professional opinion, are there any limitations or drawbacks associated with the use of authentic materials?	Yes	8	25.8
	No	23	74.2

Does YouTube assist you in locating audiovisual materials?	Yes	31	100
	No	0	0
Do websites dedicated to learning Spanish assist you in selecting authentic materials?	Yes	30	96.8
	No	1	3.2
Do you independently search for authentic materials online?	Yes	29	93.5
	No	2	6.5
Do you source authentic materials outside of the Internet?	Yes	20	64.5
	No	11	35.5
Do you consider your students to motivated?	Yes	29	93.5
	No	2	6.5
Does preparing a lesson with authentic materials take you considerable time?	Yes	15	48.4
	No	16	51.6
Would training on the use of authentic materials in teaching be beneficial for you?	Yes	26	83.9
	No	5	16.1

Table 2. *The use of authentic materials in teaching*

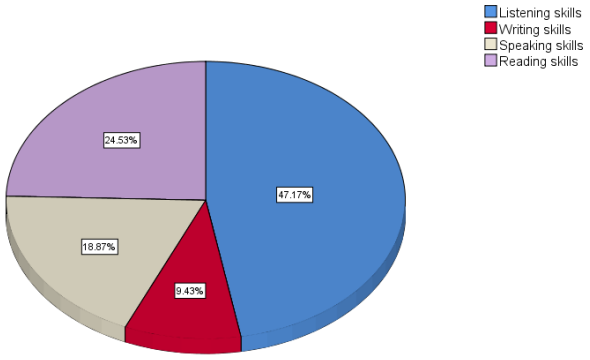

Figure 1. *Which skills develop the most in the presence of authentic materials?*

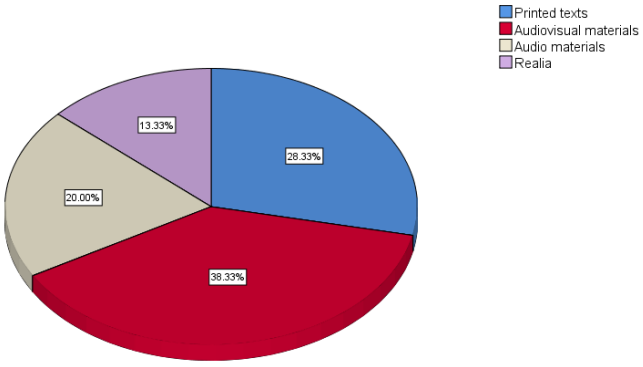

Figure 2. *Which authentic materials do you use most frequently?*

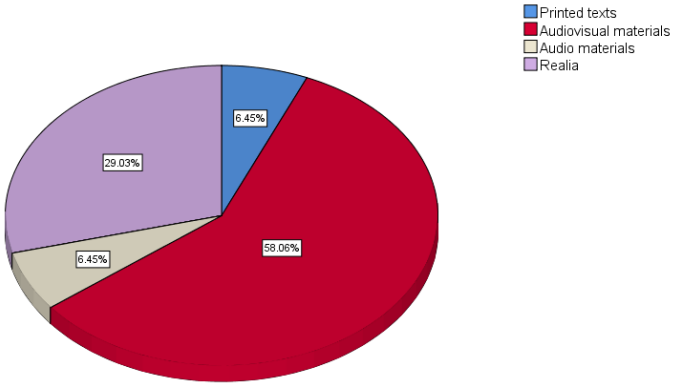

Figure 3. *To which kinds of authentic materials do students react most positively?*

The questionnaire examined whether there is a significant difference in the use of authentic materials in class based on the place of work. A one-way ANOVA test was applied to analyse differences according to the respondents' workplace. Based on the ANOVA results presented in Table 3, it can be concluded that there is no significant difference in the use of authentic materials in class with respect to the place of work. For this statistical test[1], a significance level of 0.05 was adopted.

	The mean	F	p
Primery school (N=12)	4.16 ± 0.83		
Secondary school (N=6)	4.83 ± 0.40	1.43	0.25
Language school (N=12)	4.41 ± 0.66		

Table 3. *Differences in the use of authentic materials in class based on the place of work*

We aimed to determine whether there was a significant difference in the use of authentic materials in class based on the type of institution. To examine differences according to the institution, an independent samples t-test was applied. According to the t-test results presented in Table 4, it can be noted that there is no significant difference in the use of authentic materials in class with respect to the institution.

	The mean	t	p
Public institution (N=14)	4.28 ± 0.82	-0.93	0.35
Private institution (N=17)	4.52 ± 0.62		

Table 4. *Differences in the use of authentic materials in class according to the type of institution*

It was examined whether there is a significant difference in the use of authentic materials in class based on teachers' experience. Differences according to respondents' experience were analyzed using a one-way ANOVA. On the basis of the ANOVA results

[1] A significance level of 0.05 was used for all statistical tests in the paper.

presented in Table 5, it can be seen that there is no significant difference in the use of authentic materials in class with respect to teachers' experience.

	The mean	F	p
Under 5 years (N=5)	4.60 ± 0.54		
For 6 to 15 years (N=14)	4.50 ± 0.65	0.56	0.57
Over 15 years (N=12)	4.25 ± 0.86		

Table 5. *Differences in the use of authentic materials in class according to teachers' experience*

The second survey involved 81 students, including 47 boys and 34 girls, from grades five to eight of primary school (Table 6).

		f	%
Gender	Male	47	58
	Female	34	42
Grade	Five	21	25.9
	Six	19	23.5
	Seven	24	29.6
	Eight	17	21.0

Table 6. *Students' gender and grade level*

As indicated by the results presented in Table 7, it can be concluded that the vast majority of students enjoy lessons involving authentic materials (90.1%), find classes using authentic materials interesting (85.2%), and would like to have more lessons with authentic materials in the future (76.5%). These results highlight the overall positive perception of authentic materials among students, suggesting that their integration into teaching significantly enhances classroom engagement. They further indicate the potential of authentic materials to foster greater motivation and sustained interest in language learning.

		f	**%**
I enjoy lessons involving authentic materials.	Yes	73	90.1
	No	8	9.9
It is interesting to me when lessons involve authentic materials.	Yes	69	85.2
	No	12	14.8
I would prefer to have more classes incorporating authentic materials in the future.	Yes	62	76.5
	No	19	23.5

Table 7. *Students' responses to questions about authentic materials*

Students' attitudes toward the level interest in using supplementary materials in class were assessed. Based on the results presented in Table 8, it can be concluded that students find working with audiovisual materials the most engaging (M=3.91, SD=1.03), whereas working with printed texts is perceived as the least interesting (M=3.20, SD=1.13). The outcomes show that students perceive audiovisual materials as the most engaging type of supplementary resource, while printed texts are considered the least interesting. This suggests that incorporating diverse and dynamic materials can enhance student engagement in language learning.

Statements	AS	SD
Working with printed texts is interesting to me.	3.20	1.13
Working with songs is interesting to me.	3.53	1.25

Working with audiovisual materials is interesting to me.	3.91	1.03
Working with authentic materials in the form of tickets, posters, and advertisements is interesting to me.	3.80	1.20

Table 8. *Students' attitudes toward the interest in using authentic materials in class*

It was investigated whether there is a significant difference in students' attitudes toward the use of supplementary materials in class based on gender. An independent samples t-test was used to assess gender-related differences. According to the t-test results presented in Table 9, it can be observed that a significant difference exists in the use of auditory materials with respect to gender, with female students finding the use of audiovisual materials considerably more interesting. This highlights the need to consider gender differences when selecting and implementing authentic materials in language instruction.

	Male (N=47)	Female (N=34)	t	p
	The mean			
Printed texts	3.17 ± 1.27	3.26 ± 0.93	-0.38	0.70
Songs	3.27 ± 1.28	3.88 ± 1.14	-2.19	0.03[2]
Audiovisual materials	3.80 ± 1.17	4.05 ± 0.81	-1.133	0.26
Authentic materials in the form of tickets, posters, and advertisements	3.59 ± 1.29	4.08 ± 1.02	-1.83	0.07

Table 9. *Differences based on students' gender*

The questionnaire examined whether there is a significant difference in students' attitudes toward the use of supplementary materials in class based on grade level. A one-way analysis of variance (ANOVA) was employed to assess differences across grades. Based on the ANOVA results presented in Table 10, it can be recognized that a significant difference exists in the use of songs with respect to grade level. Post hoc analysis revealed that the significant difference lies between eighth-grade students and fifth-grade and sixth-grade students, with songs being least interesting to eighth-grade students. The findings reveal that the use of songs as authentic materials is perceived differently across grade levels, with eighth-grade students showing significantly less interest compared to fifth- and sixth-grade students. This suggests that the selection of authentic materials should consider students' grade level to maximize engagement and effectiveness in language learning.

	V (N=21)	VI (N=19)	VII (N=24)	VIII (N=17)	F	p
	The mean					
Printed texts	3.66 ± 0.91	3.26 ± 1.24	2.95 ± 1.16	2.94 ± 1.14	1.91	0.13
Songs	3.95 ± 1.16	3.89 ± 0.73	3.45 ± 1.28	2.70 ± 1.44	4.25	0.008[3]
Audiovisual materials	4.14 ± 0.96	3.89 ± 0.87	3.82 ± 1.23	3.91 ± 1.03	0.48	0.69

[2] Statistical significance at the 0.05 level.
[3] Statistical significance at the 0.05 level.

Authentic materials in the form of tickets, posters, and advertisements	4.00 ± 1.09		3.94 ± 1.31		3.70 ± 1.16		3.52 ± 1.32	0.60	0.61

Table 10. *Differences based on students' grade level*

It was assessed whether there is a significant difference in the use of authentic materials based on students' gender. The chi-square test was applied to assess these differences. As indicated by the chi-square test results presented in Table 11, it can be stated that a significant difference exists in the use of authentic materials with respect to gender. According to the percentage results shown in Table 11, female students express greater enjoyment in working with authentic materials, find lessons more interesting when authentic materials are used, and would prefer more frequent use of authentic materials in the future. These results demonstrate that gender plays a significant role in shaping students' perceptions of authentic materials, with female students demonstrating consistently higher levels of interest and preference for their use. This finding underscores the importance of considering gender-related differences when designing and implementing instructional strategies.

	χ^2	p
I find working with authentic materials in class enjoyable.	4.65	0.03[4]
It is interesting to me when lessons involve authentic materials.	8.26	0.004
I would prefer to have more classes incorporating authentic materials in the future.	5.654	0.01

Table 11. *Gender-related differences in the use of authentic materials*

		Yes	No
I find working with authentic materials in class enjoyable.	Male Female	83% 100%	17% 0%
It is interesting to me when lessons involve authentic materials.	Male Female	74.5% 100%	25.5% 0%
I would prefer to have more classes incorporating authentic materials in the future.	Male Female	66% 91.2%	34% 8.8%

Table 12. *Significant gender-related differences in the use of authentic materials*

We also aimed to determine whether there is a significant difference in the use of authentic materials based on students' grade level. The chi-square test was used to assess these differences. Based on the chi-square test results presented in Table 13, it can be concluded that a significant difference exists in students' enjoyment of using authentic materials with respect to grade level. According to the percentage results shown in Table 14, older students show less interest in using authentic materials. These findings point to that students' attitudes toward the use of authentic materials vary significantly with grade level, with older students demonstrating lower levels of interest. This suggests that instructional approaches may need to be adapted to sustain motivation and engagement among higher-grade learners.

[4] Statistical significance at the 0.05 level is referred to all three p-values in Table 11.

	χ^2	p
I find working with authentic materials in class enjoyable.	11.85	0.008[5]
It is interesting to me when lessons involve authentic materials.	7.32	0.06
I would prefer to have more classes incorporating authentic materials in the future.	6.06	0.10

Table 13. *Grade-related differences in the use of authentic materials*

		Yes	No
I find working with authentic materials in class enjoyable.	V	100%	0%
	VI	100%	0%
	VII	87.5%	12.5%
	VIII	70.6%	29.4%

Table 14. *Significant grade-related differences in the use of authentic materials*

Concluding remarks

The results of this research demonstrate that authentic materials play a significant role in Spanish language teaching, positively influencing both teaching practices and student learning experiences. The vast majority of teachers actively use authentic materials, considering them beneficial for developing listening and comprehension skills, with audiovisual resources being the most frequently used and most effective in eliciting student engagement. Teachers rely on both online and offline sources, including YouTube and dedicated Spanish learning websites, and recognize the value of professional training to optimize their use.

Students also show overwhelmingly positive attitudes toward authentic materials, finding lessons more engaging, enjoyable, and motivating, with a strong preference for increased implementation in future classes. Gender and grade-level differences were observed, with female students and younger learners showing greater interest, while older students and eighth grade students found certain materials, such as songs, less engaging. Overall, the findings underscore the didactic value of authentic materials as a versatile pedagogical resource that enhances motivation, participation, and the development of communicative competence.

The research highlights the importance of systematically integrating authentic materials into Spanish language teaching to improve student learning outcomes. In order to maximize their educational potential, it is recommended that teacher training programs and professional development seminars should be organized, and that further research should be conducted to explore the most effective methods of applying authentic materials in the classroom.

BIBLIOGRAPHY

ÁLVAREZ MONTALBÁN, Fernando, *El uso de material auténtico en la enseñanza de ELE*, In IZQUIERDO, José María; MARTOS, Eliche Fermín; YAGUE, Agustín; MORENO FERNÁNDEZ, Francisco; SANJUÁN EGUILUZ, Neus (eds.), Una lengua, muchas culturas: II Congreso internacional de FIAPE, Granada, 1-14, 2007 https://www.educacionfpydeportes.gob.es/mc/redele/biblioteca-

[5] Statistical significance at the 0.05 level.

virtual/numerosanteriores/2007/numeros-especiales/diciembre-ii-fiape.html (Accessed August 1st 2025)

ANDRIJEVIĆ, Maja, *Reflexiones en torno al uso de los materiales auténticos en la enseñanza de lenguas extranjeras*, Colindancias, Revista de la Red Regional de Hispanistas de Hungria, Rumanía y Serbía, num.1, 157-163, 2010 https://colindancias.uvt.ro/index.php/dj/article/view/98 (Accessed August 1st 2025)

BÉREŠOVÁ, Jana, *Authentic Materials – Enhancing Language Acquisition and Cultural Awareness*, Procedia - Social and Behavioral Sciences, Volume 192, 24 June 2015, 195-204 DOI:10.1016/j.sbspro.2015.06.028, 2015 https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1877042815034990/pdf?md5=d43a71181bf3842ea4cfe563c0bbaa8f&pid=1-s2.0-S1877042815034990-main.pdf (Accessed August 15th 2025)

COSCARELLI, Adriana, *Consideraciones en torno al uso de material auténtico en la clase de ELSE*, In V Jornadas de Español como Lengua Segunda y Extranjera: reflexiones sobre el examen CELU (Certificado de Español Lengua y Uso), Ensenada, 27-35, 2014 https://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/trab_eventos/ev.7488/ev.7488.pdf (Accessed September 15th 2025)

MIRČIĆ, Biljana, *Upotreba autentičnih materijala u nastavi stranih jezika,* Časopis Reči, 148-155, 2018 https://alfa.edu.rs/wp-content/uploads/2021/06/Reci173x240.pdf(Accessed September 5th 2025)

MOCHÓN RONDA, Ana, *Los materiales reales en la formación y docencia del profesorado para la enseñanza de la lengua y la cultura española*, In IZQUIERDO José María; JUAN LÁZARO, Olga; ALONSO CUENCA, Montserrat; PRIETO PRIETO, Rocío; MOCHÓN, Ana; LIM, Hyosang; ALTMANN, Werner (eds.), El español, lengua del futuro: I Congreso Internacional de FIAPE, Toledo, 2005 https://www.educacionfpydeportes.gob.es/mc/redele/biblioteca-virtual/numerosanteriores/2005/numeros-especiales/mayo-i-fiape.html(Accessed August 1st 2025)

NUNAN, David, *Understanding Language Classrooms*, Hemel Hempstead: Prentice Hall, 1989

RAO, Parupalli, *The Effective use of Authentic Materials in the English Language Classrooms*, Shanlax International Journal of Arts, Science and Humanities, 1-8, VL-7, DO-10.34293/sijash.v7i1.556, 2019

SANDOVAL PÉREZ, María José; MORA ARISTEGA, Julio Ernesto & CARBO SILVA, Yanina del Rocío, *El uso de material auténtico en la enseñanza del idioma inglés como lengua extranjera y su impacto en el desarrollo social*, Revista Invecom "Estudios transdisciplinarios en comunicación y sociedad", Vol. 4, # 2, , 1-11, 2024 https://doi.org/10.5281/zenodo.10717879 https://revistainvecom.org/index.php/invecom/article/view/3150 (Accessed September 5th 2025)

TORREGROSA BENAVENT, Gabriela & SÁNCHEZ-REYES PEÑAMARÍA, Sonsoles, *Use of authentic materials in the ESP classroom*, Encuentro, Revista de investigación e innovación en la clase de idiomas. 20, 89-94, 2011 https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED530013.pdf (Accessed September 5th 2025)

THE PROVERBS IN THE METALINGUISTIC DISCOURSE OF ITALIAN TEACHERS WITH THIRD-YEAR UNIVERSITY STUDENTS AT BLIDA 2 UNIVERSITY

LES PROVERBES DANS LE MÉTALANGAGE DES ENSEIGNANTS D'ITALIEN AUPRÈS DES ÉTUDIANTS DE TROISIÈME ANNÉE DE LICENCE À L'UNIVERSITÉ DE BLIDA 2

I PROVERBI NEL METALINGUAGGIO DEGLI INSEGNANTI D'ITALIANO CON GLI STUDENTI DI TERZO ANNO DI LAUREA ALL'UNIVERSITÀ DI BLIDA 2

Imene MENAI
ei.menai@univ-blida2.dz
Merouane ADDOU
m.addou@univ-blida2.dz
Abdelhalim MELZI
melziabdelhalim@gmail.com
University of Blida 2 "Lounici Ali"
Faculty of Letters and Languages
Department of Italian Studies, Blida, Algérie
Laboratory: LITALSA
laboratoire.litalsa.blida2@gmail.com

Abstract

This study explores how Italian language teachers use proverbs in metalinguistic discourse with third-year university students at Blida 2 University. Through a qualitative and observational approach, the research investigates how proverbs serve as didactic and cultural tools that enhance linguistic understanding and intercultural competence. The study highlights the pedagogical functions of proverbs in fostering reflection on language use, grammatical structures, and communication strategies. Results reveal that the integration of proverbs into teaching promotes engagement, motivation, and deeper metalinguistic awareness among students.

Résumé

Cette étude examine la manière dont les enseignants d'italien utilisent les proverbes dans le discours métalinguistique avec les étudiants de troisième année à l'Université de Blida 2. À travers une approche qualitative et observationnelle, la recherche analyse comment les proverbes servent d'outils didactiques et culturels pour renforcer la compréhension linguistique et la compétence interculturelle. L'étude met en lumière les fonctions pédagogiques des proverbes dans la réflexion sur la langue, la grammaire et la communication. Les résultats montrent que l'intégration des proverbes dans l'enseignement favorise l'engagement, la motivation et une conscience métalinguistique plus approfondie chez les étudiants.

Riassunto

Questo studio esamina il modo in cui gli insegnanti di italiano utilizzano i proverbi nel discorso metalinguistico con gli studenti del terzo anno presso l'Università di Blida 2. Attraverso un approccio

qualitativo e osservativo, la ricerca analizza come i proverbi fungano da strumenti didattici e culturali per rafforzare la comprensione linguistica e la competenza interculturale. Lo studio mette in luce le funzioni pedagogiche dei proverbi nella riflessione sulla lingua, sulla grammatica e sulla comunicazione. I risultati mostrano che l'integrazione dei proverbi nell'insegnamento favorisce il coinvolgimento, la motivazione e una consapevolezza metalinguistica più profonda negli studenti.

Keywords: *proverbs; metalinguistic discourse; Italian teaching; intercultural competence; didactic strategies;*

Mots-clés: *proverbes; discours métalinguistique; enseignement de l'italien; compétence interculturelle; stratégies didactiques;*

Parole chiave: *proverbi; discorso metalinguistico; insegnamento dell'italiano; competenza interculturale; strategie didattiche;*

Introduzione

L'apprendimento di una lingua straniera non significa solo memorizzare o imparare parola per parola il suo lessico, la sua grammatica ...ecc, ma ci vogliono pure delle tecniche e metodi che facilitano tale apprendimento, e questo riguarda per primo la creatività del docente, cioè il suo metodo di come insegna in classe, a seconda dei bisogni degli studenti per garantire alla fine un apprendimento linguistico con risultati positivi.

L'utilizzo del proverbio risponde in modo diretto ed efficace a tale istanza, perché l'uso di esso aiuta a sviluppare l'apprendimento con un metodo semplice e diverso per attirare l'attenzione degli studenti in classe.

Per realizzare l'obiettivo del risveglio della curiosità e dell'interesse linguistico e anche culturale degli studenti, si è voluto usare questo esempio didattico ma bisogna prima partire dalle ipotesi e aspettative degli studenti su certi comportamenti linguistici e relazioni interculturali. Bisogna mettere a paragone i modelli dei comportamenti culturali, la propria e quella della lingua italiana, ovvero di apprendimento. In seguito è necessario fare un'analisi lessicale e semantica, parafrasando e comparando i contesti in cui i proverbi vengono usati in classe. Oltre all'analisi linguistica rivolta al contenuto e la funzione dei proverbi, la comparazione si può fare al livello lessicale ogni volta che ce lo permette la trasparenza della lingua, tenendo conto che l'uso dei proverbi a fine didattico sia possibile anche quando l'obiettivo della lezione è quello di riflettere sulle idee sbagliate e sugli stereotipi.

Il ruolo dell'insegnate è quello di osservare con attenzione la comunicazione tra gli studenti, la loro capacità di assunzione dei ruoli e, se necessario, aiutarli con delle modalità espressive. Si deve poi intervenire per incoraggiare gli studenti che partecipano con minore interesse. I proverbi vengono scelti secondo il livello della classe, e qui si è scelto un gruppo di studenti che appartengono al terzo anno di Laurea, perché con questo livello, gli studenti sono capaci di capire e riconoscere i proverbi.

Abbiamo scelto delle attività che includono l'uso dei proverbi tra gli studenti del terzo anno di laurea all'università di Blida-2- mostrando la loro capacità di individuare e trovare i proverbi italiani negli esercizi proposti.

Questa scelta ha anche lo scopo di aiutare gli apprendenti al lavoro collettivo, alla comprensione e produzione orale e scritta , al rinforzo lessicale e alle riflessioni culturali.

Infatti, con quest'analisi vorremo rispondere a questa problematica di ricerca:

Come i proverbi possono arricchire il discorso metalinguistico degli insegnanti in classe di lingua?

Da questa problematica sorgono le ipotesi di ricerca:

Gli insegnanti usano spesso i proverbi nel loro discorso metalinguistico in classe di lingua con diversi modi e approcci.

Gli insegnanti possono incoraggiare gli studenti a utilizzare i proverbi in attività di produzione orale o scritta, incoraggiando così l'applicazione pratica delle conoscenze linguistiche aqcuisite.

La competenza metalinguistica

Quando si parla di competenza metalinguistica si fa riferimento alla capacità di usare la lingua per spiegare quella stessa lingua. "Usage d'une langue pour décrire cette langue " , vuol dire che l'utente di qualsiasi lingua ha la capacità di riflettere sull'uso della lingua stessa, cioè saper spiegare come si analizzano le sue regole, le sue strutture e le caratteristiche allo scopo di rappresentare le regole grammaticali, sintattiche e lessicali di una lingua, così per approfondire la padronanza della lingua e migliorare le abilità comunicative.

Il proverbio

(Freddi, 1970, p. 206-207) spiega che i proverbi esprimono un insegnamento o un concetto morale, essi rappresentano una forma di saggezza popolare tramandata di generazione in generazione e li usiamo i per comunicare esperienze di vita, tradizioni e spiegazioni dei valori culturali in modo conciso e memorabile e sono radicate nella tradizione e nella cultura di un popolo; e rappresentano un modo efficace per trasmettere conoscenze e saggezza attraverso frasi brevi e comprensibile.

Freddi sottolinea l'importante legame tra la lingua e la cultura attraverso l'analisi dei proverbi e mostra come le espressioni popolari differiscano da lingua a lingua, pur trasmettendo concetti simili e queste diversità riflettono le specificità culturali e linguistiche di ciascuna comunità.

Franceschi 2007: aggiunge che il proverbio consiste nell'uso di un termine che non è corretto o appropriato per la situazione, ma che viene usato al posto di un altro termine, perché i proverbi sono delle espressioni linguistiche ricche di significato che si trovano in molte lingue in cui ciascun proverbio ha un senso determinato e un valore particolare che può essere interpretato in modi diversi; e queste brevi frasi sono utilizzate comunemente nel linguaggio di tutti i giorni, ma li troviamo anche in situazioni formali e fanno parte dell'interesse di persone colte come intellettuali, filosofi, ricercatori, scrittori e poeti, e che si portano ad essere studiati e utilizzati anche in contesti accademici, come nelle lezioni di lingue.

I proverbi hanno avuto un ruolo significativo nella storia della letteratura e della cultura.; Aristotele, Plauto, Erasmo, Cervantes e Shakespeare sono solo alcuni degli autori noti per l'uso e la citazione dei proverbi nelle loro opere. Ad esempio, Shakespeare ha reso celebre il proverbio (Tutto è bene quel che finisce bene).

Neal Norrick uno dei maggiori studiosi inglesi di semantica proverbiale , nella sua monografia del 1985 "What proverbs means", sottolinea che i proverbi sono sotto forma di espressioni brevi e incisive che spesso mostrano rime e un ritmo particolare utilizzando un linguaggio figurato, e queste caratteristiche fanno parte dell'esperienza comune e del modo di vivere.

I proverbi quindi, sono una parte della vita quotidiana poiché la esprimono con significati e dettagli che si collegano direttamente alle situazioni che si verificano spesso nella nostra vita di tutti i giorni, e questo legame contribuisce alla loro efficacia nel comunicare concetti universali in modo chiaro e memorabile, e tra le caratteristiche più signficative del proverbio è la sua natura conversazionale, e che i proverbi vengono usati sia nelle conversazioni quotidiane, sia nelle comunicazioni colloquiali perché riflettono una capacità di

rappresentare saggezza e insegnamenti in espressioni brevi e incisive, rendendoli strumenti potenti e per trasmettere significati profondi in contesti formali.

L'uso dei proverbi nel discorso metalinguistico nell'insegnamento delle lingue

Trevini Bellini (2015) spiega che i proverbi li troviamo anche nell'ambito didattico, e precisamente nel discorso metalinguistico nell'insegnamento delle lingue perché servono a:
1. Arricchire il bagalio lessicale: i proverbi permettono agli studenti di avere un apprendimento linguistico molto efficace perché usandoli come una tecnica in classe di lingua aiuta ad arricchire il loro vocabolario grazie all'aprendimento delle espressioni idiomatiche e colloquiali.
2. informazioni culturali: i proverbi offrono agli apprendenti di una certa lingua uno sguardo sulla sua cultura, perettendo agli studenti di riconoscere meglio il contesto culturale dietro le espressioni.
3. Spiegare elementi linguistici: nell'ambito didattico, i proverbi possono essere utilizzati per aiutare a comprendere meglio le regole linguistiche ed i concetti complessi in modo più attivo e memorabile.
4. stimulare gli studenti: i proverbi aiutano ad apprendere la lingua in modo più pratico, coinvolgente e culturalmente informativo, permettendo agli studenti di riconoscere e usare la lingua in modo più profondo.

Per questo punto Trevini Bellini (2015) spiega che i proverbi sono strumenti efficaci nell'insegnamento delle lingue straniere perché offrono agli studenti un apprendimento più profondo della cultura e delle espressioni idiomatiche della lingua studiata. Il Quadro comune di riferimento richiama i docenti a scegliere e selezionare con cura i proverbi importanti da insegnare, cioè quelli che sono efficaci e rilevanti per la comunicazione didattica.

Si nota che gli insegnanti usano spesso la traduzione per spiegare e chiarire il senso dei proverbi, ma si deve far molta attenzione a usare traduzioni troppo letterali poiché possono causare fraintendimenti interculturali, ed è importante anche che gli insegnanti aiutino gli studenti quando interpretano e applicano i proverbi, e come li utilizzano quando si tratta di un contesto appropriato, allo scopo di garantire una comprensione più efficace e una comunicazione appropriata nella lingua straniera.

Vrhovec (1980) spiega che i proverbi della lingua studiata possono avere delle differenze nella loro somiglianza con quelli della lingua di origine, sia nella forma che nel lessico, e che alcuni proverbi possono essere esattamente uguali, altri simili, e altri ancora completamente diversi, che poi queste caratteristiche danno l'opportunità di studiare diversi elementi della competenza linguistica, come l'ortografia, il lessico e la morfosintassi. I proverbi, quindi, non hanno solo il ruolo di arricchire il lessico degli studenti, ma offrono anche una piattaforma per esplorare e comprendere profondamente i diversi aspetti linguistici all'interno della lingua straniera.

Il proverbio: un evento comunicativo nella classe di lingua

Nel contesto delle interazioni comunicative tra insegnante e studente, è frequente osservare come i proverbi vengano impiegati non solo come espressioni linguistiche, ma come veri e propri strumenti di mediazione culturale. Essi consentono di manifestare comprensione, di dimostrare familiarità con le tradizioni di un popolo e di creare un legame autentico con l'interlocutore. In questo senso, i proverbi si configurano come un mezzo privilegiato per accedere alle radici culturali di una comunità, rafforzando il senso di appartenenza e favorendo una connessione più profonda durante la comunicazione.

Dal punto di vista didattico, i proverbi rappresentano un potente stimolo per l'apprendimento: la loro densità semantica e la loro ricchezza simbolica li rendono strumenti ideali per coinvolgere gli studenti in attività riflessive e dialogiche. L'uso dei proverbi in classe favorisce la partecipazione, stimola il pensiero critico e contribuisce a rendere l'esperienza formativa più viva, significativa e duratura. Inoltre, essi offrono molteplici occasioni per affrontare argomenti di natura culturale e sociale, ampliando l'orizzonte di apprendimento oltre la dimensione puramente linguistica.

Uno degli aspetti più distintivi del linguaggio proverbiale risiede nella sua forte componente metaforica. Attraverso immagini e analogie, i proverbi sintetizzano concetti complessi in forme linguistiche concise e facilmente memorizzabili, trasmettendo insegnamenti e valori in modo figurato e suggestivo. Grazie a questa forza evocativa, il proverbio diventa uno strumento privilegiato per comunicare verità universali in maniera poetica ed efficace.

Come sostengono Lakoff e Johnson, il valore didattico dei proverbi risiede nella loro capacità di tradurre concetti astratti in rappresentazioni concrete e visive. L'uso di immagini metaforiche facilita infatti la comprensione di nozioni complesse, rendendole più accessibili agli studenti. Tuttavia, tale comprensione richiede non solo competenze linguistiche, ma anche una solida sensibilità interculturale, poiché ogni proverbio riflette visioni del mondo e sistemi simbolici propri di una determinata cultura. Questo tipo di approccio, fortemente esperienziale e cognitivo, favorisce una rielaborazione più profonda e consapevole dei contenuti linguistici e culturali.

Parte operativa

Introduzione

La parte operativa di questo lavoro prende in esame l'uso dei proverbi e delle locuzioni idiomatiche della lingua italiana nel contesto del discorso metalinguistico tra docenti e studenti del terzo anno universitario presso l'università di Blida -2-. Attraverso l'osservazione e l'analisi delle pratiche didattiche, si intende mettere in luce come i proverbi vengano utilizzati per chiarire concetti linguistici, stimolare la riflessione e facilitare la comprensione di contenuti culturali. Tale indagine mira a sottolineare il ruolo significativo di questi elementi nel processo di insegnamento-apprendimento della lingua italiana come LS.

Obiettivi della ricerca

Gli obiettivi di questa ricerca si articolano attorno all'analisi approfondita delle modalità con cui gli insegnanti impiegano i proverbi nell'insegnamento di concetti linguistici e comunicativi agli studenti. Lo studio si propone di indagare in che modo l'uso dei proverbi incida sulla percezione e sull'apprendimento della lingua da parte degli studenti, esplorando al contempo la funzione che tali espressioni possono avere nello sviluppo della consapevolezza metalinguistica degli insegnanti stessi. L'indagine si focalizza, inoltre, sull'efficacia didattica dei proverbi nel contesto dell'insegnamento linguistico e sull'analisi delle strategie pedagogiche che ne favoriscono l'utilizzo a fini metalinguistici. Infine, la ricerca persegue anche obiettivi di natura metalinguistica volti a stimolare la riflessione sui meccanismi linguistici e sui processi cognitivi implicati nell'apprendimento, ad esempio attraverso l'analisi della costruzione di giochi di parole o battute basate sui proverbi. Tali finalità mirano a promuovere una più profonda consapevolezza del linguaggio e delle sue potenzialità espressive e culturali.

Metodologia adottata

Per quanto riguarda la strategia metodologica adottata, la presente ricerca si fonda sull'approccio umanistico e ludico, entrambi orientati a valorizzare l'interazione umana e l'impiego di attività di tipo ludico come strumenti per facilitare l'apprendimento. In tale prospettiva, l'obiettivo principale consiste nel promuovere la partecipazione attiva degli studenti attraverso attività a coppie, che permettono loro di confrontarsi, collaborare e costruire insieme nuove conoscenze, favorendo al contempo un clima di apprendimento dinamico e stimolante.

Le attività svolte in coppia offrono agli studenti la possibilità di mettere in pratica le competenze acquisite, potenziando le proprie abilità comunicative e cognitive mediante il dialogo, il confronto di idee e la negoziazione del significato. La scelta dell'approccio umanistico e ludico risponde inoltre all'esigenza di accrescere la motivazione intrinseca degli studenti, poiché l'apprendimento risulta più efficace quando si svolge in un contesto piacevole e coinvolgente. Attraverso giochi linguistici e attività interattive, si mira quindi a creare un ambiente formativo capace di stimolare l'interesse, la partecipazione e l'impegno personale degli studenti, migliorando l'efficacia complessiva del processo educativo.

Per garantire una gestione ottimale del tempo didattico, sono state proposte diverse attività ed esercizi che consentono all'insegnante di modulare la durata della lezione in base ai bisogni del gruppo classe, assicurandosi che gli studenti mantengano un atteggiamento attivo e positivo fino alla conclusione dell'attività.

Infine, è stata predisposta una prova finale e una griglia di valutazione, finalizzate ad analizzare il lavoro svolto sia dagli insegnanti sia dagli studenti. L'esperimento è stato realizzato con un gruppo di circa venti studenti del terzo anno di laurea presso l'Università di Blida 2, il che ha permesso di osservare direttamente l'efficacia del metodo in un contesto reale. Nelle sezioni successive vengono presentate le attività proposte in aula, seguite da alcune osservazioni emerse nel corso della lezione.

Descrizione delle attività

Nel prosieguo della ricerca vengono illustrate le attività realizzate in classe, entrambe incentrate sull'uso dei proverbi come strumento linguistico e didattico. Sono state proposte due attività principali, ideate per stimolare la riflessione metalinguistica e potenziare le competenze comunicative degli studenti.

La prima attività prevedeva l'associazione tra un insieme di immagini e i relativi proverbi italiani. Le immagini, raffiguranti animali, sono state scelte per la loro forte valenza simbolica e metaforica, in quanto spesso gli animali rappresentano tratti fisici o comportamentali umani. Questa attività introduttiva è stata concepita per suscitare l'interesse e la curiosità degli studenti, facilitando al contempo la memorizzazione dei proverbi attraverso il collegamento visivo e semantico tra immagine e significato linguistico.

La seconda attività, invece, consisteva in un'unità didattica più articolata che integrava l'uso dei proverbi in esercizi grammaticali e lessicali. In questa fase, l'insegnante ha guidato gli studenti nell'analisi del linguaggio proverbiale, soffermandosi in particolare sull'impiego dei verbi e del lessico, con l'obiettivo di evidenziare la funzione metalinguistica dei proverbi nella spiegazione e nella pratica della lingua italiana. Gli studenti sono stati invitati a svolgere diversi compiti linguistici, tra cui la coniugazione dei verbi in vari tempi, la trasformazione di frasi dalla forma passiva a quella attiva e la modifica del genere dei sostantivi.

Attraverso queste attività, si è inteso dimostrare come i proverbi possano costituire un efficace punto di partenza per integrare riflessione grammaticale, lessicale e culturale, rendendo l'apprendimento più motivante e significativo.

Prima attività

Avere la memoria come un elefante.
Gianna ricorda sempre di tutto, ha proprio una ..... come un ..... .
Andare a letto con le galline.
Oddio! Giorgio ..... a letto ..... le....., siamo ancora le 19 e lui sta sognando.
Furbo come una volpe
Laura ha cambiato il voto del suo esame, lei è ..... come una ..... .

Commento

La classe era composta da quasi venti studenti che hanno studiato italiano per tre anni e che hanno tutti l'arabo come lingua madre. Abbiamo unito due gruppi in una sola classe perché il dipartimento non aveva abbastanza studenti a questo livello. Abbiamo avuto più tempo del previsto, tre ore anziché due, poiché gli studenti hanno avuto difficoltà all'inizio nel trovare i proverbi, ma poi si sono mostrati molto interessati ed entusiasti delle attività, specialmente nella parte interculturale e hanno cercato di tradurre i proverbi nella loro lingua (arabo) o se invece non esisteva equivalenza.

Seconda attività

Viene presentato un dialogo che abbiamo creato tra due personaggi per gli studenti, che leggono insieme e rispondono alle domande fornite. Successivamente, devono identificare il proverbio appropriato per l'immagine proposta e menzionata nel testo. In seguito, in classe, correggiamo le risposte e chiediamo agli studenti di spiegare il significato dei proverbi incontrati.

L'utilizzo dei proverbi in un dialogo è scelto appositamente poiché sono frasi brevi e significative che possono aggiungere colore e saggezza alle nostre conversazioni. Quando li inseriamo in un dialogo, possiamo creare un'atmosfera più autentica e arricchire il nostro modo di comunicare. I proverbi vengono usati per illustrare situazioni, condividere esperienze o semplicemente per rendere il dialogo più vivace, ma è importante selezionare proverbi comprensibili per entrambe le parti e adatti al contesto della conversazione.

Osservazioni e commento

Gli studenti si sono interessati e sopratutto motivati alla lezione.

I proverbi giocano un ruolo fondamentale nell'apprendimento della lingua e tutti gli studenti li trovano importanti perché grazie ad essi si impara la lingua con alta motivazione.

La lezione aumenta in primo luogo lo sviluppo della competenza comunicativa orale degli studenti e l'importanza di lavorare a coppie.

Queste attività hanno mostrato il livello degli studenti sia sul livello lessicale sia su quello interculturale.

Gli studenti hanno mostrato interesse di come i proverbi conosciuti nella loro cultura si dicono in italiano.

Conclusioni

L'apprendimento di una lingua straniera non si limita all'acquisizione del lessico e delle strutture grammaticali, ma implica anche lo sviluppo di competenze interculturali, fondamentali per comprendere e utilizzare la lingua in modo autentico e significativo. Le osservazioni condotte in classe hanno mostrato che, nel contesto dell'insegnamento dell'italiano, i proverbi non vengono impiegati frequentemente nel discorso metalinguistico, in

quanto molti studenti non possiedono ancora un livello linguistico e interculturale tale da consentire loro di utilizzare e interpretare correttamente i proverbi italiani durante il processo di apprendimento.

Per analizzare questo aspetto, è stato elaborato un percorso didattico sperimentale che comprende diverse lezioni in aula, finalizzate a individuare i punti di forza e le eventuali criticità delle attività proposte. L'esperimento è stato realizzato con un gruppo di circa venti studenti del terzo anno di laurea presso l'Università di Blida 2.

I risultati raccolti attraverso le osservazioni, le risposte e i commenti degli studenti hanno evidenziato un alto livello di partecipazione, interesse e soddisfazione per l'argomento trattato. L'esperienza ha confermato l'efficacia dell'integrazione dei proverbi nel discorso metalinguistico dell'insegnante: tale approccio ha reso l'apprendimento più stimolante, divertente e coinvolgente. Durante le attività proposte, gli studenti hanno mostrato entusiasmo e curiosità, suggerendo che l'uso dei proverbi può rappresentare un valido strumento per rafforzare sia la competenza linguistica sia quella culturale.

BIBLIOGRAFIA

FRANCESCHI, T., 2007, *La formula proverbiale in V. Boggione, L. Massobrio, Dizionario dei proverbi*, Torino, UTET, p. 10, 15

FREDDI, G., 1970, *Metodologia e didattica delle lingue straniere*, Bergamo, Minerva Italica.

LAKOFF, E., JOHNSON, M., 1980, *Metaphors We Live By*, Chicago, The University of Chicago Press

MOUNIN, Georges, 1974, *Dictionnaire de la linguistique*, p. 213

NORRICK, R., 1985, *How Proverbs Mean. Semantic Studies in English Proverbs*, Berlin, Mouton

TREVINI, B., 2015, *Il proverbio: un evento comunicativo fra Cultura e ironia. La sperimentazione di una lezione in classi di Italiano L2 e LS*, Venezia, Bollettino Itals, p. 49, 51

VRHOVEC, Y., 1980, *Proverbi nell'insegnamento delle lingue straniere*, Lingue straniere, 3, p. 267-270

EMOTIONAL EXPERIENCES OF SLOVENIAN TEACHER TRAINING STUDENTS AND EMOTION-TRIGGERING SITUATIONS DURING THEIR SCHOOL INTERNSHIP

EMOTIONALES ERLEBEN SLOWENISCHER LEHRAMTSSTUDIERENDEN UND EMOTIONSAUSLÖSENDE SITUATIONEN WÄHREND IHRES SCHULPRAKTIKUMS

Jan ČERNETIČ
Philosophische Fakultät
Universität Ljubljana, Slowenien
Aškerčeva cesta 2, 1000 Ljubljana
jan.cernetic@ff.uni-lj.si

Abstract

The study examines the emotional experiences of Slovenian teacher training students and situations that trigger emotions during their school internship. The content analysis of 40 written reflections reveals that trainees experience a wide range of emotions or emotion-like feelings during their teaching practice at elementary and middle schools, with surprise, fear, joy, fun, nervousness, and gratitude predominating. They usually feel uncomfortable at the beginning of the internship due to their lack of experience – their inexperience is primarily reflected in poor time management, overly high (performance) expectations of the learners, and maintaining a good learning environment, but this changes over the course of the internship. After their first teaching trials, interns feel better and more confident; above all, they experience clearly positive emotions when creating learning materials and devising creative learning activities in which they see learners enjoying themselves. They name or describe their emotional states, but do not always reveal the reasons behind them. The study results offer insights into the emotional worlds of the trainees, encourage them to engage in introspective emotional reflection, and help their mentors to provide them with more effective professional and emotional support during their school internship.

Zusammenfassung

*Die Studie untersucht das emotionale Erleben der slowenischen Lehramtsstudierenden und emotionsauslösende Situationen während ihres Schulpraktikums. Die inhaltliche Textanalyse von 40 Reflexionen deckt auf, dass Praktikant*innen bei ihren Lehrproben an Grund- und Mittelschulen ein breites Spektrum an Emotionen bzw. emotionsähnlichen Empfindungen erleben, unter denen Überraschung, Angst, Freude, Spaß, Nervosität und Dankbarkeit überwiegen. Unwohl fühlen sie sich meistens zu Beginn des Praktikums wegen des Erfahrungsmangels – ihre Unerfahrenheit zeigt sich vornehmlich im schlechten Zeitmanagement, in zu hohen (Leistungs-)Erwartungen an die Lernenden und im Behalten guten Lernklimas, was sich aber im Laufe des Praktikums ändert. Nach den ersten Lehrproben fühlen sich Praktikant*innen besser und selbstbewusster; vor allem erleben sie eindeutig positive Emotionen beim Erstellen von Lernmaterialien und beim Ausdenken kreativer Lernaktivitäten, in denen sie Lernende genießen sehen. Sie benennen oder umschreiben ihre emotionalen Zustände, dabei entlarven sie aber nicht immer deren Gründe. Die Studienergebnisse bieten Einblicke in die emotionale Welten der Praktikant*innen, fördern diese zur introspektiven emotionalen Reflexion und helfen ihren Mentor*innen, sie während des Schulpraktikums effektiver fachlich und emotional zu begleiten.*

Keywords: *teacher training students; school internship; emotions; emotion-triggering situations; reflection;*

Schlüsselwörter: *Lehramtsstudierende; Schulpraktikum; Emotionen; emotionsauslösende Situationen; Reflexion;*

Einleitung

Das didaktische Dreieck beschreibt den (schulischen) Unterricht als Beziehung zwischen Lernenden, Lehrkraft und Lernstoff. In Beziehungen entstehen Emotionen. Lehrkräfte bringen in ihren Unterricht eigene Persönlichkeit, ihren eigenen pädagogischen Eros ein, stark auf ihre Erwartungen und Normen bezogen, und sind daher empfänglicher für emotionale Erlebnisse (vgl. HASCHER, WABER, 2020, S. 820).

Das Schulpraktikum bietet den meisten Lehramtsstudierenden die Möglichkeit, erstmal vor der Klasse in der Rolle einer Lehrkraft zu stehen. Schon im Schulpraktikum angehender Lehrkräfte besteht „ein hohes Potenzial an emotionalem Erleben, das in seiner Komplexität noch nicht umfassend erfasst und erforscht ist“ (WILL, JENERT, 2024, S. 452; PORSCH, 2018). Raffo und Hall (2006) halten Emotionen im Schulpraktikum für besonders relevant. Weyland und Wittmann (2011, S. 53) führen das didaktische Modell ein, in dem theoretisches Reflexionswissen (Wissenschaft), praktisches Handlungswissen (Praxis) und selbstreflexives Wissen (Person) als Bezugssysteme fungieren, die im Prozess der Lehrer*innenberufsvorbereitung im Schulpraktikum integriert aktiviert werden sollen. Emotionen, die Praktikant*innen bei Hospitationen und vor allem während der Lehrproben erleben, beeinflussen ihr Handeln (Hascher, Waber, 2020, S. 820), nehmen aber einigermaßen auch Einfluss auf ihre künftigen Entscheidungen bezüglich des Lehrer*innenberufes und auf das Lern- und Leistungsverhalten der Lernenden (ibid., S. 821). Diejenigen Praktikant*innen, die während des Schulpraktikums eindeutig positive Emotionen erleben (z.B. Freude, Glück), können von dem Praktikum mehr profitieren. Nichtsdestotrotz finden sich zum emotionalen Erleben von Lehramtsstudierenden im Schulpraktikum nur wenige empirische Studien.

Der vorliegende Beitrag setzt sich zum Ziel, mithilfe von der inhaltlichen Analyse von schriftlichen Reflexionen slowenischer Lehramtsstudierenden festzustellen, welche Emotionen sie während ihres zweiwöchigen Schulpraktikums an Primar- und Sekundarschulen erleben und welche emotionsauslösenden Situationen sie diesbezüglich benennen oder beschreiben. Der theoretische Teil geht auf den aktuellen Forschungsstand ein und hebt die Bedeutung des introspektiven emotionalen Reflektierens während eines Schulpraktikums hervor. Die Untersuchungsergebnisse werden tabellarisch dargestellt, zusammengefasst und schließlich in Bezug auf ihre pädagogisch-didaktischen Implikationen kommentiert.

1. Positives und negatives emotionales Erleben angehender Lehrkräfte

Lehrkräfte leisten Arbeit an und mit Emotionen. Sotzek (2022, S. 204) versteht Klassenzimmer als schulbezogene konjunktive Erfahrungsräume, die »unterschiedliche Spannungsverhältnisse zwischen den berufsbezogenen Habitus von Lehrpersonen und von ihnen wahrgenommenen Normen konstituieren“. Lehrkräfte lernen im Rahmen der professionalisierten Praxis, sich adäquat mit eigenen und fremden Emotionen auseinanderzusetzen (ibid.). Sie reflektieren ihre Emotionen immer in Bezug auf ihr Handeln. Diese Emotionen weisen sowohl eine propositionale Dimension (theoretisches Hintergrundwissen, Normen, Überzeugungen) als auch eine performative Dimension (Emotionsexpression) auf, wobei die beiden Dimensionen durch Meta-Reflexionen relationiert werden (ibid., S. 210). Das Nachdenken über eigenes emotionales Erleben und Handeln

generiert neues Wissen, das den Habitus der Lehrkräfte entweder stabilisiert oder zu Veränderungen führt (ibid., S. 217; WILL, JENERT, 2024, S. 453), wobei die gesamte Vergangenheit bzw. die Professionalisierungsgeschichte mitwirkt (SOTZEK, 2022, S. 218; RODEMER et al., 2024). Lazarus (1994) unterscheidet flüchtige emotionale Reaktionen auf spezifische Umweltbedingungen (sog. *States*) von den persönlichkeitsbedingten Neigungen mit spezifischen States in bestimmten Situationen (sog. *Traits*) (vgl. auch KROHNE, 2010, S. 17).

Meyer und Kiel (2014) stellen fest, das zentrale Bedürfnis der Praktikant*innen sei der Schutz bzw. die Verbesserung ihres Selbstbildes, was sie für das selbstständige Ausüben des Lehrer*innenberufes ermutigen solle. Positives emotionales Erleben trägt bei den angehenden Lehrkräften zu Selbstwirksamkeitsüberzeugungen bei. Diese entstehen konkret durch eigene Erfolgserfahrungen und die verbale Persuasion im Sinne von verbalen Ermutigungen und lobenden Rückmeldungen seitens der Lehrkräfte während des Schulpraktikums (Bach, Hagenauer, 2021, S. 229). Angehende Lehrkräfte nehmen im Schulpraktikum zwei Rollen ein – sie sind Lehrende und Lernende zugleich (ibid., S. 230; WILL, JENERT, 2024, S. 452; HASCHER, WABER, 2020, S. 821; KÜCHOLL et al., 2019, S. 948; CHING-SHEUE, 2015, S. 15).

Laut zahlreichen Forschungen erleben Praktikant*innen in hohem Maße positive Emotionen (ibid.; WILL, JENERT, 2024, S. 459; CHING-SHEUE, 2015, S. 31; vgl. auch HASCHER, WEPF, 2007), unter negativen Emotionen werden meistens Angst, Nervosität und Unsicherheit empfunden, wobei diese mit zunehmender Praxiserfahrung der angehenden Lehrkräfte in der Regel abnehmen (BACH, HAGENAUER, 2021, S. 231; vgl. auch PORSCH, GOLLUB, 2018; SINCLAIR, NICOLL, 1981).[1] Positive Emotionen beziehen sich nach Bachs und Hagenauers Forschung (2021, S. 240) auf den Bereich des Schüler*innen-Engagements, der mit eigenen Fähigkeitseinschätzungen (oder LEISTUNGEN; vgl. MEYER, KIEL, S. 2014) und dem motivationsbezogenen Bereich verbunden ist, nach Will und Jenert (2024, S. 460) aber auch auf die Unterrichtsvorbereitung und die Interaktion mit Mentor*innen. Negative Emotionen werden hingegen durch erfolglose Versuche der Störungsbehebungen in der Klasse, durch das Gefühl der Unfähigkeit, eine gute Klassenatmosphäre zu schaffen (BACH, HAGENAUER, 2021, S. 240), durch die Handlungen der Lernenden während des Unterrichts und durch die bevorstehenden Hospitationen ausgelöst (WILL, JENERT, 2024, S. 460). Positive Emotionen sollen als eine Resilienzquelle für angehende Lehrkräfte betrachtet werden, wobei negative Emotionen intensiv reflektiert werden sollten (ibid.). Uns scheint die generalisierte Bezeichnung *positive* bzw. *negative Emotionen* ungreifbar, weil viele Emotionen in unterschiedlichen Situationen von verschiedenen Menschen sowohl als positiv als auch als negativ bezeichnet werden können (vgl. z.B. *herausfordernd, überrascht*), deswegen wird eine solche Unterscheidung im Folgenden vermieden.

Die Bedeutung sozialer Unterstützung hebt u. a. Steptoe (vgl. KÜCHOLL et al., 2019, S. 948) hervor, der in seiner Studie mit mehr als 100 Lehrkräften feststellen konnte, dass „diejenigen Lehrkräfte, die in stärkerem Maße soziale Unterstützung erhielten, weniger ausgeprägte psychologische Reaktionen […] zeigten“ (vgl. auch *instrumentelle* und *informationelle Unterstützung* in ibid., S. 950). Kücholl et al. (2019, S. 947f.) betonen zudem auch die anspruchsvolle Aufgabe der Praktikant*innen, mit verschiedenen im schulischen Kontext beteiligten Personen zu interagieren und den Praktikant*innen bisher unbekannte organisatorische Aufgaben zu bewältigen. Nach der ersten Übernahme der pädagogischen und rechtlichen Verantwortung (vgl. auch HASCHER, WABER, 2020, S. 820), vor der Klasse stehend, werden sich Praktikant*innen eigener Schwächen und Defizite bewusst (sog.

[1] Ching-Sheue (2015, S. 30) entdeckte in 25 analysierten Tagebüchern von Praktikant*innen acht unterschiedliche positive („happiness, delight, joy, surprise, relief, pride, hopefulness and gratefulness“) und sechs unterschiedliche negative Emotionen („anger, harassment, worry, nervousness, fear and anxiety“).

Praxisschock; ibid.). Schmitz (1999) schreibt dabei eine entscheidende Rolle den individuellen Selbstwirksamkeitserwartungen zu, d.h. den Erwartungen, mit begriffsstützigen und emotional-sozial auffälligen Lernenden umgehen zu können, den Lernstoff erfolgreich zu vermitteln, im Schulkontext angemessen zu kommunizieren und negative emotionale Zustände zu bewältigen (ibid.; KÜCHOLL et al., 2019, S. 949).

Angst im pädagogischen Kontext lässt sich auch als *teaching anxiety* bezeichnen; nach Gardner und Leak (1994, S. 28f.) geht es um Angst, die mit dem Unterrichten verbunden ist und sowohl die Vorbereitung als auch die Ausführung von Klassenaktivitäten miteinbezieht. Der Grund für *teaching anxiety* kann in der Annahme liegen, nicht genug Fachkompetenzen bzw. fachdidaktisches Wissen erworben zu haben (PORSCH, 2016, S. 406), die bei ganz vielen Praktikant*innen im Schulpraktikum präsent ist (vgl. Ching-Sheue, 2015, S. 32). Forscher berichten auch über die sog. *ICT anxiety*, bei der der Technologieeinsatz bei einigen (älteren) Lehrkräften Stress herbeiführt, wobei die Überzeugungen und Stellungen der Lehrkräfte zu Informations- und Kommunikationstechnologie eine bedeutende Rolle spielen (PORSCH, 2023, S. 120). Wird Angst als persönlicher Fähigkeitsmangel interpretiert, verringert sie Selbstwirksamkeitsüberzeugungen der Lehrkräfte (BACH, HAGENAUER, 2021, S. 229). Dazu kommt noch die Angst, fachfremd zu unterrichten (vgl. PORSCH, 2016), die unter slowenischen Lehrkräften wegen des Lehrkräftemangels vermutlich immer häufiger empfunden wird.

2. Emotionsauslösende Situationen im Schulpraktikum

Will und Jenert (2024) untersuchten emotionsauslösende Situationen der Praktikant*innen im schulischen, (privat-)beruflichen und Ausbildungskontext während eines vierwöchigen Praktikums, über das zehn Praktikant*innen in strukturierten Tagebüchern berichtet hatten. Die meistgenannten emotionsauslösenden Situationen waren Unterrichtsvorbereitung, Unterrichtsdurchführung, Interaktion mit Mentor*innen (die den Praktikant*innen als positives Vorbild dienen können; vgl. KÜCHOLL et al., 2019, S. 951) – letzterer wurde eine sehr wichtige Rolle zugeschrieben, weil sie mit weiteren Benefits wie etwa gesteigertem Selbstvertrauen einhergeht – und Hospitationen von Mentor*innen. Eine gute Vorbereitung gibt amtierenden Lehrkräften zumeist ein Sicherheitsgefühl (ibid., S. 458f.); die Unsicherheit kann nach Nolle (2021, S. 37) einigermaßen durch gute Planung eliminiert werden, obwohl Unterricht zu einem gewissen Grad immer eine improvisierte Interaktion bleibt. Frenzel und Götz (2007) erforschten Antezedenzien von Lehrer*innenemotionen und stellten keine signifikanten Zusammenhänge zwischen Lehrerfahrung (Dienstjahre) und Emotionen fest, verbanden aber Kontrollüberzeugungen von Lehrkräften mit ihren Emotionen: „Je stärker die Lehrkräfte überzeugt waren, auf die Erreichung von Unterrichtszielen Einfluss nehmen zu können, desto mehr Freude, weniger Angst und weniger Ärger erlebten sie […]“ (ibid., S. 291). Wahrgenommenes Leistungsniveau, Verständnis der Lernenden und der Eindruck von ihrer Motiviertheit sorgen bei den Lehrkräften für Freude, größere Klassen und der höhere Anteil von Jungen aber für etwas häufigeres Erleben von Ärger (ibid.). Ching-Sheue (2015, S. 31) verbindet Angst und Nervosität vornehmlich mit der Unbekanntheit im Schulpraktikum erlebten Lehrsituationen; Gründe für positives und/oder negatives emotionales Erleben stellen Klassenatmosphäre, Mentor*innen und Rückmeldungen seitens der Lernenden dar. Lehrkräfte von den Schulen, die ihnen mehr didaktische Ressourcen und bessere Ausstattung bieten, empfinden weniger Stress (KÜCHOLL et al., 2019, S. 951). Studierende, die sich am Anfang des Praktikums als selbstwirksamer einschätzen, betrachten belastende Situationen eher als Herausforderung und nehmen am Ende weniger emotionale Erschöpfung wahr. Sie gewinnen an Sicherheit und zweifeln seltener an ihren Kompetenzen (ibid., S. 959f).

3. Fähigkeit einer introspektiven emotionalen Reflexion

Die Förderung der Fähigkeit zur (Selbst-)Reflexion wird eines der wichtigsten Ziele der Lehrkräftebildung (KUBSCH et al., 2023, S. 262; BROWNING, KORTHAGEN, 2021); sie gehört zum professionellen Kompetenzprofil einer Lehrkraft (VELIČKOVÁ, JANÍK, 2023, S. 74). Im Rahmen eines Schulpraktikums ermöglicht diese Kompetenz den Praktikant*innen, „anhand gemachter Unterrichtserfahrungen, Rückschlüsse für die Entwicklung und Stabilisierung der eigenen professionellen Kompetenz zu ziehen, welche sich dann auf die Planung des weiteren Unterrichts auswirken“ (von AUFSCHNAITER et al., 2019, S. 147). Mit dieser Studie möchten wir betonen, dass es sich bei einer Selbstreflexion nicht nur um kognitive Aspekte handelt wie etwa Einschätzung eigenen Wissens und Könnens; vielmehr ist es wichtig, dass sich Praktikant*innen an ihren ersten Tagen im schulischen Umfeld in der Lehrkräfterolle eigener Affekte, Emotionen, Stimmungen bewusstwerden, denn diese können äußere Beobachter wie Mentor*innen nur selten richtig, d.h. in ihrer ganzen Komplexität, erfassen. Erst dann können sie in Gesprächen mit Mentor*innen und dozierenden Begleitern an der Universität angesprochen werden.

4. Empirischer Teil

4.1. Forschungsgegenstand

Den Untersuchungskorpus bilden 40 schriftliche Reflexionen der slowenischen DaF-Studierenden (Masterstudium, Lehramt), die nach dem Abschluss ihres ungefähr zweiwöchigen Praktikums an slowenischen Primar- und Sekundarschulen ohne eine genauere Arbeitsanweisung verfasst wurden. Sie umfassen im Durchschnitt 400 bis 600 Wörter und wurden im Rahmen der universitären Begleitung der Praktikumsphase in Jahren 2022-2025 eingereicht und nicht benotet.

4.2. Forschungsmethode

Zum Forschungszweck wurden schriftliche Reflexionen anonymisiert und inhaltlich untersucht. Inhaltliche Analyse ist eine objektive Forschungsmethode für die Kodierung von Texten mit dem Ziel, semantische Hintergründe der kodierten Einheiten zu erfassen (vgl. *content analysis* in KRIPPENDORFF, 2004). Die Emotionen, die Praktikant*innen in ihren schriftlichen Reflexionen wortwörtlich benennen, wurden ausgeschrieben und quantifiziert; einige wurden nach den Dimensionen der Valenz (positiv/negativ) und der Aktivierung (niedrige vs. hohe Erregung) weiterdifferenziert (vgl. FRENZEL et al., 2015).

4.3. Forschungsziel

Das Forschungsziel lag darin, das emotionale Erleben von Praktikant*innen aufzudecken (Emotionen zu benennen und nach Frequenz zu ordnen) und die Gründe des jeweiligen Emotionserlebens bzw. emotionsauslösende Situationen zu erfassen. Die Ergebnisse wurden quantitativ und qualitativ ausgewertet und werden im folgenden Kapitel tabellarisch dargestellt und kommentierend zusammengefasst.

4.4. Ergebnisse und Diskussion

Die Ergebnisse der Untersuchung sind der folgenden Tabelle zu entnehmen (s. Tabelle 1). Sie zeigt die erlebten Emotionen (Affekte, Stimmungen, emotionsähnliche Empfindungen

wie etwa Anstrengung, Herausforderung, Stress) der Praktikant*innen während des Praktikums an slowenischen Grund- und Mittelschulen, ihre Valenz (positiv/negativ) und/oder Aktivierungsstufe (hohe/niedrige), wobei diejenigen Begriffe angeführt werden, mit denen Praktikant*innen ihr emotionales Erleben benannt haben (s. erste Spalte). Dargestellt wird auch, in welchem Anteil an Reflexionen die jeweilige Emotion vorkommt (s. zweite Spalte). Von zentraler Relevanz der Studie sind die emotionsauslösenden Situationen, die in der Tabelle nach Frequenz geordnet werden. Die fettgedruckten tauchen in mehreren Reflexionen auf (s. dritte Spalte). Die Tabelle umfasst nur diejenigen Emotionen und emotionsähnlichen Empfindungen, die Praktikant*innen selbst benannt haben.[2] Der Tabelle folgen einige zusammenfassende und begleitende Feststellungen.

Erlebte Emotion (und ihre Valenz u./o. Aktivierung)	**Anteil an Reflexionen, in denen die Emotion vorkommt**	**Emotionsauslösende Situationen nach Frequenz (fettgedruckt = mehrmals vorkommend)**
Überraschung (von „verblüfft“, „sprachlos“, „sehr“, „positiv überrascht“ bis „negativ überrascht“)	40 %	• **(gute oder schlechte) Deutschkenntnisse der Lernenden** • **Fähigkeit der Grundschullernenden, schnell zu lernen** • **höfliches und respektvolles Verhalten der Lernenden** (wie nett und still sie sind, wie gut sie eine fremde Lehrkraft annehmen) • **Selbst** (die Fähigkeit zu unterrichten, die entdeckte Vorliebe fürs Unterrichten in der Mittelstufe, eigener Umgang mit schwierigen Unterrichtssituationen) • Zeitmangel während der Lehrprobe • sofortige Reaktion auf die Lernstörung • Spieleifer der „älteren“ Lernenden • Chance, die der Mentor dem*der Praktikant*in gab, den ganzen Tag zu unterrichten • niedrige Zahl der Deutschlernenden beim Wahlfach an einer Grundschule • Vielfalt von Lehrkompetenzen • mangelnde Ordnung und Hygiene der Grundschüler*innen • Energie, die man zur Erstellung von ganz einfachen Aufgaben braucht • Frage der Grundschüler*innen nach der Titelfarbe beim Notizenmachen
Angst (von „ein wenig“ bis „schrecklich“, „unerträglich“)	33 %	• **Unterrichten am Gymnasium** • **Scheitern während des Unterrichtens** • **Zeitdruck während der Stunde (zu wenig oder zu viel Zeit)** • **(vor dem) Anfang des Praktikums** • davor, ob die Unterrichtsstunde nach Plan verlaufen wird • davor, ob man fähig ist zu lehren • Auftreten vor der Klasse • Fehler an der Tafel • Verlieren der Kontrolle über die Lernenden • davor, dass man seitens der Lernenden nicht ernst genommen wird • Verwirrung von Lernenden durch zu viele neue Vokabeln • davor, ob Grundschullernende den*die Praktikant*in verstehen und ob diese*r sie richtig motivieren kann
Freude (von „froh“ bis „sehr froh“)	33 %	• **positive Rückmeldung seitens der Mentor*innen und der Lernenden (ihre Mitarbeit, Lerneifer)** • **Unterrichten** • Umgang mit Lernenden • jede Stunde mit den Lernenden • erfolgreiches Inspirieren der Lernenden • Mitteilung von Lernerfahrungen • wenn sich Lernende untereinander helfen • große Motiviertheit der Lernenden • erste Lehrprobe • Gedanken auf den künftigen Umsatz neuerworbenen praktischen Wissens • Suchen nach verschieden Aktivitäten und Wegen, diese im Unterricht einzusetzen
Spaß		• **Vorbereitung von Unterrichtsmaterialien** • **Ausdenken kreativer Lernaktivitäten** • Vorbereitung auf den Unterricht

[2] Die Beschreibungen wie „positive Erfahrung“ oder „ich hatte Probleme“ interessieren uns nicht, weil es nicht klar ist, welche Emotionen Praktikant*innen dabei erlebten. Eventuelle Schlussfolgerungen wurden aus Objektivitätsgründen gemieden.

(von „Spaß“ bis „sehr viel Spaß“)	30 %	• Praktikum selbst • Unterrichten grammatischer Strukturen • Arbeit mit Kindern / am Gymnasium • wenn man den Lernenden etwas beibringen kann
Nervosität (von „ein wenig“ bis „mein Herz klopfte“, „tausende Gedanken im Kopf“)	25 %	• **gegen das Ende der Unterrichtsstunde** • **vor dem Praktikum wegen wenig Erfahrungen** • ob man alles Geplante erledigt • technische Probleme • Überzeugung, dass der*die Praktikant*in mit Kindern nicht umgehen kann • letzte Lehrprobe • selbstständiges Auftreten
Dankbarkeit (von „dankbar“ bis „sehr dankbar“)	25 %	• **der Mentorin** (für eine wertvolle Erfahrung; für die Erlaubnis, möglichst viele Methoden praktisch auszuprobieren; für den Empfang mit offenen Armen und Ratschläge; für die Hilfe bei der Zeitplanung) • **dem Lehrstuhl für Didaktik** (für das theoretische und praktische Wissen) • für das Praktikum im Paar • für die vielen tollen Erfahrungen
Anstrengung (von „anstrengend“, „anspruchsvoll“ bis „ermüdend“)	20 %	• **Unerfahrenheit** bei der Lenkung und dem Behalten der Aufmerksamkeit von Lernenden • Arbeit mit den Lernenden • Vorbereitungen • administrative Arbeiten
Herausforderung („herausfordernd“)	20 %	• **Zeitplanung und Strukturierung der Stunde** • Wollen, dass alle Lernenden bei der Sache sind • Disziplin • Organisatorisches (e-Assistent, e-Klassenraum) • Erklärung der Grammatik
Zufriedenheit („zufrieden“)	18 %	• **Durchführung der Lehrprobe** • wenn Lernende die wichtigsten Ziele erreichen • Kooperation mit Mentor*innen
Selbstbewusstsein (von „nicht genug“ bis „/immer/ selbstbewusster“)	18 %	• **nach einigen Lehrproben** • nachdem der Unterricht geplant ist • beim Lob seitens der Mentorin • mangelnd beim Auftreten vor der Tafel, wenn Lernende plaudern
Unsicherheit („unsicher“, „verunsichert“, „ungewiss“, „besorgt“)	18 %	• Einführung einzelner Methoden, um das Beste aus ihnen herauszuholen • Disziplinmangel in der Klasse (ob man selbst daran schuld ist und warum: keine gute Erklärung, langweiliger Auftritt u. Ä.) • Anfang des Praktikums • Autoritätsherstellung in der Klasse • wegen wenig Erfahrungen
Stress („unter Druck“, „gesorgt“, „stressvoll“, „überfordert“, „belastet“)	13 %	• wegen des Praktikums • wegen der Aufgabe, nach dem Plan der Mentor*innen zu arbeiten • wegen viel Vorbereitungen • wegen der langen Fahrt zur Schule • wegen des Gefühls, dass jeder Moment aus der Kontrolle geraten könnte • wegen des Gefühls der Nichtfähigkeit
Verantwortung („große V.“, „verantwortungsbe-wusst“)	13 %	• **weil man junge Menschen ausbildet und sie auf dem Weg zum Erwachsensein begleitet**
Genuss	10 %	• **Praktikum selbst** • Entwicklung eigener Lernmaterialien • letzte Lehrprobe • gute Mitarbeit und positives Feedback von Lernenden
keine Angst „keine Angst“	10 %	• **nach dem ersten Eisbrechen** • **am Ende des Praktikums** • vor dem Auftreten • vor zu wenig Lernzeit
Motiviertheit „motiviert“	8 %	• problemloser Verlauf der Stunde • gutes Lernklima • Mitarbeit von Lernenden • kindliche Neugier • persönlicher Empfang an der Schule
Stolz (von „stolz“ bis „sehr stolz“)	8 %	• auf die spontane Reaktion auf Probleme während der Lehrprobe • auf den eigenen Fortschritt • auf sich selbst nach dem argumentierten Lob seitens der Mentor*innen
Lampenfieber „Lampenfieber“	5 %	• vor dem „Eisbrechen“ • bei der ersten Lehrprobe
Enttäuschung	5 %	• **Scheitern einer Aktivität**

(„enttäuscht“)		
Wohlfühlen („wohl/gut/positiv/ ausgezeichnet gefühlt“, „begeistert“, „glücklich“, „entspannt“, „angenehm“, „erfüllt“, „locker“, „gemütlich“, „merkwürdig“, „bestätigt“)	/	• **Unterrichten** (vor der Tafel stehen) • **Praktikum** • **Freundlichkeit der Mentorin (hat sich Zeit genommen)** • **gutes Lernklima** (Mitarbeit der Lernenden) • **wenn Lernende Spaß haben und sichtbar entspannt sind** • **Rolle der Lehrkraft** • wenn eine Stunde problemlos gelingt • Zusammenarbeit mit der Kommilitonin • wenn mit Lehrer betitelt und auf dem Weg nach Hause erkannt • in alles Klassen, auch in größeren • wenn Lernende eine Erklärung verstehen • Gefühl, dass man etwas erreicht hat
Unwohlfühlen („unwohl“, „traurig“, „schwerfallend“, „mulmig“, „bereuend“, „schlecht gelaunt“, „konfus“, „störend“, „nicht bereit“)	/	• **zu hohe Erwartungen** an Grundschullernende („zu optimistisch“) • **Anfang des Praktikums** • Verhalten der Lernenden (wenn sie keine Hausaufgaben machen, nicht zuhören) • Worte der Mentorin, wo Praktikant*in etwas falsch gemacht hat und sich verbessern könnte • Abschied von Mentor*innen • Gefühl, dass Mentor*innen nicht helfen • Unterrichten von vielen unbekannten Menschen

Tabelle 1*: Emotionen der Praktikant*innen während des Schulpraktikums und emotionsauslösende Situationen*

Die inhaltliche Analyse von schriftlichen Reflexionen zeigte, dass Praktikant*innen während ihres Schulpraktikums ein breites Spektrum an Emotionen bzw. emotionsähnlichen Empfindungen erleben: Überraschung, Angst, Freude, Spaß, Nervosität, Dankbarkeit, Anstrengung, Herausforderung, Zufriedenheit, Selbstbewusstsein, Unsicherheit, Stress, Verantwortung, Genuss, keine Angst, Motiviertheit, Stolz, Lampenfieber, Enttäuschung, Wohl- und Unwohlfühlen (nach Frequenz angeführt). Zumeist sind sie überrascht, und zwar über gute oder schlechte Deutschkenntnisse der Lernenden, die Fähigkeit der Grundschullernenden, neuen Lernstoff schnell zu erlernen, über höfliches und respektvolles Verhalten der Lernenden gegenüber ihnen oder sogar über sich selbst bzw. ihre Fähigkeit, ohne (viel) Erfahrung Unterricht zu geben. Negativ scheinen sie über den Zeitmangel überrascht zu sein, zu dem es sehr häufig während ihrer Lehrproben kam. Oft empfinden sie auch Angst – in den meisten Fällen vor dem Unterrichten (am Gymnasium) und dessen Scheitern, schon vor dem Schulpraktikumsanfang. Sie fürchten auch davor, während der Lehrprobe zu wenig oder zu viel Zeit für die Ausführung der vorbereiteten Unterrichtsaktivitäten zu haben, wobei sie gegen das Ende der Praktikumsphase immer weniger Angst empfinden, weil sie „das Eis schon erfolgreich gebrochen haben“. Froh sind Praktikant*innen, wenn sie seitens der Mentor*innen positive (lobende, argumentierte) Rückmeldung erhalten und wenn Lernende eifrig und brav mitmachen; Spaß bereiten ihnen vor allem die Vorbereitung von Lernmaterialien und das Ausdenken kreativer Lernaktivitäten. Nervös fühlen sie sich normalerweise gegen das Ende der Unterrichtseinheit, die sie unterrichten, wegen wenig Erfahrungen, wobei sie die Hilfe der Mentor*innen (und die während des Lehramtsstudiums erworbenen pädagogisch-didaktischen Kompetenzen) äußerst schätzen und ihnen für deren Hilfe und Ratschläge auch sehr dankbar sind. Die Unerfahrenheit der Praktikant*innen im Unterrichten sorgt dafür, dass sie sich während des Schulpraktikums anstrengen und die Zeitplanung und Strukturierung der Stunde als eine große Herausforderung sehen. Viele sind mit der Durchführung ihrer eigenen Lehrprobe jedoch zufrieden und fühlen sich nach dieser selbstbewusst. Nicht viele Praktikant*innen berichten über das Empfinden der Verantwortung – wahrscheinlich aus dem Grund, weil sie mehr auf Inhalte und die Ausführungsart der Unterrichtsaktivitäten fokussiert sind und weil ihnen Mentor*innen zur Seite stehen (während der Lehrproben befinden sie sich immer in der Klasse und beobachten den Unterricht). Beim Scheitern einer vorbereiteten Aktivität sind Praktikant*innen überwiegend enttäuscht. Ob positive oder negative Emotionserlebnisse überwiegen, möchten wir an dieser Stelle nicht beurteilen; es bleibt auch

weitgehend unklar, ob und wie Praktikant*innen ihre Emotionen äußerlich zeigen bzw. welche die Zeichen des jeweiligen Emotionsausdrucks sind.

Es ist interessant, dass Praktikant*innen während des Praktikums kein Glück empfinden und auch keine Empathie mit den Lernenden, in die sie sich hineinleben könnten, wie sie dies häufig mit der Lehrkräfterolle tun. Wie es aus der Tabelle teilweise auch ersichtlich ist, benennen Praktikant*innen einige Emotionen explizit, die anderen hingegen mit manchmal fast poetischen Formulierungen: „stehlen das Herz vom Lehrer", „meinen Traum entdeckt", „wie in einem Nebel", oder symptomatischen Beschreibungen (Zeichen): „mein Herz klopfte", „Tränen in den Augen" usw. Einige Emotionen führen Praktikant*innen mit der Begründung – der Angabe oder der Beschreibung einer emotionsauslösenden Situation – an, andere Emotionen stehen hingegen mitten im Text unreflektiert. Die Studienergebnisse zeigen auch, dass die Praktikumserfahrung viele Studierende innerlich ändert. Praktikant*innen werden sich ihrer Stärken und Schwächen bewusst, die sich auch in ihren Emotionen widerspiegeln. Viele berichten darüber, dass sie während des Schulpraktikums Fortschritte machten, „besser" im Unterrichten und selbstbewusster wurden, obwohl sie sich auch zu Ende ihres Schulpraktikums bewusst sind, dass es ihnen noch immer an praktischen Lehrerfahrungen fehlt, und obwohl sie eher selten mit ihren Lehrproben in Großem und Ganzem zufrieden sind.

Fazit: Implikationen und Begrenzungen

Mangelndes emotionales Selbstbewusstsein und ein nicht adäquater Umgang mit eigenen Emotionen können bei angehenden Lehrkräften zu negativen Folgen führen (Will, Jenert, 2024, S. 452), im schlimmsten Falle auch zur Unterbrechung des Lehramtsstudiums. In der Fachliteratur bleibt weitgehend ungeklärt, durch welche konkreten (Unterrichts) Situationen das emotionale Erleben der Lehrkräfte bedingt wird (ibid.). Die vorliegende Studie fokussiert deswegen gerade auf die Situationen und Handlungen, die in der Gefühlswelt von Praktikant*innen bestimmte Emotionen auslösen und liefert somit bedeutsame Einblicke in die emotionalen Welten der Praktikant*innen, von denen sowohl Lehramtsauszubildende als auch ihre Mentoren an Universitäten und jeweiligen Schulen „profitieren" können, um die Qualität der Unterstützung von Praktikant*innen zu erhöhen. Es ist ratsam, dass Studierende schon während ihres Lehramtsstudiums ein persönliches Kompetenzprofil erstellen und dabei einen großen Wert auf ihr (alltägliches, studium- und praktikumbezogenes) emotionales Erleben legen (vgl. KÜCHOLL et al., 2019, S. 964). Den Praktikant*innen können demnach einige Techniken der emotionalen Selbstregulation beigebracht werden wie beispielsweise die Veränderung der inneren Bewertungen (kognitive Umstrukturierung) und körperliche Techniken (progressive Muskelrelaxation, Atemtechniken) (NOLLE, 2021, S. 40). Weiterhin wäre es ratsam, die Studie zu vertiefen und im Weiteren die Konsequenzen von erlebten Emotionen in Bezug auf das (professionelle) Handeln von (angehenden) Lehrkräften zu untersuchen.

Die Studienergebnisse dienen also

- den Praktikant*innen, so dass sie beispielsweise wissen, dass bestimmte emotionale Erlebnisse während der Schulpraktika gewöhnlich sind (z.B. Angst- und Unsicherheitsempfindungen) und keinen Grund für Sorgen darstellen;
- den Mentor*innen an Schulen und Universitäten, so dass sie den Praktikant*innen während der Schulpraktika effektiver zur Seite stehen können, sich der Tatsache bewusst, dass diese einige Emotionen auch verschweigen oder sogar verdrängen, und
- den Planern von Universitätscurricula, denen es geraten wird, emotionsregulationsbezogene Inhalte in die Curricula einzuschließen und introspektive emotionale Reflexionen bei den Studierenden zu fördern.

Obwohl die Studie in größtem Maße Gütekriterien zu berücksichtigen versuchte, möchten wir auf einige Begrenzungen hinweisen. Die Studie erfasste keine beanspruchenden Anforderungssituationen im Alltagsleben der Praktikant*innen, die ihr emotionales Erleben während des Praktikums beeinflussen könnten. Zudem verfassten Praktikant*innen die Reflexionen nicht in ihrer Muttersprache[3], in der sie Emotionen eventuell adäquater hätten benennen bzw. beschreiben können, was auf die Validität der Studienergebnisse Einfluss nehmen könnte (vgl. VELIČKOVÁ, JANÍK, 2023, S. 67). Die Objektivität der Ergebnisse im Sinne von der Neigung zu positiven Emotionsangaben beeinflusst wahrscheinlich auch die Tatsache, dass die Praktikant*innen wussten, die Reflexionen werden von den Dozierenden gelesen, obwohl sie im Rahmen der Praktikumspflichten keiner Benotung unterlagen.

BIBLIOGRAPHIE

BACH, A. & HAGENAUER, G. (2021). Emotionen im Praktikum als Quelle der Selbstwirksamkeitsüberzeugungen von Lehramtsstudierenden. In M. Carmignola & D. Martinek (Hrsg.). *Persönlichkeit – Motivation – Entwicklung. Festschrift für Franz Hofmann*. 227-244. Hamburg: Verlag Dr. Kovač

BROWNING, T. & KORTHAGEN, F. (2021). The winding road of student teaching: addressing uncertainty with core reflection. *European Journal of Teacher Education* 46(4), 621-638

CHING-SHEUE, F. U. (2015). What Are the Academic Emotions of Intern Pre-teachers? *Journal of Studies in Social Sciences* 10(1), 13-36

FRENZEL, A. C., GÖTZ, T. & PEKRUN, R. (2015). Emotionen. In E. Wild & J. Möller (Hrsg.). *Pädagogische Psychologie. 2., aktualisierte Auflage*. 201-224. Berlin, Heidelberg: Springer

FRENZEL, A. C. & GÖTZ, T. (2007). Emotionales Erleben von Lehrkräften beim Unterrichten. *Zeitschrift für pädagogische Psychologie* 21(3-4), 283-295

HASCHER, T. & WABER, J. (2020). Emotionen. In C. Cramer, J. König, M. Rothland & S. Blömeke (Hrsg.). *Handbuch Lehrerinnen- und Lehrerbildung*. 819-824. Bad Heilbrunn: Klinkhardt

HASCHER, T. & WEPF, L. (2007). Lerntagebücher im Praktikum von Lehramtsstudierenden. *Empirische Pädagogik* 21(2), 101-118

KRIPPENDORFF, K. (2004). *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*. London: SAGE Publications

KROHNE, H. W. (2010). *Psychologie der Angst*. Stuttgart: Kohlhammer

KUBSCH, M., SORGE, S. & WULFF, P. (2023). Emotionen beim Reflektieren in der Lehkräftebildung. In L. Mientus, C. Klempin & A. Nowak (Hrsg.). *Reflexion in der Lehrkräftebildung. Empirisch – Phasenübergreifend – Interdisziplinär*. 261-269. Potsdam: Universitätsverlag

KÜCHOLL, D., WESTPHAL, A., LAZARIDES, R. & GRONOSTAJ, A. (2019). Beanspruchungen Lehramtsstudirender im Praxissemester. *Zeitschrift für Erziehungswissenschaft* 22(1), 945-966

LAZARUS, R. (1994). The stable and the unstable in emotion. In P. Ekman & R. J. Davidson (Hrsg.). *The nature of emotions: Fundamental questions*. 79-85. Oxford: University Press

[3] Deutsche Sprache beherrschen sie mindestens auf dem Niveau B2–C1 nach dem *Begleitband zum Gemeinsamen Europäischen Referenzrahmen für Sprachen* (2020).

MEYER, B. & KIEL, E. (2014). Selbstbildbeschädigung, Selbstbildbestärkung und Entwicklung. *Zeitschrift für Bildungsforschung* 4(1), 23-41

NOLLE, T. (2021). Das Refendariat als Tanz für zwei: „Basiskompetenzen“ für Ausbildende und angehende Lehrkräfte. *Seminar / bak Lehrerbildung* 27(1), 31-46

PORSCH, R. (2016). Fachfremd unterrichten nach der Ausbildung: Wissen und Angstempfinden angehender Lehrkräfte. *Beiträge zur Lehrerinnen- und Lehrerbildung* 34(3), 394-409

PORSCH, R. (2018). Emotionen in der LehrerInnenbildung. In M. Huber & S. Krause (Hrsg.). *Bildung und Emotion*. 269–287. Wiesbaden: Springer Fachmedien

PORSCH, R. (2023). Angst im Lehrer*innenberuf. *Erziehung & Unterricht* 173(1–2), 116-123

RAFFO, C. & HALL, D. (2006). Transitions to becoming a teacher on an initial teacher education and training programme. *British Journal od Sociology in Education* 27(1), 53-66

RODEMER, M., MIENTUS, L., WIEDMANN, J., NOWAK, A. & POLLMEIER, P. (2024). *Professionalisierungsmöglichkeiten angehender Lehrkräfte in Praxisphasen*. Abgerufen am 21.08.2025. https://gdcp-ev.de/wp-content/uploads/securepdfs/2024/06/E01-04_Rodemer.pdf

SCHMITZ, G. S. (1999). *Zur Struktur und Dynamik der Selbstwirksamkeitserwartung von Lehrern. Ein protektiver Faktor gegen Belastung und Burnout?* Abgerufen am 21.08.2025. https://refubium.fu-berlin.de/bitstream/handle/fub188/12208/00_gs_schmitz.pdf?sequence=1&isAllowed=y

SOTZEK, J. (2022). Emotionen und ihre Bedeutung für die Professionalisierung von Lehrpersonen. In R. Bohnsack, A. Bonnet & U. Hericks (Hrsg). *Praxeologisch-wissensoziologische Professionsforschung. Perspektiven aus Früh- und Schulpädagogik, Fachdidaktik und Sozialer Arbeit*. 203-228. Bad Heilbrunn: Verlag Julius Klinkhardt

VELIČKOVÁ, J. & JANÍK, M. (2023). Selbstevaluation reflektiert: eine Interventionsstudie im Rahmen der DaF-Ausbildung. *Kontexte – Internationales Journal zur Professionalisierung in Deutsch als Fremdsprache* 1(1), 60-78

VON AUFSCHNAITER, C., FRAIJ, A. & KOST, D. (2019). Reflexion und Reflexivität in der Lehrerbildung. *Herausforderung Lehrer*innenbildung – Zeitschrift zur Konzeption, Gestaltung und Diskussion* 2(2), 144-159

WEYLAND, U., WITTMANN, E. (2011). Zur Einführung von Praxissemestern: Bestandaufnahme, Zielsetzungen und Rahmenbedingungen. In U. Faßhauer, B. Fürstenau & E. Wuttke (Hrsg.). *Grundlagenforschung zum Dualen System und Kompetenzentwicklung in der Lehrerbildung*. 49–60. Opladen et al: Verlag Barbara Budrich

WILL, A. & JENERT, T. (2024). Emotionales Erleben und Emotionsregulation von Studierenden im Praxissemester – Eine Tagebuchstudie. *HLZ* 7(1), 451-468

CONTEMPORARY ALGERIAN FAÇADES: HYBRIDIZATION, MEMORY AND MODERNITY IN THE URBAN RESIDENTIAL LANDSCAPE

FAÇADES ALGÉRIENNES CONTEMPORAINES : HYBRIDATION, MÉMOIRE ET MODERNITÉ DANS LE PAYSAGE RÉSIDENTIEL URBAIN

FAȚADE ALGERIENE CONTEMPORANE: HIBRIDIZARE, MEMORIE ȘI MODERNITATE ÎN PEISAJUL REZIDENȚIAL URBAN

Arch. Lamia GUEDDOUH, PhD student
"Ion Mincu" University of Architecture
and Urban Planning – UAUIM
Strada Academiei 18-20, București 010014
lamiagueddouh13@gmail.com

Abstract

This article examines the evolution of residential façades in Algeria as a reflection of the country's social, cultural, and urban transformations. Once associated with the introversion of traditional housing — with its discreet façades, interior courtyards, and hierarchical thresholds — the façade has changed its role under the influence of colonization, rapid urbanization, and the modernist models imposed after independence. From a simple protective screen, it has become an expressive surface, open to the city and carrying new social meanings. Through a corpus ranging from the appropriation of colonial buildings to contemporary projects, the analysis reveals a hybrid dynamic where memory, modernity, simplicity, and innovation intertwine, while opening new research perspectives on the impact of social changes, technological innovations, local materials, and everyday appropriations in Algeria's urban landscape.

Résumé

Cet article analyse l'évolution de la façade résidentielle en Algérie comme reflet des transformations sociales, culturelles et urbaines du pays. Autrefois liée à l'introversion de l'habitat traditionnel — façades sobres, patios intérieurs, seuils hiérarchisés — elle a changé de statut sous l'effet de la colonisation, de l'urbanisation rapide et des modèles modernistes imposés après l'indépendance. D'un simple écran protecteur, elle est devenue une surface expressive, ouverte sur la ville et porteuse de nouvelles significations sociales. À travers un corpus allant de la réappropriation des immeubles coloniaux à des projets contemporains, l'analyse révèle une dynamique hybride où mémoire, modernité, sobriété et innovation s'entrecroisent, tout en ouvrant des perspectives de recherche sur l'impact des mutations sociales, des innovations techniques, des matériaux locaux et des appropriations quotidiennes dans le paysage urbain algérien.

Rezumat

Acest articol analizează evoluția fațadei rezidențiale din Algeria ca reflectare a transformărilor sociale, culturale și urbane ale țării. Asociată odinioară cu introversiunea locuinței tradiționale — fațade sobre, curți interioare, praguri ierarhizate — fațada și-a schimbat treptat statutul sub influența colonizării, urbanizării accelerate și a modelelor moderniste impuse după independență.

Dintr-un simplu ecran protector, ea a devenit o suprafață expresivă, deschisă către oraș și purtătoare de noi semnificații sociale. Printr-un corpus care variază de la reaproprierea clădirilor coloniale până la proiecte contemporane, analiza dezvăluie o dinamică hibridă în care memoria, modernitatea, simplitatea și inovația se împletesc, deschizând totodată noi perspective de cercetare asupra impactului schimbărilor sociale, inovațiilor tehnologice, materialelor locale și modurilor de apropriere cotidiană în peisajul urban algerian.

Keywords: *Façade; Modernity; Tradition; Vernacular Architecture; Social Dynamics;*

Mots-clés: *Façade; Modernité; tradition; architecture vernaculaire; dynamique sociale;*

Cuvinte-cheie: *fațadă; modernitate; tradiție; arhitectură vernaculară; dinamică socială;*

Introducere

Acest articol se înscrie atât în continuitatea cercetării mele doctorale desfășurate la Universitatea de Arhitectură și Urbanism „Ion Mincu” din București, cât și în prelungirea reflecțiilor inițiate cu prilejul intervențiilor mele la cea de-a doua ediție (2022) și la cea de-a zecea ediție (2023) a Conferinței Internaționale a Școlilor Doctorale de Arhitectură și Urbanism, organizate de UAUIM la București. Cele două participări au constituit repere esențiale pentru o reflecție asupra reinterpretării arhitecturii vernaculare maghrebiene în fața provocărilor contemporane.

În contextul maghrebian, modernizarea urbană nu poate fi redusă nici la o simplă occidentalizare, nici la o ruptură bruscă față de trecut. Ea se conturează mai degrabă ca un proces complex, în care constrângerile globale și dinamica locală, imitația și reinventarea se împletesc într-un mod subtil. Trecerea de la formele tradiționale de solidaritate – fie familiale, tribale sau sătești – către moduri de sociabilitate urbană nu semnifică o dispariție totală, ci mai degrabă evidențiază o coexistență și, uneori, chiar o hibridizare între moștenire și modernitate. Așa cum subliniază Jean-Pierre Frey, dincolo de adoptarea aparentă a semnelor occidentale – imobile coloniale, costume de oraș – se desfășoară, în realitate, un proces de “maghrébisation” a spațiului urban, în care locuitorii transformă și reinterpretează mediul construit prin utilizări, practici de sociabilitate și intervenții materiale. Închiderea balcoanelor, transformarea holurilor în locuri de întâlnire, folosirea parcărilor sau trotuarelor pentru ritualuri religioase ori festivități: toate aceste gesturi exprimă creativitatea și reziliența locuitorilor, capabili să vernacularizeze un cadru urban moștenit (FREY, 2003, p. 5). Totuși, această capacitate de apropriere rămâne limitată de constrângeri structurale și de modele importate, care reduc posibilitatea unei transformări profunde. Aceste dinamici reflectă atât vitalitatea populațiilor, cât și tensiunile identitare care traversează orașele Maghrebului, înscriind procesul de modernizare într-un echilibru fragil între nevoia de schimbare și afirmarea culturală.

În acest cadru, articolul de față alege să examineze un obiect singular: fațada. Mult timp discretă, aproape absentă din modelul vernacular tradițional, ea a devenit, de-a lungul ultimelor decenii, un spațiu al mutației tipologice și un suport de expresie socială și culturală. Studiul fațadei permite astfel înțelegerea concretă a acestei dileme: între moștenirea vernaculară, modelele impuse și aspirațiile contemporane, ea cristalizează recompozițiile identitare și dezvăluie impactul transformărilor urbane asupra morfologiei locuinței, structurii urbane și reprezentărilor sociale ale locuirii. Deși această reflecție se înscrie în cadrul general al Maghrebului, analiza se va concentra în mod special pe cazul algerian, unde aceste tensiuni capătă o acuitate particulară.

Metodologia adoptată se bazează în principal pe studiul de caz și pe o lectură socio-spațială a fațadelor. Printr-un corpus de exemple care variază de la aproprierea imobilelor

coloniale după independență până la realizări contemporane precum Maison El Kalaa din Tlemcen, Lantern House sau Casa cu colonade, această abordare urmărește să analizeze simultan dimensiunea arhitecturală a fațadelor și practicile sociale care le transformă. Ea permite astfel înțelegerea modului în care fațada, aflată la intersecția dintre spațiul construit și uzurile sociale, devine un indicator privilegiat al mutațiilor urbane și culturale din contextul algerian contemporan.

1. Răsturnarea topologică și modelul impus: o analiză critică

În locuința tradițională din Maghreb, casa era articulată în jurul unei curți interioare – numită patio sau *wasṭ ad-dār* (fig.1) – care juca un rol central. Ea asigura în același timp ventilația, lumina naturală și întărea legăturile familiale (SALAH SALAH, 2021). În schimb, exteriorul casei se rezuma adesea la un zid sobru, străpuns de o poartă discretă, care marca clar granița cu strada. Această organizare orientată spre interior nu era doar practică: ea reflecta o adevărată viziune culturală asupra spațiului. Intimitatea, modestia, protecția și respectul pragurilor erau valori esențiale, mult mai importante decât aspectul exterior. Fațada devenea astfel un spațiu neutru, aproape invizibil, o simplă zonă de tranziție între lumea privată și sfera publică.

Fig. 1. Patio (wasṭ ad-dār) în dreapta, Alger; 2015, fațadă spre stradă cu deschideri minime, Alger, 2016
Sursă: ©Imane Taane

De-a lungul secolului XX, Maghrebul a cunoscut o modernizare rapidă și o urbanizare masivă care au transformat profund modul de concepere a locuinței. Logica tradițională, centrată pe interiorul casei și pe viața ferită de privirile exterioare, a fost treptat înlocuită de modele venite din alte contexte. Introducerea lotizărilor, a imobilelor cu mai multe etaje și a vilelor pavilioanare a inversat reperele: exteriorul a devenit de acum încolo prioritar. Această schimbare, așa cum a arătat (RABINOW, 1995), nu se explică doar prin alegerile locuitorilor, ci printr-un cadru impus, mai întâi de colonizare, care a difuzat forme urbane străine, apoi de politicile moderniste ale perioadei post-independență, care au promovat construcții standardizate considerate semne ale progresului. Aceste noi tipuri de locuire s-au impus pe scară largă, adesea în detrimentul arhitecturii vernaculare, de altfel mult mai bine adaptată realităților climatice și uzurilor sociale (RABBAT, 2016; NAJI, 2018).

În acest nou context, fațada a devenit un element central, uneori chiar disociat de organizarea internă a locuinței. Ea se prezintă acum ca o suprafață vizibilă, un spațiu de proiecție simbolică unde se cristalizează tensiunile dintre moștenirea vernaculară și aspirațiile contemporane. Așa cum subliniază Jean-Pierre Frey, « la façade et son statut méritent à eux

seuls un ensemble d'analyses spécifiques » (FREY, 2003, p.7), deoarece ele dezvăluie apariția unei noi morfologii urbane, produsă nu de urbaniști, ci chiar de locuitori.

Frey insistă asupra rolului unor detalii aparent minore – balcon, prag, ușă, gard, felinare, plantații sau chiar obiecte considerate de « mauvais goût », precum piticii de grădină – care constituie astăzi un veritabil vocabular de expresie socială. Valoarea lor depășește funcția practică: ele întruchipează semne ale urbanității, traducând voința locuitorilor de « faire bonne figure » și de a-și afirma prezența în spațiul public. Balconul, de exemplu, nu se reduce la un simplu spațiu funcțional; el devine un dispozitiv simbolic, un mijloc de a-și afirma legitimitatea în oraș, mai ales pentru locuitorii proveniți din medii recent urbanizate (FREY, 2003, p. 7).

Aceste gesturi modeste, provenite adesea din autoconstruire, nu sunt deloc anecdotice. Ele exprimă o dinamică socială profundă: o căutare a recunoașterii, o voință de distincție și o nevoie de vizibilitate într-un context marcat de urbanizare accelerată. Fațada devine astfel o interfață, deopotrivă suport al demnității și teren de experimentare estetică, unde se joacă un echilibru fragil între continuitatea vernaculară și modernitatea importată. Acolo unde arhitecții denunță uneori dezordinea sau un decor artificial, Frey invită să vedem un limbaj identitar în construcție, purtător al aspirațiilor și al traiectoriilor sociale ale locuitorilor. Așa cum el amintește, « la physionomie des maisons […] participe de plus en plus à l'élaboration d'une morphologie urbaine nouvelle » (FREY, 2003, p.7). Această problemă este pusă în lumină în mod explicit de Wahiba Belouchrani, în studiul său morfologic al fațadelor imobilelor de raport din Alger, unde ea arată cum fațada, departe de a fi doar un simplu înveliș, constituie un sistem arhitectonic complex ce integrează compoziția, materialele, ornamentația și limbajul stilistic. Prin analiza elementelor de feronerie, a balcoanelor și a deschiderilor, Belouchrani dezvăluie construcția progresivă a unui vocabular formal care reflectă deopotrivă constrângerile coloniale și aproprierile locale (BELOUCHRANI, 2012).

2. De la introversiune la expresivitate: analiza dinamicilor formale ale fațadei

În continuitatea acestor transformări, se observă astăzi un nou raport cu fațada, în special prin intermediul balconului, care a devenit un spațiu deopotrivă public și intim. Pe de o parte, el se impune în peisajul urban ca un loc al vizibilității, al prezenței în spațiul public; pe de altă parte, este reinterpretat constant de locuitori prin practici de adaptare. În Algeria, mulți aleg să își închidă balconul, să îl placă cu ceramică, să îl extindă, să îl acopere cu prelate sau chiar să îl împodobească cu vegetație pentru a-și păstra intimitatea. Aceste gesturi dezvăluie persistența unei preocupări vechi: protejarea de privirile exterioare, moștenire directă a casei tradiționale organizate în jurul curții interioare. Astfel, balconul devine un spațiu de compromis, la granița dintre deschidere și retragere, unde formele moderne se întâlnesc cu logici culturale vechi.

Această dinamică este vizibilă mai ales în imobilele coloniale reocupate după independență. Concepute după coduri estetice europene care valorizau deschiderea și vizibilitatea (CRESTI, 2003), fațadele lor au fost progresiv reinterpretate de locuitori, care au introdus propriile coduri ale intimității. Utilizarea prelatelor, a perdelelor sau a panourilor de protecție pe balcoane nu ține, așadar, doar de considerente practice sau climatice (fig. 2), ci exprimă o voință de adaptare vernaculară și de protecție simbolică în fața unei arhitecturi percepute ca fiind prea expuse. Prin deturnarea balconului, gândit inițial ca un spațiu de reprezentare, locuitorii îl transformă într-o veritabilă extensie privată care reafirmă primatul valorilor de discreție și personalizare. Acest gest, departe de a fi anectodic, ilustrează trecerea de la o fațadă impusă la o fațadă trăită, semn tangibil al aproprierii progresive a unei moșteniri urbane mult timp străine sensibilităților locale.

Fig. 2. Fațadă colonială la Alger cu închidere vizuală prin prelate și perdele.
Sursă: ©Imane Taane

2.1. Casa „El Kalaa" din Tlemcen – reinterpretarea introversiunii în fațadă

În inima țesutului istoric al orașului Tlemcen, Casa „El Kalaa", construită în 2018 de arhitectul Sabri Bendimerad, propune o interpretare contemporană a principiilor arhitecturii tradiționale algeriene. Fațada sa, voit simplă și sobră (fig.3), afirmă o anumită introversiune: puține deschideri, un ritm discret al ferestrelor mici și dispozitive care filtrează lumina – grilaje, moucharabiehs[1], praguri intermediare – ce exprimă dorința de a păstra discreția și intimitatea familială. Organizarea orientată spre interior, întărită de prezența grădinilor, a arborilor și a umbrelor proiectate, prelungește spiritul curților interioare și al patio-urilor care caracterizează dintotdeauna locuința maghrebiană.

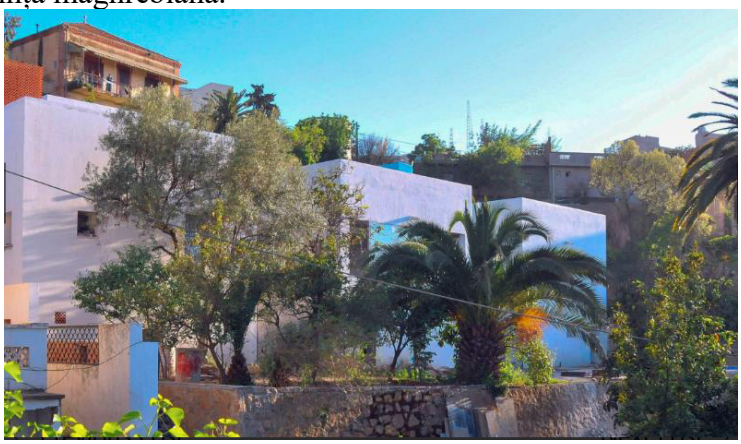

Fig. 3. Casa „El Kalaa" din Tlemcen: introversiune reinterpretată în fațadă.
Sursă: © Sabri Bendimerad

În contrast cu fațadele demonstrative, această casă revendică simplitatea ca principiu estetic și etic deopotrivă. Ea îmbină eficiența climatică – umbră, ventilație naturală – cu moștenirea vernaculară, integrând în același timp soluții contemporane pentru a îmbunătăți lumina și confortul interior. Prin compacitatea sa și relația echilibrată cu peisajul, ea evocă spiritul vechilor palate din Africa de Nord: o fațadă exterioară discretă, o interioritate bogată și o articulare progresivă între spațiul public, pragurile intermediare și nucleul domestic.

[1] Moucharabieh-ul este un panou traforat tradițional care asigură umbrirea, intimitatea și ventilația locuinței.

Casa „El Kalaa" arată astfel cum o fațadă poate redeveni expresia unei memorii vii, reconciliind sobrietatea formală, ancorarea culturală și calitatea vieții.

2.2. Lantern House: de la moucharabieh-ul vernacular la lanterna contemporană

Lantern House, realizată în 2022 de Atelier Messaoudi Architects, reinterpretează cu finețe legătura dintre intimitatea domestică și expresia arhitecturală contemporană. Fațada sa reia motivul tradițional al moucharabieh-ului, nu ca simplu ornament, ci ca un veritabil filtru locuit: ea protejează de privirile exterioare, lăsând în același timp lumina și aerul să pătrundă în interior. Această dublă funcție, de protecție și de reglare climatică, se înscrie în continuitatea arhitecturii maghrebiene și a celei din Orientul Mijlociu, unde moucharabieh-ul făcea parte integrantă din casă și din relația acesteia cu lumea exterioară.

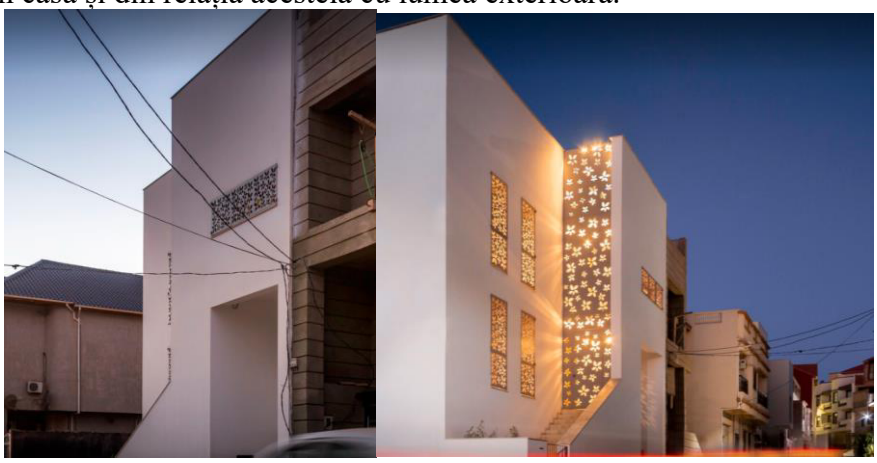

Fig. 4. În stânga: fațadă cu deschideri minimale; în dreapta: moucharabieh transformând fațada într-o lanternă urbană.
Sursă: © Reda Ait Saada

Totuși, aici, dispozitivul se înscrie într-o estetică modernistă: suprafețele filtrante nu mai sunt simple ornamentații vernaculare repetate, ci structuri geometrice epurate care transformă casa într-o veritabilă lanternă urbană. Ziua, fațada protejează și unifică (fig.4); noaptea, ea devine sursă de lumină, transformând introversiunea într-o prezență discretă în peisaj (fig. 4).

Lantern House întruchipează o modernitate ancorată în memorie. Ea nu renunță la formele tradiționale, ci le reinventează într-un limbaj contemporan, alcătuit din motive epurate, volume clare și materiale sobre. Această întâlnire între moștenire și inovație dă naștere unei arhitecturi care reușește să îmbine intimitatea cu deschiderea, simplitatea cu poezia luminii.

2.3. Casa cu colonade: de la introversiune la deschidere

Studiul casei cu colonade dezvăluie o transformare profundă a logicilor spațiale moștenite din arhitectura tradițională maghrebiană, unde curtea interioară constituia centrul veritabil al locuinței. În modelul vernacular, colonadele, dispuse în jurul patio-ului, jucau un rol esențial: ele ofereau umbră și răcoare, asigurând în același timp tranziția dintre spațiul strict privat și zonele de circulație. Patio-ul, conceput ca un spațiu introvertit, aduna viața familială la adăpost de privirile exterioare, în timp ce fațada orientată spre stradă rămânea voit sobră, aproape tăcută, exprimând o cultură a discreției și a intimității protejate.

Însă, în această casă cu colonade contemporană, concepută în 2021 de Atelier Messaoudi Architects, schema se inversează (fig. 5). Coloanele care, altădată, structurau spațiul interior se desfășoară acum spre exterior, formând un portic periferic ce învăluie întreaga

clădire. Acest gest de exteriorizare modifică radical relația dintre interior și exterior: deschiderile, care se orientau odinioară spre curtea privată, dau astăzi direct spre peisaj sau spre stradă, conferind fațadei o transparență inedită și o prezență afirmată în spațiul public. Colonada nu se mai limitează la protejarea intimității domestice; ea devine o interfață urbană, un prag locuit prin care circulă lumina, aerul și, uneori, chiar viața socială.

Fig. 5. Casă cu colonade: exteriorizarea patio-ului și deschiderea către peisaj. Tipaza–Algeria
Sursă: © Reda Ait Saada

Această transformare este însoțită de o evoluție estetică și simbolică: colonada, detașându-se de pereți, conferă casei o monumentalitate discretă, aproape palatinală, evocând totodată porticurile arhitecturilor mediteraneene și saheliene. Spațiul de tranziție pe care îl creează – nici pe deplin interior, nici pe deplin exterior – favorizează o porozitate climatică și o gradualitate spațială: de la spațiul public către galeria umbrită, apoi către încăperile interioare, trecerea se face în secvențe, abolind granița clară care caracteriza patio-ul introvertit tradițional. Totuși, această deschidere nu semnifică o ruptură totală cu logica vernaculară. Casa cu colonade păstrează o grosime a pragului, dar o proiectează spre spațiul exterior, ca și cum ar încerca să concilieze cerințele contemporane de lumină, ventilație și vizibilitate cu moștenirea unei arhitecturi climatice și sociale. Se asistă astfel la o hibridizare: pe de o parte, respectul pentru principiile de durabilitate pasivă (umbrire, inerție termică, ventilație încrucișată); pe de altă parte, o reinterpretare formală care conferă fațadei un statut expresiv absent din modelul tradițional.

În esență, faptul de a amplasa colonada la exterior reflectă o schimbare culturală și arhitecturală profundă. Casa nu se mai închide asupra ei însăși: ea se deschide către exterior, creând totodată o tranziție subtilă între intimitate și viața socială, între climă și estetică, între moștenirea vernaculară și modernitate. Ea devine un compromis între protecția trecutului și transparența prezentului și propune o nouă modalitate de a gândi fațada – nu ca pe o simplă separație, ci ca pe un spațiu intermediar, deopotrivă locuit, climatic și purtător de sens.

Concluzie

Analiza exemplelor studiate arată că, în contextul algerian, fațada a devenit mult mai mult decât un simplu element arhitectural. Ea se impune astăzi ca un veritabil oglindă a transformărilor sociale, culturale și urbane care au marcat țara de-a lungul ultimului secol.

Odată strâns legată de introversiunea locuinței tradiționale – fațade oarbe, praguri discrete, patio-uri centrate pe viața familială – ea și-a schimbat treptat statutul sub efectul colonizării, al urbanizării accelerate și al politicilor moderniste promovate după independență.

Imobilele coloniale, marile ansambluri standardizate și noile modele rezidențiale au introdus o estetică deschisă, orientată spre stradă, adesea în contradicție cu logica vernaculară. Totuși, locuitorii, prin gesturi de apropriere precum închiderea balcoanelor, adăugarea de grilaje, vegetație sau dispozitive de intimitate, au reînscris în aceste fațade valori profund ancorate în cultura locală: protecția, ierarhizarea pragurilor, discreția.

Studiul proiectelor contemporane din Algeria – de la Casa „El Kalaa" din Tlemcen la Lantern House sau casa cu colonade – dezvăluie o dublă dinamică. Pe de o parte, reinterpretarea introversiunii și a principiilor climatice moștenite din arhitectura tradițională; pe de altă parte, deschiderea progresivă a fațadelor către oraș, cu dispozitive care reconciliază modernitatea estetică, confortul, lumina naturală și continuitatea culturală.

Fațada algeriană contemporană este martoră a unei veritabile hibridizări: ea nu rupe nici cu memoria, nici cu imperativele contemporane, ci le articulează într-un limbaj arhitectural unde se întâlnesc sobrietatea, identitatea și inovația. Spațiu de mediere prin excelență, ea conjugă memoria și modernitatea, intimitatea și vizibilitatea, vernacularul și creația contemporană, pentru a modela o urbanitate unică, deopotrivă ancorată în istorie și deschisă către realitățile actuale.

Această cercetare nu își propune să epuizeze subiectul, ci deschide perspective pentru viitoare studii: analiza impactului dinamicilor sociale și economice asupra transformării fațadelor, explorarea relațiilor dintre inovațiile tehnologice, materialele locale și moștenirile vernaculare sau investigarea rolului locuitorilor ca co-creatori ai morfologiei urbane. O comparație cu alte contexte din Maghreb sau Sahel ar permite, de asemenea, evidențierea convergențelor și specificităților regionale.

În cele din urmă, fațada algeriană, departe de a fi o simplă înveliș al construcției, se dovedește a fi un teren de studiu privilegiat pentru a gândi relațiile dintre identitate, modernitate și durabilitate și pentru a concepe arhitectura nu ca pe o producție fixă, ci ca pe un proces viu, social și cultural, aflat într-o continuă transformare.

BIBLIOGRAFIE

ALGERIE-ARCHITECTURE. « Maison “El Kalaa” à Tlemcen ». Disponibil la: *https://algerie-architecture.com/maison-a-tlemcen/* (consulté le 29/08/2025)

ArchDaily. « Lantern House / Atelier Messaoudi Architects », 2024. [En ligne] : *https://www.archdaily.com/1021437/lantern-house-atelier-messaoudi-architects* (consultat la 03/09/2025)

ArchDaily. « The Colonnade House / Atelier Messaoudi Architects », 2022. Disponibil la : *https://www.archdaily.com/992796/the-colonnade-house-atelier-messaoudi-architects* (consultat la 29/08/2025)

BELOUCHRANI, Wahiba. « Lecture morphologique du système de façade de l’immeuble de rapport Algérois : définition du corpus ». *Arquitectonics: Mind, Land & Society*, no. 24, 2012, p. 73-85. Disponibil la: *https://hdl.handle.net/2117/121108* (consultat la 02/09/2025)

CRESTI, Federico. « Une façade pour Alger : le boulevard de l’Impératrice ». În *Alger. Paysage urbain et architecture, 1800–2000*, sub redacția lui Jean Louis Cohen, Nabila Oulebsir et Youcef Kanoun, 64-87. Besançon : Les Éditions de l’Imprimeur, 2003

FREY, Jean-Pierre. « Une morphologie fabriquée ou la fabrication d’une morphologie appropriée aux villes du Maghreb ? ». comunicare prezentată la Seminarul științific «La ville sur la ville», Fès, 20-22 mars 2003, 14 p. Disponibil la: *https://www.academia.edu/6662438/UNE_MORPHOLOGIE_FABRIQU%C3%89E_OU_LA_FABRICATION_DUNE_MORPHOLOGIE_APPROPRI%C3%89E_AUX_VILLES_DU_MAGHREB* (consultat la 08/08/2025)

MICHELON, Olivier. «Architecture, la leçon d’Alger : les modernistes de l’autre côté de la mer». *Le Journal des Arts*, 24 janvier 2003. Disponibil la: *https://www.lejournaldesarts.fr/actualites/architecture-la-lecon-dalger-85206* (consultat la 10/08/2025)

NAJI, Salima. « Beyond the Aesthetics of Heritage ». *L’Architecture d’Aujourd’hui*, no. 426, 2018. Disponibil la: https://www.larchitecturedaujourdhui.fr/53214/?lang=en (consultat la 03/09/2025)

RABBAT, Nasser O., éd. *The Courtyard House: Between Cultural Reference and Universal Relevance*. Londres – New York : Routledge, 2016

RABINOW, Paul. *French Modern: Norms and Forms of the Social Environment*. Chicago: University of Chicago Press, 1995

RAVÉREAU, André. *La Casbah d’Alger, et le site créa la ville*. Colecția Bibliothèque arabe. Paris : Sindbad, 1989

SALAH, Hana. *Histoire critique de l’architecture 3*. Polycopié de cours. Université 8 Mai 1945 – Guelma, Faculté des Sciences et de la Technologie, Département d’Architecture, 2021

ENGAGING THE ORIENT TROUGH THE SENSES: NIKOS KAZANTZAKIS' TRAVELOGUE – *JAPAN / CHINA: A JOURNAL OF TWO VOYAGES*

ENGAGEANT L'ORIENT PAR L'INTERMÉDIAIRE DES SENS : LE RÉCIT DE VOYAGE DE NIKOS KAZANTZAKIS – *VOYAGES CHINE-JAPON*

INTRÂND ÎNTR-O RELAȚIE CU LUMEA ORIENTALĂ PRIN SIMȚURI: JURNALUL DE CĂLĂTORIE AL LUI NIKOS KAZANTZAKIS *JAPONIA-CHINA. CU UN EPILOG DE ELENI KAZANTZAKIS*

Assoc. Prof. Sorina CHIPER, PhD
"Alexandru Ioan Cuza" University of Iași
Faculty of Economics and Business Administration
Iași, 22, Carol I Ave.
sorina.chiper@uaic.ro

Abstract

Nikos Kazantzakis has remained in the public consciousness especially through his novels, some of which have been adapted into successful movies. However, he was equally prolific as a travel writer. This article is an investigation into one of his travelogues, compiled from articles that he wrote for the daily Greek newspaper Akropolis *and published as* Taxidevontas II: Iaponia-Kina *(1938), first translated into English in 1963. My analysis focuses on the specific features of the narrative that the author(s) creates (create), on the writing personae, on Kazantzakis' multi-sensorial engagement with the landscape and on his reading of the Eastern-Western encounter occasioned by his travel experience.*

Résumé

Nikos Kazantzakis reste dans la conscience publique surtout grâce à ses romans, dont quelques-uns ont été adaptés pour le cinéma et sont devenus des productions de succès. Quand-même, il a été également prolifique comme auteur de récits de voyage. Cet article est une investigation d'un de ces récits de voyage, une compilation des articles qu'il a écrits pour le journal grec Akropolis *et publiés sous le titre* Taxidevontas II: Iaponia-Kina *(1938), traduit en français en 1971. Mon étude se concentre sur les traits spécifiques de la narration créée par l'auteur, sur les personae qui écrivent, sur l'engagement multi-sensoriel de Kazantzakis avec le paysage, et sur la lecture de la rencontre entre l'Est et l'Ouest, occasionnée par l'expérience de voyage.*

Rezumat

Nikos Kazantzakis a rămas în conștiința publică mai ales prin romanele sale, unele dintre ele fiind sursa scenariilor unor filme de succes. Totuși, a fost a fel de prolific ca scriitor de jurnale de călătorie. Articolul acesta urmărește să cerceteze unul din jurnalele sale de călătorie, compilat din articole pe care le-a scris pentru ziarul grecesc Akropolis *și care a fost*

publicat cu titlul Taxidevontas II: Iaponia-Kina *(1938), tradus în limba română în 2018. Analiza mea se concentrează pe trăsăturile specifice ale narațiunii pe care o creează autorul/autorii, pe sinele care scrie, pe implicarea multi-senzorială a lui Kazantzakis în peisaj și pe lectura pe care o face întâlnirii dintre Orient și Occident, prilejuită de experiența călătoriei.*

Keywords: *travelogue; senses; Greece; Japan; China;*

Mots-clés: *récit de voyage; les senses; la Grèce; le Japon; la Chine;*

Cuvinte-cheie: *jurnal de călătorie; simțuri; Grecia; Japonia; China;*

Introduction

I was born in Braila, in a district where, to this day, men would greet each other by saying a word that to my ears, as a child, sounded like "Iasu". This word remained dormant, at the back of my mind, until I came to Iași as a first-year student, and took Greek as an elective course. In Iași, 'Iasu' became 'Για σου' (Gia sou), and it was also probably at that time that I found out that Panait Istrati, one of my favourite Romanian writers, born in Braila, as well, had been friends with Nikos Kazantzakis. I was drawn to Kazantzakis's work and to the Greek culture by virtue of this literary friendship, and also by the fascinating Zorba character embodied for the screen by Anthony Queen in *Zorba the Greek.*

The experience of reading *Jurnal de călătorie. Japonia, China. Cu un epilog de Eleni Kazantzaki,* published by Humanitas (Bucharest) in 2018, revealed to me Kazantzakis as an experiential traveller, sociologist, and cultural analyst. It also made me encounter distant destinations that were totally inaccessible at that time, as I was reading the book during the pandemic, in 2020, precisely when I had to stay in isolation due to the COVID infection.

Patroklos Stavrou, one of the Greek editors of the original text, described it as a "historical-literary creation" (KAZANTZAKIS, 2018, p. 5)[1]. I would, however, ascribe it to the broader genre of travel writing, as it retraces Kazantzakis' travel itinerary in Japan and China, it fulfils the ethical requirement of being an account of a journey made by its author (YOUNGS, 2013, p. 4), and it follows the physical and human geography of the places that Kazantzakis describes and engages with.

Travel writings played a major role in Kazantzakis' career. Originally, his notoriety in Greece was built precisely on this genre. As Bien argued, "travel writing was generally considered his forte by the Greeks – at least until non-Greeks began to convince folks in Greece that they ought to pay some attention to the novels" (BIEN, 2007, p. 16). For almost five decades, Kazantzakis travelled around Greece, much of Europe, northern Africa, and parts of Asia, visiting countries such as Germany, Italy, France, the Soviet Union, the Netherlands, Romania, England, Palestine and Cyprus, Spain, Egypt, Russia, Japan, and China, and thus getting in contact with various philosophies, ideologies, religions, forms of art, lifestyles, and nations. These journeys were opportunities to immerse himself in the local culture, to analyse the local social and political circumstances, and to reflect upon himself as an authorial persona.

Kazantzakis first travelled to China and Japan in 1935, as a correspondent for the Greek daily newspaper *Akropolis*. Upon his return, the articles serialised in this newspaper were compiled into a book, *Taxidevontas II: Iaponia-Kina* that was published in Greek in 1938 (and

[1] The Greek editor's note is from 2006, whereas the English translation that I have used for quotes is from 1982. This is why I have referred to the Romanian translation here.

first translated into English in 1963). In 1957, Kazantzakis, an internationally-acclaimed author by then, started a new journey to China and Japan with his wife and companion, Eleni, and two of their friends. In between 1937 and 1957, the whole world had been affected by war, political regimes had changed, new ideologies had become institutionalised, and traditional ways of living had disappeared. Kazantzakis was heading to post-war Japan and China as a celebrity, not as a journalist, as an official, not as a reporter, as a person suffering from leukemia, not as a robust man, who could try and taste all experiences that the Japanese and Chinese culture had to offer. Apparently, while in China, he had to be vaccinated against smallpox and cholera. Unfortunately, he developed gangrene, and this put an end to his travels. Transported to Europe, though his gangrene was cured, Kazantzakis died in Freiburg on October 26, 1957, as a result of his infection with a severe form of Asian flu. The notes jotted down by Kazantzakis during this second brief trip to the far East were prefaced and completed by Eleni, his second wife and editor, in a gesture of love; in the final book, they became the *Epilogue* that preserved the title chosen by Kazantzakis himself, i.e. *After Twenty Years*.

1. Particularities of form

On the one hand, the journalistic intention of the texts sent by young Kazantzakis to the Greek newspaper *Akropolis* (eventually, subchapters in the first part of the book) accounts for their brevity (the large majority of these subchapters are 2 to 4 pages long). On the other hand, it explains why they focus on one or two social or cultural aspects, symbols or locations at a time. For instance, the account of the first trip to Japan starts with a poetic and historic overview of the country as a whole, and identifies Kazantzakis' enterprise, to which he is inviting readers/accomplices, as a voyoeurist gestures to "raise the kimono a little and see" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 18). Then, the account of the voyage by ship occasions the reproduction of a dialogue with an old Japanese man who gives him examples of the emperor as the embodiment of a local cultural virtue, *Fudoshin*, meaning mastering one's heart, keeping it still in the face of happiness and unhappiness. Next, the piece on Eastern Ports introduces us *ex abrupto* into what Bien referred to as a 'sensual soup' (BIEN, 2007, p. 18): 'Bougainvilleas in flower, unspeakable filth, harsh voices, squabbles, yellow flashes from eyes, tankers smalling of tar, fish and rotten fruit, brazen, shameless adolescent girls with precocious swelling breasts, boys and old men who come after you promising untold delights, and over everything the acrid smell of human sweat; the whole harbour exudes the aroma of a beast aroused in heat (KAZANTZAKIS, 1982, p. 24). Similarly, we, readers, are invited to visit Singapore and sense it: "Let us set foot on this island, let us see it. Broad streets paved with asphalt, thousands of small shops, abundant yellow flesh, an unbearable stench from houses and sewers. It takes a highly trained nostril to distinguish the human stench from the sewer stench" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 29).

In terms of form, another occasional trick, that the author borrows from fiction, is the introduction of an interlocutor as a voice through which Kazantzakis delivers his own remarks on the realities he encountered. According to Bien, this imaginary dialogue or disguised interview enables Kazantzakis to give a "sensual" twist to facts: 'facts are once again bathed in something sensual – the personality or mannerisms of the supposed speaker – instead of being simply elaborated as data' (BIEN, 2007, p. 18). To give just an example, in the small chapter that tackles religion in Japan, he introduces as his interlocutor a Japanese Christian, Kawayama San, who explains, like a professor, the Japanese landscape of faith and how Christianity was embraced there. The preconditions of this acceptance lie in the Japanese spirit which takes in foreign ideas easily, by first assimilating and then harmonising them with previous ideas. While the primal local religion was Shintoism, it assimilated Buddhism, on the presumption that Buddha and the Sun (Amaterasu) were the same God. In the case of

Christianity, the assimilation was grounded in the common idea of sacrifice, rather than in Christian morals, doxa (teachings) or rituals.

Finally, another element that needs to be specified as a particularity of form is that fact that, as I mentioned above, the travelogue is a compound of two writings: Nikos Kazantzakis' full account of his first trip to Japan and China, and the second account, which is mostly written by his wife Eleni, and incorporates Nikos' notes from what was meant to become his own sequel to the former travel book to the far East. Thus, as readers, we experience two, if not three authorial voices: first, that of Nikos Kazantzakis as a fully assumed and assertive author; then, that of the sick Kazantzakis, who was making notes for his writer's lab, and finally the caring and quoting voice of his wife, Eleni. In the next section I will elaborate more on this variety of voices and *personae*.

2. The travelling and writing *personae*

The *Prologue* to the first part of the travelogue is Kazantzakis' *Ars poetica* as a travel writer, a confession of how he interacts with a landscape, and a brief account of his spiritual journey. According to his own statement, in his youth, he struggled to live as an ascetic person, taking joy in feeding his soul with abstract notions, cultivating the intellect and thinking of Buddha as the greatest God, since he taught the denial of the five senses. Yet one night, Kazantzakis had a revealing dream: "I saw two lips without a face – large, scimitar-shaped woman's lips. They moved. I heard a voice ask, "Who is your God?" Unhesitatingly I answered, "Buddha!" But the lips moved again and said: "No, Epaphus." I sprang up out of my sleep. Suddenly a great sense of joy and certainty flooded my heart. What I had been unable to find in the noisy, temptation-filled, confused world of wakefulness I had found now in the primeval, motherly embrace of the night. Since that night I have not strayed. I follow my own path and try to make up for the years of my youth that were lost in the worship of fleshless gods, alien to me and my race. Now I transubstantiate the abstract concepts into flesh and am nourished. I have learned that Epaphus, the god of touch, is my god" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 10).

After this dream, his epistemological approach to the countries that he visited was through touch: "I feel my memories tingling, not in my head but in my fingertips and my whole skin. And as I bring back Japan to mind, my hands tremble as if they were touching the breast of a beloved woman" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 10-11). The very opening paragraph of the *Prologue* invokes the sense of touch, as well as other three senses, and describes the encounter with a country in terms of erotic arousal: "When I close my eyes to see, to hear, to smell, to touch a country I have known, I feel my body shake and fill with joy as if a beloved person had come near me" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 9).

The quote above shows Kazantzakis as one who "sees" with his eyes closed, as one who looks inside, to his own spiritual and intellectual geography, as well as to the representation of the outer geography in his inner world. In this sense, Kazantzakis denies the Western prioritization of sight as a means of acquiring knowledge of the world, and engages his full body in travel as an exploration of the Orient, for the explicit purpose of reporting his insights to others.

The body of Kazantzakis – the traveller and the writer – is a porous one: it takes in, loves passionately, recreates the landscape and the persons that he encountered inside him, in a way that makes it hard to detach the outside from the inside. It is probably thanks to this porous body, to its heightened perception and proprioception, that the author acquires knowledge of the spaces that he visits without being able to speak the languages of the peoples inhabiting them. He sets off to Japan knowing only two words: *sakura* (cherry flower) and

kokoro (heart). Yet these words were enough of a key to unlock the possibility of a fertile meeting of ideas and symbols, of expectations and intentions.

Similarly, in China, Kazantzkis defines himself as a soul of the kind of the ancient Greeks, a soul that is like a transient animal with five tentacles that caress the world, while China is "a new meadow where my five senses can graze" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 180). Walking though the Forbidden City, Kazantzakis caresses statues of the Cloud and the Fire – the two symbols of "passion and vanity" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 191) which are omnipresent in that space. Later, in the Chinese Symposium, the traveller and writer experienced the "'perfect' Chinese evening" with wine of snakes, watermelon seeds, turtle soup, 'rotten' eggs – fifteen years old, lotus flowers as desert, the "Flower of Twilight" – a famous geisha, and *shan-kon,* a beautiful boy. If this perfect evening offered pleasures to the eyes, ears, and taste buds, a walk in a Chinese village is a test for one's nose: for the Chinese, human excrements are holy, and after they are left to ferment for 6 days, they are mixed with water and used as fertilizers, at the root of plants. "That's the reason the whole Chinese earth has a certain very definite sickly stink which you can hardly get used to. That's the characteristic smell of China" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 239).

Yet, apart from being a sensuous body, Kazantzakis is also a man of logic, a refined observer of customs, religious practice, and art forms. His account of Chinese superstitions, for instance, could easily have been the minute field notes taken by an anthropologist or ethnographer, just like his observations of the Chinese theatre could have been the documented report of a historian or theatre critic. Other sections reveal his interest in languages and dialects, in customs and traditional life philosophy.

The second part of the travelogue, authored by Eleni, features a traveller and a narrator who is keenly aware of her status as a relational being. Eleni writes in terms of "we", not in terms of "I". Nikos also made occasional references to "us", as in the quote reproduced above: "Let us set foot on this island, let us see it…" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 29). For him, "we" is an inclusive pronoun that refers to him and his readers, partners in the crime of lifting the veil off unexplored territories. For Eleni, "we" is mostly a dual pronoun, referring to her and to Nikos, and sometimes to the other couple who were travelling with them. She reports not only episodes from the journey, but also Kazantzakis' reaction to the new realities of Mao's China, their official meetings and reflections on similarities between China and Greece. Nonetheless, her own narrative voice remains dimmed in the background, functioning as a frame for Nikos' notes.

3. The Eastern-Western encounter

The meeting of the West and the East has a double occurrence in the authorial persona: on the one hand, Nikos Kazantzakis carried a double spiritual geography in his personal identity. Intellectually, his formation was in classical philosophy, the basis of Western thought; spiritually, he was born in the Orthodox, Eastern Christian faith, and felt attracted to Buddhism. In his notes, quoted by Eleni, he defines himself as battlefield between Apollo and Buddha: "in my youth I sought the most heroic discipline and found it in Buddhism. But I am a Greek; I love and believe in the visible world and I put aside the invisible. But Buddha taught me that the visible world is also an illusion. Consequently, the struggle between Apollo and Buddha: love of the world and simultaneously of *nada* (nothing, chaos). That's why my youth was tragic. I struggled, I still struggle for a synthesis: to love the visible and simultaneously to know that it is a self-deception; and thus, knowing how ephemeral the world is, to love it with passion and tenderness" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 306). On the other hand, as an experiential traveller, coming, geographically, from the West (more so in the second journey), he sensuously embraced the Orient like a lover, knowing it through its smells, odours, textures,

sounds, tastes, faces, naked knees, small feet, heavy make-up, masks and performances, culture and agriculture, food, legends, history, ideology and propaganda.

There are several instances in the text where Kazantzakis has the revelation of commonality, rather than of difference, in the Eastern – Western encounter. This commonality is not only the commonality of the body's pain and pleasures, but also the commonality of cultures in temporal nodes that defy the idea of temporal linearity and progress. Japan, the "oriental Aphrodite" looks like "a distant all-blue Greece" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 48-49). The Festival of Flowers in Nara, at the heart of traditional Japan, is viewed by Kazantzakis as a distant occurrence of the ancient Greek customs: "…ancient Greek flower festivals. Which the Hebrew religion of pain blasted, still flourish here at the other end of the world" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 82). The Japanese conceptualization of love – embodied in the institution of the geisha – reminds him of the ancient Greek outlook on love: "giving joy to the woman and receiving joy from her is not a mortal sin" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 156). Furthermore, the piece on the birth of the Japanese tragedy occasions Kazantzakis' meditation on religious ecumenism, grounded in the permanence of human sufferance: "As the Christians attend the Passion of Christ through the night, as the ancient Greeks attended the passion of Dionysus, so the Buddhists now do the same with the passion of Buddha. Because Buddha, Christ and Dionysus are one – the eternal suffering man" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 100). Even Chinese music reminds him of Byzantine music (KAZANTZAKIS, 1982, p. 275). This commonality of expression and artifacts comes from an essential, existential commonality: "If you scratch the Chinese, you will find the Greek; if you scratch the Greek, you will find the Chinese" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 337). Thus, we see Kazantzakis as the very embodiment of what he defined as a true traveller: one who sees that which he has within himself, one who mirrors the outside on his inner world.

Conclusion

Nikos Kazantzakis is credited with making a major contribution to travel writing in Greek literature, lending it sensual intensity, philosophical depth, sociological and anthropological relevance (even though he rejected the label of a sociologist). In this 'most poetic book', as Elena Lazăr, Kazantzakis' Romanian translator, describes the latter's travelogue to Japan and China, Nikos Kazantzakis immerses himself and his readers in foreign and occasionally uncanny landscapes, soundscapes and technoscapes uncovering commonalities under the thin film of difference. His interactions with locals, be they high officials or commoners, ministers or prostitutes, peasants or geishas, allowed him to see the core of humanity under the shell of culture, a Greek under the skin of a Chinese, *logos* under a show of masks. Travelling, writing (and reading) is posited as erotic gestures – of touching, feeling, penetrating, become one with an *other* – through the skin – 'the milieu of the senses' (CONNOR, 2004, p. 27), the meeting point of the world and our bodies.

For Kanzantzakis, drinking functions as a proper metaphor for travelling, as getting drunk, like travelling, opens one to the unexpected. Yet, he argues that one can only find that which he or she carries in their soul: "Surely while traveling you find all that you have within you. Without wanting to, from the innumerable impressions that overflow your eyes, you choose and select whatever corresponds more to the needs or curiosities of your soul. "Objective" truth exists only – and how insignificant it is! – in the photographic cameras and in the souls that see the world coldly, without emotion, that is without a deep contact. Those who suffer and love communicate through a mystical intercourse with the landscape they see, the people they mingle with, and the incidents they select. Therefore, every perfect traveller always creates the country where he travels" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 101). Japan and China, co-created by Kazantzakis, are spiritual and sensual geographies, reminiscent of ancient

Greece in their appreciation of laughter, or the celebration of flowers, in the common grounds for the birth of tragedy, and in the valorisation of sacrifice. Sensitive and cruel in their traditions and history, graceful and strong in their interactions, the Japanese, for Kazantzakis, inhabit "a new world, full of mystery and inexpressible charm" (KAZANTZAKIS, 1982, p. 144).

Yet the second part of the travelogue is disenchanted with the idea of mystery and charm. After the war, the social and ideological realities of the spaces that the Kazantzakis couple visited changed; Kazantzakis himself had changed, and his illness (as well as, probably, his stable relationship with Eleni), prevented him from lending his body to the far Eastern territory and to all its new realities. There were questions that he had asked in the first part of the travelogue, about the fate of Japan, for instance, and its possibility to create a new synthesis, in modernity, between grace and force. Such questions, that qualify Kazantzakis as a cultural philosopher, have remained rhetorical. It falls upon readers, at the most, to provide their own answers, and to use Kazantzakis' observations as a springboard for personal reflection on the new encounters, between the East and the West, in the post-modern, post-truth, hyper-mediated age that we are living in.

BIBLIOGRAPHY

BIEN, Peter, *Kazantzakis. Politics of the Spirit*, Vol. 2, Princeton Modern Greek Studies. Princeton and Oxford, Princeton University Press, 2007

CONNOR, Steven, *The Book of Skin,* Ithaka, New York, Cornell University Press, 2004

KAZANTZAKIS, Nikos, *Voyages. 1, Voyage Chine-Japon,* Traduit du grec par Lilian Princet et Nikos Athanassiou, Paris, Plon, 1971

KAZANTZAKIS, Nikos *Japan/China: A Journal of Two Voyages*, translated from the Greek by George C. Pappageotes, New York, Simon & Schuster, 1963; Oxford, Cassirer, 1964; Berkeley, Creative Arts Book Co., 1982

KAZANTZAKIS, Nikos, *Jurnal de călătorie. Japonia, China. Cu un epilog de Eleni Kazantzaki,* Bucharest, Humanitas, 2018

YOUNGS, Tim, *The Cambridge Introduction to Travel Writing,* Cambridge, Cambridge University Press, 2013

AN ANALYSIS OF THE NOVEL *THE WOMAN IN THE PURPLE SKIRT* BY NATSUKO IMAMURA

UNE ANALYSE DU ROMAN *LA FEMME À LA JUPE VIOLETTE* PAR NATSUKO IMAMURA

O ANALIZĂ A ROMANULUI *FEMEIA CU FUSTĂ VIOLET* DE NATSUKO IMAMURA

Irina-Ana DROBOT
Technical University of Civil Engineering Bucharest
Department of Foreign Languages and Communication
124 Lacul Tei Blvd, sector 2, Bucureşti
anadrobot@yahoo.com

Abstract

The purpose of this paper is to analyze the novel The Woman in the Purple Skirt *by contemporary Japanese author Natsuko Imamura based on reader-response criticism. The novel relies on inner reality, which is so strong that it shapes the entire fictional world visually for the readers. The story present readers, indirectly, with issues related to the construction of the fictional world and of the characters. The way in which a narrator is also an observer in the story is pushed to an extreme level, as the narrator in this story follows and influences the Woman in the Purple Skirt indirectly, without her noticing the narrator and the way in which she helps her. The narrator can see the Woman in the Purple Skirt as a side of her and as person she would like to become. The narrator can be both a character in the fictional world and the author of the fictional world, as readers imply based on their interpretation of the story. The interpretations belong to the author of the present paper, as she assumes the perspective of a reader knowledgeable in literary works and literary theory. Freud's concept of the uncanny, Shklovsky's defamiliarization and Girard's mimetic desire complete the analysis, together with the theory of metafiction, which is suggested indirectly in this novel.*

Résumé

Le but de cet article est d'analyser le roman La Femme à la jupe violette *de l'autrice japonaise contemporaine Natsuko Imamura à partir de la critique de la réception. Le roman repose sur une réalité intérieure si forte qu'elle façonne visuellement pour les lecteurs l'ensemble du monde fictionnel. L'histoire présente aux lecteurs, de manière indirecte, des questions liées à la construction du monde fictionnel et des personnages. La façon dont un narrateur est également un observateur dans l'histoire est poussée à un niveau extrême, puisque la narratrice de ce récit suit et influence la Femme à la jupe violette de manière indirecte, sans que celle-ci remarque la narratrice et la manière dont celle-ci l'aide. La narratrice peut voir la Femme à la jupe violette comme une part d'elle-même et comme la personne qu'elle aimerait devenir. La narratrice peut être à la fois un personnage du monde fictionnel et l'autrice de ce monde, comme les lecteurs peuvent l'inférer à partir de leur interprétation de l'histoire. Les interprétations appartiennent à l'autrice du présent article, qui adopte la perspective d'une lectrice familière des œuvres littéraires et de la théorie littéraire. Le concept freudien d'inquiétante étrangeté, la défamiliarisation selon Shklovsky et le désir mimétique de Girard complètent l'analyse, ainsi que la théorie de la métafiction, suggérée indirectement dans ce roman.*

Rezumat

Scopul acestui articol este de a analiza romanul Femeia cu fustă violet *de autoarea japoneză contemporană Natsuko Imamura, pe baza criticii receptării. Romanul se bazează pe realitatea*

interioară, atât de puternică încât modelează vizual întreaga lume ficțională pentru cititori. Povestea prezintă cititorilor, indirect, probleme legate de construirea lumii ficționale și a personajelor. Modul în care un narator este și observator în poveste este dus la un nivel extrem, deoarece naratorul din această poveste o urmărește și o influențează pe Femeia cu fustă violet în mod indirect, fără ca aceasta să observe prezența ei și felul în care aceasta o ajută. Naratorul o poate vedea pe Femeia cu fustă violet ca pe o latură a sa și ca pe o persoană în care ar dori să se transforme. Naratorul poate fi atât un personaj în lumea ficțională, cât și autorul lumii ficționale, după cum sugerează cititorii pe baza interpretării poveștii. Interpretările aparțin autoarei prezentului articol, care adoptă perspectiva unui cititor familiarizat cu opere literare și cu teoria literară. Conceptul freudian al straniului, defamiliarizarea lui Shklovsky și dorința mimetică a lui Girard completează analiza, alături de teoria metaficțiunii, sugerată indirect în acest roman.

Keywords: *uncanny; isolation; defamiliarization;*

Mots-clés: *inquiétante étrangeté; isolement; défamiliarisation;*

Cuvinte-cheie: *straniu; izolare; defamiliarizare;*

Introduction

Natsuko Imamura (born in 1980) is a contemporary Japanese author, who has received the Osamu Dazai prize (2010) and the Yukio Mishima Award (2011). For the novel *The Woman in the Purple Skirt*, originally published, in the Japanese language, in 2019, she has received the Akutagawa Prize. Like the short stories included in the volume *Asa: The Girl who Turned into a Pair of Chopsticks*, Imamura (2024) introduces us in the novel *The Woman in the Purple Skirt* into a strange world, whose reality seems intertwined with imagination and elements reminding of absurd literary works such as those written by Franz Kafka. At the same time, we notice that her characters in the short stories volume *Asa: The Girl who Turned into a Pair of Chopsticks* live in their own inner world, and they make for the readers the entire fictional world to look very strange. As an example, Asa is a young girl who, right from the beginning, faces the refusal of the others to have the food she offers them. This makes her turn into a pair of chopsticks, and finds happiness as a poor young man always uses her even if she is a disposable pair of chopsticks. The connecting element for all the short stories in this volume is the theme of loneliness, which achieves degrees as high as isolation and alienation. It is due to the isolation, loneliness and isolation that the characters distort the entire reality and readers can picture it right before their eyes. The readers can hardly escape the world as the characters see it, and are introduced to a fantasy-like world in each of the stories. They recognize the same device in the novel *The Woman in the Purple Skirt*.

At an international level, the themes of loneliness, isolation and alienation have started to be frequent with Modernism and continued with Postmodernism, as well as with the times after Postmodernism. The focus on the characters' psychology and the way this shapes the story with respect to the way it is told and with the way in which the traditional plot is distorted can be traced back to well-known representatives of Modernism such as Virginia Woolf. The difference between the use of psychological reality to shape the story between Woolf and Imamura is that Imamura creates a concrete reality in the fictional world reflecting the inner world of the characters. The inner world of the characters shapes the laws according to which reality in the fictional world functions. In addition, the fictional world and the actions, as well as interaction among the characters are highly visual. Imamura prunes her style of all unnecessary words and details, allowing readers a full visual perspective of the story, the characters, and the fictional world. Even the main characters in the novel *The Woman in the*

Purple Skirt are presented based on visual details: the woman mentioned in the title, and the narrator, who is called the Woman in the Yellow Cardigan.

1. The Problems and Questions Posed by the Plot

Reader-response criticism (MART, 2019) is the methodological approach which is the most suitable for the analysis of the novel *The Woman in the Purple Skirt* by Natsuko Imamura, since this novel invites the participation of an active reader in order to understand different aspects of this story. This story invites reflection on a variety of issues, related to both the real and the fictional world. The interaction between the real and the fictional world is presented by relying on the observations of the narrator related to the Woman in the Purple Skirt. The reality presented in the fictional world seems at times very hard to believe. Readers try to understand what the novel implies about the way the author structures the plot and creates the fictional world, as well as on the way the author can control or not the destiny of the characters.

1.1. The Plot

The story in *The Woman in the Purple Skirt* is about the Woman in the Yellow Cardigan, whose attention is attracted by the Woman in the Purple Skirt, whom she often sees around. She thinks a lot about her, and tries to find out whom she reminds her of (she mentions some girls she has interacted with in school and afterwards her sister, and a checkout girl in a nearby supermarket). She decides she would like to be friends with her. Indeed, the narrator is very kind-hearted and offers the woman a newspaper with a list of jobs, as she is often unemployed, and helps her by circling a job she believes would suit her, then tries to put in clues so that she comes for an interview at the hotel where the narrator works herself as a member of the cleaning staff. Afterwards, she offers her some shampoo samples, as she believes she needs to have good looking hair for that job. At work, she tries to cover up for her mistakes, and she also helps her out in an accidental situation where, after an argument with the director, with whom she has a started a romantic relationship, falls downstairs by mistake and they both believe he is dead. Until then, the narrator has never introduced herself to the Woman in the Purple Skirt and has never truly interacted with her verbally. She has mentioned in the story that she would like to be friends with her, but that she did not know how to start. She has indirectly left for her newspapers with jobs, on the bench she usually sits on in a park, has left shampoo samples at her door, and has covered up for her mistakes at work without anyone knowing. The narrator has indeed tried to start a conversation with the Woman in the Purple Skirt while she was having her coffee, but then the director intervened and she lost her opportunity to introduce herself.

The accident is an element which disrupts the everyday life routine readers had witnessed until then, a routine which is a bit unusual once we witness the narrator highly aware of the routine in the life of the Woman in the Purple Skirt. Even the colour of the skirt she wears and the fact that she wears the same skirt everyday is part of a routine. The accident breaks off any routine and any element of comfortable life, together with any of the success and happiness the Woman in the Purple Skirt had seemed to enjoy until then, if we rely on details such as her high salary, her success at work based on her fast promotion from member of the satff to supervisor, her becoming better looking, and her relationship with the director.

As the accident happens, the narrator makes up a very complicated plan, telling the Woman in the Purple Skirt to take some trains, get some belongings from the luggage lockers and go on a strange trip, with the narrator following her afterwards and them meeting later on. The narrator explains this plan as the police are almost there. The narrator gives the Woman in the Purple Skirt her commuter pass for public transport, as she has no money for transport, and

this makes the narrator be late for her own plan. The narrator goes to her home to take some belonging she may need. Her home is under eviction and locked up, as she has not had enough money to pay for her rent, but she manages to break through the window. She is many steps behind the Woman in Purple, and she hopes she would wait for her. She finds out she has been left without the luggage she had told the Woman in the Purple Skirt to leave for her and this complicates matters, having to ask passers-by for some money. The narrator, however, loses trace of the Woman in the Purple Skirt and they never meet again.

The narrator uses details she has learnt from the Woman in the Purple Skirt about him taking underwear from a celebrity staying in their hotel and she asks him for a better salary. This is because she has not been able to pay her rent and is currently living in a manga cafe and walking to work every day. All of this has happened, as the narrator tells us readers, because of following the Woman in the Purple Skirt around in crowds when, by avoiding to collide with the narrator, she has left the narrator fall on a butcher shop's display and has had ever since to pay for the damage. The director has not died, but has injured his legs and will be walking in crutches for some time. Then the narrator takes over the habits of the Woman in the Purple Skirt and children react to her in the same way, touching her, looking at her then running away.

Other details had been revealed about the Woman in the Purple Skirt as the story goes along: she steals towels and food from the hotel, sells the items in a local fair by sending children to do so (or so the other employees gossip about her), she also gives the children who follow her around in the park some chocolates from the hotel. The Woman in the Purple Skirt claims she has done so because the supervisors had taught her to, as they had mentioned they would lock the rooms they were cleaning and having leftover foods or even foods left for the guests in the room. The supervisors tell her they had joked about it, which makes the story move along absurd lines for the readers, while they also start doubting the reality of it all. Previously, the Woman in the Purple Skirt had seemed doubtful about the permission and encouragement the supervisors offered to their employees to take leftover foods from the hotel guests and other items, claiming that everyone did that. We readers end up doubting how realistic this entire story is and who is making various portions of it up: the hotel staff and the people in the city gossiping about the Woman in the Purple Skirt, or the narrator herself. Readers may also consider the following possibility: that they are introduced into a fictional world whose laws work considerably and exaggeratedly in a different way from the laws that are at work in our real, everyday life world.

1.2. The Narrator as the Author of the Story and as a Character in the Fictional World

The novel *The Woman in the Purple Skirt* reconsiders the relationship between fictional character and narrator from an unexpected perspective. Imamura creates a character who reminds readers of the narrator of a story, who follows his or her main fictional character, and who has a perspective on the character based on what he or she can witness at times from the character's life. Fictional characters are presented based on a selection of behaviours and attitudes at certain moments in the story, as well as based on their interaction with the other characters in the fictional world.

The Woman in the Yellow Cardigan can be seen as the narrator of a story. She is also a character in the story, which is not a surprising aspect, as frequently the narrator is one of the characters in the fictional world, whose perspective can be omniscient or selective. At the same time, we can bring in the issues of reliability and unreliability, referring to how much the narrator knows about certain characters or a certain character, in the case of this story by

Imamura. We may also consider how much the perspective of the narrator can influence or manipulate us readers in shaping our impressions about the characters.

The Woman in the Yellow Cardigan is a character who takes the position of an observer. She observes the Woman in the Purple Skirt, who is a character drawing the attention of all of the others. The narrator appears to readers to be more than just a narrator and a simple character in the story. She is a mixture of a character who is in the position of a narrator and the author of the entire fictional world. Online social media reviews of Imamura's novel have mentioned that the Woman in the Yellow Cardigan is not a stalker, in spite of her behaviour which may suggest this role up to some extent. She observes the Woman in the Purple Skirt, once her attention is drawn to her. The Woman in the Yellow Cardigan confesses that she reminds her of several other persons in her life: of a girl she had known in school and with whom she was not exactly close friends, the of another girl at school, then she becomes aware that she reminds her of her sister, and afterwards she believes she reminds her of a girl at a supermarket who was a cashier and who wanted to be nice to her after she had seen the narrator collapse. She notices all of her gestures and all of her everyday life routine. She notices how she comes during some days when she does not go to work (she works part time and sometimes she is unemployed) to the park and sits on the same bench after buying the same cream bun from the bakery. Then she sits on the bench and eats it. Everyone, the narrator mentions, notices the Woman in the Purple Skirt, while nobody notices the Woman in the Yellow Cardigan.

The way in which the narrator feels about the Woman in the Purple Skirt leads to the creation of a strange fictional world. FREUD (2017) would call this the uncanny, a term which refers to an experience which is both familiar and unfamiliar. SHKLOVSKY (1917) would consider the strange fictional world an example of defamiliarization, or of making reality strange, by presenting everything from a completely fresh and unexpected perspective. Readers can identify the usual, familiar experience of readers feeling that the narrator controls the fictional world and the destiny of the characters, In trying to intervene to help the Woman in the Purple Skirt, the narrator tries, as a character in the fictional world, to influence the story of the Woman in the Purple Skirt and to create her as a character when the narrator and character in the story wishes to help her while not being her friend in a usual way, meaning not by actually speaking to her and becoming acquainted. Defamiliarization suggests a new way of presenting and shaping the story to suggest how the narrator can influence it up to some points and how the narrator and author can force out her power to shape the destiny of the characters and the laws of reality in the fictional world.

The narrator's interaction with The Woman in the Purple Skirt is based on observation and indirect contact and influence. She decides she wants to be friends with her and goes to the park, to sit on a bench close to her reserved seat. She goes to extreme gestures, suggesting that she builds up an absurd, unlikely world around her, centred on the Woman in the Purple Skirt. A salaryman sits on the reserved seat, as the narrator calls the bench on which the Woman in the Purple Skirt usually sits and has her cream bun. As she plans to let her see the newspaper with job ads she tells the man that the bench is taken. Previously, the narrator had mentioned the way the Woman in the Purple Skirt glides through the crowds and how, trying to keep pace with her, the narrator accidentally fell on a butcher shop's display and is still paying for what she has ruined.

This is not the only example of trouble she goes through since she has met the woman. Afterwards, the narrator does her best to make the woman see an ad for a job in the hotel where she also works, wearing a uniform and cleaning the rooms. She tries to help her get past the interview by letting her see some samples of shampoo which she could use to help her hair look good. She sees how the woman does not notice the samples, so she tries to offer them in a store the woman is also in. The staff tell the narrator it is not allowed for her to hand samples there and she runs off. Then she decides to leave the samples of shampoo at her door. The

narrator mentions that the Woman in the Purple Skirt always washes her hair with that shampoo, as her hair always smells like the samples even long afterwards, when the narrator estimates they would be finished. She also mentions that the woman's hair is the only one not smelling of the shampoo offered for free to and used by all the hotel employees. She is even confronted by her supervisor as to why she is not using the same shampoo since she can have it for free, and the woman replies that she does not like the smell, while taking care afterwards to make sure she did not offend her colleagues and supervisors.

The narrator helps the woman not to be gossiped about at work. She overhears her colleagues she does not leave for them some things for cleaning the room, so the narrator comes in to cover for her and make sure everything is all right.

The narrator goes as far as to want to take a crumb from the woman's clothes while on a crowded bus. The bus makes a move and the narrator, instead of taking the crumb, pinches the woman's nose. The woman claims that a man had touched her bottom, looks around and identifies the man and the police is called. The narrator is not sure whether that actually happened or if the woman only had that impression. It seems strange to the narrator that the woman never mentioned being pinched on her nose. This marks the moment when the woman never again comes to work by bus, as her narrator no longer sees her on the bus. It was on the bus to work that the incident with the man had happened. In a strange way for the readers, the woman only goes home from work by bus from then on. The narrator hears gossip that the Woman in the Purple Skirt has started dating the director of the hotel and that in the mornings he brings her in his car. Indeed, we see the narrator following the couple as they meet in a restaurant and walk together or as he visits her at her place and sometimes spends the night there. The director is married and he puts on a cap and sunglasses to cover up when he dates The Woman in the Purple Skirt, so that nobody can recognize him. The narrator follows them, sits with them in the same cafe and even orders expensive food while managing to leave without paying. This is one of the many situations where suspension of disbelief is at work but when the story also becomes doubtful for the readers. Is anything of all this true? Is the narrator only imagining the story after all? How can she be near the Woman in the Purple Skirt and know so much about her without being noticed and especially suspected? There is one element which can explain all this: the fact that nobody notices the Woman in the Yellow Cardigan, while everyone notices the Woman in the Purple Skirt. This detail can allow readers to go through suspension of disbelief.

However, in the meantime, the way in which the narrator presents the episode of the Woman in the Purple Skirt disappearing suggests a strong instance of suspension of disbelief, starting with the sudden so-called death of the director. The situation seems completely unreal, and the narrator can be pictured by the readers in the position of a story-teller resorting to an extreme action in order to explain the disappearance of one of the central characters of the story. Readers wonder when did the narrator have time to make up such a plan for the Woman in the Purple Skirt to escape from the police and how could the narrator have anticipated such a situation if the narrator were not the same person with the author of the story herself. However, from a psychoanalytic point of view, we may interpret the disappearance of the Woman in the Purple Skirt as a means of the narrator to achieve her wish of getting rid of her, in a daydream. Writing fiction is similar to daydreaming, only that writers give artistic shape to the raw material of daydreaming (FREUD, 1983).

1.3. The Woman in the Purple Skirt as a Persona of the Narrator

The narrator is not obsessed with the Woman in the Purple Skirt in the sense that she is a stalker in a usual thriller or crime novel. She does not do anything to harm her. On the

contrary, she is preoccupied to help her find a job and places a newspaper with jobs and even circles one ad, then places it on the bench where she usually sits.

The narrator starts the story right away by mentioning the Woman in the Purple Skirt, a woman who lives close to her and who is called in this way by the others due to the purple skirt she is always seen wearing. The narrator's thoughts find their nucleus in the character of the Woman in the Purple Skirt, who is a character putting the entire story together. The story built by the narrator has, at its centre, the Woman in the Purple Skirt and all the free associations (FREUD, 1991) and feelings which are brought up by this character, her behaviour, and her life. Before the readers, the narrator can be seen as a patient in a psychoanalytic session, starting her range of free associations starting from the image of the Woman in the Purple Skirt. The narrator mentions the Woman in the Purple Skirt reminds her of some persons in her life. However, readers infer that the Woman in the Purple Skirt in fact reminds her of herself. As we see as the story moves along, the narrator is worried at some point if the Woman in the Purple Skirt has money to pay for her rent. In the meantime, the narrator does not have money to pay for her own rent, due to her having an accident while following the Woman in the Purple Skirt around: as the Woman in the Purple Skirt avoids colliding with the narrator, the narrator falls on a meat display in a butcher's shop and has to pay for a long while for the damage. We witness the Woman in the Purple Skirt sitting alone at the workplace, which is also what the Woman in the Yellow Cardigan does, but unlike the Woman in the Purple Skirt, nobody comes to her and asks her if she is all right and nobody offers her anything. As the narrator wishes to be friends with the Woman in the Purple Skirt and also wishes to be nice to her and to help her, we notice that the narrator feels just as lonely as the woman she is always thinking about, and that she may be in need of a friend to notice her and to take care of her herself.

Eventually, the narrator's obsession, as reviewers call it, with the Woman in the Purple Skirt, reveals insights about herself. The Woman in the Purple Skirt is both a reflection of who she is, as well as the image of the person she wishes she could become.

The narrator wishes she would be noticed like her, based on how readers understand the way she mentions throughout the story that nobody notices her as they do the Woman in the Purple Skirt. At the workplace, the Woman in the Purple Skirt is at first treated nicely, as she eats very little, is very thin, and everyone starts worrying about her and offering her food. The supervisors even ask her about the kind of breakfast she usually has, which is cornflakes, and they advise her to have a traditional Japanese breakfast with rice instead, as she will need to be strong in order to do her job of cleaning at the hotel. Even the director appears concerned with his new employee and behaves nicely towards her, just like the other members of the staff. Readers notice that even the narrator feels concerned about the Woman in the Purple Skirt, which is why she wishes to help her find a job and pass the interview, after witnessing her many failures. The Woman in the Purple Skirt both draws the attention of the others and both inspires them to feel compassionate about her.

The attitude of the narrator towards the Woman in the Purple Skirt is described as conflicting. She wishes to help her, she wishes to become her friend, she identifies herself regarding some aspects in her life with her – aspects which are identified and implied by the readers – and at some point she also feels jealous of her, as some reviewers in online social media mention, as the Woman in the Purple Skirt is successful at work, being promoted very fast, having a high salary, and being in a romantic relationship with the director.

The jealousy which is suggested to readers that the narrator feels can remind knowledgeable readers of the concept of mimetic desire developed by Girard (PALAVER, 2013). Based on this theory, we wish to have certain things because other people have them. In wishing for something, what we do is imitate the others. By applying this theory to the narrator's situation, we notice that, by suggestion based on the end of the novel where the narrator starts going over and over again to sit on the same bench in the park eating a cream

bun, and being followed by a group of children, that the narrator has taken over the habits of the Woman in the Purple Skirt. In this way, she becomes, in the end of the story, Woman in the Purple Skirt. The narrator is now present in the place of the Woman in the Purple Skirt, having the same routine and eating the same cream bun. Readers may consider that the narrator had been wishing to have the cream bun because of what it stands for, namely for eveything that the Woman in the Purple Skirt represented for her. The narrator, after the disappearance of the Woman in the Purple Skirt, may have started buying in her memory a crema bun from the same bakery, and then she had started wishing to have that cream bun again as a sign that she wanted to become the Woman in the Purple Skirt. The readers understand that the narrator may have wished for someone else, just like she had done with respect to the Woman in the Purple Skirt, to come out of nowhere and to notice her, to see her, and to wish to help her, watching over to cover her mistakes and everything else. The first step has been taken, as a group of children comes towards her. Readers can only imagine further, beyond what is no longer part of the story, that the same story can repeat again, with the Woman in the Yellow Cardigan cast in the role of the Woman in the Purple Skirt.

The loneliness of the narrator may be dealt with in the same way as she is expected to manage to connect with the group of children who at first will make fun of her just like the Woman in the Purple Skirt eventually managed as she had started sharing with them first an apple and then a box of chocolates from the hotel. The children had felt bad when they had touched her so that the apple she was eating had felt out of her hands. They had washed it and offered it back to her, and at that moment she shared it with them. Since then, the attitude of the children towards her and the relationship with her had changed. Readers understand that the Woman in the Purple Skirt had become less lonely after starting the job which had been placed in her way by the narrator.

The Woman in the Purple Skirt, due to how she is similar to and how she expresses how the narrator wishes to be, represents a persona, or mask, of the narrator. The story ends with the Woman in the Purple Skirt disappearing and the Woman in the Yellow Cardigan taking over her role. We could say that the Woman in the Yellow Cardigan realizes how much she has in common with the Woman in the Purple Skirt, as well as that she identifies with her, just as we identify as readers with some fictional characters.

Discussion and Conclusions

What we notice in the novel *The Woman in the Purple Skirt* is that the narrator reflects the psychological process readers go through when reading a story and reading about a fictional character. The narrator starts sympathizing with the Woman in the Purple Skirt, to the point where she starts helping her in a way which is not known to the woman. Readers can identify here some references to fairy-tales, where the hero receives the support of magical helpers.

The metafictional aspect (CURRIE, 2014), referring to the way in which a novel can reflect on the process of writing fiction and relating to the characters, is suggested indirectly, and decoded by the knowledgeable readers. Readers can start reflecting based on their background knowledge on the way in which an author relates to his or her characters, sides with them and does his or her best to control and manipulate the fictional world. Everything, however, is suggested indirectly, and readers are invited to start a process of free associations regarding their previous experience with works of fiction.

The novel also presents readers with the well-known experience of isolation, and we witness how the narrator feels ill at easy and hesitant to start a friendship and even a conversation with the Woman in the Purple Skirt. She believes it would be strange and she is looking for the right moment to start a direct conversation. That moment only comes when the

situation is one of extreme emergency, as the narrator wishes to save the Woman in the Purple Skirt from the police.

Knowledgeable readers may remember a short story written by WOOLF (2017) titled *An Unwritten Novel*, where the narrator sits in the same coach with a woman about whom she imagines an entire life story, which in the end proves not to be true. However, the story in the novel by Imamura goes much further, to the point where the narrator is a witness to some real scenes before gossip, imagination and blurred boundaries between reality and fantasy begin.

BIBLIOGRAPHY

CURRIE, M., *Metafiction*. Routledge, 2014

FREUD, S., Creative Writers and Daydreaming. In: *Literature and psychoanalysis*. Columbia University Press, 1983. p. 19-28

FREUD, S., Sigmund Freud: Introductory lectures on psychoanalysis. 1991

FREUD, S., The uncanny. In Romantic Writings, 2017: 318-325. Routledge

IMAMURA, N., (2022). The Woman in the Purple Skirt: A Novel. Penguin

IMAMURA, N., Asa: The Girl who Turned into a Pair of Chopsticks. Faber & Faber Lt, UK, 2024

WOOLF, V., *An Unwritten Novel: With the Essay 'How Should One Read a Book?'*. Read Books Ltd, 2017

MART, C., Reader-response theory and literature discussions: A Springboard for exploring literary texts. The New Educational Review, 2019, 56(2): 78-87

PALAVER, W., *René Girard's mimetic theory*. MSU Press, 2013

SHKLOVSKY, V., Art as technique. Literary Theory: An Anthology, 1917, 3: 8-14

THE ABUSE OF POWER AND THE UNDERMINING OF NATURE: THE ORIGINS OF THE DISCOURSE AGAINST "CLEVERNESS" IN "ZHUANGZI"

L'ABUS DE POUVOIR ET LE SAPEMENT DE LA NATURE : LES ORIGINS DU DISCOURS CONTRE L'ASTUCE EN « ZHUANGZI »

ABUZUL DE PUTERE ȘI SUBMINAREA NATURII: ORIGINILE DISCURSULUI ÎMPOTRIVA „INTELIGENȚEI" ÎN „ZHUANGZI"

PhD Mihai Ionuț FĂT
(Former) Peking University
yingxiongtahai@yahoo.com

Abstract

The present study aims to explore the points of criticism in the taoist discourse found in "Zhuangzi" with regard to the relationship between technology, as an expression of progress and a product of human intelligence, and the same "cleverness", present in devising complex political systems and models of statecraft.

The study relies upon the textual material present in both the original chapters authored by Zhuangzi himself and the subsequent ones belonging to authors within his school, as parts of the same corpus of writings.

The results show that Zhuangzi and his taoist followers had a visionary knowledge regarding the implication of society's use of technology and the role of human intelligence in shaping a future that apart from the apparent beneficial side presents also imminent dangers that can subvert the human nature.

Résumé

La présente étude vise à explorer les critiques formulées dans le discours taoïste du « Zhuangzi » concernant le rapport entre la technologie, expression du progrès et fruit de l'intelligence humaine, et cette même « intelligence » à l'œuvre dans l'élaboration de systèmes politiques complexes et de modèles de gouvernance.

L'étude s'appuie sur les textes originaux de Zhuangzi et ceux, postérieurs, d'auteurs de son école, formant un même corpus.

Les résultats montrent que Zhuangzi et ses disciples taoïstes possédaient une vision éclairée des implications de l'usage de la technologie par la société et du rôle de l'intelligence humaine dans la construction d'un avenir qui, outre ses aspects bénéfiques apparents, recèle des dangers imminents susceptibles de pervertir la nature humaine.

Rezumat

Prezentul studiu își propune să exploreze punctele critice din discursul taoist regăsite în „Zhuangzi" cu privire la relația dintre tehnologie, ca expresie a progresului și produs al inteligenței umane, și aceeași „isteține" prezentă în conceperea sistemelor politice complexe și a modelelor de guvernare.

Studiul se bazează pe materialul textual prezent atât în capitolele originale scrise de Zhuangzi însuși, cât și în cele ulterioare aparținând autorilor din școala sa, ca părți ale aceluiași corpus de scrieri.

Rezultatele arată că Zhuangzi și adepții săi taoiști aveau o cunoaștere vizionară cu privire la implicațiile utilizării tehnologiei de către societate și la rolul inteligenței umane în modelarea unui viitor care, pe lângă latura aparent benefică, prezintă și pericole iminente ce pot submina natura umană.

Keywords: *Zhuangzi; Taoist literature; Taoism; Technology; Intelligence;*

Mots-clés: *Zhuangzi; Littérature taoïste; Taoïsme; technologie; intelligence;*

Cuvinte-cheie: *Zhuangzi; literatură taoistă; Taoism; tehnologie; inteligență;*

The idea of power present in a social and political context constitutes the main focus of discussion and concern in the core chapters of the textual corpus attributed to Zhuangzi, especially "In the World of Men" r*enjian shi*人间世 and "The Must be King and Emperor" y*ing diwang* 应帝王. These two chapters form the most relevant literary output, instrumental for understanding Zhuangzi's political philosophy and can offer a glimpse into the existential problems faced by the individuals in the society of those times, comprising also elements that can mirror aspects related to an unchanged human nature across time and space.

Later within the text, the chapters identified as belonging to the so-called Huanglao school (see LIU, 1986, p. 86) further elaborated on this legacy, pointing out the harmful effects that excessive use of power can have on the human nature and on the general development of the human society. In the chapter "Heaven and Earth" *tiandi* 天地 the idea of power appears as related to that of technological progress, this being however a metaphor, a subtle criticism against the sort of craftiness 巧 mentioned by later chapters (WANG Xianqian, 2006, p.116), necessary to prevail in a struggle for political power, metaphor inspired by the actual ability of a craftsman to produce ingenious devices that can spare energy and time. His craft is based on the clever use of his tools just like a politician's craft is based on manipulating and distorting reality, qualities that can define a utilitarian, so-called "machinating mind" *jixin* 机心 (WANG Xianqian, 2006, p. 75). Precisely this utilitarian "cleverness", often referred to as "wisdom"*zhi* 智 is present within the same chapter, where the idea of "treasuring cleverness and pursuing it ardently"[1] (WANG Xianqian, 2006, p. 71) constitutes one of the core Confucian values targeted by the Taoist criticism, the same kind of wisdom later enumerated by Mengzi (Mencius) among the so-called "four premises" *si duan* 四端 (JIAO, 2006, p. 139).

During an age of empire building, set against a background rife with divisions and war, the influence of politics was a constant in people's lives. Political power represented a terrible instrument, holding great sway over common affairs and the social destiny of the individuals. In such a time of political turmoil and social instability, the quest for unity and steady rule was important and necessary, especially for the common people whose lives were greatly affected by those unstable and turbulent times. The use of power and its significance became main concerns during this axial age and, just like in Plato's "Republic", questions of social importance turned gradually into subjects for philosophical treaties and ardent debates, especially when such social changes had the effect of becoming threatening to the very existence of the members of the society. In those circumstances, at times leaving society rose out of the necessity for self-conservation. It was rather a syndrome than a choice.

[1] My translation. Original text: 尊知而火馳。

The general state of things in society, as it can be historically assessed, demanded a very much needed reaction from the most reflective layer of the community. The reaction, as always in such cases, was the product of those critical minds that had a lesser dogmatic bend and a nature inclined more towards philosophical speculation and self-doubt. Since the literati trained in the Confucian ethics couldn't provide that necessary criticism, due to the usual stiffness of their ethical system, the emergence of the philosophical Taoism was the only natural and spontaneous way of expressing such necessity. The needed flexibility and softness emphasised by Laozi, as governing principles of his political philosophy, would appear therefore as opposed to that forceful and stiff conduct, promoted by `Confucius and his school, motivated by deep ethical convictions, the kind of ideology that didn't easily accept change as a fundamental reality of things.

Taoism basically rejected both the oppressive and confining tyranny of ethics and that of the various despots that vied for power, often by violent means to the detriment of the common people. Apparently deconstructive in its nature, such thinking was politically marginal, and Zhuangzi, as expected, belonged to that rather marginal category of individual thinkers, as it can be concluded also from the scarcity of information provided by the historian Sima Qian in the biography dedicated to him (SIMA, 1959, p. 2143). Endowed with a keen sense of reality, a capacity for reflection and a penetrating mind, Zhuangzi deeply felt the necessity to address the question of power in a more critical way.

As Zhuangzi's predecessor and the main intellectual influence behind his work, Laozi however was the first one to have started to touch upon this problem and to adopt the critical approach. The continuity of this tradition reached its peak during the Han dynasty (202 BC-9 AD), a span of time that corresponded to that turbulent and important period of Chinese history during which the foundation of a future political power was laid. Apart from Confucius and Laozi, as two most emblematic figures of the age, many other thinkers also tried to answer the questions related to power, embarking on a rather obsessive quest that resulted in developing their own systems of thought, as it happened in the case of the Mohists *mojia* 墨家 and legists *fajia* 法家. `The subject of political power thus became a matter of debate between the various schools of thought that flourished during that turbulent period of history.

Therefore, Zhuangzi's role in developing a discourse, targeting what Taoists generally considered to be forms and varieties of abuse, perpetrated by one or another political rule against human nature itself, was naturally based on that earlier source of subtle criticism and metaphorical expressions, subversive and abstract, so characteristic for `the Taoist literature. That constituted a rich source of ideas that where later hermeneutically incorporated in the textual material belonging to different schools and commentarial traditions related to the philosophical or religious Taoism. However, echoes of the discontent against a particular type of political rule can be noted even earlier in the content of previous pieces of literature such as some parts of the "Classic of Poetry" *Shijing* 詩經 within which can be found mentions that can also be perceived as almost true political statements against political abuse and a particular type of tyrannical rule in contrast with the fine qualities of the marginalised gentlemen of excellence forced to live secluded lives (CHENG, 1991 p. 158) . That lingering discontent lead to basically three kinds of attitudes towards politics in general and towards political rule and political power: rejecting, adopting and neutral. In Zhuangzi all three attitudes can be found. In the Inner Chapters prevalent is a rather neutral stance. Zhuangzi points out that, in general, the fate of one person does not depend on the individual but rather on the social circumstances in which he finds himself. This philosophy is more obviously expressed in the content of the chapter "In the World of Men" in which Zhuangzi through anecdotes suggests the inevitable character of those circumstances and a natural approach that should be adopted while facing a reality that cannot be changed, acting naturally becoming in this way a rather neutral approach.

Being a veritable survival guide in a society that was literally full of perils, Zhuangzi's teachings tend to reveal universal principles that do not confine themselves only to a local milieu and its problems, but rise above the narrow boundaries of time and space, boundaries considered to be as an outer reality of things, volatile and ever-changing compared to the inner reality of things that is stable and unchanging. Between these two realities there is the subtle organ of "heart-mind" *xin* 心 (a provisional translation) that decides the way in which human life unfolds.

The "altered" and the "immutable" heart-mind

The concept of a "transformed" or "contrived" heart-mind *chengxin* 成心 has its origin in the chapter "Coincidence of Things" 齐物论, chapter generally considered to be the core and essence of Zhuangzi's philosophy (WANG Xianqian, 2006, p. 8). The idea of an "immutable", "perennial" or "regular" heart-mind *changxin* 常心 appears in the chapter "The Virtue Filled Talisman" d*echong fu* 德充符 (WANG Xianqian, 2006, p. 31). Both describe states of consciousness that in *Zhuangzi*'s "Outer" *wai pian* 外篇 and "Miscellaneous" *za pian* 雜篇chapters come to define one's "nature" 性。

Zhuangzi never referred to the immutable heart-mind as "natural" *ziran* 自然, but he often employed the idea of non-action *wuwei* 无为 to describe different intentions and their results and in case of the heart-mind used different expressions for the two opposed states of consciousness, the natural and the contrived.

The classification in "transformed" or "discriminating" and "immutable" or "regular was done by the subsequent exegetical and commentarial works that each tried to create a logical algorithm for understanding and untying the intricate Gordian knot that *Zhuangzi*'s corpus represents in its variety of content and meaning. Wending their way across the complicated labyrinth of concepts and being confronted with a material of uncertain origin, explainable only through half legendary accounts and apocryphal narratives in chronicles deprived of historical accuracy, the exegetes and commentators from different periods have often resorted to a subjective selection of the content that they considered as valid in supporting their own arguments. This development gave rise to different schools, motivated in their endeavour by the lingering incertitude surrounding the paternity of different expressions supposed to illustrate within the text a particular idea. Perhaps this was also the original aim of the authors, themselves inclined to doubt the possibility of offering definite answers to questions that exceed the capacity of human mind to process and provide solutions. In this way, by avoiding the clinging to concepts, the manner of conveying ideas embraced a variety of forms, showing a vacillation, so typical for those thinkers that, bound to their mystical leanings, often felt discontent with the boundaries of speech. In this case a definition of what "heart" x*in* really means in a taoist context remains much wanting. Rendering its actual meaning comes into conflict with the original intention of the authors, and no matter how far a textual researcher's ability can go, the horizon remains as far and impalpable as always. That is why the names that were attributed are only provisional renderings of something that lies beyond the human barrier of a language. Thus, concepts like *changxin* 常心, translated only in a provisional manner as "regular heart-mind", are often found as expressed through negations, denial being a practical solution for deconstructed the conveying limits of the written word. Language itself being only a form by which concepts are formulated cannot therefore contain what is formless, unless it becomes self-obliterating, showing in this way how a dissolution can lead to the real knowledge, for which the limitations of form is an impunity. This attitude comes into contrast with the Confucian view of the world and society. As a current that

represented the values of the scholarly class, bureaucratic and more worldly in that sense, the early Confucianism concentrated more on the practical side of human affairs and put more emphasis on particulars, avoiding the abstract. As a consequence, the main focus became the form a society should fit in, in order to ensure a stability meant to prevent the centuries old prevailing disorder that the Chinese society had experienced before.

Natural calamities and disasters together with political unrest called for a new order to be established. In the Confucianist view freedom should be forsaken, in order to gain instead peace and stability. This new trend, and according to some part of the Chinese intelligentsia a necessary one, had gained more ground at the leadership level and subsequently entered into the common discourse that shaped the language accordingly. As a result, the taoist values became marginal and the abstract thought became a luxury affordable only at the fringes of a mainstream Confucian society.

However, at the literary level, the achievements of taoist thinkers and essay writers in enriching the language remained undeniable, since the liberty to use a large array of expressions contributed greatly to forging not only the classical but also the modern Chinese language. Without it, the Chinese language would have remained sterile and lacking in life force. The ossified structure of the official discourse and the orientation towards a petty form of bureaucratic utilitarianism was a reflection of what Renné Grousset pointed at as the Confucian sterilising effect on the Chinese thought (GROUSSET, 1923, p. 324). The complete adherence to stiff patterns of language by a bureaucratic class was only attenuated by the taoist inspired poetical expressions found in a literature that sometimes tried to evade the ordinary, its suggestive ways constituting an outlet for the pressure exerted by the formal upbringing on the suppressed emotional life of the individuals.

The manner in which Zhuangzi defines that immutable and unchanging heart-mind, which can act as a vessel for the Way, consists therefore in a series of negations, meant to explain more what actually doesn't represent the concept that by such means he tries to define rather than articulating it in a well formed idea.

The constant negation of Confucian values is explainable by the mystical character of Zhuangzi's philosophy, a trait that has been amply analysed and documented by Feng Youlan in his well known history of Chinese philosophy (FENG, 1958, p. 115). A mystic is always deconstructive, relying primarily upon denial as a means to attain his desired state of consciousness. Therefore, concepts such as a contrived or discriminating heart-mind *cheng xin* 成心 appear often under different names, being a general expression used to describe a variety of states of consciousness, different than the one considered to be a natural rule, respectively the regular and true heart-mind *chang xin* 常心. Later on, the school that followed Zhuangzi introduced the concept of nature as immutable and regular *chang xing* 常性 in the chapter "Horse Hoof" *mati* 馬蹄 (WANG Xianqian, 2006, p. 57), the alterations of it being considered, as in the case of the heart-mind, as deviations. The regular heart-mind is refered to by later concepts like the "white heart" *baixin* 白心, found in the chapter "The Underheaven" *tianxia* 天下 (WANG, 2006, p. 218), and "heart of the way" *daoxin* 道心, implied by Zhuangzi and earlier by Laozi when he refers to his "heart of a fool"[2]. The idea of "white heart-mind" 白心 (Wang Xianqian, 2006, p.218) present in the chapter "The Underheaven" *tianxia* 天下 appears first in the chapter "In the World of Humans" 人间世 in the expression "the empty room becomes white" xūshì shēngbái 虚室生白 (WANG Xianqian, 2006, p. 24) ,the transformation required referring to the forsaking of cleverness 心智 (WANG Xianqian, 2006, p. 24) and the knowledge gathered from the senses *zhi* 知 that is being manipulated through it. In later

[2] My translation. Original text: 愚人之心

chapters like "Heaven and Earth" *tiandi* 天地 there are again mentions about "not being endowed with the pure whiteness" 纯白不备 (WANG Xianqian, 2006, p. 75), that also refers to a discriminating and contrived heart-mind. In the same context we may find out also that this state of such a "maculate heart-mind" is equivalent to that of a "machinating heart-mind" *jixin* 机心.

Zhuangzi's focus on the role of the heart-mind is justified by the need to explain how actually the roots of all human actions can be found nowhere else but inside the spiritual universe of individuals as distinctive beings. All actions are first internalised before being materialised. The deficiencies that the world is suffering from and the historical process that unfold in a certain way are the fruits of those unseen internal forces that shape them in the secret minds and hearts of the individuals that become actors. The errors thus made are basically faults that belong to the internal constitution of the characters playing in this world drama, perceived as a "dream within a dream"[3] (WANG Xianqian, 2006, p. 75). The measure of the extent of those errors is determined by the distance from nature created by an altered state of being. This state of being that persists in error would lead to the creation of artificial constructs, enough deluding to convince the subjects that the experience they are living is identical with nature or with what nature should actually be. Zhuangzi therefore considers the life of common individuals as one divorced from reality. While not giving up being pessimistic about the entire evolution of the human society, Zhuangzi tries to find means that can revert this process of human alteration. Therefore, the return to a natural, normal or regular state of mind, according to him requires renunciation. Giving up the virtual world, full of fake rules and dampening conformity, constitutes the first step in reaching the stage that can make human being attain that pristine completeness, undisturbed by unnecessary desires and pursuits.

Being superior in a society used with a fake perception of the self means actually to become normal again. That is why being normal does not imply disdain, but humbleness. A person embarked in this restoring pursuit cannot take pride in what should be a rather common state of mind and heart. One cannot be proud of something that is already inherent in him, something innate. In this way the alterations that do not exist in nature are external things that, once relied upon, can create an unnatural dependency. Precisely this tendency to depend on outer things or outer devices produced with the help of a mind inclined towards building different sorts of technologies has the effect off diverting humans from the path set by the structural traits that they were born with and can eventually lead to less beneficial changes. Precisely this concern is what determined Zhuangzi to give more consideration to explaining in his own terms the functioning of the human mind and heart and convey his message by employing suggestive metaphors and figures of speech that have deeply influenced the poetic language in China.

Worth to note is that nowhere in the entire Chinese literature can be found a similar way of addressing these essential problems as in Zhuangzi's writings. His literary style places him at the border between literary essay writing and philosophical innovation and can be considered as pertaining to neither of them or in a rather ambiguous way makes him belong to both genres at the same time. This manner is peculiar to most of the taoist writers who endeavoured to convey their message by employing a similar kind of literary means, easy to absorb, such as rhymed prose for example, studded with metaphoric expressions and somehow impenetrable for those that would eventually reject a meaning too directly expressed. The aggressiveness of criticism is thus diminished by its outer embellishments and whit that can ensure the text's survival and camouflage the truth thus contained.

[3] My translation. Original text: 夢之中占其夢焉.

Metaphors like the above mentioned, regarding the empty room that becomes white, seek to describe the process of purging one's heart-mind from any adulterating thoughts that may lead to a loss of one's natural state. Without entering into detail about this inner cultivation process, a conclusion can be drawn about the role assigned to the heart-mind in changing the course of human history: progress is a result of those inner processes that can shape the outer reality of things and the cluster of thought patterns thus conceived is detrimental to the basic nature that underlies the human existence.

The debate between various commentators and later researchers hinges on whether there is after all such a concept as "nature" or whether there are other ways of defining this basic reality of things. Many would argue, like Zheng Kai (ZHENG, 2003, p. 195) that since there is no textual evidence that the validity of the concept as a core one can be borne out by. However, the other party would counter argue that the evidence can be found through expressions that have the function of implying substitutes and that the concept can be deduced from the context. While the "contrived heart-mind" *chengxin* 成心 is seldomly mentioned within the text, one may invoke the same problem in the case concerning this definition as well. Although the degree of recurrence within the text may be low, however, the concept of contrived heart-mind at least has an articulated form, as compared to that of naturalness ziran 自然 which can barely be gleaned out from the Inner Chapters.

Being faithful to the pursuit of scientific accuracy doesn't exclude though the consideration that should be given to the eventuality that the mystical character of taoist writings requires a rather veiled approach towards definitions given to things and experiences The truth, according to the mystical authors, should be rather avoided and not conveyed straightforwardly. These roundabout ways of conveying messages, resulting in rather blurry and cryptical statements, is one of the most striking features of the mystical literature worldwide. The belief that an absolute truth cannot be conveyed through words is therefore one way of leaving more space for intuitive knowledge.

Intuition therefore is a tool that the mystic should acquire at the highest degree and cultivate it, even though reading. That is why there are reasons to believe that the target readership of the texts was one already acquainted with the shared values of the authors and it was not meant for popularising purposes.

"Cleverness" and the "Machinating heart-mind"

Cleverness *zhi* 智, as a concept, was included by Mengzi as part of the four virtues, that later were expanded by Dong Zhongshu through the so-called "five regular modes of behaviour" 五常 (BAN GU, 1964, p. 2505). This evolution in the Confucian ethical system may as well lead to the conclusion that the Taoist focus on the concept, as a possible reaction to the new Confucian development, took place at a later date and the criticism concerning it was amplified once it became part of the well-established system founded by Dong Zhongshu during the Han dynasty. Originally, Laozi has mentioned wisdom 智慧 as an expression of hypocritical behaviour and untruthfulness (WANG Bi, 2006, p. 10). Subsequently, Zhuangzi in the chapter "In the World of Men" defined it as a result of struggle and conflict, describing it as a "weapon" 争之器 (WANG Xianqian, 2006, p.21), a definition quoted also by the chapter "External Things" *wai wu* 外物 (WANG Xianqian, 2006, p. 180). However, only in the chapter "The Coffer Rober" *qu qie* 胠箧 this definition appears literarily as a reference to the forging of actual weapons and instruments of war (WANG Xianqian, 2006, p. 61). This reality, revealed by Zhuangzi, can be considered as a rather common-sense knowledge, since history has proven that the first tools ever produced by mankind had the purpose of defence, management of food or as weapons of war. Regardless of the purpose these tools had, in a way

all of them were undeniably charged with an aggressive energy that resulted from acting violently upon the surrounding nature. None of them were conceived without relying upon a necessary quality, the human intelligence, that can turn common elements into useful instruments. This simple fact became more complex as the human society evolved into states and empires. Therefore, worth to mention is that the strategy experts, affiliated to certain rulers, that acted as advisers in times of war and social unrest, were also responsible with designing such clever devices that were intended to have the same lethal effect on the battlefield that the split of the atom had during the 20th century's second world war as a statement of an unchallengeable hegemonic rule and dominance. In that respect, since the division of labor was not that obvious, both political and military tasks were often entrusted to the same advisor and strategist. This refined development in the political intrigue and the ensuing of a novel understanding of court affairs required a new shift in Taoist thought, that was mirrored in the works attributed to Zhuangzi. Unlike Laozi, in the Inner Chapters, Zhuangzi doesn't focus on any type of political strategy, concepts like "hardness" *gang* 刚 and "softness" *rou* 柔 having no place in his discourse. These concepts are also not so emphasised in the "Outer" *wai pian* 外篇 and "Miscellenous" *za pian* 雜篇 chapters. However, this is only one of the few dimensions present in the evolution of Taoist later thought. While Laozi acted as useful in devising what he thought as an ideal model of governance, Zhuangzi remained neutral and, in a way, disavowed politics.

However, apart from the particularities that distinguish it from the works of other thinkers, Zhuangzi's corpus represents after all but a continuation of the earlier traditional thought. Both the Inner Chapters, the Outer and the apocryphal Miscellaneous Chapters contain references to this earlier tradition of thought, especially the Classic of the Way and the Virtue *Daode jing* 道德經. The emergence of the Huanglao school and its reflections found in those later chapters is therefore a synthetical development fundamentally based on the earlier Daoism. This constitutes a new synthesis that does not disavow tradition and, far from being iconoclastic, invokes figures of authority in the taoist lore meant to legitimise the dawn of a veritable Taoist renaissance that managed to revive the Taoist thought and stood at the foundation of the future Maoist religion. This new synthesis was very much similar to a much later eclectic development that took place during the Song dynasty (960-1269) at the core of the Confucian school, often generally referred to as "neo-Confucianism" 新儒家 and according to tradition as the Song-Ming "rational idealism" *songming lixue* 宋明理学.

Partly infused with legist and Confucian thought, "Zhuangzi"'s Huanglao Taoism tried to avoid becoming sectarian. This was a consequence of that quest for oneness and inclusive thought often emphasized by Laozi in his work and the ideas expounded by Zhuangzi in the Inner Chapters, particularly in the Coincidence of Things *qiwu lun* 齊物論.

The quest for Dao is therefore a quest for simplicity and naturalness, aimed to avoid a loss of balance through artificial overdoing and unnecessary action, that according to the tenets of this school could only lead to the denaturation and loss of that original meaning, often emphasised. The artificial bent of the human mind appears therefore as a concept on its own that has a as an echo in that cleverness which becomes associated in "Zhuangzi" with other affiliated concepts such as craftiness *qiao* 巧 or machination 機心. This association can be specially noticed in the chapter Heaven and Earth *tiandi* 天地 where the dialogue between a Taoist hermit and one disciple of Confucius, Zigong gives way to an in-depth understanding of the Taoist view on history and the development of the human society. The fragment referred to was very much quoted by different western works (such as McLUHAN's, *The Gutenberg Galaxy*, 1962 p. 29-30), since it can be interpreted to a certain extent as a critique towards the idea of technological progress. However, apart from these obvious appearances there are multiple layers of meaning that cannot be summarised through a simplistic approach,

disconsidering the background from which certain examples were carved out. The anecdote cannot therefore be taken out of its original context, given the fact that the chapter presents itself as a compact one, as the work of one author and not a compilation of unrelated stories or ideas. In consequence, the narration has to be also part of a coherent whole. Worth to note is that the apparent lack of structure in most of "Zhuangzi"'s chapters, conducive to drawing divergent conclusions by the reader, is in fact nothing but the expression of a mystical deconstructive behaviour in a literary form that aims in writing also to resolve differences of perception, transcend boundaries while entertaining the basic idea of that kind of "mystical union" that for the taoist thinkers represents nothing but a purely natural process, something that occurs spontaneously. In this spirit, beneath the chaotic use of expressions there can be found an underlying coherence.

In the same deconstructive spirit, the so-called neo-Taoist Huanglao philosophy takes cue from Laozi's advocation of forsaking cleverness and eradicating the idea of "sainthood" 聖 (WANG Bi, 2006, p. 10) seen as the misrepresentation of a state that can be naturally accessible.

The problem posing word *sheng* 聖, often translated as "saint" or "sage" has different connotations in Taoist texts. One of them it refers to the sage that is worshipped as a sacred persona, the cult of personality being considered prevalent in Confucianism, while in Daoism the sage becomes a symbol of the avoidance of fame. Therefore, the taoist sage is not "sacred" in that sense, since he places himself beneath all others.

The confucian traditional variant of the idea of a sage portrays him as often possessed with a "wisdom" 智 that can be more properly translated as "cleverness". Endowed with this cleverness the confucian sage would set himself as superior to others. This showing off and self-promoting attitude is for Taoists an expression of an artificial self-image and contrived self-reality. Undoubtedly, the general image of Confucius among the thinkers of his age was obviously that of a clever and wise person. However, according to the taoist view, the marriage between wisdom and humbleness, although proposed as a norm of morality, has never been actually internalised by Confucianists. This has had also long-term reverberations, since intelligence in that sense was and still is considered as a notable virtue while evaluating the ability and skill of some person through a Confucian lens. Therefore, as it can be seen throughout all historical writings, many distinguished historically important figures were said to be "intelligent" and praised for this particular quality, some of them making their way even into the modern literature textbooks for the elementary schools in China. However, taoist thinkers often condemned this sort of intelligence and tried to avoid legitimising it through their writings. As a faculty of the mind, cleverness is mostly discussed in the context of a discourse related to the heart-mind.

In order to understand the relationship between cleverness and the heart-mind it is therefore important to take into view the distinction that taoist thinkers established between two possible types of heart-mind: the perennial or regular and the contrived, a distinction that can clarify the meaning of the concept of a "machinating heart-mind" *jixin* 機心 found in the chapter Heaven and Earth in relationship with cleverness *zhi* 智 previously mentioned in the same chapter. Apart from this, as necessary for understanding the concept, there is a notable clue consisting of the relationship between three characters representing distinct ideas, present across different chapters, namely that between *zhi* 知, *qiao* 巧 and *ji* 機. The association of these characters led to a demarcation of the sphere attributed to the concept of intelligence, criticised by the taoists, a sphere to which they belong as interconnected. In the chapter Heaven and Earth, the taoist author warns that for a perfected human being "utilitarian craftiness should

be committed to oblivion by one's heart" [4] (WANG Xianqian, 2006, p. 75), associating *ji* 機 and *qiao* 巧 within the same compound as *jiqiao.* The same kind of combination between words occurs in the case of *zhi* 知 and *qiao* 巧, used by the taoist author in the chapter "Understanding Life" *dasheng* 達生 or in the chapter The Way of Heaven *tiandao* 天道 in which , as result to forgetting that utilitarian craftiness , Laozi himself concludes that "I cannot be counted among those wise and crafty saints."[5] (WANG Xianqian, 2006, p. 86), alluding to the qualities of the confucian sages. In the chapter "The Coffer Robber" the Taoist author quotes from Laozi's work emphasising that "great craft appears clumsy"[6] (WANG Xianqian, 2006, p. 60), while in the chapter "The Great Ancestor" *da zongshi* 大宗師 Zhuangzi himself alludes to the Way *dao* 道 by describing it as "giving shape to all forms without being crafty"[7] (WANG Xianqian, 2006, p. 47). As it can be easily noticed, the vein of this thought has its origin in Laozi's disdain of crafty behaviour from the part of the ruler and it is not a coincidence the fact that these concepts are more prevalent in the group of chapters that according to Liu Xiaogan fall into the category belonging to the Huanglao school, being more focused in continuing the tradition initiated by Laozi in his works. According to this tradition, a ruler must purge himself of these cunning ways and pursue inner peace. He cannot rule others without being able to first rule over himself. In the chapter "Heaven and Earth" *tiandi* 天地 the taoist author remarks: "If one cannot rule over himself how can then he rule over the Underheaven?[8] (WANG Xianqian, 2006, p. 75), while further elaborating in the same chapter by stating that one should "cultivate himself internally and not externally"[9] (WANG Xianqian, 2006, p. 76). This leads to an earlier mention In *Zhuangzi*'s textual corpus of commencing the process of cultivation by starting from the self *ji* 己 before projecting it on others, of "ensuring one's own existence before doing it for others"[10] (WANG Xianqian, 2006, p. 21) , a concept present in the chapter "In the World of Humans", where "cultivation" , "rule" or *zhi* 治 is implied through the use of *cun* 存 which emphasises the fundamental dimension of such a process, involving one's existence or survival. An explanation that can offer more insight regarding the significance of the idea of internal *nei* 內 and external *wai* 外 in *Zhuangzi* is Guo Xiang's remark that "the self is internal and the things are external"[11] (GUO, 1998, p. 215), thus indirectly elucidating also the role and function of intelligence as the expression of external pursuits, related to sensorial things belonging to an outer reality, a reality that is not relevant for elevating the self.

Contrary to the taoist principles, according to the taoist view, the Confucianists would often emphasise the necessity to have the mind of a ruler endowed with wisdom or cleverness, one that would allow him to govern the people and bring prosperity to the realm. The idea of the unity of the Under-heaven *tianxi*a 天下 itself is equivalent with the desired reality of an all-encompassing state, a hierarchical monolithic structure that is only possible under a united political rule. This rule can be devised cleverly only by a sage that has that uncanny ability to make things possible, constituting the real power behind the throne, feared also by the very rulers that can benefit from it. Cleverness, therefore, apart from hurting others can in many

[4] My translation. Original text: 功利、機巧，必忘夫人之心.

[5] My translation. Original text: 夫巧知神聖之人，吾自以為脫焉.

[6] My translation. Original text: 大巧若拙.

[7] My translation. Original text: 刻彫眾形而不為巧.

[8] My translation. Original text: 身之不能治，而何暇治天下乎.

[9] My translation. Original text: 治其內不治其外.

[10] My translation. Original text: 先存諸己而後存諸人.

[11] My translation. Original text: 內我外物.

cases bring about self-destruction and a tragical outcome for those sages that get involved in political affairs, since politics is nothing but worldly and the Taoist sage would reject this worldliness that can alter the natural state of things.

In the chapter "The Heaven and earth "Zigong, one of the disciples of Confucius travels to the South in the state of Chu and meets an old man whose striking feature is the primitive way of irrigating his vegetable garden. For the Confucian, the elder's work appears to be in a way counterproductive and inefficient using considerable energy, an endeavour that ultimately doesn't pay off. Therefore, Zigong suggests the employment of a more productive device that would eventually enhance the results of his effort. While describing it into detail and mentioning even its name as *gao* 槔 the Confucian Would emphasise the common sense knowledge of using such a tool or instrument already recognised and considered as the norm in such cases. The old man however reacts with a disparaging and derisive attitude, disconsidering the intention of building such an intelligent device that only apparently was created for the benefit of one's work. As an answer to the confucian use of intelligent devices he is referencing the words of his "teacher" that translate as: "I've heard from my teacher the mechanisms can bring about machinations and machinations can give rise to a machinating mind. When the machinating heart mind starts residing in side one's chest he can no more keep himself pure. As he no longer can keep himself pure his spirit will be marred by instability. Being marred by instability he can no longer be consistent with the Way. It is not that I am ignorant of this, but I am simply ashamed of acting in that way it is not that I do not know but I am simply ashamed of acting in that way."[12] (WANG Xianqian, 2006, p. 75)

The word "machinations" has obvious negative connotations, so has a heart-mind bent towards such machinations, being considered as negative, regardless of the language background under which it appears. While pointing to a seemingly helpful idea that leads to progress, the word "machine", translatable also as "device" evolves etymologically into the word "machinations". In a negative sense common to both Chinese and other European languages this shows a perception related to the side effects of creating such tools that became eventually emblematic for what was regarded as progress. Quicherat for example in his Latin-French dictionary explains the word "machinatio" as having both the meaning of a device used for war and that of "fraud" or "treachery" (QUICHERAT, 1899, p. 793). Organizing and rearranging the outer layers of reality with the purpose of improving the human condition seems to have been, since very ancient times, the chief preoccupation of those commonly considered as intelligent, wise and knowledgeable, while the Taoist hermits passed for mindless simpletons and fools, less refined and coarse in their ways of dealing with the daily concerns of society at large. What a human waste must those have been, unuseful to society and deeply entrenched in their primitive ways of dealing with simple matters! Compared to the Confucian "clever ways", the old-fashioned hermit ones were therefore to be discarded and replaced, an attitude beneficial to a society in which the sense of collective property was the foundation of the state and empire.

Setting boundaries that should be defended through war and aggression turned the idea of craftiness into a necessary evil that slowly replaced virtue on the scale of human values.This transformation took place in most of the societies that emerged from the primitive age into the early antiquity and can be considered as a general trend in the evolution of the humankind as a species. What is remarkable is that there were reflections regarding the past to be found in the Chinese literature together with a critique towards social progress that was seen in negative contrast to a golden age of spiritual values and natural living. The Chinese idealisation of the past however was different in the case of Confucian and Taoist schools, both having different

[12] My translation. Original text: 吾聞之吾師，有機械者必有機事，有機事者必有機心。機心存於胸中，則純白不備；純白不備，則神生不定，神生不定者，道之所不載也。吾非不知，羞而不為也.

reference points in history, that defined their system of values. The kings that the Confucian school would hold in great esteem were very much criticised by the Taoists who had more regard towards the rulers before them, considering the change that occurred in history as detrimental to the general trend of the society, and those Confucian reformer-kings of the past as the root of the evil that spread afterwards. The cunningness and ruse that a ruler would resort to in order to secure his position would constitute bad examples to follow and the society would adopt them and contaminate itself and divert from the path of righteous living. This has also been fully illustrated in *Zhuangzi* where the authors used metaphors in order to convey their disdain and worry regarding such practices that can become enough popular to change in bad an environment that should have stayed unaltered by the mistakes of those that governed it. This trend however was unstoppable and soon the empire was considered desirable due to a promise of stability and peace. Unfortunately, the inherent human greed for power wasn't something to toy with and dire consequences had to follow the adoption of such ways of thinking that however indispensable may have seemed to the society, ultimately would result in a complete distortion of the original values. This future reality was somehow foreseen by the taoist authors and the anecdotes contained within are a faithful reflection of that concern.

The elder engaged by Zigong has apparently shown disregard for progress not out of ignorance, mentioning this in his response, but out of shame and fear of adopting manners that would lead to an alteration of human nature, seen as the result of an abusive behaviour. This is related also to the human flaws caused by the thirst and desire for power and control. The connotation here is above that commonly understood as an action directed towards the natural environment, being rather a general reflection on the political and society at large. The Taoist hermit criticizes the Confucian for a flawed perception of things, his words being representative for most of Zhuangzi's criticism of the Confucian ways of thinking. Those ways however were not necessarily Confucian in essence but belonged to most of the schools of thought that advocated for a changing in structure of the outer reality of things and promoted the idea that nature can be shaped forcefully according to human needs. Being a vessel for the way and losing that quality is therefore for Taoist sages a tragic development. Of all tragedies that can befall humankind, the loss of that pristine purity, referred to as "pure whiteness" *chunbai* 純, with similar expressions found in the outer or Miscellaneous Chapters, is precisely a capital one. All knowledge is seen as an exaggeration induced by the senses and those caught up in it being no longer his vessels are examples of deviations from the way. Cleverness represents therefore a dangerous misuse of one's own capacity and the fallacy that ultimately leads the human being to ruin. The Way that Zhuangzi frequently mentions only in the chapter "Great Ancestor" *da zongshi* 大宗師 obviously refers to the same way that Laozi is advocating for, a way that does not require a contrived action in order to be attained. This way has nothing to do with the clever use of intelligence or craftiness and works by itself in a very natural fashion that is emphasised as non-action *wuwei* 無為. In this context the realised person exhibits genuine qualities that appear to be common and are hidden within the fabric of reality, having a very important role, a role that however doesn't become obvious. Due to this lack of intention and lack of ostentation in exhibiting certain virtues and qualities the realised individual aligns herself to the general context of the universal change that marks the existence of that "myriad of things" *wan wu* 万物 Laozi mentioned so often in his work, a heritage of thought further elaborated upon by Zhuangzi.

While the tradition these concepts belong to appears to be a coherent one, Zhuangzi's elaborations have changed much of what Laozi originally intended, introducing new concepts and views, including more pronounced attitudes towards politics that were not as present in Laozi's work. As opposed to the confucian cleverness the true cleverness is the one that does not require cultivation and true knowledge *zhen zhi* 真知 is the one that doesn't require

accumulation, since " it is sufficient to know the purpose of Heaven and that of human beings"[13] (Wang Xianqian, 2006, p.37) The very idea of truth though is conceived as a result of self-knowledge and the wisdom meant to be forsaken is the result of the knowledge misled by the senses and an alteration that finally leads to the corruption of nature. Therefore, cleverness ultimately has a pernicious effect on human nature, manifesting itself as a deviation *yi* 易 (WANG Xianqian,2006, p. 55). The Inner Chapters do not mention the word "nature" and do not emphasise the idea of "naturalness", present only in the later development of his school as a core concept. Much of the interpretations of the Inner Chapters in this key were done in the light of the later Outer and Miscellaneous Chapters by the subsequent exegetical works of different commentators. Much of the discussion revolves around the concept of the heart-mind that is given most of the attention. The notion of cleverness is also mentioned first in relationship with the heart mind and later with the nature *xing* 性, a character that in its graphical sense features the characters "life" sheng 生 and heart xin 心 as related, nature here being a later abstractization of "life", or an elaboration on life in line with the correspondent classical greek concept of *zoë* rather than with *bios,* as ordinary life was commonly understood in the context of classical greek thought . The passages in which it appears, as related to nature, therefore do not exclude the heart-mind from the context. On the contrary, it seems to be a natural development, as the discussion about the heart-mind evolves into discussions related to the nature of things.

Since most of the Taoist philosophical discussions appear to be a response to Confucian ideas, constituting a reaction, it may as well be possible that the taoist discussions about the human nature, or just the borrowing of concepts, were subsequent to the introduction of the concept by the Confucian thinkers. Human nature becoming a subject of discussion is a proof of a concern regarding the deficient aspects of it. One doesn't call into discussions subjects that do not pose problems. Therefore, thinking in economic terms, the need for any acquisition, including an intellectual one, shows a lack of something. Morality and virtue discussed in the context of human nature can lead to the conclusion that morality and virtue were considered as scarce.

By criticising the intelligence, Zhuangzi is pointing out the fact that most humans are trying to create things that imitate human behaviour without being human in their essence, these intelligent imitations being reflected by the technological progress during which humanity as a foundation is lost. The harmful aspect of such a tendency is illustrated by the following taoist manifesto: "Those that in the past endeavoured to cultivate life didn't employ rhetoric as an embellishment for cleverness and didn't use their wit to impoverish the Underheaven, they didn't use it in order to make virtue poorer. They abided freely in their own places and returned to their own nature. Why then should they engage in doing something? The way doesn't consist in small endeavour and the virtue doesn't consist in small knowledge. Small knowledge is harmful to the virtue and the small endeavour is harmful to the Way. Therefore, it is stated: self-rectification and nothing else."[14] (WANG Xianqian, 2006, p. 99).

Conclusions

In his work on the idea of progress, Nisbet proceeds at analysing the thought of Teilhard de Chardin by pointing out some key concepts of his theory, such as the shifting from "biosphere" to the domain of human intelligence (NISBET, 1980, p. 314) and the process of

[13] My translation. Original text: **知天知所為知人之所為者，至矣**.

[14] My translation. Original text: **古之行身者，不以**辩饰知，不以知穷天下，不以知穷德，危然处其所而反其性，己又何为哉！道固不小行，德固不小识。小识伤德，小行伤道。故曰：正己而已矣。

what Teilhard considers to be a "hominisation" of progress. If what Teilhard mentions as "hominisation" can be considered as the foundation of civilisation, then by applying it to another context, it is easy to conclude that Zhuangzi's antinomian attitude, that of being disapproving towards the idea of civilisation and, through the corresponding critical response, also against human artificiality leads to an actual deconstruction of what may be perceived as progress in a technological sense. According to the taoist view, the mechanisation of the human society can constitute actually the opposite of whatever was considered as beneficial. This disdain towards technology can also be explained through the taoist cyclical view on history, according to which the continual progress is not possible.

Therefore, according to this taoist view, the changes in the dynamics of the society could only be assessed by observing the human nature in action, a process that has a cyclical evolution, marked by recurring patterns of rise and decay. The use of intelligence is thus considers as dangerous, especially because of its quality of accelerating these cyclical changes, by rendering service to the unbridled human ambitions for power and dominance. Therefore, technology is appalling to the taoist thinker mostly due to a common human intelligence that seems to be motivated only by an urge to dominate and exert forceful control over nature. In this way, the marriage between technology and politics was seen as dangerous and despotic, having disastrous effects on what human nature should be. Since holding this tendency in check would also be artificial and enforcing, the only remaining option is that to simplify and disengage, the kind of attitude exemplified through the anecdote exemplified from the chapter Heaven and Earth. If within the Inner Chapters Zhuangzi supports the idea of a unity between the Heaven and man, the later authors of the corpus would arrive to the conclusion that humans are divorced from Heaven and that the real danger is something like the "hominisation" process, mentioned also by Teilhard, that would threaten and harm the human nature. Representative for this point of view is the urge "not to destroy the Heavenly through hominisation"[15] (WANG Xianqian, 2006, p. 105) included in the chapter "Autumn Streams" *qiushui* 秋水.

Teilhard has well pointed out the logical connection between intelligence and human progress, a connection that according to the Confucianists is civilisation-generating. The use of intelligence can therefore generate everything that forms what nowadays is considered as civilisation, being intricately related to the very definition of civilisation. However, according to Zhuangzi, civilisation was born from an aggression towards nature, being the product of the same mind that builds both technological devices and dangerous networks of power, so complicated interwoven that can even lead to self-destruction.

The temptation of technology is ultimately the temptation of power, equally irresistible, equally dangerous, both being motivated by the first urge of mankind: the urge to control, justified by the need to subdue whatever elements in nature can threaten the survival of the species. This survival instinct demands a cost that is so often paid at the expense of virtue. In real life, the much-praised moral qualities remain unattainable and an exercise in imagination that can be materialised only through forsaking one's existence. A virtuous life is one that has to be sacrificed and such examples abound among those characters mentioned in the chapter "Yielding the Throne" *rang wang* 讓王, that sought to avoid being involved in politics and eventually ended up by committing suicide. This resolve however does not represent the true spirit of Zhuangzi, found mainly in the Inner Chapters, being a mere reflection on the extremes that such society can push people towards.

Underlying both technology and power is the temptation of using the intelligence human being is endowed with for what is presented as a "higher" purpose, while for taoists any

[15] My translation. Original text: 無以人滅天.

such “use” is actually a “misuse”, untrue and pernicious, not faithful to the real goal of human existence.

Power obtained through devices and machinations are only external pursuits, projection of the real and “holograms” manipulated conveniently. The taoist way requires employing methods that can lead to the deconstruction of this artificial world and the return to a pristine natural state, in which human beings can find their true purpose, not before having to bear the pain inflicted by the shattered illusions that were meant to hinder this process.

BIBLIOGRAPHY

BAN Gu 班固, *Hanshu,* Beijing: Zhonghua shuju, 1964

CHEN, Junying 程俊英, Jiang Jianyuan 蔣見元, *Shijing zhuxi*, 詩經注析, Beijing: Zhonghua shuju, 1991

FENG, Youlan 馮友蘭, *A Short History of Chinese Philosophy*, New York: The MacMillan Company, 1958

GUO, Xiang (commentary), CHENG Xuanying (subcommentary), Nashua zhenjing zhushu 南華真經注疏, Beijing: Zhonghuashuju, 1998

GROUSSET, Renné, *Histoire de la philosophie orientale. Inde-Chine-Japon*, Paris: Nouvelle Librairie Nationale 1926

JIAO, Xun 焦循, *Mengzi zhengyi* 孟子正義, in *Zhuzi jicheng* 諸子集成, v.1 Beijing: Zhonghuashuju, 2006

LIU, Xiaogan, 劉笑敢, *Zhuangzi zhexue ji qi yanbian* 莊子哲學及其演變, Beijing: Zhongguo Shehui kexue chubanshe, 1987

McLUHAN, Marshall, *The Gutenberg Galaxy. The making of typographic man*, University of Toronto Press, Canada, 1962

NISBET, Robert, *History of the Idea of Progress*, London: Heinemann London, 1980

QUICHERAT, L., Daveluy a., *Dictionnaire Latin-Français*, Paris: Library Hachette et Cie, 1899

SIMA, Qian. 司馬遷 , *Shiji*, Beijing: Zhonghua shuju, 1959

WANG, Xianqian 王先謙, *Zhuangzi jijie* 莊子集解, p. 5 in *Zhuzi jicheng* 諸子集成 v.2, Beijing: Zhonghuashuju, 2006

WANG, Bi, *Laozi zhu* 老子注, in *Zhuzi jicheng* 諸子集成 v.3, Beijing: Zhonghuashuju, 2006

ZHENG, Kai 鄭開, *Daojia xingershang xue yanjiu* 道家形而上學研究, Beijing: Zongjiao chubanshe, 2003

TRADITIONAL CHINESE MEDICINE: THEORETICAL AND PRACTICAL FOUNDATIONS, AS WELL AS ITS CULTURAL ROLE IN THE DYNAMICS OF CONTEMPORARY INTERNATIONAL RELATIONS

MEDICINA TRADIȚIONALĂ CHINEZĂ: FUNDAMENTE TEORETICE ȘI PRACTICE, PRECUM ȘI ROLUL SĂU CULTURAL ÎN DINAMICA RELAȚIILOR INTERNAȚIONALE CONTEMPORANE

Dr. Qin Zhan QIANG
Director Școala Qingu Jiudao din Muntele Song,
Henan, China

Lector univ. dr. Vitia MEREANU
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș" din Arad
mereanu.vitia@uvvg.ro

Abstract

Traditional Chinese Medicine (中医, zhōng yī), a complex medical system with a tradition spanning over three millennia, is founded on a holistic conception that interrelates the physical, psychological, and spiritual dimensions of the human being with the rhythms and processes of the universe. This study examines the main theoretical structures of this discipline — the principles of yin-yang (阴阳, yīn yáng), the theory of the five elements (五行, wǔ xíng), the concepts of functional organs (脏腑, zàng fǔ) and energy meridians (经络, jīng luò) — as well as traditional therapeutic methods, including herbal medicine, acupuncture, moxibustion, tuina massage, and energetic dietetics. In the context of contemporary integrative medicine, the perspective of Traditional Chinese Medicine provides a conceptual and practical framework oriented toward prevention and the maintenance of vital balance, summarized by the principle of "treating disease before its onset" (治未病, zhì wèi bìng).

Résumé

La Médecine Traditionnelle Chinoise (中医, zhōng yī), système médical complexe dont la tradition remonte à plus de trois millénaires, repose sur une conception holistique qui relie les dimensions physique, psychique et spirituelle de l'être humain aux rythmes et aux processus de l'univers. La présente étude examine les principales structures théoriques de cette discipline — les principes du yin-yang (阴阳, yīn yáng), la théorie des cinq éléments (五行, wǔ xíng), les concepts d'organes fonctionnels (脏腑, zàng fǔ) et de méridiens énergétiques (经络, jīng luò) — ainsi que les méthodes thérapeutiques traditionnelles, parmi lesquelles la phytothérapie, l'acupuncture, la moxibustion, le massage tuina et la diététique énergétique. Dans le contexte de la médecine intégrative contemporaine, la perspective de la Médecine Traditionnelle Chinoise offre un cadre conceptuel et pratique orienté vers la prévention et le maintien de l'équilibre vital, synthétisé par le principe du « traitement avant l'apparition de la maladie » (治未病, zhì wèi bìng).

Rezumat

Medicina tradițională chineză (中医, zhōng yī), sistem medical complex cu o tradiție de peste trei milenii, se întemeiază pe o concepție holistică ce corelează dimensiunile fizică, psihică și spirituală ale ființei umane cu ritmurile și procesele universului. Studiul de față examinează principalele structuri

teoretice ale acestei discipline – principiile yin-yang (阴阳, yīn yáng), teoria celor cinci elemente (五行, wǔ xíng), conceptele de organe funcționale (脏, zàng fǔ) și meridiane energetice (经络, jīng luò) – precum și metodele terapeutice tradiționale, între care se numără fitoterapia, acupunctura, moxibustia, masajul tuina și dietetica energetică. În contextul medicinei integrative contemporane, perspectiva medicinei tradiționale chineze oferă un cadru conceptual și practic orientat spre prevenție și menținerea echilibrului vital, sintetizat prin principiul „tratamentului înaintea apariției bolii" (治未, zhì wèi bìng).

Keywords: *Traditional Chinese Medicine; yin-yang; five elements; meridians; acupuncture; prevention;*

Mots-clés: *Médecine traditionnelle chinoise; yin-yang; cinq éléments; méridiens; acupuncture; prévention;*

Cuvinte-cheie: *Medicina tradițională chineză; yin-yang; cinci elemente; meridiane; acupunctură; prevenție;*

Introducere

Medicina tradițională chineză (中医, *zhōng yī*) constituie unul dintre cele mai vechi și mai coerente sisteme medicale din lume, reprezentând o sinteză între observația empirică, reflecția filosofică și practica terapeutică. Formată de-a lungul a peste trei milenii de interacțiune dintre om și natură, MTC își fundamentează conceptele asupra unei cosmologii unitare în care sănătatea nu este doar absența bolii, ci expresia armoniei dintre forțele vitale interne și mediul înconjurător.

În centrul acestei paradigme se află principiul complementarității yin–yang (阴阳, *yīn yáng*) și teoria celor cinci elemente (五行, *wǔ xíng*) – lemn, foc, pământ, metal și apă – care descriu dinamica universală a transformărilor și interdependenței dintre toate fenomenele. Organismul uman este văzut ca un microcosmos ce reflectă ordinea macrocosmică, iar echilibrul dintre componentele sale – energia vitală (*qi*, 气), sângele (*xuè*, 血) și esența (*jīng*, 精) – determină starea de sănătate sau apariția dezechilibrului și a bolii.

Această viziune holistică este exprimată cu claritate în *Clasicul Intern al Împăratului Galben* (*黄帝内经, Huángdì Nèijīng*), text canonic al medicinei chineze care formulează principiile unității dintre om și cosmos (天人合一, *tiān rén hé yī*), relația dintre emoții, organe și mediu, precum și noțiunea de prevenție activă. În tradiția medicală chineză, scopul suprem al medicului nu este tratarea bolii manifeste, ci menținerea echilibrului vital prin „tratarea înainte de boală" (治未病, *zhì wèi bìng*), concept ce anticipează principiile medicinei preventive moderne.

De-a lungul istoriei, marii maeștri ai MTC – de la Shennong, considerat părintele farmacologiei vegetale, până la Zhang Zhongjing, autorul *Tratatului privind febrele și bolile diverse* (*伤寒杂病论, Shānghán zá bìng lùn*), și Li Shizhen, autorul monumentalului *Compendiu de Materia Medica* (*本草纲目, Běncǎo gāngmù*) – au contribuit la sistematizarea unei tradiții medicale bazate pe observație riguroasă, clasificare naturalistă și experiment clinic. În aceste tratate, relația dintre teorie și practică medicală atinge o coerență rar întâlnită în alte culturi: fiziologia este înțeleasă ca o rețea de interacțiuni energetice (经络, *jīng luò*), iar tratamentul – fie prin acupunctură, fitoterapie, moxibustie, masaj tuina sau dietetică energetică – urmărește restabilirea fluxului liber al *qi*-ului și armonizarea raportului yin–yang.

În epoca contemporană, marcată de avansul biomedicinei și de expansiunea globală a științei bazate pe dovezi, MTC a intrat într-o nouă etapă de dialog interdisciplinar. În cadrul

medicinei integrative, conceptele sale sunt reinterpretate în lumina cercetărilor moderne asupra sistemelor complexe, neuroimunologiei și fiziologiei energetice. Numeroase studii clinice și meta-analize au început să evidențieze valoarea acupuncturii, fitoterapiei și terapiilor complementare inspirate din MTC în prevenția bolilor cronice, reducerea stresului și îmbunătățirea calității vieții.

Prin această recontextualizare, medicina tradițională chineză nu este privită ca o relicvă a trecutului, ci ca un sistem viu de cunoaștere care poate contribui la redefinirea paradigmelor medicale contemporane. Ea oferă o perspectivă unificatoare asupra omului ca entitate bio-psiho-spirituală, invitând la o reflecție profundă asupra conceptului de sănătate, asupra rolului medicului și asupra relației dintre știință și natură.

Astfel, în contextul global actual, marcat de provocările sănătății publice, dezechilibrele ecologice și nevoia de sustenabilitate, principiile MTC își regăsesc relevanța esențială: aceea de a promova o medicină a armoniei, a prevenției și a echilibrului interior – o veritabilă „știință a vieții" în sensul cel mai profund al cuvântului.

I. Sistemul teoretic central al medicinei tradiționale chineze: o viziune holistică asupra armoniei dintre Cer, Pământ și Om

Medicina tradițională chineză (MTC) se bazează pe o filosofie holistică profundă, având în centrul său conceptul de „unitate dintre Cer și Om" (天人合一, *tiān rén hé yī*). Această perspectivă oferă un cadru teoretic coerent, integrând înțelegerea complexă a organismului uman cu legile naturii, și constituie fundamentul practicii medicale orientale și al menținerii echilibrului fiziologic și energetic.

1. Yin-Yang și Cele Cinci Elemente – principiile fundamentale ale vieții

Doctrina Yin-Yang reprezintă fundamentul teoretic al MTC, definind universul și corpul uman prin două forțe fundamentale, opuse și complementare. Yin este asociat cu frigul, odihna și interiorul, iar Yang cu căldura, activitatea și exteriorul. Sănătatea rezultă din echilibrul dintre aceste energii, iar dezechilibrul lor constituie cauza principală a bolii. De exemplu, deficiența Yin poate genera căldură internă, iar lipsa Yang determină răceală externă.

Teoria Celor Cinci Elemente – lemn, foc, pământ, metal și apă – oferă o schemă de interdependență între organe, țesuturi și fenomene naturale. Aceasta permite interpretarea complexă a interacțiunilor interne ale organismului: ficatul corespunde lemnului, inima focului, splina pământului, plămânii metalului, iar rinichii apei. Relațiile de promovare și control reciproc între elemente reflectă conexiunile organice profunde; de exemplu, „lemnul ficatului domină pământul splinei" – stagnarea energiei ficatului poate afecta digestia –, iar „apa rinichilor hrănește focul inimii" – insuficiența Yin a rinichilor poate conduce la exces de căldură cardiacă.

Această abordare holistică depășește simplismul tratării simptomelor izolatoare, oferind un model integrativ pentru înțelegerea cauzelor fundamentale ale disfuncțiilor organismului.

2. Organele și meridianele – structura funcțională a energiei vitale

Termenul *zang-fu* (organe și viscere) depășește conceptul de anatomie, desemnând sisteme fiziologice cu funcții specifice și interdependente. Cele cinci organe principale – ficatul, inima, splina, plămânii și rinichii – reglează esența și energia vitală (*jing* și *qi*), în timp ce cele șase viscere – fierea, stomacul, intestinul subțire și gros, vezica urinară și *san jiao* (triplul încălzitor) – susțin transformarea și eliminarea substanțelor reziduale.

Aceste structuri sunt conectate prin rețeaua meridianelor (*jingluo*), care funcționează ca o rețea energetică integrativă, asigurând circulația *qi*-ului și a sângelui, precum și coordonarea funcțională a organelor. Meridianele facilitează comunicarea între interior și exterior, iar punctele de acupunctură reprezintă noduri energetice esențiale. Intervențiile terapeutice – acupunctură, masaj Tui Na, moxibustie – reglează aceste canale pentru a restabili echilibrul corporal. De exemplu, punctul *Zusanli* (ST36) reglează digestia și întărește imunitatea, fiind recunoscut ca „punctul longevității".

3. Concepția holistică și diagnosticul diferențiat – esența practicii clinice

Holismul reprezintă trăsătura definitorie a medicinei tradiționale chineze, abordarea vizând două dimensiuni complementare. În primul rând, unitatea internă a organismului, în care organele, meridianele, qi-ul, sângele și fluidele corporale formează un sistem interdependent, în care fiecare componentă influențează funcționarea celorlalte. În al doilea rând, unitatea dintre om și natură, care subliniază impactul factorilor externi – anotimpuri, climă, mediu – precum și al stării emoționale asupra sănătății. Această viziune se reflectă în recomandările sezoniere ale MTC, cum ar fi hrănirea ficatului primăvara, a inimii vara, a plămânilor toamna și a rinichilor iarna. Totodată, emoțiile prelungite, precum tristețea sau mânia, pot perturba energia organelor și genera tulburări fiziologice și metabolice.

Diagnosticul diferențiat (*biàn zhèng lùn zhì*) constituie principiul fundamental al intervenției clinice. Acesta presupune evaluarea pacientului prin cele patru metode clasice – observație, ascultare și miros, interogare și palpare – pentru a identifica cauza, localizarea și natura bolii. Analiza detaliată a acestor informații permite definirea tipului de sindrom, precum „stagnare a qi-ului ficatului" sau „slăbiciune a splinei și inimii", și personalizarea tratamentului în funcție de particularitățile fiecărui pacient.

Această abordare face posibil ca aceeași boală să fie tratată diferit în funcție de sindrom, în timp ce boli distincte pot beneficia de același tratament dacă împărtășesc un dezechilibru energetic comun. Flexibilitatea și individualizarea intervențiilor subliniază complexitatea și precizia medicinei tradiționale chineze, orientată în mod constant spre restabilirea echilibrului global al organismului și promovarea sănătății integrale.

II. Terapiile tradiționale chineze – arta naturală și blândă a reglării organismului

După cum subliniază Tian (2012), tratamentul în medicina tradițională chineză se bazează pe naturalețe, siguranță și blândețe, urmând principiul susținerii energiei vitale și eliminării factorilor patogeni (扶正祛邪, *fú zhèng qū xié*). Aceasta presupune întărirea rezistenței organismului și eliminarea cauzelor profunde ale bolii, depășind abordarea convențională de simplă combatere a simptomelor.

De-a lungul mileniilor, MTC a dezvoltat un sistem complex de terapii integrate, dintre care principale sunt fitoterapia, acupunctura și masajul terapeutic Tui Na.

1. Fitoterapia – înțelepciunea vindecării din plante

Fitoterapia reprezintă componenta centrală a medicinei tradiționale chineze, utilizând materii prime naturale – plante, produse animale și minerale – în conformitate cu principiile celor patru naturi și ale celor cinci gusturi, precum și cu teoria „direcționării către meridiane" (*guī jīng*, 归经). Cele patru naturi – rece, răcoros, cald și fierbinte – sunt esențiale pentru reglarea echilibrului Yin–Yang al organismului, în timp ce cele cinci gusturi – acru, amar, dulce, picant și sărat – corespund funcțiilor terapeutice: gustul acru astringe, amarul elimină căldura, dulcele tonifică, picantul dispersează, iar săratul înmoaie și dizolvă. Teoria

„direcționării către meridiane” definește efectul selectiv al medicamentelor asupra organelor și canalelor energetice specifice, asigurând astfel un tratament precis și adaptat fiecărui sindrom.

După cum subliniază Li și Lian (2018), esența fitoterapiei constă în formularea rețetelor (*fāng jì*, 方剂) prin combinarea plantelor conform principiului „monarh–ministru–asistent–mesager” (*jūn chén zuǒ shǐ*, 君臣佐使), ceea ce permite maximizarea eficienței terapeutice și minimizarea efectelor toxice. Un exemplu clasic îl constituie Decoctul cu Ma Huang (*Máhuáng Tāng*, 麻黄汤), în care Ma huang (Ephedra) acționează ca medicament principal (monarh) inducând transpirația și eliminând frigul extern, Gui zhi (ramură de scorțișoară) servește drept medicament secundar (ministru), amplificând efectul principal, Xing ren (semințe de migdal dulce) acționează ca adjuvant cu efect antitusiv și bronhodilatator, iar Gan cao (lemn-dulce) funcționează ca mediator, armonizând întreaga formulă.

Formele de administrare sunt variate și includ decocturi (*tāng jì*), pilule (*wán jì*), pulberi (*săn jì*) sau unguenturi (*gāo jì*), alese în funcție de natura afecțiunii, acută sau cronică, și de obiectivele terapeutice. Această flexibilitate permite adaptarea tratamentului la particularitățile fiecărui pacient, subliniind caracterul personalizat și holistic al medicinei tradiționale chineze.

2. Acupunctura – reglarea energiei prin meridiane și puncte vitale

Acupunctura (*zhēn jiǔ*, 针灸) reprezintă una dintre cele mai reprezentative terapii ale medicinei tradiționale chineze și se desfășoară prin două metode principale: acupunctura propriu-zisă (*zhēn fǎ*, 针法), care presupune inserția acelor fine în puncte specifice ale meridianelor, acompaniată de manipulări de răsucire, ridicare sau coborâre pentru a stimula circulația energiei (*qi*), și moxibustia (*jiǔ fǎ*, 灸法), ce constă în arderea conurilor sau rulourilor de mosc (*ài róng*, 艾绒) deasupra pielii, generând o căldură blândă care încălzește meridianele și elimină factorii patogeni.

Eficacitatea acupuncturii este recunoscută pe plan internațional, fiind inclusă de Organizația Mondială a Sănătății în lista terapiilor complementare recomandate. Prin reglarea fluxului de *qi* și restabilirea echilibrului între sânge și organe, acupunctura este utilizată pentru tratamentul unei game variate de afecțiuni, de la dureri musculoscheletale, cum sunt cervicalgiile și migrenele, până la tulburări neurologice, precum sechelele post-AVC sau paralizia facială, și dezechilibre hormonale, inclusiv insomnie și dismenoree.

Un aspect distinctiv al acupuncturii constă în capacitatea sa bidirecțională: stimularea unui punct poate corecta atât excesul, cât și deficitul funcțional al organismului. De exemplu, punctul Neiguan (*nèi guān*, 内关) poate fi aplicat în tratamentul atât al tahicardiei, cât și al bradicardiei, cu scopul final de a restabili echilibrul intern al corpului și armonia funcțională a organelor.

3. Masajul terapeutic și alte metode tradiționale – reglarea fizică și energetică a corpului

Masajul Tui Na (*tuī ná*, 推拿), cunoscut și sub denumirea de masaj terapeutic chinezesc, utilizează o varietate de tehnici, incluzând presiuni, frământări, întinderi și manipulări specifice aplicate pe mușchi, articulații, meridiane și puncte de acupunctură. Scopul acestei terapii este de a stimula circulația sângelui și a energiei vitale (*qi*), contribuind la restabilirea echilibrului funcțional al organismului. Principiul fundamental al Tui Na se bazează pe „tratamentul diferențiat în funcție de sindrom”, adaptând tehnica la cauzele și manifestările specifice ale pacientului. În cazul copiilor, se utilizează mișcări delicate, eficiente pentru tratarea răcelilor, tulburărilor digestive, diareei sau problemelor de somn, în timp ce la

adulți, Tui Na este aplicat în afecțiuni musculoscheletale, cum ar fi durerile cervicale, lombare, umerale sau ale membrelor, și are efecte benefice în reducerea stresului și a oboselii cronice.

Pe lângă metodele principale, medicina tradițională chineză include diverse terapii complementare cu rol preventiv și curativ. Cupping (*bá guàn*, 拔罐) implică aplicarea cupelor prin vid pe piele, pentru a elimina frigul și umezeala, a debloca meridianele și a ameliora durerile musculare. Gua Sha (*guā shā*, 刮痧) presupune răzuirea pielii cu o lamă netedă până la apariția unei colorații specifice, stimulând circulația și detoxifierea organismului. Moxibustia (*ài jiǔ*, 艾灸) constă în încălzirea punctelor energetice cu mosc aprins, pentru stimularea energiei Yang, iar terapia alimentară (*shí liáo*, 食疗) aplică principiul „medicamentul și hrana au aceeași origine” (*yào shí tóng yuán*, 药食同源), combinând alimente și plante medicinale pentru prevenirea și corectarea dezechilibrelor. Exemple practice includ ceaiul de ghimbir cu zahăr brun, care încălzește corpul și alungă frigul, sau terciul de crin cu semințe de lotus, care hrănește inima și liniștește mintea, ilustrând idealul MTC de „tratare înainte de apariția bolii” (*zhì wèi bìng*, 治未病).

III. Filosofia medicinei tradiționale chineze privind menținerea sănătății – înțelepciunea „tratării înainte de boală”

Medicina tradițională chineză nu se limitează la vindecarea bolilor, ci pune accent pe menținerea sănătății și prevenirea dezechilibrelor. Conceptul central *zhì wèi bìng* subliniază principiul că prevenția are prioritate și că prevenția și tratamentul trebuie integrate armonios. Principiul „tratamentului înainte de boală”, evidențiat încă din *Clasicul Intern al Împăratului Galben* (Huángdì Nèijīng, 黄帝内经) (Hao Yi, 2010), poziționează prevenția pe un plan superior față de tratamentul bolilor deja instalate, fundamentând abordarea preventivă în medicina tradițională chineză. Această perspectivă reflectă viziunea holistică a MTC asupra sănătății, echilibrului dintre corp, minte și mediu și importanța adaptării continue la ritmurile naturale ale vieții.

1. Armonia cu natura – principiul corespondenței dintre om și univers

Medicina tradițională chineză susține că sănătatea umană depinde de armonizarea cu ritmurile naturii, iar adaptarea activităților zilnice și sezoniere la ciclurile naturale reprezintă expresia practică a acestei filozofii. În primăvara reînnoirii și a creșterii, se recomandă trezirea timpurie, exercițiile moderate și stimularea energiei stagnante pentru a susține qi-ul ficatului. Vara, când energia Yang atinge apogeul, sunt indicate odihna la prânz, culcarea târzie, hidratarea adecvată și protejarea inimii. Toamna, anotimp caracterizat de uscăciune, necesită menținerea unui program regulat, o alimentație hrănitoare și îngrijirea plămânilor, în timp ce iarna, sezon al conservării energiei, presupune odihnă suplimentară, protecție împotriva frigului și tonifierea rinichilor. Respectarea ritmului natural al zilei, sintetizat prin principiul „munca la răsărit, odihna la apus”, asigură un somn adecvat și facilitează regenerarea funcțiilor vitale, integrând organismul în armonia cu ciclurile cosmice.

2. Moderația în alimentație – nutriția bazată pe echilibrul splinei și stomacului

În medicina tradițională chineză, splina și stomacul (脾胃, *pí wèi*) sunt considerate „rădăcina vitalității postnatale” și sursa principală a energiei și sângelui (後天之本, *hòu tiān zhī běn*), astfel că menținerea sănătății începe prin protejarea funcției digestive (Zhang & Li, 2023). Nutriția sănătoasă se bazează pe o dietă echilibrată și variată, sintetizată în principiul „cerealele pentru hrănire, fructele pentru ajutor, carnea pentru susținere, legumele pentru

completare", evitând excesele. Regularitatea și moderația sunt esențiale, mesele fiind recomandate la ore fixe și în cantități adecvate pentru prevenirea foamei prelungite sau a supraalimentării. De asemenea, echilibrul termic al alimentelor este crucial, consumul acestora trebuind să fie nici prea rece, nici prea fierbinte, pentru protejarea funcției splinei și a stomacului. Alimentația trebuie adaptată și constituției individuale: persoanele cu predispoziție la frig sunt sfătuite să consume alimente calde, precum ghimbir sau carne de miel, în timp ce cei cu predispoziție la căldură ar trebui să prefere alimente răcoritoare, precum fasole verde sau pepene amar. Această abordare ilustrează principiul „dietetica diferențiată conform diagnosticului energetic" (辨证施食, biàn zhèng shī shí), care subliniază individualizarea nutriției în funcție de echilibrul energetic al fiecărui organism.

3. Ordinea în viața cotidiană și echilibrul emoțional – fundamentul armoniei corp–minte

Menținerea unui stil de viață regulat reprezintă un pilon fundamental în medicina tradițională chineză pentru conservarea sănătății. Suprasolicitarea fizică sau mentală și privarea de somn sunt considerate factori care dezechilibrează energia vitală; privitul îndelungat afectează sângele, statul prelungit în pat slăbește energia, ședera excesivă afectează mușchii, statul prea mult în picioare vatămă oasele, iar mersul exagerat epuizează tendoanele (Hao Yi, 2010). Pentru prevenirea epuizării qi-ului esențial, exercițiile moderate și regulate, cum ar fi Tai Ji Quan (太极拳), Ba Duan Jin (八段锦) și Wu Qin Xi (五禽戏), sunt recomandate, întrucât tonifică mușchii, reglează respirația, deblochează meridianele și promovează echilibrul între corp și spirit.

La fel de importantă este gestionarea emoțiilor. Medicina tradițională chineză identifică șapte emoții fundamentale (七情, qī qíng) – bucuria, mânia, îngrijorarea, meditația excesivă, tristețea, frica și spaima – și consideră că excesul oricăreia dintre acestea poate afecta funcția organelor interne: mânia influențează ficatul, meditația excesivă slăbește splina, tristețea afectează plămânii, iar frica slăbește rinichii. Menținerea echilibrului emoțional și a unei atitudini pozitive devine astfel esențială pentru sănătate. În acest scop, sunt recomandate metode precum relaxarea mentală, meditația, ascultarea muzicii armonioase și comunicarea deschisă, care contribuie la „eliberarea ficatului și dizolvarea stagnării" sau la „hrănirea inimii și liniștirea spiritului", favorizând armonia între trup și minte.

Concluzii

Medicina tradițională chineză (MTC) reprezintă una dintre cele mai complexe și durabile realizări ale civilizației umane, un sistem medical și filozofic care a traversat peste trei milenii fără să-și piardă vitalitatea. Ea sintetizează cunoașterea empirică, observația profundă asupra naturii și o viziune holistică asupra vieții, în care omul este privit ca o ființă integrată în ritmurile universului.

Prin conceptele sale fundamentale – Yin–Yang (阴阳), Cinci Elemente (五行), meridiane energetice (经络) și diagnosticul diferențiat (辨证论治) – MTC oferă un cadru conceptual riguros, dar în același timp flexibil, capabil să explice interdependențele dintre corp, minte și mediu. Această abordare integrativă, în care prevenția, echilibrul și personalizarea tratamentului ocupă locul central, anticipează multe dintre principiile medicinei preventive și funcționale moderne.

Departe de a fi un simplu vestigiu cultural, medicina tradițională chineză și-a demonstrat valoarea universală prin capacitatea sa de a răspunde provocărilor epocii contemporane – stresul, dezechilibrele de stil de viață, bolile cronice și psihosomatice. Prin

caracterul său natural, blând și non-invaziv, MTC reușește să ofere nu doar metode terapeutice, ci și un model etic și filozofic pentru îngrijirea vieții. Într-o lume dominată de tehnologie și fragmentare, ea readuce în atenție nevoia de unitate între om și natură (天人合一, tiān rén hé yī) și de echilibru între trup, minte și spirit.

A transmite mai departe moștenirea medicinei tradiționale chineze înseamnă, așadar, a conserva nu doar o artă medicală, ci și o înțelepciune despre viață – o viziune care promovează armonia, autocunoașterea, empatia și responsabilitatea față de propriul echilibru interior. MTC nu se limitează la vindecarea bolii, ci cultivă capacitatea de a nu te îmbolnăvi, de a trăi în acord cu ciclurile naturii și cu propriul ritm interior.

Privind spre viitor, medicina tradițională chineză se află într-un moment de sinteză: fidelă rădăcinilor sale filozofice, dar deschisă către progresul științific modern. Integrarea dintre tradiție și inovație – prin cercetări interdisciplinare, standardizare clinică, biotehnologie și inteligență artificială – poate transforma MTC într-un pilon esențial al medicinei integrative globale.

Astfel, sub dubla forță a tradiției și inovației, medicina tradițională chineză își continuă drumul ca un tezaur viu al înțelepciunii orientale, oferind lumii nu doar metode de vindecare, ci și o cultură a vieții, o filozofie a echilibrului și o viziune durabilă asupra sănătății umane. Prin această continuitate între trecut și viitor, MTC își afirmă rolul nu doar ca patrimoniu cultural, ci ca resursă globală pentru sănătatea, longevitatea și armonia omenirii.

BIBLIOGRAFIE

HAO, Yi (editor). *Huangdi Neijing – Condensed Edition / Chinese Classics Popular Library [黄帝内经精/中华经典普及文库]*. Beijing: Zhonghua Book Company, 2010. 郝易整理. *黄帝内经精 / 中华经典普及文库*. 北京: 中华书局, 2010年.

LI, Ji & LIAN, Jianwei (editors). *Fangji Studies (4th Edition, New Century) / National TCM Higher Education "13th Five-Year Plan" Textbook [方剂学（新世纪第4版）/ 全国中医药行业高等教育“十三五”规划教材]* . Beijing: China Press of Traditional Chinese Medicine, 2018. 李冀、连建伟主编. *方剂学（新世纪第4版）/ 全国中医药行业高等教育“十三五”规划教材*. 北京: 中国中医药出版社, 2018年.

TIAN, Guihua. *Fuzheng Qu Xie for Health Preservation [扶正祛邪保健康]*. Beijing: China Light Industry Press, 2012.田贵华. *扶正祛邪保健康*. 北京: 中国轻工业出版社, 2012年.

ZHANG, Jiebin & LI, Jiming (editors). *Jingyue Quanshu (Vol. I) [景岳全书（上）]*. Beijing:People’s Medical Publishing House, 2023. 张介宾、李吉明主编. *景岳全书（上）*. 北京: 人民卫生出版社, 2023年.

IMPACT AND REFLECTIONS OF THE MATTEI PLAN FOR AFRICA IN THE ALGERIAN PRESS: A CRITICAL ANALYSIS FROM A LOCAL PERSPECTIVE

IMPATTO E RIFLESSI DEL PIANO MATTEI PER L'AFRICA NELLA STAMPA ALGERINA: UN'ANALISI CRITICA DALLA PROSPETTIVA LOCALE

Omar KERKEB
Badji Mokhtar Annaba University
omar.kerkeb@univ-annaba.dz

Abstract

The Mattei Plan for Africa represents a policy of significant interest for Italy and its relationships with African countries, particularly those in North Africa, including Algeria. Algeria is considered a crucial partner for Italy, especially concerning its new policies related to the Mattei Plan for Africa. Therefore, in our study, we aim to examine the Mattei Plan for Africa through the lens of the Algerian press. We will analyze the critical interpretations of this plan and its influence on Italy's image in the eyes of public and political opinion in Algeria.

Riassunto

Il Piano Mattei per l'Africa rappresenta una politica di grande interesse per l'Italia e il suo rapporto con i paesi africani in particolare quei del nordafricano fra cui l'Algeria la quale viene considerata come un paesi partenariato molto importante per l'Italia e per la sua nuova politica che riguardava il Piano Mattei per l'Africa. Quindi nel nostro lavoro proviamo a mettere in evidenzia il Piano Mattei per l'Africa nella prospettiva della stampa algerina analizzando l'interpretazione di questo piano in modo critico e il suo impatto sull'immagine dell'Italia nel confronto dell'opinione pubblica e politica in Algeria.

Keywords: *Algeria; Algerian press; Africa; Italy; Piano Mattei; politics;*

Parole chiave: *Algeria; Africa; Italia; Piano Mattei; politica; Stampa algerina;*

Introduzione

Il Piano Mattei per l'Africa rappresenta un capitolo significativo nella storia delle relazioni tra l'Italia e il continente africano, nel contesto di quest'analisi, ci concentreremo sull'interpretazione e sui riflessi del Piano nella stampa algerina. Infatti, l'importanza di comprendere il punto di vista locale risiede nel fatto che proprio la visione degli attori interessati offre una prospettiva unica e autentica sui processi politici, economici e sociali che hanno caratterizzato l'impatto del Piano Mattei in Algeria.

Nonostante il Piano Mattei sia stato concepito con l'obiettivo di promuovere lo sviluppo economico dell'Africa, è cruciale indagare se e come le politiche proposte abbiano influito sull'opinione pubblica algerina. Sorge, quindi, la questione se la stampa algerina abbia recepito e interpretato il Piano Mattei in modo critico o favorevole e, in che misura, ciò abbia influenzato l'immagine dell'Italia e delle sue intenzioni nei confronti dell'Africa.

L'obiettivo principale di questa ricerca è analizzare in modo critico il modo in cui il Piano Mattei per l'Africa è stato presentato e discusso dalla stampa algerina, con lo scopo di comprendere i riflessi di tale azione sulle opinioni, le politiche e le relazioni bilaterali tra l'Italia e l'Algeria, nonché di esaminare come tali riflessi abbiano influenzato la percezione pubblica dell'Italia in Algeria.

Si ipotizza che l'impatto del Piano Mattei per l'Africa sulla stampa algerina sia stato oggetto di dibattito e analisi critica da parte dei giornalisti e opinionisti locali. Inoltre, si presume che l'interpretazione della stampa algerina sia stata influenzata da una serie di fattori, tra cui il contesto politico, sociale ed economico locale, nonché le relazioni storiche tra l'Italia e l'Algeria.

Per giungere a delle conclusioni sui quesiti posti abbiamo avanzato le seguenti domande:

Come è stata rappresentata la politica africana di Enrico Mattei nella stampa algerina?
Quali sono stati i principali temi e argomenti sollevati dalla stampa algerina riguardo al Piano Mattei per l'Africa?
In che modo l'interpretazione della stampa algerina ha influenzato l'opinione pubblica sull'Italia e sul suo ruolo in Africa?
Qual è stata la reazione delle autorità algerine al Piano Mattei e come è stata riportata dalla stampa locale?
In che misura il contesto politico e sociale algerino ha influenzato la percezione del Piano Mattei?

La presente ricerca adotterà un approccio multidisciplinare, utilizzando metodologie qualitative come l'analisi del contenuto e l'interpretazione critica per esaminare le rappresentazioni del Piano Mattei nella stampa algerina, esaminando articoli, editoriali e commenti pubblicati su giornali algerini durante il periodo in cui è iniziata la relizzazione del Piano Mattei.

Molti sono gli storici e i ricercatori specialisti che si sono dedicati allo studio delle relazioni fra l'Italia e l'Algeria all'epoca del secondo dopoguerra fra cui:

Bruna Bagnato con il suo libro *L'Italia e la guerra d'Algeria (1954-1962)*, in cui l'autrice cerca di comprendere come l'Italia si misura rispetto alla questione algerina, tentando di bilanciare le diverse variabili di natura internazionale e interna, nel cui quadro, l'Italia dell'epoca aveva fatto una precisa scelta a favore dell'anticolonialismo. In tale contesto, il governo di Roma ha lanciato la sua politica nel Mediterraneo per l'indipendenza dell'Africa del Nord come analizzato nei numerosi lavori di Bagnato, specializzata nel campo delle relazioni fra l'Italia e l'Algeria visti i numerosi articoli, convegni, libri ecc.

Il convegno dedicato a Enrico Mattei e il suo ruolo durante la guerra di liberazione nazionale algerina intitolato: *Enrico Mattei e l'Algeria durante la guerra di liberazione nazionale*, organizzato dall'Istituto Italiano di Cultura ad Algeri in collaborazione con altre istituzioni, mostra il sostegno italiano alla rivoluzione algerina. L'evento offre un'opportunità per esplorare il coinvolgimento di Mattei e dell'ENI nella causa algerina e il loro impatto sulla situazione politica ed economica dell'epoca. Il convegno è organizzato dall'Istituto Italiano di Cultura ad Algeri, in collaborazione con la Direzione Generale degli Archivi Nazionali algerini, ENI e ONCI, è dedicato alla figura di Mattei e alla sua azienda ENI e mostra il sostegno italiano alla rivoluzione algerina.

Kerkeb Omar, *Movimenti di liberazione nazionale in Algeria e in Libia e la politica estera italiana (1947-1962), attraverso la stampa italiana: "Il Corriere della Sera", "Il Giorno", "Il Messaggero di Roma" e "La Stampa"*, una tesi dottorato in cui il ricercatore ha cercato di mettere in evidenza il ruolo della politica estera italiana durante il secondo dopoguerra nella fine del colonialismo in Africa del Nord, attraverso il suo contributo alla causa libica e algerina. Nell'epoca considerata, l'Italia non aveva una politica estera ben definita, in

particolare in conseguenza della Seconda guerra mondiale, a causa del regime fascista, degli effetti della guerra e dell'alleanza con i nazisti tedeschi.

Kerkeb Omar, *Le relazioni italo-algerine: Enrico Mattei e la Guerra di Liberazione Nazionale Algerina (1954-1962)*, articolo scientifico in cui l'autore ha cercato di spiegare il ruolo di Enrico Mattei nella rivoluzione algerina e il suo sostegno assoluto al popolo algerino per l'indipendenza del paese. L'autore mette in evidenza l'interesse di Mattei nella causa dell'indipendenza d'Algeria attraverso il suo contributo sia economico che politico nell'assistenza ai dirigenti del FLN e il GPRA, durante i negoziati per l'indipendenza del paese.

Kerkeb Omar, *Eredità e diplomazia energetica: il ruolo del Piano Mattei nel rafforzamento dei legami tra Italia e Algeria durante la crisi Ucraina*, articolo scientifico in cui l'autore analizza l'importanza di Enrico Mattei nelle relazioni tra l'Italia e l'Algeria, nonché l'eredità del presidente dell'ENI nella promozione della cooperazione e nel rafforzamento dei legami tra i due paesi durante la crisi ucraina, l'ospitalità offerta dal governo algerino agli italiani ha evidenziato l'importanza di Mattei e della sua figura come un elemento di riferimento costante in qualsiasi incontro tra le delegazioni dei due paesi:questa è dunque un'interessante prospettiva da esplorare e presentare nel nostro lavoro.

1. Origini e Obiettivi di Enrico Mattei per l'Africa

Il "Piano Mattei per l'Africa" si riferisce all'iniziativa avviata da Enrico Mattei, presidente dell'Eni (Ente Nazionale Idrocarburi), negli anni '50 e '60 del XX secolo, il suo progetto era incentrato sulla strategia di espansione e investimento dell'Eni nel continente africano, con l'obiettivo di acquisire risorse petrolifere e promuovere lo sviluppo economico e industriale dei paesi africani.

Enrico Mattei si distingueva per una visione politica ed economica audace e proiettata nel futuro, come presidente dell'ENI (BAGNATO, 2012, p. 702-732), aspirava a stringere alleanze con i paesi del bacino mediterraneo, concentrandosi in particolare sui paesi nordafricani, in special modo l'Algeria, ricchi di risorse petrolifere, quindi per Mattei, l'Algeria rappresentava un tassello cruciale nel suo progetto di minare l'egemonia anglosassone nel mercato petrolifero internazionale.

Il desiderio di Mattei di costruire una solida relazione con il bacino sud del Mediterraneo, specialmente con l'Algeria, si legava ad un rafforzamento della cooperazione energetica con l'Algeria indipendente, rifiutando la proposta francese di investire nel Sahara algerino, Mattei vedeva l'Algeria come un partner indipendente, desideroso di gestire le proprie risorse sahariane.

Sebbene Mattei mirasse a garantire una base energetica stabile per l'Italia (MORELLI, 29 aprile 2019), il suo ruolo è stato fondamentale nel rafforzare i legami energetici con l'Algeria, agevolando così un'amicizia più profonda tra i due paesi. Quindi Mattei ha giocato un ruolo significativo nell'aiutare gli algerini durante il processo di indipendenza, contribuendo a stabilire le basi per una futura cooperazione economica ed energetica tra Italia e Algeria.

Dopo il periodo di povertà e disastrosa politica estera del dopoguerra, segnata dal regime fascista e dall'alleanza con i nazisti, Mattei si proponeva di ricondurre l'Italia alla sua posizione di potenza economica e politica con la nuova politica estera italiana, aspirava a creare nuove amicizie con i paesi emergenti, puntando a riforme generali che avrebbero riaffermato il ruolo dell'Italia nel mondo, soprattutto nel Mediterraneo.

Enrico Mattei, alla guida dell'Eni, ha sviluppato una visione ambiziosa per l'azienda, che non si limitava semplicemente all'estrazione e alla commercializzazione del petrolio, ma includeva anche un impegno sociale e politico più ampio. Effettivamente egli credeva che l'energia fosse una leva fondamentale per lo sviluppo economico e che l'Africa fosse ricca di

risorse naturali ancora poco sfruttate. Fra gli obiettivi principali del Piano Mattei per l'Africa (Piano Mattei, Info-cooperazione, luglio 2024) possiamo distinguere:
- Sovranità energetica: L'obiettivo principale del Piano Mattei per l'Africa è garantire l'approvvigionamento di petrolio per l'Italia attraverso l'acquisizione e lo sfruttamento delle risorse petrolifere presenti nel continente africano e questo contribuirebbe a ridurre la dipendenza dell'Italia dalle forniture esterne di petrolio.
- Sviluppo economico: Mattei credeva che lo sfruttamento delle risorse petrolifere africane potesse supportare lo sviluppo economico dei paesi africani, l'Eni ha quindi investito in progetti di sviluppo industriale e infrastrutturale in Africa, con l'obiettivo di promuovere la crescita economica e ridurre la povertà.
- Indipendenza politica: Il Piano Mattei per l'Africa non è solo un'operazione commerciale, ma anche un'iniziativa politica volta a rafforzare i legami tra l'Italia e i paesi africani attraverso questa strategia Mattei credeva che l'Eni potesse svolgere un ruolo importante nel consolidare le relazioni diplomatiche tra l'Italia e l'Africa, contribuendo così alla costruzione di un ordine internazionale più equo e solidale.

2. Contesto Politico e Sociale dell'Algeria

La situazione politica e sociale dell'Algeria al lustro 2019-2024 descrive una serie di eventi significativi, infatti il periodo compreso tra il 2019 e il 2024 in Algeria è stato caratterizzato da una serie di avvenimenti che hanno influito profondamente sul tessuto sociale e politico del paese (MOLINO, luglio 2023).

L'incipiente trasformazione ha avuto origine nel febbraio 2019, quando il presidente Abdelaziz Bouteflika (OUMANSOUR, luglio 2022) ha rassegnato le dimissioni dopo due decenni di governo questa decisione è stata scaturita dalle manifestazioni di massa, che hanno denunciato la corruzione, la mancanza di riforme e il deterioramento delle condizioni socio-economiche.

Nell'aprile dello stesso anno, le elezioni presidenziali sono state annullate a causa di presunte frodi elettorali, innescando un periodo di incertezza politica. Nel dicembre 2019, le nuove elezioni presidenziali hanno portato all'ascesa di Abdelmadjid Tebboune (MOLINO, luglio 2023) come nuovo capo di stato, tuttavia, il livello di partecipazione è stato modesto, riflettendo un diffuso disinteresse politico tra la cittadinanza.

Il 2020 è stato caratterizzato dall'approvazione di riforme costituzionali mediante un referendum, le riforme avevano l'obiettivo di limitare i poteri del presidente e rafforzare il ruolo del parlamento tuttavia, il paese ha dovuto affrontare anche gli impatti devastanti della pandemia di COVID-19, che ha causato gravi conseguenze economiche e sociali.

Nel 2021, l'Algeria ha tenuto elezioni legislative anticipate, le quali sono state boicottate dall'opposizione, contribuendo ad accrescere le tensioni politiche nel frattempo, il movimento di protesta popolare conosciuto come Hirak ha continuato a organizzare manifestazioni nonostante le misure repressive del governo, si sono verificati numerosi arresti di attivisti e politici dell'opposizione, sollevando preoccupazioni in merito ai diritti umani nel paese.

Nel 2022, il presidente Tebboune ha annunciato un nuovo piano di riforme in risposta alle richieste avanzate dal movimento Hirak tuttavia, la repressione delle voci dissidenti è proseguita, con arresti e intimidazioni che hanno contribuito ad alimentare le tensioni sociali (Oumansour B., luglio 2022), quindi le elezioni locali tenutesi nel mese di maggio sono state boicottate dall'opposizione, generando ulteriori critiche nei confronti del governo.

Nel 2023, il paese ha continuato ad affrontare una grave crisi economica (MOLINO, luglio 2023) caratterizzata da elevati tassi di disoccupazione e inflazione, le proteste per il caro

vita e la mancanza di servizi hanno alimentato il malcontento sociale, innescando un aumento delle tensioni nel paese.

Al momento, nel 2024, il futuro dell'Algeria rimane incerto, con il governo che cerca di mantenere il controllo mentre il movimento Hirak continua a esigere un cambiamento democratico. Infatti la situazione politica e sociale rimane instabile, poiché il paese è diviso tra la speranza per un cambiamento positivo e la paura di una maggiore repressione governativa.

3. Il Piano Mattei per l'Africa nella Stampa Algerina: Analisi del Contenuto dei Giornali Algerini

In questa parte si prospetterà l'analisi della stampa algerina riguardo il Piano Mattei per l'Africa approvato dal governo italiano a Roma e la presenza algerina di alto livello politico e anche da parte la stampa locale la quale era molto interessata a questo evento. Pertanto tre quotidiani algerini sono stati presi in considerazione per la nostra analisi che sono: Algérie Presse Service (agenzia di stampa pubblica algerina), El Moudjahid.

3.1. Analisi dei giornali

3.1.1. Algérie Presse Service

Il Piano Mattei per l'Africa avrebbe un seguito di grande importanza per la stampa algerina, in particolare vista l'importanza dell'Algeria e il suo ruolo per realizzare questo progetto grazie al suo rapporto con il governo italiano e la sua posizione geopolitica e anche vista la sua relazione con i paesi africani.

L'Agenzia di stampa scriveva parlando della partecipazione del ministro degli Affari Esteri algerino alla conferenza di Roma in cui affermava l'importanza di questo progetto per lo sviluppo del continente africano attraverso una cooperazione fra l'Arica e l'Europa, infatti Algerie Presse Service scrive:

> "Les deux ministres ont saisi cette occasion pour évoquer plusieurs questions liées aux relations de coopération et de partenariat entre l'Algérie et l'Italie, outre l'échange de vues concernant les développements de la situation dans les territoires palestiniens occupés et dans la région sahelo-saharienne, conclut le communiqué." (Algèrie Presse Service, 29 Janvier 2024).

In questa possiamo dire che il rapporto fra l'Italia e l'Algeria è molto significativo in particolare dalla prospettiva energetica grazie alla quale sarebbe possibile fare la crescita e lo sviluppo non solamente dei due paesi ma anche dell'intera regione in particolare quando sappiamo l'avvicinamento nei punti di visti di due governi e la loro politica estera in tema di cooperazione economica e sicurezza.

Il quotidiano aggiungeva parlando dell'amicizia fra i due paesi e il rapporto solido fra l'Italia e l'Algeria, infatti il giornalista ha usato un termine molto significativo che potrebbe essere considerato punto di forza per il Piano Mattei per l'Africa. La parola "amie" usata dal giornale algerino quando parlava della visita da parte il ministro degli affari esteri algerino Attaf. Dunque il termine amie è molto significativo e riguarda la relazione solida fra i due paesi non solamente oggi ma da molto tempo in particolare sappiamo che l'Italia ha appoggiato fortemente l'Algeria in diversi occasione fra cui il sostegno all'indipendenza del paese, nella crisi economica alla fine degli anni ottanta senza dimenticare il grande ruolo nella crisi degli anni novanta, infatti Algerie Presse Service scriveva:

> "Par ailleurs, M. Attaf a réitéré ses félicitations à la République italienne amie pour son initiative de tenir ce sommet et pour le lancement du «plan Mattei pour l'Afrique»,

> exprimant «la disponibilité de l'Algérie à contribuer à l'aboutissement de ce plan et à la réalisation des objectifs escomptés à différents niveaux».” (Algérie Presse Service, 29 Janvier 2024).

Anche possiamo notare il termine l’Algerie à contribuer che rappresenta il ruolo dell’Algeria a realizzare il progetto italiano e il suo aiuto che potrebbe essere molto significato in particolare i punti principale dei suoi obiettivi. Il capo di Stato algerino parlava di diversi progetti fatti da parte il governo algerino riguardo il continente africano fra cui il gasdotto che parte dalla Nigeria attraversa il Niger passando da Sahara algerino verso l’Italia, quest’ultima avrebbe giocato il ruolo della distribuzione del gas verso l’Europa.

Questo progetto era stato discusso da parte del presidente dell’ENI Enrico Mattei il quale voleva che l’Algeria potesse giocare il ruolo del punto di legare il continente africano a quello europeo. Quindi l’Africa aveva un grande interesse per la politica estera italiana sia del tempo attuale che del secondo dopoguerra in particolare dal lato energetico ed economico. In questo senso l’agenzia algerina aggiungeva:

> “La participation de l'Algérie à ce sommet «vise à affirmer la nécessité de placer les besoins et les aspirations des pays africains au centre des préoccupations du partenariat Afrique-Italie, en sus de proposer des projets concrets susceptibles de soutenir le développement socio-économique des espaces sahélo-saharien et euro-méditerranéen», avait indiqué dimanche le ministère des Affaires étrangères dans un communiqué”. (Algérie Presse Service, 29 Janvier 2024).

Secondo il giornalista dell’agenzia stampa, la prospettiva del governo algerino riguardo il Piano Mattei per l’Africa è molto importante: potrebbe garantire una piattaforma molto strategica per il futuro dell’energia non solamente per i due paesi ma per tutta l’intera regione africana ed europea e questo potrebbe anche giocare un ruolo molto importante per la sicurezza internazionale e regionale.

L’agenzia Algérie Presse Service parlava anche della conferenza organizzata a Roma per l’Africa e la partecipazione significativa dei rappresentanti di alto livello da parte i governi africani fra cui quello algerino, in questa vertice vengono presentati i punti fondamentali che riguardano l’obiettivo del Piano Mattei per l’Africa fra cui: l’educazione e la formazione, l’acqua, l’energia, l’agricoltura e la sanità, in questo senso il giornalista scriveva:

> “A l'occasion des travaux du sommet Italie-Afrique, Meloni a indiqué que le plan en question «reposera sur cinq piliers à savoir l'éducation et la formation, l'agriculture, la santé, l'énergie et l'eau», soulignant qu'elle veillera «personnellement à la mise en œuvre de ces projets». (Algérie Presse Service, 29 Janvier 2024).

In questa occasione l’Algeria presentava il suo punto di vista del Piano Mattei per l’Africa e l’importanza di questo progetto allo sviluppo economico, industriale, politico e agricolo dei paesi africani, anche per legare il continente africano a quello europeo e questa strategia era l’idea del presidente dell’ENI Enrico Mattei. In questa occasione il ministro degli Affari Esteri algerino affermava la presenza algerina e il punto di vista del governo algerino portando il sostegno dell’Algeria e il desiderio dello Stato algerino per realizzare questo progetto, il giornalista dell’agenzia scrive:

> “M. Attaf, qui s'est entretenu lundi en marge du sommet avec son homologue italien, Antonio Tajani, a réitéré ses félicitations à l'Italie pour son initiative de tenir ce sommet et pour le lancement du «plan Mattei pour l'Afrique», exprimant «la disponibilité de l'Algérie à contribuer à l'aboutissement de ce plan et à la réalisation des objectifs escomptés à différents niveaux».” (Algérie Presse Service, 30 Janvier 2024).

3.1.2. El Moudjahid

Il quotidiano El Mougjahi ha seguito anche la conferenza di Roma per l'Africa in cui ha parlato dell'importanza dell'Algeria per realizzare questo progetto in particolare dal lato energetico, il giornalista parlava del punto di vista degli esperti economici accentuando il ruolo significativo algerino per lo sviluppo dei paesi africani.

In questo senso Sayah Salima Haki, esperta nella strategia economica, affermava l'importanza del Piano Mattei per l'Africa che potrebbe rafforzare il legame non solamente fra i due paesi ma anche fra i paesi afromediterranei. L'esperta vedeva che la relazione fra i due paesi potrebbe essere considerata come un punto di forza per realizzare questo progetto in particolare quando sappiamo l'importanza dell'Italia per l'Algeria, quest'ultima potrebbe giocare un ruolo cruciale per la stabilità e la sicurezza regionale e internazionale.

Un altro settore molto importante nelle relazioni italo-algerino riguarda lo scambio commerciale fra i due paesi in questo senso la signora Sayah Salima Haki assicurava il ruolo dell'Algeria per la politica estera italiana in particolare dal lato energetico per cui l'Algeria potrebbe essere considerata il primo fornitore dell'Italia nel settore energetico, infatti il quotidiano ha scritto:

> "C'est ce à quoi a plaidé Sayah Salima Haki, spécialiste des stratégies économiques, qui met aussi en relief le caractère spécifique de la relation qui lie l'Algérie à l'Italie, «une relation historique, dit-elle, qui a toujours évolué dans le cadre du respect mutuel». Dans ce cadre, et tout en rappelant le rôle que joue l'Algérie en tant que pilier de stabilité permettant d'instaurer la paix et la sécurité en Afrique du Nord, et plus particulièrement au Sahel, elle a tenu en outre à souligner l'importance du volume des échanges commerciaux algéro-italiens, avoisinant, de son avis, les 20 milliards de dollars. «Ces échanges concernent de nombreux domaines de coopération, en tête desquels figure celui de l'énergie», a-t-elle indiqué, précisant que «l'Algérie est actuellement le premier fournisseur de l'Italie, et, par extension, de l'Europe sur le plan énergétique»." (El Moudjahid, 30 janvier 2024).

L'esperta parlava del Piano Mattei per l'Africa e il suo interesse per lo sviluppo dei paesi africani attraverso una cooperazione con i paesi del continente per fare una ripresa economica, agricola, energetica e industriale.

Il quotidiano algerina parlava anche dell'importanza dell'Algeria come un punto di riferimento per la nuova politica della presidente Meloni, da un lato la posizione dell'Algeria che potrebbe legare l'Europa con l'Africa e da un altro il rapporto fra l'Italia e l'Algeria come ha scritto il giornalista: «L'Algérie, la voie stratégique permettant à l'Italie d'accéder à l'Afrique», aggiungeva: *L'Algérie a semé les graines d'espoir du sursaut panafricaniste.* (El Moudjahid, 29 janvier 2024)

Fra gli esperti economici che parlavano del grande progetto italiano, Sayah Salima Haki affermava l'importanza del rapporto fra i due paesi che erano considerati come amici fedeli e seguaci, infatti l'esperta economica vedeva che i due paesi potrebbero esseri la chiave per legare l'Europa con l'Africa e l'intera regione mediterranea, El Modjahid scriveva: Sayah Salima Haki, experte en stratégie économique : *L'Algérie et l'Italie, précurseurs d'une intégration afro-méditerranéenne.* (El Moudjahid, 01 fevrier 2024)

Il Piano Mattei per l'Africa si basa su cinque punti fondamentali fra cui: l'energia, l'acqua, l'educazione e la formazione, la sanità e l'agricoltura, infatti l'Italia attraverso il Piano Mattei voleva assistere, o possiamo dire aiutare, i paesi africani a fare una crescita economica, sociale e industriale, questa politica veramente è come quella mediterranea seguita dalla politica estera italiana del secondo dopoguerra, in particolare fe gli anni 50 e 60, in questo contesto il quotidiano El Modjahid scrive:

> "La présidente du Conseil des ministres italien, Giorgia Meloni, a présenté le Plan Mattei, qui comprend une série de projets prévus en faveur des pays d'Afrique dans plusieurs secteurs clés, et indiqué que le plan en question «reposera sur cinq piliers, à savoir l'éducation et la formation, l'agriculture, la santé, l'énergie et l'eau»." (El Moudjahid, 11 fevrier 2024).

Il quotidiano algerino parlava della conferenza di Roma per l'Africa e l'iniziativa dei lavori di questa riunione nel quale vengono presentati i punti fondamentali e l'obiettivo principale del Piano Mattei. In questo contesto il giornale algerino parlava dell'importanza di questo progetto e la politica seguita da parte Meloni la quale vuole creare un legame energetico, industriale fra l'Africa e l'Europa, anche aiutando i paesi africani per avere un progresso non solamente energetico ma anche sociale, attraverso lo sviluppo del sistema educativo e sanitario senza dimenticare l'agricoltura, quest'ultima potrebbe essere considerata come un punto molto importante per realizzare l'indipendenza alimentare.

4. Analisi critica e risultati

L'analisi dei due quotidiani algerini, Algérie Presse Service ed El Moudjahid, relativo il Piano Mattei per l'Africa evidenzia una visione sostanzialmente positiva della cooperazione tra Itaia e Algeria, con un forte accento sul legame storico e strategico tra i due paesi. In questo contesto i giornali mettono in risalto il ruolo centrale dell'Algeria nella realizzazione del progetto con particolar modo le opportunità di sviluppo economico, energetico e politico per il continente africano, tuttavia ciascuna testata adotta una prospettiva differente e influenzata dal proprio orientamento istituzionale e dalla propria audace.

Algérie Presse Service, in quanto agenzia, adotta un linguaggio diplomatico e istituzionale in particolare la cooperazione reciproca tra Italia e Algeria, non solo dal punto di vista economico ma anche geopolitico, infatti l'uso di termini come "amie" e "partner" costruisce un'immagine dell'Algeria come partner affidabile, impegnato in una visione condivisa di sviluppo e sicurezza.

In questo contesto il ruolo del paese, inoltre, viene presentato come strategico, soprattutto dal punto di vista energetico e alla sicurezza regionale, tuttavia manca una riflessione critica sugli aspetti problematici del Piano Mattei, come i rischi di disuguagianze economiche o la possibilità di una cooperaazione per obiettivi geopolitici euripei.

Dall'altro canto, El Moudjahid, pur condividere la stessa visione positiva del progetto, mette in evidenzia la componente ideologica e identitaria, quindi gli aspetti intervistati, come Sayah Salima Haki, attribuiscono all'Algeria il ruolo di mediatore chiave tra l'Africa e l'Europa, e questo rafforza l'immagine di un paese che non solo contribuisce allo sviluppo economico ma anche svolge la funzione di una stabilità nel contesto del Sahel e del Nord Africa. Quindi il giornale presenta il Piano Mattei per l'Africa come un'opportunità per la "pax africa" senza dimenticare la cooperazione tra l'Algeria e l'Italia che potrebbe favorire un modello di integrazione afro-mediterranea.

Effettivamente i giornali hanno trattano l'aspetto economico, non esplorano in dettaglio le possibili conseguenze sociali e politiche del Piano Mattei per i paesi africani ma questa dooperazione potrebbe implicare, ad esempio, un rafforzamento delle disuguaglianza o un'imposizione di modelli di sviluppo esterni che non tengono conto delle specificità locali, per questo sarebbe proporre come studi futuri un approfondimento critico su come il Piano Mattei potrebbe influenzare le dinamiche politiche interne dei paesi africani e il ruolo rapporto con le potenze europee.

Conclusione

Per concludere possiamo dire che la stampa algerina è stata molto interessata al Piano Mattei e al rapporto fra l'Italia e l'Algeria in particolare nel periodo che riguardava la crisi Ucraina. Rispetto alla nostra analisi abbiamo osservato che la stampa algerina è stata molto favorevole al rapporto fra questi paesi e le visite di alto livello da parte il governo italiano.

Effettivamente il Piano Mattei per l'Africa darebbe una grande occasione per l'Algeria a giocare un ruolo molto interessante nel bacino mediterraneo a legare l'Europa e l'Africa, secondo la stampa algerina, grazie alla sua posizione geopolitica e anche grazie al suo rapporto solido con l'Italia in cui fra questi due paesi esisteva una relazione d'amicizia e fraternità.

La stampa algerina ha avuto un ruolo molto significativo a chiarire all'opinione pubblica locale i punti fondamentali del Piano Mattei e l'importanza di questo progetto per l'Algeria, infatti i suoi articoli lo hanno trattato in modo ben dettagliato affermando che l'Algeria potrebbe essere una zona di trasferimento attraverso il collegamento del continente africano con quello europeo.

L'opinione pubblica è favorevole al progetto proposto da parte il governo italiano sostenendo la politica seguita da parte il governo algerino sotto la guida del presidente della Repubblica Tebboun il quale ha presentato la voglia dell'Algeria di aiutare il governo algerino a realizzare questo Piano che potrebbe essere positivo per il paese.

Quindi possiamo concludere che la stampa algerina, in questo periodo, ha avuto un grande ruolo per come il Piano Mattei viene presentato all'opinione pubblica algerina in particolare il rapporto solido fra l'Italia e l'Algeria attraverso gli articoli che hanno trattato la storia della relazione fra questi due paesi sia nel periodo del colonialismo francese che dopo l'indipendenza.

In questo contesto la stampa algerina ha presentato il ruolo dell'Italia come un paese amico attraverso il suo sostegno alla guerra d'indipendenza algerina e anche nel periodo cruciale fra la fine degli anni ottanta e novanta in cui l'Algeria ha passato un momento difficile. Infatti l'opinione pubblica, in questo periodo riguardante la crisi Ucraina e la proposta del Piano Mattei, è stata favorevole alla scelta italiana in particolare considerando il ruolo dell'Italia nella guerra di liberazione nazionale e il sostegno del presidente dell'Eni all'indipendenza del popolo algerino.

BIBLIOGRAFIA

Libri

BRUNA, B., (2012), *L'Italia e la guerra d'Algeria (1054-1962)*, Rubbettino, Firenze
CARACCIOLO, L., (2007), *L'uomo della provvidenza: Enrico Matte*, Mondadori, Milano
SALMI, M., (1996), *Enrico Mattei: il mito e la storia,* Milano: Feltrinelli

Articoli

LAGNEAU, L., *L'Algérie aurait les moyens d'installer une bulle de déni d'accès dans le détroit de Gibraltar*, Zone militaire, 21 febbraio 2022 (A-2)
LARRABEE, S., PEZARD, S., RADIN, A., CHANDLER, N., CRANE, K., SZAYNAV, T., *Russian and The West after the Ukrainian Crisis*, RAND Corporation, 2017 (A-1)
LONGO, F., (2018), *Mattei e l'Africa: il sogno interrotto*, Storia e Futuro, Rivista di storia e storiografia, n. 16, marzo 2008
MOLINO, D., *Algeri nel mutato scenario globale: Prospettive politiche ed economiche sulla*

sicurezza regionale, Senior Researcher G.E.O.,Difesa&Sicurezza, marzo 2023

NOVASTI, R., *Le Relazioni internazionali tra Russia e Algeria*, RIA N., 24 ottobre 2019, (A-1)

OUMANSOUR, B., *Algérie face aux nouvelles reconfigurations géopolitiques: opportunités et défis,* IRIS, luglio 2022 (A-1)

Senato della Repubblica, *Audizione del Capo di Stato maggiore della Marina militare, amm. sq. Enrico Credendino, sulle linee programmatiche del suo mandato*, 23 febbraio 2023 (A.1)

KERKEB, Omar, *Le relazioni italo-algerine : Enrico Mattei e la Guerra di Liberazione Nazionale Algerina (1954-1962)*, Aleph [En ligne], Vol 10 (3) | 2023, mis en ligne le 23 décembre 2021. URL: https://aleph.edinum.org/5579.

KERKEB, Omar, (2024), *Eredità e Diplomazia Energetica: Il Ruolo del Piano Mattei nel Rafforzamento dei Legami tra Italia e Algeria durante la Crisi Ucraina*, „Studii de ştiinţă şi cultură" https://revistastudiiuvvg.ro/files/SSC%202024/SSC%204%20%20decembrie%202024.pdf?_t=1733421498, p. 276-286

Algèrie Presse Service, Lundi, 29 Janvier 2024, https://www.aps.dz/algerie/166026-attaf-s-entretient-a-rome-avec-son-homologue-italien.

Algérie Presse Service, Lundi, 29 Janvier 2024 19:59, https://www.aps.dz/algerie/166026-attaf-s-entretient-a-rome-avec-son-homologue-italien.

Algérie Presse Service, Lundi, 29 Janvier 2024 11:28, https://www.aps.dz/monde/165977-debut-des-travaux-du-sommet-italie-afrique-a-rome.

Algérie Presse Service, Lundi, 29 Janvier 2024 17:31, https://www.aps.dz/monde/166011-sommet-italie-afrique-une-serie-de-projets-prevus-pour-l-afrique-dans-le-cadre-du-plan-mattei.

Algérie Presse Service, Mardi, 30 Janvier 2024 08:38, https://www.aps.dz/monde/166033-sommet-italie-afrique-satisfaction-du-travail-accompli-participation-significative-des-dirigeants-africains.

Karim Aoudia, El Moudjahid, 22:49 30-01-2024, https://www.elmoudjahid.dz/fr/profile/karim-aoudia-17.

Karim Aoudia, El Moudjahid, 1/02/24, 17:11, https://www.elmoudjahid.dz/fr/l-evenement/sayah-salima-haki-experte-en-strategie-economique-l-algerie-et-l-italie-precurseurs-d-une-integration-afro-mediterraneenne-212499.

El Moudjahid, 11/02/2024, 17:10, https://www.elmoudjahid.dz/fr/l-evenement/sommet-italie-afrique-participation-significative-des-dirigeants-africains-meloni-devoile-les-grandes-lignes-du-plan-mattei-212501

VIOLENCE AND TRAUMA IN ONLINE COMMEMORATIONS: "BOULEVARD COLONEL AMIROUCHE, 30 JANUARY 1995" AND "BOLOGNA RAILWAY STATION, 2 AUGUST 1980"

VIOLENCE ET TRAUMATISME DANS LES COMMÉMORATIONS EN LIGNE : « BOULEVARD COLONEL AMIROUCHE, 30 JANVIER 1995 » ET « GARE DE BOLOGNE, 2 AOÛT 1980 »

VIOLENZA E TRAUMA NELLE COMMEMORAZIONI ONLINE: "BOULEVARD COLONEL AMIROUCHE 30 GENNAIO 1995" E "STAZIONE FERROVIARIA DI BOLOGNA 2 AGOSTO 1980"

Selma BEHIANI
Algiers 2 University
Laboratoire de la linguistique, la sociolinguistique, la didactique des langues: LISODIL
selma.behiani@univ-alger2.dz

Abdellah MAASOUM
Algiers 2 University
abdellah.maasoum@univ-alger2.dz

Abstract

The aim of this article is to provide the theoretical framework and historical context necessary to reflect on two emblematic cases of violence at the end of the twentieth century: the bombing of Bologna's railway station (2 August 1980) and the attack on Boulevard Colonel Amirouche in Algiers (30 January 1995), examined through their online commemorations. The comparison shows that, in Italy, commemoration has developed into a consolidated public ritual, whereas in Algeria the remembrance of the event is embedded within a more fragmented memory linked to the complexity of the "Black Decade." The analysis highlights the role of digital media as cultural instruments that help shape the ways in which societies process collective trauma.

Résumé

L'objectif de cet article est d'offrir une perspective théorique ainsi qu'un cadrage historique permettant de réfléchir à deux cas emblématiques de violence à la fin du XXe siècle : l'attentat de la gare de Bologne (2 août 1980) et l'attentat du Boulevard Colonel Amirouche à Alger (30 janvier 1995), analysés à travers leurs formes de commémoration en ligne. La comparaison montre qu'en Italie, la commémoration prend la forme d'un rituel public consolidé, tandis qu'en Algérie le souvenir de l'événement s'inscrit dans une mémoire plus fragmentée, liée à la complexité de la « Décennie noire ». L'analyse met en évidence le rôle des médias numériques comme instruments culturels contribuant à façonner les modalités selon lesquelles les sociétés élaborent le traumatisme collectif.

Riassunto

Lo scopo di questo articolo è fornire la prospettiva teorica e la circostanza storica che inquadrano una riflessione su due casi emblematici di violenza alla fine del XX secolo: l'attentato alla stazione ferroviaria di Bologna (2 agosto 1980) e l'attentato al Boulevard Colonel Amirouche ad Algeri (30 gennaio 1995) attraverso la commemorazione online dei due attentati. Il confronto mostra come, in Italia, la commemorazione si configuri come un rituale pubblico consolidato, in Algeria invece il ricordo dell'evento si inserisce in una memoria più frammentata legata al Decennio Nero. L'analisi evidenzia il ruolo dei media digitali come strumenti culturali che contribuiscono a modellare le modalità con cui le società elaborano il trauma collettivo.

Keywords: *memory; trauma; online commemoration; digital media; violence;*

Mots-clés: *mémoire; traumatisme; commémoration en ligne; médias numériques; violence;*

Parole chiave: *memoria; trauma; commemorazione online; media digitali; violenza;*

Introduzione

Nell'attuale ecosistema comunicativo digitale, i media e in particolar modo la stampa svolgono un ruolo centrale nella costruzione della memoria collettiva: contribuiscono a trasformare il ricordo in una forma di resistenza simbolica e incidono sulla coscienza stessa della comunità. La memoria non può più essere considerata un semplice archivio del passato, ma deve essere intesa come una dimensione dinamica e interconnessa, capace di estendersi oltre i tradizionali spazi urbani della commemorazione e di trovare nello spazio mediatico contemporaneo la sua espressione più ampia e influente. (HOSKINS, 2011, p. 19-31).

In questo scenario, il trauma collettivo viene elaborato e restituito alla comunità attraverso un equilibrio costante tra ritualizzazione della memoria e innovazione tecnologica. Il giornalismo digitale, in particolare, svolge un ruolo cruciale come mediatore: contribuisce a definire le narrazioni e a configurare il senso degli eventi che hanno segnato in modo profondo la storia di una nazione.

Pur collocandosi in contesti geografici, politici e culturali differenti, i due attentati costituiscono traumi che hanno contribuito a plasmare le rispettive memorie nazionali, ciascuna veicolata attraverso modalità specifiche di rappresentazione mediatica. Il concetto di trauma collettivo e il ruolo dei media nei processi di elaborazione e commemorazione saranno quindi al centro della riflessione, permettendo di comprendere come la memoria del terrorismo si costruisca in relazione ai diversi contesti socioculturali. In questo quadro, l'approccio teorico sviluppato da Hoskins risulta particolarmente utile per interpretare il modo in cui, nell'attuale ecosistema digitale, i processi di memoria si riconfigurano costantemente attraverso la circolazione connettiva dei contenuti. (*Ibidem*).

1. Il trauma collettivo negli studi sulla memoria: approfondimento teorico

Il trauma collettivo, a differenza del trauma individuale, non dovrebbe essere ridotto semplicemente alla somma della sofferenza psicologica degli individui; esso attesta una ferita nel corpo della comunità, che mina la fiducia e la confidenza necessarie nelle istituzioni sociali, la cui identità e prospettive future sono scosse. (ALEXANDER, 2004, p. 1-30).

Questo è il tipo di trauma che si verifica quando un disastro, un atto di terrorismo o la guerra colpisce un gruppo come quando bussa alla sua porta e lascia il suo marchio implacabile nella mente del gruppo.

La gestione di questa ferita avviene attraverso operazioni sociali, culturali e politiche sottili come l'insieme delle pratiche commemorative. Come sottolinea Anna Lisa Tota, queste non sono mere pratiche rituali, ma una performance sociale in cui la società reitera un sistema di valori, elabora il lutto e riscrive un passato proposto. (TOTA, 2005, p. 95-110). La teoria della memoria collettiva dello psicologo sociale Maurice Halbwachs sostiene l'idea che il ricordare sia sociale e non semplicemente un atto individuale. Il trauma frantuma questi quadri, interrompendo la continuità storica e simbolica di una comunità. (HALBWACHS, 1992, p. 48). In questo modo, la memorializzazione è riparatrice; tenta di integrare il trauma in una narrazione organica, situandolo completamente al suo interno e dentro di essa.

Pierre Nora ha seguito questa linea sviluppando il concetto di "luoghi della memoria" (lieux de mémoire), come quei luoghi sia materiali che simbolici (monumenti, anniversari, emblemi) in cui la memoria è iscritta e condensata: punti di riferimento dell'identità collettiva in un'epoca in cui la memoria spontanea e vissuta stava scomparendo. (NORA, 1989, p. 7-24).

Eppure, i mezzi per ricordare raramente sono diretti o esaustivi. Nel suo lavoro comparativo sul ricordo del terrorismo, Tota stabilisce un contrasto tra una memoria ideale, il "memoriale perfetto", e un "oblio imperfetto". (TOTA, 2005, p. 95-110).

Il primo è quel tipo di memoria che, come detto, è ormai istituzionalizzato nella misura in cui abbiamo pratiche come quelle che commemorano la strage di Bologna dove la società civile e le istituzioni collaborano per creare un potente rito continuo di memoria condivisa che si ripete con alti livelli di partecipazione pubblica ogni anno. È un modo per esprimere sostegno alle famiglie delle vittime nel loro dolore e alla comune indignazione per la violenza che rafforza il rispetto per la democrazia.

L'"oblio imperfetto", al contrario, si verifica quando i ricordi vengono interrotti o attivamente repressi, ed emerge quando una comunità segnata dal trauma non riesce a trasformare l'esperienza in un ricordo pienamente condiviso. La memoria collettiva rimane così frammentata: accanto a gesti individuali di commemorazione compaiono narrazioni disomogenee, che faticano a ricomporsi in una visione unitaria. In questo quadro, la solennità del lutto e il riconoscimento di figure emblematiche mantengono vivo il ricordo, pur senza generare una memoria stabilizzata.

È questo dualismo che si trova al centro della comprensione di come la memoria della strage di Bologna e dell'attacco di Algeri venga trattata in modo diverso.

2. La Strage di Bologna: apice della "Strategia della Tensione"

L'atrocità avvenuta alla stazione di Bologna il 2 agosto 1980 è diventata uno degli episodi più oscuri nella storia repubblicana dell'Italia e un momento cruciale nella comprensione popolare del terrorismo. Bisogna collocare questo contesto negli anni di piombo un decennio o più di estrema violenza politica.

Questo è il periodo di ciò che viene definito come "strategia della tensione", una strategia statale insorgente progettata per creare un clima di paura e instabilità all'interno della società utilizzando atti di violenza casuali, con l'intento di incoraggiare le forze tradizionali di destra, così come i politici dell'ordine pubblico in generale, indebolendo le aspirazioni al cambiamento sociale e a una maggiore democrazia. (BULL, 2007, p. 40). Questa strategia messa in moto dai gruppi neo-fascisti con la compiacenza e la complicità di segmenti nebulosi dell'apparato statale e persino dei servizi di intelligence è iniziata con Piazza Fontana a Milano il 12 dicembre 1969 ed è continuata con altri massacri (Piazza della Loggia a Brescia, 1974,

treno *Italicus*, 1974) fino al più grave da un punto di vista numerico: Bologna[1], il più grave per numero di vittime.

La mattina di sabato 2 agosto 1980, quando la stazione di Bologna era affollata di vacanzieri in partenza (era un periodo intenso per viaggiare), una bomba a tempo, composta da 23 kg di gelatina esplosiva e nitrato d'ammonio in una valigia posta sotto una delle panche della sala d'attesa di seconda classe della sala principale della stazione, proprio di fronte al binario 5, esplose; causò circa 37 morti e ferì oltre duecento persone.

L'esplosione distrusse la maggior parte della parte centrale (secondo piano) dell'edificio principale e colpì diversi passeggeri che in quel momento stavano salendo a bordo per Roma e Ancona. Uccise 85 persone e ferì più di 200, lasciando una cicatrice duratura sulla città e sulla psiche nazionale. La risposta della città fu rapida e nobile: centinaia di persone si riversarono nelle strade in taxi, dagli autisti di autobus ai medici che offrivano i loro servizi gratuitamente gli autobus pubblici furono trasformati in ambulanze improvvisate.

Le parti si incontrarono anche in occasione dei funerali di stato del 6 agosto, ai quali il Presidente della Repubblica Sandro Pertini era presente: le deportate di Ravensbrück furono affiancate da molte persone e autorità che furono vergognate, insultate, accusate da loro; i presenti chiesero verità e giustizia, iniziando un percorso nella memoria collettiva che non si è mai concluso.

Il percorso fino all'aula di tribunale e alla scoperta dei responsabili della strage è lungo, tortuoso e segnato da gravi e sistematici tentativi di interferenza. Le indagini si concentrarono rapidamente sulla pista del terrorismo neofascista. Gli esecutori materiali, i NAR (Nuclei Armati Rivoluzionari), furono condannati all'ergastolo nel 1995 dalla Corte di Cassazione: Giuseppe Valerio Fioravanti e Francesca Mambro hanno sempre negato il loro coinvolgimento. Alcuni anni dopo, nel 2007, Luigi Ciavardini fu definitivamente condannato anch'egli.[2].

L'ex capo della loggia massonica P2 Licio Gelli, insieme ad alcuni alti ufficiali dell'agenzia di intelligence militare (SISMI), furono condannati per aver eseguito un'operazione di depistaggio che aveva l'intento di deviare le indagini su trame internazionali e/o di sinistra, enfatizzando così il rapporto tra la sovversione nera e le strutture statali[3]. Sebbene alcuni siano stati condannati, la caccia continua sia per i pianificatori e gli organizzatori del massacro sia per coloro che ne furono gli esecutori materiali.

Si veda, per esempio, la giornata annuale di commemorazione delle vittime (una processione che parte da Piazza Maggiore e termina a quella stazione ferroviaria, con il suo orologio sempre fermo alle 10:25), che sulle scale di Tota è una "memoria perfetta": una celebrazione che, attraverso la sua ostinata tenacia, è riuscita a permettere alla comunità di elaborare il suo trauma e convertirlo in una fortezza duratura del ricordo democratico (Tota, 2005, p. 95-110)[4].

---

[1] Ministero della Cultura. *Strage alla stazione di Bologna | La storia*. Recuperato da https://memoria.cultura.gov.it/la-storia/-/event/fact/be3c59cc-71ff-4f64-a3e2-912d9595e559, consultato il 10/11/2025.

[2] Morosi, S. (2017, 1 agosto). *Cosa è successo il 2 agosto 1980? La strage alla stazione di Bologna (tra depistaggi e processi)*. Corriere della Sera. Recuperato da https://www.corriere.it/tecnologia/domande-google/notizie/cosa-successo-google-2-agosto-1980-strage-stazione-bologna-depistaggi-processi-56585ab6-76ef-11e7-891a-91d906aac00b.shtml. Consultato il 10/11/2025.

[3] *Ibidem*.

[4] Venturoli, C. (2020). *Il quarantesimo anniversario della strage alla stazione di Bologna: luoghi di memoria, luoghi non praticabili, luoghi virtuali*. E-Review, 7(2019-2020). Recuperato da https://cris.unibo.it/retrieve/e1dcb338-d193-7715-e053-1705fe0a6cc9/venturoli-quarantesimo-anniversario-strage-di-bologna.pdf. Consultato il 10/11/2025.

3. L'attentato del Boulevard Colonel Amirouche: violenza e oblio nella "Décennie Noire"

L'attentato con l'autobomba del 30 gennaio 1995 in Boulevard Colonel Amirouche ad Algeri avvenne in un contesto radicalmente diverso da quello dell'Italia: la Guerra civile algerina, una guerra straordinariamente violenta che sconvolse la nazione per oltre un decennio tra il 1992 e il 2002, ma che entrò nella storia come il Decennio Nero (la décennie noire). Questo periodo si sviluppò in un contesto di profonda crisi politica e istituzionale all'inizio degli anni Novanta, che contribuì a inasprire le tensioni e a trasformare il confronto tra i diversi attori in un conflitto armato prolungato. Ciò scatenò un conflitto sanguinario tra i servizi di sicurezza dello Stato e diversi gruppi armati islamisti, tra cui i principali erano il GIA (Gruppo Islamico Armato).

Il Decennio Nero fu segnato da una violenza diffusa: massacri contro civili, attentati esplosivi, rapimenti ed esecuzioni sommarie. Il conflitto causò tra 100.000 e 200.000 vittime, generando traumi profondi e duraturi che hanno inciso sull'intera società algerina.[5] [6].

Fu il culmine del terrore e il 30 gennaio 1995, vigilia del sacro mese di Ramadan, avvenne un'esplosione ad Algeri con un'autobomba il cui bersaglio inevitabile era un posto di polizia centrale situato in Boulevard Colonel Amirouche. Un articolo dell'East African Standard descrisse come l'attacco delle 15:30 fosse stato orribilmente efficace; il bilancio ufficiale delle vittime fu infine di 42 morti, con altri 256 feriti[7].

L'attacco fu implicitamente rivendicato quasi immediatamente dal GIA, e fu letto da tutti come una risposta diretta e sanguinosa al tentativo di dialogo politico intrapreso alcune settimane prima in Italia dall'opposizione algerina (che includeva il FIS). A Roma, infatti, si era tenuto un incontro presso la sede della Comunità di Sant'Egidio, che si concluse con la firma della "Piattaforma di Roma" (o Accordo di Sant'Egidio)[8], un documento che proponeva di affrontare con mezzi politici la guerra civile garantendo e tutelando i diritti umani e ripristinando la democrazia. Il massacro del 30 gennaio venne interpretato da diversi analisti dell' epoca come una risposta violenta del GIA alle iniziative di dialogo politico emerse nelle settimane precedenti, ricordando al popolo che non ci sarebbe stata riconciliazione in Algeria e che la strategia della violenza indiscriminata era ancora formidabile; denunciata con forza dalle autorità algerine come "ingerenza straniera".

In particolare, la reazione della stampa algerina ha mostrato – come diverse analisi successive hanno evidenziato sia shock che repulsione per quello che è stato (per l'Algeria) un ritorno all'incubo, ma anche le complicazioni di un media che opera in condizioni di guerra e sotto enorme pressione, con i giornalisti stessi troppo spesso di fronte al terrorismo. Giornali come El Watan e Liberté hanno descritto un ritorno ai "anni bui del terrorismo", osservando che l'evento aveva fatto emergere un trauma che la società cercava di superare[9].

---

[5] Zeraoulia, F. (2020). The memory of the civil war in Algeria: Lessons from the past with reference to the Algerian Hirak. *Contemporary Review of the Middle East*, 7(1), 76-92. https://doi.org/10.1177/2347798919889781

[6] TV5 Monde. (2018, 6 dicembre). *Algérie : la 'décennie noire', une mémoire interdite*. Recuperato da https://information.tv5monde.com/afrique/algerie-la-decennie-noire-une-memoire-interdite-30684. Consultato ul 10/11/2025.

[7] Algeria-Watch. (2015, 4 marzo). *30 janvier 1995 : L'attentat contre le commissariat central d'Alger, réponse sanglante à l'initiative de paix de l'opposition*. Recuperato da https://algeria-watch.org/?p=45334. Consutlato il 10/11/2025.

[8] Comunità di Sant'Egidio. (1995). *Piattaforma per una soluzione politica e pacifica della crisi algerina*. Recuperato da https://archive.santegidio.org/pageID/3028/langID/it/Piattaforma-per-una-soluzione-politica-e-pacifica-della-crisi-algerina.html. Consultato il 10/11/2025.

[9] France 24. (2014, 25 settembre). *Assassinat d'Hervé Gourdel : le spectre des années noires ressurgit en Algérie*. Recuperato da https://www.france24.com/fr/20140925-algerie-assassinat-herve-gourdel-terrorisme-presse-jihadistes-decennie-noire. Consultato il 10/11/2025.

Tuttavia, a differenza della strage di Bologna, l'attentato di Algeri non ha dato origine a un percorso di memoria collettiva organizzato. Al contrario, il ricordo dell'evento è rimasto confinato entro forme di memoria "proibita" o "amnestica".[10] La Legge di Concordia Civile del 1999 e, successivamente, la Carta per la Pace e la Riconciliazione Nazionale del 2005 pur presentate come strumenti per chiudere la stagione della violenza hanno introdotto ampie misure di amnistia. Queste, se da un lato hanno contribuito alla stabilizzazione del paese, dall'altro hanno ristretto lo spazio per nuovi procedimenti giudiziari e per un confronto pubblico sulle responsabilità del periodo, lasciando la gestione della memoria collettiva ancora parzialmente irrisolta e oggetto di dibattito (*Ibidem*).

Pertanto, l'attentato al Boulevard Amirouche, come molti altri episodi del Decennio Nero, rimane "un trauma non del tutto elaborato", una forma di oblio imperfetto in cui il ricordo non trova ancora una piena formalizzazione pubblica. Questa condizione contribuisce a mantenere una memoria collettiva disomogenea, segnata da esperienze e sensibilità diverse che non sempre riescono a convergere in un racconto unitario.

4. La commemorazione mediatica della Strage di Bologna nella stampa italiana

Questa dimensione del "memoriale perfetto" è particolarmente discernibile in un'analisi che si concentra sulla copertura mediatica degli anniversari legati alla Strage di Bologna nei pezzi pubblicati dalla stampa online italiana.

Il 2 agosto, i giornali nazionali e locali più importanti, tra cui *La Repubblica* e il *Corriere della Sera*, offrono ampio spazio alla commemorazione, che diventa così un vero e proprio evento mediatico che non solo riporta quanto accaduto ma è essa stessa parte della memoria rituale. La narrazione mediatica si struttura attraverso un lessico che è tanto unificato quanto potente, con espressioni ripetute più e più volte come il titolo di questo spettacolo teatrale monografico, conferendogli anche la sua spinta mantrica ("Bologna non dimentica"), risonanze che costantemente vanno a ribadire, sia da parte della città che del paese, la loro decisione di non piegarsi mai all'oblio[11].

La cronaca giornalistica ha una forma quasi liturgica che viene replicata esattamente fin dalla nascita delle cerimonie ufficiali. Le storie, che tendono a scorrere come reportage in diretta, narrano con cura ogni passo della giornata: l'assemblea delle famiglie delle vittime presso Palazzo d'Accursio, il corteo verso la stazione da Palazzo d'Accursio, il triplice fischio del treno e poi momenti di silenzio alle 10:25, durante i discorsi su un palco in Piazza Medaglie d'Oro. Uno scopo di questa approfondita narrazione è informare, ovviamente, ma impegna la partecipazione al rito a livello nazionale, in cui non è necessario essere sul luogo per partecipare e sentirsi parte di una comunità che sta commemorando. In questo modo, i media diventano parte dello spazio di vita pubblica ed estendono il campo d'azione al valore della comunicazione simbolica.

Una dialettica irrisolta e ricorrente tra verità e memoria è uno strumento centrale di questa narrazione mediatica. Le dichiarazioni dei più alti uffici dello Stato, incluso il Presidente della Repubblica, sono scrupolosamente riprodotte in articoli che denunciano "la spietata strategia sovversiva neofascista" e affermano la necessità di fare luce sulle "zone d'ombra" rimanenti (*Ibidem*). Nel frattempo, ampio spazio è dato alle voci delle famiglie delle vittime

[10] TV5 Monde. (2018, 6 dicembre). *Algérie : la 'décennie noire', une mémoire interdite*. Recuperato da https://information.tv5monde.com/afrique/algerie-la-decennie-noire-une-memoire-interdite-30684. Consultato il 10711/2025.

[11] la Repubblica. (2025, 2 agosto). *Bologna, la strage del 2 agosto 1980: oggi il 45esimo anniversario.* Recuperato da https://bologna.repubblica.it/cronaca/2025/08/02/diretta/strage_bologna_2_agosto_1980_anniversario_oggi_diretta-424767563/. Consultato il 10/11/2025.

incarnate da personalità come Paolo Bolognesi, presidente della loro associazione. Le sue parole indignate, ferme nella richiesta di una retribuzione piena e completa, formano in ogni caso un netto contrasto con le dichiarazioni ufficiali che sono più spesso considerate inadeguate. In tal senso, la stampa online serve come spazio pubblico dove c'è una lotta per la memoria.

Ad esempio, la polemica sulla riluttanza di alcuni esponenti politici a pronunciare la parola "fascista" in relazione alla strage viene ampiamente documentata, come dimostra la critica di Bolognesi al governo: "Condannare la strage di Bologna senza riconoscerne e condannarne la matrice fascista è come condannare il frutto di una pianta velenosa, continuando ad annaffiarne le radici" (*Ibidem*). Questa tensione, riportata fedelmente dalla stampa, dimostra che il "memoriale perfetto" non è una memoria pacificata, ma un campo di battaglia simbolico in cui la società civile, attraverso i media, continua a lottare per una verità storica e giudiziaria completa, impedendo ogni tentativo di revisionismo o di oblio.

5. La commemorazione mediatica dell'attentato di Algeri nella stampa algerina

Diversamente dal caso italiano, una ricerca sistematica di articoli commemorativi dedicati alla strage del Boulevard Amirouche negli archivi online dei principali giornali algerini (ad esempio El Watan o Liberté) produce pochi risultati. Non c'è un rituale mediatico annuale e c'è una narrazione molto limitata che collega le vittime di quel giorno alla sua eredità. Uno dei massacri più sanguinosi della guerra civile, sembra che sia stato in qualche modo assorbito nel quadri più ampio e complesso degli eventi del Decennio Nero.

La stampa algerina non nega la guerra civile, ma la sua copertura risulta influenzata dal quadro normativo introdotto dalla Carta per la Pacee la Riconciliazione Nazionale del 2005, che ha delimitato ciò che può essere affrontato pubblicamente sul periodo, presentandosi come misura per la stabilizzazione nazionale (*Ibidem*), incoraggiando una narrazione unitaria del periodo come "Tragedia Nazionale".

Gli articoli che trattano l'intero decennio tendono a farlo in generale, parlando della perdita complessiva di vite, del trauma collettivo o delle ripercussioni economiche e sociali, e raramente si concentrano su eventi specifici o mettono in evidenza particolari vittime. Sebbene alcuni rituali pubblici possano rifletterlo, la commemorazione è un atto personale.

Quando la stampa affronta il tema della memoria, emerge spesso una memoria collettiva non pienamente condivisa, nella quale le letture degli eventi rimangono eterogenee e non sempre convergenti (*Ibidem*).

In questa prospettiva, invece di essere un luogo per discussione o dibattito, la stampa emerge semplicemente come uno specchio della società algerina. Le iniziative di aprofondimento giornalistico su aspetti particolarmente delicati del periodo si confrontano talvolta sulla disponibilità limitata di fonti e testimonianze relative al periodo. Così, l'assenza di una commemorazione mediatica dell'attacco del 30 gennaio 1995 non è solo una svista, ma riflette una dinamica complessa in cui alcuni eventi rimangono meno presenti nella memoria pubblica, dando luogo a forme di ricordo selettive o incompiute. In questo contesto, alcune vicende lasciano tracce diseguali nella memoria collettiva, che rimane sospesa tra passato e presente e fatica a ricomporsi in una narrazione condivisa.

Conclusioni

Il confronto tra la strage di Bologna e l'attacco di Algeri e la loro commemorazione nella stampa online illustra emblematicamente come la rappresentazione mediatica di un trauma collettivo rifletta la condizione politica, sociale e culturale di un paese. Il contrasto è evidenziato sotto forma di un continuum che va dalla memoria attiva e conflittuale alla stasi e

all'oblio. In questo contesto, i media non sono solo una superficie riflettente di ciò che accade ma svolgono un ruolo essenziale nella costruzione o nel rafforzamento dei processi di memoria collettiva o, in questo caso, nell'offuscarla.

Nel caso italiano, la stampa online funziona come portatore e amplificatore di un "memoriale perfetto." La commemorazione della strage di Bologna è un rito mediatico i cui simboli comunicano ogni anno i significati, i valori, la storia e il destino della democrazia e della trasparenza. I media italiani non si limitano a riportare in maniera asettica ma producono anche la dialettica tra la memoria ufficiale delle istituzioni e la memoria combattiva della società espressa dall'Associazione delle Famiglie delle Vittime. La stampa, dando voce a questa tensione, mantiene l'attenzione sulla richiesta di piena verità e funge da guardia della memoria contro i tentativi di revisionismo. Pur senza cancellare il dolore, le narrazioni mediatiche privilegiano la resilienza di una comunità e la ricerca della giustizia, riconcettualizzando il trauma come un'affermazione di identità democratica.

Per quanto riguarda il contesto algerino, la stampa online restituisce un quadro memoriale molto diverso. L'assenza di un rituale commemorativo ricorrente dedicato all'attacco del 30 gennaio 1995 segnala come quell'evento sia stato assorbito all'interno di una sofferenza collettiva più ampia, quella del Decennio Nero.

In questa prospettiva, la stampa online non si configura tanto come uno spazio di confronto critico, ma un luogo in cui la collettività elabora il proprio rapporto con una tragedia estesa e complessa. La scarsità di tastimonianze dirette e di ricostruzioni dettagliate, riflette anche la difficoltà di articolare pubblicamente una memoria unitaria di un periodo storico segnato perdite ed esperienze traumatiche difficili da nominare singolarmente.

La differenza tra i due eventi catastrofici illustrati qui è che non c'è un unico modo di ricordare. La memoria è sempre il risultato di un processo di negoziazione sociale e politica in cui i media sono anche cruciali.

La strage di Bologna è un richiamo al fatto che, quando si tratta di vittime di attentati terroristici, nessuno dovrebbe essere lasciato indietro: una società democratica ha al suo interno tutti gli strumenti necessari, in particolare attraverso la sua stampa e la società civile attiva, per trasformare una ferita in identità e impegno civile.

L'attacco ad Algeri, in questo senso, richiama un modello di memoria che si concentra soprattutto sull' aspetto rituale e collettivo del ricordo: un modo per tenere viva la dignità dei caduti. Si tratta dunque di un approccio memoriale che non ignora il trauma, ma lo incorpora in una forma di solennità condivisa, permettendo alla comunitàdi mantenere un legame simbolico con il passato senza riaprire ferite difficili da nominare.

BIBLIOGRAFIA

Algeria-Watch. (2015, 4 marzo). 30 janvier 1995 : L'attentat contre le commissariat central d'Alger, réponse sanglante à l'initiative de paix de l'opposition. Recuperato da https://algeria-watch.org/?p=45334, Consultato il 10/11/2025

ALEXANDER, J. C. (2004). Toward a Theory of Cultural Trauma. In J. C. Alexander, R. Eyerman, B. Giesen, N. J. Smelser, & P. Sztompka (a cura di), Cultural Trauma and Collective Identity (p. 1-30). University of California Press

BULL, A. C. (2007). Italian Neofascism: The Strategy of Tension and the Politics of Nonreconciliation. Berghahn Books

Comunità di Sant'Egidio. (1995). Piattaforma per una soluzione politica e pacifica della crisi algerina. Recuperato da https://archive.santegidio.org/pageID/3028/langID/it/Piattaforma-per-una-soluzione-politica-e-pacifica-della-crisi-algerina.html, Consultato il 10/11/2025

DAUM, P. (2017, agosto). Mémoire interdite en Algérie. Le Monde Diplomatique. Recuperato da https://www.monde-diplomatique.fr/2017/08/DAUM/57773, Consultato il 10/11/2025

France 24. (2014, 25 settembre). Assassinat d'Hervé Gourdel : le spectre des années noires ressurgit en Algérie. Recuperato da https://www.france24.com/fr/20140925-algerie-assassinat-herve-gourdel-terrorisme-presse-jihadistes-decennie-noire, Consultato il 10/11/2025

HALBWACHS, M. (1992). *On Collective Memory*. University of Chicago Press

HOSKINS, A. (2011). Media, memory, metaphor: Remembering and the connective turn. Parallax, 17(4), 19-31. https://doi.org/10.1080/13534645.2011.605573

la Repubblica. (2025, 2 agosto). Bologna, la strage del 2 agosto 1980: oggi il 45esimo anniversario. Recuperato da https://bologna.repubblica.it/cronaca/2025/08/02/diretta/strage_bologna_2_agosto_1980_anniversario_oggi_diretta-424767563/, Consultato il 10/11/2025

Ministero della Cultura. Strage alla stazione di Bologna | La storia. Recuperato da https://memoria.cultura.gov.it/la-storia/-/event/fact/be3c59cc-71ff-4f64-a3e2-912d9595e559, Consultato il 10/11/2025

MOROSI, S. (2017, 1 agosto). Cosa è successo il 2 agosto 1980? La strage alla stazione di Bologna (tra depistaggi e processi). Corriere della Sera. Recuperato da https://www.corriere.it/tecnologia/domande-google/notizie/cosa-successo-google-2-agosto-1980-strage-stazione-bologna-depistaggi-processi-56585ab6-76ef-11e7-891a-91d906aac00b.shtml, Consultato il 10/11/2025

NORA, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. Representations, 26, 7-24. https://doi.org/10.2307/2928520

TOTA, A. L. (2005). Terrorism and Collective Memories: Comparing Bologna, Naples and Madrid 11 March. International Journal of Comparative Sociology, 46(1–2), 95–110. https://doi.org/10.1177/0020715205054470

TV5 Monde. (2018, 6 dicembre). Algérie : la “décennie noire”, une mémoire interdite. Recuperato da https://information.tv5monde.com/afrique/algerie-la-decennie-noire-une-memoire-interdite-30684, Consultato il 10/11/2025

VENTUROLI, C. (2020). Il quarantesimo anniversario della strage alla stazione di Bologna: luoghi di memoria, luoghi non praticabili, luoghi virtuali. E-Review, 7(2019–2020). Recuperato da https://cris.unibo.it/retrieve/e1dcb338-d193-7715-e053-1705fe0a6cc9/venturoli-quarantesimo-anniversario-strage-di-bologna.pdf, Consultato il 10/11/2025

ZERAOULIA, F. (2020). The memory of the civil war in Algeria: Lessons from the past with reference to the Algerian Hirak. Contemporary Review of the Middle East, 7(1), 76–92. https://doi.org/10.1177/2347798919889781

POST-WAR ITALY: BETWEEN HISTORICAL REALITY AND WESTERN SERVILITY

L'ITALIA DEL SECONDO DOPOGUERRA: TRA REALTA STORICA E SERVILISMO OCCIDENTALE

Zakaria KHENOUCHE
Algiers 2 University
zakaria.khenouche@univalger2.dz

Abstract

This research aims to investigate Italy's position in the post-war period with the birth of the first Italian Republic through the famous referendum of June 2, 1946. It is known that Italy emerged from a disastrous war in which the country was damaged during the five years of conflict, and its territory was a true battlefield between Italian partisans supported by the Allies and the fascist system backed by the Nazi occupiers. Once the war ended, the country's leaders, most of whom were former partisans, began to position themselves within the new world order. As a defeated country, the new ruling class started with a political reform to eliminate the fascist imprint and adopt a democratic path to rebuild the country and set it on the right track. However, the problem was that even Western countries, such as the United States, saw post-war Italy as the heir to the fascist state. So, they did not start helping Italy without setting their conditions, including: a democratic state, military cooperation, and the adoption of a capitalist economic vision. The Americans waited until the success of the DC in the 1948 parliamentary elections to integrate Italy into the Atlantic pact and to give it 1.5 billion dollars in the so-called 'Marshall Plan,' funds for the reconstruction of European countries. A new reality arose due to global geopolitical changes, and out of fear of losing Trieste after the loss of Trieste, Italians chose the Western bloc to avoid receiving a third slap after the first from fascism and the second from Yugoslavia, but in all this context, and with the adoption of democracy, an opposition party appears that adopts the same ideology as the Soviets and accuses the governors of 'Western servility'.

Riassunto

La presente ricerca si propone di indagare la posizione dell'Italia nel periodo post-bellico con la nascità della prima ripubblica italiana ad opera del famoso referendum del 02 Giugno del 1946, si sa che l'Italia è uscita da una guerra desastrosa dove il paese è stato danneggiato durante le cinque anni del conflitto ed il suo territorio era un vero campo di Battaglia tra partigiani italiani appoggiati dagli alleati contro il sistema fascista appoggito dal colonizzatore nazista, una volta finita la guerra i goverantori del paese che la maggior parte di loro erano ex-partigiani, hanno cominciato a posizionarsi nello nuovo ordine mondiale e come un paese sconfitto, la nuova classe derigente ha iniziato con una riforma poltica per eliminare l'impronta fascista e adottare una via democratica per ricosteruire il paese e metterlo nella via giusta, ma il problema che anche i paesi occidentali come gli Stati vedevano l'Italia del dopo guerra come erede dello stato fascista,dunque non hanno cominciato ad aiutare l'Italia senza impostare i loro condizioni tra: uno stato democratico, cooperazione militare e adozione di una visione economica capitalista, gli Americani hanno aspettato fino alla successo della DC nelle elezioni parlamentari del 1948 per far inetegrare l'Italia nel patto atlantico e per darla 1.5 Milliardo di dollari nel cosidetto "Piano Marshall", fondi per la ricostruzione dei paesi europei, Una realtà nuova è dovuta ai cambiamenti geopolitici mondiali e per paura di perdere Trieste dopo la perdità di Trieste, gli italiani hanno scelto il blocco occientale per evitare di ricevere un terzo schiaffo dopo il primo del fascismo ed il secondo deLL'Istia , ma in tutto questo contesto e con l'adozione della democrazia appare un partito di Opposizione che adotta la stessa ideologea degli sovietici ed accusa i givernatori di "servilismo occidentale".

Keywords: *Italy; the period after the Second World War; Western servility; the new reality; Communism;*

Parole chiave: *Italia; Secondo dopoguerra; servilismo occidentale; nuova realtà; Comunismo;*

Introduzione

La seconda guerra mondiale fu il conflitto più disastroso nella storia dell'umanità, un bilancio di più di 40 milioni morti, la maggior parte di loro furono degli innocenti civili, un bilancio assai elevato che di più le popolazioni europei dove fu iniziato il conflitto mondiale, scene di massiccia distruzione dove tante città e capitali furono rase al suolo, a cominciare la guerra furono i nazisti che hanno invaso la Polonia, l'Italia di Mussolini è entrata in guerra a fianco dei tedeschi nel 1940, i paesi dell'asse continuarono a vincere la battaglia dopo l'altra fino al 1943 e dopo la musica è cambiata a favore degli alleati con i famosi sbarchi in Normandia e in Sicilia, ma anche la vittoria degli alleati nella battaglia di el Alamein, questi due fatti assieme all'aiuto dai partigiani nei paesi occupati del nazi-fascismo, hanno accelerato la caduta del fascismo nel 1945, il fatto che ha segnato la fine di una dittatura e la nascita di una nuova pagina nella storia del paese.

Dopo la fine della seconda guerra mondiale e in tutti i paesi toccati dalla guerra sono apparsi nuovi problemi , problemi che hanno toccato di più la vita sociale ed economica delle popolazioni in questi paesi, l'Italia come paese vittima della guerra non ha fatto l'eccezione e la popolazione dopo la guerra ha sofferto di Più, il fatto che spinto la classe intellettuale formata da una maggioranza di ex-partigiani a pensare ad incominciare una sorta di ricostruzione del paese ma iniziando con una riforma politica per scegliere una nuova classe dirigente per gestire questa fase sensibile e salvare il paese, dove è stato organizzato un referendum per scegliere tra repubblica e monarchia, il 02 Giugno 1946 l'Italia è diventata una repubblica parlamentare con presidente Enrico De Nicola, la prima vicenda che ha segnato la nascita di uno nuovo stato italiano moderno.

In questo articolo proverò ad analizzare questa problematica "L'Italia postbellica e l'adozione del modello occidentale", parlando del primo decennio della nuova repubblica italiana, e dei motivi dell'integrazione dell'Italia nei patti occidentali e della visione dei comunisti italiani rispetto a questa adesione nel blocco avversario.

Per arricchire il tema proposto e per rispondere a questa problematica proverò a porre qualche domanda.

1) Quali erano i problemi della prima repubblica italiana?
2) Come Hanno reagito i goverantori del paese?
3) Cosa ha portato il trattto l'adesione nei patti occidentali all'Italia e al popolo italiano?
4) Come hanno reagito i comunisti italiani e perché oppongono in modo crudele e agressivo i goverantori del paese?

Per rispondere alla problematica principale e alle domande poste ho proposto una serie di ipotesi per analizzare questo fenomeno:

L'Italia è stata tra i paesi più toccati dalla guerra, un paese che dopo aver ereditato problemi dall'ex-sistema fascista, si è trovato di fronte a nuovi problemi, dove i governatori del paese dovevano trovare soluzioni immediate a tutti i problemi soprattutto quelli economici e sociali.

L'aggravamento della situazione alimentare ed economica degli italiani soprattutto al sud ha spinto il nuovo governo a pensare per trovare soluzioni immediate per salvare il paese e la popolazione.

La nascita della prima repubblica italiana è stata il primo passo per organizzare il paese, e fare un piano di lavoro per la gestione di questa fase delicata nella storia dell'Italia.

La gravità della situazione italiana ha portato i governatori a riattivare la politica estera per firmare accordi ed integrarsi in patti per assicurare di avere un sostegno finanziario delle grandi potenze , un aiuto che servirà per la ricostruzione del paese e nella diminuzione dei resti materiali e psicologici della Guerra.

In primo luogo ho parlato dei problemi dell'Italia post-bellica, soprattutto i problemi che hanno toccato le classi minori della società italiana.

In secondo luogo Ho parlato della politica italiana di apertura verso l'occidente, i motivi della scelta di aderire nei patti occidentali tale la Nato e perché non far parte di patti orientali .

Infine, dopo una lettura attenta di qualche articolo del quotidiano l'Unità , l'organo del partito comunista, ho provato a analizzare i motivi di questa ostilità di un partito italiano e l'uso di una specifica terminologia nel porre lo stato democristiano.

1. I problemi della prima repubblica italiana:

Una volta finita la guerra, l'Italia si è trovata di fronte a delle nuove realtà imposte dalla realtà mondiale caratterizzata nella nascita di blocchi ideologicamente opposti, il che ha portato ha portato il paese di scegliere tra due vie, la scelta è stata una scelta pragmatica cominciando da una un referendum per stabilire la politica del paese, dando inizio alla nascita della prima repubblica italiana come stato democratico dove vengono allargate le libertà dei cittadini e viene dato il voto alle donne per la prima volta nella storia del paese, il Referendum del 1946 ha aperto alla nuova repubblica una stagione di sfide per risolvere i problemi sociali economici e politici.

Sul piano politico l'Italia ha vissuto un periodo di transizione politica, cioè il paese è partito dal fascismo alla repubblica, dalla dittatura allo stato democratico.

Dal punto di vista sociale, la società italiana ha vissuto un grande cambiamento dove molti italiani si sono trasferiti dalle periferie verso le città per partecipare allo sviluppo dell'Industria , fornendo una manodopera qualificata e non costosa.

Sul piano economico, l'economia italiana è stata gravemente danneggiata, a causa della guerra ma anche a causa della scarsa politica di Mussolini che ha focalizzato solo sull'industria bellica per soddisfare il suo orgoglio e il suo desiderio di colonizzare altri paesi:

> "le perite complessive subite dall'industria ascendevano ad un totale di 450 milliardi di lire, pari a circa il 20 per cento delle attrezzature esistenti nel 1939 .alla fine dekl'45 il livelo della produzione industriale rislutava ridotto adi un quarto di livello pre-bellico" (MAMMARELLA, 1999, p. 85).

Dunque si nota che il paese ha affrontato degli ostacoli negli anni della ricostruzione e l'Industria che sarebbe la base di qualsiasi economia sarebbe danneggiata a causa dei motivi già menzionati sopra.

Per trovare soluzioni e ricostruire il paese e dopo aver cambiato il paese , il governo della DC ha cominciato a cercare di stabilire nuovi rapporti con le grandi potenze tali Gli Stati Uniti d'America , questi tentativi sono riusciti e l'Italia ha ricevuto soldi facendo parte del cosiddetto "Piano Marshall" ma anche viene integrata nel patto atlantico detto "La Nato".

2. L'Italia ed il piano Marshall:

Il piano Marshall o in lingua originale "European recovery program", che sarebbe in italiano il piano per la ripresa europea, consiste in una serie di aiuti economici degli Stati Uniti per la ricostruzione dei paesi europei saccheggiati durante la seconda guerra mondiale.

Si chiama piano Marshall perché è stato proposto dal segretario americano George Marshall, oltre a contribuire economicamente nella ripresa dei paesi europei lo stesso piano con questo passo aveva l'obiettivo di contrastare l'avanzata del comunismo sovietico nella regione, o possiamo dire che:

> Gli obbiettivi principali dell'intervento assitenziale americano- si pur sulla base di una ripresa delle economie europee e di una liberazione degli scambi funzionali all'argomento dell'area di mercato e dell'influenza politica degli Stati Uniti – erano infatti il rapido sviluppo degli invistimenti interni e la espansione dell'occupazione. (CASTRONOVO, 1976, p. 11-12).

Alcuni osservatori dicono che oltre al sostegno economico del Piano Marshall, c'erano sei punti negativi che erano al centro di tante critiche. dove alcuni sostengono che abbia creato una dipendenza economica da parte dei paesi beneficiari nei confronti degli Stati Uniti, limitando la loro indipendenza economica e politica.

Altri ritengono che il piano Marshall abbia contribuito a creare disuguaglianze economiche tra paesi europei beneficiari, in quando alcuni paesi hanno beneficiato maggiormente rispetto ad altri ma in realtà i paesi erano beneficiati rispetto alla gravità della situazione economica dove i paesi più distrutti dalla guerra hanno preso più soldi tale la gran Bretagna la Germania e la Francia e dopo l'Italia.

Il Piano Marshall è riuscito a consolidare l'egemonia economica e politica degli Stati Uniti in Europa, a scapito di altre potenze mondiali soprattutto dell'Unione Sovietica.

I paesi beneficiari del Piano Marshall includono Regno Unito, Francia, Italia, Germania, Belgio, Paesi Bassi, Austria, Grecia, Danimarca, Svezia, Norvegia e Portogallo.

Per i paesi che ricevevano la maggior parte dei fondi erano Regno Unito ,Francia, Germania Ovest, Italia e Paesi Bassi , essendo i paesi che avevano delle economie più devastate durante la guerra.

Per L'Italia il Piano Marshall fu un importante programma, e fu un obbligo e non una scelta soprattutto dopo le due disfatte, la prima durante la guerra e la seconda del trattato di pace di Parigi, la scelta nonostante qualche punto negativo che renderà l'Italia insieme agli altri paesi europei, come degli burattini nelle mani della manipolazione economica e politica degli Stati Uniti.

Possiamo dire che l'adesione al patto atlantico ha favorito la diminuzione delle spese militari in Italia, e questo punto nonostante ha limitato il peso geopolitico italiano nella regione ma ha favorito il guadagno dei fondi che saranno destinati ad altri settori.

L'Italia ha accettato i fondi del piano Marshall perché si è trovata tra due scelte opposte, e doveva sceglierne una sola, perché integrarsi in un blocco vuol dire opporsi automaticamente all'altro blocco.

La mentalità italiana ha favorito all'integrazione al blocco occidentale che è più aperto politicamente ed economicamente, la storia del paese anche ha mostrato che l'Italia non deve essere né monarchia né dittatura, ma una repubblica democratica, perché essere un monarchia paralizza la creatività e lascia il governo tra le mani di famiglie potenti con la collusione della chiesa, con l'esperienza della dittatura l'Italia è divenuta l'amica dei nazisti ed il nemico di Tutti, il fatto che ha reso l'Italia un paese odiato da tutti soprattutto dai paesi colonizzati, al contrario del modello dell'Italia democratica che servirà per il futuro dell'Italia come paese paacifico e economicamente cresciuto, questa crescita fu dovuta come abbiamo detto ai fondi americani, che furono usati assieme all'orientamento politico della nuova repubblica per far aderire il paese nel patto atlantico di cui parliamo nello prossimo punto.

Per il piano Marshall ha fornito a l'Italia circa 1.5 miliardi di dollari tra il 1948 e il 1952, una grande grande somma di soldi che ha servito per la ricostruzione del paese.

Un altro passo compiuto nella prima fase è stato l'adesione nella Nato.

3. L'Italia ed il patto atlantico:

La Nato, conosciuta anche come Organizzazione del Trattato dell'Atlantico del Nord, è stata fondata il 4 Aprile del 1949, l'obiettivo principale della creazione di questa alleanza militare è stato per difendere i paesi membri contro ogni minaccia da parte dell'Unione Sovietica durante la guerra fredda, dunque la Nato mira a promuovere la sicurezza e la difesa collettiva dei suoi membri.

Dopo la sua fondazione l'Italia si unì alla Nato e alla comunità economica europea, stabilendo relazioni più strette con il blocco occidentale. questo ha contribuito automaticamente a mantenere l'Italia al di fuori del blocco orientale, dominato dall'Unione Sovietica e dai paesi comunisti dell'Europa orientale, ma farte del patto atlantico fu dovuto a tanti fattori dove:

> l'adesione italiana al patto atlantico nel Marzo 1949 si poneva in rapporto con l'accettazione del pianio Marshall e i risultati delle elezioni del 1948. (MAMMARELLA, 1999, p. 166).

dunque questa scelta o possiamo dire l'accettazione dell'adesione dell'Italia da parte degli americani fu dovuto a due fattori uno interno che fu le elezioni che disegnavano chi governa il paese e se adopera le ideologie occidentali, il secondo fattore fu le reazioni portati dal lanciamento del piano Marshall per quanto riguarda l'interno italiano e soprattutto la reazione dei paesi comunisti tale la Jugoslavia che aveva quasi la stessa ideologia di governo come l'Unione Sovietica.

L'Italia è stata esclusa dalla prima fase delle trattative per la creazione della Nato perché gli americani avevano un po di dubbio e vedono l'ombra del fascismo, dunque no rischiano di far integrare un paese indeciso nella fase iniziale della fondazione perché è la fase più complessa e difficile, essendo il passo più importante su cui verrà assicurata la solidità di questo patto militare.

Con la nascità della repubblica italiana e la scelta di far parte del blocco occidentale fu nato un sentimento di malcontento nelle anime dei comunisti che hanno cominciato una feroce campagna contro lo stato tramite articoli nel giornale l'Unità, l'organo del partito comunista.

4. Accuse di servilismo Occidentale:

L'Unità è un quotidiano italiano fondato nel 1924 e chiuso nel 2014, era storicamente legato al partito comunista italiano e aveva una forte presenza nel panorama politico e culturale italiano, durante gli anni è stato uno strumento di comunicazione del partito comunista italiano fino alla sua dissoluzione a causa delle sfide finanziarie , per quest'ultimo il quotidiano ha cessato le sue pubblicazioni nel 2014.

L'Unità è un giornale comunista di opossizione, un gioranle che ha attaccato sempre lo stato Italiano e i Pesi occidentale perché adotta la stessa ideologia dell'Unione Sovietica.

Il giornale comunista ha dedicato qualche articolo per oporre la politica di stato dove ha rivelato che lo stato italiano guidato dai democristiani è complice con gli americani e gli jugoslavi causando la perdita dell'Istria data alla Jugoslavia grazie al silenzio mondiale e alla diplomazia segreta , tutto questo per sfruttare le richezze della regione dai paesi occidentali.

Quest'aricolo è un'articolo d'informazzione che rivlela la complecità americana con i jugoslavi, senza rendere conto né all'Italia né alle popolazioni che vivono nella Zona B, per questo l'articolo dice:

> mossa jugoslava sulla zona B del T.LT a quanto apprendiamo da una fonte solitamente bene informata, sarebbe stata studiata ed approvata alcuni mesi fa in un incontro tra Tito

> ed il rappresentante di un potente trust americano, strettamente legato alla casa bianca . Tito ha concesso al trust in questione l'Alcora (Allumire corporation of Canada), filiazione dell'aluminium corporation of America (ACOA), quest'ultimo di proprietà del famoso trust Mellon legato alla gang elettorale di Truman, il monopolio dello sfruttamento della bauscile dell'Istria, in cambio del tacito appoggio americano al colpo di mano zona B. (DE LIPSIS, l'Unità, della Domenica, 16 Aprile 1950, Anno XXVII, N: 91, p. 5).

Dunque l'inizio dell'articolo fu pieno di dettagli che accusarono la Jugoslavia e gli Stati Uniti di corruzione, l'articolo parlò dell'impresa e della loro origine ma anche del proprietario per mostrare ai lettori la gravità della situazione anche la professionalità del giornale.

L'articolo parla della complicità di Tito che sfrutta le ricchezze dell'Italia per motivi espansionisti, l'articolo quando parla della Jugoslavia cita il nome di Tito, per mostrarlo ai lettori come un leader o piuttosto un dittatore che controlla il destino di tutta l'Istria.

L'articolo quando raccolse informazioni, le raccolse da agenzie di stampa ufficiali sia jugoslave o americane, tutto questo per mostrare la sua credibilità e la sua integrità nell'informare i suoi lettori, ma anche per avere la fiducia degli istriani e non cadere anche nella trappola di essere accusato di propaganda.

L'articolo citò l'impresa canadese che fu una filiazione di un'altra statunitense, per mostrare ai lettori la falsità, l'ipocrisia e l'inganno dei paesi occidentali come l'America che finsero di essere democratici, ma in realtà firmarono accordi e prendono soldi da paesi che occuparono l'Istria e sfruttarono le sue ricchezze come la Jugoslavia di Tito, che fu secondo le norme democratiche è un dittatore.

Un dettaglio citato che dise che la nazioanlizzazione jugoslava dei beni stranieri votata dal parlamento jugoslavo nel 1946, non toccò lo sfruttamento dell'alluminio in Istria, questo dettaglio per mostrare ai lettori che il tradimento della Jugoslavia risalì ad anni fa, e che lo stato italiano silenzioso scelse di far parte di un'alleanza occisdentale che sfruttò i suoi beni, traducendo la fiducia dei suoi cittadini in Istria.

L'articolo parlò dell'impresa americana Mellon trust e il suo ruolo nel sfruttamento delle ricchezze dell'Istria con la complicità di Tito, questo punto per mostrare la forza della diplomazia americana realistica che ebbe prima ben studiato il problema dei confini tra la Jugoslavia e l'Italia , nello stesso tempo favorì la Jugoslavia perché fu il paese occupante, nello stesso tempo emarginilizò l'Italia nonostante che quest'ultima fece parte del blocco orientale, questo punto citato per mostrare ai lettori il pragmatismo Statunitense che si nascose dietro la maschera della democrazia.

L'articolo parla alla fine dell'appoggio nascosto degli Stati Uniti per Tito per muoversi nella zona B , per mostrare ai lettori che il governo ma anche tutta l'Italia fu piena di traditori o di burattini nelle mani del blocco occidentale che collaborano contro la patria ed ipotecano i diritti dei loro fratelli, solo per restare al potere.

Un altro articolo che mostra le iniziative dei comunisti nel lottare per l'unità territoriale del paese, lo nottiamo nelle parole dei suoi rappresenanti:

L'anno 1947 fu un'anno decisvo nella storia dell'Italia e degli esuli istriani, perché fu l'anno del trattato di pace di Parigi che segnò ufficlaemente la fine di un'era storica è l'inizio di un'altra nuova, nonostante che l'Italia fu tra i paesi vincitori della guerra ma non fu mai trattata come una potenza mondiale, questo punto venne notato nelle decisioni del trattato di pace che favorirono di più la Jugoslavia.

Dopo l'analisi degli articoli del Corriere della Sera e dell'Unità sono arrivato a quesi risultati:

Il Corriere della Sera dedicò due articoli rispetto all'Unità che dedicò un'articolo, dunque il giornale borghese diede più importanza agli esuli nell'anno del trattato di pace.

Il Corriere della Sera cercò sempre di mantenere la sua posizione centrista nel presentare le informazioni, cercando solo di informare i suoi lettori borghesi, che anche nella realtà non si interessarono mai ad ascoltare nemmeno le storie dgli esuli.

Per l'Unità che dedicò un solo articolo per gli esuli, l'unico articolo come ho già detto scritto il giorno dopo del trattato di pace, riflese la posizione del partito comunista italiano come partito di opposizione, solo per criticare le scelte dello stato che sceglì di far parte del blocco occidentale, posso dire che l'Unità parlò degli esuli per mostrare ai suoi lettori che sarebbe meglio che l'Italia fece parte del blocco orientale.

La cosa più importante che l'ho notata attraverso l'analisi di questi articoli che tutti i due quotidiani, riespetarono la loro linea editoriale ed il loro orientamento politico dove il Corriere della Sera mantenne la sua posizione centrista e l'Unità giocò bene il ruolo di un organo di un partito di opposizione, si tratta del congresso del partito comunista che ha denuncia la politica dell 'imperialismo internazionale:

> Si è concluso Domenica sera il terzo congresso del partito comunista del territorio libero di Trieste che ha assunto particolare importanzaperl'atmosfera di solidarietà internazionale cui era improntato, per la vigorosa denuncia contro l'imperialismo americano, che vuol mantenere a Trieste una sua base strategica e trasformare la città in un porto di guerra della Jugoslavia di Tito e per l'altrettanto vigorosa dennuncia di Tito il congresso dei comunisti triestini è stato una manifestazione di solidarietà , con il moviemnto operaio internazionale. (Koleno, L'Unità, del Martedi, 13 Febbraio 1951, Anno: XXVIII, N: 37, p. 5).

Nella riunione del PCI del territorio libero venne discussa il dilemma della presenza americana a Trieste, questo punto venne discusso per mostrare il pericolo di questo insediamento imperialista che cambierà non solo Trieste ma tutta l'Italia in un posto avanzato contro il blocco orientale per mantenere gli interessi americani nella regione, questo punto fu discusso per far ricordare la comunità nazionale della scelta sbagliata fatta dallo stato aderendo in un patto che sfruttò le ricchezze dell'Italia e non pensò mai di sostenere la dottrina della Trieste italiana.

Si parlò anche del ruolo affidato dagli imperialisti a Tito nella regione, questo punto fu menzionato per rivelare come funzionò la politica imperialista espansionista, una politica che nella realtà presentò un vero modello di politica contrapposta, dove questi paesi occidentali tradirono le loro tradizioni di democrazia e di libertà, facendo alleanza segreta con un paese nazi-fascista, che contraddisse loro ideologicamente, questo punto fu citato per mostrare all'opinione pubblica italiana che gli imperialisti sono delle persone opportuniste che faranno tutto per i soldi, la seconda parte dell'articolo fu intitolata "la lotta per la pace", rappresentò un appello sincero del partito comunista per gli anglo-americani ed i titini per lasciare Trieste ma anche rifletté alla politica dei comunisti nella lotta pacifica, parlò anche della politica antinazionale degasperiana, per mostrare ai lettori come lo stato democristiano lasciò il destino di Trieste tra le mani degli anglo-americani e degli titini, dunque il rappresentante del partito comunista volle mostrare il governo italiano come un governo, incapace e indeciso e traditore.

L'ultima parte dell'articolo fu intitolata "appello alla popolazione", dove parlò prima dei sforzi compiuti dai comunisti italiani nel rivelare la vera maschera dei governatori dell'Italia, questo punto per dire ai lettori che il Pci è un vero partito di opposizione che lottò per i diritti della popolazione del T.L.T. abbandonata dallo stato, e manipolata dalla propaganda occidentale e titina, in questa ultima parte l'appello fu lanciato alle masse popolari per unirsi con le operai, si parlò di questi fazioni perché costituirono la base della visione comunista dello stato, un appello per mostrare a tutti come il PCI lottò in modo pacifico e civile per una regione italiana.

Alla fine si capisce dalle parole del rappresentante del Pci, rappresentano il timore del partito che l'Italia perderà Trieste a favore della Jugoslavia o dei paesi imperialisti. L'origine di questa preoccupazione che se anche Trieste venne persa, ciò influenzerà la presenza comunista in Italia, che a sua volta minaccia il più grande paese che adotta questa ideologia, rappresentato dall'Unione Sovietica.

I Comunisti hanno usato altri termini agressivi per attaccare lo stato come : Politica antinazionale degasperiana, un tradimento vergognoso, servilismo atlantico, il servilismo del governo di Roma.

Conclusioni

L'Italia è come tutti i paesi usciti dalla guerra a cercato modi per integrarsi di nuovo nella scena mondiale per salvare la sua economia e per nutrire il suo popolo.

Il primo passo dagli italiani è stato costruire uno stato democratico che garantisce i diritti fondamentali del cittadino, questo fatto è diventato una realtà dopo il Referendum del 1946.

Un'altra sfida è stata la ricerca dei fondi e dei alleati potenti per poter manovrare nella scena mondiale, anche questo è stato realizzato con l'adesione alla Nato e l'ottenimento dei Fondi del piano Marshall che hanno servito nella ricostruzione del paese, questi scelte sono state un obbligo rispetto alla situazione generale del paese, ma nello stesso tempo hanno generato rabbia e malcontento notata negli articoli del giornale Comunista l'Unità che rappresenta il partito comunista che è un partito di opposizione.

Facendo un confronto tra la politica dello stato ci siamo arrivati al punto che lo stato italiano ha ben fatto quando è aderito al patto atlantico, perché questa scelta ha portato il paese a diventare la quarta potenza economica mondiale negli anni del boom economico.

Le accuse dei comunisti sono un punto che ha mostrato l'Italia come paese democratico dove sono garantite tutte le forme della libertà d'espressione e dove l'opposizione ha il diritto di criticare la politica dello stato.

BIBLIOGRAFIA

CASTRONOVO, Valerio, *L'Italia contenporanea. 1945-1975*, Piccola biblioteca Einaudi, Torino, 1976

MAMMARELLA, Giusseppe, *L'Italia contemporanea. 1943-1998, la ricosstruzione economica*, Il Mulino, Bologna, 1999

Archivio dei giornali

DE LIPSIS, Carmine, L'Unità, della Domenica, 16 Aprile 1950, Anno XXVII, N: 91, p. 5
KOLENO, Mario, L'Unità, del Martedi, 13 Febbraio 1951, Anno: XXVIII, N: 37, p. 5

DIMENSIONS OF THE MIGRATION PHENOMENON IN THE ITALIAN PRESS: AN ANALYSIS OF THE 5TH CARTA DI ROMA REPORT "NOTIZIE DA PAURA" (2017)

LES DIMENSIONS DU PHÉNOMÈNE MIGRATOIRE DANS LA PRESSE ITALIENNE À TRAVERS "NOTIZIE DA PAURA" – 5e RAPPORT DE CARTA DI ROMA (2017)

DIMENSIONI DEL FENOMENO MIGRATORIO NELLA STAMPA ITALIANA ATTRAVERSO "NOTIZIE DA PAURA" – 5° RAPPORTO DI CARTA DI ROMA NEL 2017

Asma RAHIM
Università di Algeri 2 /Algeria
asmaa.rahim@univ-alger.dz
iD: 0009-0001-5969-6482
Laboratoire de la linguistique, la sociolinguistique, la didactique des langues: LISODIL

Souad KHELOUIATI
Università di Algeri 2 /Algeria
souad.khelouiati@univ-alger2.dz
iD: 0009-0002-7964-8442

Abstract

In 2017, the issue of migration was of particular pertinence in Italy and Europe, owing to the escalation in arrivals by sea via the Mediterranean and the ongoing political discourse surrounding migration policies. During this period, the phenomenon of migration occupied a predominant position in the Italian press, characterised by extensive and frequently polarised media coverage.Newspapers and other media outlets have approached the topic from diverse vantage points, reflecting the country's prevailing political and social divisions.The present article seeks to analyse how the media have depicted the dimensions of immigration through the lens of "Notiziae da paura" the fifth annual report on media and immigration edited by the Associazione Carta di Roma. The following discussion will address the following points: firstly, the ways in which the media reported on migration in 2017; secondly, the type of narrative used that is intended to influence readers' perceptions; and thirdly, the extent to which journalism helped to counter or promote hate speech.

Résumé

En 2017, la question migratoire a occupé une place centrale en Italie comme dans le reste de l'Europe, à la suite de l'augmentation des arrivées par voie maritime en Méditerranée et des débats politiques intenses sur les politiques migratoires. Cette année-là, le thème de l'immigration a suscité une large attention médiatique en Italie, souvent marquée par des prises de position polarisées. La presse et les médias ont abordé la question sous des perspectives diverses, reflétant les divisions politiques et sociales du pays. Cet article se propose d'analyser la manière dont les médias italiens ont abordé la question migratoire à travers Notizie da paura*, le cinquième rapport annuel sur les médias et l'immigration publié par la Carta di Roma. L'objectif est de comprendre comment les choix narratifs*

et discursifs de la presse ont influencé la perception du public et contribué, selon les cas, à la diffusion ou à la contestation des discours de haine.

Riassunto

Nel 2017, il tema dell'immigrazione ha assunto una rilevanza significativa tanto in Italia quanto in Europa, a causa dell'aumento degli sbarchi via mare nel Mediterraneo e delle conseguenti discussioni politiche riguardanti le politiche migratorie. Nel corso dell'anno, il fenomeno migratorio ha occupato una posizione di primo piano anche nella stampa italiana, con una copertura mediatica estensiva e spesso polarizzata. I giornali e i media hanno trattato l'argomento da diverse prospettive, riflettendo le divisioni politiche e sociali del paese.Il presente articolo si propone di analizzare come la stampa italiana abbia rappresentato le dimensioni dell'immigrazione attraverso "Notizie da paura", il quinto rapporto annuale su media e immigrazione curato dall'Associazione Carta di Roma. Si procederà con l'analisi delle modalità comunicative adottate dai media per trattare le tematiche migratorie nel corso dell'anno 2017, con l'obiettivo di comprendere il tipo di narrazione impiegata per influenzare la percezione del pubblico e valutare il contributo del giornalismo nel contrastare o promuovere i discorsi d'odio.

Keywords: *migration; Italian daily newspapers; media representation; "Notizie da Paura"; political agenda;*

Mots-clés: *migration; presse quotidienne italienne; représentation médiatique; «Notizie da Paura»; Agenda politique.*

Parole chiave: *migrazione; quotidiani italiani; rappresentazione mediatica; "Notizia di Paura"; agenda politica;*

Introduzione

Negli ultimi decenni, la rappresentazione dell tema delle migrazioni ha occupato una posizione centrale nel dibattito pubblico e mediatico italiano, giocando un ruolo cruciale per comprendere i processi di mobilità umana e di costruzione sociale della realtà e di definizione dell'alterità. Come afferma Hall et al: "i media non riflettono semplicemente la realtà, ma la costruiscono attraverso processi di selezione, enfatizzazione e omissione" (HALL, 1978, p. 54). In questa prospettiva, l'analisi del discorso giornalistico consente di comprendere non solo la rappresentazione dei migranti, ma anche le dinamiche di potere e le logiche dei mezzi di informazione che non dicono al pubblico cosa pensare, ma piuttosto su cosa concentrare l'attenzione, orientando così la percezione pubblica del fenomeno.

Nella nostra ricerca abbiamo scelto il contesto del 5° Rapporto di Carta di Roma, "Notizie da Paura" (2017), che offre un corpus empirico di particolare interesse per analizzare il modo in cui la stampa italiana ha raccontato l'immigrazione nel 2017, anno contraddistinto da un'elevata tensione politica e mediatica sul tema. Il rapporto mostra come "il 46% delle notizie sui migranti è associato a temi di cronaca nera e sicurezza, mentre solo il 10% riguarda storie di integrazione o inclusione" (Carta di Roma, 2017, p. 12). Questi dati rivelano una prevalenza del frame emergenziale e securitario, in cui l'immigrazione viene rappresentata più come minaccia piuttosto che come un fenomeno complesso e strutturale.

Come sottolinea Binotto, "la narrazione mediatica sull'immigrazione in Italia continua a oscillare tra pietismo e allarmismo, riflettendo una cronica difficoltà nel rappresentare la normalità del vivere insieme" (BINOTTO, 2018, p. 45). L'analisi del rapporto *Notizie da Paura* consente dunque di approfondire le dimensioni quantitative e qualitative di tale rappresentazione, mettendo in luce come la costruzione mediatica della paura contribuisca a rafforzare stereotipi, gerarchie simboliche e processi di esclusione sociale.

In questo articolo Abbiamo ritenuto interessante studiare le dimensioni del fenomeno migratorio nella stampa italiana del 2017, attraverso i dati e le categorie interpretative proposte da *Notizie da Paura*. 5° rapporto di carta di Roma. In cui la narrazione contribuisce alla costruzione simbolica di un confine tra un "noi" nazionale (italiano), percepito come omogeneo e minacciato, e un "loro" migrante (arrivato), rappresentato come fonte di disordine o alterità problematica. Questo meccanismo presenta non solo la percezione sociale dei migranti, ma può anche orientare le opinioni pubbliche e le scelte di policy in materia di accoglienza, sicurezza e integrazione. Tutto questo ci portato a porre la seguente problematica Quale ruolo svolgono i media nei processi di produzione e legittimazione delle rappresentazioni sociali che orientano l'interpretazione e la risposta della società al fenomeno migratorio.

Per rispondere alla problematica di base della nostra ricerca, sono state formulate diverse ipotesi:

- Nella stampa italiana la rappresentazione giornalistica, partecipa alla costruzione di un immaginario dell'immigrazione fondato sulla distinzione simbolica tra "noi" e "loro", rafforzando schemi stereotipici e sentimenti di allarme sociale.
- Il privilegio di frame securitari e allarmistici favorisce un orientamento negativo dell'opinione pubblica verso l'immigrazione e le politiche inclusive.

Per raggiungere l'obiettivo generale della ricerca, dovremo prima rispondere a diverse domande secondarie:

- In che modo la stampa italiana del 2017 ha rappresentato il fenomeno migratorio, e quali frame narrativi sono stati utilizzati?
- Quali strategie comunicative e rappresentative sono state adottate per contribuire alla costruzione del confine simbolico tra "noi" (comunità del Paese ospitante) e "loro"(i migranti)?
- Quanto e come le narrazioni mediatiche sull'immigrazione influenzano le percezioni pubbliche dell'immigrazione, e di conseguenza, le scelte politiche in materia di sicurezza e integrazione?

Partendo da queste considerazioni, si può osservare come i media non sempre riescano a mantenersi fedeli ai principi etici che dovrebbero guidare la professione giornalistica, soprattutto quando si confrontano con temi complessi e sensibili come quello delle migrazioni. L'immigrazione, infatti, rappresenta una questione profondamente umana e al tempo stesso fortemente politicizzata, in cui si intrecciano dimensioni sociali, emotive e ideologiche. Proprio per questo, la *Carta di Roma* ne offre una sintesi efficace, ricordando ai professionisti dell'informazione la responsabilità di un racconto equilibrato, rispettoso delle persone e consapevole dell'impatto che le parole possono avere sull'opinione pubblica. Pertanto, nell'ambito del potere della comunicazione mediatica e della formazione dell'opinione pubblica, l'obiettivo generale di questo articolo è studiare il modo in cui la rappresentazione giornalistica dell'immigrazione contribuisce alla costruzione sociale del confine simbolico tra "noi" e "loro", influenzando percezioni collettive, atteggiamenti e orientamenti di policy in materia migratoria.

1. Rapporto tra la stampa italiana e il fenomeno migratorio

"Negli anni '80 dello scorso secolo venne installato un ripetitore nel Montenegro e venne data la possibilità agli albanesi di vedere i programmi televisivi italiani" (GHIRELLI, 2005, p. 95). Questo potente mezzo di comunicazione diffuse il cosiddetto "mito italia", rappresentando l'Italia come un paese ricco e con un modello di vita attraente e accessibile. Gli stessi mezzi di comunicazione che tanto elogiavano le molteplici qualità dell'Italia hanno trasmesso un'immagine negativa degli albanesi che vi arrivavano. Le immagini sembravano evidentemente manipolate, poco vere, parziali e stereotipate, fino a che l'ignoranza ha portato

a comportamenti razzisti e su questo detto prendiamo come un esempio il pensiero dell'esperto di media e communicazione Michele Polo che ha detto "L'informazione è un campo di battaglia" (POLO, 2020), Vale a dire che Non c'è un'opinione pubblica, ma due che si guardano in cagnesco, alimentate da media che spesso non cercano più la notizia ma il like, non il lettore generale ma il 'tribù. In Italia il fenomeno migratorio è avvenuto in quattro fasi: Tra la metà degli anni '70 e gli anni '80, la fase di latenza ha portato gli italiani a prendere coscienza del fenomeno migratorio attraverso episodi di cronaca sui giornali in cui i numeri mostravano la realtà delle migrazioni e si parlava con toni allarmistici di centinaia di migliaia di migranti. Dal 1989 al 1991 sono state emanate diverse leggi sull'immigrazione, tra cui la Legge Martelli e la sanatoria; I media, l'opinione pubblica, l'associazionismo, il volontariato, la scuola e l'università si sono interessati al tema. La stampa e la televisione hanno diffuso messaggi con un tono di emergenza. Lo sbarco degli albanesi in Puglia nel 1991 ha provocato reazioni negative e e ha portato a nuovi partner come la Lega Nord. L'immigrazione era un tema marginale e associato a fatti di cronaca. Sono stati utilizzati dichiarazioni e immagini per affrontarlo, causando cosi allarmismi nel l'opinione pubblica. Le leggi approvate collegavano la criminalità all'immigrazione. Controlli, espulsioni, respingimenti e pattugliamenti delle frontiere sono stati introdotti dal Decreto Dini del 1995. Il migrante era considerato come una minaccia e alcuni si sentivano giustificati nel compiere atti di violenza o nel rifiutare di accogliere i rifugiati.

In Italia la stampa locale affronta l'argomento con una maggiore percentuale di articoli rispetto alla stampa nazionale "Dall'analisi di 1230 articoli di stampa quotidiana e 46 periodica, emerge che la stampa locale affronta l'argomento con una maggiore percentuale di articoli: 69,6% contro il 30,4% della stampa nazionale" (FRESI, 2018, p. 14) l'analisi conferma che L'informazione sui migranti in Italia è spesso presentata in modo allarmistico, emergenziale e superficiale, e questi dati classificano l'Italia come una delle peggiori nazioni europee. Nel suo libro *L'antenna e il baobab. I dannati del villaggio globale* Massimo Ghirelli ha detto che l'etnicizzazione delle notizie è un altro aspetto, che collega la nazione di origine a un reato o a una religione specifica. Le nazioni in crisi d'identità e con un'elevata disoccupazione devono far fronte a visitatori indesiderati. Il fenomeno della globalizzazione dei mercati e del "villaggio della comunicazione" ha aperto nuove prospettive, sostenendo progetti rivolti ai migranti, alla cooperazione e allo sviluppo, e concentrandosi sulla persona come risorsa economica e culturale. In Italia, le comunità più numerose sono rumene, marocchini e albanesi.

I Paesi in crisi d'identità e con un'elevata disoccupazione devono far fronte a visitatori indesiderati. Il fenomeno della globalizzazione dei mercati e del villaggio comunicativo ha aperto nuove prospettive, sostenendo progetti rivolti ai migranti, alla cooperazione e allo sviluppo, concentrandosi sulle persone come risorsa economica e culturale. Le popolazioni più numerose in Italia sono romene, marocchine e albanesi. Il 28% del totale si trova nelle grandi metropoli come Roma e Milano. Sono considerati cittadini della classe b: non possono votare né candidarsi; se commettono un reato, possono essere espulsi dal Paese; le forze dell'ordine sono il loro interlocutore, non la pubblica amministrazione.

2. Analisi dei dati tratti da "Notizie da Paura - 5° rapporto di Carta di Roma 2017"

Nel 7 dicembre 2017 la Camera dei deputati ha ricevuto il V° Rapporto Carta di Roma. Nel rapporto sono stati esaminati diversi elementi: il modo in cui i media hanno collegato le migrazioni e le minoranze nel 2017; se il tipo della narrativa utilizzato ha influenzzato i lettori e i ascoltatori; comprendere come il giornalismo ha aiutato a combattere o promuovere i discorsi d'odio. Il quinto rapporto annuale su media e immigrazione, "Notizie da paura", "è stato creato dall'Associazione Carta di Roma in collaborazione con l'Osservatorio di Pavia e

l'Osservatorio europeo per la sicurezza. È stato finanziato con il sostegno di Open Society Foundations, Unhcr e con l'aiuto finanziario di Otto per Mille della Chiesa Valdese". (Assocciazione Carta di Roma, 2016).

a. Il fenomeno migratorio nei quotidiani italiani

L'analisi è stata basata sulle prime pagine di sei quotidiani italiani ("Corriere della Sera", "Il Giornale", "L'Avvenire", "L'Unità", "La Repubblica", "La Stampa") e dei titoli della stampa locale e nazionale, iniziata a gennaio 2015, è stata aggiornata al 31 ottobre 2017, per un totale di 3.716 numeri di quotidiani analizzati (1.978 nel 2015 e 2016, 1.658 nel 2017). Lo studio si è concentrato sull'evento migratorio in tutti i suoi elementi (resoconti degli sbarchi, gestione dell'accoglienza, condizioni dei rifugiati, diritto d'asilo, ecc.), sia collettivamente che individualmente. L'analisi della stampa è stata condotta su due corpus. Il primo, in linea con la ricerca degli anni precedenti, ha coinvolto titoli e/o articoli di prima pagina di sei quotidiani nazionali che affrontavano esplicitamente le questioni migratorie. Tali titoli sono stati poi analizzati, definiti come unità di analisi. Il secondo corpus di analisi è costituito da titoli relativi a "immigrazione" e "immigrati" (migranti, rifugiati, richiedenti asilo e immigrati) nei titoli segnalati nella Rassegna della Carta di Roma, della stampa nazionale e della stampa locale.

- Il fenomeno migratorio continua a occupare le prime pagine dei media, anche se in lieve diminuzione rispetto al 2016, Il numero di notizie dedicate al tema dell'immigrazione sulle prime pagine dei quotidiani analizzati è diminuito del 29% rispetto all'anno precedente nel 2017.
- Con 265 e 254 titoli/articoli sulle prime pagine e una media di una notizia al giorno "Avvenire" e "Il Giornale" si collocano al primo e al secondo posto della classifica, per tutti i mesi analizzati.
- Nel 2017 sono stati 43 giorni in cui l'immigrazione non ha avuto un titolo. Pertanto, la visibilità continua, anche se con una intensità inferiore rispetto agli ultimi due anni.
- Il 2017 mostra un andamento, con una media di notizie inferiore (4,5 contro le 5,7 del 2016), distribuite principalmente nel secondo semestre per eventi e casi particolari. Il numero record di titoli e notizie pubblicati in un solo giorno è di 13: il 6 e 7 settembre In occasione dell'indagine sullo stupro di Rimini, che ha coinvolto quattro persone, un maggiorenne e tre minorenni, e sulla morte di una bambina nell'ospedale di Trento a causa della malaria.
- Cosa fa la notizia nel 2017: la gestione dei flussi migratori (prima voce con il 44% nel 2017) e la criminalità e la sicurezza (terza voce con il 16% nel 2017) Rispetto all'anno precedente, entrambe queste macro aree hanno raddoppiato in termini percentuali.
- I toni allarmistici sono aumentati ancora una volta nel 2017, passando dal 27% del 2016 al 43% di quest'anno. 4 titoli o notizie su 10 sono inquietanti. Il restante 57% si divide tra la componente neutrale, con il 52%. e quella rassicurante, con il 5%. Un altro aspetto interessante da notare è quello dei titoli rassicuranti che si riducono della metà, dal 10% del 2016 al 5% del 2017.
- Le parole dell'immigrazione: i personaggi più importanti nel 2017. Non sorprende che i termini migranti e profugo siano i più utilizzati nei titoli, con 2.455 (17% dei titoli) e 1.322 (9% dei titoli). Per quanto sorprendente, Ong è stata la quarta parola più utilizzata nelle titolazioni della stampa italiana, con 623 volte, ovvero il 4% dei titoli.
- I luoghi dell'immigrazione. L'Italia è citata 648 volte nella stampa, seguita da Libia (435 volte), UE (405 volte), Roma (221), Milano (114), Lampedusa (79), Austria (79), Brennero (65), Mediterraneo (61), Francia (60), Sicilia (59), Ventimiglia (54) e Torino (45). A livello locale, nazionale ed europeo. Luoghi di arrivo, transito e confine

- Gli argomenti principali: Il soggetto più citato nei titoli del 2017 è il ministro Minniti (377), è stato il protagonista per il piano governativo per ridurre i flussi migratori nel Mediterraneo, per gli accordi con la Libia e per sostenere la legge sulla cittadinanza. Seguono, il presidente del consiglio Gentiloni (173), Renzi (108), il Papa (97), Trump (86), Raggi (72), Alfano (70), Sala (67), Salvini (64), Merkel (64), Mattarella (49), Haftar (42), Grillo (39), Boldrini (38), Di Maio (37), Zuccaro (31), Serraj (30).
- Il tema dell'immigrazione è strettamente legato al discorso politico. Nel contesto dell'accoglienza, che evoca la gestione del fenomeno sul territorio, sono principalmente i politici locali – amministratori di comuni, province e regioni italiane – e i politici europei a intervenire su questo tema.
- I titoli sull'immigrazione sono ancora in gran parte caratterizzati da un linguaggio di crisi. contengono un vocabolario altamente emotivo.
- La stampa nazionale si differenzia da quella locale per la maggiore attenzione rivolta al dibattito politico e ai conflitti, per il linguaggio più simile a quello dei commenti e delle opinioni piuttosto che a quello della cronaca, la presa di posizione politica e ideologica chiara e, in alcuni casi, l'uso di titoli spregiudicati.La stampa locale, invece, è caratterizzata da un linguaggio più strettamente legato alla gestione del processo di accoglienza dei rifugiati in una determinata regione, ai problemi di distribuzione dei rifugiati all'interno dei comuni e alla particolare attenzione rivolta alle notizie di cronaca nera, compresi i reati in cui i migranti sono autori o vittime.

3. Agenda dei temi trattati attorno l'immigrazione

3.1. La rappresentazione dei flussi migratori

Quasi la metà dei titoli dei giornali (44%) è dedicata a informazioni sui flussi migratori, in particolare sulle operazioni di ricerca e soccorso in mare. Con minore attenzione ai confini e alle rotte terrestri, è il Mediterraneo centrale che è stato il fulcro delle notizie. Regolamentare i flussi migratori è fondamentale per la narrazione dei giornali, ad eccezione di *Avvenire*, che si concentra principalmente sul loro contenimento. La copertura giornalistica dei flussi migratori si concentra meno sull'analisi approfondita che sulla sequenza degli eventi: accuse di presunta collusione tra ONG e trafficanti di esseri umani, contestazioni verso le organizzazioni umanitarie e richieste di maggiori controlli istituzionali. Tuttavia, anche di fronte a critiche e sospetti, alcune testate hanno evidenziato il ruolo concreto delle ONG nelle operazioni di salvataggio: emblematico, in tal senso, il titolo apparso su "La Repubblica" il 13 aprile 2017, *«*Migranti, le Ong ne hanno salvati quasi 10 mila ma continuano a subire critiche e pressioni*»* (ZANDONINI, 2017), che riflette la tensione tra la funzione umanitaria e la crescente polemica politica e mediatica attorno al loro operato.

3.2. La narrazione dell'accoglienza

Si tratta della seconda categoria più importante (con una copertura del 24%, in calo significativo rispetto ai due anni precedenti) e rappresenta una dimensione che descrive le misure e le politiche di gestione dell'accoglienza. Un racconto che prevale due aspetti significativi: uno positivo, legato all'attuazione delle politiche di integrazione attraverso buone pratiche di accoglienza, e l'altro critico (se non addirittura negativo), riferito all'incapacità dell'Italia di accogliere adeguatamente i nuovi arrivati. Una novità rispetto agli anni precedenti è la presenza diffusa su tutti i quotidiani di titoli che fanno riferimento a una prospettiva problematica sull'accoglienza. Lo stesso quotidiano "Avvenire", ha riportato a fine settembre gli appelli di Papa Francesco alla prudenza nella gestione dell'accoglienza: «Io sento il dovere

di gratitudine per l'Italia e per la Grecia, perché hanno aperto il cuore sui migranti. Ma non basta aprire il cuore. Un governo deve gestire questo problema con la virtù propria del governante, cioè la prudenza». (Papa Francesco, 2017).

Si tratta, inoltre, di un tema in cui la politica ha un peso rilevante: metà dei titoli cita esplicitamente dichiarazioni di leader italiani ed europei, che spesso criticano le misure sull'accoglienza. Ecco, ad esempio, un'altra dichiarazione di Matteo Renzi: *«Migranti?* "Aiutiamoli davvero a casa loro … Un numero chiuso, oltre un tot l'Italia non può andare"» (RENZI, 2017, "Il corriere della Sera").

I titoli raccontano posizioni di parti sull'accoglienza, Accanto all'apertura, alla solidarietà e alle soluzioni positive, compaiono altrettante critiche e problemi espressi senza mezzi termini. Difficoltà nei ricollocamenti, tensioni nei centri d'accoglienza e sgomberi sono gli eventi che più spesso vengono associati all'accoglienza come "problema". Testate come Il Giornale legano sistematicamente arrivi di migranti e profughi a una serie di minacce: sottrazione di risorse agli italiani a favore degli stranieri, diffusione di istanze jihadiste estremiste, imposizione di pratiche da parte di una minoranza (gli immigrati) a svantaggio della maggioranza (gli italiani), e aumento della probabilità di essere vittima di un reato violento da parte di "loro" clandestini, profughi, stranieri.

3.3. Criminalità e sicurezza

Nel 2017 si è assistito a un aumento della visibilità di criminalità e sicurezza: si tratta del terzo argomento più frequentemente riportato (con il 16%) sulle prime pagine dei giornali. Attraverso queste statistiche il giornalista e il presedente dell'associazione di carta di Roma Giovanni Maria Bellu ha detto "Si è passati da una narrazione di tipo umanitario, quella delle prime accoglienze, a una narazzione di tipo securitario.L'immigrato non è più una persona da salvare,ma un potenziale nemico, un criminale, un portatore di insicurizza. I media, in questo passaggio, hannogiocatoun ruolo cruciale" (BELLU, Valigia Blu, 2017).

Nella copertura della cronaca nera resta marcata la sovraesposizione del fenomeno e la tendenza a focalizzarsi su migranti e profughi come presunti autori di reato, ambito che registra l'incremento più evidente. I crimini violenti (in particolare stupri e aggressioni) stanno facendo notizia della prima pagina: tra i più visibili ci sono le proteste presso il centro rifugiati di Cona, (Venezia che si sono concluse con un'aggressione da parte di un rifugiato al personale, e lo stupro di Rimini, i cui autori erano richiedenti asilo e migranti. D'altra parte, la tendenza emersa lo scorso anno a denunciare crimini in cui gli "stranieri" sono le vittime piuttosto che gli autori, è proseguita quest'anno, il che si qualifica come buona pratica giornalistica.

Tra le notizie di cronaca nera in prima pagina che hanno come obiettivo migranti e rifugiati, rifugiati in qualità di vittime,tre hanno ricevuto ampia attenzione: l'incendio nel ghetto di Rignano, l'omicidio di tre ragazze rom a Roma e l'aggressione a un rifugiato eritreo durante gli scontri successivi allo sgombero di via Curtatone.. Avvenire è la testata che dedica più spazio a questo tipo di notizie, dal lavoro e dallo sfruttamento sessuale fino alle lesioni subite a Roma da un giovane bengalese. Per esempio l"articolo di Guerrieri, A. Sullo stesso quotidiano «Le 3 sorelle rom uccise nel camper, la pista della vendetta tra nomadi». (GUEREIERI, 2017, "Avvenire")

A differenza di altre testate, Il Giornale non dà rilievo alle notizie in cui gli "stranieri" sono vittime. I titoli sui reati sono tre volte più numerosi rispetto a quelli delle altre testate e coprono tutta l'Italia, con un elemento comune: l'attribuzione dello status di "straniero" a chi li commette. Titoli "urlanti" che parlano di "clandestini spacciatori" e "profughi stupratori" si lascia intendere una presunta inclinazione culturale al crimine e alla violenza, come viene mostrato nei titoli seguenti : "Immigrati, la verità nei numeri: "Crimini 6 volte più di italiani"

(CARTALDO , 2017) e “Immigrati, ora cresce la paura: gli italiani si sentono in pericolo” (RAME, 2017).

3.4. Società e cultura

Il tema si sviluppa su due piani principali: uno più generale legato all’integrazione (o alla sua mancanza) e uno più specifico centrato sulla cittadinanza. Entrambe le dimensioni hanno una forte connotazione politica e rimandano alla polarizzazione delle posizioni. In linea con quanto emerso negli anni precedenti, una lettura positiva dell’integrazione mette al centro la sfida ai pregiudizi, il ricordo delle tragedie in mare e le iniziative sportive e culturali che favoriscono l’inclusione sociale. Sono racconti che illuminano storie di periferia e di viaggio, e l’impegno contro discriminazioni e stereotipi. Come titolava "La Stampa": *«A braccia aperte. Il Papa: accogliamo i fratelli migranti»* (Al. Tr., 2017, "La Stampa").

Quando la rappresentazione è negativa, oltre al quadro di inconciliabilità culturale già rilevato in precedenza, emerge un nuovo profilo: l'appartenenza religiosa come potenziale fonte di conflitto sociale e di esclusione.

3.5. Il terrorismo

Nel 2017, molti Paesi hanno subito sanguinosi attacchi terroristici, che hanno fatto notizia a gran voce. Tutti i giornali hanno collegato il radicalismo islamico a eventi specifici, contestualizzati e circoscritti: si racconta, per esempio, la vicenda del terrorista autore dell’attentato a Marsiglia attraverso la testimonianza della sua ex moglie italiana, come quello pubblicato da "La Repubblica" *“Quei 12 attentatori legati all’Italia che hanno colpito solo all’estero”* (TONACCI, 2017, "La Repubblica") oppure si dà conto dell’arresto a Ferrara di un veterano dell’Isis.

Quasi tutte le testate procedono in questo modo, tranne Il Giornale, che invece presenta una generalizzazione, inserendo l’appartenenza alla religione islamica nella stessa sfera della propensione alla radicalizzazione e, di conseguenza, della minaccia alla sicurezza dei cittadini italiani.

Secondo quella narrazione il pericolo non si limita a una possibile infiltrazione via mare; i musulmani stessi rappresentano una minaccia, compresi quelli già presenti nel Paese e integrati nella sua economia e società, in particolare Dopo gli attentati e morti in Finlandia, Germania e Barcellona.

3.6. Economia e Lavoro

Nel suo intervento a Repubblica delle Idee, Il presidente dell'Inps Tito Boeri ha dichiarato "Se chiudessimo le frontiere ai migranti non saremmo in grado di pagare le pensioni. Ogni anno gli stranieri versano otto miliardi di euro in contributi e ne prelevano tre. È vero, un giorno avranno la pensione pure loro, però molti torneranno al loro Paese d'origine. I loro versamenti saranno a fondo perduto". (BOERI, 2017, "La Repubblica"). In linea con i risultati degli anni precedenti, permane l'atteggiamento complessivamente positivo nei confronti di immigrati e rifugiati. Il 2017, inoltre, il tema ha un nuovo focus: l'enfasi sul contributo degli immigrati regolari all'economia italiana. A differenza dello sfruttamento degli immigrati, sia per evidenziare la crescita che i "nuovi italiani" stanno contribuendo al PIL del Paese. Quest'area comprende storie di sfruttamento agricolo, ma anche di riscatto, come nel caso dei sindacati sikh nelle zone rurali dell'America Latina, che hanno permesso a donne e richiedenti asilo italiani di sfuggire allo sfruttamento.

4. Discorsi sulla sicurezza e sull'ordine pubblico e la loro interpretazione nell'agenda politica

Il discorso sulla sicurezza e l'ordine pubblico costituisce uno dei nuclei più robusti e persistenti nella copertura giornalistica italiana riguardo all'immigrazione nel 2017. A partire dalla nostra ricerca sulle rappresentazioni testuali presenti nei titoli e lead, già caratterizzate da un marcato tono allarmistico, il discorso giornalistico si sviluppa frequentemente attorno a una narrazione che associa in modo quasi automatico la presenza degli immigrati a potenziali rischi per la convivenza sociale complessiva e, più in generale, per l'integrità del tessuto urbano e istituzionale.

> «Il tema della sicurezza costituisce uno dei nuclei più robusti e persistenti nella rappresentazione giornalistica dell'immigrazione, in particolare nei quotidiani mainstream, dove la figura dello straniero è spesso associata a situazioni di degrado urbano, criminalità e conflitto sociale. In questo quadro, la dimensione migratoria appare come fonte di instabilità e pericolo, alimentando nell'opinione pubblica una percezione di emergenza permanente.» (MARINI & GERLI, 2017, p. 493)

Questa tendenza interpreta la presenza dello straniero come fonte di pericolo, generando nei lettori un'atmosfera di inquietudine e necessità di controllo. La correlazione tra immigrazione e insicurezza è costruita attraverso strategie testuali multiple, che vanno dalle metafore belliche a riferimenti a fenomeni di criminalità, passando per l'enfatizzazione di episodi specifici di degrado urbano che vengono attribuiti, quasi inevitabilmente, alla componente migratoria. Un'analisi più dettagliata mette in luce come tali rappresentazioni non si limitino a segnalare fatti oggettivi, ma piuttosto rielaborino lo scenario sociale attraverso un filtro valutativo che insiste sulla vulnerabilità dell'ordine pubblico qualora la dimensione migratoria non sia controllata o limitata.

Nello specifico, il discorso mediatico tende spesso a intrecciare la questione della sicurezza con quella del decoro urbano, configurando una rete di rimandi che amplifica la percezione dell'immigrazione come elemento destabilizzante. Si producono così narrazioni in cui episodi di disagio sociale, quali il degrado dei quartieri o la presunta incapacità delle istituzioni di garantire la sicurezza, vengono attribuiti alla presenza di stranieri, creando una connessione diretta tra "immigrato" e "problema pubblico" che trova larga diffusione nell'opinione pubblica. «La costruzione mediatica della sicurezza si fonda su un uso ricorrente di schemi narrativi allarmistici che legano direttamente l'immigrazione all'idea di minaccia, contribuendo a produrre e a consolidare un sentimento diffuso di paura e controllo sociale.» (DAL LAGO,1999, p. 56). Questa costruzione discorsiva è rafforzata dall'appello a figure autoritative, come rappresentanti delle forze dell'ordine o politici, le cui dichiarazioni vengono selezionate e amplificate per legittimare misure restrittive o interventi di controllo più severi, alimentando così un circolo ermeneutico che rafforza l'idea di un'emergenza permanente.

La reiterazione costante del frame securitario all'interno delle diverse testate giornalistiche si colloca in un più ampio processo di costruzione sociale dello "straniero" quale soggetto percepito come fonte di rischio. Tale rappresentazione è alimentata non soltanto dall'uso di dati statistici presentati in assenza di un adeguato contesto interpretativo, ma anche da narrazioni mediatiche che enfatizzano episodi aneddotici o casi isolati, successivamente elevati a simboli di una presunta tendenza generalizzata. Questo fenomeno, ampiamente diffuso nel discorso mediatico contemporaneo, svolge una funzione di generalizzazione e semplificazione**,** contribuendo al rafforzamento di stereotipi e pregiudizi e alla diffusione di sentimenti di paura e sospetto nel pubblico ricevente. Gli effetti di tale dinamica risultano duplici: da un lato, si assiste a una forma di disinformazione sistemica, poiché la complessità del fenomeno migratorio viene ridotta a una contrapposizione tra "noi" e "loro"; dall'altro, si

consolida e si legittima un impianto politico-culturale che tende a giustificare politiche di esclusione e di controllo sociale, in cui la nozione di sicurezza viene progressivamente sovrapposta a quella di esclusione dell'alterità. Questo equilibrio rappresentativo testimonia la persistenza di un'egemonia narrativa che associa in modo stretto immigrazione e insicurezza, contribuendo alla produzione di una costruzione sociale del fenomeno migratorio fondata sulla paura piuttosto che sulla comprensione. In tal modo, tale rappresentazione esercita un'influenza significativa sull'agenda politica e sulle politiche pubbliche, orientandole verso logiche di controllo anziché di integrazione.

L'interazione tra agenda politica e copertura mediatica nell'ambito del tema dell'immigrazione evidenzia un rapporto di influenza reciproca, ma non privo di asimmetrie e stratificazioni interpretative. Nel caso dell'Italia nel 2017, lo studio di M. Gerli e R. Marini, che analizza come i "quality papers" ristrutturino il tema dell'immigrazione e ne riproducano/distribuiscano significati politici ha confermato quello che viene detto sopra :"il discorso dominante sulla sicurezza e l'ordine pubblico, come emerge nella copertura giornalistica,...sembra riflettere una forte permeabilità dell'agenda politica alle pressioni mediatiche, ma al contempo funge da amplificatore di temi e narrazioni predeterminate dalle forze politiche in campo..." (MARINI & GERLI, 2017, p. 488)

In particolare, l'analisi delle testate italiane mette in luce come la politicizzazione del fenomeno migratorio sia fortemente mediata da valorizzazioni semantiche e discorsive che enfatizzano elementi di emergenza e minaccia, in coerenza con strategie comunicative impiegate da attori politici che mirano a mantenere alta l'attenzione pubblica su questioni di ordine e controllo. Tale configurazione discorsiva, sebbene apparentemente guidata dalla logica mediatica dell'informare e della costruzione di narrazioni accattivanti, risulta funzionale a plasmare una percezione sociale che rafforza la legittimazione di misure restrittive o di politiche di sicurezza. "The press may not be successful much of the time in telling people what to think, but it is stunningly successful in telling its readers what to think about." (COHEN, 1963, p. 13). In questo senso, la copertura mediatica non può essere considerata un semplice specchio delle priorità politiche, bensì un elemento attivo nella costruzione di un consenso o di una pressione politica su tali temi

La correlazione tra agenda politica e copertura mediatica non si riduce quindi a un meccanismo di mera riproduzione, ma si caratterizza piuttosto come un processo dialettico in cui i media svolgono un ruolo di amplificazione e selezione dei temi, influenzando le priorità percepite dalla società e, indirettamente, le decisioni politiche. "Sul governo dell'immigrazione il sistema politico italiano ha trovato uno dei principali terreni di scontro: confitto e polarizzazione simbolica sono stati a lungo raccontati nei media" (SCIORTINO e COLOMBO, 2004; COLOMBO, 2007). Questo studio di Sciortino e Colombo è particolarmente evidente nel modo in cui la questione migratoria viene inserita nel discorso pubblico attraverso una combinazione di narrazioni securitarie e richiami all'emergenza, costruite attraverso metafore, esempi simbolici e appelli a figure autoritarie, che insieme fungono da dispositivi semiotici per definire e delimitare il problema pubblico.

Infine, si può osservare che, nonostante la predominanza di una cornice interpretativa incentrata su rischio e insicurezza, esistono margini di discorso alternativi che emergono sporadicamente nelle testate italiane, seppure con scarsa visibilità e influenza. Questi tentativi, che cercano di proporre una visione più complessa e sfumata dell'immigrazione, spesso vengono marginalizzati o inquadrati in modo da non mettere in discussione il frame securitario egemone. Come osservano Marini e Gerli (2017), il trattamento giornalistico dell'immigrazione tende a «fornire l'immagine di una politica che insegue gli eventi e non riesce a governare il fenomeno», un giudizio che gli autori riconducono a Bobbio e Roncarolo (2015), i quali analizzano il deficit di comprensibilità e articolazione delle politiche pubbliche. Questa disparità conferma una direzione unilaterale nella relazione tra agenda politica e media,

dove le narrazioni dominantemente politicizzate trovano conferma e reiterazione attraverso l'ecosistema informativo, contribuendo a definire un clima comunicativo rigidamente orientato alla prospettiva della minaccia e del controllo. In sintesi, l'interpretazione delle relazioni tra agenda politica e copertura mediatica nell'ambito dell'immigrazione nel 2017 in Italia rivela una complessa interdipendenza in cui i media non solo riflettono, ma anche modellano e consolidano le narrazioni politiche, favorendo l'instaurarsi di un frame dominato dalla sicurezza quale chiave interpretativa prevalente. Tale meccanismo, profondamente radicato nelle pratiche giornalistiche e nelle strategie politiche, ha conseguenze significative sulla percezione pubblica del fenomeno migratorio e, più in generale, sulla configurazione dell'agenda pubblica nazionale.

Conclusione

L'indagine condotta sull'agenda dei temi più ricorrenti relativi all'immigrazione nella stampa italiana del 2017 consente di rispondere in modo articolato alla domanda di ricerca, evidenziando come le narrative dominate da una logica securitaria abbiano modellato la percezione pubblica e politica del fenomeno migratorio, delineando una rappresentazione fortemente politicizzata e mediaticamente orientata da logiche di *agenda setting* (McCOMBS & SHAW, 1972) e di *framing* (ENTMAN, 1993), che orientano la percezione pubblica e contribuiscono a definire ciò che viene considerato rilevante nel dibattito sociale e politico.

In primo luogo, emerge con chiarezza che i temi prevalenti riflettono una tensione costante tra la costruzione mediatica dell'immigrazione come fattore di rischio e la presenza residuale di cornici interpretative più complesse e de-ideologizzate. Queste ultime, seppur presenti, risultano marginalizzate e scarsamente enfatizzate all'interno del discorso pubblico (MIŁKOWSKA-SAMUL, 2020). Tale polarizzazione tematica trova le proprie radici nello stretto intreccio tra agenda politica e copertura mediatica, come già delineato nel passaggio precedente, dove i media non si limitano a riportare i fatti ma agiscono da amplificatori e selezionatori sensibili agli interessi politici dominanti, operando una costruzione della realtà che privilegia i frame securitari e emergenziali.

L'uso costante nei quotidiani italiani, dei termini come "migranti," "profughi," "rifugiati", non è mai neutrale ma partecipa attivamente a definire un'impostazione narrativa che può variare dall'umanizzazione del migrante nel caso di "rifugiati" e "profughi" fino alla stigmatizzazione e delegittimazione di altre figure, accentuando una dinamica mediaticamente e politicamente funzionale a mantenere vivo un clima di allarme sociale e insicurezza. La presenza ricorrenti di metafore quali "invasione" o "emergenza" contribuiscono a consolidare una percezione collettiva di minaccia, rafforzata anche da esempi concreti e frame semantici che convergono verso l'idea di controllo e contenimento. Un ulteriore punto da sottolineare riguarda l'effetto identificato tra agenda politica e copertura mediatica: le sollecitazioni provenienti dall'ambiente politico trovano un terreno fertile nei media, che interpretano e rilanciano tali narrative, favorendo così la diffusione e soprattutto la naturalizzazione di certi frame interpretativi nella discussione pubblica. (GENOVESE, 2019).

In sintesi, nel 2017, in Italia, la stampa abbia svolto un ruolo attivo nell'articolare e rafforzare un'agenda mediatica dominata dalla politicizzazione securitaria del tema migratorio. L'agenda ha prodotto effetti significativi sulla costruzione dell'immaginario sociale e sulla configurazione delle priorità politiche nazionali. Tale dinamica conferma la centralità del campo mediatico come spazio di negoziazione simbolica tra media, politica e opinione pubblica, in cui si ridefiniscono continuamente i confini dell'identità nazionale e del rapporto con l'alterità.

BIBLIOGRAFIA

Al. Tr. (2017, 27 settembre). *A braccia aperte. Il Papa: accogliamo i fratelli migranti*. *La Stampa*. https://www.lastampa.it/vatican-insider/it/2017/09/27/news/a-braccia-aperte-il-papa-accogliamo-i-fratelli-migranti-1.34080167

Associazione Carta di Roma & Osservatorio di Pavia. (2016). *Rapporto sull'informazione sulle migrazioni* [Rapporto]. Open Society Foundations; UNHCR; Chiesa Valdese

BINOTTO, M. (2018). *Comunicazione e società. Media e immigrazione in Italia.* Bologna: "Il Mulino"

BOBBIO, L., & RONCAROLO, F. (a cura di). (2015). *I media e le politiche: Come i giornali raccontano le scelte pubbliche che riguardano la vita dei cittadini.* Bologna: Il Mulino

BOERI, T. (2017, 24 luglio). *Se chiudessimo le frontiere ai migranti non saremmo in grado di pagare le pensioni*. "La Repubblica"

Carta di Roma. (2017). *Notizie da paura. Quinto rapporto Carta di Roma.* Roma: Associazione Carta di Roma. Cohen, B. C. (1963). *The press and foreign policy.* Princeton, NJ: Princeton UniversityPress

CARTALDO, C. (2017, 29 settembre). *Immigrati, la verità nei numeri: "Crimini 6 volte più di italiani"*. "Il Giornale". https://www.ilgiornale.it/news/cronache/immigrati-verit-nei-numeri-crimini-6-volte-pi-italiani-1447414.html

COLOMBO, A. (2007). Gli immigrati nella stampa nazionale quotidiana. In *Primo rapporto sugli immigrati in Italia* (cap. XIV). Roma: Ministero dell'Interno

DAL LAGO, A. (1999). *Non-persone: L'esclusione dei migranti in una società globale.* Milano: Feltrinelli

ENTMAN, R. M. (1993). Framing: Toward clarification of a fractured paradigm. *Journal of Communication, 43* (4), 51-58. https://doi.org/10.1111/j.1460-2466.1993.tb01304.x

FRESI, S. (2018). *Linguaggio giornalistico sul tema dell'immigrazione*. https://www.lemusenews.it/wpcontent/uploads/2018/03/Linguaggio_giornalistico_sul_tema_dellimmigrazione.pdf

GENOVESE, A. A. M. (2019). *Media, migrazioni e sicurezza. La costruzione del discorso pubblico sull'immigrazione in Italia.* Roma: Carocci

GHIRELLI, M. (2005). *L'antenna e il baobab: I dannati del villaggio globale*. SEI

GUERRIERI, A. (2017, 9 maggio). *Le 3 sorelle rom uccise nel camper, la pista della vendetta tra nomadi*. "Avvenire"

HALL, S., CRITCHER, C., JEFFERSON, T., CLARKE, J., & ROBERTS, B. (1978). *Policing the crisis: Mugging, the state, and law and order.* London: Macmillan

MARINI, R., & GERLI, M. (2017). Le forme di un tema: L'immigrazione nell'arena dei quality papers italiani. *Comunicazione Politica, 18*(3), 481-506. https://doi.org/10.3270/88049

McCOMBS, M., & SHAW, D. L. (1972). The agenda-setting function of mass media. *Public Opinion Quarterly, 36*(2), 176-187

MIŁKOWSKA-SAMUL, K. (2020). Metaphors of migration in the Italian press: Between humanitarian and securitarian discourses. *Discourse & Communication, 14*(3), 267-286. https://doi.org/10.1177/1750481320902532

MATTIELLO, A. (a cura di). (2017, marzo 21). *Questione migratoria, questioni umanitarie, diritti umani: Il Governo di accordo nazionale della Libia come partner nel governo dei flussi migratori?* (Dossier n. 37). Senato della Repubblica, Servizio affari internazionali. https://immigrazione.it/docs/2017/senato-dossier-37.pdf

Papa Francesco. (2017, 11 settembre). *Io sento il dovere di gratitudine per l'Italia e per la Grecia, perché hanno aperto il cuore sui migranti. Ma non basta aprire il cuore. Un*

governo deve gestire questo problema con la virtù propria del governante, cioè la prudenza. [Dichiarazione in volo di ritorno dalla Colombia]. TGCOM24. https://www.tgcom24.mediaset.it/politica/il-papa-sui-migranti-grato-a-italia-e-grecia-hanno-aperto-il-loro-cuore-_3093847.shtml

POLO, M. (2020). L'informazione è un campo di battaglia. *Limes – Dell'immaginario industriale.* http://www.lime.it/l'informazione-è-un-campo-di-battaglia-intervista-a-michele-polo

RAME, S. (2017, 13 settembre). *Immigrati, ora cresce la paura: gli italiani si sentono in pericolo*. "Il Giornale". https://www.ilgiornale.it/news/politica/immigrati-ora-cresce-paura-italiani-si-sentono-pericolo-1441121.html

RENZI, M. (2017, 12 luglio). *Migranti, Renzi: «Aiutiamoli davvero a casa loro, … Un numero chiuso, oltre un tot l'Italia non può andare».* "Corriere della Sera". https://video.corriere.it/migranti-renzi-aiutiamoli-casa-loro-davvero/006790ee-6700-11e7-9cb7-9d56a32dcee8

SCIORTINO, G., & COLOMBO, A. (2004). The flows and the flood: The public discourse on immigration in Italy, 1969-2001. *Journal of Modern Italian Studies, 9* (1), 94-113.

TONACCI, F. (2017, 10 ottobre). *Quei 12 attentatori legati all'Italia che hanno colpito solo all'estero*. "La Repubblica" https://www.repubblica.it/cronaca/2017/10/10/news/quei_12_attentatori_legati_all_italia_che_hanno_colpito_solo_all_estero-178386965/

VALIGIA BLU (BELLU, G. M.). (2017, 28 novembre). *La rappresentazione dei migranti nella stampa italiana: Da esseri umani a fantasmi.* https://www.valigiablu.it/rappresentazione-migranti-stampa-italiana

ZANDONINI, G. (2017, 13 aprile). *Migranti, le Ong ne hanno salvati quasi 10 mila ma continuano a subire critiche e pressioni*. "La Repubblica" https://www.repubblica.it/cronaca/2017/04/13/news/migranti_le_ong_ne_hanno_salvati_quasi_10_mila_ma_continuano_a_subire_critiche_e_pressioni-162589373/

MEDIA, POWER AND DEMOCRACY: CULTURAL AND POLITICAL DIMENSIONS OF DISINFORMATION IN EUROPE

LES MÉDIAS, LE POUVOIR ET LA DÉMOCRATIE : DIMENSIONS CULTURELLES ET POLITIQUES DE LA DÉSINFORMATION EN EUROPE

MASS-MEDIA, PUTEREA ȘI DEMOCRAȚIA: DIMENSIUNILE CULTURALE ȘI POLITICE ALE DEZINFORMĂRII ÎN EUROPA

Associate Professor Cristian BENȚE
"Vasile Goldiș" Western University of Arad
bente.cristian@uvvg.ro

Abstract

This paper examines the complex interplay between media, political power, and democratic participation in contemporary Europe. In an era dominated by digital communication and social networks, disinformation represents one of the most pervasive threats to informed citizenship and public trust. Drawing on recent European case studies, including electoral contexts and civic movements, the paper explores how false narratives are constructed, disseminated, and maintained, as well as the ways political and economic interests shape media agendas. It further analyses the implications of media manipulation for democratic resilience and the role of media literacy as a tool for critical engagement. Finally, the study reflects on the ethical responsibilities of journalists, institutions, and citizens in safeguarding truth and transparency in public discourse.

Résumé

Cet article examine l'interaction complexe entre les médias, le pouvoir politique et la participation démocratique dans l'Europe contemporaine. À une époque dominée par la communication numérique et les réseaux sociaux, la désinformation constitue l'une des menaces les plus répandues pour une citoyenneté éclairée et la confiance du public. En s'appuyant sur des études de cas récentes en Europe, notamment dans des contextes électoraux et des mouvements civiques, l'article analyse la manière dont les récits faux sont construits, diffusés et entretenus, ainsi que les façons dont les intérêts politiques et économiques influencent les agendas médiatiques. Il examine en outre les implications de la manipulation médiatique pour la résilience démocratique et le rôle de l'éducation aux médias comme outil d'engagement critique. Enfin, l'étude met en lumière les responsabilités éthiques des journalistes, des institutions et des citoyens dans la préservation de la vérité et de la transparence du discours public.

Rezumat

Articolul analizează interacțiunea complexă dintre mass-media, puterea politică și participarea democratică în Europa contemporană. Într-o epocă dominată de comunicarea digitală și de rețelele sociale, dezinformarea reprezintă una dintre cele mai răspândite amenințări la adresa cetățeniei informate și a încrederii publice. Bazându-se pe studii de caz recente din spațiul european, inclusiv pe contexte electorale și mișcări civice, articolul explorează modul în care sunt construite, difuzate și menținute narațiunile false, precum și felul în care interesele politice și economice modelează agendele mass-media. De asemenea, sunt analizate implicațiile manipulării informaționale

asupra rezilienței democratice și rolul educației media ca instrument al angajamentului critic. În final, studiul evidențiază responsabilitățile etice ale jurnaliștilor, instituțiilor și cetățenilor în protejarea adevărului și a transparenței discursului public.

Keywords: d*isinformation; media power; democratic resilience; media literacy; public trust;*

Mots-clés: *désinformation; pouvoir médiatique; résilience démocratique; éducation aux médias; confiance publique;*

Cuvinte-cheie: *dezinformare; puterea mass-mediei; reziliență democratică; educație media; încredere publică;*

Introduction

The rapid transformation of the global information environment in the last two decades has deeply affected how citizens understand and participate in democratic life. Digital platforms have become the main sources of news and public debate across Europe, offering unprecedented access to information but also creating fertile ground for manipulation and distortion. The European Commission has repeatedly stated that disinformation is one of the major challenges for democratic resilience in the twenty-first century, particularly because of its capacity to undermine trust in institutions and media (EUROPEAN COMMISSION, 2022, p. 4).

The relationship between media, power, and democracy has long been central to political and communication theory. In democratic societies, media are expected to serve as intermediaries between citizens and decision-makers, ensuring transparency, accountability, and informed participation. However, as Jürgen Habermas observed, the transformation of the public sphere and the commercialisation of communication have led to the colonisation of information spaces by economic and political interests (HABERMAS, 1991, p. 181). When information flows are shaped by profit-oriented algorithms and partisan ownership, the traditional watchdog role of journalism becomes increasingly difficult to maintain.

Disinformation is not a new phenomenon, but the speed and scale of its dissemination have been radically altered by digitalisation. False narratives spread instantly across borders, affecting electoral processes and public trust. The Reuters Institute's Digital News Report (2024, p. 7) shows that over 56 per cent of Europeans encounter false or misleading information online at least once a week, while young users are particularly exposed through platforms such as TikTok and Instagram. Disinformation campaigns are often deliberate and strategically coordinated, serving domestic or foreign interests. Their goals range from influencing elections to eroding social cohesion or discrediting democratic institutions.

At the European level, the phenomenon has triggered a coordinated policy response. Since 2017, the European Union has developed an extensive framework to counter disinformation, including the Action Plan against Disinformation, the European Democracy Action Plan, and the Digital Services Act. These initiatives seek to strengthen transparency, promote media literacy, and ensure accountability for online platforms. Yet, as several analyses have indicated, regulation alone cannot solve the problem because disinformation is deeply connected with wider issues of political culture, social trust, and media independence (WARDLE, 2017, p. 18).

This study explores the cultural and political dimensions of disinformation in contemporary Europe, focusing on how media structures, technological innovation, and power relations shape public discourse. It argues that the impact of disinformation extends beyond

falsehoods, influencing citizens' perceptions of legitimacy, representation, and civic responsibility.

Through several European case studies, including the 2019 European Parliament elections and the Romanian 2024-2025 electoral cycle, the paper highlights the interplay between national contexts and European-level responses.

The analysis draws on institutional reports, verified academic research, and monitoring data from the European Digital Media Observatory (EDMO) and EUvsDisinfo. By examining how disinformation functions as both a communication strategy and a political tool, the article contributes to the ongoing discussion about the resilience of European democracies in an era of hybrid information threats. The overarching goal is to demonstrate that countering disinformation requires not only regulatory mechanisms but also a renewed emphasis on ethical journalism, civic education, and active citizenship.

1. Media, Power, and Democracy: Theoretical Background

The interdependence between media, political power, and democracy has been examined across various disciplines, including political science, sociology, and communication studies. In democratic societies, media are not only channels of information but also institutions that shape how citizens perceive authority, legitimacy, and participation. The classical liberal model of the press, originating in the eighteenth and nineteenth centuries, viewed journalism as an independent observer designed to hold those in power accountable. Over time, this ideal has been challenged by processes of commercialisation, concentration of ownership, and technological change, which have altered the relationship between information and democracy.

Jürgen Habermas described the public sphere as a space where rational debate allows citizens to form collective will and influence decision-making. However, he warned that this sphere becomes distorted when political and economic interests dominate public communication (HABERMAS, 1991, p. 181). Later studies, such as those by Denis McQuail, emphasised that modern media systems operate under constant tension between social responsibility and market-driven imperatives (McQUAIL, 2010, p. 94). This tension often leads to what is known as media capture, a condition in which governments, corporations, or political elites indirectly control media content through financial or regulatory mechanisms.

The problem of media capture is particularly relevant in transitional democracies in Central and Eastern Europe, where limited market size and high political polarisation make media organisations vulnerable to external influence. The European University Institute (2023, p. 27) has documented several cases in which ownership structures and state advertising have reduced editorial independence. Such developments affect not only the content of news but also public confidence in the media as an impartial source of information.

The concept of agenda-setting further explains how power operates within the media environment. According to Maxwell McCombs and Donald Shaw, media may not tell people what to think but they are remarkably successful in telling people what to think about (McCOMBS and SHAW, 1972, p. 177). The selection and framing of topics determine which issues enter public debate and which remain invisible. In the digital era, this process is intensified by algorithms that personalise content for each user, reinforcing existing beliefs and creating what Eli Pariser has described as "filter bubbles," closed informational spaces that isolate individuals from diverse perspectives (PARISER, 2011, p. 9).

In Europe, this transformation has coincided with declining trust in traditional media and the rise of alternative platforms claiming to offer "independent" news. The 2023 Eurobarometer survey on media trust revealed that only 46 per cent of EU citizens trust television news, while less than 30 per cent trust social networks as sources of political information (European Commission, 2023, p. 11). The blurring boundaries between

journalism, entertainment, and political propaganda have complicated citizens' ability to distinguish verified information from opinion or manipulation.

Democratic theory assumes that an informed electorate is essential to legitimate governance. When media systems fail to provide accurate and balanced information, the quality of public deliberation declines, leading to apathy, cynicism, and polarisation. This situation has been described by Pippa Norris as a "democratic deficit" in communication, where technological abundance does not automatically translate into democratic empowerment (NORRIS, 2000, p. 26). Consequently, the resilience of European democracies depends not only on legal safeguards and institutional checks but also on the integrity of the information environment that sustains public life.

2. Defining and Understanding Disinformation

The term *disinformation* has become central in contemporary discussions on communication, politics, and digital governance. Yet, it is frequently confused with related concepts such as *misinformation* and *malinformation*. According to the UNESCO *Journalism, Fake News and Disinformation Handbook*, misinformation refers to false or inaccurate information shared without intent to harm, while disinformation involves the deliberate creation and dissemination of false content with the intention to deceive. Malinformation, by contrast, is based on genuine information that is manipulated or presented out of context to cause harm (UNESCO, 2018, p. 12). These distinctions are important because they highlight the issue of intentionality and responsibility, both of which are essential in legal and ethical analysis.

Disinformation functions as a communication strategy that exploits human psychology, social identity, and technological affordances. Research in cognitive psychology has shown that emotionally charged content, especially fear or outrage, spreads faster and remains more memorable than neutral information. A study by Gordon Pennycook and David Rand demonstrated that users often share false information impulsively, motivated by social validation rather than factual accuracy (PENNYCOOK and RAND, 2018, p. 389). This behaviour is intensified on social networks where algorithms reward engagement, not truth.

Technological factors play a crucial role in amplifying disinformation. The European Digital Media Observatory (2024, p. 21) reports that automated accounts, commonly called bots, and coordinated online networks are responsible for a significant proportion of political disinformation traffic in Europe. These systems amplify visibility through repetition and emotional appeal, creating an artificial sense of consensus. Artificial intelligence has further increased the complexity of the problem by enabling the production of synthetic media and deepfake videos that are difficult to detect. In 2024, EDMO documented several cases in which deepfakes impersonated European officials, generating confusion during electoral campaigns.

The actors behind disinformation are diverse and include state and non-state entities, political groups, and commercial organisations. Foreign state actors often use disinformation as part of hybrid strategies to influence public opinion and destabilise democratic institutions. Since 2015, the European External Action Service has monitored pro-Kremlin disinformation through its EUvsDisinfo project, identifying more than 17,000 false narratives targeting European audiences (EUvsDisinfo, 2024, p. 5). Domestic actors, including political parties or media outlets, may also engage in disinformation to gain electoral or financial advantage.

Economic incentives are equally significant. Online platforms operate on business models that prioritise attention and advertising revenue. False or sensational content attracts clicks and prolongs user engagement, which in turn generates profit. As Claire Wardle has observed, the architecture of digital platforms encourages amplification of content that triggers emotion, conflict, or identity-based reactions (WARDLE, 2017, p. 12). This structural

dependency between visibility and profit complicates efforts to regulate disinformation without addressing the economic foundations of the digital ecosystem.

The effects of disinformation go beyond the circulation of falsehoods. They influence public trust, polarisation, and collective decision-making. The Council of Europe (2023, p. 18) notes that repeated exposure to manipulative content leads to cynicism and disengagement, particularly among younger citizens. Moreover, the erosion of trust in traditional journalism creates a vacuum that is quickly filled by alternative or partisan media, further fragmenting the public sphere.

In this context, disinformation should be understood not only as an information disorder but as a socio-political phenomenon that reflects deeper tensions in European societies. It thrives in conditions of inequality, low media literacy, and institutional fragility. Therefore, any comprehensive response must address both technological mechanisms and the cultural environment that allows disinformation to flourish.

3. European Framework and Institutional Response

The European Union has recognised disinformation as a major threat to democratic stability, electoral integrity, and social cohesion. The issue gained strategic importance after the 2016 United States presidential election and the 2015-2016 European migration crisis, when foreign and domestic actors used false information to influence public attitudes. In response, the European Commission and the European External Action Service developed a comprehensive policy framework that combines regulation, voluntary commitments, and public education.

The first coordinated initiative was the *Action Plan against Disinformation*, adopted in December 2018. It established four pillars: improving detection, strengthening coordinated responses, mobilising private sector actors, and raising awareness among citizens (EUROPEAN COMMISSION, 2018, p. 2). The plan also introduced the *Rapid Alert System*, which allows Member States and EU institutions to share information about disinformation campaigns in real time. This mechanism was used effectively during the 2019 European Parliament elections to counter foreign manipulation attempts.

In 2020, the *European Democracy Action Plan* expanded this framework by linking disinformation with broader issues of media freedom and civic participation. It proposed increased transparency for political advertising, support for independent journalism, and stronger safeguards for electoral processes. According to the European Parliament, the plan marked a shift from reactive monitoring to proactive defence of democratic values (EUROPEAN PARLIAMENT, 2021, p. 9).

The *Strengthened Code of Practice on Disinformation*, updated in 2022, formalised collaboration between EU institutions and major online platforms such as Meta, Google, TikTok, and X. These companies committed to greater transparency regarding algorithmic systems and political advertising, as well as improved access to data for independent researchers (EUROPEAN COMMISSION, 2022, p. 3). Although participation remains voluntary, the Code established benchmarks for accountability and prepared the ground for future regulation.

The most significant legal development has been the Digital Services Act (DSA), adopted in 2022 and entering into force in 2024. The DSA imposes clear obligations on very large online platforms to assess and mitigate systemic risks, including disinformation and manipulation. It also requires the publication of transparency reports and allows the European Commission to conduct audits and impose sanctions in cases of non-compliance. Analysts consider this legislation a landmark step in global digital governance because it links platform

accountability with the protection of fundamental rights (EUROPEAN PARLIAMENT, 2022, p. 6).

In parallel, several European institutions and networks have emerged to support research and cooperation. The *European Digital Media Observatory* (EDMO), established in 2020 and coordinated by the European University Institute, brings together academics, fact-checkers, and policy experts to monitor disinformation trends across Member States. EDMO also supports national hubs, including those in Italy, France, Germany, and Romania, which collect data and produce country-level analyses (EUROPEAN DIGITAL MEDIA OBSERVATORY, 2024, p. 6). The *EUvsDisinfo* project, launched by the European External Action Service, continues to document pro-Kremlin narratives and provide resources for journalists and educators.

Despite these efforts, challenges persist. The Council of Europe (2023, p. 25) notes that the voluntary nature of some instruments and the limited enforcement capacity of national authorities reduce the overall effectiveness of EU measures. Moreover, disinformation actors rapidly adapt their methods, using encrypted messaging apps, influencers, and micro-targeting strategies that are difficult to regulate. The European response, while advanced, remains in a constant process of adjustment to technological innovation and geopolitical developments.
Nevertheless, the European framework demonstrates an evolving understanding of disinformation as not only a communication problem but a matter of democratic security. The combination of regulatory, educational, and research-based approaches reflects an integrated model that other regions increasingly observe as a reference for good practice.

4. Case Studies in Contemporary Europe

Examining concrete European examples allows for a better understanding of how disinformation operates within democratic contexts. While the mechanisms are global, their manifestations differ depending on political culture, institutional resilience, and media ecosystems. The following two case studies illustrate how European institutions and national authorities have confronted disinformation during electoral cycles, moments when information manipulation can have the greatest impact on public trust.

4.1. The 2019 European Parliament Elections

The 2019 elections represented a crucial test for the European Union's capacity to defend its democratic processes against disinformation. Analysts from the European Policy Centre and the European External Action Service documented coordinated campaigns seeking to discourage voter participation and question the legitimacy of EU institutions (BENDIEK, 2019, p. 4). False narratives circulated through social media platforms claimed that the elections were manipulated or that the European Parliament lacked real power.

The Rapid Alert System, introduced under the 2018 *Action Plan against Disinformation*, was activated during this period, enabling Member States to share intelligence on emerging threats. According to the European Commission's post-election report, several hundred misleading stories were identified and debunked in cooperation with the EUvsDisinfo project (EUROPEAN COMMISSION, 2020, p. 7). Although the overall impact on voter turnout was limited, the experience confirmed the need for real-time coordination and improved cooperation between public institutions and online platforms.

The European Parliament's communication strategy during the campaign also reflected a shift towards proactive transparency. Fact-checking partnerships were established with national media outlets, and citizens were encouraged to verify news before sharing it. The European University Institute concluded that the 2019 elections were the first large-scale

example of a "whole-of-EU approach" to information integrity, combining technological monitoring with civic education (EUROPEAN UNIVERSITY INSTITUTE, 2020, p. 15).

These efforts demonstrated the potential of coordinated action but also revealed weaknesses, including uneven national capacities and dependence on voluntary cooperation from private technology companies. The lessons learned in 2019 informed later legislation such as the Digital Services Act and the updated Code of Practice.

4.2. Romania's 2024-2025 Electoral Cycle

Romania's recent electoral cycle has provided one of the most complex examples of disinformation in Europe. The country held parliamentary elections in December 2024, followed by a presidential election in May 2025 after the annulment of the November 2024 vote by the Constitutional Court. This period was marked by an unprecedented volume of online disinformation, monitored by the European Digital Media Observatory and national fact-checking organisations such as Factual.ro and Funky Citizens.

The EDMO report *Electoral Disinformation Ecosystems in Romania and its Diaspora* found that coordinated online campaigns spread false claims about electoral fraud, foreign interference, and the illegitimacy of democratic institutions (EUROPEAN DIGITAL MEDIA OBSERVATORY, 2025, p. 3). Narratives amplified through TikTok, Facebook, and X targeted younger voters and diaspora communities. One nationalist candidate gained significant visibility through algorithmic amplification and unverified viral content, resulting in rapid changes in public perception.

Reuters (2025, p. 2) reported that under the provisions of the Digital Services Act, Meta and TikTok removed over fifty thousand inauthentic accounts during the first months of 2025. The Romanian authorities, in cooperation with the European Commission, demanded transparency reports from these platforms, testing the enforcement capacity of the new European legislation. At the same time, local media literacy organisations launched awareness campaigns explaining how to verify sources and report false information.

The consequences extended beyond electoral outcomes. Surveys conducted by the Romanian Institute for Evaluation and Strategy in June 2025 indicated declining trust in mainstream media and growing scepticism toward public institutions, particularly among young voters. However, the strong response from civil society and fact-checking initiatives also demonstrated resilience and adaptability.

This case illustrates how disinformation can evolve from isolated messages into systemic digital manipulation that challenges both governance and citizen confidence. It also highlights the role of European frameworks, such as the DSA, in supporting national responses. Romania's experience confirms that combating disinformation requires cooperation between regulators, technology companies, and civic actors.

5. Consequences for Democratic Culture

The spread of disinformation has profound implications for the functioning of democratic societies. Beyond its immediate effects on political communication, it influences civic attitudes, erodes institutional trust, and reshapes public discourse. The European Court of Auditors has described disinformation as a systemic risk to democratic governance because it undermines informed participation and weakens the legitimacy of elected institutions (EUROPEAN COURT OF AUDITORS, 2021, p. 5).

One of the most visible consequences is the erosion of trust in traditional media and public authorities. According to the Reuters Institute (2024, p. 12), trust in news among European citizens declined from 44 per cent in 2020 to 38 per cent in 2024, with the lowest

levels recorded in Central and Eastern Europe. This decline is often accompanied by the belief that "all sides lie," a perception that leads to cynicism and disengagement. When citizens stop distinguishing between verified information and manipulation, they are less likely to participate in elections or civic initiatives.

Disinformation also contributes to polarisation by framing public debates as moral or identity conflicts rather than policy discussions. The Council of Europe (2023, p. 22) found that repeated exposure to false or distorted narratives deepens social divisions, particularly on topics such as migration, climate change, or public health. The algorithmic design of digital platforms reinforces this effect by creating echo chambers, where users are mainly exposed to content that confirms their pre-existing beliefs. Over time, these patterns diminish the possibility of dialogue and compromise, essential components of democratic culture.

The manipulation of electoral processes represents another serious consequence of disinformation. During the 2022 French presidential election, several monitoring organisations, including EU DisinfoLab and the Reuters Institute for the Study of Journalism, reported an unprecedented volume of misleading and false content circulating on social media platforms. EU DisinfoLab (2022, p. 3) identified hundreds of viral posts spreading conspiracy theories about voting procedures and candidates, while the Reuters Institute's analysis of online engagement patterns confirmed that false or misleading information reached millions of users before official corrections appeared. Although not all of these narratives were overtly political, their rapid dissemination and emotional appeal illustrated how vulnerable electoral integrity has become in the digital environment.

Disinformation also affects the emotional climate of societies. Psychological studies indicate that persistent exposure to conflicting or false information produces anxiety, fatigue, and withdrawal from political life. According to the European Union Agency for Fundamental Rights, this "information overload" leads to a sense of helplessness, especially among younger audiences who struggle to identify reliable sources (EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, 2023, p. 14). Such reactions weaken civic engagement and diminish the shared values that sustain democratic communities.

The cultural dimension of disinformation should not be underestimated. As Claire Wardle has observed, false narratives often resonate because they exploit deep-seated cultural fears or collective memories (WARDLE, 2017, p. 18). In Europe, anti-elitist and nationalist messages frequently use historical symbolism to construct emotionally persuasive but misleading interpretations of current events. These narratives succeed because they appeal to identity rather than reason, creating a form of cognitive loyalty that is resistant to factual correction.

Finally, the cumulative impact of disinformation threatens what Pierre Rosanvallon has called "counter-democracy," the network of informal mechanisms that allow citizens to monitor power between elections (ROSANVALLON, 2008, p. 33). When information becomes unreliable, these mechanisms lose effectiveness, and public scrutiny diminishes. The resulting environment favours populist rhetoric and authoritarian tendencies, both of which benefit from confusion and disillusionment.

Understanding these consequences is essential for designing effective responses. The European experience shows that disinformation is not only a technical or legal problem but a cultural and psychological challenge that affects the foundations of democratic life.

6. Building Resilience: Media Literacy and Ethical Communication

Efforts to counter disinformation in Europe increasingly emphasise the importance of media literacy and ethical communication as fundamental components of democratic resilience. While regulation and technological solutions are essential, they cannot succeed

without citizens capable of critically assessing the information they consume. As the European Commission has repeatedly underlined, the ability to identify, evaluate, and use information responsibly is a civic skill as vital as reading or numeracy (EUROPEAN COMMISSION, 2020, p. 5).

Media literacy initiatives in Europe have evolved rapidly over the past decade. The European Media Literacy Week, launched in 2019, promotes awareness through workshops, teacher training, and community projects across Member States. The Digital Education Action Plan 2021–2027 further integrates media literacy into school curricula and higher education, recognising that young citizens are particularly exposed to manipulative content. Studies by the European Audiovisual Observatory confirm that countries such as Finland and the Netherlands have achieved high levels of media literacy through early education, critical thinking exercises, and cross-sector cooperation between schools, public broadcasters, and civil society organisations (EUROPEAN AUDIOVISUAL OBSERVATORY, 2023, p. 12).

At the same time, non-governmental initiatives play a crucial role. Fact-checking networks such as EU Fact-Check, AFP Factuel, and Pagella Politica operate across borders, verifying claims and training journalists to detect manipulation. According to the European Digital Media Observatory (2024, p. 33), the professionalisation of fact-checking has become a central pillar of Europe's response to disinformation. These networks combine data analysis with traditional journalistic verification, providing the public with accessible tools to test the accuracy of online information.

Ethical communication is equally important. Journalism, when guided by professional standards, can counter disinformation through accuracy, transparency, and accountability. Quality and ethical journalism should be defined as a balance between freedom of expression and professional responsibility. In practice, this involves careful source validation, avoidance of sensationalism, and transparent correction of errors. Media organisations that adopt such standards not only protect their credibility but also strengthen democratic debate.

The ethical dimension also extends to political communication. The European Democracy Action Plan (2020, p. 10) called for transparency in online political advertising and the clear labelling of sponsored content. These measures aim to ensure that voters understand the origin and intent of political messages, particularly on social platforms. Ethical codes for digital campaigning, developed in cooperation with the European Parliament and civil society, promote integrity in electoral discourse.

Beyond institutional initiatives, scholars stress the importance of cultivating what Sonia Livingstone calls "critical digital citizenship," the capacity to participate online in ways that are informed, respectful, and socially responsible (LIVINGSTONE, 2019, p. 27). This concept links media literacy with civic engagement and recognises that informed citizens are the best defence against manipulation.

Despite progress, challenges remain. Access to quality education and independent media varies across Europe, and social inequalities continue to shape exposure to disinformation. Moreover, constant technological innovation demands continuous adaptation of curricula and teaching methods. As the Council of Europe (2022, p. 8) notes, fostering resilience requires long-term investment in education and cross-sector collaboration between governments, universities, and the private sector.

Ultimately, media literacy and ethical communication are not merely defensive tools but proactive means of strengthening democratic culture. By equipping citizens with critical awareness and by ensuring that media professionals adhere to ethical standards, European societies can transform vulnerability into resilience.

Conclusions

The analysis of disinformation in contemporary Europe reveals that the phenomenon is not limited to the circulation of false content but represents a complex interaction between technology, power, and culture. The examples discussed throughout this study demonstrate that disinformation exploits structural weaknesses in the media environment and social vulnerabilities within democratic societies. It operates simultaneously as a political instrument, an economic activity, and a cultural expression of mistrust.

European institutions have responded with an increasingly coherent framework that combines legal regulation, monitoring, and civic education. The Action Plan against Disinformation (2018), the European Democracy Action Plan (2020), and the Digital Services Act (2022) collectively mark a transition from fragmented national efforts to a continental strategy. These initiatives underline the recognition that safeguarding information integrity is a prerequisite for safeguarding democracy itself (EUROPEAN COMMISSION, 2022, p. 5). However, their effectiveness depends on the capacity of Member States to implement them consistently and on the willingness of technology companies to respect transparency and accountability obligations.

The case studies of the 2019 European Parliament elections and Romania's 2024–2025 electoral cycle confirm that disinformation adapts rapidly to political and technological contexts. Each episode illustrates the persistence of foreign interference, algorithmic amplification, and identity-based narratives. Yet, they also show emerging resilience: improved coordination among European agencies, faster responses from online platforms, and growing awareness among citizens.

At the societal level, the long-term effects of disinformation remain a cause for concern. Declining trust in media, polarisation, and civic fatigue threaten the social cohesion necessary for democratic participation. The erosion of shared facts undermines the possibility of rational debate, replacing dialogue with confrontation. As Pippa Norris observed, information abundance does not automatically produce better democracies; it may instead generate confusion when not accompanied by critical competence (NORRIS, 2000, p. 211).

In this context, media literacy and ethical communication emerge as the most sustainable forms of defence. The European experience shows that informed citizens and responsible journalism can limit the spread and influence of disinformation. Civic education, fact-checking, and cross-border collaboration are therefore not marginal initiatives but central elements of democratic policy. According to the Council of Europe (2023, p. 29), only societies that value truth and transparency as collective goods can resist manipulation and preserve the integrity of their institutions.

Finally, the future of democratic communication in Europe will depend on the ability to combine technological innovation with ethical awareness. Artificial intelligence, data analytics, and digital platforms will continue to transform how citizens access information. Ensuring that these transformations serve the public interest requires a shared commitment between governments, academia, the private sector, and civil society. Disinformation may be an inevitable feature of the modern information ecosystem, but its destructive potential can be mitigated through education, accountability, and solidarity.

The European Union's evolving response demonstrates that the defence of truth is not a technical matter but a political and cultural responsibility. Strengthening media literacy, promoting ethical journalism, and protecting pluralism remain essential conditions for the vitality of European democracy.

BIBLIOGRAPHY

BENDIEK, Annegret, *Disinformation and Elections to the European Parliament*, Berlin, Stiftung Wissenschaft und Politik Research Paper, 2019, 8 p. https://www.swp-berlin.org/publications/products/aktuell/2019C16_bdk_she.pdf

COUNCIL OF EUROPE, *Information Disorder and Democratic Resilience in Europe*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2023, 62 p. https://www.coe.int/en/web/freedom-expression/information-disorder

EU DISINFOLAB, *Information Manipulation in the 2022 French Presidential Election: Final Report*, Brussels, EU DisinfoLab, 2022. https://www.disinfo.eu/publications/what-did-disinformation-look-like-during-the-2022-french-presidential-election-an-overview-based-on-fact-checking-articles/

EUROPEAN COMMISSION, *Action Plan against Disinformation*, Brussels, Publications Office of the European Union, 2018, 8 p. https://commission.europa.eu/system/files/2018-12/eu-communication-disinformation-euco-05122018_en.pdf

EUROPEAN COMMISSION, *European Democracy Action Plan*, Brussels, Publications Office of the European Union, 2020, https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52020DC0790

EUROPEAN COMMISSION, *Strengthened Code of Practice on Disinformation*, Brussels, Publications Office of the European Union, 2022, 45 p. https://digital-strategy.ec.europa.eu/en/policies/code-practice-disinformation

EUROPEAN COMMISSION, *Media Use in the European Union: Eurobarometer Survey 2023*, Brussels, Publications Office of the European Union, 2023, 49 p. https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/3153

EUROPEAN DIGITAL MEDIA OBSERVATORY, *Annual Report 2024*, Florence, European University Institute, 2024, 37 p. https://edmo.eu/wp-content/uploads/2024/12/D.17_Public-report_M24.pdf

EUROPEAN DIGITAL MEDIA OBSERVATORY, *Electoral Disinformation Ecosystems in Romania and its Diaspora: Cross-Platform Dynamics and Strategic Narratives during the 2024–2025 Electoral Cycle*, Florence, European University Institute, 2025, 14 p. https://edmo.eu/wp-content/uploads/2025/07/RO2025.pdf

EUROPEAN DIGITAL MEDIA OBSERVATORY, *How Disinformation is Addressed in the Member States of the European Union*, Florence, European University Institute, 2024, 112 p. https://edmo.eu/wp-content/uploads/2025/06/EDMO-Report_How-is-disinformation-addressed-in-the-member-states-of-the-European-Union_27-country-cases.pdf

EUROPEAN AUDIOVISUAL OBSERVATORY, *Media Literacy in Europe 2023: Country Profiles and Comparative Analysis*, Strasbourg, European Audiovisual Observatory, 2023, https://search.coe.int/observatory#{%22sort%22:[%22CoEValidationDate%20Descending%22],%22fulltext%22:[%22Media%20Literacy%20in%20Europe%202023%22]}

EUROPEAN PARLIAMENT, *Digital services act - Overview (EPRS Briefing)*, Luxembourg, European Parliament Research Service, 2022, 24 p. https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2021/689357/EPRS_BRI(2021)689357_EN.pdf

EUROPEAN PARLIAMENT, *The European Democracy Action Plan: Safeguarding the Rule of Law and Electoral Integrity*, Luxembourg, European Parliament Research Service, 2021, 28 p.

EUROPEAN UNIVERSITY INSTITUTE, *Media Pluralism and Freedom in Europe: Annual Report 2023*, Florence, European University Institute Press, 2023, 87 p. https://cmpf.eui.eu/media-pluralism-monitor-2023/

EUROPEAN COURT OF AUDITORS, *Disinformation Affecting the European Union:* Luxembourg, Publications Office of the European Union, 2021, 69 p.

EUROPEAN UNION AGENCY FOR FUNDAMENTAL RIGHTS, Fundamental Human Rights Report, Luxembourg 2023, 282 p.

EUvsDisinfo, *Database of Disinformation Cases: 2024 Annual Report*, Brussels, European External Action Service, 2024, 73 p. https://euvsdisinfo.eu/guest-content/

HABERMAS, Jürgen, *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*, The MIT Press, Cambridge, 1991, 301 p.

LIVINGSTONE, Sonia, *Audiences in an Age of Datafication: Critical Digital Citizenship and Media Education*, London, Routledge, 2019, https://eprints.lse.ac.uk/90467/1/Livingstone_Audiences_in_an_age_of_datafication.pdf

McCOMBS, Maxwell and Donald Shaw, *The Agenda-Setting Function of Mass Media*, Chapel Hill, University of North Carolina Press, 1972, 24 p.

McQUAIL, Denis, *McQuail's Mass Communication Theory*, London, SAGE Publications, 2010, 632 p.

NORRIS, Pippa *A Virtuous Circle: Political Communications in Postindustrial Societies*, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, 350 p.

PARISER, Eli, *The Filter Bubble: What the Internet Is Hiding from You*, New York, Penguin Press, 2011, 294 p.

PENNYCOOK, Gordon and David Rand, *The Implied Truth Effect: Attaching Warnings to a Subset of Fake News Stories Increases Perceived Accuracy of Stories Without Warnings*, *Management Science*, Vol. 66, No. 11, 2018, p. 4894-4907. https://doi.org/10.1287/mnsc.2019.3478

ROMANIAN INSTITUTE FOR EVALUATION AND STRATEGY, *Public Perception and Trust Barometer 2025*, Bucharest, IRES, 2025. https://www.inscop.ro/iulie-2025-barometrul-informat-ro-inscop-research-editia-a-ii-a-capitolul-4-incredere-in-institutii-nationale/

ROSANVALLON, Pierre, *Counter-Democracy: Politics in an Age of Distrust*, Cambridge, Cambridge University Press, 2008, 264 p.

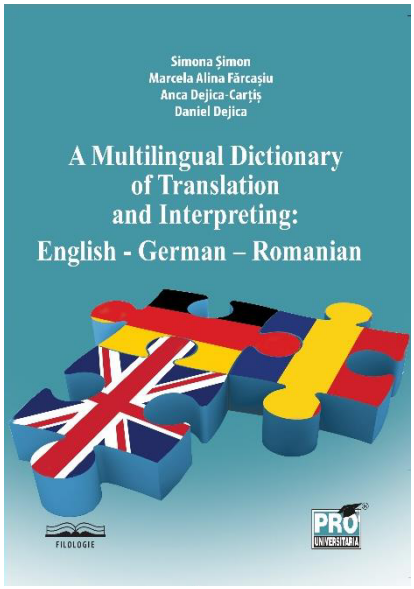
REUTERS INSTITUTE, *Digital News Report 2024*, Oxford, University of Oxford, 2024, 112 p.https://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/2024-06/RISJ_DNR_2024_Digital_v10%20lr.pdf

REUTERS, *Romania Braces for Wave of Disinformation Ahead of Election Second Round*, London, Reuters News Service, 2025, 4 p. https://www.reuters.com/world/europe/romania-braces-wave-disinformation-ahead-election-second-round-2025-05-05/

UNESCO, *Journalism, Fake News and Disinformation Handbook for Journalism Education and Training*, Paris, UNESCO Publishing, 2018, 132 p.

WARDLE, Claire, *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework for Research and Policy Making*, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2017, 109 p. https://edoc.coe.int/en/media/7495-information-disorder-toward-an-interdisciplinary-framework-for-research-and-policy-making.html

BOOK REVIEWS / CRITIQUES DE LIVRES / RECENZII

Simona Şimon, Marcela Alina Fărcaşiu, Anca Dejica-Carţiş, Daniel Dejica, *A Multilingual Dictionary of Translation and Interpreting: English – German – Romanian*, Bucureşti, Pro Universitaria, 2023, 273 p., ISBN 978-606-26-1790-5

Lect. univ. dr. Daniela GHELTOFAN
Universitatea de Vest din Timișoara
Facultatea de Litere, Istorie, Filosofie și Teologie
Timișoara, Bd. Vasile Pârvan, nr. 4
daniela.gheltofan@e-uvt.ro

Semnalăm apariția dicționarului *A Multilingual Dictionary of Translation and Interpreting: English – German – Romanian*, din 2023, elaborat de colectivul de autori Simona Şimon, Marcela Alina Fărcaşiu, Anca Dejica-Carţiş și Daniel Dejica, apărut la editura Pro Universitaria din București.

Autorii dicționarului recenzat se preocupă deja de mai mulți ani de întocmirea celor mai diverse materiale lexicografice, orientate îndeosebi spre limbajele specializate și semispecializate, ținând seama astfel de realitățile obiective apărute în lumea aflată într-o continuă globalizare (p. 7). Notăm aici și alte instrumente lexicografice ale autorilor menționați și ale colaboratorilor lor, remarcând diversitatea domeniilor cărora acestea le sunt circumscrise, precum media digitală, comunicare și relații publice, educație, artă, domeniul egalității de șanse și tratament, protecția mediului etc.: Dejica, Daniel, Cernicova, Mariana, *Dicţionar de comunicare şi relaţii publice (englez-român)*, Ediția a II-a, revizuită și adăugită, București, Editura Pro Universitaria, 2021, 320 p.; Dejica, Daniel, *Dicționar englez-român, român-englez cu termeni si expresii utilizate in media digitală*, Ediția a III-a, Timișoara, Editura Politehnica, 2020, 352 p.; Șimon, Simona, Stoian, Claudia, Dejica-Carțiș, Anca, Kriston, Andrea, *A Multilingual Dictionary of Education: English-German-French-Romanian*, Szeged, Jate Press, 2018, 214 p.; Șimon, Simona, Stoian, Claudia, *The Language of the Arts and Literature: An English-Romanian and Romanian-English Dictionary*, Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars Publishing, 2018, 378 p.; Dejica, Daniel, Popescu-Mitroi, Monica, Dragomir, Mugurel, *Dicţionar englez-român, român-englez cu termeni şi expresii utilizate în domeniul egalităţii de şanse şi tratament*, Editia a II-a, Timișoara, Editura Politehnica, 2014, 250 p.; Costescu, Ioana Alina, Dejica, Daniel, *Dicţionar român-englez, englez-român cu termeni şi expresii utilizate în domeniul protecţiei mediului*, Timişoara, Editura Politehnica, 2013, 280 p. etc. Toate acestea arată activitatea intensă a colectivului de universitari de la Facultatea de Științe ale Comunicării din cadrul Universității Politehnica Timișoara, care sunt deosebit de implicați în crearea de instrumente lexicografice practice, fiind puternic conectați la cerințele actuale din domeniul lor de cercetare.

Dicționarul de față este dedicat domeniului de traducere și interpretare, conținând peste 3000 de termeni și expresii, inventariați după principiul recurenței lor și după alte criterii de utilizare. Trebuie spus că alcătuirea unui material lexicografic de acest fel necesită

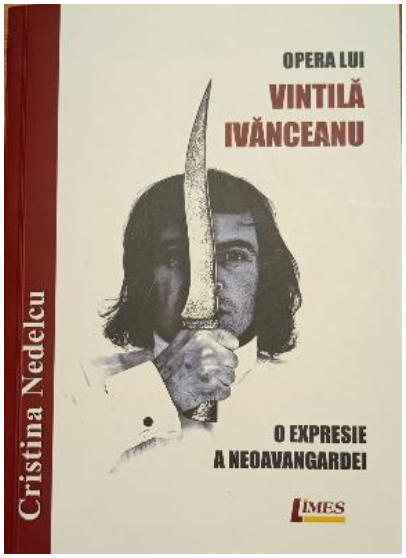
cartografierea termenilor celor mai operativi, ceea ce presupune o bună cunoaștere a domeniului, a trăsăturilor sale distinctive, precum și o etapă de reflecție asupra selectării itemilor adecvați, fiind rezultatul nu numai al cercetării, ci și al practicii propriu-zise, ceea ce arată efortul considerabil depus de autori. Deși ne aflăm în era digitalizării și am puteam să credem că acest efort este superfluu, considerăm că și acest dicționar sporește și consolidează materialele existente, completând astfel pe cele de factură electronică.

Particularitatea acestui dicționar se leagă de înregistrarea unor termeni (și expresii) utili în procesul efectiv de traducere și interpretare, ceea ce îl deosebește de alte tipuri de dicționare bilingve sau multilingve existente în domeniul menționat, care, de regulă, se concentrează pe elaborarea și transpunerea metalimbajului traductiv-traductologic. Ca urmare, acest material lexicografic se adresează predilect celor care efectuează servicii de traducere și interpretariat, celor care predau traducerea și interpretarea la nivel universitar și celor care desfășoară activități de cercetare în domeniul amintit (p. 12).

Referitor la identificarea termenilor echivalenți în limbile engleză, germană și română, s-a optat pentru alegerea celui mai uzitat operator traductiv. Trebuie să subliniem că procesul de adecvare a itemilor nu este unul facil.

Formal, paginile dicționarului sunt organizate tabelar, termenii și expresiile fiind organizate alfabetic, în limbile engleză, germană și română. Considerăm că preferința autorilor pentru această structură a dicționarului a permis înregistrarea unui număr important de termeni și expresii, ceea ce adaugă valoare acestui corpus lexicografic, oferindu-se, astfel, utilizatorilor acces mai rapid la informație. Elementele paratextuale – lista de simboluri, indexul alfabetic în limbile engleză, germană și română, anexele *Tipuri de documente oficiale traduse de traducători autorizați*, *Asociații și institute naționale și internaționale din domeniul traducerii și interpretării*, *Standarde naționale și internaționale în domeniul traducerii și interpretării*, dispuse pe cele trei limbi – au un rol semnificativ în această lucrare lexicografică. Bibliografia și webografia, consultate de autori, pot fi utile în cercetarea traductiv-traductologică și în practica traducerii și interpretării.

În final, acest dicționar trebuie să fie parte integrantă din instrumentarul necesar traducătorilor și interpreților din și în limbile engleză, germană și română, fiind o sursă de informare și pentru alte categorii de cititori.

Cristina Nedelcu, *Opera lui Vintilă Ivănceanu – o expresie a neoavangardei*, Cluj-Napoca, editura Limes, 2024, 381 p., ISBN 978-606-799-775-0

Lector dr. Monica NEGOESCU
Technical University of Cluj-Napoca
monica.negoescu@lang.utcluj.ro

In contemporary Romanian literary criticism, where efforts to recover the voices marginalized by the communist regime continue to produce important works, *Opera lui Vintilă Ivănceanu – O expresie a neoavangardei* (*The Work of Vintilă Ivănceanu – An Expression of the Neo-Avant-Garde*) by Cristina Nedelcu stands out as an act of literary justice. Published in 2024 by Limes Publishing House, this 382-page monograph represents the first comprehensive analysis of Vintilă Ivănceanu's entire body of work, both his Romanian writings and those in German, produced after his emigration.

The volume is accessible to the general public, yet it naturally finds its place on the bookshelves of specialists in postwar Romanian literature. Vintilă Ivănceanu (b. 1940, d. 1997), a member of the emblematic *Oniric Group* of the 1960s-1970s – alongside figures such as Leonid Dimov and Dumitru Ţepeneag – was an author whose artistic destiny was profoundly marked by socialist-realist censorship. Refusing to conform to official norms, Ivănceanu chose an inner exile and, later, a physical one in Austria, where he continued to experiment with neo-avant-garde forms: fragmentary prose, oneiric poetry, and essays that dissolve the boundaries between genres. Through her analytical lens, Nedelcu does not confine herself to a mere biography but reconstructs a complex portrait of the writer as an exponent of the neo-avant-garde – an artist who, through hybrid language and surreal imagery, challenges the oppressive reality of the communist era and explores modern alienation.

Rigorous and well-balanced, the structure of the book reflects the author's academic maturity. The first chapters are devoted to biography and socio-political context: from Ivănceanu's formation within the avant-garde circles of Cluj to the crystallization of the *Oniric Group* as a reaction against the dogmas of socialist realism. Here, Nedelcu excels through meticulous documentation – archives, correspondence, and rare interviews – offering a vivid portrait of an author caught between artistic aspirations and the pressures of the regime.

The central and most substantial part of the volume presents a comparative analysis of Ivănceanu's work from his formative years, in Romanian (the 1960s, with collections such as *Cinste specială* / *Special Honor*) and his mature period (the 1980s-1990s, in German, with metaphysical explorations such as *Schatten der Wörter* / *Shadows of Words*). The author identifies recurring motifs – the dream as a space of resistance, the fragment as a form of protest against linear narrative – and places them in dialogue with European movements such as late Dadaism and abstract Expressionism.

An important part of Ivănceanu's work is the one in Romanian, which is seen by the author Cristina Nedelcu as a "nonconformist surrealist revival" that challenges the dogmas of socialist realism through the infusion of both European and local avant-garde elements. Developed within the circle of the *Oniric Group*, and under the influence of Romanian surrealists such as Gellu Naum, Tristan Tzara, and Ionesco's theatre of the absurd, this creative phase transforms the dream into a space of aesthetic and political resistance, where the subconscious becomes a weapon against censorship.

Nedelcu analyses Ivănceanu's poetry as an "instrument of lyrical protest" that evolves from satirical oneirism to an experimental lyricism marked by rhythmic dynamism and strong, chaotic imagery. The author identifies a distinct technical arsenal: moderated automatic writing, onomatopoeia, excessive punctuation to suggest exaggerated gestures, and musicality derived from traditional rituals (lamentations, funeral dances) – all with the purpose of dismantling the narrative imposed by ideology. In *Special Honor* (1967), the debut volume, Nedelcu identifies the poems as satirical pamphlets against "victims of the system", and emphasizes the opening–ending congruences with their images of social despair and bitter laughter: "Before me, hats off / I was born to cure leprosy / By spitting on it," while in *Poems* (1969), she observes an intensification of the dream as a collective nightmare, with macabre visions and a desacralization of Christian rituals (for example, baptism transformed into a oneiric orgy), exploring love as a form of transcendence between existence and non-existence; in her opinion, the difference from his debut lies in a purely aesthetic focus, making use of the rhythmic quality of words drawn from ancestral dances, foreshadowing a playful postmodernism. In *Vulcaloborgul and the Beautiful Beleponjă* (1970), the apex of Ivănceanian Romanian poetry, a Gothic narrative poem reconfigured through a postmodern lens, incorporating teratological motifs – hybrid monstrous figures that function as emblems of human alienation, Nedelcu depicts varied mise-en-scènes, ranging from tumultuous states of confusion to moments of metaphysical stillness, all marked by a pronounced dynamism and painterly density. At the same time, she notices how the interplay between European Gothic inheritances and a distinctly local strain of the absurd reframes the poem as a neo-avant-garde manifesto challenging entrenched moral conventions.

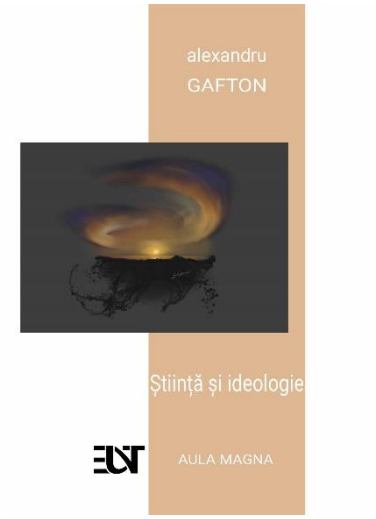
Cristina Nedelcu sees Ivănceanu's prose as an *'exploration of extraordinary mishaps,'* in which the grotesque of oneiric is intensified through fragmentary structures, circular temporal trajectories and random narrative layers; this stimulates the reader's senses with contrasting comic–ironic and parodic imagery. She includes in the central motifs the everyday absurdity transformed into hallucination, delirious ecstatic states, and the body conceived as a space of dance-choreography, influenced by Țepeneag and Kafka. This prose is regarded as a direct protest against the abuses of the regime, rewriting socialist narrative conventions through surrealist puzzles that deliberately blur the boundary between dream and waking. It is the case of *Până la dispariție* (*Until Disappearance*, 1971), the central novel of Ivănceanu's Romanian period, a Kafkaesque parody of socialist realism structured through intersecting layers permeated by constant inquietude. Nedelcu examines delirious confusion as a form of resistance: characters, trapped in absurd bureaucracies, dissolve their identities into collective dreams marked by morbid eroticism and an aestheticized supernatural. The text provoked polemical reactions, was rejected by the censors, and foreshadowed the author's inner exile**.** In *Nemaipomenitele pățanii ale lui Milorad de Bouteille* (*The Extraordinary Mishaps of Milorad de Bouteille),* a mock medieval burlesque chronicle, the author emphasizes a circular narrative structure, in which the body becomes an instrument of grotesque choreography, exploring the supernatural as a metaphor for social degradation, a hallucinatory universe where reality merges with dream, culminating in the dismemberment of the personality as an act of aesthetic freedom. Through this detailed analysis, Nedelcu not only charts the Romanian works as a neo-avant-garde continuum but also demonstrates how Ivănceanu transforms oppression into vital

creation, leaving behind a legacy essential for understanding postwar literary resistance. This section, rich in quotations and intertextual comparisons, renders the monograph indispensable for any study of Romanian onirism.

Cristina Nedelcu devotes the final major chapter to Vintilă Ivănceanu's German-language period (following his emigration to the Republic of Austria), presenting it as the "culmination of his creative trajectory," a stage in which his Romanian oniric experiments evolve into a deeply metaphysical mode shaped by the alienation of exile and by a hybrid linguistic register that dissolves fixed cultural identities. She emphasizes this phase of Ivănceanu's neo-avant-garde as a transnational dialogue developed within the context of Austria's artistic openness but also under the shadow of estrangement from his roots; the author also underscores both thematic continuities – from Romanian social grotesque to metaphysical depersonalization – and significant ruptures: physical exile heightens fragmentation, transforming Ivănceanu's work into a "manifesto of aesthetic resistance" against internalized forms of totalitarianism. The structure of the chapter mirrors that of the Romanian section, with subsections devoted to poetry and prose, culminating in an assessment of Ivănceanu's legacy as a bridge between East-European avant-garde and global postmodernism. In *Schatten der Wörter* (*The Shadows of Words*), Ivănceanu's German-language poetry, Nedelcu sees an "investigation of multiple identities," which marks a radical maturation of onirism by its abstract collage of layered images, influenced by late Expressionism and European concrete poetry (Paul Celan, Eugen Gomringer). The author highlights a refined technical arsenal – fragmentary syntax, hybrid Romanian-German neologisms, and cyclical rhythms that evoke ritual dances – through which the alienation of exile emerges as an ontological condition. The dominant motifs—the shadows of words as a metaphor for repressed memory, the body as a fragmented relic, and the dream as a metaphysical portal – transform the poetry into a cathartic process in which the subconscious resists the post-communist cultural void.

The German prose is understood by Nedelcu as an "exploration of metaphysical depersonalization," which intensifies oneiric fragmentation through labyrinthine structures, nonlinear temporal trajectories, and intersecting narrative layers, engaging the reader with contrasting ironic and parodic imagery. The author identifies motifs such as the absurdity of exile transformed into cultural hallucination, delirious ecstatic states, and the body conceived as a site of hybrid choreography, a prose that becomes a subtle protest against the communist legacy. In *Der Verlorene Schatten* (*The Lost Shadow*, 1988), the central novel of the German period, Nedelcu examines delirious confusion as a mode of resistance: the characters, caught in linguistic labyrinths, dissolve their identities into transnational collective dreams infused with morbid eroticism and metaphysical supernaturalism. Published by a small press in Cologne, the text anticipates the debates on literary migration that would emerge in the 1990s.

The concluding chapter, centred on questions of legacy, evaluates Ivănceanu's influence on subsequent generations, highlighting the ways in which his distinctive neo-avant-garde idiom foreshadowed Romanian postmodernism. The strengths of the volume are clear: methodological rigor, an avoidance of simplistic biographical readings, and a nuanced integration of aesthetics and politics. Despite the lack of access to certain manuscripts, Nedelcu moves beyond mere description to offer interpretation, demonstrating how Ivănceanu's oeuvre functions as an "embodiment of the neo-avant-garde" through its steadfast refusal of aesthetic compromise – a quiet yet potent act of resistance against totalitarianism.

Alexandru Gafton, *Știință și ideologie*, Timișoara, Aula Magna, Seria filologie, Editura Universității de Vest din Timișoara, 2025, 134 p., ISBN 978-630-327-168-2

Dr. Viviana MILIVOIEVICI
Cercetător științific,
Academia Română – Filiala Timișoara
Institutul de Cercetări Socio-Umane „Titu Maiorescu”
B-dul Mihai Viteazu, nr. 24, Timișoara, România
E-mail: viviana.poclid@yahoo.com

Volumul recent semnat de Alexandru Gafton, profesor, lingvist și cercetător la Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași, *Știință și ideologie*, a apărut, anul acesta, la Editura Universității de Vest din Timișoara, în Colecția *Aula Magna, Seria filologie*.

După cum însuși mărturisește, autorul cărții menționează, încă de la început, faptul că demersul său de cercetare, în lucrarea de față, constituie o parte dintr-un întreg, respectiv, este „o componentă de filozofie a științei” (p. 9). Reprezintă o parte a unei lucrări anterioare – *Biolingvistică*[1] – „apărută la capătul a trei decenii de trudă și reflecție” (*Ibidem*) în acest domeniu.

Structurată în trei capitole, la care autorul adaugă un *Epilog*, cartea de față, aduce în discuție elemente de lingvistică și de filozofie a științei, pornind de la premisa că „știința are un inamic constant hărțuitor, și anume ideologia”. (*Ibidem*).

Primul capitol – *Un subprodus al organismului biosocial* – corespunde cercetărilor întreprinse în domeniul cunoașterii văzută ca „un epifenomen biologic ameliorativ ce servește supraviețuirii, ceea ce implică faptul că funcția adaptativă a minții este supusă tendinței imperioase de a deține adevărul – ca expresie a corelației coerente dintre starea realității (reprezentată de reflecțiile și formele de manifestare ale acesteia) și reprezentarea acesteia de către organism.” (p. 13). De asemenea, autorul menționează și analizează concepte ca: supraviețuire, percepere, comunicare, insistând asupra căilor cunoașterii, de la cea senzorială și intuitivă, la cea artistică și științifică. Despre aceasta din urmă – *cunoașterea științifică* – reținem faptul că „este provizorie, parțială și constant perfectibilă. Populată de incertitudini, ea este capabilă mai degrabă să arate *ce nu este ceva*, rareori indicând hotărât *ce anume este ceva*.” (p. 21). Mai mult decât atât, acest tip de cunoaștere științifică „este interesată cu deosebire de obținerea de cunoștințe corecte, cu grade sporite de certitudine, ce pot fi verificate și apoi validate de realitate, deci conformă cu modalitățile și formele sensibile de manifestare ale acesteia.” (p. 28). Spre deosebire de ideologie, care generează emoții, gânduri și stări comportamentale, ca fapte ale unor „funcționări biosociale ale organismului uman”, știința apelează la rațiune, la „cunoștințe corecte”, certe, verificate și validate, iar „adevărata

[1] Alexandru Gafton, *Biolingvistică. Constituirea și funcționarea limbajului uman*, Partea I și a II-a, Editura Universității din București, 2024, ISBN 978-606-16-1538-4

cunoaștere, însă, nu decurge dintr-un act imaginativ și aparent creator, ci dintr-unul comprehensiv și replicator al realității". (p. 29).

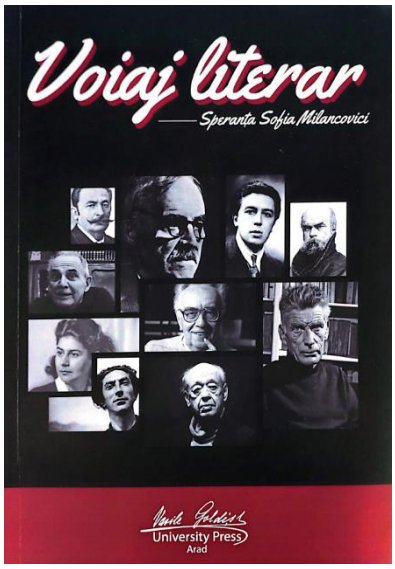
Cel de-al doilea capitol, intitulat *Sfera realității și triunghiul cunoașterii*, abordează cazul lingvisticii din perspectiva abandonării unei direcții de cercetare fundamentală, „care trebuia să fie primordială, și anume originea limbajului". (p. 42). În concepția autorului, de aici decurg anumite „consecințe nefaste" pentru lingviști și lingvistică, mai ales că au apărut noi instrumente și metode din mai multe domenii care au acaparat această știință, conturând „o generație care, socotind că deține cunoașterea nevoilor reale ale științei, nu și-a văzut nici incapacitatea de a-și asuma limitele firești, nici misticismul care o făcea mefientă față de ceea ce nu înțelegea (ori doar credea a pricepe)." (p. 45). Pentru a se putea ajunge la o reală cunoaștere științifică asupra realității, Alexandru Gafton e de părere că „în deplină încredere, cercetătorul-specialist (...) are nevoie vitală să ajungă la buna și rezonabila înțelegere a multora dintre cunoștințele furnizate de alte științe și domenii, la nivelele de amplitudine și de profunzime solicitate de parametrii unui real proces al cunoașterii." (p. 65). Fiecare domeniu al cunoașterii își are propria importanță și se află într-un continuu proces de dezvoltare.

În cel de-al treilea capitol – *Canonul lui Procust și veghea lui Damocles* – autorul evidențiază etapele ideologiei. De la formarea acestora, „folosindu-se de corpuri preexistente, (...) ideologiile se constituie prin agregarea eclectică de produse senzoriale, intuitive, extatice, emoționale, afective sublimate – în măsură să satisfacă valențele libere, ale conștiinței obștești – nedemonstrate științific, dar imaginabile și convenabile." (p. 75) A doua etapă o reprezintă „lupta cu entitățile din jur", urmând apoi o perioadă de consolidare, în care ideologiile „reinterpretează și redefinesc conceptele, reconfigurează terminologia și modalitățile de întrebuințare a limbii spre a modifica imaginarul social în conformitate cu tot ceea ce emană și promovează ele, tot ceea ce este neconform cu idealurile lor fiind excomunicat, apoi martelat." (*Ibidem*). Sub acest raport, știință – ideologie, este analizată una dintre cele mai cunoscute teorii științifice – „cazul evoluționismului" (la Darwin, Lamarck, Hutton, Chambers ș. a.). Concluziile, afirmă autorul, „sunt subsumabile procesului cunoașterii științifice. Adesea, soluția care caută să procure ființei umane un adevăr științific este ambuscată de concepția care socoate că știința este un instrument util doar pentru a confirma concepțiile și idealurile ființei umane." (p. 108).

Ultima parte a volumului – *Epilog* – conturează și evidențiază raportul dintre „determinism" și „indeterminism", reflectând asupra echilibrului dintre univers și procesul complex al cunoașterii. Concluzia la care ajunge Alexandru Gafton în cercetarea sa este că atât știința, cât și ideologia, ca produse ale ființei umane, „sunt necesare dezvoltării și evoluției omului și societății sale. Conjuncția lor este benefică numai și numai dacă distanța tensională dintre ele se păstrează în limitele capabile să genereze energia necesară pentru ca ele să-și îndeplinească rosturile particulare în beneficiul autentic al cunoașterii și dezvoltării obținute de ființa ale cărei produse sunt". (p. 129). Mai mult, conchide autorul volumului de față, „spre a nu deveni pernicioase este necesar ca ele să rămână în limitele firești ale propriilor roluri și limite gravitaționale, neinterferând și neasumându-și rolul de cenzor al celeilalte." (*Ibidem*).

Volumul se încheie cu o bogată listă de resurse bibliografice și, totodată, reprezintă un punct de referință și „un catalizator pentru noi perspective de cercetare" (Mihai Vladimirescu, coperta 4), constituind o abordare și o analiză care pledează pentru rolul științei în societate: „Rostul științei este aflarea și înțelegerea realității întocmai cum este ea", afirmă autorul într-un interviu, publicat în revista „Vatra"[2].

[2] https://revistavatra.org/2020/02/02/vatra-dialog-cu-alexandru-gafton-rostul-stiintei-este-aflarea-si-intelegerea-realitatii-intocmai-cum-este-ea/

Speranța Sofia Milancovici, *Voiaj literar,* Vasile Goldiș University Press, Arad Trivent Publishing, Budapest, 2025, 253 p., ISBN 978-973-664-986-8, ISBN 978-615-6696-70-0

Elena-Laura VULPOIU
Universitatea de Vest „Vasile Goldiș” din Arad
lauravulpoiu@gmail.com

Voiaj literar de Speranța Milancovici este o antologie ce reunește autori consacrați precum I. Slavici, T. Arghezi, B. Fundoianu, E. Ionescu, S. Beckett, P. Verlaine, Leconte de Lisle sau G. Apollinaire reprezentând o punte literară între realismul românesc clasic și avangarda europeană, evidențiind evoluția modernismului prin voci contrastante.

Acești autori, fiecare emblematic pentru literatura română sau universală, aduc în paginile acestei cărți o reflecție asupra condiției umane, a limbajului și a societății, frazeologii și abordări diferite care se completează și provoacă cititorul.

Astfel, volumul, structurat tematic pe genuri precum proză realistă, poezie simbolistă și teatru absurd, oferă o sinteză interesantă a interferențelor culturale româno-franceze. Aceste selecții reprezentative, ilustrează modul în care tradiția narativă a lui Slavici se împletește cu experimentele lirice ale lui Arghezi și cu absurdul lui Beckett, creând un dialog metafizic.

Pe de o parte, Slavici, reprezentant al realismului românesc, aduce în această carte un accent pe analiza socială și psihologică profundă, cu o proză lucidă și convingătoare prin care reflectă tradițiile și conflictele satului românesc. Prin *Pădureanca*, el prezintă povestea iubirii neîmplinite și zbuciumul sufletesc al personajelor principale pe care după cum afirmă M. Popescu destinul îi poartă spre o „tragedie fericită.”

În același timp, Arghezi domină capitolul poetic prin limbajul său care devine instrument de revoltă, oscilând între teluric și cosmic, oferind o perspectivă poetică complexă marcată de tensiunea dintre modernitate, tradiție și estetica urâtului, după cum el însuși pune de manifest acest concept „Din bube mucegaiuri și noroi/Iscat-am frumuseți și prețuri noi.” Fundament poetic care este prezent și în opera lui Fundoianu care adaugă la dimensiunea simbolistă și expresionistă o poetică rafinată, ce explorează „metamorfozele sinelui” și sensul profund al artei.

Verlaine și Apollinare aduc rafinament decadent, cu versuri muzicale ce explorează melancolia și exotismul, transpunând în versuri „plânsul amar și lin cu un profund accent de sinceritate”, după cum afirmă autoarea.

Iar, E. Ionescu și S. Beckett definesc secțiunea dramatică, unde absurdul dezvăluie vidul condiției umane, conectând modernismului românesc la o dimensiune universală. Astfel, E. Ionescu, amplifică tema absurdului prin critica convențiilor sociale, ecou al influențelor franceze din antologie, în timp ce Beckett completează cu minimalismul său, oferind o meditație asupra așteptării și eșecului, ce rezumă „degradarea morală și fizică a umanității.”

Această carte este, așadar, o incursiune literară multidimensională care echilibrează tradiția cu inovația, realismul cu absurditatea, poezia cu teatrul. Prin această selecție, cititorul parcurge un *Voiaj literar* al limbajului și al existenței, redescoperind atât esența realismului românesc cât și revoluțiile estetice europene contemporane, ceea ce face ca această lectură să fie o experiență intelectuală complexă, care definește în același timp sensibilitatea autoarei.

INSTRUCTIONS FOR AUTHORS

General aspects

The journal, "Studii de Ştiinţă şi Cultură" ("Studies of Science and Culture"), published under the auspices of "Vasile Goldiş" Western University of Arad, is issued on a quarterly basis. The journal is evaluated by the National Council for Scientific Research and rated B+, CNCSIS code 664, during 2005-2011, B (2012-2020), Scientific journal, reviewed and rated by CNCS in 2020, profile: humanities, field PHILOLOGY.

The journal is indexed in the international databases (BDI) CEEOL (www.ceeol.com) from Frankfurt am Mein, Germany, EBSCO HOST Publishing from Ipswich, the United States of America (www.ebscohost.com), INDEX COPERNICUS International from Warsaw, Poland (www.indexcopernicus.com), DOAJ (Directory of Open Access Journals) from Lund, Sweden (www.doaj.org), SCIPIO (www.scipio.ro), THE LINGUIST LIST (linguistlist.org), ERIH PLUS (dbh.nsd.uib.no); CROSSREF (https://doi.org/10.63840/UVVG.SSC).

Starting June 2012, the journal "Studii de Ştiinţă şi Cultură" is published under the auspices of "Vasile Goldiş" Western University of Arad, Romania and in partnership with: the Department of Romanian, Aix Marseille University, CAER. EA 854, France; CIRRMI (Interuniversity Lifelong Learning Research Centre for Teachers of Italian) University of Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, University of Novi Sad, Serbia, University of Jena, Institute for Slavic Languages, Jena Germany, "Titu Maiorescu" Institute of Banat Studies of the Romanian Academy, Timişoara Branch, L'association Internationale de Psychomécanique du Langage (A.I.P.L.), Paris, France, Roma Tor Vergata University, Italy, "Alexandru D. Xenopol" County Library, Arad, Printing House Gutenberg – Gutenberg Univers Publishing House, Arad, University of Oradea, Romania, West University of Timişoara, Faculty of Letters, History and Theology.

Paper submission

The submission of an article to "Studii de Ştiinţă şi Cultură" for the prospect of being published, implies:

- that the authors take responsibility for the content, as well as for their ethical behaviour;
- that the article has not been published or submitted for publication to another journal/review;
- that the copyrights have been transferred to the "Studii de Ştiinţă şi Cultură" journal.

The papers shall be submitted in Romanian or in a world language. The title of the article, the abstract and keywords shall be submitted in English, French and Romanian, as a word document (WORD 97, WINDOWS 98 or later versions), no longer than 15 pages, including drawings, tables and references, in Times New Roman Font, single-spaced.

The paper shall comprise:

- the title, font size 16, bold, centred;
- the authors' full name, workplace(s) (with its complete denomination, not abbreviated), address (addresses) of their workplace(s) and the e-mail of the contact person, font size 12, bold, right;
- the abstract, maximum length 10 rows, font size 12, italic, justified;
- keywords, maximum 5, font size 12, italic, justified;

- the text of the article, font size 12;
- the reference list, required for any article, shall be written according to the rules imposed by the International Standard ISO 7144/1986 entitled „Documentation-presentation of these and similar documents".

Citation Guidelines

„Studies of Science and Culture", a Philology publication by the National Council of Scientific Research (NCSR) contains the following main sections:
I. Romance cultures / Romanian culture
II. Germanic languages and cultures / Romanian language and culture
III. Slavic languages and cultures / Romanian language and literature
IV. Traductology
V. Scientific Culture
VI. Book reviews

In conformity to international regulations (especially Chicago Style, MLA) we adopt starting from Volume XI, no. 2 / June 2015 the following way of presenting the bibliography for all the articles published in our journal:

1. The bibliography will be placed at the end of the article using Times New Roman 12. The entries in the bibliography will be placed in alphabetic order according to the author's last name. The author's last name will be in capital letters followed by the first name, the title of the publication in Italics, the place of publication, the publishing house, the year of the publication and, if necessary, the number of pages.

Example: BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. The author will mention the source in the following way inside the article: the first name of the author in capital letters, the year of publication, and the page number.

Example: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, p. 102).

3. The footnotes will contain comments, translations of quotations, biography explanations etc. The introduction of footnotes will be performed by automatic insertion in Word.

The articles to be peer reviewed by our committee will have to be sent in Word (together with a PDF copy) to the e-mail address: studii.ssc@gmail.com

The deadlines for submitting the articles are the following:
- 15th Feb. for the first publication of the year / March
- 15th May for the second / June
- 15th Aug. for the third / September
- 15th Nov. for the last publication of the year / December

The Editorial Board

Tables and diagrams, figures or other images shall be inserted in the text at the right place, numbered, and their resolution shall be such as not to affect the quality of the material.

The structure of the article presenting results of empirical research shall observe international standards, according to the acronym IMRAD (Introduction, Methods, Results and Discussions), to which are added the conclusions.

Articles of any other nature shall consist of an introduction, the body of the work and conclusions; the body of the work can be organized as the author(s) see(s) fit.

The papers shall be emailed to studii.ssc@gmail.com, or both in electronic format and in print, to the editorial office at: Universitatea de Vest „Vasile Goldiş" din Arad, Bd. Revoluţiei, nr. 94-96 – revista „Studii de Ştiinţă şi Cultură".

Scientific articles are subject to single-blind peer review.

The number of reviewers for the evaluation of an article is 2, and the reviewing time is 30 days. Authors receive one of the following answers form the reviewers:

- article accepted;
- article accepted with alterations;
- article rejected.

The scientific reviewers shall focus, in evaluating papers, on the topicality of the subject, on the depth of scientific ideas, originality, as well as on the compliance with the instructions for authors. Failure to comply with the standards required by the review shall result in the papers being rejected.

Further information:
- mobile: 0763016032
- E-mail: studii.ssc@gmail.com
Contact person: Dr. Viviana Milivoievici

INSTRUCTIONS POUR LES AUTEURS

Aspects généraux

La revue «Studii de Ştiinţă şi Cultură» («Études de Science et de Culture»), éditée sous les auspices de l'Université de l'Ouest «Vasile Goldiş» d'Arad, est publiée trimestriellement. La revue a été évaluée par le Conseil National de la Recherche Scientifique de l'Enseignement Supérieur et classifiée dans la catégorie B+, code CNCSIS 664, pendant la période 2005-2011, B (2012-2020), Revue scientifique évaluée et classifiée par CNCS en 2020, profil humaniste, domaine PHILOLOGIE.

La revue est indexée dans les Bases de Données Internationales (BDI) suivantes: CEEOL (www.ceeol.com) de Frankfurt am Mein, Allemagne; EBSCO HOST Publishing (www.ebscohost.com) d'Ipswich, États-Unis; INDEX COPERNICUS – Journals de Varsovie, Pologne (www.indexcopernicus.com), DOAJ (Directory of Open Access Journals) de Lund, Suède (www.doaj.org), SCIPIO (www.scipio.ro), THE LINGUIST LIST (linguistlist.org), ERIH PLUS (dbh.nsd.uib.no); CROSSREF (https://doi.org/10.63840/UVVG.SSC).

Depuis le mois de juin 2012, la revue «Studii de Ştiinţă şi Cultură» est éditée sous les auspices de l'Université de l'Ouest «Vasile Goldiş» d'Arad, Roumanie et en partenariat avec Le Département de Roumain d'Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d'Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universite Novi Sad, Serbia, Universite Jena, Allemagne, L'Institut d'Études sur le Banat «Titu Maiorescu» de l'Académie Roumaine, Branche de Timişoara, Association Internationale de Psychomécanique du Langage (A.I.P.L.), Paris, France, Université Roma Tor Vergata, Italie, Bibliothèque départementale «Alexandru D. Xenopol», Arad, Imprimerie Gutenberg – Maison d'édition Gutenberg Univers, Arad, Université d'Oradea, Roumanie, Université de l'Ouest de Timișoara, Faculté des Lettres, Histoire et Théologie.

Soumission du manuscrit

La soumission d'un article à la Revue «Studii de Ştiinţă şi Cultură», pour qu'il soit publié, présuppose:

- que les auteurs assument leur responsabilité en ce qui concerne le contenu, aussi qu'un comportement éthique;
- que l'article n'a pas été publié et qu'il ne sera pas soumis pour être publié dans une autre revue;
- que les droits d'auteur seront transférés à la revue «Studii de Ştiinţă şi Cultură».

Les textes des articles seront rédigés en roumain ou dans une langue de circulation internationale. Le titre de l'article, le résumé et les mots clés seront rédigés en anglais, en français et en roumain, sous la forme d'un document WORD 97, WINDOWS 98 ou des variantes ultérieures, à une dimension de 15 pages au plus, y compris les dessins, les tables et la bibliographie dans la fonte Times New Roman, en interligne simple.

Le manuscrit comprendra:

- le titre, en dimension de la font 16, en caractères gras, centré;
- le prénom et le nom complets des auteurs, le(s) lieu(x) de travail (en titre complet, sans abréviations), l'adresse (les adresses) du lieu (des lieux) de travail et l'adresse

électronique de la personne de contact, en dimension de la font 12, en caractères gras, à droite;
- le résumé, 10 lignes au plus, dimension de la font 12, en italique, cadré;
- des mots clés, 5 au plus, dimension de la font 12, en italique, cadré;
- le texte de l'article en dimension de la font de 12;
- la bibliographie, obligatoire pour tout article, est écrite conformément aux règles imposées par le Standard international ISO 7144/1986 intitulé «Documentation – présentation des thèses et des documents similaires».

Normes de rédaction

«Studii de Știință și Cultură» / «Études de Science et de Culture» (www.revista-studii-uvvg.ro), revue répertoriée en domaine Philologie – par le Conseil National de la Recherche Scientifique (CNCS), a son contenu structuré comme suit :
I. Cultures romanes / culture roumaine
II. Cultures et langues germaniques / culture roumaine
III. Langues et cultures slaves / langue et littérature roumaines
IV. Traductologie
V. Culture Scientifique
VI. Comptes rendus

Se conformant à la pratique internationale (cf. notamment Chicago Style, MLA), notre revue, à partir du volume XI, n° 2 / juin 2015, a décidé d'adopter en particulier les règles de citations suivantes pour chacun des articles qui y seront publiés:

1. La bibliographie, en corps 12, Times New Roman, sera placée en fin d'article, suivant l'ordre alphabétique des auteurs, chaque nom d'auteur y étant inscrit en majuscules, suivi du prénom, puis du titre en caractères italiques, du lieu d'édition, de la maison d'édition, de l'année de parution et, si besoin est, de la pagination.

Exemple: BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1è éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. Dans le corps de l'article le contributeur indiquera entre parenthèses, dans l'ordre, le nom de l'auteur en majuscules, l'année de publication et la page.

Exemple: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, p. 102).

3. Les notes de bas de page seront réservées aux commentaires, traductions de citations, indications biographiques etc. L'insertion de ces notes sera réalisée sous Word par incrémentation automatique.

Les articles à soumettre au comité de lecture devront être envoyés sous forme de fichier Word (accompagné du fichier en version PDF) à l'adresse studii.ssc@gmail.com au plus tard:
– le 15 février pour le premier numéro de l'année / Mars
– le 15 mai pour le deuxième numéro / Juin
– le 15 août pour le troisième numéro / Septembre
– le 15 novembre pour le dernier numéro de l'année / Decembre

Le Comité de Rédaction

Les tables et les diagrammes, les figures ou des autres dessins seront insérés dans le texte à l'endroit adéquat, numérotés, et ils auront, autant que possible, une bonne résolution, pour ne pas affecter la qualité du texte.

La structure de l'article qui présente des résultats des recherches expérimentales suivra les standards internationaux, conformément à l'acronyme IMRAD (introduction, méthodes et matériaux, résultats et discutions), auxquels on ajoutera les conclusions.

Les articles de toute autre nature seront composés d'une introduction, du corps de l'ouvrage et des conclusions, les corps de l'ouvrage pouvant être organisé selon le désir de l'auteur (des auteurs).

Les manuscrits seront envoyés, par voie électronique à l'adresse studii.ssc@gmail.com, ou sur un support électronique et imprimé, au siège de la rédaction: Université de l'Ouest «Vasile Goldiş» d'Arad, Blvd. Revoluţiei, no. 94-96 - revue « Studii de Ştiinţă şi Cultură ».

Les articles scientifiques seront soumis au processus de critique PEER-REVIEW «en aveugle».

Le nombre de critiques pour l'évaluation d'un article est 2, et le temps d'analyse est 30 jours. Les auteurs reçoivent des critiques une des réponses suivantes:

- article accepté;
- article accepté avec des modifications;
- article rejeté.

Les référents scientifiques suivront, en évaluant les manuscrits, l'actualité de la thème; l'approfondissement des idées scientifiques, l'originalité, aussi que le respect des instructions pour les auteurs. Le non-respect des standards sollicités par la revue conduira au rejet des manuscrits.

D'autres informations au
- portable: 0763016032
- Adresse électronique: studii.ssc@gmail.com
Personne de contact: Dr. Viviana Milivoievici

INSTRUCŢIUNI PENTRU AUTORI

Aspecte generale

Revista „Studii de Ştiinţă şi Cultură”, editată sub egida Universității de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, apare trimestrial. Revista este evaluată de Consiliul Naţional al Cercetării Ştiinţifice din Învăţământul Superior şi clasificată în categoria B+, cod CNCSIS 664, în perioada 2005-2011, B (2012-2020), Revistă științifică evaluată și clasificată de CNCS, în anul 2020, profil umanist, domeniul FILOLOGIE.

Revista este indexată în bazele de date internaţionale (BDI) CEEOL (www.ceeol.com) din Frankfurt am Mein, Germania, EBSCO HOST Publishing din Ipswich, Statele Unite ale Americii (www.ebscohost.com), INDEX COPERNICUS International din Varşovia, Polonia (www.indexcopernicus.com), DOAJ (Directory of Open Access Journals) din Lund, Suedia (www.doaj.org), SCIPIO (www.scipio.ro), THE LINGUIST LIST (linguistlist.org), ERIH PLUS (dbh.nsd.uib.no), ROAD (https://road.issn.org) – UNESCO; CROSSREF (https://doi.org/10.63840/UVVG.SSC).

Începând cu luna iunie 2012, revista „Studii de Ştiinţă şi Cultură” este editată sub egida Universității de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, România și în parteneriat cu: Le Département de Roumain d’Aix Marseille Université, CAER. EA 854, France; le CIRRMI (Centre Interuniversitaire de Recherche pour la Formation Continue des Enseignants d’Italien) Université de Paris 3 – Sorbonne Nouvelle, France, Universitatea Novi Sad, Republica Serbia, din 2015, Universitatea Jena din Germania, Institutul de Studii Banatice „Titu Maiorescu” al Academiei Române, Filiala Timişoara, L'association Internationale de Psychomécanique du Langage (A.I.P.L.), Paris, France, Universitatea Roma Tor Vergata, Italia, Biblioteca Judeţeană „Alexandru D. Xenopol”, Arad, Tipografia Gutenberg – Editura Gutenberg Univers, Arad, Universitatea din Oradea, România, Universitatea de Vest din Timișoara, Facultatea de Litere, Istorie și Teologie.

Prezentarea manuscrisului

Transmiterea către revista „Studii de Ştiinţă şi Cultură” a unui articol spre publicare, presupune:

- autorii îşi asumă responsabilitatea privind conţinutul, cât şi comportamentul etic;
- articolul nu a mai fost publicat şi nici nu va fi înaintat spre publicare altei reviste;
- dreptul de autor se trece asupra revistei „Studii de Ştiinţă şi Cultură”.

Textele articolelor vor fi redactate în limba română sau într-o limbă de circulație internațională. Titlul articolului, rezumatul şi cuvintele cheie vor fi redactate în limbile engleză, franceză și română, ca document WORD 97, WINDOWS 98 sau variante ulterioare, cu o dimensiune de maximum 15 pagini, inclusiv desenele, tabelele şi bibliografia cu Font Times New Roman, spațiere la un rând.

Manuscrisul va cuprinde:

- titlul, cu dimensiunea 16, aldine bold, centrat;
- prenumele şi numele complet al autorilor, locul (locurile) de muncă (cu denumirea completă, nu prescurtat), adresa (adresele) locului (locurilor) de muncă şi e-mailul persoanei de contact, cu dimensiunea literei 12, aldine, în dreapta;
- rezumatul, maximum 10 rânduri, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- cuvinte cheie, maximum 5, dimensiunea literei 12, italic, justified;
- textul articolului cu dimensiunea literei de 12, spațiere la un rând;

- bibliografia, obligatorie pentru orice articol, se scrie conform regulilor impuse de Standardul internaţional ISO 7144/1986 intitulat *Documentation-presentation of theses and similar documents*.

Norme de redactare

„Studii de Știință și Cultură”, publicație acreditată în domeniul Filologie, de către Consiliul Național al Cercetării Științifice (CNCS), își structurează conținutul în următoarele secțiuni:

I. Culturi romanice / cultură românească
II. Limbi și culturi germanice / limbă și cultură românească
III. Limbi și culturi slave / limbă și literatură română
IV. Traductologie
V. Cultură științifică
VI. Recenzii

Conformându-ne practicilor internaționale (cf. mai ales Chicago Style, MLA), adoptăm, începând cu volumul XI, nr. 2 / iunie 2015, în mod special următoarele reguli de indicare a sursei bibliografice pentru fiecare articol ce va fi cuprins în paginile revistei noastre:

1. Bibliografia, utilizând Times New Roman 12 p., va fi plasată la sfârșitul articolului; pozițiile din bibliografie se dispun în ordine alfabetică în funcție de numele autorului. Cu majuscule, se indică numele autorului urmat de prenume, apoi, conform normelor limbii, titlul lucrării în italic, locul publicării, editura, anul apariției și, dacă e necesar, numărul de pagini.
Exemplu: BENGESCO, Georges, *Bibliographie franco-roumaine* [...], Paris, Ernest Leroux éditeur, 1907, XLIII + 219 + (supplément) 114 p. [1ère éd.: Bruxelles, P. Lacomblez, 1895].

2. În corpul articolului, autorul va indica între paranteze, în ordine: numele autorului cu majuscule, anul publicării și pagina.
Exemplu: (PAPADAT-BENGESCU, 1924, p. 102).

3. Notele de subsol vor fi rezervate comentariilor, traducerii citatelor, indicațiilor biografice etc. Introducerea notelor de subsol se va realiza în Word prin inserție automată.

Articolele ce urmează a fi supuse atenției comitetului de lectură se vor trimite în fișier Word (însoțite de o versiune PDF) la adresa: studii.ssc@gmail.com, cel mai târziu până la data de:

– 15 februarie pentru primul număr din an / martie
– 15 mai pentru al doilea număr / iunie
– 15 august pentru al treilea număr / septembrie
– 15 noiembrie pentru al patrulea număr / decembrie

Colegiul editorial

Tabelele şi diagramele, figurile sau alte desene vor fi inserate în text la locul potrivit, numerotate şi vor avea o rezoluţie cât mai bună pentru a nu impieta asupra calităţii materialului.

Structura articolului ce prezintă rezultate ale unor cercetări experimentale va urmări standardele internaţionale, conform acronimului IMRAD (introducere, metode şi materiale, rezultate şi discuţii), la care se adaugă concluziile.

Articolele de orice altă natură vor fi alcătuite din introducere, corpul lucrării şi concluzii, corpul lucrării putând fi organizat după dorinţa autorului (autorilor).

Manuscrisele se trimit, pe cale electronică la adresa studii.ssc@gmail.com, sau pe suport electronic şi listat, la sediul redacţiei: Universitatea de Vest „Vasile Goldiş” din Arad, Bd. Revoluţiei, nr. 94-96 – revista „Studii de Ştiinţă şi Cultură”.

Articolele ştiinţifice sunt supuse procesului de recenzare PEER-REVIEW „în orb”.

Numărul de recenzori pentru evaluarea unui articol este de 2, iar timpul de recenzare este de maxim 30 de zile. Autorii primesc de la recenzori unul din următoarele răspunsuri:

- articol acceptat;
- articol acceptat cu modificări;
- articol respins.

Referenţii ştiinţifici vor urmări, la evaluarea manuscriselor actualitatea temei; aprofundarea ideilor ştiinţifice, originalitatea, cât şi respectarea instrucţiunilor pentru autori. Nerespectarea standardelor solicitate de revistă, conduce la respingerea manuscriselor.

Alte informaţii:
- mobil: 0763016032
- E-mail: studii.ssc@gmail.com
Persoană de contact: Dr. Viviana Milivoievici

Bazele de date internaționale în care este indexată revista (cu indicarea adresei URL):

CROSSREF
https://doi.org/10.63840/UVVG.SSC

CNCS
http://old.cncs-nrc.ro/wp-content/uploads/2013/01/filo.rev_.28.01.2013.pdf
http://www.cncs-nrc.ro/publicatii-stiintifice/
http://www.cncs-nrc.ro/wp-content/uploads/2016/12/categorii.Reviste.Site_.CNCS_.2020.pdf

CEEOL
https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=747

DOAJ
https://www.doaj.org/toc/2067-5135?source=%7B%22query%22%3A%7B%22filtered%22%3A%7B%22filter%22%3A%7B%22bool%22%3A%7B%22must%22%3A%5B%7B%22terms%22%3A%7B%22index.issn.exact%22%3A%5B%221841-1401%22%2C%222067-5135%22%5D%7D%7D%2C%7B%22term%22%3A%7B%22_type%22%3A%22article%22%7D%7D%5D%7D%7D%2C%22query%22%3A%7B%22match_all%22%3A%7B%7D%7D%7D%7D%2C%22size%22%3A100%2C%22_source%22%3A%7B%7D%7D

EBSCO HOST
https://www.ebsco.com/m/ee/Marketing/titleLists/e5h-coverage.htm

INDEX COPERNICUS
https://journals.indexcopernicus.com/search/form?search=studies%20of%20science%20and%20culture

SCIPIO
http://www.scipio.ro/web/studii-de-stiinta-si-cultura

THE LINGUIST LIST
http://linguistlist.org/pubs/journals/get-journals.cfm?JournalID=42602

ERIH PLUS
https://kanalregister.hkdir.no/publiseringskanaler/erihplus/periodical/info.action?id=491004

ROAD (https://road.issn.org), catalog internațional al publicațiilor științifice open-access, administrat de Centrul Internațional ISSN, sub egida **UNESCO**
https://portal.issn.org/api/search?search[]=MUST=default=studii+de+%C8%99tiin%C8%9B%C4%83+%C8%99i+cultur%C4%83&search_id=5345761#

CITEFACTOR
https://www.citefactor.org/journal/index/8814/studii-de-stiinta-si-cultura#.X7vBjM0zZPY

WORLDCAT
https://www.worldcat.org/search?q=Studii+de+%C8%99tiin%C8%9B%C4%83+%C8%99i+cultur%C4%83&qt=results_page

PUBLONS
https://publons.com/journal/233272/studii-de-stiinta-si-cultura/

ACADEMIC JOURNALS DATABASE
http://journaldatabase.info/journal/issn1841-1401

OALIB
https://www.oalib.com/journal/4482/1#.X9Nw5tgzZPZ

GSI Repository
http://repository.gsi.de/record/17726

Universitätsbibliothek Regensburg – Elektronische Zeitschriftenbibliothek
http://rzblx1.uni-regensburg.de/ezeit/searchres.phtml?jq_type1=ZD&jq_term1=2477082-6

KIT-Bibliothek – KIT-Katalog Classic
https://primo.bibliothek.kit.edu/primo_library/libweb/action/display.do?tabs=detailsTab&ct=display&fn=search&doc=KITSRC302971327&indx=1&recIds=KITSRC302971327&recIdxs=0&elementId=0&renderMode=poppedOut&displayMode=full&frbrVersion=&frbg=&&dscnt=0&vl(1UIStartWith0)=contains&scp.scps=scope%3A%28HSKA%29%2Cscope%3A%28KIT_CS%29%2Cscope%3A%28KIT_CN%29%2Cscope%3A%28%22DHBW%22%29&tb=t&vid=KIT&mode=Basic&srt=date&tab=kit&vl(151189793UI1)=all_items&dum=true&vl(freeText0)=studii%20de%20stiinta%20si%20cultura&vl(151050700UI0)=any&dstmp=1606317587231

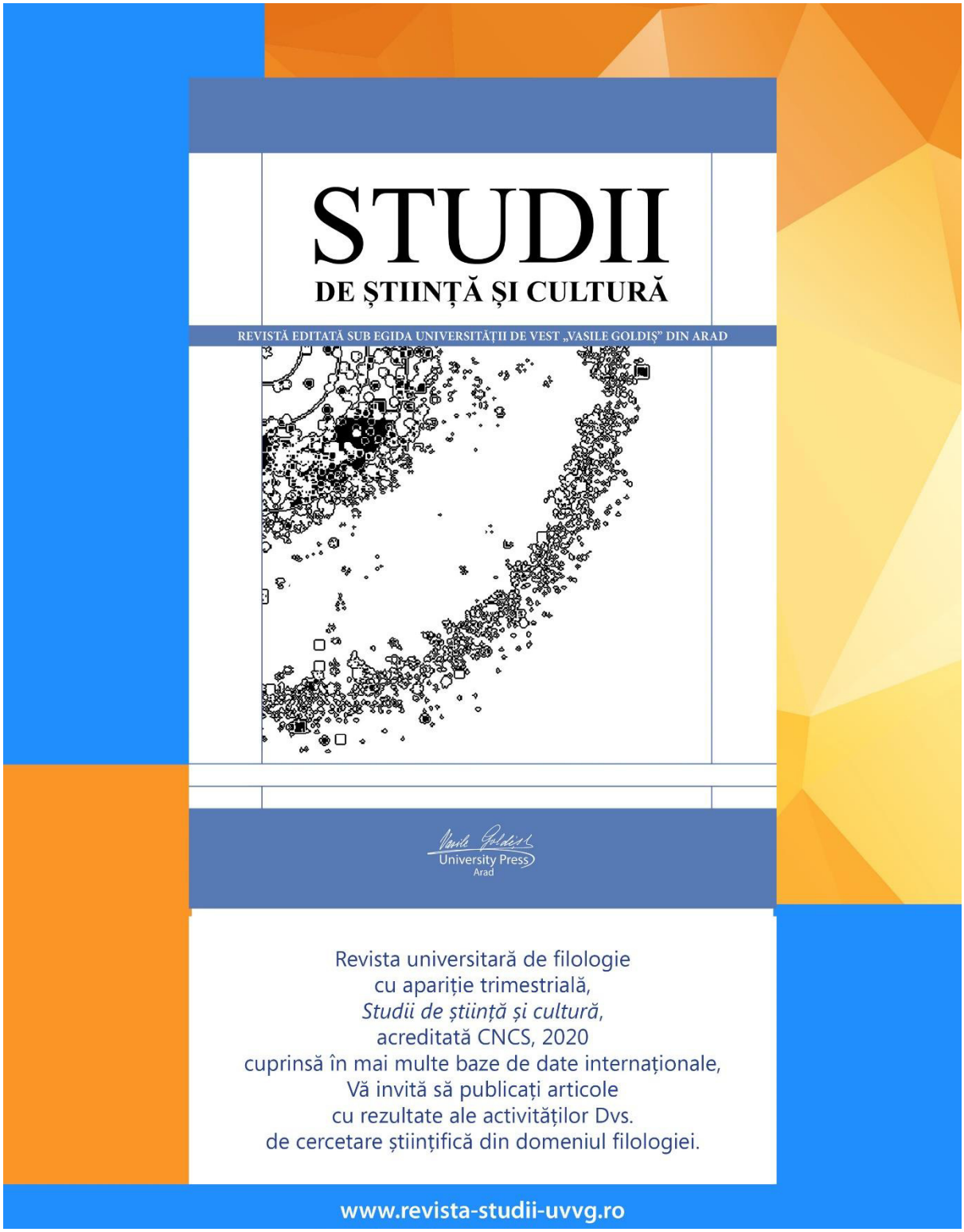
MIAR – Information Matrix for the Analysis of Journals
http://miar.ub.edu/issn/1841-1401

SIBIMOL
http://cc.sibimol.bnrm.md/opac/search?q=studii+de+stiinta+si+cultura&max=2&view=&sb=relevance&ob=asc&level=all&material_type=all&location=0

ACADEMIA.EDU
www.academia.edu

RESEARCH GATE
www.researchgate.net

GOOGLE ACADEMIC
https://scholar.google.com/

https://doi.org/10.63840/UVVG.SSC

ISSN: 1841-1401 (print)
ISSN-L: 1841-1401
ISSN: 2067-5135 (online)

https://doi.org/10.63840/UVVG.SSC